Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

५९२६

No. २४८०/क

Title शब्दार्थ चिन्तामणिः (२५ पटल)

Author

Extent २८४ पत्र Age

Subject तन्त्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

5926

F — 284
1
Complete

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
शा॰द्वा॰
चिंता॰
१

ॐश्रीमहागणपतयेनमः ॐयदीयांघ्रिद्वंद्वांबुजमजनतो
वीजविधिकादपि श्रीमतःस्फुर्घटितनिगतभाग्याअपिजनाः
अमुंमाहिम्नस्याःपतिममिनमत्यादिजननंसदावंदेवंदे
कमपिकृतवीर्यात्मजनतं १ नतात्पर्यज्ञोहंगिरिशावच
सांनापिचद्दृष्णोःसपांथासंदेहंगमयतिसद्द्वंद्वघटितियः
तथाप्येतन्नत्त्रांबुनिधितरणेमेचपलतांकृपाभिःश्रीम
त्तुर्नहिसडुपहासायभवतु २ शब्दार्थचिंतामणिरेषना
मतोग्रंथोभवत्प्रेमनिधेर्हिजाह्वियतू नूनत्रविचेकृतवी
र्यनंदनप्रसादलभ्यंकिमिहास्तिनेप्सितं ३ शारदातिल
कसंज्ञनिबंधेटिप्पणानिबहूशाःप्रवर्तंति तावतापिचप
रिश्रममेतंसार्थकीकुरुतसारविदोज्ञाः ४ अथसंसारापा
राकूपारनिमग्नान्साधुजनानुद्धर्तुंगुणावतनमूर्त्तिसमुपा
सनाप्रकारंभगवताशिवेनोपदिष्टमपिनिगूढतात्पर्य
कतयावगंतुं सुतरांपुनरनुष्ठातुमशक्यमवकलय्य·
तमेवार्थनानातंत्रैकवाक्यतयैकरूपतयानिश्चित्यसुख
वोधायसुगमशब्दैर्निबंधनवमाविकीर्षुर्लक्ष्मणाचार्यो
निबंधपरिसमाप्तिविघटकविघ्नव्यूहविध्वंसनायमंगल
मनुष्ठायशिष्यशिक्षायैनिबध्नाति नित्येत्यादि अनिशमि
तिद्वितीयार्थाभिव्याप्तेरनिष्टाभावानुकूलव्यापाररूपाव
जकतयानद्वारकंव्यापारेप्रयोजकत्वंसर्वजनासिद्धं अनिष्ट
निवृत्तिस्तनतदेकदेशः ध्वंसरूपायास्तस्याःप्रतियोगिसा
पेक्षतयायत्रप्रतियोगीस्वकारणाभावादेवानिष्पन्नस्तत्रा
प्रसिद्धेः प्रागभावरूपस्तदनुत्पादोपिनतदेकदेशः प्रति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

योग्यनुत्पत्तिस्थले तत्प्रागभावे प्रमाणाभावात् वक्ष्यति स्वीय
वाक्यजन्यबोधाश्रयतयोद्देश्यत्वरूपसंबोध्यत्वेनाक्रांतशिष्या
र्थकप्रश्नानंतर्यदोषरहितेतीयार्थोऽहत्त्वस्यावनैकदेशेनानिष्टा
भावेन्वयः अनिष्टान्वयेनुपादृशाव्याप्तेरनिष्टमप्रसिद्धं तत्रा
न्वयानुपपत्तिः स्यादतोभावेति कश्चिदनिष्टवत्प्रतियोगी
प्रसिद्ध एव ननु ग्रंथारंभे कोस्य महसः प्रसंगो येन प्रस्तुत
ग्रंथविघ्ननाशकस्य गणपतेर्वाचामधिष्टात्र्देवतायाः
सरस्वत्या वा स्मरणमपहायास्यानुसंधानमित्यत्राह वा
चामित्यादि न किं सरस्वत्याख्यं महः सांप्रतं स्मरति विषयी
भूतं तेनेत्याह नित्यानंदेत्यादि नित्योयमानंदः स एव वपुः स्व
रूपं यस्येति महसो विशेषणं नित्यं विज्ञानमानन्दं ब्रह्मेति
श्रुतेः आनंदमानंदवत् अर्शआद्यच् तेन नपुंसकत्वमुप
पन्नं आनंदवत्वं तादात्म्यसंबंधेन नातो भेदापत्तिः यद्वा नि
त्योऽदुःखासंभिन्न आनंदो यो भूय एवंभूतानि वपूंषि येषामेवं
भूते निरंतरं संसारस्यानाद्यत्वेनापरिच्छेद्यत्वेन वप्रतिक्षणं
गलद्भिरभिव्यक्तैः ह्नकारस्य ककारादिवत्संयुक्ताद्यपरतयापार्थ
क्येनागणनात्यवाशान् संख्येयैर्वर्णैर्येन महसा उदंजगद्धा
मेनदित्यर्थः काव्यादिभ्यो हि श्रवणसमनंतरमेव निरतिश
यानंदः सामाजिकानां जायते वेदांतादिवाक्यश्रवणाद्वप
रंपरया मोक्षरूपानंदातिशयो भवति केषां विदिति तत्प्रयो
जकत्वं वर्णानां सर्वेषामपि घटपटादिशब्देषु तादृशार्थबोध
नन ह्यानि संकेतेन पदप्रतिपाद्यतया सर्वनामपदप्रतिपा
द्यतया वकथं विच्छेदार्थव्याप्तिर्वर्णानां ननु प्राग्ब्रह्मैव व्या
पकं इति कश्चिदाचष्टे अपरस्तु जीवात्मनामं तगीतं चेतन्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मेवजगद्व्यापकमितिब्रूते इतरस्त्वंमहेश्वरएवव्यापकइति
वदेति तदेतन्मतत्रयंत्वन्मतविरुद्धंस्यादित्यत्राह शब्दे
त्यादि तथाचपदमात्रस्यभेदोननामिनोर्थस्येतिमतत्रया
विरुद्धमेवास्मन्मतमित्यभिप्रायः यत्तुअः केशवस्तेन
वसंकर्षणस्तन्मूर्तिभेदत्वात् तेनचौकारः केशवादिस्था
सेतुसंकर्षणमूर्तेश्चतुर्दशस्वरेणसहन्यासप्रतिपादना
त् निशाहकारः अकारेणसहितानिशायस्मिन्निति म
होविशेषणं शशांकस्याईश्वरःविंदोःसदनमितिह्रौंइति
प्रासादवीजमनेनोद्धृतं एवमन्यान्यपिवीजानिग्रंथार्थ
इतिपदार्थादर्शकृतोक्तं तन्नयुक्तं क्लिष्टव्याख्यापत्तेः न
हिक्लिष्टेप्यर्थेग्रंथकर्तुस्तात्पर्यंयेनतदनुपपन्नोनतोनि
षिद्धलक्षणयासमोर्थआवश्यकःस्यात् ननुप्राचीदिग्व
दनोयदित्रिसंख्यासुपठेदेतस्मणमासंविजितेंद्रियइत्यादेः
सप्तविंशतिदिनपर्यंतमेकविंशतिसंख्ययाकवचपाठ
परत्वमुपगच्छेत तवकथंपरकीयक्लिष्टव्याख्यानदूषणे
प्रवृत्तिरितिचेत् भ्रांतोसि नहिवयंस्वपांडित्यपरिवोधना
यतथाव्याख्यामनुसरामः किंतुकेवचोक्ताष्टप्रयोगायेत्व
योक्ताःकामयेनवःकथंतेदेवकर्तव्याविधिनाकेनसिद्धि
दाइत्यादिप्रश्नवाक्याद्यनुरोधात् अन्यथाकवचवचनाप्र
तिपाद्यस्यापिप्रयोगस्यसंहितायांप्रतिपादनेनाकांक्षिता
भिधानापत्तेरितिसंक्षेपः वाचामधीशत्वंवेदत्रयीमयत्वा
देवंभूतंशशांकसदनेविंदुपरिस्कंवाग्भववीजंग्रंथारंभे
वपुंपस्मरणीयं अव्यादित्यर्थंकेचिदाहुः नायमर्थःक्लिष्टो
पि १ ननुलोकसिद्धकारणताकैरेवकुलालादिभिः घटादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कार्यसिद्धा किं महसोतिरिक्तस्वीकारेण अथ नित्यादि
कर्तृत्वेन तत्सिद्धिरिति चेन्न तस्य निर्गुणत्वाभ्युपगमेन
कर्तृत्वासंभवात् अथ किं चिच्छक्तिसंबंधात्कर्तृत्वोपचार
मात्रं तत्र कर्तृत्वे तच्छक्तिरेवेति ब्रूषे तर्हि त्वदीयग्रंथनि
र्विघ्नतिप्रतिभादानविघ्ननिवारणादिकर्त्र्यपि सैव भविष्यती
ति तत्स्मरणमत्यावश्यकमित्यभिप्रेत्याह अंतःस्मितेत्या
दि हासोपीदमेव कारणं यत्कारणत्वाभावेप्यस्य परत्व
लक्षणः कारणत्वमावहति संसारिणा इति २ ननु महसः प
रत्वलक्षणः सशक्तिकस्यास्तु नाम स्मरणायोग्यत्वं परं तु तत्स्म
रणमकारणवासुलभः अथ कस्य विरुद्धो रोहपदेशवाक्येन स्म
र्तोलभ्यामिति ब्रूषे न हि परमोपकारकत्वात्तदीयमेव स्म
रणमावश्यकमित्यभिप्रेत्याह संसारेत्यादि २ इष्टसाध
नताज्ञानस्य प्रवृत्तिसामान्ये लौकिकप्रवृत्तिसामान्ये वा
हेतुत्वं तया विनास्वीयेष्टसाधनताग्रहमंत्रग्रंथे पठनादौ प्र
वृत्तिः शिष्याणां नोपपद्यत इत्यतः स्वीयग्रंथार्थज्ञानफल
मादर्शयति सारमित्यादिना तंत्राणां सर्वेषां नानात्वं यत्किंचि
देकतंत्रस्य तंत्राणां नानाभूतानामदर्शनेहि कांविदेक
तंत्रस्य तात्पर्यार्थ ढक्कावित्यदार्थः कविदाकांक्षितमागा
र्थीस्यानिर्णीतमयाकय: सारं सति संभवे सर्वतंत्राणामेक
वाक्यतया प्रतिपादितमर्थविशेषं तत्तन्नानावाक्यार्थभू
तानि वैकल्पिनयानुष्ठेयानि वासराणि एतेन नेह एकतं
त्रोपात्तोप्यपरतंत्रविरुद्धोर्थो न वा स्वकपोलकल्पितोर्थः
प्रतिपाद्य इत्युक्तं यत्तु नित्यानंदेत्यादि नैव श्लोकेन स्वग्रंथप्र
योजनं दर्शितमिति निगूढार्थदीपिकाकारेणोक्तं तत्त्वयुक्तं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
शाहा॰
विता॰
३
3

ततः स्पष्टं तादृशार्थानधिगमात् सारं वक्ष्यामीत्यादेर्वैरस्याप
त्तेश्च ॥ ननु किं तत्सारं यदत्र ग्रंथे प्रतिपाद्यत इत्याकांक्षायां
संक्षेपेण सर्वमपि स्वग्रंथाभिधेयमाह शारदार्थेत्यादि यत्तद्वि
षयप्रयोजनसंबंधाधिकारिणः श्रोतृप्रवृत्तिनिमित्तभूता
न्दर्शयति सारमित्यादिश्लोकद्वयेनेत्युक्तं पदार्थादर्शीकृता
तत्र सारमित्याद्ये एकश्लोकेनैव सर्वोक्तार्थप्रतिपादनेपित
स्यैव प्रतनविवरणरूपतया द्वितीयश्लोकस्यापेक्षणेन यथा
कथंचित्संगमनीयं श्लोकद्वयस्यैकवाक्यतात्तु न वक्ष्यामी
त्यादिक्रियापदद्वयवैरस्यात् लोकद्वयस्यैकवाक्यतात्तु न
वक्ष्यान्त्यादिक्रियापदद्वयावैरस्यात् यस्मिन्धर्मादीनां का
रणं तत्तदुपासनाप्रकारोभिधीयते तादृशं शारदातिल
कग्रंथं वक्ष्यामीति वैयधिकरण्येनान्वयप्रसंगाच्च ममत्वे
वं प्रतिभाति शिष्याणां विषयांतरमनोविक्षेपाय प्रवर्त्तक
ज्ञानसंपत्तये च सारमित्यादिग्रंथस्यैव विशेषणं ननु ग्रंथ
स्यैव धर्मार्थादिकं प्रतिकारणत्वमवश्यापितं तत्किं स्तोत्रा
दिवत्पाठमात्रात् किंवा तदर्थज्ञानात् आहोस्वित्तत्प्रतिपाद्या
र्थानुष्ठानादित्यत्राह प्राहेत्यादि तथा च मंत्राणां विधिप्रति
पादनेन तज्ज्ञानेन तस्यानुष्ठाने ततः समीहितसिद्धिरिति री
त्या ग्रंथस्यास्य ज्ञानमिष्टसाधनमिति सर्वथा एतदध्ययना
दौ यतितव्यमिति भावः मंत्रप्राप्तिविधेरपि मंत्रविधिनावि
वर्त्तिना तेन प्रतिज्ञाश्लोकाकोडीकृतस्य दीक्षाविधेरत्र प्र
तिपादनेपि न क्षतिः शारः स्वतंत्रे तस्य भावः शारं स्वातंत्र्यं त
द्ददातीति शारदा तस्यास्तिलको भूषणं एतेनान्वर्थनामत
या सर्वापेक्षयायमेव ग्रंथ उपादेय इत्युक्तं सरस्वत्यास्तिलक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्पसर्वं ग्रंथमपेक्ष्योत्कर्षादिति ध्येयं ५ अथोद्देशक्रमप्रा
मोपाङ्गस्सृष्टिमभिधातुमुपक्रमते निर्गुण इत्यादिना आव
श्यकं वेदं सृष्टिनिरूपणं अन्यथा वक्ष्यमाणभूतशुद्ध्यादौ
स्वस्वकारणे शुद्धत्वयस्यानतत्कारणानतदन्यनेष्यदुर्दैयता
यत्नैः सनातन इत्यनेन सर्जकानवस्थापरिहृता अन्यैः अ
संगृहीतप्रकृतिकः गुणाः सत्वरजस्तमांसि तदपरिग्रह
परिग्रहाभ्यां निर्गुणत्वसगुणत्वोक्तिः परब्रह्मणः साम्या
वस्थाविशेषापन्ना उक्तगुणा एव प्रकृतिरविद्याकलावा
भिधीयंते ८ तदेवं रीत्या द्विविधपरब्रह्ममध्ये द्वितीयाद्ब्र
क्तिर्जाता शक्तिरपि गुणवैषम्येण स्थूलावस्था प्रकृतिप
न्ना प्रकृतिरेव तदेवं साम्येन सूक्ष्मावस्थापन्ना ये गुणाः प्र
कृत्यविद्याकलापरपर्यायास्तद्विशिष्टाद्ब्रह्मणः सकाशा
त्स्थूलावस्थाविशेषापन्नगुणापरपर्याया शक्तिरजायत
ति निर्गलितार्थः आसीदित्यस्य आविर्भूतेत्यर्थः यदुक्तं वा
यवीयसंहितायां शिवेच्छया परा शक्तिः शिवतत्वैकतां ग
ता ततः परिस्फुरत्यादौ सर्गे तैलं तिलादिवेति यत्नेन श
क्तिसहितादेव ब्रह्मणः सकाशाच्छक्तिरुत्पन्नेति कथं नि
र्वहेदिति प्रत्युक्तं शक्तिभेदस्योपपादितत्वात् सकलवे
पि ब्रह्मणः सृष्टिसामर्थ्यादिकं न प्रयुक्तं भवतीति सूवपि
त्वं सविदित्यादि अविद्याकवलितत्वेन परेषामैश्वर्य
श्रुतिर्न मुष्णातीति भावः ततः शक्तेः सकाशात् नादो बिंदुश्चा
वस्थाविशेषावेव यथाहि कपालिकाकपालघटावस्थेरा
दिसंज्ञास्तद्वत् ७ परशक्तिमयः शिवशक्तिमयः असौ मात्रा
द्वलत्वेनानिर्दिष्टो बिंदुरेव पुनः पूर्वोक्तबिंदुनादाभ्यां कार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१ शा॰दा॰ ति॰ला॰ ५ णभूताभ्यामपराणेव विंद्वादीन् स्वभेदनया भजमानस्यैवि
ष्यत्युपदर्थाति तत्र सूक्ष्मस्थूलाभ्यामवस्थाभ्यां भिन्नाव
स्थापरावस्थानामापन्नो विंदुः स एव शिवत्वेनासौ क
थ्यते सूक्ष्मावस्थामापन्नो नादः स एव शक्त्योद्वारः स्थू
लावस्थामापन्नः कारणभूतो विंदुरेव पूर्वोक्तो वीजपदेना
भिधीयते अस्त्वेवापरशक्तिमय इत्यप्यवस्थासूचकमेव
शक्तिपदं स्थूलावस्थापरं स्थूलावस्थापन्नाया एव पूर्वं श
क्तित्वेन प्रतिपादनात् ततः पराभिन्नावस्था परावस्था सू
क्ष्मावस्था चेति त्र्यमेव साधिक्यमध्येन द्विशेषस्य ८ तेषां
भेदानां स्वरूपमाह विंदुरित्यादिना वीजस्य धर्मितया पूर्व
मुत्पन्नादपि नादात्मकसंबंधात्सर्वमुक्तिनं वैरस्याय सम
वायः क्षोभ्यक्षोभकभावलक्षणः संबंधः स्वकपोलकलित
त्वभ्रमनिरासाय सर्वेत्यादि ९ रौद्रीत्यादि। शब्दस्संतती
तापने निरोधिकार्द्धेन्दुविंदुरूपाः क्रमेण रुद्रादिनामतामा
सादयंति तएव वत्तानशक्तीछाशक्तिक्रियाशक्तिपदेनाप्य
भिधीयंते सदाशिवाङ्ववेदीशास्त्रतो रुद्रसमुद्भव इत्यादिकं
न्वर्थस्पष्टाभिप्रायेण वक्ष्यति नातः पूर्वापरग्रंथविरोधः ९
भिद्यमानात्त्रिविधत्वेन भेदितात् परात् द्वितीयात् यद्वायस्य
त्रयो भेदा उक्तास्तस्मात् मूलभूतात् पराद्विंदोः प्रथमसृष्टा
नान्तनन्तरतः स्वयंक्तो वर्णत्वादिविशेषधर्मैरविभाव्य
आत्मा स्वरूपं यस्य ११ तं स्वमेव सर्वागमविशारदाः शंकरा
वार्थप्रमत्तयः शब्दब्रह्मपदेन व्यवहरंति केचित् आंतरस्फो
ट एव शब्दार्थरूपः शब्दब्रह्मपदेन व्यवहार्यः इसाहुः परे
नपूर्वपूर्ववर्णसंस्काररहितचरमवर्णग्रहणोद्बुद्धपदस्फो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टादिकमेव शब्दब्रह्मेत्यावर्त्तते १२ तदेतन्मतद्वयं दूषयति
नहीति तयोः शब्दार्थशब्दयोः सिद्धिः शब्दब्रह्मपदवाच्यतासिद्धिः
यतः सच्चिदानंदरूपो ब्रह्मशब्दार्थः सोऽयं जडो इति भावः चैत
न्यमिति पूर्वपूर्ववर्णसंस्कारविशिष्टश्चरमवर्ण एव सर्व
भूतचैतन्योपदितः सर्वेषां वाक्यार्थाभिव्यंजकः शब्दब्रह्मप
दार्थतामासादयतीति ग्रंथकारस्याभिप्रेतं अत एव स्फोटो
ऽप्यन्याय्यकल्पन इति मंतव्यं १३ ततः शब्दब्रह्मप्राणिनां म
नुष्यमुख्यानां देहमध्यान्तर्गतकुंडलीप्राप्यामायतनदनंत
रं कंठताल्वाद्यभिघातद्वारा कखगादिवर्णानाविर्भावयत्
गद्यपद्यादिभेदतो नानाप्रकारतामायन्नेति प्रकृतग्रंथनि
रूपणीयमंत्रसृष्टिः प्रतिपादिता १४ अथ मंत्रार्थं तदेवता
सृष्टिमभिधातुमर्थसृष्टिं वक्तुमुपक्रमते अथेत्यादिना
यत्तु मूलभूतात्ततो व्यक्तादित्यादित एवार्थसृष्टेरुपक्रमः
इदं तु पूर्वोक्तशब्दसृष्टिक्रमस्य पर्य्यवसितस्य स्फोटिनि वो
यार्थं पुनरुपादानमिति हर्षदीपिकाकृतोक्तं तन्न सुक्तं स
दाशिवादेरप्यर्थतया तत्सृष्टेरर्थसृष्टित्वस्य वारयितुमश
क्यत्वात् अन्यथाग्रे रुद्रस्य गणनादर्थत्वमेव तस्य न प्राप्ये
त एवं क्रमस्य पूर्वमनुक्तत्वेन तदनुवादत्वासंभवाच्च शं
भोः परब्रह्मणः सकाशात् पूर्वनिरुक्तार्थकलापदार्था
त्मकात् कलामेवाश्रित्य कार्यकारित्वं न स्वातंत्र्येणेति प
क कार्यकारितया तदात्मकत्वोपचारः कालस्यापि जगज्ज
नने सहायभूततया तदात्मकत्वोक्तिः शंभोर्निर्गुणब्रह्मरू
पस्य कथं कर्तृत्वे कथं वा न यदा कदाचिद्यस्य कस्याविकृत्य
निर्भवतीति शंकाद्वयमनेन विशेषणद्वयेन परिहृतं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१ विंद्वात्मकत्वत्वस्याविशेषरूपविंदुप्रयोजकत्वतया कार्य्येका
प्रा.ह्रा. रणोपचारात् एतदुपादानप्रयोजनेन विंदुद्वारकमेवस
चिंता. दाशिवप्रयोजकत्वं शंभोरिति सूचितमेव जगत्साक्षी ज
५ गत्सृष्टिस्थितिध्वंसनिग्रहानुग्रहात्मककार्य्यपंचककर्त्ता
केचित्तु पूर्वंशास्त्रे सृष्टेरुक्ततया मायावीजस्याप्युत्पत्तिरुक्तै
व ततश्च सदाशिवोत्पत्तिमाह अथेत्यादिना शंभोर्हकारा
त् कालोग्निः रकार इतियावत् प्रलये सर्वनाशकत्वस्याग्नेः
सत्वात्कालत्वोक्तिः सर्वधुरि वयस्य एकवीजघटकतया त
त्संपादकत्वात् एतावता हकारमाविर्भाव्य कामकलापदा
र्थभूत लत्तुर्थस्वररूपत्वेन कलापदं निर्वक्ति: स्वात्मनि
यस्येति शंभोर्विशेषणं कृत्वा संपूर्णमायावीजोद्धारः कृतः
एतत्कालाग्रहें डः आत्मा चतुर्थस्वर इति पदार्थो दर्शीकृतो
क्तं तत्प्रयुक्तं तथा सति शंभोरिति पंचम्यंतस्य सामानाधि
करण्यानापत्तेर्मूलस्वारस्यभंगापत्तेः अथ हकारात् रका
रात् अर्हें ड तश्च चतुर्थस्वराच्च सदाशिवो जात इत्यर्थः मा
यावीजप्राप्तिस्तु परस्परमिलितादिति पूरणादिना भवत्व
मावेति वृथैव न हि विंद्वात्मन इत्यादि वैयधिकरण्यपक्षे तेष्वे
व्यामोरस्य मपरिहार्य्यमेवेति ब्रुवते १५ तेषां शास्त्रदृष्टेना
मस्मात् स्वरूपमात्रेण प्रतिपादनभ्रमविषयाणां रुद्रप्रभृती
नां एवं सर्वोक्तश्लोकार्थक्रमेण शास्त्रदृष्टेस्त्वन्यथाक्रम
उक्तो नार्थपरो भवतीत्यभिप्रायः १६ इदानीमर्थाविशेष
भूत सृष्टिं वक्तुमुपक्रमते मूलेत्यादि मूलभूतात् सर्वसृ
ष्टिमूलभूतात् परवस्तुनः परब्रह्मपदवाच्यात् अव्यक्ता
त् वर्णात्वादिभिर्विशेषैरस्पष्टमभिव्यक्तात् एभिर्विशेष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गोरव्यक्तात्माविर्भवदित्यनेनोक्तो रवउपदर्शितः विकृ
तात् सृष्टिमाविर्भावयितुमुद्युक्तात् गुणाः सत्त्वादयस्त्रयः
अंतःकरणानि मनोबुद्ध्यहंकारविज्ञानात्मकानि चत्वारि तदा
त्मकत्वं तज्जनकत्वेन कारणे कार्योपचाराडुक्तं इदमेव शै
वागमे बुद्धितत्त्वमित्यभिधीयते १७ सृष्टेर्वैकारिकदेवा
दिसृष्टेर्भेदवैलक्षण्यं कर्त्तुं त्रैविध्यमहंकारस्य कारणवैचि
त्र्यस्वभावाद्धि कार्यस्वभाववैचित्र्यमुपपद्यतेति भावः
वैकारिकत्वतैजसत्वभूतादिकत्वानि च क्रमेण सात्त्विक
त्वराजसत्वतामसत्वरूपाण्येव १८ प्रचेता वरुणः उपेंद्रः
श्रीकृष्णस्य मूर्त्तिविशेषः को ब्रह्मणो मूर्त्तिविशेषः अत्रैवं
द्योप्युपलक्षणं इति पदार्थादर्शीकृतोक्तं तन्मते दशपदं मौ
लैवैरस्यमापद्यते· इंद्रियाणि ज्ञानेंद्रियाणि कर्मेंद्रियाणि
मनश्चेत्येकादश एतेषामिंद्रियाणामधिष्ठातृदेवता दि
गादयो दश क्रमेण भवंति मनसस्तु चंद्रः यदुक्तं वैकारि
कादिगाद्या ये चंद्रेणैकादश स्मृताः इंद्रियाणामधिष्ठातृदे
वास्ते परिकीर्त्तिताः इति १९ भूतादिकादिति स्वार्थिकः क
प्रत्ययः तन्मात्रेत्यादि चतुर्थपादस्यैवेह संबंधः तथा च भू
तादिनामकादहंकारात्पूर्वं शब्दतन्मात्रात्ततः आकाशः त
तो भूतादेरहंकारादेव स्पर्शः स्पर्शसहिताच्चाकाशाद्वायुः
ततस्तस्मादेवाहंकाराद्रूपं रूपसहिताद्वायुतस्तेजः ततस्त
स्मादेवाहंकाराद्रसः रससहिताच्च तेजसो जलं ततस्त
स्मादेवाहंकाराद्गंधः गंधसहिताच्च जलात्पृथिवीति फलि
तार्थः न त्वाहंकारमात्रस्य पंचभूतहेतुत्वोक्तिर्व्याघात इ
तिवाच्यं तत्तन्मात्रोत्पत्तिद्वारा पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरं प्रति हे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१ शा॰ ति॰ ८ तस्योक्तत्वात् यदुक्तं तन्मात्राक्रमयोगात इति तन्मात्राणां क्रमे
णाहंकारत उत्पन्नभूतानां वयोगेन भूतान्युत्तरोत्तराणि जा
तानीति तदर्थः क्रमपदाच्च स्पर्शवाय्वादिसहितादहंकारा
त्राकाशादेरुत्पत्तिर्वाधप्रसक्तिः अमुमेवार्थं विवृणोति
शब्दादित्यादिना अर्कं स्वच्छं स्मृतमितियावत् विशदं स्मृतं ए
कैकाधारतः इति स्वस्वकारणभूतपूर्वभूताधाराणीत्यर्थः
यदुक्तं व्योम्निमरुदत्रदहनजलशापलासु संस्थिताः पृथ्वीति
शब्दादयः क्रमेणाकाशादिभूतानां विशेषगुणाः यद्वा एके
काधारत इति स्वस्वपूर्वभूतगुणवैशिष्ट्येनोत्तरोत्तरगुणव
त्त्वमुत्तरोत्तरभूतस्येत्यर्थः यदुक्तमीशानेन शब्दैकगुण आ
काशः शब्दस्पर्शगुणो मरुत् शब्दस्पर्शरूपगुणैस्त्रिगुणोने
जरुच्यते शब्दस्पर्शरूपरसगुणैरापश्चतुर्गुणा शब्दस्पर्श
रूपरसगंधैः पंचगुणा महीति सांख्यमतमभिप्रेत्यचेदं प्र
संगाद्भूतमंडलान्याह वृत्तमित्यादिना दिवश्चाकाशस्य त
द्वृत्तंपरिधिरेखायां षड्बिंदुरलंकृतेनेपदिक्षिपनेतर्हि वायो
मंडलं स्यात् त्रिकोणमूर्ध्वाग्रं इंद्रराक्षसवायव्यकोणेस्वह
द्धिमंडलमिति तंत्रांतरदर्शनात् स्वस्तिकेत्यादि त्रिकोणसं
पातरेखाः संबद्धं तत्र स्वस्तिकाकारं कुर्यादित्यर्थः स्वस्ति
के विदिगानवत्त्ववक्रं परस्परसंबद्धं रेखाद्वयं अर्द्धेंदित्या
दि अर्द्धचंद्राकाररेखां कृत्वा तदुभयपार्श्वे पद्मद्वयं कुर्यादि
त्यर्थः केचित्त्वष्टदलं पद्मं कृत्वा तद्दलाग्रेष्वर्द्धचंद्राना
चरेदित्यर्थमाहुः अन्ये त्वर्द्धचंद्रं कृत्वा तदंतः पद्मं कार्यमि
त्यर्थमाहुः चतस्रो रेखाः स्वपूर्वादिदिक्ष्वेव वज्राणि वद्ध
नाम अन्योन्याभिमुखतया त्रिवक्रं परस्परसंबद्धं रेखाद्वयं

6

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वर्णैःवक्ष्यमाणभूतवर्णैः नामानिवक्ष्यमाणमंत्राः तथा
चयस्यभूतस्यमंडलंकामनानुगुणेनतेलेख्यमास्तितद्भू
तमंडलेनद्भूतवर्णास्तद्भूतमंत्रश्चलेख्यइत्यर्थः भूताना
मुत्पादिकाःकलाश्चाह निवृत्त्याद्याइति ननुभूतोत्पत्ति
कारणमुक्तमेवतत्किमिदानींपुनस्तत्पादकारणमुच्यते
इतिचेत्नवयंशब्दादिमात्रमेकैकमेवकारणंब्रूमोपित
कलादिरूपसहकारिकारणसहकृतमेवेतिनकोपि
दोषः नादाद्विन्दोर्यस्येतिविग्रहात्तथाभूतोविंदुस्तस्मात्क
लोत्पन्नेत्यर्थोनादेत्यादेः नृणांप्रकृतशास्त्राधिकारि
त्वेनमुख्यतयातेषांसम्यगुत्पत्तिनिरूपणस्यवैराग्यज
ननेनेश्वरोपासनावुद्धिसंभवायावश्यकतयातदुत्पत्ति
माह तेषामित्यादि नन्वेकोविंदुरितिकथंसंगच्छेत कदा
चित्स्त्र्यपत्यानामप्युत्पत्तेरपत्यभेदेनविंदुभेदस्याव
श्यकत्वादित्यत्राह उभयेति क्रमात् दैवनियत्रितवायु
गतिवशात् उभयेतिस्यादेरुपलक्षणं मनुष्याणामेव
सर्वमुपक्रमात्तत्रचस्त्र्यपत्यानांप्रायशोऽसंभवान्मनु
ष्यमात्रविषयतयोभयेत्युक्तं नन्वेकएवविंदुर्यदिगर्भ
प्रयोजकस्तर्हिकदाचित्पुत्रःकदाचित्कन्येतिवैषम्यंनस्या
त् सत्यंतन्मतेविंदुसंख्यावैषम्यमेवतद्वैषम्यप्रयोजक
त्वेनस्वीकरणीयमित्यत्राह रजोधिकेत्यादि द्वाविंशतिनी
रजोमात्राःशुक्रमात्रास्ततद्द्विगुणेतिस्वाभाविकमेवनाधि
क्यकरंतेनानःसर्वदैवरजोधिकत्वेनकन्याप्रसक्तिः तथा
चद्वाविंशतिमात्रातोधिकेरजोभागेचतुर्दशमात्रातोभि
हह शुक्रभागाधिकेसतिकन्याएवमेवाधिकेशुक्रेपुत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
शा॰
चिंता॰
७

जन्मेति न किंचिदपि दुष्टं यत्तु उभयात्मा शुक्रशोणितात्मा
असौ रजोधिकः कुमान्नारी भवेदित्यादिको जरत्त्रयोजने
तिपदार्थादर्शीकृतोक्तं तत्त्वयुक्तं शुक्राच्छोणितसंयुता
दित्यत एवोभयात्मकत्वस्यावगतेरेतदुपादानवैयर्थ्या
पत्तेः कुमादित्यनेनैतदुक्तं भवति स एव विंदुर्वायुना पृ
थक् भिन्नः सन्बहु यत्यतां जनयतीत्यपि भवदुक्तिर्मदुक्त
प्रकारेणैवोपपद्यते नतु भवदुक्तयोजनयेति परमरह
स्यं यत्तु उभयात्मा एको विंदुरित्यन्वय इष्ट शुक्रशोणिता
भ्यामंतर्गत्वा मिलिताभ्यामेको विंदुर्जायते स एष योगाद्गर्भा
शयं प्रविशतीत्यर्थं इत्युक्तं हर्षदीपिकाकृता तदपि न
युक्तं कुमादित्यस्यासौरस्य प्रसंगात् यदि च कुमादुभया
त्मेत्यन्वयः पुरुषान्निर्गमकाले एकात्मा उदरं प्रविष्टः शो
णितसंबंधादुभयात्मा भवन्नपि मिलितादेकत्वमापन्नो
विंदुर्गर्भं प्रविशतीत्यर्थ इष्यते तथापि यमलोत्पत्तिकथ
नाभावान्मूनमेव मूलकृतः स्यादिति न किंचिदेतत् न
स्य विंदोर्जीवत्वमुपपादयति सर्वेषामादिना सर्वजन्मस्वर्जि
तानि यानि सुखदुःखभोगजनकानि पुण्यपापात्मकक
र्माणि तदनुरूपेण तत्सहायभूतेन अविद्यात्मको योऽमो
हस्तद्रूपपापेन नियमितः एतावदेव सुखमेतावदेव दुः
खमेतावदेवायुः किंवा एतावदेव शुभकर्म कार्यमेतता
वदेव चाशुभकर्म कार्यमित्यादि नियमविशिष्टः सन्
आत्मनो वक्तव्यादेतद्धिंदुप्रभवशरीरावच्छेदेन भोगजन
कादृष्टविशेषवान् कश्चिदेक आत्मा अनादिरपि जीवत्वेना
ओतिन त्वात्मा विंदुतो जायत इति मंतव्यं सुखदुःखविकारं य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

घास्यात्तथादोषैरहृष्टैरश्वग्रामोप्युक्तोयंजीवोनिजेंद्रियैरर्था
दविकृतैर्वक्रियांतिप्रकटीभवति विकृतैर्दोषादिभिःस्रा
मस्त्वयंविकृतेंद्रियएवोत्पद्येवनतुनिजेंद्रियपूर्णोभवेदि
त्यभिप्रायवानाह दोषैरित्यादि तत्वदेहेत्पत्रप्रविष्टतत्वपदा
र्थंनिरूपयतिज्ञानेत्यादि तत्वविदोविदुरित्येतेन अंगुलि
गं आनंदेति यद्यपिसूत्रायुत्सर्गौपायस्यकार्यंतथापिनतदि
यस्यमुख्यंकार्यं किंतुनंदस्यैव अन्यथाजिह्वायावर्णोच्चा
रणमपिकार्यंकिंनगण्येतेत्यभिसंधिः आत्मनइतियाहक
मितिशेषः अंतःकरणस्यैववातुर्विध्यमाह· मनइत्यादिना
संकल्पविकल्पात्मकंमनः सर्वभावनिश्चयकारिणीबुद्धिः
ज्ञात्रभिमानयुक्तोहंकारःनिर्विकल्पकंचित्तमिति तत्वत्र
णं यदुक्तंतंत्रांतरे एषाशक्तिःपराजीवरूपिणीप्रोक्तल
क्षणा संकल्पंचविकल्पंचकुर्वाणातुमनोभवेत् बुद्धिरू
पात्वासर्वभावनिश्चयकारिणी ज्ञाताऽस्मीत्यभिमानाख्या
सैवाहंकारसंज्ञिका निर्विकल्पात्मिकासैवमतावित्तस्वरू
पिणीएवमेकैवचतुर्धानर्तकीवप्रतीयतेइति अंतःकरण
यदात्मनोमननंकरोतितदामनःयदात्मनोबोधकस्तदाबु
द्धिःयदात्मनोगुणान्प्रकटयतितदाहंकारःयदाज्ञानंप्रका
शयतितदाचित्तमितिपदेनाभिधीयते अंतःकरणस्याव
स्थाचातुर्विध्यात्तस्यापिचातुर्विध्यमुच्यते नतुस्वरूपस्य
चातुर्विध्यमित्यभिप्रायः इतिकेचित् दशेत्यादिनासप्तांत
रंतत्वानांगणनां केषांचित् तन्मात्राश्चेतिवकारोविकृतय
इत्येतरमन्वेति चकारेणप्रकृतिसंग्रहः नित्यकार्यरूपत
याविकारता उत्तरोत्तरंप्रतिपूर्वपूर्वस्यकारणत्वेनप्रकृति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१ त्वे उत्तरोत्तरं प्रति पूर्वं पूर्वस्य प्रकृतिभूतत्वात् उत्तरोत्तरस्य
शा॰ पूर्वं पूर्वं प्रति विकृतिरूपतया च प्रकृतिविकृतित्वं प्रकृति
चिंता॰ भूतपदं तन्मात्रापरं कारणे कार्योपचारात् भूतानां के
८ वलकार्यत्वेन विकारेषु गणितत्वात् तत्र कर्मेंद्रियज्ञानेंद्रि
8 यमनसां पृथिव्यादिपंचभूतानां च षोडशसंख्यतामापन्ना
नां विकारसंज्ञा पंचभूतानि अहंकारः अव्यक्तं महदित्यष्टप
दार्थाः प्रकृतयः शब्दादयः पंचतन्मात्राः महानहंकारश्चेति
सप्तपदार्थाः प्रकृतिविकृतयः दशेंद्रियाणि दशेंद्रियार्थाः
पंचभूतानीत्येवं पंचविंशतितत्त्वानि भवंति यदाहुः भूतें
द्रियेंद्रियार्थैरहंकृदष्टतत्त्वपंचविंशतिकं इति विदुरित्यनेन
स्वासंमतत्त्वमुक्तं स्वमते हि पंचभूतानि तन्मात्राः इंद्रियाम
नस्तथा गर्वो बुद्धिः प्रधानं च तत्त्वानीति विदुर्बुधा इति परि
गणितान्येव तत्त्वानि प्रासंगिकमुक्त्वा प्रकृतमनुसरन्नेव न
नु पिंडतया यदि शरीरमुत्पद्यते तदा तस्य सर्वजनप्रसिद्धो
ग्नीषोमात्मकत्वप्रवादो व्याहन्येत स्यादित्यत्राह अग्नीति किं के
न संगतमिति शंकायामाह विद्धीति तत्र शुक्रमग्निरूपं र
क्तं सोममयं मलक्ष्यं अत्र पार्श्वे दक्षिणभागः क्वचिदग्निपदे
न क्वचित्सूर्यपदेन व्यवह्रियते द्विधा वै तैजसी हविः सू
र्यात्मा वानलात्मिकेति वायवीयसंहितोक्तेः तथा चाग्नी
षोमात्मके देहे कुत्र भागे कस्य स्थितिरिति शंकायामाह द
क्षिणं पार्श्वमित्यादि कुत्र दक्षिणभागे स्थितिरिति शंकायां द
क्षिणनाम्न्यामग्निसूर्ययोः स्थितिर्वामनाम्न्यां चंद्रमसः स्मृत
इदानीं तत्र च किं संज्ञा सा सा नाडी कति संख्या चेति जिज्ञा
सायामाह नाडीरित्यादि मुख्यत्वेनोक्तानां तिसृणां नाडीना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मर्वान्तरसंज्ञामुक्त्वोद्दिष्टानां समनाडीनां नामाह गां
धारीत्यादिना दशमुख्या इत्यनेन सूचितामुख्यापरना
डीनां संख्याकेत्यपेक्षायामाह नाड्यो नैताइति अनंताः व
हुत्वादप्यनवगतत्वाच्चगणयितुमशक्याः नतु संख्याभू
न्याः अपेमुख्येः शिराःकाश्चित्काश्चिदूर्ध्वमुख्योस्तथा पर
स्मिर्थगानास्ताश्चतत्रलक्षार्द्धतोधिका नाड्योलक्षत्रयोन्मा
ना इत्यादिविरोधापत्तेर्यथाश्रुतेपरिहारासंभवात् पंचे
ति मूलाधारःलिंगः नाभिहृदय कंठे भ्रूस्वाधिष्ठान मणि
पूरका नाहत विशुद्धा ज्ञा नामकचक्राणि यानीगीयं
ते तान्येव पंचपर्वाणि अथो योगग्रंथिमारभ्य डङ्कोर्द्धग्रंथि
पर्यंतपर्वसमाप्तिः तेन ग्रंथीनां बहुसंख्याकत्वेपि नक्ष
तिः हृदि प्राणो गुदेपान इत्याद्युक्तलक्षणकेभ्यो दसमा
णवायुभ्यो भिन्नोयं प्राणनामा वायुस्ताभिः कथितना
डीभिस्तनुभृतः पुरुषस्य सर्वं शरीरं व्याप्नोति दोषाश्चदूष्याश्चे
ति द्वंद्वसमासः भ्राजको रंजकश्चैव क्लेदकः स्नेहनस्तथा
धारको वंधकश्चैव द्रावकाख्यश्च सप्तमः व्यापकः पाव
कश्चैव श्लेष्मको दशमः स्मृत इति तंत्रांतरोक्तानि चवह्नि
नामान्यनुसंधेयानि प्रकृतस्य प्राणस्योर्मिकथनेवपूर्व
कर्त्तव्ये प्रसंगात् मनःशरीरयोरपि तानाह बुभुक्षेत्यादि
ना पीडाविशेषोत्पादनानुकूलावस्थाविशेषा ऊर्मिः शु
क्रशोणितात्मनाविंडनाकिमाविशेषेणयत्पशरीरंस्ना
य्वादिमयंजन्यते तेनेत्याह स्नायवस्थीत्यादिना इत्थंभूतः त्व
णामुद्भवोनिगद्यतइत्यारभ्यैतत्पर्यंतप्रपदर्शितस्वरूपः
तथा पूर्वकर्म्मानुरूपेणाजीवभावं प्रपन्नात्मविशेषानु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ प्रा॰ चिंता॰ ९

गतः पदार्थादर्शीकृतस्तु इत्यंभूत इति ऊर्ध्वेतरितहल्ला
वहस्रोत्रोमात्रप्रष्टमास्थितोमोक्षोपायमभिध्यायन्त्रि
त्यर्थः यदाहुः ऊर्ध्वेतरितहल्लाभ्यांस्रोत्रं रंध्रेपिधाय सः
स्मरन्सर्वातुभूताः सनानायोनीस्त्रयातताः मोक्षोपायम
भिध्यायन्वर्त्ततेभ्यासतत्परः इतीत्याहुः नायमर्थः इत्थं
भूतपदस्यप्रश्नोक्तार्थस्यैवतेनपरामर्शात् अन्यथाभ्या
सतत्परइत्यंतस्यापितदर्थत्वप्रसंगात्कृतलक्षणागइति
तत्संप्रदायिकाः कालक्रमेण गर्भवेदनाभोगपरि
समाप्तिकालनिर्गमेन अपेमातरमित्यत्रान्वयः तथाचस्व
यंक्लेशवान्मातरमपिक्लेशयतीत्यर्थः दशमेनवमेवा
पीतियाज्ञवल्क्यादिकं त्वौत्सर्गिकीरीतिमनुरुध्य संपिंडि
तशरीरः संकुचद्गात्रः रोदितुमिति गर्भवासायवस्था
भयेनभोभोप्रभोपुनरेवंमयानकर्त्तव्यंदत्तमस्त्वित्यादिवि
वक्षयारोदनंचिकीर्षोस्तस्यात्मनिकश्चित्प्रयत्नोजाय
ते ततोमूलाधारेवायोः क्रियाभवति तयाक्रियया मूला
धारावच्छिन्नेशाहृत्ब्रह्मणिकश्चिन्नादोवस्थाविशेषापर्या
योजायते सएवपरानामकः सएववनाभोप्रविष्टः प
श्यंतीसंज्ञांलभते हृदयगतः सएवभावोमध्यमासंज्ञा
मासादयति सएवकंठवक्त्रादिस्थानगतोवैखरीसंज्ञां
प्राप्नोति यदुक्तं मूलाधारस्थप्रथमसमुदितोयस्तुभावः परा
ख्यः पश्चात्पश्यंत्यथहृदयगोबुद्धियुग्मध्यमाख्यः व
क्त्रेवैखर्यथ रुरुदिषोरस्यजंतोः सुषुम्णाबद्धस्तस्मात्भ
वतिपवनप्रेरितोवर्णसंघइति एवंवर्णानामुत्पत्तिर्भ
वतीतिवर्णविशेषात्मकमंत्रोत्पत्तिर्जातैवेत्यभिप्राये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णमंत्रोत्पत्तिप्रकारमाह ततइतिततः शरीरोत्पत्त्यनंतरं
चैतन्यरूपात्साज्जगन्मंत्रमयंसूते इत्यन्वयः एषांसंतत्र
कर्त्रापिवलक्षणःसन्निधानमपेक्ष्यतएवेत्येवमर्थंसूचयि
तुंशिवसन्निधिमित्यादि आनंदपदंसाक्षात्परंपरयावाआ
नंदकर्त्तृसकलेंद्रियपरं तथाचनित्यानांनित्यत्वेननैया
यिकाभ्युपगताकाशपरमाण्वादीनांआनंदानामिंद्रिया
णां गुणानांसत्वरजस्तमसांचोदयउत्पत्तिर्यस्याःशकाशा
न्नामित्यर्थः एतेनानादित्वमुक्तं नित्यश्चासावानंदश्चेति
कर्म्मधारयोवा एतेननित्यानंदस्वरूपमुक्तिदात्रीत्वमुक्तं
नित्यआनंदोयस्याइतिवहुव्रीहिगर्भःकर्म्मधारयोवा
एतेनपरव्रह्मस्वरूपत्वमस्याउपदिष्टं एतत् आम्नायेस्तुत
त्रेस्थितेतिपूरणं यच्चशिवएवसन्निधिःसमीचीननिधि
रित्यर्थंकरणंकेषांचित्पदार्थादर्शंसमादर्शितं तदुक्तं
यमप्यार्थीतरस्यासंभवेदपि कश्चित्पराशक्तिरितिवि
भागोहिविचलतानेनोपलक्षिताज्ञाशक्तिरपीयमेव यदुक्तं
भूमिरापोनलोवायुःखंमनोवुद्धिरेवच अहंकारइतीयंमे
भिन्नाप्रकृतिरष्टधा अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंविद्धिमे
परां जीवभूतांमहावाहोययेदंधार्य्यतेजगदिति अंजसा
याथातथ्येन नैरैवैषायथास्वरूपंज्ञातुंशक्यानत्वयोगि
भिरितिभावः आधारे मूलाधारचक्रे हृदयांभोजेतत्त्वप
तीप्रतीयतेनतुतिष्ठंती न्तस्पंतीत्यस्पष्टिप्रकाशवस्याप
नेत्यर्थः सर्वभूतेषुतत्त्वप्रकाशापिशक्त्यादिप्रकटनायक
र्म्माविशेषरूपस्फुरणवत्येवेतिभेदः प्रांतावर्त्तेक्रमात्
शंखमध्यास्थितनावर्त्तीयथानिष्ठतितद्वत्स्थित सूक्ष्मा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१ पु॰ चिंता॰ ९ 10

अक्षरेणस्वरूपा सूक्ष्मतरापरमाणुस्वरूपा विभुः इयमनया
परिछेत्तुमशक्या त्रिधाम स्वर्भूपातालात्मके सोमसूर्या
ग्निरूपंवा पंचभूतलिपिमयीत्यर्थो हि चत्वारिंशोत्पादेः
पंचाशादितिव्याख्यातार्थं मूलाधारेकुंडलीभूतसर्वदे
कानाडीवर्त्तते तत्रकुंडल्यापरदेवतयाविश्वात्मनापरब्र
ह्मस्वरूपेणशिवेन प्रबुद्धाजगज्जननार्थंकारितोत्साहा
यातयावायुविशेषमंगीकृत्यप्रकेकतयाप्रसिद्धवस्तुनि
ष्पादनेचिकीर्षितेप्रकथासंवरणात्मकमेकथागणानेक्रि
यते॰ द्व्यादिरूपतयाप्रसिद्धवस्तुनिष्पादनेचिकीर्षितेद्वि
त्र्यादिसंख्ययासंवरणंकृत्वातत्तत्संख्यवस्तुनिष्पाद्यतइ
त्याखंडलार्थः वेदादिबीजंप्रणवं वासुदेवबीजं गोपाल
बीजत्वेनोद्धृतंश्रीपुरुषोत्तमंश्रीपुरुषपुरुषोत्तमं॰ शक्तिशा
क्तिमतोरभेदोपचारात्पुरुषोत्तमशक्तिबीजमेवयथात्रवि
वक्षितंतदपिसमदर्शो॰ यत्तुधरयालिंगितोब्रह्ममायावि
डविभूषितः पुरुषोत्तमसंज्ञोत्रदेवोमन्मथविग्रहइतितं
त्रात्कामबीजमेवतत्पदार्थ इतिपदार्थोदर्शी तत्रपुंसे श्री
पदासोरस्मात् मनोभवमितिमूलेनपौनरुक्त्यापत्तेश्च अ
न्यानि चंद्रबीजादीनि परात्मानोहंसवर्णौ परमात्मवाच
कोहंसइतिवर्णौ यद्यप्यर्थेवेदोप्यस्ति तथापिहि ह्रौत्राधर्म्यवे
त्रात्रैरूप्यपदार्थत्रयेणयत्तन्निष्पादनात्तदनुगुणतयात्र
याणामेववेदत्वोक्तिः अतएवसैषात्रयीविद्यायत्रइति
लोकत्रयंस्वर्भूपातालात्मकेधामत्रयेसूर्याग्निसोमात्मके
वर्णत्रयंप्रणवघटकाकारोकारमकाराः यद्वा वेदानामु
पयुक्ततयावेदपदोक्तवर्णपदंद्विजातिरूपंवर्णत्रयमे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वाभिधत्ते शक्तित्रयं प्रभुशक्त्युत्साहशक्तिमंत्रशक्तिरूपं स
रस्वतीलक्ष्मीपार्वतीरूपंवा इतित्रयंयाजनाध्यापनप्रतिग्र
हरूपं कृषिपाशुपाल्यवाणिज्यरूपंवा अन्यत् कफवातपि
त्तात्मकदोषत्रयादिकं आत्मतत्वविद्यातत्वशिवतत्वसर्व
तत्वानिदेवीतत्वचतुष्टयं· सूक्ष्मापरा पश्यंतीवैखरीमम
ध्यमेतित्रयमादिपदे ग्राह्यं उड्यानजालंधरपूर्णगिरिकाम
रूपात्मकपीठचतुष्टयमेकैकवर्णेन प्रथमप्रथमेन उड्डे
त्यादिनाविवक्षितं दमकादयोमहालक्ष्मीगजाः महेशितु
र्महादेवस्यपंचमूर्त्तीरष्टादशपटलेवक्ष्याः षडध्वनः पं
चमेवक्ष्यान् आधारात् मूलाधारादिगतषट्चक्राणिस
प्तलोकाःभूर्भुवःस्वःमहःजनःतपःसत्यंचेतिनामानःसप्त
ग्रहाणांसमिधःअर्कःपलाशःखदिरइत्याद्याः ग्रहाणां
समत्वंमतविशेषमवलंब्य तथाचवराहमिहिराचार्याः
अस्तात्स्वादविशेषाच्छिन्नमपिशिरःकिलासुरस्येदं प्राणै
रपरित्यक्तंग्रहभावेनैवमाप्नोतीति· अष्टाष्टकसमन्वित
मष्टपीठं चतुःषष्टिपीठपर्यवसायि अणिमाद्यष्टगुणाः
यद्वा अणिमादयोष्टौ पृथगेव गुणाः दयाक्षमानसूयाच
शौचमायासमस्पृहत्वता मंगलंसत्यसंतोषावष्टावात्मगुणाः
सतामित्युक्तलक्षणाः नागादिगजाः वक्ष्यमाणाविप्रादि
जातयःसर्पावा यमादीन्यष्ट योगांगानिचरमपटलेवक्ष्य
माणानि· शक्तितत्वानि आदिशक्तिः १ नादः २ विंदुः ३ द्वि
तीयविंदुः ४ नादः ५ वीजं ६ रौद्रीज्येष्ठावामेतिनवपूर्वो
क्तानि मंडलंनवनाभाख्यं दशशक्तितत्वानि निरूप्यायाः
पंचकालाः विंदुःकला· नादःशक्तिःसदाशिवइति अन्यदे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१ तादृशमिति त्रयोदशाथागणिताविश्वेदेवादिकं चतुर्दशाथा
शा० गणितालक्ष्मीवासुदेवगोपालमंत्रशाक्तभुवनादि पंचदशा
चिं० थागणितानित्याघ्रालिनीतिथ्यादि षोडशाथागणिताचक्रम
११ त्रस्वरकलादि सप्तदशाथागणितातारविद्यादिः अष्टादशा
|| थागणिताकृत्स्नवामनोजनेयाग्निसंस्कारादि ऊनविंशतिथा
गणिताकृत्स्नथरामंत्रादि विंशतिथागणितारत्नथारोमाम
हेश्वरश्रीराजराजेश्वरमंत्रादिः एकविंशतिथागणितावटु
कभैरवमंत्रादि द्वाविंशतिथागणिताकृत्स्नात्राधिपतिसुमु
खीमंत्रादि त्रयोविंशतिथागणितालघुश्यामापुरुषोत्तम
मंत्रादिकंप्रसूते एवंपरार्द्धपरार्द्धपर्यंतेनानासृष्टिदर्शने
नतावत्पदार्थानांवक्तुमशक्यतयात्यागश्चावश्यकइति
स्वेछयाशाथान्येनकस्यचित्पदार्थस्यवक्तव्यत्वेत्रयोदशा
दिपदार्थस्यागेपिकिंकारणंकावान्यूननेत्यभिप्रेत्यतान्य
नित्यज्यस्वस्यप्राधान्येनाभिमतानाह चतुरित्यादिना चतु
र्विंशतेस्तत्त्वस्वरूपंयात्मायस्येत्यर्थः चतुर्विंशतिथागणि
तेतियावत् यद्यपिमृत्युंजयमंत्रपदेनविवक्षितस्यत्र्यंबक
मित्यादेः प्रथमःपादःसप्ताक्षरएव तथापिवानुष्टुभत्वर
क्षणार्थंइयादिपादपूरणेइतिछंदःसूत्रेणत्रियंबकमिति
पादस्याम्नानतयाष्टवर्णत्वमितिरूपदीपिकाकृतः नेतधु
कं उर्वारुकेतिपादस्यनवाक्षरत्वेनद्वात्रिंशद्वर्णतायाव्या
घातापत्तेः लवणमंत्रोलवणांभसीत्यादि मूलेमूलाधा
रेद्विचत्वारिंशद्गणितासाकुंडलिनीद्विचत्वारिंशदात्मि
काकारादिसकारान्तांवर्णमालिकांप्रसूते सर्वेषामपिवर्णोभूत्य
त्रिप्रकारमाह शाक्तमित्यादिना सत्वगुणानुविद्धाविदेव

शक्तिपदवाच्यापरमाकाशावस्था रजोनुविद्धासैवध्वनि
शब्दवाच्याक्षरावस्था तमोनुविद्धासैवनादशब्दवाच्या
सैवतमः प्राचुर्येसतिनिरोधिकापदवाच्या सत्वप्राचुर्ये
सतिसैवबार्द्धेंदुपदवाच्याःसत्वतमसोर्द्वयोर्योगेतुसैव
बिंदुपदवाच्या मूलाधारेप्रविष्टःसबिंदुरेवपरासंज्ञः अ
न्यस्थानगतस्त्वसौपश्यंत्यादिनामभिर्व्यवह्रियते यद्व
क्तंतंत्रांतरे असावेवबिंदुःस्थानांतरगतःपराद्याख्योभ
वतीति तंत्रांतरेपि स्वात्मेच्छाशक्तियातेनप्राणवायुस्वरूप
तः मूलाधारेसमुत्पन्नःपराख्योनादऊर्ध्वगः सएवोर्ध्वंन
यानीतःस्वाधिष्ठानविजृंभितः पश्यंत्याख्यामवाप्नोतित
थैवोर्ध्वंशनैःशनैः अनाहतेबुद्धितत्वसमेतोमध्यमाभि
धः तथातथोर्ध्वंतुतःसन्विशुद्धौकंठदेशतः वैखर्या
ख्यस्ततःशीर्षकंठताल्वोष्ठदंतगः जिह्वामूलाग्रपृष्ठस्थ
स्तथानासागतःक्रमात् कंठताल्वोष्ठदंतोष्ठात्कंठोष्ठ
यतस्तथा समुत्पन्नान्यक्षराणिक्रमाद्वादिक्षकावधि आ
दिक्षांतरमेतेषामक्षरत्वमुदाहृतमिति प्रथमस्थानग
तत्वेनश्रेष्ठत्वेनपरा सस्पंदावस्थात्वेनज्ञानप्रदात्वेन
पश्यंती मायाबुद्धिर्मिलितायस्यामध्येइतिमध्यमा विशे
षेणखरत्वेनप्रकटतयावैखरीभवतीतिध्येयं कलाः
निहत्यायाः रुद्राःश्रीकंठादयःआदिनाकेशवादयः उभ
योः निरोधिकार्द्धेन्द्वोः वह्नेःशिवरूपतयार्द्धेन्दोः वह्नेःशि
वरूपतयार्द्धे शक्तिरूपतयारवेःशिवशक्तिमयत्वेयेन
यतःकारणात् ततइत्यध्याहार्ये अतइत्यस्यानुषंगोवा
तथाचयतोवह्नेरिंदोरर्कोच्चोत्पन्नास्ततस्तत्त्रितयस्वरूपि

© Dharmartha Trust J&K: Digitized by eGangotri

१
शा॰
चिंता॰
१२
12

णाः कथ्यंते कार्येषुकारणोपिचाराादित्यर्थः ॥ यस्योयोत
मती सतीगुणावतीमाता पितो मापतिर्नामप्रेमनिधी
तिपथकुलभूः कर्म्माचलोजन्मभूः स्वपास्यंकृतवीर्य्य
वास्पनपदंवाराणसीवासभूतस्मादभ्युदिते यमायप
टलः शब्दार्थचिंतामणौ ॥ वैखरीरूपमिमेवपुनर्विश
दीकृत्यदर्शयति ततश्चेत्यादिना मरुताप्रेरिताः पश्यंती
स्थानंप्रापिताः अत्यन्तमुखीकृताः सुषुम्णारंध्रनिर्गता
वर्णाः कंठादिकरणैः क्रमादाविर्भवंतीसंवेयवमुषुम्णा
रंध्रनिर्गताः अनाहतविशुद्धिचक्रनिर्गताः एषुसर्वोक्त
पंचाशद्वर्णेषुमध्ये तत्वात्मानः सर्वोक्ततत्वस्वरूपाः ननु
कथंस्पर्शास्तदात्मकतांभजेतु संख्यावैषम्यात् चतुर्विं
शति संख्याहितत्वानिभजंतीत्युक्ते स्पर्शास्तुपंचविंशति
संख्याभवंति मकारस्याधिकत्वादित्यत्राह मकारइति य
तः पकारांतदशावर्णाव्यापकाः मंत्रयास्तुः पञ्चायतोम
कारः पुरुषस्ततस्तत्वात्मान इति हेतुहेतुमद्भावेनान्वयः
व्यापकत्वंतथा दर्शितं तावांतरसंत्तकेषुयकारादिषुसम
न्वेति सर्गोविसर्गः स्वराणांमध्यमेऋॠऌॡइत्येतद्रूप
पम्पः पूर्वेपरतश्चषट्षट्स्वराणांसत्वादमीषांमध्यम
त्वे पिंगलायामिति यदाहुः दक्षिणस्यायदाप्राणस्तदा
सादक्षिणायने पंचभूतात्मकास्तत्रहंसाः पंचोदयंति
ते वामाश्रिनोयदाप्राणास्तदास्याउत्तरायणं पंचभूतास्त
दादीर्घास्तत्रोयंतिइत्थंकृत्वेत्यमिति ततदक्षिणादिभाग
प्रवेषासमयेतत्तांसुषुम्णायांवहतिवायुस्तदाक्रमेण
नपुंसकचतुष्कमुदेति तत्फलंतुः षट्स्वरोदयजेकर्मप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्यितेपारणादिकं फलदं क्रूरकर्म्माणि ह्रस्वे दीर्घोदये
न्यथेतितंत्रांतरोक्तं अन्येषांककारादीनां अजसास्व
पूर्वकंयथाकण्ठंविहुविनापिस्वरयोगंव्यंजनानामपि
भवत्युच्चारणमितिभावः अतएवस्वरैरेवसहत्वेना
भिव्यंजनाद्व्यंजनानामस्मात्ककारादीनां वर्णान्ककारादी
नः प्रसंगात्तत्रतत्रोपयुक्तम्भूतवर्णानुपदिशति का
रणादिति विंदुतःउद्गताःपरंपरयोत्पन्नाः पंचह्रस्वा
इत्यादि एकैकस्यवाच्यादेःक्रमादेकैकोह्रस्वः एकैको
दीर्घः एकैकःएऐओऔ इति चतुर्विधसंधिवर्णांतः
प्रविष्टःसंधिवर्णाः चरमस्याकाशस्यक्रमविवक्षया
पंचवर्गस्यसंधिवर्णेष्वभावान्नादशवर्णाभावाद्
विंदुताइति कादिपंचवर्गाणांयवर्गस्यचक्रमादेकैक
वर्णाःमूर्द्धन्यषकार न्रसिंहाक्षर· तदुपांत्याक्षर· मूर्द्ध
न्यषकारांत्य· न्रसिंहांतिमकवर्णाना मेकैकस्यवर्णो
वाच्यादेःक्रमेणवर्णानामासादयतीत्यर्थः पंचह्रस्वेत्या
देर्व्याख्याः सोमसूर्याग्नीनांभेदेनवैलक्षण्येनतत्संबंधित्व
रूपेणविशिष्टाअकारादिमातृकाभ्य उत्पन्नाअस्ताप्र
भृतयोष्टत्रिंशत्कलाःसोमादिमंडलेषुस्थिताःसंतीत्य
र्थः सोमेत्यादेर्मतव्यः ननुपंचाशन्मातृकाभ्यःकथम
ष्टत्रिंशत्कलानामुत्पत्तिरित्यत्राह क्रमायाइति तथाच
क्रमादिरूपाभ्योह्याभ्योवर्णाभ्योसूर्यस्यद्वादशकलाउ
त्पन्नाइतिनकिंचित्संख्यावैषम्यमितिभावः हव्यवहाक
व्यवहेतिहव्यकव्यवहापदान्वयः ।। अस्यवस्यप्रथमांश
भूतादकाराद्युत्पन्नाःस्वाहाप्रभृतयोदशकलावह्नेण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ षो॰ विता॰ १६ 13

जनिताइत्युच्यंते यतोऽस्यकारवाच्यत्वंब्रह्मणः प्रयुज्यं
तेचकार्य्यकारणयोरभेदोपचारेणैववाच्यवाचकयो
रभेदोपचारेणापिवाक्यानिप्रामाणिकैः उकाराद्विस्र
नोत्पन्नाइत्यादावप्युपदर्शितैवरीतिः परेतिकलावि
शेषनाम सूक्ष्मामृताज्ञानामृतेतिहेकले किमासां
कलानामुक्तक्रमेणैवसर्वत्रविनियोगोनेत्याह न्यामे
त्वित्यादिनातन्नान्यासातिरिक्तपंचवोदिष्टजासदकंठर
वोक्तक्रमएववगाखोननुस्वरकलाःएवंमितिसूच्यते
अथपंचाशद्वर्णेभ्यःउत्पन्नात्सशाक्तिकान्सथ्याना
दिप्रकारान्श्रीकंठादीन्केषावांदीक्षोपदिष्टपमंत्रभे
दानुपदेष्टमारभते मात्रिकेत्यादिना मंत्रविद्याभेदेन
द्वैविध्यमापन्ना मंत्राःप्रत्येकंपुनस्त्रिविधाः क्रमेण
वश्यशांतिमारणात्मककर्मत्रयेप्राधान्येनसिद्धाथा
यकाभवंतीतिध्येयं सच्चिदानंदलक्षणनिर्गुणस्यप
रब्रह्मणोमंत्रस्यतत्तद्ध्यानप्रकारोक्तवेषवस्तुस्त्रीरू
पकल्पनानकिंविदप्यनुत्पन्नत्वमाविर्भावयति अग्नी
षोमात्मकत्वंमंत्राणांयदुक्तंतत्त्वेकस्यैवतदुभयस्वरू
पत्वाभिप्रायेणकिंतकेषांचिदाग्नेयत्वंकेषांचित्सौम्य
त्वमित्यभिप्रायेणाह वह्नीत्यादि अंत्यःक्षकारः विय
त् हकारः एतदक्षरचतुष्कंयेषुमंत्रेषुभूयिष्ठोसिम
समंत्रआग्नेयः इंदुर्विंदुःसकारोवाअमृतान्हरंवकारः
एतदक्षरद्वयाधिक्यवान्मंत्रःसौम्यःक्रमेणक्रूरसौम्यक
र्मणोविनियोज्याः स्वस्ववीयसमयएवप्रयुक्तःसस
मंत्रःस्वस्वफलंप्रयच्छतिनापरसमयेप्रयुक्तोपीत्याह

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

आग्नेयाद्यस्त्वादिना अत्र सर्वत्राग्नेयत्वसौम्यत्वे नोक्तलक्ष
णादेव किंत्वाग्नेयमंत्रः सौम्यः स्यात्स्वायशोन्ते नमोन्वितः
सौम्यमंत्रस्त्वाग्नेयः फट्कारेणान्ततोन्वित इति नारायणी
योक्तविशेषवैशिष्ट्यादेवेति मंतव्यं अन्योपि विशेषस्तंत्रा
न्तरे मंत्रा वाग्नेयसौम्याख्यौ ताराद्यंताद्वयोर्जयेदिति अयम
र्थः आग्नेयानां ताराणां नक्षत्राणां पूर्वांशाद्वयमग्रे चरम
मंशाद्वयं पुच्छं सौम्यनक्षत्राणां चरमांशाकद्वयमग्रं पू
र्वांशाकद्वयं पुच्छं तत्राग्नेयमंत्रा आग्नेयनक्षत्रपूर्वांशद्वय
एवाग्रभूते जप्तव्याः न पुच्छभूतोत्तरभागे एवं सौम्येपि यो
जनीयमिति सर्वोपस्यास्य समयेपि जपस्यावश्यकत्वे प्रका
रान्तरमुपदिष्टं तंत्रान्तरे संपुटीकृत्य पत्नेन लांतानाद्या
न्सविंदुकान् पुनश्च सविसर्गांस्तानन्तकारं केवलं पठेत्
एवं जप्त्वा प्रबुद्धोयं मंत्रः शीघ्रार्थसिद्धिद इति ननु अय
द्धेति फलं सर्वैरप्यनुपपन्नं छिन्नत्वादिदोषैः प्रायशः
सर्वेषामेव मंत्राणां कवलितत्वादित्याशंकायां सत्यमि
दमुक्तं फलं न प्रयच्छंतीति परंतु छिन्नत्वादिदोषाणाम
न्तरेवेत्थं ज्ञात्वा पुनर्वक्ष्यमाणप्रकारत्रयान्यतमप्रका
रेण कृत्वा दोषपरिहारकरणात्फलं प्राप्स्यत्येव सन्तरं मूलकृ
तैव दोषानिमान् विज्ञायेत्यादिनादेयमस्ति तत्र के ते
छिन्नत्वादिदोषाः किंलक्षणा कश्चेत्यपेक्षायां छिन्नत्वादी
न्दोषान्सलक्षणाननुपदर्शयति छिन्नेत्यादिना यसंख्य
यायमित्यानिलं वीजं द्व्यप्यते स मंत्रः छिन्नसंज्ञः स्यात् वी
जमिति पुनरावर्तने निरूपद्वीजशब्दस्य मायावीजस्य
नामानि मालिनी शिववल्लरी वाताववर्तिः शिवावाणी वी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ पू॰
चिंता॰
१४
14

जेशक्तिश्चकुंडलीतिशैवागमसंकेतात् मायावीजपरः तस्य
स्वराक्रांतत्वविशेषणं त्रिवक्त्रित्यादिकमप्यावर्त्तते त
थाचयस्यमनोरादिमध्यांतस्थानेषुसमुच्छ्रितेषुत्रिवक्त्रः
पंचान्यतमसंख्ययाद्वितीयचतुर्थषष्ठद्वादशचतुर्दशा
न्यतमस्वराक्रांतेमायावीजमुपलभ्यतेसोपिमंत्रः छिन्न
संज्ञः स्यात् लक्षणद्वयमपिसंमतमेवेतिएतदुभयाक्रां
तएवछिन्नः अतएवचापदमनुपात्तं केचित्तुवायुवीज
मेवात्रमूलस्वरस्यायातं व्यंजनमात्रस्यश्वानिलमित्यने
नोपादानप्रसक्तौस्वराक्रांतमिति येनकेनचित्स्वरेणाक्रां
तेनकेवलंव्यंजनमात्रमित्यर्थः तत्किंकादिसंयुक्तंनया
ऽनेनेत्याह संयुक्तमिति तत्किंकादिवियुक्तंयमित्यादिरू
पेनग्राह्यं ग्राह्यमेवेत्याह वियुक्तंचेति मायावीजस्यपादा
योक्तव्याख्यानेनमूलस्वरस्यसिद्धं वीजादिपदानामावृत्ति
प्रसंगात् तंत्रांतरसिद्धलक्षणांतरस्यात्रासंग्रहेपिनक्ष
तिः नहितत्रतत्रोक्तःसर्वोप्यर्थोनिषिद्धलक्षणाभिरप्यत्र
संगृहीतुंशक्यतेइत्याहुः वीजादिपदानामावृत्तिःस्वराक्रां
तमित्यस्योत्तरयोजनायामेवान्वयइतियदिमहानाग्रहस्त
दालक्षणांतरमायात्येव आदिमध्यावसानेषुयस्यमंत्रस्य
दृश्यते चतुर्थीपंचथाद्वैयमेकवीरंस्वरान्वितं वायुवीजम
सौमंत्रःछेदितःपरिकीर्तितइति तंत्रांतरसंवादोपिभवति
एकवीरंद्वः आदिमध्यांतस्थानेषुसमुच्छ्रितेषुप्रत्येकंलभ
लमितिभवीजद्वंद्वमत्वे रुद्धसंज्ञोमंत्रःस्यात् तंत्रांतरे द्विधा
सर्वंत्रियामध्येद्विधांतेचयुतःप्रिये वज्रयुक्तस्तुयोमंत्रःस
निरुद्धःप्रकीर्तितइतिलक्षणान्तकथमित्यमितिचेत् किं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वानः नहितंत्रांतरमपरंतंत्रदोषकरं किंतुविरुद्धत्वेविक
ल्पस्य अविरोधेसमुच्चयस्यन्यूनत्वेतुकल्पस्याधिकत्वेशु
द्धतायाएवकल्पनाकरमितिबोध्यं त्रितत्वं हकाररका
रषष्ठस्वरबिंदवःसमुदिताः शिवः फेंकारः मायादीनांच
तुर्णांमध्येएकहीनत्वेपीदंलक्षणंनतुसमुच्चितहीनत्व
एव मायाबीजंनयत्रास्तित्रितत्वंशिवमेववा श्रीमद्धंवा
पिमंत्रोसौशक्तिहीनः प्रकीर्तितइतितंत्रांतरेवाकारश्रव
णात् अंकुशमेववेत्यत्रवाशब्दःसमुच्चये कामबीजंनय
न्मध्ये मायावा अंकुशेंतिमे पराङ्मुखइतीति तंत्रांतरसंवा
दात् अंकुः सकारः बिंदुयोगोहकारस्यवास्यापिश्रायंतम
ध्येस्थितिनसमुच्चयः शुद्धस्येबिंदुसमायुक्तमायंतेवायमध्य
तः नभवेज्जीवबीजंवायस्यासोबधिरःस्मृतइतितंत्रांत
रेवाकारश्रवणात् शुद्धस्यहः जीवबीजंसबिंदुकः सकारः
एतेनमौलमिदुपदेठकारपरतयाव्याख्यातवंतः प्रत्यु
क्ताः तंत्रांतरासंवादित्वात् यद्यपिनस्येकतंत्रेतंत्रांतरसंवा
देनप्रमाणीभवतिकिंत्वीश्वरोक्तत्वादिनास्वातंत्र्येणेव इ
त्यचासंवादस्यलेपिनदर्थस्यविकल्पोभविष्यतीत्यलंसं
वादान्वेषणेनः तथापिग्रंथसंदेहेतंत्रांतरान्वेषणमावश्यक
मेव अन्यथाश्रुतिमूलकतयाप्रामाण्यमतेस्वमूलतया
शुद्धत्वेनरकल्पनापत्तिः स्वातंत्र्येणैवप्रामाण्येपिनानातंत्र
दर्शितेतुष्ठानानामेकजातीयफलंप्रतिपरस्परव्यभिचार
भियाकारणत्वस्यचक्रमशःकल्पनयाफलेषुवैजात्यकल्प
नापत्तिः स्यादतोयावत्पर्यंतंप्राह्यस्वारस्येनैकार्थतातंत्रा
णांभवतितावत्तथैवयतनीयं कथमपितदसंभवेत्वन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ श्री॰ चिंता॰ १५ 15

मगतिकोविकल्पग्राह्यणीयएवेतिध्येयं तथाचयस्यमं
त्रस्यादिमध्यावसानान्यतमस्थानेष्वहमितिसमितिवावी
जेनास्तिसवधिरोमंत्रइत्यर्थः ननुउक्तबीजान्यतरबीजशू
न्योवधिरइत्येववक्तव्यं तस्यायमध्यावसानस्थानातिरि
क्तंस्थानमस्ति यद्यावर्जनेनायतदावधुपकंस्यादितिवेत्
सत्यं त्रिष्वस्थलेष्वतदन्यतरबीजसत्वमतिप्राशस्त्यकरमि
तिज्ञापनार्थमिदमुक्तमितिहर्षकौमुदीकृतः ममतुप्रति
भाति एकादशात्रयोदशाद्यक्षरकमंत्रेषुपत्रह्रिआदिवर्णा
नंतरंतदन्यतरबीजंसमंत्रोऽपिलक्ष्यएव नहितत्स्थानमुक्ता
नमुक्तान्यतमस्थानेष्वंतर्भवतिआदित्वांतत्वयोरिवमध्य
त्वस्यापितत्रासंभवात् पंचमादिवर्णोत्तरमेवतत्रमध्यत्व
संभवादित्येवमर्थंविभागत्रयकरणमिति ॥ अर्कोहका
रःवैस्वहहनत्वन्यासेर्कंतत्वस्यहकारादिकत्वेनत्यलत्वा
दितिपदार्थादर्शकाररामचंद्रपंडिताब्रूचतुः सकारःपु
रुषोरविरित्याचार्यमतमनुसृत्याकोसकार इतिमरदार्थ
तत्वदीपिकाहर्षकौमुदीकाराबूचतुः ईडःसः तथाच
यत्रमंत्रेवह्निसूर्यचंद्रात्मकरकारमकारसकारलक्षण
नेत्रत्रयंनास्तिसमंत्रोनेत्रपरत्यनामकोदारियादिदःख
ष्टत्रमरणादिशोकरोगाणांत्रयाणांदायकोभवति ए
कैकहीनत्वेतुरेफहीनोडःखदः अर्कहीनःशोकदः इंदु
हीनोरोगदः द्विहीनत्वेस्वक्रमप्राप्ततत्तत्फलद्वयदःस्या
त् काणश्चैषमंत्रःस्यात्तत्रकिमेकाद्यआदिवर्णकः सक
लोपिमंत्रइदंकृतेत्याह पंचेति ॥ कीलितंलक्षयति श्रा
दीत्यादिना हंसइतिस्वरूपं प्रासादःहौं वाग्भवं हकारो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विंदुमानितिजीवविशेषणं जीवः सः प्रकारेणउकारे
णविंदुनाचयुक्तोपदिष्टः अउयोगेओकारः सिद्ध्यति तथा
वस्तोमितिवीजंपर्यवस्यति रावः फेकारः चतुष्कलः ह
काररेफषष्ठस्वरविंदवः परस्परंसंयोजिताः इतिकेचि
त् केचित्तुचतुर्थस्वरमात्रंचतुष्कलपदार्थमाहुः माया
भुवनेशीवीजंनमामीतिस्वरूपंनमः पदमितिकेचित्
एतेषामष्टानांमध्येयत्रैकमपिनास्तिसंकीलितश्चार्थः
समुच्चयस्तुनात्रविवक्षितः नवमस्वरसंयुक्तोजीवारू
ढः सविंदुकः यस्मात्माहृश्यतेनैवाकिंवाराचतुष्क
लः प्रासादोवाभवोहंसोमायावापिनदृश्यते आदिम
ध्यांत्यदेशेषुकीलितंतेप्रचक्षते इतिपिंगलामतेदर्शना
त् नवमस्वरश्चोकारः जीवानांस्वरेषुगणनमभिप्रेत्ये
दं आत्मात्माहुः रावः फेंचतुष्कलोहूमितिचतत्रैवव्या
ख्यातं ॥ अस्तुपुरंदरयोः फट्कारलकारयोर्मध्येएकं
मूर्द्धिस्थंते तयोरेकतरस्यद्वयंमध्येयस्यमंत्रस्यविद्यते
सस्तंभितः स्यात् सकृन्मध्येद्वियाप्रोतेशाक्तवीजंभवेय
दि स्तंभितंतंवदंतीतितंत्रांतरसंवादात् तंत्रांतरेपि हि
यात्रियाष्टयाषोढामंत्रांतेयस्यदृश्यते महास्तंस्तंभितो
मंत्रः सर्वशेनप्रकीर्तितइति हर्षकौमुदीकृतस्तु विधे
तेनसमंत्रः स्यादितिपाठंमूलस्यकल्पयित्वायस्यत्रिधा
विभक्तस्यमंत्रस्यमध्येनास्तिअंतेवास्यद्वयंनास्ति किंवा
एकवारंलः पुरंदरोमध्येनास्तिसस्तंभितइतिमूलार्थ
मामनंति स्वयमेवालिखितंतंत्रांतरविरोधः स्पष्टः कथं
तैः सोऽपुष्पाकृतेनजानीमः मूर्द्धनिस्थादौ स्यादिस्थैः सप्त

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ र्भिर्वीजैर्मीलनैः यावकाक्षरं दीपितं यत्रतं मंत्रमाचार्यादयो
शा॰ प्रचक्षते इति तंत्रांतरदर्शनात् तंत्रांतरविसंवादप्रामना
चिंता॰ नाक्षरत्वादिकल्पनाप्रसक्तितः श्रेयस्तरं मूर्ध्न्यपदस्यैवय
१८ थाकथंचिदर्थांतरकल्पनं कर्णकर्णिकर्णितोदयस्य इति
16 तंत्रांतरे द्वयलक्षणमुक्तं एतेन वह्न्याद्यक्षरो मंत्रो न
शिष्येरादेयो न वा मंत्रग्रहणकालेपि द्वित्र्यादिशिष्यैरेको
मंत्रः सहग्राह्य इति ध्वनितं हाभ्यामिति ह्यादिकथितं
संख्याकाक्षरेभ्यः केभ्यश्चिद्यत्रासौ हृष्यते सत्रल्लनामामं
त्रः स्यादित्यर्थः मुखे आदौ शिवः सबिंदुहकारः शक्तिः
सकारः केचित्तु शिवो बिंदुः शक्तिर्विसर्ग इत्याहुः लत्वके
वलविंद्वादेर्मंत्रादावमंत्रादाव संभवात् वर्णांतरयुक्त
इति हर्षके मुद्रीकृतः शक्तिर्भुवनेशी च तुर्थस्वरो वेति
कश्चित् आद्यादि त्रिस्थान मध्ये कस्य विदेकस्थानस्य म
कारद्वयवत्वे सति मार्गाचतुष्टयं स्थानत्रये संभवति
क्रोधो हूमिति कूर्चबीजं तवर्गतृतीयाक्षरक्रोधयोर्मध्ये
स्थितौ विकल्पः अंते वमर्हं पदार्थं स्वद्वयस्य समुच्चयः
हृदये मध्ये भ्यो इति पदद्वयं शीर्षे आदौ वषडिति पदं
मध्ये एव वौषडिति नेत्रमंत्रो पियस्याल्लि समंत्रो भेदित
मंत्रः स्यात् इति केचित् परेतु भ्यो हृदये प्रमुखे शीर्षे व
षडस्त्रे वमध्य इति पठित्वा प्रमुखे आदौ भ्यो भ्यो इति पदं शी
र्षे अंते शिखामंत्रः मध्येस्त्रे हू इति हकाररकारविसर्गात्म
कवर्णत्रयं यस्य वर्तते स भेदित इत्यर्थः इत्याम नेति ॥
हंसवर्णयोर्मिलितयो र्द्वयोरेकैकस्य वायत्रमंत्रेसत्वेना
स्ति स सुषुम्नो मंत्रः स्यात् ननु किं सर्वपवतथा नेत्याह

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रिवर्णेति फट्काराणां पंचकं आदौ यत्र स फट्कारपंचका
दिः समाधिकानि अष्टौ दशावान्तराणि यत्रेति विग्रहो न तु स
माधिकाष्टदशान्तराणि यत्रेति । तथासति सप्तदशान्तरत्वे
वमनोर्लाभः स्यात् इष्यते चाष्टादशान्तरमेव वियावायदि
वामंत्रो यश्चाष्टादशवर्णकः पंचफट्कारसर्वः स्यात् मदोन्म
त्तः सडक्षरः इति तंत्रान्तरवचनात् वक्ष्यमाणवाक्यविसंके
तेनापि सप्तपदेन सप्तसंख्याया लाभः सप्तपदानन्तरम
कारश्लेषादेकसंख्यालाभः सप्ताभ्यामधिकानि दशान्तरा
णि यत्रेति विग्रहः सप्तपदे चोक्तदिशाष्टसंख्यापरे सप्तप
दस्य त्रयोदशपरतया दशपदस्य पंचपरतया पुनरुक्तसंख्या
लभ्यते तथा चाष्टाधिकदशान्तरत्वलाभे किं पुर्वैरितमिति
त्वपरे तत्तत्पंचवारं विरामस्थानगामित्यत्र तत्तन्तद्दित्य
स्य संबंधः आद्यादिस्थानत्रये चतुरक्षरयोगः कथितरीत्ये
व स्तूपपादः इष्टिकोमुद्योतसप्ताधिकदशान्तरत्वं हीनलक्ष
णोपि दत्तं नहीदं पदार्थादर्शि संमतं तंत्रान्तरेत्वस्य श्रान्तसंज्ञा
श्रादावेतेन तथा मध्ये चतुर्दशाक्षरेण संयुतं अष्टादशाक्षरं मंत्र
भ्रांतं श्रीभैरवो ब्रवीत् इत्युक्ताष्टादशान्तरत्वे चात्र विशेष इति
तेषामुक्तिदर्शनात् त्वयाप्येवमेवोक्तमिति पूर्वापरस्य ग्र
न्थविरोधश्च न चास्मन्मते मदोन्मत्तलक्षणोपि यथाश्रुतमि
व सप्ताधिकं दशान्तरत्वमिति वाच्यं यदुक्तं वियावायादिवा
मंत्रो यश्चाष्टादशवर्णक इत्यादि संपतिदाना संगाति प्रसक्तेः
न च पंचफट्कारसर्वः स्यादित्येष एव सप्तमानि विवक्ष्येति
वाच्यं तथा सति तत्र मूलस्य तंत्रान्तरविरुद्धत्वप्रसक्तेः मू
लि तु हननीयामध्यपातितया सदनत्रह मोक्षवथा न

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
शृं॰
चिंता॰
१२
17

प्रमत्तमामूलात्सौरस्य अस्वहृत्तौ त्वयाग्रंथांतरेपि तदनुक्त्यान्यू
नत्वापत्तिः मौलेपदमननुवर्त्यैव पूरणेन तथार्थकरणेस्व
तरामसौरस्य प्रमाणाभावश्चेति नाकिंचिदेतत् अष्टादशात्त
रैकोनविंशात्तरान्तरत्वे सति प्रणवमायांकुशबीजैः समुचि
तैर्युक्तत्वं प्रथमत्वं भवति अथ तत्तत्संख्याकृतमेव दोषं ना
मभेदं वस्तोत्रकृपालेश्यंतमाह समवर्णेत्यादिना यद्यप्ये
कात्तरमारभ्यैवोपादानमनुचितं प्राथम्यात्तु ग्रहस्यावश्यमुपा
देयत्वात् तथापि बाल्यावस्थादि प्राथम्यस्यैव पौर्वापर्यनि
यामकत्वं ग्रंथकृता समादृतं चतुःशतात्तरः चतुरधिकश
तात्तरकः तस्य चतुःशतान्यथारम्येत्यादिना इति हृद्वसंज्ञाक
रणेन हृद्वसंज्ञायाः संज्ञित्वासंभवात् त्रिंशदर्णशतार्णं वा
चतुःषष्ट्यात्तरं तथा चतुरूर्ध्वशतं वापि हृद्वमित्यभिधीयत
इति तंत्रांतरविरोधापत्तेश्च यद्यपि हृद्वानंतरमेवाति हृद्वा
भिधानमुचितं नलक्षणांतरव्यवधानेन तथापि अतिहृ
द्वाभिधानानंतरं पीडिताभिधानमेवोचितं तदनंतरं वस
मासिरेवोचितेत्यभिप्रायेण सर्वलक्षणप्रांतएव तदभिधा
नं कृतं निस्त्रिंशोच्चाटकः यस्येति हृदयं नमः शिरो मंत्रः
स्वाहा शिखा वषट् वर्म हुं शिवो हं शक्तिः सः तथा च म
स्य मंत्रस्यांते नमः स्वाहा शब्दे न स्यातां मध्ये च वषट् कारहुं
कारौ किं वा वौषट्‌पदफट्कारौ न स्यातां हंकारसकारौ
तु न क्वापि स्यातां सोयं मंत्रो निर्बीज इत्यर्थः यदुक्तं स्वच्छ
रांते शिखावर्ममध्ये नेत्रास्त्रके थवा शिवशक्त्यात्मको व
र्णेन स्तोयस्य स मंत्रराट् निर्बीज इति संप्रोक्तः सर्वकर्मस
माहितः इति पष्ठस्थाने अस्यादिमध्यावसानेषु निर्बीजलक्ष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णोऽव्यवहितपूर्वेश्राद्यस्यानाभावेपिवऊवचनाद्यवहि
तपरामर्शःसूचितः भवतिचसर्वनाम्नोबुद्धिस्थपरामर्शि
कत्वंसर्वसिद्धं यद्यपिसंख्याकृतदोषनामकानांमध्येबीज
स्थितिकृतदोषनामकानामुपादानंग्रंथासौरस्यकरं तथा
पिनवाक्तरस्यैवामीत्रयोभेदाः तत्रध्रुवस्यप्रणवस्ययोगेन
त्रिंशत्संख्या हृदयादिषडंगमंत्रवैधुर्य्येणबीजता फट्का
रषट्कयोगेनसिद्धिहीननामकंतत्र मूलाशयः प्रतिभाति
येनउद्देशक्रमानुसरणादित्थमभिधानमितिब्रुवते तेपुन
रुद्देशवाक्यएवासौरस्येन तथाभिधानेकिंबीजमितिप्रष्टव्याः
चतुर्वर्णोत्थत्वबीजःध्रुवहीनत्वमपिकमुक्तंकाचित् ध्रुवही
नत्वंतद्बीजैःषड्भिर्वाकेकरोमतइतिपिंगलामतदर्शनात्
सर्वेसमाक्षरत्वादिकंतद्व्यंजनस्यवाक्सहस्वानित्यादिस्थि
तनकारादिरूपस्याहीत्तरत्वमुपेत्योपपाद्य एकादशार्णत्र
योविंशत्यर्णपंचविंशत्यर्णमंत्राश्चत्वारोदमसंज्ञकाः सुः
पयणुद्देशकालेप्रतिदमउद्दिष्टः चतुर्विंशाक्षरंवाथमंत्र
मेकादशाक्षरं शताहीर्यंत्रयोविंशमतिदमंततेविदुरिति
मंत्रमुक्तावल्यामपितथैवोक्तं अत्रउपसर्गस्यार्थाविवक्षयो
भयंसंगमनीयं नह्युपसर्गेस्यार्थविवक्षानियमः यदुक्तं
धात्वर्थंबाधतेकश्चित्कश्चित्तमनुवर्तते तमेवविशिनष्ट्य
न्योनर्थकोन्यःप्रयुज्यतेइति अभिभवतिप्रणिभवतीत्यादि
ष्वुदाहरणानीतिटीकाकृतः उपक्रमवाक्येलस्यवोधकेऽत्र
तिदमपदमेवदशपतेनहीदयर्थपरंकिंतसंज्ञापरं नहिय
तदमनामास्तीतियत्तदमादिनामभिर्व्यवहृतंसूचितः अ
तएवदशानानानिर्वधान्यरचयदत्तलेयेषमसाकराव्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
प्रा॰
चिंता॰
१८
18

इतिकमलाकरभट्टपर्यंप्रयुक्तं नहितेषांयौगिकीयोगरू
ढावासंज्ञा तस्माल्लक्षणावाक्यैकदेशानुरोधेनोपात्तमपिह
ंसपदमतिहंसपरं श्रुतिहंसोपिहिहंसत्वरूपसामान्यधर्मा
क्रान्तोभवति हंससामान्यंतन्नातिहंसपदेनशक्यंव्यवहर्तुं
तेननवैपरीत्येनतथाकरणं एतावतावतंत्रान्तरेहंसपदे
नव्यवहृतोप्यसावेवनापरइतिध्वनितमितिवयंब्रूमः त्रि
शतःएकऊनोवर्णोयत्रेतिविग्रहः एकोनत्रिंशद्वर्णाकर
तियावत् एकोनचत्वारिंशद्वर्णकःसप्तत्रिंशद्वर्णकस्थमं
त्रोतिरिक्तसंज्ञःस्यात् चत्वारिंशद्वर्णकंमंत्रमारभ्यत्रिषष्ट्य
क्षरमंत्रपर्यंतंचतुर्विंशतिमंत्राभवंतितेसर्वेत्रिंशद्वर्णाद्य
यस्त्रिंशद्वर्णाभ्यन्तानिषड्विंशतिमंत्राःप्रत्येकंसबीजसंज्ञाःस्युः
पंचषष्ट्यक्षरमारभ्यदीर्घस्येत्यनन्तरगणासंविज्ञानोबहुव्रीहिः पंच
षष्ट्यक्षरयैवयावदेकोनकंशतमितितन्त्रान्तरदर्शनात् शत
इतिवाभिन्नपदमव्ययमित्यर्थकंतथाचषट्षष्टिवर्णकमं
त्रमारभ्यएकोनशतवर्णमंत्रकपर्यन्ताश्चतुस्त्रिंशन्मंत्राः
स्थानबीजसंज्ञाःस्युः शतादुत्तराःसार्द्धशतादुत्तराःशतद्वया
दुत्तराः द्विनवत्युत्तराः एकनवत्युत्तराःत्रिशतादुत्तराश्चेतिष
ण्मंत्रानिर्बीजसंज्ञाःस्युः यत्संख्येति येषांमंत्राणांसंख्याश
तमित्यादिरूपानेइत्यन्वयः ॥ शतेहद्दालक्षवतः शतादु
त्तमारभ्यसहस्रादुत्तरपर्यंतापकापिकषट्शतमंत्राभवंति
निर्बीजस्यातिहद्वानेतरमुद्दिष्टत्वेपिचततःशतायपेतया
शतद्विशतादिसंतिख्यायाःप्राधान्यात्तदनुरोधेनक्रमत्या
गःनिर्बीजकौमुदीकृतः वक्तव्यनस्पातिहद्दोनिस्तेहइत्यु
देशावाक्यास्वायायानेननिर्बीजस्यैवप्राधान्यंप्रतीयतइतिन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शंकापि ॥ योगेषु शांत्यादिप्रयोगेषु ये दंडकाः येषु वे
डशः कृताएकवाक्यत्वादिकमनापन्नाः स्तोत्ररूपास्ते
सर्वेपीडिनसंज्ञकामंत्राभवंतीत्यर्थः तेनदंडकादिना
मायिकोपिनविभागव्याघातः यत्तुहिमसहस्राक्षरादेर
मंत्रतामुक्तं हिमसहस्रेत्यादि अत्रहिमसहस्रत्वसंख्याश्र
यत्वमात्रंविवक्षितंनेनतन्मूनयमिस्तुदासः संग्रहस्य
त्रिसहस्रादिपार्ष्णिणांशांतयाएवंडशः कृताः अनेकाव
सानयुक्ताः इत्यर्थः मंत्रानभवंतिमंत्रकृत्येनप्रयोक्तव्या
इतिहर्षकौमुद्यामुक्तं तत्रैदंवक्तव्यं मंत्ररूपानभवंती
तिकुतव्याघातं स्तोत्ररूपाश्चनइतिचेत्तत्किंस्तोत्राणां
नमंत्रत्वं नमोभावाच्चनमंत्राइत्यर्थोल्पफलभः किंत्वा
दिमंत्रलक्षणानामेवप्रतिज्ञातत्वेनैतदर्थाभिधानं।
स्यानाकांक्षितत्वयाग्रंथासौरस्यकरत्वापत्तेः तस्मादस्म
डक्तमेवपदार्थादर्शानुमतंमतंसाधीयः ॥ मंत्रपदंहि
सामान्यतोपिप्रयुज्यते पुरुषदैवत्यदेवताकमंत्रेपि
स्त्रीदेवताकेतुनत्रविद्यापदं यदुक्तंमूलएव मंत्रविद्या
विभागेनाद्विविधामंत्रजातयः मंत्राःपुंदेवताज्ञेयावि
द्याःस्त्रीदेवताःपुनरित्यादि तदत्रदोषलक्षणेषुमंत्रप
दं किंपरमित्याशंकायांमंत्रसामान्यपरंतदित्याह मंत्रा
एनेयथेत्यादिना काम्यकर्मासिद्ध्येनेनानिष्कामोपास
नायांनदोषइत्युक्तं इत्यादीत्यादिपदात् विपक्षस्यभु
जंगमादिदोषाणांपरिग्रहः शत्रुपक्षेरिपुःस्थितः इत्या
दिशत्र्यादिभुजंगइतितल्लक्षणं हृहृस्पत्याघाराधकारापि
तःशत्रुकप्रसरतिमंत्रोविपक्षस्यापरपर्यायकशत्रुपक्ष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ शा॰ टि॰ता॰ १९ 19

स्थितनामाभवति ऋषिछंदोदेवतादिकंयस्यनज्ञायते
सभुजंगः ऋषिदैवतछंदोभिःपरित्यक्तोभुजंगमइतिप
दार्थोदर्शोदर्शितस्तांत्रिकवचनेपिज्ञानमेवोक्तमीक्ष्यय
स्यनस्यादृषिछंदोदेवादिप्रतिबोधितं शिवस्तस्यऋषिः
छंदोगायत्री देवतास्वयं परंब्रह्म स्वराःशक्तिः हलोबी
जानि कीलकं प्रत्यक्षमितिशाक्तिसंगमादितंत्र दर्शना
त्सर्वथाऋष्यादिवैधुर्ण्यस्यासंभवात् ॥ इतःपरमुपदर्शि
तदोषपरिहारप्रकारमाह मंत्रानित्यादिना आत्मनियो
जनंनामआत्मनःसकाशान्मंत्रस्याभेदभावना प्रकारां
तरेणशोधनमाह शोधयेदित्यादिना केचित्तुपूर्वोक्तदो
षदुष्टान्मंत्रान्यदिग्रहापिकाग्रवंत्तादिनाआत्मनि
योजयेत् योजयित्वागृहीतंभिच्छेत्तदाप्रकारमाहशोध
येदित्यादिनेत्येकप्रकारःपरत्वेनैवानुग्रंथंयोजयंति व
क्ष्यमाणलक्षणयोनिमुद्रांवयामूलाधारोत्पन्नान्मंत्रव
र्णान्ब्रह्मरंध्रपर्यंतंगतागतानिकुर्वतोध्यात्वावायुधार
णंकृत्वासहस्रजपकरणात्शोधनंभवति इदंवगुरु
कर्तृकंप्रयापिशिष्येणमंत्रापरिग्रहात् दशसंस्कारा
श्रपितत्कर्तृकाएव कारणीयास्तुशिष्येण॰ यदिपुनः
प्रमादादिना गृहणानकृतास्तदापिशिष्योपिमंत्रग्रहोत्त
रमाचरेदेवेतिमंतव्यं योनिमुद्रालक्षणंयथा पार्ष्णिभा
गान्सपीड्ययोनिमार्गंतथागुदं अपानमूर्ध्वमाकर्षेत्क
लंवयोनिगायते गुदमेढ्रांतरेयोनिस्तामाकुंच्यप्रबंधय
येदिति योनिमुद्रादिकरणाशक्तान्प्रतिशोधनोपायमा
ह संस्कारा इत्यादिना संहितायांअथवासंस्कृतंकुर्यात्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संस्कारैर्जननादिभिः सिद्ध्यन्त्येव यन्तु दैवविदोषैर्दुष्टोऽपि नि
स्स्यात् योगरत्नावल्यां इत्यादिदोषसंदुष्टा विज्ञेया मं
त्रिणांऽणवः तस्मात्तद्दोषनाशाय क्रमः कोऽपि निगद्यते
जननं जीवनं वोधस्ताडनं निर्मलीकृतिः आप्यायनाभि
षेकौ च क्रियांगैः सप्तभिर्ध्रुवं शोधिताः सकला मंत्रा भवंति
किल कामदा इति एतेनोक्तदोषनाशकत्वे किं प्रमाणमि
ति शंका निरस्ता तथा च सिद्धिद यितन्त्रस्य मूलपदस्या
पि प्रोक्तदोषापहारद्वारा सिद्धिकारका इत्यर्थः भूर्जपत्रे
मातृकाकमलं मातृकापटले वक्ष्यमाणं कुंकुमाद्यैर्विलि
खेत्तस्य पद्मस्य लांतरे भूर्जादौ कुंकुमादिनैव स्वस्वमंत्रालि
खनेन स्वस्वमंत्रे जननं नाम संस्कार उत्पद्यते तेन दोषभूयस्ता
मंत्रस्य भवति एवं संस्कारांतरेऽपि योजनीयं केचित्तु मातृ
कामात्रं लिखित्वा मंत्रवर्णोद्धारणेन जीवनमाहुः मातृका
मेलिखित्वा ततस्तदुद्धाराज्जननमिति कश्चित् उद्धृतांश्च
वर्णान्प्रणवाद्यन्त्याजपेदिति विशेषः वर्णाक्षं संलिख्य च
समुद्धरेन्मंत्रजवर्णान्प्रजपेद्धृतान्हत्याइत्यादिवाक्यवचना
त् लिखने इव भेदो देवताभेदात्रियामितो गौतमीये काश्मी
रेणाक्ति संस्कारे चंदनेवैस्नवेमनो पौवे भस्मसमाख्यातं मा
तृकामंत्रलेखने इति प्रणवांतरितानिति आदौ प्रणवस्त
तो मंत्राणां एकः ततः प्रणवस्ततो मंत्राणि ततः पुनः प्र
णवस्ततो मंत्राणि ततः पुनः प्रणवस्ततो मंत्राणि इत्यादि
क्रमेण यावन्मंत्रवर्णसमाप्ति जपएव शताद्दृष्टो जीवन
नाम संस्कारः बीजेनभस्यनाम प्रणवो बीजमित्युक्तं बीजां
तेनतन्नियोजयेत् मन्त्रांतरितं कृत्वा मंत्रो सौ बीजितो म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
शा॰
ति॰ना॰
२॰
20

नेऽइति योगरत्नावल्यामुक्तत्वादिति केचित् भूर्जपत्रादौ कुं
कुमगोरोचनादिद्रव्येण मंत्रं विलिख्य वेदनवारिणा पुष्प
रहीतेन वायुबीजमुच्चरन् प्रत्येकं शतशताहत्या मंत्रव
र्णास्ताडयेदिति मंत्रवर्णानित्यादेरर्थः यानेन मातुस्वारेण
रेणारेफेण भूर्जपत्रादौ कुंकुमादिना मंत्रं सर्वमपि विलि
ख्य रक्तकरवीरपुष्पैः प्रत्येकं मंत्रवर्णान् हन्यादिदमेव
बोधनं एतस्मिन्विलिखितमंत्रवर्णसंख्याकरक्तकरवी
रैः एतद्बोधनमुक्तं यद्धन्याद्धक्रिबीजेनेत्याचार्यवचनात्
सतेद्योकेति देयमंत्रगतवैस्मवनादियमोक्तेन मंत्रप्र
कारेण भूर्जपत्रादौ कुंकुमादिना कमलं विरच्य तत्कर्णि
कायां भिन्नभिन्नमालतीकलिकया लेखनीस्थानापन्न
या एकैकं मंत्राणं लिखित्वा भिन्नभिन्नाश्वत्थपल्लवेन प
कैकान्तरं अमुकमंत्रस्यामुकवर्णमभिषिंचामि नमः इत्या
दिप्रयोगेण प्रोक्षयेत् पंचान्तरं मंत्रस्य नवर्णमभिषिंचामि न
मइत्यादिस्वरूपतया पर्यवसन्नेन प्रत्येकमष्टोत्तरशता
हत्याभिषिंचेन्न दायमभिषेकसंस्कारः यदुक्तं निजतंत्रो
दितमार्गादभिषिंचेत्पिप्पलप्रवालेन भूर्जे विलिखित
मंत्रं शतमष्टौ चाभिषेकोऽयं तथा मालतीकलिकाभिश्च
न्यस्याणं कर्णिकोपरि अश्वत्थपल्लवैः शुद्धैस्तन्मंत्राक्षर
संमितैः अभिषेकं प्रकुर्वीत स्वतंत्रे विहितं यथेति कलि
काभिः कर्णिकायां तन्मंत्रन्यसनं च कर्णिकोपरि तत्कलि
कया लेखनीकृतया मंत्रवर्णानां लिखनाद्भवति मंत्रेषु
सहजदोषाः छिन्नत्वादयः कथिता एव आगंतुकदोषाः
गुर्वीक्षणादरतोऽनुचितस्थलेप्रकाशनादिनश्च॰ मायीय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दोषाः कामक्रोधाद्यवस्थासहजपाशवेति इदमेव मंत्रगतंम
लत्रयं प्रकृतमंत्रं मनसोच्चार्य ॐ ह्रौं मित्युच्चार्य अमुष्य मंत्र
स्य सहजमलं निर्दहामि नमः पुनः प्रकृतमंत्रं मनसोच्चार्य
ॐ ह्रौं इति ज्योतिर्मंत्रं पठित्वा अमुष्य मंत्रस्य आगंतुकमलं नि
र्दहामि नम इत्युच्चार्य पुनः सर्ववर्मायामलं निर्दहामि नम
इत्येतमुच्चार्य प्रकृतमंत्रस्य विमलीकरणाख्यः संस्कारोनु
ष्ठेयः तारः प्रणवः व्योम हकारः अग्नि रः मनुश्चतुर्दशस्वरः
इंदुरनुस्वारः तेन मंत्रेण ज्योतिर्मंत्रेणेति वहृवः वलतः मूल
मंत्रेणेति पदार्थादर्शीकृतः आप्यायने स्वजमैः प्रत्यपणकु
शपयोभिः स्यादिति तंत्रग्रंथविरोधात् ज्योतिर्मंत्रस्य दाहक
त्वस्यैव स्वारसिकत्वेनाप्यायकत्वस्य विरुद्धत्वाच्च न सर्वपते
साधु प्रकृतमंत्रस्य शोधनतया शोधनेनापिकारान्तरहितोप
मतमपि सार्थीयः तस्मात्तत्पदस्य बुद्धिस्थपरामर्शकत्वमाने
नेत्यस्यैवमित्यमृतबीजेनेत्यर्थः ह्रमेवम्यमृतबीजस्याप्या
यकत्वमिति हर्षकौमुदीकृतः पूर्वोक्तमंत्रविरोधः कथं प
रिहरणीय इति काश्चित् स इति व्यंजने वेदबीजघटकतया
वेदपरं तदीयापीव इति करणात्पवर्गान्तनीयव्युदासः त
था चामृतबीजेनेत्यर्थोगमेकः प्रजिवंप इतितत्प्रतिभाति
सर्वं कुशोदकमष्टोत्तरशतेनाहृत्याभिमंत्र्य च कुशोदकं गृही
त्वा सर्वमेवालिखितमंत्रान्तरेष्वेकैकमक्षरं मूलमंत्रेण पर
मतेऽमृतबीजेन संप्लाणीमंत्रमुच्चार्य अमुष्य मंत्रस्य नत्यत
रमाप्याययामि नम इत्यादिरीत्या प्रत्यर्णं प्रोक्षणमेवाप्याय
नेनाम संस्कारः तर्प्पणोत्तं संप्लाणीमंत्रमुच्चार्य अमुं मंत्रंत
र्पयामि नम इति प्रयोगः सर्वत्वालिखितमंत्रस्योपरि अत्यत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
प्रा॰
चिंता॰
२२
21

रेवाश्लेषोनरष्ठानाहृश्मैवनयिणं प्रणवमायाबीजश्रीबीजान्यु
च्चार्थ्यप्रत्ययंतमंत्रंजपेत् सप्तवारंसोयंमनोद्दीपनाख्यःसंस्कारः
प्रत्यहमपिजपेद्दीपनंकार्य्यमितिसंप्रदायविदः॥ संप्रदाये
नयानत्र्कृत्वेत्युक्तं तत्रकःसंप्रदायइत्याकांक्षायांनोक्ताःसंस्का
राःसर्वमंत्रेषुयोजिताः फलानिदातुंप्रभवंतिकिंतुकेषुचिदे
व· तेचस्वानुकूल्यायवेत्युत्तरेणनिराचिकीर्षुराह स्वतारेत्या
दिना ताटस्थ्यायवमंत्रेप्रोक्तसंस्काराःकरणीयाइतिभावः तत्र
ताराानुकूल्यंत्रेधाजन्मसंपदित्यादिनाएकमानुकूल्यं योनि
मैत्रीविचारेण द्वितीयंगणमैत्रीविचारेणान्तृतीयं तत्रप्रथम
मानुकूल्यंवक्ष्यंमूलकृत्तोत्ति परंतुमंत्रसाधकयोर्नामाद्य
त्तरनक्षत्रज्ञानसापेक्षंतदस्तीतियद्यद्वर्णानांयद्यन्नक्षत्रंभव
तितदवश्यंनिरूपणीयमित्यतस्तथाह प्रायेत्यादि अत्रहिक
टपयवर्गभवैरिहपिंडान्त्यैरक्षरैरंकाः नेभिचशून्यंज्ञेयंत
थास्वरेकेवलेकथितमितिशिवतांडवाद्यभ्युपगतसंख्यांत्रिका
णांसंकेतः अयमर्थः कटवर्गोपश्त्येकंनवववर्णाः पंचार्णाःपव
र्गः यवर्गोष्टौ नोष्टवर्णाः क्रमशभ्यादिकंपूर्णान्तरंपिंडस्यत्रांति
ममकारयकारादिभिरेवद्येकाद्यंकप्रत्ययोभीप्सितः नकार
भकाराभ्यांतटवर्णदशमकवर्गदशमाभ्यांनोक्तक्रमेणप्रा
मदशसंख्याप्राप्यापितुशून्यं तथाकेवलमकारेकारादि
भिरपिशून्यमेवप्राप्तं नन्वेकआदिसंख्येति सदिहत्रेतिपिं
डांत्यस्यरकाराद्द्विसंख्यावगमः यतस्त्वेकसंख्यालकारात्तृती
यसंख्येत्यादि· तथाचायमर्थः एकद्व्यादिसंख्यातस्यकारादि
क्रमशश्चावर्णा भेषुअश्विन्यादिनक्षत्रेषुभेदिताः विभक्तपद
र्शिताइति यथा अश्वाइत्यत्राक्षरद्वयमाश्विन्याःइइत्येकाक्षरंभ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रणपाः ई उ ऊ इत्यक्षरत्रयं कृत्तिकायाः इत्यादि यदुक्तमनेन बोधित
मेकमक्षरं चरमनक्षत्रे विमलरूपमेव नृसिंहरूपं ज्ञातो विं
दुर्विसर्गौ च पौरुभागद्वयावस्थिताविति तत्रान्तरवचनात् लका
रान्तो यस्येति बहुव्रीहिः क्षलूनरभद्रपदायाः षकारस्य क्षकार
घटकत्वात् तदुपलक्षकत्वात् यदुक्तं ततः क्षकारः संजातोऽन्त
सिंहत्वस्य देवता सप्तनः प्रसहेः सोऽहं परप्रोक्षपदे गत इति
तथा च श्रवणेन आत्मारामेत्यादिना मन्त्रसाधकानां श्रवणे नारायण
मः श्रीनृसिंहभैरवाय नमः इत्यादिमन्त्राणां चाश्विनीनक्षत्रे भ
वतीत्येतत्साधकेन मन्त्रयोर्नानुकूल्यं इंदिरामैत्र मन्तिमंत्र
स्य तु भरणीनक्षत्रे भवतीत्यनंतादिसाधकेन मन्त्रयोरानुकू

ल्यमेव एवमग्रेऽपि स्वयमूह्यं क्रमप्राप्तानुस्वारविसर्गयोः पृथ्वा
दिपुप्राप्तावपवदति खेत्यंशगताविति यद्यपि स्वरान्त्ययोर्विं
दुविसर्गयोरायक्षरत्वासंभवात्तन्नक्षत्रकथनेनात्रोपयुज्य
ते तथापि तन्नक्षत्रेण सह तत्तद्वर्णानां न्यासस्य काविडपपु
कत्वात्तदुपयोगाये‥ एवंरीतितत्तत्तद्वर्णानां तत्तन्नक्षत्रे
साधिते सत्यानुकूल्यादिपरीक्षार्थमाह जन्मेत्यादि प्रथमं ज
न्मनारा ततः संपदादि नाममस्तकवफलेः जनितस्य जन्मापि
मरणमंतरेणासंभवादुक्तमेव यदुक्तं रसाक्षनवभद्राणि युग
युग्मगतान्यपि इतराणि न भद्राणि ज्ञातव्यानि तत्र कोविदैरिति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
शा॰
ति॰ ला॰
२२
22

द्वितीयमात्रकुलं यथा अश्विसंबुधयोर्हयो निगदितः स्वाम
र्कयोः कासरः सिंहो वस्वजपाद्भयोः सम्प्रदितो याम्यान्त्ययोः
कुञ्जरः मेषो देवपुरोहितानलभयोः कर्णाम्बुनोर्वानरः स्या
द्वैश्वाभिजितोस्तथैव नकुल श्चान्द्राब्जयोर्मोरगः श्वा ज्येष्ठामै
त्रभयोः कुरङ्ग उदितो मूलार्द्रयोः श्वा तथा मार्जारो दिति
सार्पयो रपि मघायाम्योस्तथैवोन्दुरुः व्याघ्रो द्वीशभचित्रयो
रपि च गौरार्यमणाम्बुभर्त्तयोर्वानिपादगयोः परस्परमहावै
रं भयोर्भवेदिति कामधेनोर्महिषः अजपात पूर्वभद्रप
दा अंबुपूर्वाषाढयोर्निं पूर्वफाल्गुनी उंदुरो मूषकः आर्य
मणो उत्तरफाल्गुनी बुध्न्य उत्तरभद्रपदा तृतीययथा शि
वधात्र्ययमोत्तराः सपूर्वान्त्यगणाः स्वातिकराश्विपौष्णपु
ष्याः मरामित्रपुनर्वसुश्रवोभिः सहदेवोपरभैक्षगणोमः
स्यात निजनिजगणमध्ये प्रीतिमुत्तमास्याद्रमरमनुजयो
सामध्यमां संप्रदिष्टा अमरमनुजयोश्चैकमत्वं रेवप्रदि
ष्टो दनुजविबुधयोश्चैकं मेकान्ततोत्रेति पदार्था दर्शकु
लास्वकुलं स्वगुणताराः अमकुलं अमगणनाराभवतीति
कुलाकुलविचारोपि गणविचार एवमस्ते अमेतमध्ये
तद्विचारमाह : सयथा वायुग्निभूज
लाकाशाः स्मादिनाभूतवर्णा मूलपव
र्णा मूलपवपूर्वं मुक्ताः पकसैवभून
स्ववर्णश्चेत्साधक मंत्राणामादिमाः
स्युस्तदा स्वकुलवर्णाः अमभूतवर्णा
अकुलवर्णाः स्वकुलादिकभेदस्तथै
वो मंत्रेदिदिस्तता मनोः साधकनाम्नो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्थिवौ वर्णौ वाह्निमैत्रौ तयोः स्वकुलेऽभीप्सिता सिद्धिः सिद्धिर्मि
त्रे प्रकीर्तिता अमित्रे मरणं रोगा उदासीनेन किंचन पार्थि
वादिकवर्णानां स्वकीयाः स्वकुलाभिधाः पार्थिवस्य तु व
र्णस्य मित्रं वारुणं मतं तैजसं शत्रुभूतं स्यादुदासीनं तु
मारुतं जलोद्भवस्य वर्णस्य पार्थिवं मित्रमीरितं सपत्नं व
ह्निसंभूतमुदासीनं तु वायवं तैजसस्य तु वर्णस्य वायव
मित्रमुच्यते विद्वेषी जलजो वर्ण उदासीनस्तु पार्थिवः २
पवनोत्थितवर्णस्य मित्रं वह्निसमुद्भवः शत्रुः पार्थिववर्णः
स्यादुदासीनस्तु वारिजः ५ चतुर्णां पार्थिवादीनामाकाशव
र्णः सदा सम इति राश्यानुकूल्यं निरूपयितुं वर्णानां राशि
विशेषोत्पत्तिं तज्ज्योतिःशास्त्रे यथाश्विन्यादिसपादद्विन
क्षत्रादिभिर्मेषादिराशिर्भवति तथैवाभिप्रेत्य राशिप्रबो
धप्रकारमाह वालेत्यादिना वालमित्यादिना च तु तस्यादि
संख्योच्यते तत्राच अकारादयस्तारो वर्णा यत्रादिभूताः स मे
ष राशिर्मंत्रः साधको वा ज्ञेय इत्यर्थः फलितः शादयो ला
न्ताः पंचवर्णा एवंक्रमाद्राशौ न तु लकारोपितस्य मीनरा
शिकत्वात् यदुक्तं तंत्रांतरे अकारादिचतुर्वर्णैर्मेषो वर्णै
स्त्रिभिर्वृषः त्रिभिरेव क्रमाद्राशिस्तृतीयो वरवर्णिनि प
ऐतः कर्कराशिः स्यादौ ओ सिंहगतो प्रिये अं अः शवर्गे ले
थ अस्य संजाताः कन्यकाशुभा कवर्गेण तुला कीटस्य वर्गेण
महेश्वरि धनूराशिश्चवर्गेण मकरस्तु तवर्गतः पवर्गः कुं
भराशिस्तु जानीहि गजगामिनि यरलवैः शादिभिः सार्द्धं ल
कारः स्यात् मीनगः इति तेन राशिसम्भूतिः कथिता गजगामि
नि साधकराशितो मंत्रराशिपर्यन्तं गणनया प्राप्ते कस्यादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
शं. चिं. ता.
२२
23

राशेः फलमाह लग्नेत्यादि एकराशिकत्वेपि शुभमेव यत्र
के एकपंचनववोधवाःस्मृताः द्वौचषट्सप्तदशमाख्यमेव
काः त्रीणिसप्तगिरिशाख्यपूजितान्द्वादशाष्टचतुरस्त्वयात
कास्इति जन्मराशि
राशिचक्रंयथा तद्
द्विचार्थेननामरा
शितइतितत्पदार्था
दर्शकृतः इष्टकोष्ठ
योतएवैरीत्यामाधि
तराशीनांस्वामिनोपरस्परंमैत्रीसद्भावेनराश्यानुकूल्यंत्र
ष्टमिसुतके तत्प्रकारोयथा भौमशुक्रबुधचंद्रभास्कराः
सौम्यशुक्रकुजजीवसूर्यजाः मंददेववनगुरूक्रमादरात्मे
षतोगणनयाद्विराशिपाः शक्रमंदसितौसमस्यशशिजो
मित्राणिशेषाःरवेस्तीक्ष्णांशुर्हिमरश्मिजश्चसुहृदौशेषाः
समाःप्रीतयोः जीवेंद्वुष्णकराःकुजस्यसुहृदोज्ञोरिःसिता
र्कीसमौ सोमस्यसूर्यसितौबुधस्यहिमगुःशत्रुःसमाश्चापरे
सूरेःसौम्यसितावरीरविसुतोमध्यःपरेत्वन्यथा सौम्यार्की
सुहृदौसमौकुजगुरूशुक्रस्यशेषावरी शुक्रज्ञौसुहृदौस
मःसुरगुरुःसौरस्यचान्येरयइति तथाच भौमस्वामिक
मेषवृश्चिकराशिकानां मीनधनुःकानां गुरुस्वामिकधनुर्मी
नराशिकमैत्रग्रहणंश्रेयस्करं राशिस्वामिनोपरस्परंमित्र
त्वादितिरीत्याराश्यानुकूल्यंज्ञातव्यमितिराश्यानुकूल्येद्व
पापर्यवसत्वेकोष्ठानुकूल्येचपंचधाभवति ग्रहकपद्वाक
ट्टमचक्रः कोष्ठषट्पदर्णपनत्वक्रभेदात् तत्रप्रथमचक्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मुद्धरति चतुरित्यादिना पूर्वपश्चिमायताभिर्दक्षिणो
त्तरायताभिश्च परस्परसंभिन्नानि पंचभिः पंचभिरेखा
भिश्चतुः कोष्ठयुक्तं चतुरस्रं सम्पाद्य तत्र क्रमादकारा
दयो वर्णा लेख्याः पूर्वकोष्ठचतुष्कस्यापि प्रथमे प्रथ
मे कोष्ठे अकाराकारेकारचतुर्थस्वराणां लिखेत् पश्चाद्द्वि
तीये द्वितीये पंचमस्वरादि ततस्तृतीये तृतीये नवमा
दि ततश्चतुर्थे चतुर्थे त्रयोदशादि षोडशान्तं स्वराणां ।
लिखेत् कथितदिशैव ककारादीनां लिखेत् संपन्ने सिद्धादिच
क्रे स्यानुकूलस्य ज्ञानप्रकारमाह स्वनामेत्यादिना एवमु
क्तावल्या पूर्वाग्निरक्षनवनेत्रयुगेन दिक्षु तत्र षोड
शचतुर्दशभूतकेषु पातालपंचदशविश्वमितेषु को
ष्ठेषु वर्णान् लिखेल्लिपिभवान्क्रमशः सुधीमानिति लिखे
त्क्रमः संगृहीतः प्रथमादिचतुष्केषु चतुष्कष्वादिको
ष्ठके आद्ये लिखित्वा पश्चात् द्वितीये पश्चात्तृतीयके तुरीये
नेतरे सर्वचतुष्काणां क्रमात्स्वराः कादयश्च लकारांता
लेख्या इति कृतः क्रम इति स्वनामधेयस्याद्याक्षरसंबंधि
कोष्ठमारभ्य मंत्राद्यक्षरसंबंधिकोष्ठपर्यंतं गणयेत
तत्र प्रथमः सिद्धकोष्ठो द्वितीयः साध्यकोष्ठस्तृतीयः सु
सिद्धकोष्ठश्चतुर्थोरिकोष्ठ इति यस्मिन्नेव कोष्ठे स्वनाम
स एव कोष्ठः सिद्धकोष्ठस्तत्संबंधि चतुष्कं सिद्धचतुष्कं
तद्द्वितीयं साध्यचतुष्कं तत्तृतीयं सुसिद्धचतुष्कं तच
तुर्थमरिचतुष्कं भवति एकैकचतुष्केपि प्रथमे कोष्ठे
साधकाख्याक्षरयुक्ते सिद्धसिद्धनामता द्वितीये सिद्ध
साध्यनामतेत्यादि स्वनामाक्रांतकोष्ठतो द्वितीयचतु ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
प्रो
विं ता
२५
24

ष्ठप्रथमादिकोष्ठतः प्रादक्षिण्यक्रमतः साध्यसिद्धसाध
साध्यसाध्यसुसिद्धसाध्यारिनामतामासादयति सुनामा
क्रांतचतुष्कात्तृतीये तच्चतुष्के प्रथमादिकोष्ठतः सुसिद्ध
सिद्धसाध्यसुसिद्धसिद्धारिनामता तादृशचतुष्काच्चतु
र्थेतत् अरिसिद्धारिसाध्यारिसुसिद्धार्यरिनामतां द
धति अत्र सर्वेष्वपि चतुष्केषु साधकनामाक्रांतकोष्ठग
तप्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थतामतमधर्माक्रांतकोष्ठ
तएव प्राथम्यादिकमनुसरणीयं न त्वीशानकोष्ठादि
तः तत्र सिद्धवर्णो वा ध्रुवव उपकारकाः साध्यवर्णास्तु
सेवकाः सेवको हि स्वस्वामिनीति कारकस्यैव स्वामिनउप
कारको न सर्वस्य तथा साध्यवर्णो पि प्रत्यनीजपाद्दि
तः स्वसेवकस्यैवोपकारको न सर्वस्य सुसिद्धवर्ण
स्तु पोषकः पित्रादिः स हि गुणमगुणं वानविगणय्यपो
ष्यपुत्रादिकं पोषयत्येवेति अरिवर्णस्तु वैरेवेति फलमु
पदर्शयति सिद्धार्णइत्यादिना यद्यपि सिद्धिदः सिद्धइ
त्यादिनैव फलमुक्तं तथापि वोपकारादिवर्णनामत्र वि
नियोगदर्शनात्तदत्र संज्ञामात्रेण तदर्थं प्रदर्शितमिति बो
ध्यं अत्रापि विशेषः आद्यमायेन संप्राप्य द्वितीयेन द्वि
तीयकं कचजैन तृतीयं जनामवसरैः सार्द्धं स्वरांतस्था मत्
नामथवानाम्नो वर्णाः सर्वे विषमायुदा तदा मंत्रसमार
भ्य समं समावस्त्र योजयेदिति सिद्धसिद्धादेस्तु फलं तत्रां
तरे सिद्धसिद्धो यथोक्तेन द्विगुणा सिद्धसाध्यकः सिद्धसु
सिद्धोर्द्धं जपात् सिद्धारिर्हंति बांधवान् साध्यसिद्धो द्विगुज
पात् साध्यसाध्यो निरर्थकः साध्यसुसिद्धसिद्ध जपात्सा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध्यारिर्हन्ति गोत्रजान् सुसिद्धसिद्धोर्द्धजपात् साध्यस्त्व-
कगुणाधिकात् ततः सिद्धो ग्रहादेव तदरिर्हन्ति हाभ
वेत् अरिसिद्धः सुतं हन्यादरिसाध्यस्तु कन्यकाः ततः
सिद्धस्तु पत्नीघ्नः अर्यरिः साधकापहः इति । द्वितीयको
ष्ठानुकूले यो रत्नावल्यां द्वादशारेष्ववा चैकेकूटवेङ-
विवर्जितात् आदिहान्तान् लिखेद्वर्णान्नष्टवेतोयावदी
प्सं अकारादिकोष्ठेषु तथा लिखेत् पूर्वादितः क्रमात् सिद्धः
साध्यः सुसिद्धोरिश्चतद्वर्णाः स्फुटीभवेत् नवैकपंचवेकैः
सिद्धः साध्यः षट्दशयुग्मकैः त्रिसप्तैकादशैर्मित्रवेद
ष्टद्वादशैररिरिति तृतीये यथा प्राक्पश्चिमोत्तराय
ताभिर्दक्षिणोत्तरायताभिश्च तिसृभिस्तिसृभीरेखाभि
श्चतुष्कोष्ठचतुरस्रं कृत्वा तत्र सर्वान्यप्येकैकक्रमेणाह
तान् ककारादीन् वर्णान् लिखेत् यत्कोष्ठे स्वनामाद्यक्षरं त
त्कोष्ठमारभ्य मंत्राद्यक्षरकोष्ठांतं सिद्धादीन् गणयेत्
उक्तं हि तंत्रांतरे अकारादिहकारांतं मातृकाक्षरसंचयं
एकैकशः क्रमादेव चतुःकोष्ठेषु विन्यसेत् सिद्धसाध्य
सुसिद्धं वैरिणं गणयेत्क्रमात् यत्र यत्र भवेत्सर्णो नाम
मंत्रसमुद्भवा इति चतुर्थे यथा षट्पदं चक्रमालिख्य
प्रागादिषु दलेषु च अकारादिवर्णानेकैकं लिखेन्निषि
द्धकूटकान् स्वनामाद्यक्षरं यत्र तदारभ्य विचारयेत् प्र
थमे संपत्तुष्ट्यादिर्द्वितीये संपदालयः तृतीये तु धनप्रा
प्तिश्चतुर्थे बंधुविग्रहः पंचमे संशयापन्नास्यात् षष्ठः स
र्वविनाशकः इति यत्र तत्स्वरूपणादेः प्रथमार्णालिखि
नेनाखिलनष्टकोष्ठानरेणतकोपित्वादिद्वितीयाक्षरमार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
श्री
चिंता.
२५
25

भ्येव विचारोनुसर्तव्यः इति रहस्यं तत्र क्रमेण यथा अ
थ एवं मंत्रविचारणीयं तदपि नानाप्रकारकं भवति तत्रै
कः प्रकारो यथा सप्त तिर्यक् लिखेद्रेखा द्वादशैवोर्ध्व
गाः पुनः एवं कृते तत्र जायंते कोष्ठाः षट्षष्टिसंमिताः साध्यां
कालं तत्र नानाभीभीनोनोनगाः पुनः आद्यौ दीर्घौ पंचा
नि विलोः स्वरादयः क्रमात् कादयो यावकारान्ताः क्रमे
ण टफरेभकाः खरमाननराकीनभोभोकाः साधकां
ककाः सरवेजनरूपेण एष्य क्रान्तानतस्ततः वर्णान् कु
र्यात्स्वाकराशिं हरेदष्टाकतस्ततः शिष्टाकः पूर्वरीत्यैव
मंत्रराशेरेक शिष्टः ततः मूनतेमंत्रआदेयोस्य नादेयो धिक
ततः समलेत्समेमामंत्र इति त्रेयं शुभाशुभं प्रकारांतरं
यथा नामाद्यक्षरमारभ्य यावन्मंत्रादिमाक्षरं गणयेत्ता
न्वर्णान् क्रमेण गुणये त्रिभिः विभक्ते सप्तभिः शिष्टाना
मशास्त्र रुदाहृतः एवं मंत्राणामारभ्य यावन्नामादिमा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तदं गणयित्वा त्रिभिर्हत्वा विभक्ते सप्तभिर्वेधैः मंत्रराशिः
स्त्यतः शिष्टः पूर्ववद्गणितागणेनेति प्रकारांतरं यथा य
द्वा मंत्राक्षराणां वेक्स्वरव्यंजनरूपतः पृथक्कृत्वा द्विगुणये
योजयेत्तस्य प्रकारस्तैः ताडये शेषैः सप्तभिर्भक्ते मंत्रराशिः शुद्धा
स्तः वैपरीत्ये तत्तस्यैव नामराशिरूपदास्तः ऋणिता
यनितावात्रपूर्ववत्स्मरिकी स्थितेति यत्र नामाक्षरमार
भ्यया वन्मंत्रादिमात्रान् त्रिधाकृत्वा स्वैरभिं वाक्षरमधि
पयीतकमिति तंत्रराजवचनेतस्याप्युत्क्रममध्यमप्रका
रसमानार्थकत्वमेव पदार्थादर्शकृतोवदंति नात्ररा
शिकरणे विपरीते सप्तगुणीकरणं त्रिभिर्भागकरण
मिति मनोरमायां निर्णीतं च नामतस्तम्भो जागर्तिये ना
सा विस्तृतलक्षणमादर्ये ताद्दशानामपि बाहुल्ये जन्म
नक्षत्रपादसंभवं वर्णमुपादाये ष विचारः करणीयः
जन्मनक्षत्रस्याज्ञाने पितृव्यवहितेन दादेयं तस्यापि वा
हल्ये प्राधान्यमिकमेव वल्लावल्लभवज्जवसवववराविर्ष
वषट्वासनाविधावेपि नवास्तदेव वस्य यावाणीव
वेसव्याप्तिस्मादयों तः स्पाः हृद्दारककृतवदायक
वेदिं हृद्दवस्याणि वैरिविटपीवरी धरस्य विद्वद्गणो
वरुणहृद्दणवायवेववयवेपुववयवारणं वयवेयाः इ
स्यादयः पववर्गीयाः इत्या
दयो विवारास्त्यायाभक्ति
तरं गिणीतो वयेयाः प
वमनुकूलो पिदोषर
हितो पि मेंत्रोन सर्वत्रैव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
श्री
चिं तो
२९
29

स्थलेजपात्सिद्धेदीपिनस्थलविशेषएवेमन्त्रभवसिद्धंत
त्रस्थलाकांक्षायामाह दीपस्थानमित्यादिनाककारादिक्ष
कारान्तावर्णाःस्युदीपसंज्ञकाइति दीपानांवर्णानांस्थानवि
शेषःकाश्मीरादिषुककारादिक्षितिस्थानेतत्रउपविष्टस्यकका
रादिस्थानज्ञानोपायमाह पूर्वमादि कूर्मचक्रविचारोयत
वाराणस्यादिषुपुण्यक्षेत्रादिषुपरंतमंत्रैवमभिप्रायेणाख्या
नामेतानिमंत्रसाधनेषुप्रशस्तानीत्याह पुण्यमादिना यद्य
पिकूर्मचक्रविचारस्यावेप्रमाणाभावेनपुण्यक्षेत्रादिष्वपिस
विचारोनुष्ठेयएव मंत्रसाधनसमयःसिद्धिकारकेस्थल
मादर्शयितुंपुण्यमादि॰ अतएवमंत्रसाधनेवश्यकरणी
यभोजननियमोपिभेदस्यमित्यादिनावक्ष्यः नहिभेद्यादि
कथनमपिकूर्मचक्रनिरूपणेनसहसंगतं पुरुषार्थेति
धर्मार्थकाममोक्षाणामेकस्यद्वयोस्त्रयाणांचतुर्णांवाश
स्येमंत्रोपासनामाचिकीर्षुरित्यर्थः तथा देकाग्यमेवनि
भावः नवादीक्षोनरकंव्रजेदित्यादिश्रवणाभिमतमेवनिवा
र्य उत्तमेमानुषजन्मतत्रपवित्रकुलीनमपितृमातृकुलेषु
द्वेलब्धेचेंद्रियपाटवे वर्तमानेचमुक्तेतमुक्तैरोवपुरःसि
ते योनकुर्यान्निजोद्धारःप्रकारेतस्मनुमते नैवोद्धारोस्ति
तुःपारात्रकारणवतः सदेतिवचनबोधितनरकस्यवत
नोबोधनात दीक्षांविनोपासनायाअभावादसतिचोपा
सनादिरूपोद्धारप्रयोगेएवंएवंसंवितउक्तैर्नरकपा
तेरपरिज्ञातत्वादिति नतदीक्षायांप्रत्यवायोनतरं प्रमाणा
भावादित्यभिप्रायः सर्वमिदंमंत्रसाधनेसतिगुरुलाभेस्या
त सएवतननसंभवति गुरोःकीदृशस्यकरणीयत्वंकीद

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शास्यनेतिज्ञानाभावादिसाधकायोतन्त्रानोपायमाह ।
मास्तनइत्यादि अत्रकुलीनत्वादिकमदृष्टद्वारेणोपयोगिस
र्वाणमसारत्वेनदृष्टद्वाराजहितादृशज्ञानमंतरेण
शिष्यगततत्त्वमंत्रसाधनाराभूतत्वानसंध्याध्यानजपादी
तिकर्मव्यतासंदेहः शाक्तेनकर्तृ परोपकारनिरतत्व
मपिदृष्टद्वारेणोपयोगिः अतथाभूतस्यपरदुःखपरि
हारार्थमंत्रगतसंकेतविशेषस्यप्रकाशनासंभवात् को
पितेप्रसन्नकरणासंभवाच्चोतत्वापेक्षस्मादित्युपमूत्रे व
र्ज्जनीयाश्चपंचविधाः तत्रदृशासंबंधितेन तत्कुलत्वेन
तत्तद्वस्थयातत्संबंधात् तत्कार्यात्ममत्वाद्वेति तत्राद्याः
कार्णाटकौंकणकामरूपमरुदेशाद्युद्भवाः द्वितीयाश्च्यपि
कौलहीनागजटिलमुंडितवर्णाटकौंकणकामरूपमरु
देशाद्युद्भवाः द्वितीयाश्चपिकोगहीनांगजटिलमुंडितव
र्णाश्रमवहिष्कृतादयः तृतीयानातिवृद्धानातिबालोन
त्वेजोनकृशइत्यादयः चतुर्थाः पितापितामहोभ्राताकु
तिष्टुश्चविपत्तगाः भर्तापुत्रःस्त्रियइत्यादयः शिष्यगतसं
शयाच्छेदिनःपंचमाः ननुगुरुकरणोत्तरं तदोषमंत्रदो
षयोर्ज्ञानेकथमनुष्ठेयमितिचेत् तयोस्यागस्यतत्रकर
णीयत्वात् अत्रसर्वत्रप्रमाणोदिभक्तितरंगिणामनुसंधे
यं तत्किंगुरुरेवपरीक्षणीयः शिष्यस्यमंत्रोपदेशेच्छावा
नविलोप्युपादेयएवनेत्याह शिष्यइत्यादिना इहापि
दृष्टादृष्टादिद्वारोपयोगः एवंवर्द्धनेयःसंभवति दृष्टफ
लकत्वे दृष्टकल्पनायाअप्रमाण्यत्वात् एकाहेनेति एका
हादिनाविहितपरीक्षस्यापियदिदेवात्केनाप्यदृष्टद्वारेण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

योगिप्रकारेणानर्हं तावगम्येत तर्हि तदनेनतरं सत्यामो
दीक्षाप्रायश्चित्तं च कार्यं॰ गुरुरूपकारकत्वाभावादिरूपदु
ष्टद्वारोपयोगिदोषज्ञानेन तु प्रायश्चित्तेन कर्तव्यं सत्तु तदे
तत्संशयनिवर्तनेन तर्हि तत्त्वाच्छादिकं तत्शान्तमनाः कुर्या
देव॰ शक्तुमशक्यत्वेच्छमाचरन्नपि न दुष्यतीति रहस्यं ॥॰॥
यस्याघोतमती सती गुणवती माता पिता मापतिर्नामश्रेम
निधीति पैतृकुलभूः कूर्माचलो जन्मभूः सूपायेन कृतवी
र्यजाच्युतपदं वाराणसी वासभूर्लक्ष्याद भ्रुदितेति द्वितीय
पटलः शास्त्रार्थचिन्तामणौ ॥॰॥
दीक्षायाः कर्तव्यत्वमुक्तं गुरुशिष्यपरीक्षायां तत्रेति कर्तव्य
ताविशेषमादर्शयितुमारभते तत्तदिति श्रुण्वागमिस्तं
वैतत्प्रकारविहिते दीक्षायाः फलं न भवतीतत्कमेवेति
कृतेन येनेत्याद्यनारभ्यमेवेति चेत् मैवं स्वव्यतिरेक
प्रयोज्यफलव्यतिरेकत्वस्याज्ञापितत्वेन तत्त्वामिप्र
त्वयोगाप्रदर्शनाय तदङ्गाकथनस्यावश्यकत्वात् अन्व
यव्यतिरेकाभ्यां हि कारणत्वनिश्चय इति गीयते ननु वाक्
पूजादिभिरङ्गैः कलिकापूर्वं जन्यते तैश्च प्रधानकर्मभू
तदीक्षासहितैः परमापूर्वं ततः फलमिति सिद्धान्तस्तत्क
थं येनेत्यादिना दीक्षाफले प्रसंगस्य कारणतोक्तिरिति
चेत् सत्यं फले परमापूर्वस्यैव न तत्त्वमुख्यस्वर्गापवर्गादि
कमिति किंवा कलिकापूर्वं सहकृतैः प्रधानकर्म
मात्रप्रभवप्रधानापूर्वैः फलं जन्यते न तत्प्रधानापूर्व
मात्रं जनयित्वा कलिकापूर्वाण्यपन्यथासिद्धानि फले
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रतीतिपत्मादियते बलिंह्रेदिति आवश्यकस्यायं बलि
शब्दार्थः पूजादिः यदुक्तं कपिलपंचरात्रे सर्वान्देवांस्तु का
येषु पूजयेद्वास्तुसंस्थितान् तेनासौ वर्धते नो चेद्विनिष्टेन्मा
यवाज्ञयेति अयमत्रापि ततस्तेषां ये पूजाविशुद्धास्तैः कृ
तानि तस्य कृतानि समार्दयुद्धकृतकानि च तथामत्रगृहा
दिकरणे यत्र नाविता वास्तुदेवताः तत्र शून्यं भवेत्सर्वं तो
विघ्नादिभिर्हतमिति उक्तमानतः शिल्पशास्त्रप्रतिपादितह
स्तमात्रप्रमाणेनतः यद्वा उक्तमानतः चतुरस्राकृतितः वास्तु
९ रूपस्य चतुरस्राकारत्तमात्रमपि तथैव देयं यथा तथा
कारता नोच्छिद्यतेति भावः ततः षष्टिकोष्ठरचनाप्रकारोय
यपि पूर्वं पूर्वापरायताहस्तमात्रप्रमाणे कारेखाः कार्या त
तो मध्ये विद्धकृतान्तस्य वद्ध्रादक्षिणोत्तरायतामेकां रेखां कु
र्यात् कोणे च तत्र एवं विद्धानि कृतानि तस्य वद्धसूत्राणि दद्यात्
एवं च ततः कोष्ठकमंडलसिद्धिः ततश्चैकैकस्मिन्कोष्ठे रेखा
द्वयं पूर्वपश्चिमायतं रेखाद्वयं दक्षिणोत्तरायतं एकोरेखा
ईशानतो नैरृत्यांते द्वितीया चाग्नेयतो वायव्यां तेकर्तव्येति
षोडशकोष्ठसिद्धिः एवं च तत्रोपि कोष्ठेषु करणे ततः षष्टि
कोष्ठानां संपत्तिर्भवतीतिसीमावक्ष्यकः पूर्वापरायतान
वदक्षिणोत्तरायताश्च तड्ड कुरेखामेभिन्नानवरेखा निर्माया
पि च ततः षष्टिसंख्याः कोष्ठाः संपद्यंते तत्र निकर्णसूत्रेण संपादि
तेस्तेषुगणेनानंदगणेनाभ्यो नानाविधस्तत्राणि तत्प्रकार
नियममादर्शयति तन्मध्यमित्यादिना तन्मध्यं पूर्वापररे
खायाम ध्यभागं आलेख्य विद्धयित्वा परितः पूर्वपश्चिमायत
सूत्रात्तरदक्षिणभागयोः द्वौ मत्स्यौ एकैकं विद्धं मेकैके

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
श्री
चिन्तां
२८

28

तिविद्धद्वयं तयोः उत्तरदक्षिणविद्धद्वये मध्यचिह्नेवस्थिते
सूत्रं दक्षिणोत्तरायतं कुर्यात् त्रिषुविद्धस्थानेषु सूत्रं दत्वाद
क्षिणोत्तरायतां रेखां कुर्यादिति फलितार्थः द्वाभ्यां द्वाभ्यामि
ति पूर्वापरायतसूत्रार्द्धप्रमाणेन सूत्रेण प्राचीसूत्राग्रस्थि
तेन ईशाने विद्धं कुर्यात् एवं प्राचीसूत्राग्रस्थितेन तदर्द्धप्र
माणसूत्रेणाग्नेय्यपि विद्धं कारयेत् तथा तावत्प्रमाणेन पश्चि
माग्रस्थितसूत्रेण वायव्ये विद्धं कृत्वा पुनस्तथैव नैर्ऋत्ये वि
द्धं कुर्यात् एवं सूत्राग्रेण तत्सूत्राग्ररूपाभ्यां द्वाभ्यां मत्स्याभ्या
मीशाने रेखाद्वयसंपातरूपं मकरं कृत्वा पूर्वसूत्राग्रदक्षिण
सूत्राग्ररूपाभ्यां द्वाभ्यां मत्स्याभ्यामाग्नेये रेखाद्वयसंपातरूपं
मकरं कृत्वा दक्षिणसूत्राग्रपश्चिमसूत्राग्ररूपाभ्यां द्वाभ्यां
मत्स्याभ्यां नैर्ऋत्यकोणे रेखाद्वयसंपातरूपं मकरं कृत्वा प-
श्चिमसूत्राग्रोत्तरसूत्राग्ररूपाभ्यां द्वाभ्यां मत्स्याभ्यां रेखाद्व
यसंपातरूपमकरं वायव्यकोणे कुर्यादित्यर्थः विद्धमात्रं
मत्स्यः रेखाद्वयसंपातो मकरः ततश्च पूर्वोक्तदक्षिणपश्चि
मस्थमत्स्यमध्यसूत्राग्रं कृत्वाग्नेयमकरान्तरेखां कुर्यात् त
नैव सूत्रेण नैर्ऋत्यमकराग्रेण सह मिलितेन द्वितीयां रेखां
कुर्यात् एवमेवोत्तरपार्श्वस्थविद्धद्वयरूपमत्स्यमध्यसू
त्राग्रं कृत्वा वायव्यमकराग्रेण सह मिलनेन तृतीयां पुनस्तेने
वोत्तरस्थविद्धभूतमत्स्याग्रस्थितेन सूत्रेणेशानमकराग्रेण
सह मिलितेन चतुर्थीं रेखां कुर्यात् एवमीशानमकरे
मारभ्य पूर्वविद्धान्तं आग्नेयविद्धमारभ्य
पूर्वविद्धान्तं वै रेखाद्व
यम् ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दक्षिणावायव्यमकराग्नेर्य्यमकरावत्र पश्चिमयविर्ब्भूतेति हि
रेखां कुर्यादित्याह मत्स्येति तत्र कोणचतुष्कगतरेखा
द्वयसंपातरूपमकरेषु अनयारीत्या संपन्नार्थमाह च
तुरस्रमित्यादिना· चतुःषष्टिकोष्ठकरणे कोणद्वयसंब
द्धकरणसूत्रे रेखा आवश्यका इति सूचयितुं तादृशरेखा
मुपदिशति ईशानादित्यादिना चतुःषष्टिपदं यथा भव
ति तथा विभजेदित्येतावन्मात्रोक्तौ पूर्वापरायतदक्षिणो
त्तरायतपरस्परसंमिश्रषट्षट्संख्यापररेखाभिलक्षणा
करणभ्रमः स्यादिति तथोक्तं तथा चायं पर्यवसितार्थः
चतुःकोष्ठचक्रे तस्य च तुरस्रस्य ईशानादिनैर्ऋत्यांतेन
कर्णसूत्रेण आग्नेयादिवायव्यांतकर्णसूत्रेण वाष्टकोष्ठता
मानीय पूर्वदक्षिणांतस्थिततिर्य्यक्सूत्रेण दक्षिणपश्चि
मांतस्थिततादृशसूत्रेण पश्चिमोत्तरांतस्थिततादृशसू
त्रेण उत्तरपूर्वांतस्थिततादृशसूत्रेण च रेखाचतुष्कं कृ
त्वा षोडशकोष्ठतामासादयेत् एवं प्राकृतकर्णसूत्रद्व
यसंपातद्वयं च तत्र पुनर्भवति यत्र चतुष्कोष्ठकोण
सूत्रं चतुष्टयमस्त्यात् तन्मध्ये तत्र मत्स्येषु पूर्वापरा
यते द्वे सूत्रे पातयेत् तेन षोडशकोष्ठानि संपद्यंते इति त
पदार्थादर्शकारैरुक्तं यदपि प्राकृतकर्णसूत्रद्वयसंपा
तं च तत्र चतुष्कं संपन्नं तत्र संपातद्वयस्योपरि श्रमत्स्यसूत्रद्वयं
पूर्वापरायतं तथैव दक्षिणोत्तरायतं सूत्रद्वयं दद्यात् ए
वं कृते षोडशकोष्ठानि स्युरिति हि दीपिकाकारैरुक्तं उभ
यमपि अपराणीत्यध्याहृत्य व्याख्येयं पूर्वरीत्या संपादित
कोष्ठचतुष्टयवृत्तिसंपातच्चतुष्टयेन तथा विपर्यये पश्चिमा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३ शा
चिं तं
२५

29

पत्ते रेखयोर्न्यपदाने सति द्वात्रिंशत्कोष्ठानामेवं संपत्तेः व
ल्लतस्य कर्णसूत्रपातप्रभवकोष्ठानामगणनामाश्रि
त्येदं श्रुतपूर्वमुक्तेपि चतुःषष्टिकोष्ठतोक्तिः संगच्छते अ
न्यथासाध्यसंलग्नत्वमापद्येतेति ध्येयं एवं द्वात्रिंशत्कोष्ठ
तो यत्र सर्वमंडलस्य संपाद्यते तेषां मध्ये कोणगतैककोष्ठ
चतुष्टयं तेषु पूर्वदत्तैककर्णसूत्रचतुष्टयेन कर्णसूत्रा
न्तरैर्भेदयेत् ततश्च द्विद्विकोणस्य संपातद्वयसंलग्नमू
र्वापरायते द्वे रेखे दत्वा तत्संपातद्वयसंलग्ने एव दक्षि
णोत्तरायते च द्वे रेखे दद्यात् एवं रीत्या द्विसप्ततिकोष्ठ
संपत्तिः सिद्धा ततश्चाभ्यंतरवर्तिसंपाते पूर्ववत् पूर्वप
श्चिमायतं दक्षिणोत्तरायतं च सूत्रद्वयं सूत्रद्वयं दद्यात्
एवं कृते प्राचीपश्चिमायतसूत्रेनैककदानेन दक्षिणोत्त
रायतसूत्रेनैककदानेन च चतुःषष्टिसंख्याकानि कर्ण
सूत्रदानैः संपन्नानि तान्यगण्यकोष्ठानि संवृत्तानि
तेषामपि गणने चतुरुत्तरशतसंख्याकानि तानि स्युः के
चित्तु पूर्वपश्चिमायतसूत्रस्य किंचिन्मध्यमेमध्यभागा
दिकत्रयोदशाङ्गुलभागमवलंब्य प्राचीसूत्राग्रान्तु द
ग्भागे हस्तार्द्धं कृत्वा एवमेवाक्रमानेन पश्चिमाग्रतो द
ग्भाग एव हस्तार्द्धं कुर्यात् एवं दक्षिणतोपि हस्तार्द्धद्वयं
एवमुत्तरदक्षिणाद्ग्भागामत्स्ययोर्मध्ये पूर्वोक्तमाने
दक्षिणोत्तरायतसूत्रं दद्यात् ततः प्राचीसूत्राग्रसूत्राद्वि
निधाय प्राचीसूत्रार्द्धमानसूत्रेण दक्षिणपूर्वे रेखयोः सं
पातस्थानसंलग्नं यथा स्यात्तथार्द्धशाग्रयपर्यंतहस्तार्द्धं
एवमुत्तराग्रसूत्राद्विनिधाय प्राक्संपातसंलग्नमीशाद्दि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गुपर्यंतं एवं कृते ईशाने हस्तमात्रं रेखाद्वयसंपातरूपो म
त्स्य उत्पन्नः स च पूर्वाग्रो नैरृत्याग्राभ्यां जात इति द्वाभ्यामग्रा
भ्यामिति मूलसंगतिः ततः पश्चिमाग्रे सूत्रे निधाय पूर्व
वद्धस्तमात्रे कृते वायव्ये मत्स्यः दक्षिणाग्रे सूत्रादि निधाय पू
र्ववत् मध्यसंपातसंबद्धहस्तमात्रे कृते आग्नेयनैरृत्ययो
र्हौ मत्स्यौ भवतः एतन्मते मत्स्यमकरयोः पर्यायत्वमेव
ततः सूत्रदानादिकं पूर्ववदेवेति वदंति कर्णसूत्रे समा
हित इति मौलं समाहितपदं पूर्वापरायते सूत्रे विमसेहि
मादिकेषु सर्वस्वपि कर्णसाकांक्षक्रियापदेष्वेवेति कर्ण
साकांक्षेतिकरणात् बहरसंभवेदित्यत्र न तदन्वयः एतेषां
कोष्ठानां विनियोगमाह ब्राह्मणमित्यादिना मध्ये कोष्ठ
चतुष्टये चतुरस्रात्मके मध्यगते कोष्ठचतुष्टये मत्स्यैः सह
कोष्ठाष्टके एकाकारतया मार्जिते लिखिताष्टदलपद्मके
इति शेषः सर्वमध्ये यजेत् स्मार्तकर्त्ता ब्रह्माणं कमलासनं
लिखिताष्टदलपद्मके इति शेषः स्मितिं ब्रह्माणं तदीयेत्कजे इ
ति च तंत्रांतरदर्शनात् एतयोरित्यनेनैव पीठपूजावाह
नादिकमाक्षिप्यते इति तत्स्मार्त्तार्थं समाहितपदाश्रयणं
पदार्थोपदर्शकं तोयमर्थमेवेति ध्येयं दिक्चतुष्केष्विति न
हि विशेषवचनं विना क्रमेण पूजने कोऽपि देशिकः स
माचरति कोष्ठचतुष्टये इति सर्वत्र महीधरोक्तमत्वेति
एकाकारेण मार्जयेदित्यपि सर्वत्र तथा च ब्रह्मकोष्ठसं
लग्नकोणसूत्रानालिंगितपूर्वसंलग्नकोष्ठचतुष्टयेऽत्र
न गिनरेखा चतुष्के कोष्ठविभाजकं संमार्ज्य कोऽकृते आ
र्यैः पूजयितानादक्षिणगतकोष्ठचतुष्टये पंकामकृतं विवस्व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं प्रक्षिप्य संलग्नकोष्ठचतुष्टयेप्येकीकृते मित्रं उत्तरसंल
ग्नेप्येकीकृतकोष्ठचतुष्टये महीधरं पूजयेदिति पंच देवताः
पूजिता ब्रह्मपदसंलग्नाग्नेयादिकोणचतुष्टयगतैककर्ण
सूत्रभेदितार्द्धकोष्ठद्वयानां द्वयं द्वयमस्ति तेष्वाग्नेयः क्रमेणै
कैकार्द्धकोष्ठद्वये सावित्रसवितारौ वाम्पुज्यै नैरृतगते द्वा
र्द्धकोष्ठे शक्रेन्द्रयक्ष्मनार्द्धकोष्ठद्वये इंद्रजयं वायव्यगते
द्वार्द्धकोष्ठे रुद्रं तद्यक्ष्मनार्द्धकोष्ठद्वये रुद्रजयं पूजयेदि
त्वाः ईशानगतेद्वार्द्धकोष्ठद्वये आपं तद्वत्सनार्द्धको
ष्ठद्वये आपवत्सके पूजयेदिति कोणकोष्ठद्वयेष्विति क
रणे कर्णसूत्रमार्जनेन प्रतीयते सार्द्धांघ्रि तत्पदेऽपि सूत्रकर्ण
सूत्रस्यापि लग्नत्वं मार्जनेन तन्नयुम्नतेऽस्मभिर्भ्रमकोणार्द्ध
कोष्ठद्वयेष्विति कथितं ब्रह्मकोष्ठगतकर्णसूत्रस्य वायव्या
दिकोष्ठीयकर्णसूत्रकृते रेखाया मार्जनेऽपि काटिताः वरम
कोणकोष्ठगतानामेककर्णसूत्रकृते रेखाणामुपयो
गादिति तथावादिनां पदार्थादर्शाद्द्वैविध्येऽपि काकृतास्मतेन
लं त्रेधा सौरस्यमायाति अपरेषु ग्रहद्वैकोष्ठद्वयं पवाहमा
सावित्रादेः पूजनं मूलसूत्ररसभिद्धं अमप्याकोणकोष्ठद्वये
ष्विमेव ब्रूयादिति वदेत् तन्न ह्यापः क्रमेण सावित्रादेः पूज
नेकिं प्रमाणमिति चेत् आकलय धात्रर्वहीसमासि प्रमकृ
त्याचापः पदत्रयं सावित्रमन्वेष्य तत्पदे रामससंज्ञके वि
धिसावित्रयोर्मध्ये सवितारं पदत्रये अत्रोत्तरत्रापि पदत्र
यमित्यादि मेऽत्रस्वातन्त्र्यमभिप्रायकं ब्रह्मपरपर्यायधात्रर्वहि
दिशोर्ननुः पूर्वं सावित्रस्तत्रपौद्मस्य सावित्रयोर्मध्ये सविता
रेणानन्यान्तेऽप्यकृते धामकोटेष्वविष्टं पवमन्येऽपि तथा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

आग्नेयपितृभानोरीशानावायुः पदत्रये यजेदिंद्रं महाभा
गेपदे लोकसंसंज्ञके तथा चेंद्रजयः एकस्मो ब्रह्मेशकस
मध्यगः पितानिर्ऋतिः ईशार्धपशान रुद्रोसोन तज्जयो रुद्र
दासकः मरीचिरार्यकः ख्यातः पितास्याद्दालसाधिपः पा
पोरोगाख्यइस्यादेतत्रैव परिभाषणात् तथा आग्नेयवा
युपानीरीशानावायुः पदत्रये तत्ररुद्रेयजेदेवं पदेभुवन
मेलके तथेशावेयसोमध्ये तज्जयेच पदत्रये ईशाः रुद्रः
उक्तपरिभाषायाद्याधिपमनुसरणात् तज्जयः रुद्रजयः
तथा ईशानमायमध्ये चैव पदत्रयसंस्थिते अग्न्यापव
यसोमध्ये आपवत्सेपदत्रयेइति सोमशभावपि सावित्रे
रुक्मपुष्पाणिवद्यायः कोणकोष्ठके तद्वयः कोष्ठकेद्वया
सावित्रेवक्तुशोदके रुद्रेशोदनमिंद्रायरताः पः कोणको
ष्ठके ईद्रजयायमिष्टान्नमिंद्रायस्तान्निवेदयेत रुद्रायत्तू
नमिन्द्रान्नंवायुकोणपरेपदेयो रुद्रजयायमांससमाईनि
वेदयेत आपोथ्यशिवकोणायसन्दत्ताप्यवतत्सलेइति त
रुणीसूत्रेति कोणमाग्नेयादिकमारभ्य ब्रह्मकोष्ठागमाव
धि यानि त्रीणि त्रीणि कोणकोष्ठानि तन्मध्ये पतितेयत्तरुणी
सूत्रेतस्योन्तरदक्षिणयोः स्थितकोष्ठेषु शर्वेशुरूस्मितिद्वि
द्विक्रमेण पूतनानां तापदेवताः पूजयेदित्यर्थः नवकोणस
त्रकेतरेषां कोणानां सर्वत्र कोणकोष्ठेषु ब्रह्मकोष्ठावधिषुभा
वे तथा पूर्वमापादितेम्बूलरुक्तः कथमित्याशमभिधानेसंगा
श्वेतेनिवाच्य भूतपूर्वकोणसूत्रमादायापितथोक्तिसंभ
वात् कोणकोष्ठाभयतइत्यादरपिवक्ष्येशंकातान्नु आग्ने
यांकेषांचित्कोष्ठानामाहस्तर्थीनामप्यवन्नसनणास्यकणी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
श्री
चि तं॰
३१
31

मूलपद्मेनेपितृलब्धात् सार्द्धयंते सादिग्रर्द्धं चतेश्चायंते
वश्चर्द्धायंतेः अर्द्धायंतेनाभ्यां सह वर्तमाना निसार्द्धायंतेना-
निसार्द्धायंतेनानिवनानिपदानि च सार्द्धायंतेन पदानि नेषु
स्मान्वक्ष्यमाणानष्टाविंशद्देवानष्टाष्टक्रमेण पूजयेदि
त्यर्थः आदौ कोणसूत्रेणाङ्कीकृते शाने कोष्ठीय पूर्वनिकट
स्थितार्द्धकोष्ठ ईशानः ततः षट्कोष्ठेषु पर्जन्यजयंतशा-
क्रभास्करसत्यभृषाः षट् अङ्कीकृताग्नेयकोष्ठीय पूर्वनिक
टस्थार्द्धकोष्ठेन्तरिक्षः पूज्यः ततोग्निकोष्ठार्द्धमारभ्य नैरृत्य
कोष्ठार्द्धपर्यन्तमष्टकोष्ठेषु अग्न्यादयो मृगान्ता अष्टदेवताः
पूज्याः ततो नैरृत्यकोष्ठीय द्वितीयार्द्धकोष्ठमारभ्य वायव्य
कोष्ठीय प्रथमार्द्धकोष्ठपर्यन्तं निरृतिदौवारिकप्रभृतयो
रोगान्ता अष्टदेवताः पूजनीयाः ततो वायव्यकोष्ठीय द्विती
यार्द्धकोष्ठमारभ्येशानीय प्रथमार्द्धकोष्ठपर्यन्तं वायुप्रभृत
यः दित्यन्ता अष्टदेवाः पूज्या इत्यर्थः पंचभी रजोभिः श्वेतर
क्तपीतकृष्णहरितैः तण्डुलचूर्णकुसुंभचूर्णहरिद्राचूर्णा-
दिभिर्वक्ष्यमाणैः स्थलेदेवतास्थानलिखितकमलानामापू-
र्यंत तत्तद्देवताः पूजयेदित्याह उक्तानामित्यादिना प
द्मानां रंजनप्रकारोपि वक्ष्यमाण एव सर्वं चक्रकमलस्था
करणेन ब्रह्मस्थानमरुणरजोभिः यमस्थाने कृष्णरजसा
ईशस्थाने श्वेतरजसा इंद्रस्थाने पीतरजसेति रीत्या तत्त-
देवतावर्णादिकमवेक्ष्य तत्तत्कोष्ठस्थाने पूरणीयमित्य-
भिप्रायवानाह उक्तानामिति अत एव पद्मानां ना-
मापिनरदी
ने ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हर्षंदीप्सितोध्यक्षुपलंस्त्रीचकारैवेतितत्प्रतिभाति ब्र
ह्मत्रेषतेपायसर्वतिर्नमःइत्यादिमंत्रैर्वलिदानंतेभ्यः
कार्यमित्याह अश्वत्थादिना एतेभ्यःत्रिपंचाशद्देवेभ्यः
एवंसंस्कृतभूमौमंडपरचनाप्रकारमाह नक्षत्रेत्या
दिना साध्यस्यशिष्यादेरनुकूलेषुअश्विन्यादिनक्षत्रेषु
तथाभूतेषुवृषभादिराशिषुतथाभूतेषुवरवारादिवा
रेषुशुभैरिक्तादिभिन्नेअह्नितिथौमंडपरचनामारभे
तेत्यर्थः अनुकूलत्वंचैवंज्योतिशास्त्रोक्तत्वेनसाध्य
स्यजन्मादिनिषिद्धताराताष्टमराशित्वघातवारत्वघात
तिथित्वादिवैधुर्येणाच द्वितीयस्यमत्रेयं आयंतर्कै
रुजमार्तंडे आदित्यहृदयरोहिणीमृगशिरोहस्तोषधनि
ष्ठोत्तरात्रयाविशाखमयानुराधपवतैः शुद्धैः सत्ताराबि
तैः सौम्यानोद्दिवसेषुपापरहितेयोगेविरिक्तेतिथौवि
ष्टिसंकदिनेवंदंतिमुनयोवेश्मादिकार्यंशुभमिति
आदित्यहृदयंपुनर्वसुपुष्योमघाश्विन्या मघास्वरस्पत्वष्ट्र
वतारत्वात शुद्धैःपापग्रहयुक्तत्वादिवर्जितैः सत्तारा
न्वितैःस्वानुकूलताराचत्सौम्यातवत्र्यादिसद्रहितेनद्धि
त्रैयोगेस्थानेदसिद्धिशुभादिरूपेरिक्तास्वतथीनवमीव
तेदशपत्नङ्किरेनेदाभद्राजयापूर्णातिथौ विष्टिरूपेण
भद्रानामकेनकरणेनरहितेदिनेएतासांमायमप्यपर
करणानामुपादानेकृते राशयस्तुकार्यैर्ध्यानरेनाशे
दिशंतिमकरालिकुलीरलग्नेमेषपटेधनुषिकर्मसदी
वेस्तुत्रे कन्यासुषमिथुनेगमुवमर्थलाभज्योतिर्विदःक
लशसिंहवृषेषुसिद्धिमिति आलिकुलीरौहृष्मिककर्कटौ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
शु
विं तं
३२
32

पटलला सषोमीनः कलशः कुंभः शुद्ध इति शुद्धिप्र
कारः प्रयोगसारे वितस्तिमात्रविस्तारं निर्माय विवरेऽप
वि निक्षिपेत्तोयं तदैतस्मिन्न्यासे शिष्टास्तथो भवेत् समास
मध्यमे विंशांगुलानामस्य मसृच्यते परीक्षेवं प्रयत्नेन म
नेद्भूमिं कनीयसी महाकपिलपंचरात्रे स्फुरितामरणं
कुर्यात्क्षणात्पनवनाशिनी सप्तलाक्लेशदाति से विष
माषात्तुभीतिदा तथा ईशकोणे मवामास्त्रवक्रलः प्रीत
न्निक्षिते पूर्वे भवातिहृडिकरी वरदा तत्परस्तवा विह
ष मरणं यायिं कुर्यात् दक्षिणे भवा महो इतो मद्दिक प्लव
केषा भूमिः कर्तुरनिष्टदेति शास्त्राद्धमप्रकारो महाक
पिलपंचरात्रे प्रासादादिसमारंभे पदंगसाधकः स्पृशे
त् वास्तुदेहे हृदंके नतत्रशस्यस्य याद्धिचलणः कुत्रापि स्प
र्शो करणेन तत्र शास्त्राभावो निश्चेतव्य इति प्रसंगात्तुं क्रमभवति त
था के इयति शिरः पुंसि शिरः शासंसमसृद्धे तत् शास्ति तत्रास्ति
विज्ञेयं यथ मानेकरत्रये अग्निदाहभयं रोगाश्च यनहानि
श्च जायते यतेनामाटयेच्छेलं यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः वा
हुके इयमानेन निर्दिशेत् द्वाहद्धेवलं हस्तद्वयेन संतिष्ठे
त्स्वाप्नुहास मस्ति प्रदं इकं के इयमानेन निर्दिशेत् कोष्ठ
शालके हस्तैनेकेन संतिष्ठेद्दीर्घायुः पुष्टायशः सुखः हस्त
के इयमानेन केकाले शास्त्रमादिशेत् त्रिहस्तेन तसंति
ष्ठेद्रिदाहोरुजो मस्तिः एवं के इयमानेन द्वाङ्गशास्त्रवि
निर्दिशेत् हस्तैनेकेन संतिष्ठेत्स्वामिनो मरणावहं पादोके
इयमानेन हस्तशास्त्रं वि निर्दिशेत् सार्द्धहस्तेन संतिष्ठेद्राज
दंडादिकारकं कुलिके इयमानेन पाषाणं शास्त्रमादिशेत्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हस्तद्वितयमानेन भुजंगदशनावहं जानुकेरूयमाने
न भस्मपालेसमादिशेत् हस्तद्वयेन संनिष्ठे लूतणांग
रितेतव खनिदाहोमनस्तापः क्रेपाडुःखभयानिच क
रोम्येवविधंकर्म तस्माच्छल्यं समुद्धरेदिति जलपर्यंत
खननात हस्तमात्रखननाद्वा सर्वशल्यसमुद्धारो भवति य
दुक्तं खन्यमाने जले यावच्छल्यदोषो विनश्यति पंचहस्ते
शून्यो तत्वशल्यदोषापशांतये शल्योद्धारं ततः कृत्वा पूर
येत्तमसमंयच्चेति इदं च निवर्तनपरिमितभूमिपर्यंतमे
कमेकमेवपरीक्षणं देउस्तदशहस्तः स्यात्त्रिंशद्दंडैर्निव
र्तनमिति उद्धृत्य नपरीक्षणमितिसंप्रदायविदः श्वभ्रो
पिभूपृष्ठिप्रकारस्तत्रैतरे खेतानवालणीहर्षीरक्ता
भूः तत्रियामता वैश्यापीताच विज्ञेयाकृष्णाशूद्राधकीर्ति
ताः तथ्या ब्राह्मणीसूत्रगंधास्यात्क्षत्रियारक्तगंधकृत् र
क्तैरुधिरं तारगंधा भवेद्वैश्या शूद्राविट्गंधिनीसिताः
तथामधुराब्राह्मणीभूमिः कषायाक्षत्रभूः कृष्णोपेताक्षत्रि
यास्यात्कटुका कृष्णकाशाकुलावैश्या शूद्रानानातृणा
कुला तथाचवस्थापाह स्वेतारुणपीतकृष्णाविप्रादीनां प्र
शस्यते आज्यास्यकृतारमयानांतस्यगंधावयामवेत्स्तापि
विप्रादीनां प्रशस्तेति एवंवत् इत्यप्रकारेण रूपरसगंधैः
परीक्षां कृत्वा कुशादिद्वयांतरसंवेधेन प्रशस्यसुपदर्श
यति कुशैः शरैस्तथाकाशैर्दूर्वाभिर्याचसंभृतेति इहापि
विप्रादिचतुर्वर्णानां क्रमतः प्रशस्तेति एवं वत इवैति
वङ्कृत्स्नाकुलेतस्याः पुष्पलक्षणं श्वभ्रनानालक्षणमम
वायि किं तस्याब्राह्मणीत्वं आहो स्वित्क्षत्रियादित्वमिति चेत्
१९ सापि विप्रक्षत्रियवैश्यशूद्राणां क्रमेण प्रशस्तेत्यर्थः मधुराव कषायाव ... काचयाः ३.२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
श्री
चि तो
३३
33

श्रोतोसि न हि च यं जानाति लक्षणमाचरामो येन जानाति सोक
र्थमापनेन किंतु ब्राह्मणादिजात्यनुकूलभूमिग्रहणार्थं
नाटश संज्ञामात्रं तथा च हि आहि लक्षणं संनिपाते ब्राह्म
णादि द्विवर्णानुकूलस्य तत्र सिद्धा कानेहानिः स्यात्
गौतम संहितायां तु ब्राह्मणीत्यादिनैव भूमेः सर्ववर्णसा
धारण्येनोपादेयत्वादिकमुक्तं ब्राह्मी सर्वार्थसिद्धे स्यात्
त्रिया राज्यदा मता धनधान्यकरी वैश्या शूद्रा सा निंदिता-
मुने इति तथा ज्ञाता भूमिं परीक्षेत पूर्वोदकप्रवणा शुभा
शकंटकोत्सारणैः शुद्धां तथा तोयपरिप्लुतां संपूर्यमाणे
खातेन तथाधिकमृदा शुभा तथा कुसुमप्रकरस्त हृद्य
स्यानस्थानि सद्भूति नौनवीति तथा दीपस्नायोर्यथा दीप्तेन
जीव्यति सर्वेषामेव वर्णानां भूमिः साधारणीत्वं सति प्र
णाहे वाच पितेति ब्राह्मणद्वारा प्रणाहे वाचना त्वेक कर्म
विशेषं कृत्वे स्यर्थः एवं पदिस्त्रकर्णरेव येदिस्यात् कोलाया
मादि पंचभिरित्यादिना मंडपस्य त्रिविध उत्तममध्यमाध
मभेदात् यदुक्तं मंडपस्तु त्रिकावस्था अथ मंडप निर्माणं ब्रू
मः हे ब्राह्मणोदितं श्रेष्ठ मध्यमहीनेन मानेन त्रिविधं स्मृ
तमिति अथ पंचहस्तैः कृतो मंडपः कनिष्ठः सप्तभिर्म
ध्यमो नवभिस्तैरुत्तम इति मूलार्थो वक्तव्यः शाखास्वार
स्यस्यन्ते वार्थप्रसाधने समर्थत्वात् सवनसंभवति मू
ले हस्तेनैवाग्रे नवकं उत्तानीत स्यान्तर्वं कृत्वा तयात्तथामपित्र
त्रिमेखलादिषु कुंडानां सुखमभूतेपि नवहस्तमंडपे
होमादिकोपदेशनस्थानसाहित्याभावेषासंभ
वात् ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

काकष्ठामध्यमायमंडपयोः हूरपवतपंचमेखलाप
तप्रमाणेतिमहानेवमूलीयपूर्वापरग्रंथविरोधइति
वेत अत्रपदार्थादर्शकृतः पंचभिःसप्तभिर्मिलित्वासं
पन्नद्वादशसंख्याकहस्तैः कनिष्ठोमंडपःपंचभिर्नवभि
र्मिलित्वासंपन्नचतुर्दशसंख्ययामध्यमोमंडपः सप्तभि
र्नवभिर्मिलित्वासंपन्नषोडशसंख्ययातूत्तमःसइतिमू
लार्थः तंत्रांतरसंवादीवायमर्थः यदुक्तं क्रियासारादौ अ
थद्वादशविस्तारः कनिष्ठोमंडपःस्मृतः तथाषोडशभि
र्हस्तैर्मंडपःस्यादिहोत्तमः अत्रापि कनिष्ठमध्यमेष्टाः
स्युर्मंडपाअर्कहस्तकाः द्विहस्तोत्तरयाहद्वाशेषाःस्युर्मं
डपाःशुभाइतिवदंति इत्येके दीपिकाकृतस्त्वंतरशाला
ग्रेमंडपत्रितीयांशेनकर्तव्यतयावक्ष्यमाणवेदीरूपम
ध्यभागपरः तथाच पंचहस्तैर्मितेपविमिते अंतरवेदी
रूपमध्यभागेयस्मात्तदष्टंमंडपंकुर्यादित्यर्थः एवमग्रे
पि तथाच पंचदशहस्तैःकनिष्ठःएकविंशतिहस्तैर्मध्यः
सप्तविंशतिहस्तैरुत्तमइत्याभांते मंडपत्रिभागेनवेदी
कर्तव्येत्यध्यायात्तमित्तिवदंति तदपरेनत्वमेते चतुर्विं
शतिहस्तैर्वाहस्तविंशतिकेतथा उत्तमेमानमित्याहुःह
स्तषोडशकेतथा हस्तद्वादशकेवापिमध्यमंतुदीरि
ते अष्टभिर्दशभिर्वापिकनिष्ठंस्याइहोच्यतेइत्यादिवचनद
र्शनात् वचनेपितादृशमानस्यानुक्तत्वात् तंत्रांतरासंवादि
त्वादिति मंडपस्यायंचतुरस्रएव प्रमाणेचतुरस्रमादे
शादन्यादितिकात्यायनसूत्रात् भूमितोद्वादशांगुलोच
ताहस्तमात्रोच्चतावामंडपस्यानुसमर्थ्या यदुक्तं सिद्धांत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ई
शा
वि ता
ग्रंथ
39

शेषेवेरे स्थलादर्कोगुलोच्छ्रायं मंडपस्यत्वमीरितं महाक
पिलपंचरात्रे उच्छ्रायो हस्तमात्रं स्यात् स्तंभं मंडपशोभनमि
ति एतेषां च मंडपानां न यौगपद्येन प्रकीर्णकत्वात् प्रका
र्णा युगपद्प्रयोगा इति न्यायात् नापि विकल्पः तुल्यप्रम
णयत्वाप्यत्वाभावात् किन्तु मुख्यानुकल्पभावः तथा च श्रुः
प्रथमकल्पस्येत्यादिवचनात्स्वमानमर्यादेवान्तराधि
कार इति मन्तव्यं एतेन नवत्र मंडपे कनीयसैव सिद्धे मंड
पयोः मध्यमोत्तमयोरनुष्ठानं स्यादिति पदार्थादर्शकारा
शंकापि परिहृता वेदितव्या यत्तत्तमकनिष्ठादिभावा
नंकं त्वरवेण गुरुलघुफलयोः हि तत्रैव फलतारतम्य
परिकल्पानुपपत्तिपरिहारेपतितत्वस्वयमेव ग्रन्थोद्वाक
स्यानेकदेशत्वादिस्यनेन कस्तनायामपि क्रमैकदेशत्वेन
प्रमाणानामीकारादिति दिक् षोडशस्तंभमंडपमुक्तमित्व
क्तं तत्र कुत्र स्थानेकतिकतिसंख्यानां निवेशाः स्माकां
क्षा निवर्तयति चतुरस्त्रमित्यादिना तेषु षोडशस्तंभेषु म
ध्ये अष्टहस्तायतचतुरस्रं भामंडपस्य मध्ये वस्यमाणया
वेदयाग्नेयादिक्रमेण चतुःकोणेषु स्थाप्याः इत्यर्थः वे
दिकोणेषु विन्यसेत्स्तंभान्वेदस्वरूपकान् आग्नेयादि
क्रमेणैवेति तंत्रांतरदर्शनात् अग्रमत्रापि स्तंभोच्छ्रायशि
लान्यासे सूत्रयोजनकीलके रवननावटसंस्कारं प्रा
रंभो वह्निगावर इति अष्टहस्तेत्यादि षोडशहस्तानम
मंडपाभिप्रायेण यदुक्तं पंचरात्रे मंडयार्थ्योच्छ्रिता
न्वेदमध्ये ऋतुरान्वितास्तथेति अभितरइति होष्टाम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भावेकैकदिग्द्वारे इति चतुर्दिग्द्वारेष्वष्टौ स्तंभाः चतुष्को
णेष्वेकैक इति द्वादश स्तंभा मंडपस्य परितः स्थाप्या इत्य
र्थः॥ एतेन च सर्वेपि त्रिसेके पंचहस्ता एवा एतेन मंडपस्तृ
तीयांशश्चत्वे द्वादशस्तंभानामुक्तं भवति इह दीपिका
मतेन त्वयं प्रथममंडपाभिप्रायकमेव सर्वमिदं यद्यपि
प्रथममंडपस्य पंचदशहस्ततयान दृष्टप्रमाणेन म
ध्यस्तंभानुष्ठानेसार्द्धसप्तहस्ततैव वक्तुमुचितानाष्ट
हस्ततान्तथाप्यन्तरतान्तथाभिप्राये नचान्यांतर
वमपि इक्षणमेवेत्यतदेव पदार्थादर्शादर्शितरीति
रेव मूलस्य मता तथा समस्तांतरस्याप्यभावादिति वा
च्यं तथापि वहिस्तन स्तंभानां पंचहस्ततायां मंडपस्तृती
यांशतास्वीकरणे स्तंभांतरत्वस्य तुर्वीरत्वात न शक्यतम
तेन्यांतरत्वे पंचहस्ताः प्रथममंडपस्तृतीयांशतायाः पंच
हस्तस्तंभेषु सोरस्यादेवसंभवादिति ध्येयं निषिद्धाः
छिद्रवर्जिताः दग्धाः अजवाः वक्रताशून्याः यदुक्तं सा
रदारुभवान्स्तंभान् दृढान्कुर्याद् जून्नमान् क्रियासारे
यज्ञीयवृक्षतो वेणवी वा कुसुकः स्तंभकर्मणि अन्ये विष्णुवृ
क्षता वा भवेयुर्नामभूरुहाः तथा शल्ययुक्तः स्वयंशुष्कः
कुटिलश्चपुरातः श्मशानभूमिजनितः संत्याज्यः स्तंभक
र्मणीति तेषां च मांशा इति यस्य यस्याष्टहस्तस्य पंचह
स्तस्य वा स्तंभस्य निखनने कर्तव्ये तस्य तस्य पंचभागा
न्कृत्वा पंचमं भागं भुवि निखनेद्वत्वारो भागा उच्चता का
रका भवंतीत्यर्थः ततस्संततः तस्य मंडपस्य संतानात्
द्वारवर्जमिति निशेषः नारिकेलदलाद्यभावे कटाच्छा

द्येत् यत्रकं कद्दैः सद्भिस्तु संछायाविजयायास्तु मेरु
पाः तेषामेरुपं मेरुयेदाह शाखाभिस्तु समेतत इति तोर
णस्तंभारोपणमादर्शयति द्वारेष्वित्यादिना एतावतान्द्वा
राणि चत्वारि विदध्यात्संचमांशतः पंचरात्रे कनीयसि स्या
द्विकरं चतुरंगुलहद्वितः मध्यमोत्तमयोर्द्वारमिति पूर्वा
दिद्वारेषु क्रमेण प्लक्षोदुंबराश्वत्थवररूपत्रीरहस्ताणा
तोरणस्तंभान् समहस्तान् छायायास्पंचमांशेन निखनेत् पं
चमांशं समे द्रुमो सर्वसाधारणो विधिरिति निशिलषणासौ
यवचनात् क्रमादिति प्लक्षोदुंबरकाश्वत्थवटजाः तो
रणाः क्रमात् पूर्वादितो विधातव्याः यद्वायं तविपर्ययः
प्लक्षस्थाने वटः पूर्वे कर्त्तव्यः वटस्थाने च प्लक्षः पश्चात्क
र्त्तव्य इति च तत्र्थ्यः पादार्थः न्यग्रोधतोरणं पूर्वे याम्ये तो
दुंबरं मतं पश्चिमे अश्वत्थसंभूतमुत्तरे प्लक्षतोरणमिति
सिद्धांतशेखरसंवादात् प्रथमोपिपक्षस्तदुत्थसंवादे
व पूर्वे वा प्लक्षसंभूतं न्यग्रोधमुत्तरे मतम् इति तत्रदर्शना
त् महाकपिलपंचरात्रे देवालयतोरणरूपेण संस्थिता यत्र
मेरुपे विघ्नविध्वंसनार्थं च रक्षार्थं तथापरस्यव न्यसेद्ग्रो
धमैश्चोतयाम्यां चौदुंबरं तथा वारुण्यां पिप्पलं न्यसेत्कौ
बेर्यां प्लक्षकं तद्वा सशोभनं तत्पूर्वस्यामृग्वेदादिस्तु मं
त्रैः इषेत्वेति मंत्रेण सभद्राख्येन दक्षिणे सकर्माख्येन
वारुण्यां सामवेदादिकेन तत् शन्नोदेवीति मंत्रेण सहोत्तरे
तेरण्यं स्मरेदिति अग्निवेदादिना अग्निमीले इति मंत्रेण साम
वेदादिना अग्न आयाहीति मंत्रेण यजुःकमंत्रमुक्त्वा वक्ता
अग्निमीलेतिमंत्रेण विनसमस्वेदेतोरणं इषेत्वोर्जेतिमंत्रे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णद्वारिणं तोरणं प्रसेत् अत्र ग्रन्थाया हि मंडपेण पश्चिमेस्यनि
वेशनं शस्त्रो देवीति मंडपेण द्वयान्तु तत्र तोरणमिति इदं तु तो
रणनिवेशने मंडपद्वारेभ्यो हस्तमात्रे बहिः कार्य्यं मंड
पद्वारवाह्येन हस्तमानेन दिक्क्रमादिति मंडपान्तरदर्श
नात् मतं श्रृंगस्यो र्द्धं वर्तुलं तत्र रक्षा खोह्लन्तानि तु मंड
पस्य प्रतिदिशं द्वाराण्येतानि कारयेदिति वास्तुशास्त्रे एव
वमेते तोरणेषु द्वारस्य प्रतिपातकेन द्वारनिकट एव द्वारस्त
म्भे क्रियमाणत्वादौपचारिके एवं तीरहस्तानां सर्वेषाम
लाभेन विशेषः सिद्धान्तशेखरे एकमेषाम लाभस्यान
लाभे शमीद्रुमः जम्बूखदिरसालाश्वत्थतालो वा तोरणे स्मृ
ताः इति समस्तेष्वेतिरिति उत्तम मंडपाभिप्रायेण मध्यमा
धमयोस्त्वाह पृथक् पृथगिति मंडपभेदाद्भिन्नमित्यर्थः
तथा च मध्यमे तत्र षट् अधमे पंच हस्ताः तोरणस्तम्भोच्छ्रा
यप्रमाणत्वेन स्वीकरणीया इति भावः तेषां तोरणस्तम्भा
नां परिणाहो विशालत्वं दशांगुलं कार्य्यं तोरणस्तम्भद्वयस्यो
परि यत् तिर्यक् फलकं त्रिशूलाद्यर्पणार्थं मंगल्यत्रयप्रमाण
कच्छिद्रेण मध्यभागे समहितं दीयते तत्प्रमाणमाह तिर्य
गित्यादिना प्रथममंडपीयतोरणस्तम्भमानतोर्द्धमानेन सा
र्द्धहस्तेनेत्यादिवत् प्रथममंडपतोरणस्तम्भानां पंचह
स्तानां यः पूर्वमभिहितत्वादिति पदार्थादर्शनानुयायी पंच
हस्तदीपिकाकृतस्तु समस्तस्तोरणोच्छ्राया इत्यनेनोक्तोत्तममंड
पीयतोरणमानार्द्धप्रमाणेन सार्द्धहस्तत्रयरूपेण तिर्य्यक
फलकदैर्घ्यमाहुः प्रथममंडपीयो तोरणस्तम्भोच्छ्राय
स्तदर्द्धप्रमाणेन तत्तोरणीयतिर्यकफलकदैर्घ्यं भव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रा॰
चिंता॰
३९

36

नीतिनुमूलस्वारस्यसिद्धोर्थः शूलानीतिबहुवचनंप्रतिद्वा
रयेकैकत्रिशूलकरणेनचतुर्षुद्वारेषुशूलचतुष्टयस्यपर्य
वसितत्वादुपपाद्यं तोरणइत्येकवचनंतुजात्यभिप्रायेण
तेनप्रतितोरणंतिर्यक्फलकमेकैकंत्रिशूलंकार्यमिति
फलति तच्चनवांगुलमानंतोरणकाष्ठतएवकार्यं तत्रा
पिचतोरणोपरियत्त्रिशूलंतत्तत्काष्ठजंतत्तत्त्रिशूल
मितिरहस्यं तत्रांगुलत्रयंछिद्रांतर्निवेशः तदुक्तंक्रिया
सारे शूलंहस्तायतंतेषामिति तथातोरणंघटयित्वैवमू
र्ध्वेशूलत्रयंन्यसेत् शूलेननवांगुलेनदैर्घ्येणतुरीयांशेनविस्तृतिः
अन्यत्रापि अग्रयोर्मध्यभागेवपट्टिकायांत्रिशूलकानिति
पिंगलामते शूलेनविहिताःकार्याद्वारशाखोत्तमस्तके
अन्तेवैमध्यपार्श्वंस्यात्किंचिद्दृढंतुहस्तयोः उभयंतत्समाख्या
तंअंगुलंरोपयेत्तदेति हस्तायतमितित्रिशूलघटकशूलत्र
यरूपसमुदायाभिप्रायेण नवनवांगुलमेकैकंशूलंमध्य
स्यशूलस्यमपरद्वयंरचयित्वासमुदायस्यसमविंशत्यंगु
लतांसंपाद्यांगुलत्रयंछिद्रेभिनिवेश्यपार्श्वयोरितरेचतुर्विंशत्यं
गुलात्मकहस्तमात्रत्वंसमुदितैकैकत्रिशूलस्यभवतीतिहृ
दयं एकांगुलमात्रस्यछिद्रेभिनिवेश्यत्वेपित्र्यंगुलंरोपयेदि
त्युक्तिः समुदायाभिप्रायामोलोपिहस्तमानतइतिशब्दएव
मेवव्याख्येयः पदार्थादर्शकारेणमुमेवपक्षंस्वीचकार उक्त
तावसर्वेषांत्रिशूलानांविलप्रविष्टमूलदेशांत्यक्त्वाहस्तमा
त्रंइतिहृदयंदीक्षिताः इदंतुपौर्वदीक्षाद्यभिप्रायेण वैलवेतु
विशेषः मस्तकेद्वादशांशेनशंखचक्रगदांबुजं प्रागादिक्र
मयोगेनन्यसेत्तेषांस्वदारुजमिति तेषांतोरणानांमस्तके

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्ठितोरणाद्वादशान्तमंशादीर्घास्तोरणकाष्ठजाः शंखचक्राद
यः पूर्वदक्षिणादिदिक्षु दिक्क्रमादेव न्यस्या इत्यर्थः इ
दमेव शूलानामपि तोरणकाष्ठजत्वे प्रमाणं नवयावद्ध
वनं वाचनिकमिति न्यायाद्धं खादिनिर्माणार्थोत्पन्नवाक्य
स्य त्रिशूलप्रवृत्तौ प्रमाणाभावः इति वाच्यं स्वेच्छाचाराद्दनि
यममेपेक्ष्य स्वसमेष्य लांतरे क्रमप्रकारग्रहणाद्वियम
स्यैवौचित्यात् दिक्त्विति ध्वजलक्षणं तंत्रांतरे पंचहस्ता ध्वजा
दीर्घा वैपुल्येन द्विहस्तकाः दंडश्च दशहस्तः स्याद्दशादिक्षु
चतान्न्यसेत् क्रियासारे मंडपस्य बहिर्हस्ते दशहस्तायतैः
सह पूर्वाद्यष्टहरित्स्वष्टौ ध्वजान्संस्थापयेत्क्रमात् तेषां
हस्तद्वयं व्यासो मध्यश्च करसंमितः व्यासार्द्धं शिखरं प्रोक्तं
ध्वजानां परिकल्पयेत् तेषु हंसध्वजमहिषसिंहमत्स्यैण
वाजिनः वृषभं च यथान्यायं ध्वजमध्ये क्रमाल्लिखेत् अथ
वा दिग्गजानष्टावैरावतपुरःसरान् ध्वजेषु विलिखेद्भक्त
या तदभिश्च सलक्षणानिति ध्वजनिवेशनं चावश्यकं ध्वजे
न रहिते ब्रह्मन्मंडपे तद्वृथा भवेत् पूजाहोमादिकं सर्वं
जपाद्यं यत्कृतं त्वयैः रक्षणेन विनायद्वत् दैत्येन प्रपति
ते त्रिणः ध्वजं विना देवगृहं तथानश्रेपत सर्वथा विस्मपा
पिशाचाः क्रूराः कूष्मांडाद्यास्तु ये स्मृताः पूजादिकं तु गृह्णंति
स्वयं नास्ति यदि ध्वजः इत्यादिना हयशीर्षपंचरात्रोक्तेर्न द
करणे प्रत्यवायश्रवणात् ध्वजपदं पताकाया अपि चो
पलक्षकं पताकाध्वजसंयुक्तं मंडपं कारयेद्गुरुरिति सि
द्धांतशेखरादिवचनात् तल्लक्षणं सोमशंभुनोक्तं सप्तह
स्ताः पताकाः स्युर्विंशत्यंगुलविस्तृताः दशहस्ताः पताका

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ई नांदंडाः पंचांशावेष्टिताः पताकाश्चायुधांकाश्चगंधपुष्प
शा॰ समन्विता इतिपंचमांशेनस्वदैर्घ्यपंचमांशेनवेष्टिताः
चिंता॰ भूमौनिखाताःआयुधानिदिक्पालानामेव तेषामेववा
३७ हनानांध्वजेषुलिखनात् वितानश्चंद्रातपापरपर्यायः
37 दर्भमालास्तवयष्टितदर्भीः आदिनादुकूलैरुक्तमंडप
स्तंभावेष्टनादिकंसंग्राह्यं यदुक्तंसिद्धांतशेखरे हतप
ल्लवमालाढ्यंवितानैरुपशोभितं विचित्रवस्त्रसंछत्र
स्तंभराजिविभूषितं फलैर्नानाविधैर्भोज्यैर्दध्यन्नैश्चाम
रैरपि भूषितंमंडपंकुर्याद्धंटाटल्लस्रगादिभिरिति मं
डपस्यमानन्यूनाधिक्यादौदोषउक्तः क्रियासारे अनुक्त
मायनैः क्रमोयदिवाकुटिलाकृतिः मानाधिकोथवा
न्यूनोमंडपःकर्तृघातकइति मंडपमध्येवेदीनिर्माण
प्रकारमुपदिशति तत्रिभागेत्यादिना तस्यमंडपीय
मध्यसूत्रस्ययस्तृतीयोंशोमध्यतनस्तत्रवेदीचतुरस्रा
कुर्यादित्यर्थः ततोमंडपसूत्रेत्तत्रिगुणांपरिकल्पये
त् सर्वादिक्षुक्रमात्तस्यमध्यभागेनवेदिकेतितंत्रांतर
संवादात् अरत्निमात्रसमुन्नतामिति हस्तमात्रोच्चा
मित्यर्थः यदुक्तंवाशिष्ठसंहितायां हस्तोन्नतांचविस्ती
र्णांचतुर्हस्तैःसमंततः मंत्रमुक्तावल्यां इष्टकाभिर्दृ
ढाचापिदर्पणोदरसन्निभा राजहस्तोच्छ्रयाकार्यावि
ड्यासिद्धिमिच्छतेतिराजहस्तः कूर्परान्मध्यमांगुल
पर्यंतोहस्तः क्रियासारेत्रिभागंमंडपंकृत्वामध्यभाग
स्तुवेदिका हस्तमानेनतदुत्सेधंचतुरस्रसमंततथा प
क्वाभिर्वाप्यपक्वाभिरिष्टकाभिर्दृढंयथा कर्त्तव्यावेदि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

काष्ठेष्टानदभावेस्तदापिवा अवक्रपार्श्वीसन्निभ्याद
र्प्पणोदरसन्निभेति अरत्निशाद्वस्यकात्यायनादिनाद्व
स्तेपिप्रयुक्तत्वादत्रापितथोक्तं कादिमतेपि अंगुलम
त्तणामुक्ताभिहितं नैश्चतैरभिर्भवेन्मुष्टिर्वितस्तिस्तैरत्नि
भिर्गुणैः अरत्निलद्वयेनस्याद्धस्तश्चद्वयतःशिवेइति
ननुकिमनमावेद्याकर्त्तव्यामित्यत्राह मंडलायेतिवक्ष्य
माणसर्वतोभद्रादिमंडलानांनत्ररवनार्थमित्यर्थः
तस्यापिकिंफलमितिचेन्न इष्टदेवतायातदुपरिपूज
नस्यैववक्ष्यमाणस्यतत्फलत्वात् वेदिकायान्यूनाधि
कभावेपिदोषउक्तस्तत्रैव वक्रपार्श्वानीचमध्यापरु
षाद्दगशोभना मानहीनाधिकावेदीकर्त्तुःकर्मविना
शिनीति इयतापूर्वंयेनमंडपरचनांसांगामभिधाय
अंकुरार्पणनामकंकर्मांतरंसर्वेषुशुभकर्मस्वभ्युद
यातिशयार्थमुपादेयंनिरूपयति प्रागेवेत्यादिना
दीक्षादिनात्पूर्वंतनादिततोगणनयाप्राचीनेसप्तमेदि
वसेअंकुरार्पणाख्यंकर्मकुर्यात् किमिदमंगांतरव
दकरणप्रधानफलव्याघातकंनेत्याह सर्वसंपत्येइ
ति तथाचाकरणेनांगवैकल्यं करणेत्वभ्युदयातिश
यइतिभावः सप्तमेइतिवक्ष्यमाणापरपक्षाणामुप
लक्षणं यदुक्तंसिद्धांतशेखरे प्रतिष्ठायांचदीक्षायां
स्नापनेवोत्सवेतथा संप्रोक्षणेवशांत्यर्थंविवाहेमौं
जिबंधने सर्वमंगलकार्येषुकर्त्तव्यमंकुरार्पणं प्र
तिष्ठादिवसात्पूर्वंनवमेसप्तमेदिने पंचमेवातृतीये
वासद्योवांकुरार्पणमिति सद्योवादीक्षादिमंगला

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नुष्ठानदिनेवा मंगलांकुरयज्ञंचकुर्यात्तत्रैववाहनीति
कपिलपंचरात्रवचनात् अंकुरार्पणंचेदंस्वानुष्ठान
दिनात्पूर्वदिनेउपोष्यनांदीश्राद्धपूर्वकमनुष्ठेयं यत्तु
कैनंशांतरे शक्तविशुद्धःप्रागेवदीक्षाहात्सप्तमेदिने स
कल्प्योपोष्यकर्तव्यमंकुरारोपणंशुभे कुर्यान्नांदीमु
खश्राद्धपूर्वंपुःस्वस्तिवाचनं स्वगृह्योक्तप्रकारेणतदे
नह्निदधीतैवेतिपूर्वंपुःअंकुरार्पणंगोपवासदिने
कुत्रस्यानेककर्मैतदनुष्ठेयमित्याकांक्षायामाह मंडपे
त्यादि पूर्वोक्तमंडपस्योत्तरभागेपूर्वापरायतांदशह
स्तमानेनदीर्घांपंचहस्तैर्विस्तृतांदीर्घचतुरस्रागृहोप
रितःकटादिनावेष्टितांतिर्यक्प्रवारांदक्षिणतोद्वार
शालिनींशालांकुर्यादित्यर्थः विप्रात्पानकरैःशाला
दशहस्तेनविस्तृतेसकलक्षणलक्षितायाउत्तमशाला
याःप्रकृतेनुपयोगान्मध्यमपक्षोत्राश्रितइतिपदार्था
दर्शकारादयः अपरेतुउत्तमःपक्षोहिसमर्थमात्राधि
कारिकःसमर्थानांफलसंबंधस्तत्रएवभवतिनान्य
था तत्रासमर्थानांमध्यमपक्षात् तत्राप्यसमर्थानाम
धमादेवेतिसर्वत्रैकरूपादिश्यते तथाचप्रयोजनाभावे
पिसमर्थानांकुतोपरपक्षात्फलाधिगमःस्यादितिन
जानीमः यदिचमहतीशालामध्यमाशालेतिविभा
गोस्तितदाप्रयोजनवद्गुणामेवयुक्तिमद्भं यदितुयथा
श्रुतेप्रतीयमानेशालायालक्षणमेवेदंतदापितावस्य
माणांकथमुक्तंप्राकोनेतिमंतव्यमितिवदंति तस्यां
शालायांरचनप्रकारमेवाह पंचहस्तेत्यादिना शाला

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

याम्यभागे पूर्वापरायतं पंचहस्तप्रमाणमेकं सूत्रं
दत्वा ततो द्वादशद्वादशांगुलप्रमाणमंतः स्थलं त्यक्त्वा
सूत्रद्वयं दक्षिणपार्श्वे दत्वा ततः उत्तरपार्श्वेपि द्वादश
द्वादशांगुलमंतरालं परित्यज्य सूत्रद्वयं दद्यात् त
तस्तथैव सूत्ररेखाव्यतिभेदिनीं प्रत्येकं द्वादशद्वादशां
गुलमंतरालं त्यक्त्वा प्रत्येकं द्विद्विहस्ते एकादशसूत्र
पातैरेकादशरेखाः कुर्यात् तेन चत्वारिंशत्पदानि
भवंतीत्यर्थः अनेनैरेतिकर्तव्यतामाह प्रमार्जयेदि
ति पञ्चाकारेण वीथीचतुष्टयं मार्जयेदित्यन्वयः वा
रुरस्या इति शेषः तथा च पूर्वतस्ततः कोष्ठामेकां वीथीं
दक्षिणतोष्टकोष्ठां पश्चिमतस्ततः कोष्ठामुत्तरतोष्टको
ष्ठां वात्ववीथीं मार्जयित्वानंतरं अवशिष्टं यच्चतुष्कं चतु
ष्टयं तत्रापि मध्यचतुष्कस्याभयतस्त्वतर्थ्यं मंचमपदा
त्मकस्य पार्श्वयोः पूर्वपश्चिमभागद्वये स्थिते ये द्विद्वि
कोष्ठात्मके वीथ्यौ ते मार्जयेत् तेन चतुष्कत्रये मार्जिते
कैकवीथीव्यवहितमवशिष्यते इत्यर्थः तानि पदा
नि श्वेतपीतारुणासितै रजोभिरीशानपदमुपक्रम्य रं
जयित्वा परितो मार्जिता वीथी श्यामरजसा रंजयेत्
सीमारेखास्तु सर्वाः श्वेता एव कार्याः इति रूपदीपिका
कारः पदार्थादर्शकृतस्तु मौलेन सुधीपदेनोत्तरईशा
नादिक्रमो नात्राविवक्षितः किं तु वायव्याग्नेयनैरृत्ये
शानक्रमादेव श्वेतपीतारुणासितरजोभिः पूरणं का
र्यमिति लक्षितं पीतारक्तसितासितं प्रतिपदं चतुष्पादि
शार्दूलकमित्याचार्यवचनसंवादादिति प्राहुः श्याम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र॰
प्रा॰
चिंता॰
३९
39

लेनहरितरजसा पालिकाः स्थूलोच्चाः शरावा एव किंचि
न्नीचाः पंचमुखे युक्ताः शरावा एव पंचमुखीपदवाच्याः
चतुःक्रमादिति पालिकादित्रयं प्रत्येकं चतुः संख्यमित्यादि
त्यर्थः पालिका विष्णुस्वरूपा पंचमुखी शिवस्वरूपा श
रावा ब्रह्मस्वरूपा इति वदताचार्येण तेषु तेषां पूजा उक्ते
येनिधनितं मूले ब्रह्मशिवयोः क्रमो न विवक्षितः प्रोक्ते
ष्वेतेषु पात्रेषु विष्णुशंभुविधीन् लिखेदिति सारस्वततंत्रो
क्तेः एषां पालिकादित्रिपात्राणां उच्छ्रायः उच्चता क्रमात्षो
डशांगुलद्वादशांगुलाष्टांगुलप्रमाणेन मानासंभवेना
ल्पप्रत्यवायः यथासंभवमानेन वा पालिकादि समाचरे
दिति सिद्धान्तशेखरदर्शनात् प्रक्षाल्य शुभानि प्रक्षाल
नेन शुद्धीकृतानि तन्तुना त्रिगुणसूत्रेण दर्भं कूर्चं मग्रे
वक्ष्यमाणं पश्चिमादीति तथा च पश्चिमचतुष्के पालि
काचतुष्कं मध्यमचतुष्के पंचमुखीचतुष्कं पूर्वचतुष्के
शरावचतुष्टयं निदध्यादित्यर्थः तत्रैकैकचतुष्के तत्र आ
ग्नेयादिक्रमादेव पात्रस्थापनेन स्वेच्छया नाप्युक्तस
र्वसंमतेशानादिक्रमेण वह्न्यादीशानपर्यन्तं चतुष्केषु
पृथक्पृथक् तेषु पात्राणि विन्यसेदिति प्रयोगसारव
चनात् पश्चिमात्प्रत्यक् पश्चिमोत्तयोरादिपश्चिमादि
पदमग्निपर्यन्तानामेकदेशेन नामग्रहणस्य क्वचित्प्रामा
णिकैः उजापस्कादिकं पीठमित्यादिना स्वयमप्युपग
तत्वात् तथा च पश्चिमादिश्चप्यादिवा निवेशयेत्पात्राणी
ति मूलात् दण्डयोर्णोनिर्गलतीति मौलेन दैशिकपदेनाय
मर्थः सूचितः इति पदार्थादर्शीकृतः निवेशनक्रमेण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वचहरणवीजोद्वापादिकमनुष्ठेयं करीषपुष्कगोम
यचूर्णैः पूर्वं करीषेणानडुज्जरेवालुकाभिस्तदुज्जरेस्थण्डिः
पूरणमनुष्ठेयं सर्वत्र मृत्तिकाचयनं यावत्। किंतु
नृत्यगीतादिकोत्सवपुरःसरं हस्तिरथवाद्यादिभिर्न
दीतीरं तडागतीरं पुष्पवनसमीपं वा गत्वा तत्र शुद्धे
भूभागे दर्भैः संस्तीर्यास्त्रमंत्रेण संप्रोक्षणमो मंत्रेण भू
मिमावाहनादिपुरःसरं संपूज्य गंधपुष्पादिभिः खनि
त्रयाकुद्दाल्या भूमिं खात्वा वामदेवेति मंत्रेण मृदमा
दाय कांस्यपात्रे स्थापयित्वास्त्रमंत्रेण संमार्ज्य वस्त्रेण
च्छाद्य मंडपनिकटे समानीय प्रदक्षिणीकृत्य तत्र प्रवेशि
तया मृत्तिकास्वैवोपादेया अत्र प्रमाणं सिद्धान्तशेखरा
दितः प्रत्यवगंतव्यं तथा वीजेन वामित्यमृत्तवीजेन ते
त्रावित्। क्षालनप्रकारस्तु सर्वपूर्वं जलैः प्रक्षालनपूर्वं
कंडुगैपैः प्रक्षालनमित्येवंरूपः वीजानि तानि प्रक्षाल्य
जलैः क्षीरेणाचक्रमादिति सारस्वततंत्रोक्तेः मूलेन दा
तव्यमूलमंत्रेणाभिमंत्रणं संख्याया अनुक्तत्वात् संख्या
शुक्तैरादातसाहंसहस्रं वाजपेदितीति कापिलपंचरात्र
वचनस्यायं विषयः मृदंगः पटहो घंटाश्च खवाद्यवश
खकश्चेति पंचघोषाः निर्वपेदिति दशापि वक्ष्यमाणवी
जान्येकीकृत्य रात्रौ प्राङ्मुखउदङ्मुखो वा मूलमंत्रेण
तेषु पात्रेषु निर्वपेदित्यर्थः यदुक्तं सिद्धान्तशेखरे वीज
मुख्येन मंत्रेण प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः वापयेत्सर्ववीजा
नि पालिकादिष्वनुक्रमात्। वीजानामधिपः सोमस्तस्मा
द्रात्रौ तु निर्वपेदिति सारस्वतमतेऽपि वीजेभ्यो देवतेभ्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इ
शा॰
चिंता॰
पं॰
40

स्वस्तराज्ञो कांतिमानुयतः तस्मात्कुरुः सबीजानि निशा
यामेव वापयेदिति बीजानि दर्शयति शालीत्यादिना
शालयो हैमंतिकधान्यानि श्यामाः श्यामाकाः सांवाइ
तिभाषया प्रसिद्धाः आढकान्‌ वरीअरहडीति प्रसिद्धाः
निष्पावा वल्लाः शिंबाइत्यपरपर्यायाः निष्पावा राजमा
षा इति रामचंद्राः निष्पावान्‌ राजमाषांश्च स्वसमेदेवे विव
र्जयेदिति वचनान्नेदमुचितमिति पदार्थादर्शकृतः
सारस्वतमते प्रत्येकं बीजेषु देवताः स्रजोक्ता स्कंदं प्रिय
गौ निष्पाववायु मग्निं कुलत्थके आढक्यां निर्ऋतिं सो
मं मुद्गे वैवस्वतं तिले प्रजापतिं शालिबीजे सर्षपेन
त मर्चयेत्‌ इंद्रं श्यामे च वरुणं माषे भ्यर्चेन्नागान्मजे
इति अधिवासनदिनमारभ्य प्रत्यहं सोमस्यापि पूजनं
कार्यं सोमं संपूजयेन्नित्यमधिवासदिनावधि अधिवा
सदिने प्राप्ते सोमसुद्वासयेद्गुरुरिति अधिवासदिनप
दं सप्त्याधिवासमभूतदीक्षाधिवासनदिनपरं अधिवा
सनदिनमारभ्येत्यत्र तत्पदं तु पालिकादिस्थापनदि
नपरं हरिशास्त्रिरिति सप्तमुद्गाणां मंत्रेषु सर्वकामस्त
णे मंत्रस्य प्रयोगसारे त्रिपवकाय शर्वाय शंकराय शि
वाय वं सर्वलोकप्रधानाय शाम्यताय नमो नमः विकी
र्यानेन मंत्रेण दारिद्र्य चूर्णमिश्रितं तोयं प्रवर्षयेनेंद्रमि
चेतो ये दिनं प्रतीति अनेन मंत्रेणेति प्रवर्षयेदित्यत्र
णाविति विकरणां मूलमंत्रेणेति मूलपर्वस्पष्टमुक्तं
पदार्थादर्शे तु यमर्थो देशिकपदेनोक्तइति कथितं व
सैः तत्रैः प्रक्षालितैस्त्यार्थिकं त्रिविधमुपात्राणि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पालिकायंच भुवीशाशावंतंतत्कानांपात्राणांसर्वोदिदि
त्तरात्रौ दैशिको वलिंहरेदित्यत्रय: वलिमंत्रमाह प्राणा
वाद्यैरित्यादिना आदौ प्रणव: ततोयमद्वात्रौवलि: कि
यतेनन तत्स्वथमद्वितोपादिरात्रिसामिनामवत्तर्ष्यंतम्भू
तेभ्य: इत्यादिरूपततोनम: पदमित्यर्थ: तथाच ॐभू
तेभ्योनम: ॐपितृभ्योनम: इत्यादिमंत्रा: पर्यवसन्ना:
दर्शिदीपिकाकृतोप्ययमेवसंमतोर्थ: पदार्थादर्शकृत
स्तु ॐनमोभूतेभ्य: ॐनम:पितृभ्य इतिमंत्रानाह: न
मोनैर्नामभिर्वितिमूलविरुद्धं चेदमभिधानं नामान्तु
एवनम: पदस्यतत: प्रत्ययात् नवनमोंतेयेषामि
तिबहुव्रीहिं तवयमाश्रयामो येनतदुक्तोर्थ: प्रतीये
तपरंतुनमसोंतेरितितत्स्वरूपमेव तथाचनाम्नान
म: पदींतत्वकथनेकिमर्थवितं नाम्नामादितोनम:
पदस्यैवेशप्रत्ययविधावितिवाच्यं नचामतिप्रणवन
मस्याद्यैरितिप्रणवनमोंतैरितिवा: प्रणवांतैर्नमोंतै
रितिवाकृयात्तत्प्रणवाद्यैर्नमोंतैरिति विभिन्नपर्या
यप्रवेशमभिरवयेत् किंचनारादिरूदयांतोयंमंत्रोव
स्वरात्मकइतिउर्गामंत्रादिनातोद्वारवचनेष्वभविना
पिनमोंतत्वस्यैवव्याख्यातत्वादत्रभूतादिभि: किमपरा
द्धंनजानीय: नचातंत्रांतरवचनमादर्शितं येनतत्संवा
दार्थमत्राप्यपूर्वार्थकरणांगुज्येतेतिप्रतीम: राशीशाना
मान्याह भूतेत्यादि सप्तरात्रिषुभिन्नवलिद्रव्याण्याह
लाजतिलेत्यादिना सान्नाज्यमसहिता: लाजादय: तेन
षट्द्रव्यैर्भूतवलिरितिपर्यवसितं अनयैवतन्त्रद्वस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इ
प्रा॰
चिंता॰
४१
41

भूतक्रूरेतिनामयद्रक्तं लाज तिल नक्तरजो दधि सक्त
वानिभूतक्रूराख्यमिति करंभाद्यपिसक्तवः सहजेन
नारिकेलोदकेनसहसंमिश्रितास्सक्तंस्तंडुलपिष्टंवसं
योज्यनागेभ्योवलिंदद्यात् सहजजलालाभेनारिकेलो
त्थगोलकंजलेनसंपृष्यतत्रसंयोजनंकार्य्यं अक्षता
श्चविडतंडुलाः एषपर्य्यवसितोर्थः एकैकपात्रस्यपू
र्वेदिशिष्टवैस्यांरात्रौभूतेभ्योवलिदानेनद्वादशवलिदा
नानिभवंति द्वितीयरात्रौपात्रेभ्योदक्षिणादिशिपितृभ्यो
द्वादशवलिदानानि तृतीयरात्रौयक्षेभ्योद्वादशवल
योनैरृत्यदिशिदेयाइत्यादिस्वयमूह्यं ततइंद्रादिदश
दिक्पालेभ्योपिप्रतिरात्रंवलिर्देयः अंकुरावेक्षणावश्य
कमतिरिक्तेननानुष्ठेयं प्ररूढान्यंकुराण्यन्योनवीक्षे
तकदाचन आचार्य्यएवप्रविशेत्तच्छिष्याशांतदांतया
वस्त्रेणाच्छादयेद्यत्नेनसुगुप्तानिवकारयेदित्यादिवचनात्
अन्योपिविशेषः सिद्धांतशेखरेयजमानाभिवृद्ध्यर्थंमंकु
राणिपरीक्षयेत् सम्यग्रूढंप्ररूढानिकोमलानिसिता
निवक्षसवर्णान्यपूर्णानितथातिर्य्यग्गतानिच श्यामे
लानिचकुब्जानिवर्ज्जयेदशुभानित्त अवृष्टिंकुरुतेकृ
ष्णंधूम्राभंकलहंतथा अपूर्णंजननाशंचदुर्भिक्षंश्या
मलांकुरं निर्य्यग्गतेभवेद्व्याधिः कुब्जेशत्रुभयंतथा अ
शुभेष्वंकुरेजातेशांतिहोमंसमाचरेत् मूलमंत्रेणजुहु
यादष्टोत्तरसहस्रकं अघोरास्त्रेणवास्त्रेणशतेनवाथस
हस्रकमिति एषामंकुराणांविनियोगंवतदिक्स्थाप
नरूपमग्रेवक्ष्यतिमूलकारः इत्यंकुरार्पणविधिः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अथ पूर्वोक्तमंडपस्य विनियोगमादर्शयन् कुंडस्थानान्या
ह प्रागित्यादिना पूर्वं कृतायां वेदीतामारभ्य मंडपाग्रपर्यं
तं परितः सूत्रं दत्वानन्तरं तस्य भागत्रयं कृत्वा मध्यभागे कुंडा
नि पूर्वादिक्रमेणाष्टसंख्यानि कुर्यात् एको भागो वेदिका
समीपगतः एकश्च मंडपप्रान्तसमीपगतः परित्याज्यः विद्वा
न्मेखलायोन्यादिसहितकुंडनिर्माणप्रक्रियाज्ञानवान् कुं
डनामान्याह चतुरस्रमित्यादिना नवमकुंडस्याचार्यकर्तृकहो
माधिकरणत्वेनाचार्यकुंडपदाभिलप्यस्य स्थानं नियमय
ति मध्ये इति गौरीपतिमहेंद्रयोः ईशानपूर्वयोः अथोद्देश
क्रमात्कुंडाष्टकस्यापि निर्माणप्रकारमादर्शयति चतुरस्र
मित्यादिना नवमत्वेन तदन्यतमतामेवासादयन्न पृथक्प्र
तिपादनमर्हतीति भावः मंडपाश्रयः तत्राद्यो द्वादशकरः
कनिष्ठः तत्र तृतीयभागो मध्यस्थश्चतुर्हस्तमानो वेद्या समा
क्रान्तः तस्याभितोऽस्य एकैकभागः चतुर्हस्तात्मकस्तद्भागस्या
पि त्रिभागकरणे षोडशांगुलाधिकैकहस्तात्मकाः प्रत्येकं त्रयो
भागाः पर्यवसिताः तत्राद्यन्तभागयोस्त्यागं कृत्वा मध्यस्थिते
द्वात्रिंशदंगुलात्मके भागेऽभितश्चतुरस्रादिकुंडरचना कर्त
व्या द्वितीयश्चतुर्दशकरो मध्यमः तत्र तृतीयभागो मध्य
स्थः षोडशांगुलाधिकचतुर्हस्तप्रमाणो वेद्याक्रान्तः अ
स्याभितो यो एकैकभागोऽस्ति षोडशांगुलाधिकचतुर्हस्ता
त्मकवेदीबहिर्भूताभितः स्थितभागकरणे किंचिन्न्यूनत्रि
यवाधिकत्रयोदशांगुलाधिकैकहस्तात्मकाः प्रत्येकं त्रयो
भागाः पर्यवसिताः तत्राद्यन्तभागयोस्त्यागं कृत्वा मध्यस्थि
ते किंचिन्न्यूनत्रियवोत्तरसप्तत्रिंशदंगुलात्मके भागे चतुर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३ श्रा॰ चिंता मर 42

स्त्रादिकुंडरचना तृतीयः षोडशाकरस्तत्रमः तत्रतृतीयभा
गो मध्यस्योष्टांगुलाधिकपंचहस्तप्रमाणो वेद्याः समाक्रां
तः अस्याश्चाभितोप्येकैकभागोस्ति तस्यापि चाष्टांगुलाधि
कपंचहस्तप्रमाणस्य वेदीबहिर्भूतभागस्य त्रिभागकर
णे किंचिदधिकपंचयवोत्तरद्विचत्वारिंशादंगुलप्रमाणाका
स्त्रयो भागाः प्रत्येकं भवंति तत्राद्येन तयोस्त्यागेन मध्यमवर्त्ति
नितावत्प्रमाणकेभागे च तुरस्रादिकुंडाभिन्नः कुर्यात् त
थाच यद्यदिशि यावत्कुंडे विकीर्षितं तत्तद्दिशा तत्तत्कुं
डमंडपनवनवभागेषु मध्ये द्वितीये द्वितीये नवभागे भ
वतीति पर्यवस्यति एकैकनवभागस्य च षट्वेष्टवमंडपा
किंचिदधिकेपंचांगुले तत्तद्वोत्तरहृद्धिः तत्रचतुरस्रकल्प
नावास्तमंडलकल्पनातोन्यूनानतिरिक्तैवेत्याह एवंव
दिति यद्यपिवक्ष्यमाणमेखलायोन्यादिविशिष्टस्यैवकुं
डत्वेन चतुरस्रमात्रस्य तथापि भाविकुंडतामाश्रित्य तथो
क्तिः चतुरस्रकुंडलक्षणप्रविष्टहस्तेलक्षयति चतुर्विं
शतीत्यादिना चतुर्विंशत्यंगुलेरर्थः स्वरूपनिष्पत्तिर्य
स्येति तथा चतुर्विंशत्यंगुलानि अर्थोचटकानि यस्येतिवा
र्थः यद्वा चतुर्विंशत्यंगुलानि अर्थः पर्यायांतरं यस्येति त
दर्थः सर्वथा चतुर्विंशतिसंख्यैरंगुलैर्हस्तो भवतीति प
र्यवसितार्थः स्यादिदं हस्तलक्षणं तदा पर्यवसितं यदि
तद्घटकांगुललक्षणं स्यादित्यतोंगुललक्षणमाह कर्तुरि
त्यादिना कर्तुः शिष्यादेर्यजमानस्य न तु गुरुरेव प्रकृते
कर्तृपदार्थः किं तस्मात् पतावत्पर्यंतंतानुष्ठितव्यापाराणां
कार्तृतायागुरावेवोक्तत्वादिति चेन्न दानवचनान्वारंभ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णावरणप्रमाणेषु यजमानं प्रतीयादिति कात्यायन
सूत्रेण हस्तांगुलादिप्रमाणेषु यजमानापेक्षाया एवो
पदिष्टत्वात् स्मार्तेपरमेवेदं वचनमिति तदिरिक्तं वचः
श्राकोक्तानि हस्तमुष्टिप्रभृतीनि स्पष्टस्य वचनस्य सर्वत्र योज
यितुमौचित्यात् मुष्ट्यंगुलप्रमाणानि यत्किंचित्कथिता
नि च यजमानस्य कर्तृत्वेनान्यस्यापि कदाचनेति गौत
मीये स्पष्टमुक्तत्वाच्च अत्र नन्तव्यमिति शेषः यजमान
स्येत्यत्रान्विते तथा वशिष्ठादेर्यजमानस्य यो दक्षिण
हस्तस्तस्य मध्यमांगुलिसंबंधि यन्मध्यं पर्व तस्य दीर्घप्र
माणमेवांगुलशब्दार्थ इत्यर्थः अंगुलस्य यवादिकल्प
नां विना त्रिभागादिकरणमेवाशक्यमित्यतोंऽगुलस्याष्ट
यवस्वरूपतामुपदर्शयति यवानामष्टभिः क्रममिति
तथा च पर्वदैर्घ्यकल्पितांगुलस्य मात्रांगुलमिति संज्ञा
यवकल्पितांगुलस्य तु मानांगुलमिति संज्ञेति कल्पना
भेदकृतोऽत्र संज्ञाभेदो न तु संज्ञिभेदकृत तद्भेद इति
भावः यवांस्तु परस्परस्य उदरोदरसंलग्नान् स्थूलाने
कत्र स्थापयित्वा तन्मध्यसूत्रप्रमाणेनांगुलत्वं निर्वक्त
व्यं उदरोदरसंलग्नानष्टसंख्यानुद्दिष्टयवान् कृत्वा त
न्मध्यतः सूत्रं पातयेदिह रवर्णानि अंगुलं साधयेत्तेने
ति रुद्रयामलदर्शनात् उभयत्रापि मानांगुलमिति स
मानमेव पादे उभयप्रकारेणापि वांगुलकरणे समाने
व संज्ञेति कथनेन विनियोगोपि तत्तुल्य एवानयोरिति
गुरुसंप्रदायादितोऽव्यवस्थितो विकल्प इत्यभिप्रायः उ
देशक्रमप्राप्तं योनिकुंडमादर्शयति वर्तुलीकृतमि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इ
पृ॰
चिंता॰
४२
43

सादिना चतुरस्रप्रकृतित्वकथनाच्चतुरस्रकुंडे यथाष
ट्सप्तत्यधिकापंचशतीश्रंगुलानां क्षेत्रफलं भवति त
थान्यद्विकृतिभूतेषु सर्वेष्वपि निर्वाह्यमिति ध्वनितं च
स्तत्तच्चतुरस्रं विधाय परेषां कुंडानां रचनायां उक्ता
तयात एवाप्रकृतिकत्वं स्वपपायेन त्वन्यूनानतिरिक्तक्षेत्र
फलकत्वं तथेति मूलकर्णैर्विवक्षितं मूलकृतैव क्षेत्र
फलं वैषम्यस्यावस्यमाणत्वात् पंचधेति एकहस्तस्य
पंचधा विभागो किंचिदधिकषट्रूपवोत्तरचतुरंगुलानि
एकैकोंऽशो भवति अत्र च भाष्यदीपिकाकाराः पंचधा
विभक्तचतुरस्रक्षेत्रे पंचमांशं परस्तात्पूर्वतोऽपूर्वतोऽन्यस्मि
न् लांछितदानेन वर्द्धयेत् ततः पश्चिमरेखामध्यमार
भ्य दक्षिणोत्तररेखाया दक्षिणाग्रं यावत्सूत्रभ्रामणेन वृ
त्तार्द्धं रचयेत् ततोपि पश्चिमरेखामध्यमेवारभ्योत्तरद
क्षिणरेखाया उत्तराग्रं यावत्सूत्रभ्रामणेन वृत्तार्द्धमप
रमारचयेत् कोणपदं दक्षिणोत्तररेखाग्रभागपर्यं अ
र्द्धार्द्धप्रमाणतः इति अर्द्धार्द्धमानं वृत्तद्वयं कुर्यादित्य
र्थकं तथान्यदपीत्यपि वृत्तद्वयकरणाम्नानाद्याख्यान
शयं ततश्च दक्षिणस्य वृत्तार्द्धरेखामारभ्यैकैकपूर्वतो
वर्द्धितलांछनपर्यंतं सूत्रं दत्वा उत्तरस्य वृत्तार्द्धरेखामा
रभ्य पूर्ववर्द्धितलांछनपर्यंतमपरं दद्यादित्यर्थः य
द्वा पश्चिमरेखामध्यमारभ्य कोणांतेनैऋत्यांतमर्द्धवृ
त्तं भ्रामयित्वा पश्चिमसूत्रमध्यादारभ्य पुनर्वायव्यको
णांतं त्वन्त्वार्द्धमारचयेत् एतद्वयवृत्तार्द्धसूत्रायमारभ्यै
व पूर्ववल्लांछनपर्यंतं सूत्रद्वयदानमिति योनिमरस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कुंडं भवतीत्याह॥ हर्षदीपिकाकृतस्तु पंचमांशेन पू
र्वोक्तेन प्राचीसूत्रं न्यसेद्वर्द्धयेत् ततस्तु कोणयोः पश्चि
मस्य तिर्यक्सूत्रे रेखोत्पन्नेनैर्ऋत्यवायव्ययोरर्द्धार्द्धप्र
माणतो न्यसेत् एकत्र कोणे पंचमांशस्यार्द्धं दशमांश
मपरत्रापि कोणे पंचमांशस्यार्द्धं दशमांशं वर्द्धयेत् तत्को
णमानेन वर्द्धितवायव्यकोणात् प्राचीसूत्रपश्चिमा
ग्रावधि भ्रामणेन हृत्तार्द्धमारचयेत् तद्वदन्यदपीति
वर्द्धितनैर्ऋत्यकोणात्पश्चिमाग्रावधिहृत्तार्द्धमपरं कुर्या
त् ततश्च वर्द्धिताभ्यां वायव्यनैर्ऋत्यकोणाभ्यां वर्द्धित
प्राचीसूत्राग्राग्रावधि सूत्रद्वयं पातयेत् अंत्ययोनिकुंडं भ
वतीत्याह॥ पदार्थादर्शकृतस्तु पूर्वोक्तलक्षणं पंचमांशं
पुरस्ताद्दक्षिणोदग्गतसूत्रस्योत्तरभागे न्यसेद्वर्द्धयेत् त
तः कोणार्द्धार्द्धप्रमाणतः कोणमानेन भ्रामयेदिति को
णपदमत्र कोणसूत्रपरं तस्यार्द्धं कर्णसूत्रद्वयमध्यसं
पातस्थाने द्वितीयमर्द्धपदं चापरकोणयुगले द्वितीय
कर्णसूत्रयोगस्थानपरं यतो हि तत्कर्णसूत्रस्यपहृहतो
ऽर्द्धस्यार्द्धं भवति तत्प्रमाणतः तस्मात्स्थानात्कोणमानेन
कोणसंलग्नतया सूत्रं भ्रामयेत् तत्प्रकारस्त्वेककोण
मात्रहातिकर्णसूत्रद्वयसंपातस्थाने सूत्रादिं संस्थाप्य
मध्यतास्तिर्यग्गतसूत्राग्राग्रात्पूर्वापरसूत्रीयपूर्वाग्रसंव
द्धात्कोणसंलग्नतया दक्षिणोदग्गतसूत्रदक्षिणाग्रा
वधिसूत्राग्रं भ्रामयेत् अन्यदपि तथा भ्रामयेदिति मूल
स्यायमर्थः ततः पश्चिमस्यापरकोणमात्रहातिकर्णसू
त्रद्वयसंपातस्थाने सूत्रादिं निधाय मध्यात्तिर्यग्गतसू

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ कु॰ चिता॰ ४४

त्रस्य पश्चिमसूत्रसंबद्धस्याग्रान्तकोणसंलग्नतया दक्षि
णोदगायतसूत्राग्रावधि सूत्राग्रे भ्रामयेदिति ततस्तद्दा
नीमेव संपादितपार्श्वद्वयस्य हस्तार्द्धाग्राभ्यां सकाशा
दुत्तरतो वर्द्धितसूत्राग्रावधि सूत्रद्वयं पातयेत् एवं
कृते योनिनिभं कुण्डं भवतीति अथ माषायः चतुरस्र
क्षेत्रमीशानादिनैर्ऋत्यान्तकर्णसूत्रेणाग्नेयादिवायव्या
न्तकर्णसूत्रेण च दक्षिणोदगायततिर्यग्रेखया चालेख्य
पूर्वरेखाया दक्षिणरेखापर्यन्तं महाकर्णसूत्रभे
दितमेककोष्ठमात्रस्पर्शिकर्णसूत्रान्तरं संलग्नं दत्वा प
श्चिमरेखाया दक्षिणरेखापर्यन्तमेककोष्ठमात्रस्पर्शि
महाकर्णसूत्रभेदितमपरं कर्णसूत्रं दद्यादिति ततस्त्र
योमुखमेकमर्द्धमुखं चापरे त्रिकोणं पर्यवस्यतीति
वदन्ति एषु सर्वेषु मतेषु चतुरस्रक्षेत्रफलसमक्षे
त्रफलकतानायातीति मन्तव्यं अर्द्धचन्द्रकुण्डरचनाप्र
कारं दर्शयति चतुरस्रीकृतमित्यादिना पूर्ववच्चतुर
स्रमध्यसूत्रं दशधा विभज्य एकं दशांशमथ उत्तरतस्त्य
क्त्वा परमेकं दशांशमादाय सूत्रं दक्षिणतस्त्यक्त्वा मध्ये उत्तर
भागे चिह्नं कृते चिह्नं ज्यासूत्रं ज्याकारं तिर्यक् पातयेत्
ततस्तन्मानान्तर्मध्यव्याससमानाद्भ्रमयेत् उत्तरदक्षि
णचिह्नयोर्मध्यदेशात्सूत्रव्याससमानेन किंचिन्न्यूनाधि
यवाधिकैकोनविंशाल्पगुलमानसूत्रेणेति यावत्
तत्प्रकारो यथा॰ ज्यासूत्रमध्यसूत्रयोः संनिपाते सूत्रा
दिं संस्थाप्य ऊर्ध्वं भागे यच्चिह्नं कृतं तेन तत्र सारभ्य ज्यासूत्र
प्रान्तमेकमवधीकृत्य भ्राममित्यादि द्वितीयप्रान्तावधि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तदेव चिह्नमारभ्य पुनर्भ्रमयेत् एवं कृतेऽर्द्धचंद्रस्तिभ
सुजराभिसुखं कुंडं संपद्यते यदुक्तं सिद्धान्तशेखरे
अर्द्धचंद्रमथोच्यते याम्ये तन्मारणे शान्त्युत्तराभि
मुखं सदेतीति पदार्थादर्शादर्शितः पंथाः हर्षदी
पिकाकृतस्तु चतुरस्रीकृते एकहस्तादिक्षेत्रमध्य
स्थितं सूत्रं दशधा विभज्य तत्रैकं दशममयः पश्चि
मदिशि त्यक्त्वा द्वितीयदशमांशमूर्द्ध्वं पूर्वदिशि परि
त्यज्य पूर्वं तत्यक्तभागे कृतचिह्नज्यामोर्वीतदाकारं
तिर्य्यक् हस्वेन तन्मष्टपूर्णं सूत्रं दद्यात् तथा तन्मानात्
उपर्य्यधश्च त्यक्तदशमांशयोरंतर्वर्तिसूत्रमानेन ज्या
मध्यात् प्रतीच्यां दिशि ज्याग्रे तद्वयलग्नं हस्तार्द्धं भ्रमये
त् तथा वेदं कुंडं प्रतीच्यां धनुराकारं प्राच्यां ज्यायुक्त
मर्द्धचंद्राकारं भवतीत्याहुः अत्र मतद्वयेपि चतुर
स्रैकहस्तकुंडक्षेत्रफलसमे क्षेत्रफलता नायातीति
ति ध्येयं त्रिकोणकुंडरचनाप्रकारमादर्शयति चतु
र्द्धेत्यादिना क्षेत्रे चतुरस्रमध्यसूत्रे चतुर्द्धा भेदिते वि
भक्तीकृते सति उभयपार्श्वयोस्तिर्य्यक् प्रतीचीसूत्र
पार्श्वयोरेकैकं चतुर्थांशं न्यसेत् वर्द्धयेत् तन्माना
त् चतुर्थांशमानात् अग्रतः मध्यसूत्रात् पूर्वभागे ला
ञ्छयेत् चिह्नं कुर्यात् ततः सूत्रद्वयं दद्यात् तत्प्रका
रो यथा तिर्य्यक् प्रतीचीसूत्रपार्श्वयोर्यैलांछनेन त
दवधिप्रतीचीसूत्रं वर्द्धयेदित्येकं वह्नितनैर्ऋत्यको
णात् मध्यसूत्राग्रदत्तलांछनेयावत्सूत्रं दद्यादिति द्वि
तीयं वह्नितवायव्यकोणात् मध्यसूत्राग्रदत्तलांछनं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
पु.
चिंता.
५५
195

नैर्ऋत्यकोणगतसूत्रकं यावत्सूत्रं दद्यादितिस्तृतीय
मित्येवमूर्ध्वाग्रेस्पर्शीभिमुखेत्र्यश्रिकुंडं त्रिकोणकुंडा
परपर्यायं संपद्यते न च मूले सूत्रयुगमंततः कुर्या
दित्युक्तं भवता तत्सूत्रत्रयमनुस्यूतमिति मूलव्या
कोपचक कथं परिहर्तव्यमिति वाच्यं अयनोलांछये
दित्यतएव प्रतीचीरेखायाउभयतः सूत्रदानस्यो
क्तप्रायत्वात् तद्गणाग्येव हि मितसूत्रोत्तरदानस्य
मूलकृताभिधानात् सूत्रत्रयोक्तिस्तु सूचितार्थगण
नेयेति सर्वमनवद्यमिति केचिदर्थमाहुः तदपरेन
सहंते ब्योमैवद्वारोन्मानमंगुलैरत्रक्षेत्रफलं भ
वति चतुरस्रक्षेत्रफलं तु षट्सप्तपंचपरिमाणमि
ति षट्त्रिंशदंगुलैर्न्यूनताया अत्र समापादितत्वात् किं
च भुजत्रयसाम्यमत्र न संभवति षट्त्रिंशदंगुला हि
भूमिः प्रतीचीतिर्यक्रेखारूपा चतुर्विंशतिमितां
गुलायाः प्रकृतिभूतचतुरस्ररेखायाअभिन्नः षट्ष
ट्संख्यांगुलैः वर्द्धितत्वात् भुजौ तु परितस्त्रिकोणरे
खात्मकौ पंचत्रिंशदंगुलावेव तत्कृत्योर्योगपदं क
र्णइतिरीत्या पंचविंशांगुलताया एव तत्र लब्धत्वात्
अयमस्यार्थः तयोर्भूमध्यर्द्धलंबयोः कृतिकृत्वाभूम
र्द्धमानेनाष्टादशसंख्ययाष्टादशसंख्यागुणयित्वा
संपन्नांकः प्रकृतभूमध्यर्द्धकृतिः लंबमानस्य त्रिंशत
स्त्रिंशतागुणनेन तत्कृतिः तयोर्योगे कृते संपन्नांकस्य
पदं मूलानयनप्रकारेण प्राप्तोंकः कर्णो भुजमानं
भवतीति तथा च भुजत्रयस्य साम्यभंगप्रसंगः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मिरेखायाश्चापि भुजत्वव्यवहारात् अपरेण चतुर्हा
भेदिने क्षेत्रे चतुर्थांशषडंगुलात्मके प्रतीचीतिर्य
क्सूत्रपार्श्वयोः पूर्ववत्तत्पेकं वर्द्धयित्वा तन्मानात्
वर्द्धितानेन तरंजाते षट्त्रिंशांगुलमानेनैतेन मानेन
ग्रयन्तः पूर्ववत् तत्रायं प्रकारः वर्द्धितपार्श्वे एकस्मिन्
कस्मिंश्चित् षट्त्रिंशदंगुलसूत्रस्यादिं संस्थाप्य प्रा
चीस्तत्राग्रतो यावत्पर्यन्तं यातितत्रलांछनं कृत्वा पू
र्ववत् षट्त्रिंशदंगुलं सूत्रत्रयं दद्यात् एवं सति भु
जत्रयसाम्यं संभवति उभयपार्श्वयोः कृतस्वरूपयो
र्मिलित्वा यवचतुष्टयप्रक्षेपे क्षेत्रफलसाम्यं च भव
ति शक्यते च मूलादप्येषोर्थः प्रतिपादयितुं क्षेत्र
पदस्यार्थभूत चतुर्विंशत्यंगुलमध्यसूत्र चटको
गुलपरत्वस्यापि विवक्षितत्वात् चतुर्थांशभूत
षड्यवसहित क्षेत्र चतुर्थांशषडंगुलवर्द्धितमुभय
पार्श्वयोः कार्यमित्यर्थस्य सौरस्याय तत्वादिति वदंति
वृत्तकुंडरचनाप्रकारमाह अष्टादशांशाश्रित्यादिना
पूर्ववच्चतुरश्रक्षेत्रस्य मध्यसूत्रमष्टादशधा विभ
ज्य तस्याष्टादशमांशं बहिः कस्मिन्नपि सूत्रे वर्द्धये
त् मध्यात् वर्द्धिततच्चिह्नपर्यन्तो वृत्ताकारे भ्रामये
तेन वृत्ताकारं कुंडं भवतीत्यर्थः श्रुतमेनाप्युक्त
मेयस्मादिति तन्त्रावके अत्राष्टादशांगुले क्षेत्र फ
लेन्यूनं भवतीति पदार्थादर्शीकृतः वृत्तदीपिकाका
रेण अष्टादशधा विभागैरंगुलत्रितीयांशाधिकमेकां
गुलमष्टादशांतम भावना मापत्रं भवति ततो वृत्त

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इ
शा०
चिं०
४८
46

रचनायांहिविस्तरायंचशतीअंगुलानामष्टसू
कात्क्षेत्रफलमायातीतिषट्पंचाशाच्छूकाधिक
चतुर्दशांगुलानांहानिर्भवति चतुरस्रकुंडक्षेत्र
फलादत्रचतुरस्रप्रकृतिकवृत्तकुंडक्षेत्रफले श
पेक्षितेच प्रकृतिविकृत्योः समानमानत्वमेवेति
षोडशांशक्षेत्रेकेंशान्यसेदेकबहिर्वृत्तश्लेपवपा
टोमूलेकल्पनीयः एवंसतिसार्द्धत्रयोदशांगुला
निव्यासार्द्धंभवन्तीतिभवतिक्षेत्रफलसाम्यमितिव
दंति अपरेत्वष्टसंख्यानंशानजीत्यष्टादः एवंमू
लोयः शास्यपंचमकुंडस्यहत्वाख्यस्यश्रेशस्यतुविंश
तेरंगुलात्मापत्रप्रवंभूतेक्षेत्रेचतुरस्रमध्येरेखात्म
केपत्कोणः षोडशांशरूपोबहिर्वर्द्धनीयः चतुर्वि
शांशोक्षेत्रांशानमीवेषोडशांशानामेवावशेषात्
अयमत्ररहस्यार्थगोपनाय प्रायलोपात्पदःप्राज्ये
त्यादिवदतिवदंति षडस्रकुंडरचनाप्रकारमाह
अष्टधेत्यादिना क्षेत्रेचतुरस्रमध्यसूत्ररूपंचतुर्वि
शांशंगुलात्मकमष्टधाविभजेत् अत्रमध्यसूत्रप
दंदक्षिणोत्तरगाततिर्यक्सूत्रपरंनतुपूर्वापरायत
सूत्रपरं पार्श्वयोरितिमूलेभिधानात् पूर्वापराय
तसूत्रविवक्षाणेतस्योर्द्धमधश्चांशद्वयेन मध्यसूत्र
स्यपार्श्वयोर्दक्षिणोत्तरसूत्रभागयोरेकैकंभागम
ष्टमांशांशंगुलात्मकंबहिर्न्यसेत्तुवर्द्धयेत् ततश्चाने
नमानेनमानेनवर्द्धितमानेनवर्द्धितमानविस्तृते
तियावत् मध्यतःक्षेत्रमध्याद्वेत्यर्थः पार्श्वद्वये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वर्द्धितदक्षिणोदगानसूत्रमध्यस्यदक्षिणपार्श्वेवामपा
र्श्वेवपूर्वपश्चिमदिशोरंतरालेस्थितियावत् मत्स्यचतुष्ट
यंपरस्परव्याप्तिभेदिहस्तार्द्धैएकं कुर्यात्तत्रचिह्नमस्ति
संप्रदायश्चामेनत्रिर्माणप्रकारविद्यावनएवेदंसाध्यं
नान्यस्येतिभावः तत्प्रकारोयथा उत्तरकृतविद्धपरि
मितसूत्रस्यपंचदशांगुलस्याग्रंमध्यक्षेत्रेनिधायपूर्वै
शानयोरंतरालेहस्तार्द्धंकृत्वाततउत्तरकृतविद्धेनसू
त्राग्रंदत्वापूर्वानुष्टितार्द्धहस्तभेदिहस्तार्द्धंकृत्वामत्स्यमे
कंसंपादयेत् एतेनपूर्वैशानदिशोंतरालेमत्स्यःसाधि
तः एवमेवक्षेत्रमध्याच्छ्रयमतःतावत्प्रमाणसूत्रदा
नेनहस्तार्द्धपूर्वाग्नेयदिशोरंतरालेरचयित्वादक्षिणकृ
तविद्धाच्चतत्रैवपूर्वकृतहस्तार्द्धभेदिहस्तार्द्धंकृत्वापू
र्वाग्नेयदिशोरंतरालेद्वितीयोमत्स्यःसाध्यतीयः एव
मेवपश्चिमवायव्ययोरंतरालेपूर्ववत्क्षेत्रमध्यात्ततउत्त
रभागकृतविद्धात्परस्परसंभेदिहस्तार्द्धद्वयेनतृतीयो
मत्स्यःकरणीयः एवमेवपश्चिमनैरृत्ययोरंतरालेपू
र्ववत्क्षेत्रमध्यात्तावन्मितरेखयाहस्तार्द्धविरचय्यदक्षि
णभागकृतविद्धात्तदनंतरंपूर्वार्द्धभेदिहस्तार्द्धनिर्मी
यमत्स्यश्चतुर्थोभवति ततउत्तरविद्धात्पूर्वैशानांत
रालमत्स्यंयावदेकंसूत्रंउत्तरविद्धादेववायव्यपश्चि
मांतरालमत्स्यंयावद्द्वितीयं दक्षिणविद्धात्पूर्वाग्नेयां
तरालमत्स्यंयावत्तृतीयंसूत्रं दक्षिणविद्धादेवपश्चि
मनैरृत्यमत्स्यंयावच्चतुर्थंसूत्रंदत्वापूर्वमत्स्ययोःप
रस्परसंभेदेपंचमंसूत्रंपश्चिममत्स्ययोःपरस्परसंभे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
श्री॰
चिंता॰
४७
47

रिपर्वर्हस्तं वेदयात् एवं षट्सूत्रसंपातेन षडस्रकुण्डं सं
पद्यत इत्यर्थः क्रियासारे प्युक्तमेवमेव क्षेत्रे वस्त्र शार्कं कृ
त्वा वहिः पार्श्वद्वये शंको न्यस्तानेन प्रमाणेन मध्यात्तु
लं यथान्यसेत् कोणान्यन्यानि चत्वारि पार्श्वयोश्च द्वय
द्वयं षट्सूत्राणि न्यसेत्तेषु तत्स्थानं षट्कोणकुण्डकमि
ति अत्रापि क्षेत्रफलसाम्यं न संभवतीति पदार्थादर्शे कृ
तः ॥ पद्मकुण्डरचनाप्रकारमाह चतुरस्रीकृतमिति
पूर्ववन्मध्यसूत्रमष्टादशधा विभज्य तदेकांशं किं विसृ
तत्रिय वाधिके कांगुलरूपं वहिः क्वचिदपि सूत्रे वर्द्धयि
त्वा तत्त्विष्टमानेन परितो वृत्तं रचयेत् ततस्तद्वृत्तविस्तार
सूत्रं त्रेधा विभज्य एकैकभागेनान्तर्वहिर्भावेन वृत्तत्रयं
कुर्यात् प्राथमिके सर्वान्तःस्थिते वृत्ते कर्णिका तद्वहिस्त
न्द्वितीयवृत्तं केसरस्थानं तद्वहिस्तनं तृतीयं वृत्तं पत्र
स्थानं यावत्कुण्डस्येत्यादिनावक्ष्यमाणत्वेन तन्मनुसरत्त्रापि
नाभिस्थाने कर्णिकात्मके विस्तृतं तेत्रस्य व्यासत्रितीयभा
गेनोच्चमेव स्थापयेत् एकहस्तस्य विस्तृतिः किं विसूनस
मविंशत्यंगुला तत्र तृतीयांशेन च कर्णिकास्थानं किं वि
सूनन वांगुलं यत्र चतुरंगुला विस्तृतिर्नाभेरुच्चतान्तंगु
गुला तत्र नवांगुला कर्णिका क्रियतीउच्चास्यादिति शे
कायां सैव शाखिकगणनया माह चतुर्थ्यांगुलोच्चता म
पि गान्यनिरासोऽनुष्ठेयः तथा च माह चतुरंगुला कर्णि
कामध्ये न्यकान्यत्सर्वं वलेनेत् केसरस्थानमपि वृत्तिना
केसराकारमात्रे कुर्यात् पत्रानुष्ठाने त्वेष प्रकारः वाह्य
वृत्तान्तरानस्योत्पादे मूलवक्ष्यमाणप्रकारेण पत्रादिक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मनुष्यानवं तथाहि क्षेत्रस्याष्टादशांशाधिकहस्तांतर्ग
तेत्तृतीयहस्तेनहास्यहस्तं अंतरालहस्तंततएवयदभ्यं
तरगतं द्वितीयहस्तेनतडच्यते तत्राष्टदिक्स्थितसूत्रद्वि
तीयहस्तसंयोगविंदुसूत्रादिं निधायतत्सूत्रस्यांतेनतृती
यहस्तेनिधायदिक्सूत्रस्योभयतडक्तहस्तयोरंतराल
समानेनाष्टदिक्षु इंदुनिशाकरानष्टौवृत्तानारचयेत् अ
ष्टवृत्तकरणेनेषुसंधयउत्पद्यंते तत्रसंधिषष्टौसूत्रा
णिपातयेत् एवंरीत्याषोडशधाक्षेत्रविभागोजातः त
तोदलाग्राणांयन्मानंतावत्प्रमाणंकहस्तार्द्धंएकपार्श्वे
रचपार्श्वेरचयित्वा द्वितीयपार्श्वेपिहस्तार्द्धंरचयेद्धस्त
हस्तांतरालेतन्मध्यसूत्रस्योभयतोवाल्पहस्तेनदला
ग्रकोणेषुद्वेनिशाकरवत्कुर्यादितियावत् हस्ताद्वेद्व
येनैकस्यदलाग्रकस्योत्पत्तिः तत्रयुक्तिस्तृतीयचतु
र्थहस्तांतरालभूर्यथादलाग्रेषुद्वाग्रस्थीताद्वीत्यक्राव
भवतितथाकार्यं दलाग्रकाणांमध्यंसर्वंखनेत् स्त्र
ग्राणितूपरितदाकारेणकुर्वन्खनेत् एवमष्टपत्र
कुंडंभवतीतिहर्षदीपिकाकृतः पदार्थादर्शकृतस्तु
क्षेत्रमध्यसूत्रं द्वादशधाविभज्यतद्वादशांशंवहिःक
चित्सूत्रेवर्द्धयित्वाततःपरितोहस्तंकुर्यात् कर्णिकाद्वी
नांवहिरित्यत्रवहिःपदंपुनरावर्जनीयंमध्यादितिशे
षश्च तथाचमध्यदेशात्कृतहस्तकाद्वाद्वेवहिः कर्णि
काद्वीनांस्थानानित्रीणिहस्तानिकुर्यात् वहिःपूर्वंतेत्र
वर्द्धयित्वासीमाहस्तमनुष्यायतहस्तस्यांतमध्यमारभ्य
त्रीणिहस्तांतराणिकारयित्वाहस्तचतुष्टयंसंपाद्यमिति

इ॰
शा॰
चिंता॰
४८
48

निष्कृष्टार्थः यदुक्तं क्रियासारे कृत्वैव पूर्ववद्वृत्तं तन्मध्ये वर्त्त
लत्रयं भ्रामयेव पंकजाकारं कारयेत्कर्णिकादिभिरिति यत्त
र्ववात्रवृत्तं तदेव दलाग्रवृत्तमिति मूलायातोर्थः पूर्वोक्तमौ
लेवृत्तं कुंडे द्वादशांगुलतो न्यूनमादर्शितो यत्रतत्रतोपि
न्यूनता स्यादिति वदंति परे तु षट्त्रिंशद्भागांश इति चतुर्वि
शत्यंगुलक्षेत्रस्य अष्टाष्टमांशः अंगुलानि षड्द्वादश
मांशोंगुलद्वयं चतुर्विंशत्यंगुलसहितं षड्भागः द्वा
मांशस्याद्वैपकांगुले द्वादशांगुलसहितं एतत्सर्वे मि
लितमष्टचत्वारिंशत्प्रतिअंगुलसहितं हि पंचाशदं
गुलाधिकपंचांगुलप्रमाणं विभज्याद्दीकृत्य सर्वत्र प्र
माणेन चतुर्विंशति प्रति अंगुलाधिकषट्पंचाशदं
गुलाधिकद्व्यंगुलरूपेण क्षेत्रस्य बहिरेकसूत्रं वर्द्धयि
त्वान्तरस्य वृत्तं भ्रामयेत्तत्क्षेत्रसीमावृत्तं भवति यो
यं पूर्ववर्तिपथ्यमानमनेति षष्टाश्रकुंडनिर्माणप्रकार
मुपदर्शयति पूर्वोक्तमित्यादिना ग्रन्थवृत्तदीपिकाका
राः पूर्वोक्तं यच्चतुर्विंशतिभागशः चतुर्विंशत्यंगुलात्म
कं स्थितं क्षेत्रं तद्विभजेद्द्विधा विभक्तं कुर्यात् त्रिचतुरा
दिना मात्रग्रहणो विभागपदं प्रथममत्यागे कारणाभावा
द्द्विधा विभागमेवाभिधत्ते तस्य भागं द्व्यंगुलात्मकमेक
मंशं बहिर्न्यसेत् वक्तव्यतत्त्व चतुर्विंशत्यंगुलानां भा
गोर्द्धं द्वादशांगुलानि तैः क्षेत्रं विभजेत् द्वादशधा क्षे
त्रं विभजेदिति फलितार्थः तस्य भागमेकं द्व्यंगुलात्म
कं बहिर्विन्यस्य वर्द्धयित्वा चतुरस्रान्तरं कुर्यात् ततोंत
गतं चतुःकोष्ठचतुरस्रस्य कोणान्तो द्वादशांगुला

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नोपरद्धे मर्द्धषडंगुलानि तत्प्रमाणेन षट्षडंगुलमि
तस्थाने चिह्नं कृत्वाष्टचिह्नानि चतुर्दिक्षु संपादयेत्
तेषु चिह्नेषु स्वस्वाभिमुख्येन सूत्राणि चत्वारि दत्वा षो
डशकोष्ठतामासादयेत् एवमेव बाह्यचतुरस्रेऽपि को
णतः सप्तांगुलसप्तांगुलप्रमाणाष्टचिह्नानि कुर्यात्
ततोऽष्टचिह्नेष्वेकैकं चिह्नमारभ्य यथा कुण्डकोणाग्रेष्टौ सं
भवेयुस्तथाप्रकारेण स्वस्वान्तीयचिह्नं यावदेकैकं वि
भिन्नष्टसूत्राणि पातयेत् यत्र यत्राष्टसूत्रकृतसंपात
स्तदादि सर्वमभ्यन्तरं मार्जयेत् चिह्नस्थानेषु कोणाः
पतन्तीत्यष्टास्रकुण्डसिद्धिरिति वदन्ति पदार्थादर्शकृ
तस्तु पूर्वोक्तपूर्वोक्तचतुरस्रमध्यसूत्रं चतुर्विंशतिधा
विभजेत् तस्यैकं भागं चतुर्दिक्षु बहिर्न्यस्य षड्विंशांगुला
यामविस्तारं बहिः कुर्यादित्यर्थः अत्र कोणपदं कोणसू
त्रपरं अन्तःस्थचतुरस्रस्य यत्कोणसूत्रं षट्काचतुष्टयोन
चत्वारिंशदंगुलानि तदर्द्धं षट्काद्व्योनसप्तदशांगुला
नि तदर्द्धं षट्कोनसार्द्धाष्टांगुलानि तत्प्रमाणेन बाह्यस्य
चतुरस्रस्य कोणाभ्यासमकाशाल्लांछयेत् कोणाभ्यामैशा
नाग्नेयाभ्यां एवमाग्नेयनैर्ऋत्याभ्यां नैर्ऋत्यवायव्याभ्यां
वायव्यैशानाभ्यां च लांछयेत् ततश्चाष्टदिक्सूत्राष्टक
दानादष्टकोणतासिद्धिः तत्र सूत्रपातनप्रकारः कोण
पार्श्वयोर्यैर्लांछनैस्तयोर्मिथ एकं दिक्सूत्रं चतुष्टयं बा
ह्यचतुरस्ररेखासु लांछनद्वयमध्यसूत्राण्येव चतुर्दि
क्सूत्राणीत्येवमष्टसूत्राणि तत्राष्टसूत्राणां संभवाद
ष्टसूत्राणि पातयेदित्युक्तिः यथाम्नायमित्यतोऽध्यसा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
शां.
चिंता.
५९
५९

वेदार्थः स्वच्यते इति मूलार्थः प्रतीयते नन्वसाधीया
न् अत्र समभुजतायाअभावात् यवद्वयाधिकच
तुश्चत्वारिंशदंगुलन्यूनतायाश्चत्तेत्रफले समा
यातत्वादिति वदंति परे तु कोणपदमाग्नेयादिको
णपरं तत्संबंधिनो दक्षिणोत्तरादिसूत्रचतुष्टयस्यां
तः स्थचतुरस्रसंबंधिनो यदर्द्धं तस्याप्यर्द्धं स्थाने
चिह्नं कृत्वा तद्देवचिह्नं बहिर्लग्नचतुरस्रपर्यंतमसू
त्रयथास्यात्तथावर्द्धयित्वा संपन्नाष्टचिह्नेषु स्व
स्वनिकटवर्तिषु चतुःसूत्राणि दद्यात् चतुःसंख्या
नि तस्यानि हर्वं कृतरेखाभिरेव संपन्नानीत्यष्टा
स्रसिद्धिरिति वदंति अथो कुंडेषु तेत्रफलान
यनप्रकारो लिख्यते समचतुरस्रनिर्माणप्रका
रः स्वगमो मुहूर्त्तमार्त्तंडे द्विघ्नायापमिते द्विपाश
मजरज्जुत्रं विधायांकयेश्रायामांघ्रिमिते च वितस्त
तिदलैर्ना स्फर्षकोणाभिधौ पाशौ तेत्र विरामसं
कुनिहितौ कृत्वाथमाकर्षये त्कोणे शंकुं रितीत
रो विनिमयादुज्वं नयाश्वापराविति अस्यार्थः अ
जरज्जवीने यावत्प्रमाणत्तेत्रायामकं चतुरस्रं वि
कीर्षितं तद्विघ्नां द्विगुणितां कृत्वा सूत्रं कारयेत् त
स्य सूत्रं प्रांतयोः स्थितौ पाशौ यस्य त्येवं भूतं शंकु
द्वयस्य प्रांतयोः स्थितस्योपरि निधानार्थं पाशाद्व
यं तत्र सूत्रं तात्सूत्रप्रांता आयामांघ्रिमिते त्रयो
आयामांघ्रयस्तत्स्थामिते आयामस्य विस्तारस्य ये
चत्वारोंघ्रयस्तेषामेकमंघ्रिंपरित्यज्यपादत्रयप्रमि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तेसूत्रंकयेत् तस्मादेवसूत्रप्रान्तोद्विलतिदले
विस्तारार्द्धप्रमितेसूत्रेचांकयेत् तौप्रंकोक
मात्कर्षकोणनामकौभवतः अंघ्रित्रयेहस्तो
कःकर्षनामा कर्षणकरणात् आयामार्द्धेहस्तो
कःकोणनामाकोणसंपादकत्वात् अतःपरं
चतुरस्रंसाधयति पाशाविति क्षेत्रस्यपूर्वप
श्चिमदिशोःस्थितौयौशंकूतत्रोभयत्रापिपाशो
निधायायंकर्षमाकर्षयेत् क्षेत्रस्यमध्यभागे
मायितदिक्पाशोपरिदृष्टदैर्घ्यमितसूत्रंप्रसा
र्यतदंकयोःशंकूनिखन्य निखातयोःशंको
मीटितसूत्रांतपाशौनिधायकर्षौखेचिह्नंष्ट
त्वायथोभयशंकुगतारज्जुः समानाकृष्टाभ
वेतियथास्तत्रमेकस्यांदिशपाकर्षयेत् कोणे
कोणचिह्नस्थाने शंकुःनिवेशयइत्यध्याहारः इ
तिसूत्रप्रकारेणइतरःशंकुर्निवेशयः तदेव
कर्षचिह्नमन्यस्यादिशपाकृष्यकोणचिह्नस्था
नेद्वितीयःशंकुनिवेशयइतियावत् एवंकोण
द्वयंसाधयित्वापरंकोणद्वयंसाधयति विनि
मयादिति रज्जुप्रांतयोःविनिमयात् विपरीत
धारणात् रज्जुंतोविपरीतौकृत्वापूर्ववत्कर्षवि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इ
शु॰
चिंता॰
पं॰
50

ज्ञादाकर्षणं कृत्वा कोणविद्धस्थाने शंकुं निवे
यावितिसमचतुरस्रं सिद्ध्यतीति ॥ अथ क्षेत्र
फलज्ञानोपायमादर्शयामः लीलावत्यां इष्टा
श्रुतिस्तुल्यचतुर्भुजस्य कल्प्याथ तद्वर्गविव
र्जिता याः चतुर्गुणा बाहुकृतिस्तदीयं मूलं
द्वितीयश्रवणप्रमाणं तथा अतुल्यकर्णा
भिहतिर्द्विनिघ्ना फलं स्फुटं तुल्यचतुर्भुजे स्या
त् समश्रुतौ तुल्यचतुर्भुजे तु तथायते तद्भु
जकोटिघात इति अयमर्थः तुल्याः समाश्च
त्वारो भुजा भुजसंज्ञा रेखा यस्येत्यर्थः तस्यैका
श्रुतिः एककर्णप्रमाणं परिकल्प्य तस्य वर्गं
कृत्वा जातसंख्यया भुजकृतौ चतुर्गुणायां ह्रा
सं कृत्वा सम्पन्नांकस्य मूलानयनप्रकारेण मू
लमानीय तन्मूलं द्वितीयकर्णसूत्रस्य प्रमा
णं स्यात् तुल्यचतुर्भुजक्षेत्रे यथोक्तरीत्या ज्ञा
तयोरतुल्यकर्णप्रमाणयोः परस्परं गुणनाज्जा
तांकस्य द्वयेन भागहरणेन लब्धोंकः स्फुटम
संक्षेत्रफलप्रमाणं स्यात् समे समानप्रमाणे
श्रुती कर्णरेखे यत्र तादृशे समचतुर्भुजे इत्यर्थः
तुल्यचतुर्भुजमपि च कोणयोराक्रम्य संकोच्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मानेस्वदंगाकारं दीर्घं भवतीति नन्वेवं फलं भव
तीति समुन्मीलितावितिवत्तु भुजाविशेषेण श्रूयते दी
र्घवन्तरस्वं तत्रापि च भुजकोट्योः परस्परं घातः फल
स्यादिति मनुष्यंगः भुजस्त्वन्तरस्त्वपरिधिरेखाकोटिर
पि स एव यदुक्तं दोःकोट्योर्नाम भेदो न स्वरूपभेद इ
ति भुजकोट्यग्रयोरन्तर्ज्ज्ववदृत्त्वाकारप्रवेशः कर्ण
पदाभिलप्यः कृतिश्च वर्गपरपर्यायात्तत्स्वरूपं य
था स्वस्वस्वेनैव गुणनाज्जातोऽङ्कः कृतिरुच्यते सप
न वर्गनामापि कथितो गणितागमे समद्विघातश्च
न कृतिः कृतिं द्विगुणायेदित्यादावेकपदवत्त्वव
हारात् किंत्वभिधानसिद्धोऽङ्क इति तल्लक्षणमुपे
क्षितं मूलानयने प्रकारो यथा त्यक्त्वान्त्याद्विषमा
कृतिं द्विगुणयेन्मूलं समे तद्धृते त्यक्तालब्धकृतिं
तदाद्यविषमाल्लब्धं द्विनिघ्नं न्यसेत् पंक्त्या पंक्ति
हृते समेऽन्यविषमात्त्यक्त्वाप्तवर्गं फलं पंक्त्यां तद्वि
गुणं न्यसेदिति मुहुः पंक्तेर्दलं स्यात्फलमिति वर्गरा
शेर्विषमसमाङ्कानि वामभागतः प्रथमद्वितीयादी
नि ऊर्ध्वतिर्यक्रेखाभिश्चिह्नितानि कृत्वा ऽन्त्याद्विष
माङ्कात् यस्य कस्याप्यङ्कस्य यः कश्चिदपि वर्गभूतोऽङ्कः
परित्याज्यः तादृशो वर्गोऽङ्केन विषमाङ्कोऽन्यो न करणी
य इति यावत् यत्कृतितो यदङ्कवर्गादाद्यविषमाङ्को
नो नीकृतस्तमेकं न तत् कृते मूलरूपं द्विगुणीकृत्य स

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
शि॰
चिंता॰
५२

पंक्तौ केनविषमांकाराद्याद्दक्षिणतः स्थितं समांकं केवलं पू
र्वावशिष्टविषमांकसहितं वा विभज्य भागो गृहीत्वा लब्धा
ङ्कस्य कृतिं पूर्वोक्तस्वरूपां पूर्ववत्समस्थानादादौ केवले
पूर्वावशिष्टसमांशसहिते वा भागो स्थितविषमांके न्य
स्मात्तद्विषमांके लब्धकृत्यैकतो न्यूनीकृत्येति यावत् ल
ब्धांकं द्विगुणीकृत्य पंक्त्यां पूर्वमूलांकस्य दक्षिणतः पंक्ति
रूपेण न्यसेत् तस्य पंक्तिन्यस्तांकराशेरंकस्य वा दलम
र्द्धं परं पदसंज्ञं मूलापरपर्यायं स्यात् इति शाल्यांकस्य
लब्धे समसंख्यत्तरपंचशतात्मके वत्सविंशात्यकवर्गस्व
रूपे पदानयनप्रकारः वत्सरांकस्य षोडशांकरूपो यत्र
वर्गस्तत्र मूलानयने तु अन्त्यविषमांके षोडशरूपे य
दंकस्य कृतेस्त्यागः कर्तव्यः स एवांको मूलं द्व्यंकस्य च
तुरंको वर्गस्तत्रापि यदंककृतिर्वर्गांके त्यज्यते स एवां
को मूलं एतत्तु वक्ष्यमाणविशिष्टास्तत्र पुनरिति कर्तव्य
तामाह पंक्तिस्यते इत्यादिना पंक्त्यां पंक्त्यंकेन पूर्वरीत्या
समायातेन समांके केवले विषमांकावशिष्टांकयु
ते वा हृते सति प्राप्तांकस्य वर्गं कथितलक्षणं ततस्त्रा
द्विषमस्यात्तद्दक्षिणभागविषमांकान्स्वं परित्यज्य
लब्धांककृत्यैकेन ततो विषमांकं न्यूनीकृत्येति यावत्
तल्लब्धफलं द्विगुणीकृत्य पंक्त्यां न्यस्य पंक्त्यंकराशिम्
दलितः स्याद्दीप्तान्यूनीकृतः पदं स्यात् इतोऽपि सकलांक
निःशेषत्वाभावेत्वाह इति मुहुरिति एवमेवप्रकारो
वर्गांक निःशेषतापर्यंतमनुष्ठेय इत्यर्थः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्यासात्परिधिः परिधितो व्यासस्य प्रमाणमुक्तं तेनैव व्यासेभनंद
ग्निहतेऽविभक्ते खबाणसूर्यैः परिधिः ससूक्ष्मः द्वाविंशतिघ्ने
विहृतेथ शैलैः स्थूलोथवा स्याद्व्यवहारयोग्यः अस्यायमर्थः
वृत्तादिमध्यस्य विस्तारस्यैव व्यासः विस्तृतिर्विष्कम्भस्तयोः प
र्यायाः तथा वृत्तस्य विस्तारप्रमाणांके सप्तविंशत्यग्रके
नवचत्वारिंशच्छतांकेन गुणिते सति संपन्नांके पंचाशदुत्तराद्वि
शताधिकैकसहस्रांकेन हृते लब्धोंकः परिधिप्रमाणं स्या
नादेः स्यात् इदं सूक्ष्मं प्रमाणमुक्तं व्यवहारयोग्यं तन्नेदं सूक्ष्म
तयाकर्तुमशक्यत्वात् किंतु वृत्तस्य विस्तारप्रमाणे द्वाविंश
तिगुणिते सति संपन्नांकस्य सप्तभिर्भागे हृते लब्धं फलं स्थू
लं व्यवहारयोग्यं स्यात् तेन परिधिप्रमाणेन व्यासप्रमा
णमप्यानेयं मन्येवं दिशेति यथा यथा वृत्तव्यास उप
चीयते क्षीयते वा तथा तथा परिधिरपि समुपचितः क्षीणो
वा भवति परिधिवृद्धिक्षयाभ्यां व्यासस्यापि वृद्धिक्षयौ प्रत्य
क्षसिद्धाविति तत्प्रमाणानत्प्रमाणानयने उक्ते सहस्रमेव
व्यासप्रमाणादेव वृत्तक्षेत्रफलमानयति व्यासस्य वर्गे भन
दाग्निनिघ्ने सूक्ष्मं फलं पंचसहस्रभक्ते रुद्राहतेऽर्कहृतेथ
वा स्यात् स्थूलं फलं तद्व्यवहारयोग्यं व्यासप्रमाणस्य वर्गे स
मद्विघातः कृतिरित्युक्तरीत्या हते सति संपन्नांके सप्तविंश
त्यग्रके नवचत्वारिंशच्छतांकेन गुणिते संजातांके पंच
सहस्रांकेन विभज्य लब्धांकः सूक्ष्मं वृत्तक्षेत्रफलं स्यात् वा
सवर्गांके एकादशांकेन गुणिते सति संपन्नांके चतुर्दशसं
ख्यांकेन विभज्य संलब्धांकबोधसंख्यानस्थूलं व्यवहारयो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ श ह्मा वि तो ५२ 52

गपंक्षेत्रफलप्रमाणं स्यादित्यर्थः त्रिकोणक्षेत्रफलगुणकेन
त्रैव त्रिभुजे भुजयोर्योगस्तदंतरगुणो भुवा हृतो लब्ध्या द्विस्था
भूरूनयुता दलिताबाधे तयोः स्यातां साबाधाभुजकृत्योरं
तरमूलं प्रजायते लंबः लंबगुणं भूम्यर्द्धं स्पष्टं त्रिभुजे फलं।
भवतीत्यर्थः अस्यार्थः त्रिभुजे स्वाभिमतस्तिर्यक्भुजो
भूमिपदेनाभिधीयते शेषौ भुजौ भुजसंज्ञावेव तयोर्भुज।
योः संख्याप्रमाणं यथा भूमिसंज्ञरेखापर्यंते लंबपातो
भागौ विशेषौ कैवसंज्ञः लंबनिपाताश्रभयतः पार्श्वयोः स्थिते
ये भूमिखंडे ते आबाधासंज्ञे आबाधापदेनाभिधीयते त्रि
भुजे त्रिभुजप्रमाणांकयोः परस्परयोगः कृतस्तदंतरेणानंतरम
यभुजयोः परस्परप्रमाणमध्यपातावानयेकोशस्तेनांकेन।
गुणिते सति भूवा भूप्रमाणांकेन हृते सति यल्लब्धांके
न भूप्रमाणांके स्यान्हृयप्यापथितामनं तयोर्योगेवैकेकत्रा
नुह्याप संपन्नोके द्वयं दलिते सति उभयत्र स्थापितमेकद्ध
यंहृयोर्भुजयोराबाधमाने नवलबौ आबाधालघुभुजस्य
मह्नीमहाभुजस्यालिंबकः यत्र्येवनरांकोमालितत्रगुणं
लिविकमप्रदत्तुल्यानव्य इदानीमवक्रुनाबाधांकस्य युनरष्य
यमाबाधान्तत्रुनांकस्य वर्गौ कृत्वा संपन्नांकयोर्यदंतरं तावं
नाधिकांशस्याकोहिशाशानमलोकोलंबमाणांस्यान तेनलं
बप्रमाणेन गुणिते भूम्यर्द्धमानं त्रिकोणक्षेत्रदेः तेत्रफलस्या
दिति अथ चतुरंगुलव्यासमानानाम भूंपरिक्षेत्रगुलतुस्तेयस्तरावत्
गुलव्यासमानस्याभिकियादुनस्यः स्यादित्यादिषुकानिवार।
मागयोगरेखाशिकत्रगानप्रकाराभिधीयते प्रमाणमिन्नावम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्यते फलमनेनेति प्रमाणं तेन भागहरणात् फलप्रमेयं वैलम्मा
णानामयथात्वमकृत्स्नं यद्यप्यकृत्स्नं ज्ञानं ततोत्कृष्टमानेप्र
स्तनन्प्रमाणां ज्ञानप्रमाणाङ्केन चतुरङ्गुलादिना दैर्घ्यप्र
तपवस्त्रवोक्तलक्षणस्याव्यस्तविधौ प्रमाणेच्छामवेपितत्व
ते: प्रस्तुतोक्तलक्षणस्यतत्राप्यसम्भवात् इच्छा इच्छावि
षयप्रमाणाङ्केन निस्तारितप्रमाणाङ्कमितिपावत् घटेगुला
दिना दैर्घ्याख्ये तयोरप्यनयोः साजात्यमंगुलत्वादिना फले
निस्तारितफलसजातीयत्वेनोपचारिकफलतावत् रुद
त्वेगुलत्वाद्यभावाद्विजातीयद्रव्यकरूपमध्यस्थाख्ये ततोन
केनैच्छारूपेण फलाङ्कभूतेन मध्यमाङ्केन गुणितात् प्रथमेछा
दशाङ्के प्रमाणेन चतुरङ्कात्मकेनाद्याङ्केन भागहृते लब्धे
कः फलं निस्तारितफलस्वरूपस्यात् यस्माद्विवेचिता र
ख्याकेन भागहरणं प्रमाणाङ्केन गुणनं कार्यमिति वैपरी
त्यमाश्रयणीयमित्यर्थः विलोमजीवानां वयसो मोल्यतो
ल्पवशाद्यस्य विभागहारे व राशीनां व्यस्तत्रैराशिकं भव
ति प्रकृतो जीववैमोल्यादिस्थले त्रयस्त्रने राशयस्त्रिराशयः
तैः कृते गुणने त्रैराशिकं भवतीति संक्षेपः अथ त्रैफला
नयनोदाहरणं चतुर्भुजस्य चतुरस्रापरपर्यायस्य चतु
र्विंशत्यङ्गुलाश्चतुरो भित्तिकभुजा भवंति तद्युतकोष्ठा
र्द्धगाणपि चतुर्विंशतिसंख्यया: परस्परं घातेनोत्पन्नोङ्क।
लकं केशीलस्य समिमित: ५०९ स्युतुरस्रऊर्ध्वस्य हस्तमात्रस्य
तेत्र फलं स्यात् यो निःकं ३ यौगित्तेनागणितपदार्थादर्शे ऊह
ग्रमेकं प्रमस्य प्रधोग्रमेषु रेम्रस्ल कोणगतयोर्भुजयोर्मि
ततान्तेपि त्रहतनवेत्रमप्यादिति तत्रलेत्रमानेना प्रथमवेता

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
हा वि
नो
५२
53

विंशत्यंगुलाधिकषोडशांगुलपरिमितेन गुणितेन भूम्यर्द्धेमा
नेहादशानु पंचषष्टयं विंशत्यंगुलप्रमाणे ५५३९ संपद्येत एवं द्वि
तीयप्रस्तस्य लंबमानेन हादशांगुलरूपेण भूम्यर्द्धमानस्य
हादशांगुलरूपस्य गुणने वेदवेदध्वगणोपमिते क्षेत्रफलं भ
वति एकैकहस्तमात्रस्य पंक्तौ नवविंशत्यंगुलाधिकं षोडशांगुल
प्रमाणे व्यासे यदिन त्रिनाडिद्वयस्य मिलितास्य ५८ शतद्व्यंगुला
धिकषोडशांगुलानि व्यासप्रमाणेन सिद्धानि व्यासे भवेदाप्र
११२ त्रिगुणितेन षट्चत्वारिंशद्व्यंगुलाधिकेन द्वादशाहस्रसहष्ट
९९९२९ प्रमितेनाकोणेन ध्वनः प्रत्रवेदवाणसंख्ये ८२५१ भागेहृते
जातानि त्रीण्यपि प्रमाणानि एवं ५ रदांगुलानि अष्टादश १८
षडंगुलानि चत्वारिंशत् ४७ षष्टिव्यंगुलानि एतेन परिधिमानेन
पूर्वोक्तव्यासपादस्य चतुर्थांशस्य क्रमात् चत्वारिंशत् विंशत्यमा
णकांगुलव्यंगुलषष्टिव्यंगुलरूपस्य गुणनेजातानि २ष
ष्टयंविंशत्यधिकद्विशतांगुलानि ५ पंचव्यंगुलानि पंचाशत् ५०
व्यंगुलानि क्षेत्रफले एतेषां त्रयाणां क्षेत्रफलानां योगेन जा
तेसंप्रवर्णेषानि ... क्षेत्रफलमेकसमस्तस्य पंचशता
गुलानि ५११ एकचत्वारिंशव्यंगुलानि ४१ पंचाशत्वानि
व्यंगुलानि ५० भवंति प्रत्र पंचांगुलानि वेशाधिव्यंगुलप
चाशानषष्टिव्यंगुलाभ्यांन्यूनानि रत्नमात्रचतुरस्रक्षेत्रफलान्यू
नानि भवंति प्रदेवेदव्यासोषष्टिविंशत्यंगुलानि २० व्यंगुलानि
चत्वारिंशानि ४७ तत्परिधिप्रमाणं विंशत्यन्तरशतमंगुला
नि ७७ प्रष्टविंशत्यंगुलानि २८ पंचदशषष्टिव्यंगुलानि तेन
व्यासचतुर्थांशेन चांगुलषष्टयंविंशत्यंगुलरूपेण गुणितेसति
चतुर्विंशकोणगतत्रयाणां रूपांगुलप्रमाणकं समव्यंगुलकोहादशाप्र
नियमितलकस्य ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

।।५८।७।।१२ इदं संपूर्णा ह्यमले त्रुनदर्द्धं मेकोनाशीत्याधिकपं
चशतांगुलानि ५० त्रीणि इत्यंगुलानि षट्त्रिंशत् ३६ प्रति
यंगुलानि प्रकृतन समार्द्धं केंद्रे क्षेत्रफलं भवतीति किंचिदधि
कं यंगुलैः प्रकृतिभूतचतुरस्रक्षेत्रफलादधिकमत्र क्षेत्र।
फलमापततीति केचिन्मनोके त्रिकोणे लवमाने पंचद
शप्रतियंगुलद्वयप्रमाणं व्यंगुलाधिकैकत्रिंशन्प्रमाणांगु
लरूपेणाभूम्यर्द्धमानस्याष्टादशांगुलरूपस्य गुणने नातेत्रिं
शत्प्रतियंगुलद्वाविंशति यंगुलाधिकचंद्रनेत्रांगुल
प्रमाणं क्षेत्रफलं भवति वृत्तकुंडे व्यास· षट्त्रिंशतांगुला
नि चत्वारिंशद्द्व्यंगुलानि २९ ४०। परिधिप्रमाणं षडशीत्यंगु
लानि षट्चत्वारिंशद्व्यंगुलानि त्रयस्त्रिंशत्प्रतियंगुलानि
।८६।४६।३३। व्यासचतुर्थांशस्य परिधिना गुणितेन लब्धांक
संख्यागजबाणशरांगुला। ५५८ निस्त्रिंशद्व्यंगुलानि विंशत्प्र
तियंगुलानि २० क्षेत्रफलं भवति। षडस्रे कुंडे षड्भुजाणि
समानि तत्रापि लवगुणां भूम्यर्द्धमितिरीत्यापकयस्य क्षे
त्रफलं समन्वाति पंचविंशतिः समत्रिंशद्व्यंगुलव्यंगुलप्र
तियंगुलानि भवति लवमाने सर्वेषां प्रत्येक द्वादशांगुला
नि एकोनषष्टिव्यंगुलानि पंचविंशतिप्रतियंगुलानि भू
मिमाने पंचदशांगुलानि तदर्द्धं सार्द्धसप्तांगुलानि इदं षड्गु
णिते द्वाविंशति व्यंगुलषट्कवाहिवह्निमितयंगुलानः सम
ते: वेदाष्टपंचा ५८४ गुलकैर्निरुक्तमनीषिभिः क्षेत्रफलप्र
माणमिति पूर्वोक्तचरममतेपद्मक्षेत्रस्य व्यासप्रमाणं एको
नत्रिंशदंगुलानि द्विपंचाशद्व्यंगुलानि अष्टचत्वारिंशत्प्र
तियंगुलानि तस्य वर्गीकप्रमाणं द्विनवमनवाष्टशतप्रप्रम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
वि मा
५४
54

नारिंशद्विपंचाशत्त्र्यंगुलादिदं पंचाशिन्मनवाग्निना २९२२
नागुणिते मेपमोंकः अष्टशत्यरसशान्यवाणाविंशमाणांगु
लानि २५०९१२ एकोनविंशति १९ त्र्यंगुलानि चत्वारिंशतिश
तिं त्र्यंगुलानि २४ तत्र पंचसहस्रो ५००० केन भागे हृते भूयाम
नैलांगुलानि २४ द्वादश १२ त्र्यंगुलानि एकोनषष्टि ५९ प्रति
प्रतित्र्यंगुलानीति एम हेत्रसीमा हमेत्रेत्रफलमुपदर्शितं २
दमेव वच एत्रा ग्रहत्र पदे नाप्यभिधीयते यत्र मध्यहतमथ
त्रफले यथा तहत्र मध्यासञ्चत्वारिंशत्त्र्यंगुलानि २४ तमथ व
गांकः षट्सप्तत्यनरपंचशतरूपः एनधाग्निनातस्य गुणने
भुजगाग्रनव वंव हस्ते द्विवाहू २२९१९५२ प्रमाणांकः तस्य पंचस
हस्रांकेन भाग हृते णाद्विपंचाशत्तरत्रतः शतांगुलानि चपा
विंशति त्र्यंगुलानि पंचविंशति प्रतित्र्यंगुलानि च फलमाग
ते ५२१२३११५ उक्तेत्रफलेन सहास्य त्रेत्रफलस्य योगे सम
वाणाविंशभूमिनांगुले ५२ घट्कशतानि मितिकं २९ तत्र त्र।
वेरवाहू ५५ मितिश्क तत्र भवे एतस्य संपूर्णफलस्याद्वप्रमा
णमेव षट्सप्तत्यनरपंचशतांगुलानि ५७६ अष्टचत्वारिंशत्त्र्यं
गुलानि ४८ द्वादश १२ प्रतित्र्यंगुलानि संपूर्णापयकाउत्रेत्रफ
ले भवतीति ध्येयं अष्टासप्तैरेस्व होमस्याणिनत्र एवं यात्रिमान
रहातेणाप्यानि चत्वारिंशत्स्याणिसमभुजानि तत्र भुजमानं
चयोदशांगुलानि १२ एकोनचत्वारिंशत् ३९ त्र्यंगुलानि लंबमा
नं त्रयोदशांगुलानि भूमिमानं नवांगुलं द्विव्यंगुलसहितं भू
माहमानस्य लंबमानेन गुणनान्निष्पन्नांकार्धं चत्वारिंशत्
द्व्यंगुलमात्रेनाद्यपंचाशत्त्र्यंगुलप्रमाणायपकेंक्रयस्वमा
नं ... ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यस्तात्रिसमभुजानि तत्र भुजानां प्रत्येकशोमाने वृत्ते देष्यां
गुलानि विंशतिरंगुलानि अत्र लंबमाने त्रयोदशांगुला
नि भूमिमाने एकादशांगुलानि एकोनषष्टिरंगुलानि
पंचाशत्यानिरंगुलानि अत्रापि लंबमानेन भूम्यर्द्धस्य पंच
विंशतिघातेरंगुलसहितैः कोविंशंगुलानि अष्टपंचाशदं
गुलानि पंचपंचाशच्छतंगुलानि अष्टानामपि क्षेत्रफला
नां मिलने षट्चत्वणांगुलानि गिरिवेदांगुलानि व्यो।
मांभोधिनः षष्ठिनमयवांशांगुलमितिसंज्ञावान् अनोश
कांपांगुलयोरंशावलक्षेनेवन्यूनाधिकभावः यदुक्तं ज्ञा
लांतरगतेभानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः प्रथमं तत्प्रमाणानां।
त्रसरेणं प्रचक्षते त्रसरेणस्तु विज्ञेयो यष्टौ न परमाणवः॥
त्रसरेणवस्तेस्त्वष्टौ रथरेणुकः रथरेणव स्वष्टौ स्ववा
लाग्रपरिभाषितं वालाग्राण्यष्टौ लिक्षा स्याद्यूका लिक्षाष्टकं स्म
ते अष्टौ यूका यवं प्राहुरंगुलं तु यवाष्टकमिति अंगुलादि
स्वरूपं वस्त्यामः एषु सर्वेष्वपि एतेभ्यो लक्षेत्रफलमनामा
नीतिसमानमेव दूषणं यत्तु प्रयतेत्रेमस्मानंतरं नात्र दूषणं।
मिति तन्मतवादिनोक्तं तत्र युक्तं न्यूनाधिकाविशेषवचना
नामाधिकानंतरक्षेत्रवास्मानंतरकेपि स्थूलं प्रवृत्तिमात्रात् अ
शक्यत्वान्न दूषणमिति चेत् ततोधिकांतरस्याप्यशक्यत्वाकिं
नोपादीयते तदापि तस्मादेते पक्षाः स्वबुद्धिकल्पिता एव न श
ल संमता इति ध्येयं अथ मौलकं प्रकारस्य तट्टीकाकारे।
हेमिततनाग्यकाशनरेणा तन्निर्मूलप्रकारस्तु तेविवेककु
मलाकरभट्टैरादृतोनाभिधीयते अत्रपात्येकांगुलके षष्टि
संख्यैर्यांगुलप्रचाने अंगुलैः षष्टिसंख्यानेरंगुलस्यासूनःपं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
विनो
५५
55

ष्टांगुलैर्वेदहस्तकसंख्यैः परिभाषोदितान्वितो प्रकटस्तलेषु कें
द्रेषु प्रमाणमभिधीयते भुजस्य विस्तरेत्यापि यथावद
ङ्गुष्ठासितं चतुर्विंशत्यङ्गुलानि भुजास्त्रिभिरंगुलैः षट्
पञ्चाशच्चांगुलैस्तु विस्तारेऽस्तु तत्र स्वकेन दभ्यंगुलेस्तद
हनवेदात्मिते भुजः वेगुलैर्भूपमितिकैः प्रतिव्यंगुलकैस्त
था व्यासो हि व्यंगुलैर्व्योमवाणव्यंगुलतो भवेत् योनिकें
द्रमंकेन्द्रे व्यासः समभुजोगुलैः युग्मवेदपक्षिमानोंगुलैर्षड्गु
लतोधिकैः दशाभिर्व्यासरेखितः षट्त्रिंशत्कसंमितैः षडंगुलैर्भु
जस्त्राख्यानात्रिपंचव्यंगुलाधिकैः व्यासानवाग्निभिः षट्वंत
भिं स्युर्वसुभिस्तथा अंगुलाद्यैः पद्मकेन्द्रे भूपकाग्निभिः कम
लभुजमानमंगुलाद्यैरेकाविंशतिसंख्यया षड्विंशत्संख्य
या चपंचविंशतिसंख्यया विस्तारः स्यादंगुलाद्यैस्त्रिकोणभु
जस्याते षट्त्रिंशद्भिरंगुलैः स्याद्व्यंगुलैरष्टवाणभिः व्यासो द्वि
वेंगुलतः सप्ताभिर्व्यंगुलैस्तथा षष्ठास्रकेन्द्रेन भुजा भवेत्पर
मांगुलैः पंचपंचव्यंगुलैस्तु व्यासो ह्रदिमितोंगुलैः त्रयास्त्रिंशदं
गुलैस्तु वृत्तकार्यासभुजो नास्ति तैः नानिमात्राप्रकाशायथा वृत्तके
न्द्रे निजव्यासरेखाभ्रमणतो भवेत् पंकरूपस्तु वृत्तस्य कार्यितो व्यं
व्यासस्तस्याप्रमानतो भूमीकर्कोटकेनिपायपरितोभ्रमणा
द्वृत्तकेन्द्रमितोभवतोन्यथैः तथा ग्रहे चेवे तन्यासरेखावृत
स्यावकेकेन्द्रे ग्रहे चेवे त्स्वपद्मासमप्रमाणमुकेत्तदहेमितापाभूमीक
र्कोटकेनिपायपरितोभ्रमणाद्वृत्तस्य हृतव्यास्विंशमंहे समहे चेव
त्विकेन्द्रस्यारस्पार्थः तथा त्रिवृत्तः पंचषट्समभाषाम्बकेन्द्रेशुंवे
त्तः ग्रहे नासालविंहृतेकार्यो: समांविभागकाः समासुकेव
काव्यालाग्रासेमागहृतोतेनः अंगयाववृत्तेन मानसमकेन्द्रासका

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वृत्तं विभज्य प्रतिभागमेकैका रेखा समास्युस्तद्रूपाकार्या
पत्रकं भवति यस्य विकीर्णितेन वृत्तं त्रिधा विभज्य तेषु
त्रिषु भागेषु रेखा देया चतुरस्य विकीर्णितेन वृत्तं चतुर्धा वि
भज्य चतुर्षु भागेषु एकैका समा रेखा देया तत् षड्स्रे षड्
धा वृत्तं विभज्य विभागाविष्टभुषट् रेखा दाने अष्टास्रे अष्ट
धा विभक्त वृत्त विभागाविष्टेषु अष्ट रेखा दाने पञ्चमस्यापि
तेन षडंशायामात् वृत्तमस्यादि कैश्चनामाकृतिः पर्यवसन्नो
न्यथा: तथा समत्रिभुज वत्स्यं वृत्तान्तस्थानि बाहुकेयानि कू
रेतनो बाहुत्रयं मध्याद्वितीयाहि: मंडलाद्वयं येलेख्य बाहु
धं भ्रमणादिह पकाद्वित्रं मध्यावपार्श्वयोस्तद्वत्रायते
कार्यं रेखे च तत्समे च योजनाकावशेषकं योनिकूटं भवेदत
द्वयस्य दलसंनिभं ग्रथमखं: व्यासार्द्धेशमितं मूमोककौ।
टके संस्थाप्य परितो भ्रमणा वृत्तसंपादनं तस्मिकोणत्र।
पनाप्रकारेण समद्विबाहुके मंडलानि मोयबाहुत्रयस्य
प्रत्येकं मध्ये विहित वृत्तान्त ककोंटके निधाय भुजाद्वय
स्यापि वृत्ताद्वयं संपाद्यानन्तरं ततः स्थित वृत्तस्य मध्यमारभ्य
पार्श्वद्वय पार्श्वद्वय प्रांत रेखासंलग्न रेखा कार्यं ततो धनुः।
समाकारे रेखाद्वयं मार्गेपि तावशिष्टं योनिकूटं स्यादिति
तथा पूर्वं व्यासभुजाभ्यां वयथामात्रास्रकं लिखेत् ततस्त
द्वाहुरेखैकैन बाहुपार्श्वे इतः कियामार्द्धं बाहुतस्याद्धे शिलि
खितासमनंतः तादित्तत्सवत्त भोगप्रस्ताचाष्टस्तीयकोवि
भागो नो नाम्ना विभागाभ्यां वेशत्रिके तद्वाहुरेखात्तसवस
मेनाष्टेन तद्वत् प्रष्ठपञ्चास्रके केतं पञ्चमास्रं पञ्चव: आमि
ति प्रस्तार्थः एवं वस्त्राप्तास्त्रेन वृत्तरवनस्याभुजाष्टकरणं।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र
विं
५६
S6

वाह्याभासभेदेन निर्माणप्रमाताहं प्रमाणेन वा इदं इति विह्वाहङ्कव
हिर्भोगेषु समेताहङ्कारोऽनिसर्षसंव्याप्तनिर्माणप्रमातानिस।
वीरणपिसूत्रानिमेषके चनहं विभस्तनङ्कागेषु प्रथमन
तोयभागयोः रेकेशानमारभ्यपर्यन्तं तन महाङ्कप्रमा
णाहंमानेन प्रमाणानामनस्य प्रमादेयत तस्य मनस्य स्फुरे
महाहङ्कारोऽहं करणीयं ततस्तु मनस्यमेव प्रथमनन्तीयवि
भागं ततोऽह्वाहङ्कारचयेत तदेवेवाङ्कंहम्प्रमाणेभव।
नः एवमहस्वपिसूत्राहं विभागवतक्रचनादिसवे मत
मरणीयं तेन यथाकारमतएवयथक्रोड़नामकरे स्याह
तिमेनतं प्रश्नवदति मूलोमकरेणानाकिंहस्त तेयफलसमा
नेतेयफलकताभावाद्वयत्ता ग्रहेऽस्मिन्मूलवचनविरोधात्
किंवामूलाभावात् शृणुवायकारान्तरंसंभवात् ततनवन
र्थः नानाप्रकारसंभवेऽविनिगमनाविरहेणास्मिन्मूलोक्तप्र
कारस्य बलाद्रायतनात् नापिततोयः नहि मूलमनुपल
भ्यैवविधाग्राव्याख्याः स्वकपोलकल्पिता श्रीयन्यसेनेनपर
प्रतारणां कुर्वीत प्रत्ययासर्वेऽपि ग्रन्थाद्यर्थानुपादेयः का
कयाकङ्कानो नापिहतोयः पताहशाव वनस्यकेनाप्यालिखि
तत्वात् यद्वचनाविरोधास्यात् क्रियामात्रकामिकादिहान
दोत्वरकलकालादिवचनानिचपरस्परमपिविभिन्नविभि
नार्थप्रतिपादिकानीतितन्यथैव दर्शितंताववतासवेषामपि प्राम
ाण्यमापाद्यते नानाव्यवस्थैवतेषामेव वचनानामवलम्ब्यप्रवृत्तेव
कानादेशेभ्योतिक्रमाद्यनहर्षाहेतितनादि प्रतिपादितान्यथ
तोयस्तोयोत्तरक्रमतोऽनेवाप्रमाणानांशपथावहितेषः तत्रैव प्रस
ह्यैनेवनदर्शाविस्तारकेनाप्युपलभ्यैव न प्रवेवष्टनमस्ते
नास्माग्रस्थमागम यथाव्येन श्रुतस्य वक्तव्यमपारवचन ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दूषणमपि सादृश्ये व्याकरणस्मृतेः कलेर्दोषितादिरूपा
याः प्रत्यवस्थानविरुद्धत्वेनाप्रामाण्येऽपि न कल्पकाशादेव
वचनप्रामाणीकर्तुमर्हत्व यत्नशिष्यबुद्धिक्लेशपरिहाराय
स्थूलमानमुक्तमिति तत्र त्वेनतेषांनिर्दोकरे प्रकरणोपार्थ
प्रकाशिशिष्यप्रतारणाकरणात् नाप्यायः तावतापि तत्रिवि
रहात् प्रकृतिविकृतिभावेन स्थादिनिवत् मास्त्वितेन च
तरत्वेनिर्णयनकरणेनतन्निर्माणप्रकारस्य कस्यचिद्धक्त
व्यत्वेसतिस एवप्रकार उक्तोनत्वनाम्योग्यप्रकारेस्तीतिनि
यमः तत्रस्यापि पूर्वमुक्तत्वात् एकदूसत्वेकथमिति चेत्
एकदूस्तेचनरस्यमुपक्रम्यप्रवृत्तत्वमेवनप्रयोजनमितिनदोषः सू
नातिरिक्तदोषश्रवणमपि मूलभूतक्रियासारकामिकत्
त्वकारणाद्युक्तप्रकारानतिरिक्तपरं किंच त्वदुक्तः कमलाकरो
क्तस्तत्तोऽप्युपरोवासमहेत्रफलापायीप्रकारोऽत्रसत्येव इति
विनिगमनाविरहः केनवारणीयः प्रत्युत्तमेवमूलतत्त्वो
क्तेगुरुसंप्रदायत्वव्यवस्थितमेवग्राह्यमितिनकोपिदोषः
वस्तुतस्तुतदुक्तप्रकारस्यप्रकारादिघटितत्वाद्यंशकारण
त्वेकाकथाग्रन्थंसेरामरंगलप्रानिंप्रगलादिघटितत्वेतिन
किंचिदेतत् अतएवव्यवहारयोग्यंस्थूलंमानंशृणुप्रोक्त न
चाहिसंक्रान्तिसमयः सत्योगाणितविदितानीतोऽपिनस्ना
नदानादियोग्यः किंतुततः पूर्वोत्तरप्रहरादिभागएवेत्ये
तोपिनात्रशादेशस्यगणितानशेलोनशाकात्वेऽपिनसांनिर्देशः।
शाकारंगतस्थूलमानमाश्रित्यैवंश्लोकादिरचनाकार्याणिमूलं(
कृतामभिप्रायः प्रथमपद्यापासंक्रान्तिश्रुपायाः सन्निहितानाथ
त्वाम्नाः त्रायनमामलाद्यादिववनान्तस्यकालमानिहित

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नाडीग्रहणेन तद्दृष्ट्यापि सूक्ष्मदेशसंनिहितदेशोपादानमा
वश्यकमेवेति चेत् नेति कोऽभूत् एतत्पवसूक्ष्मदेशसंनि
धानलाभार्थं नानानेत्रेषु संनिहितनरसंनिहितनमपा
पकनानावचनाम्नु पलभ्यंते शकाशकापवनपाश्रमेपा
सूक्ष्मसूक्ष्मलपशाणाव्यवस्थाप्यानिशनिकनमानिविस्तरेण
योन्यादिकेरपद्दशालाभावसर्वाणापिकेदानिचनरस्थाणा
हनामेववाकर्षात् यद्धेमामापररस्पचनरस्थाणोकेशने
कर्याहमाकृतीनिवाने प्रमाणापि वनरस्याणपवनानिस्वव
नेलान्यथावाकविदिते प्राणार्थमेरनवनरसहनान्यनर
नापनमेवानयते पूर्वदेशयाममेध्यहनेवाचनरसकेन
दावार्थमप्यनिर्दिष्टामितिसिद्धानशोधवशनेः हनेवाचनरस
स्थानमध्यस्थानेहषेशयारिनिक्रियासारोनेषु नकेशपतीय
मूलेनाकरनमः पनदसेमवेपवकेशेपतामध्यमोनुसमेव्यः
नवपंचापावेकेवाकनेवेलनरणाविनामिन्यामापरहस्पोके
नेषांपंचकेगनोस्यानमुकेनारदोपे पत्रापदिशपतेकेर
पंचकेनयकर्ममाणा वेदामहर्षवंदचहनेपमानिभेनपा
कर्याच्चनानिशकेशनिप्राप्यादिश्रुविवचनाः पंचमकारप
केरमेशारिपाणवरहिजशन एवंप्रामार्थमेवानुवादाय।
प्राकाराशापुनरहवोविधिः पंचकेरपत्तेष्वसमपृपककेर
पलंकानिष्टमनसरेत् प्रथवा दिशाकेरमुनरस्थाप्रविद
ध्याद्वन्नरसमेकमेवगावाध्येकेः ननिवेशनेवानरस्याम
शप्रनोयावाकार्थं पकेवाशिवकाष्ठायाशनोयाकारयेद्दुपर
निस्पामशेभुवचनात् नवचनरसंहनेनाम्नन चनरसभवनेकेर
हनकेरमप्यापिवानिकेपासारनेः प्रपकेसनास्थानप्रमाणामार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यावानिति विस्तारोमध्यसूत्रप्रमाणंयावद्दर्शितावत्प्रमा
णमेवखननंस्यात् नचांतरेपि यावन्मानेकुंडेविस्तारस्तत्
स्तावत्स्थानस्यापिमानेप्रदिष्टमिति ग्रन्थवदेति मेखलया
सहखातमानमेतदनुष्ठेयं नवमेखलकुंडस्यविस्तारप्र
माणेनखननमनुष्ठेयं हस्तमात्रंखनेदितिच्छंगृह्यमेखलया
सहेतितेशांतरोक्तेः प्रतिष्ठासारसंग्रहेपि पंचाविमेखला
श्चांपंचाशांशेषमधःखनेदिति विश्वकर्मापि कुंडेनिजाग्र
लैस्त्रिंशच्छंगृह्यमेखलयासह सिद्धांतशेखरेपि खातेकुंडप्र
माणंस्याहृद्धंमेखलयासहनीति ग्रन्थपदार्थादर्शकृतः
मेखलानांकुंडभूषकत्वानाभिःसहखातेनानप्रसंगे नच
भूषकत्वेकदाचिदकरणमपिप्रसज्येतेतिवाच्यं संगार
रहितपद्मयजमानेविनाशकृत् मरणंविमेखलेश्व
स्थादिनानावचनैस्तदकरणेप्रत्यवायश्रवणात् किंचखा
नेहिकुंडस्वरूपनिष्पत्तावेवोपक्रममितिसंनिपत्योपका
रकमंगंभवति मेखलानुभूषणरूपा आरादुपकारक
मंगमिति नतयासहखातोयुक्तः यदुक्तंयोगिनीहृदये
स्थानेकुंडघनेनस्यमंगत्वेनस्यकीर्तितं संनिपत्योपकारे
णमेखलादेर्विशिष्यतइति अपिच मेखलानांत्रिपंचद्वा
दशसंख्याकत्वनानुगमात् तदनुगमकृतःखातस्याप्यनु
गमःस्यात् अन्यच्च निवृत्तिच्छगलेनतत्रमताःसनेवाग्र
लैरितिविश्वकर्मवचनस्यपूर्वोक्तप्रतिष्ठासारवचनस्य च
त्रिमेखलाद्विपरतयास्पष्टमवगमात् कुंडेमेखलयास
हेत्यादीनिसामान्यवचनान्यपित्रिमेखलादिकुंडपरान्
येवनयानि यदुक्तं वातिककृता सामान्यविधिरस्पष्टः सं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विना
५८

द्विपेन विशेषणत्वमिति तथा चैकैकमेखलाज्ञापकवचनाभा
वान्मेखलाविनेयत्वानि सिद्धं सर्वत्र तथैवात्र तस्मान्मेख
लाविनेयत्वानमानमिति सिद्धान्तः मेखलया सहत्वानव
चनानि यत्र होमेऽपि वा शब्दादिसत्त्वप्रमाणकेत्वानाधिक
प्रयोजनेनास्तित्वपरागीति व्यवस्था इति द्वैधेन यत्र स्यात्
त्र धर्मोऽप्यभावेऽपि स्यादिति द्वैधेन विषयः कल्पनीयः पृथक्
पृथगिति वदन्ति प्रत्युच्यते कश्चिन्मेखलया सहैकवचनं
त्वात्तस्यावश्यकत्वे सर्वत्रैव तथा किं न स्यात् वैषम्ये तत्प्र
माणाभावः विशेषविधेः पंचत्रिमेखलाज्ञापकं स्याद् द्वे
व सामान्यविधिदर्शनादुपलक्षणत्वेन पंचवीतिपदार्थ।
योऽरथ्ववलक्षणाद्वा सर्वत्रपरत्वं किं न स्यादिति तस्माद्यत्र स
त्वप्रमाणाकल्पककर्तृकस्त्रुद्धोमस्तत्र मेखलया सहैव वर्त
नः प्राधिकप्रमाणस्यानुपयोगात् यत्र तत्र च प्रमाणकोऽव
रुकर्तृकस्त्रुद्धोमस्तद्विषयाणां मेखलाविनाभ्यानानुष्ठान
वचनानीति सिद्धान्तः प्रथमेखलास्वरूपमाह ऊर्ध्वनाभि
ति चत्वरस्यानि प्रभृतीनां कुण्डानां यादृशं स्वरूपं चतुरस्रया
स्यादिरूपेण तथैव मेखलानामपि स्वरूपं कार्यमित्यर्थः ते
ष्वपि उत्तमोऽयमुपतः द्विमेखलापक्षे मध्यमः एकमेखलाप
क्षे कनीयान् मेखलानां त्रयं चापि द्वयमेकमथापि वा नित्या
यतीयसंहितावचनात् क्रियासारेऽपि नाभियान्तस्मात्रयं
कुण्डेष्वेवं त्रिमेखलं कुण्डं द्विमेखलमध्यानीयं स्यादेकमेख
लमिति कश्चिन्मेखलानां [illegible] त्रिमेखले द्विने कुण्ड
[illegible] मेखले मेखले कानेयस्यादि कुण्डप्रमाणभेदा
न मेखलानां मानमेवमाह मात्रिमात्रस्यादिना ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हस्तमात्रं कुंडं वेदाग्निवत्नोऽङ्गुलान्यत्र समवस्थमानानाम्।
वैष्णवेपि कुंडे भुकुंडे मानषष्ठांशेन प्रथमाग्रषष्ठांशेन हीनौ।
याद्वादशांशेन तृतीया मेखला वार्थैः सार्द्धेन महाकपि
लपंचरात्रेण स्पष्टं कुंडं षट्भागिकान्यायाद्वितीयाष्टांशक
स्तना तृतीयाद्वादशांशास्यादिति नोदितमत्राष्टिपात्रेपि तथा
कार्थं मष्टिवज्रमष्टिः प्रकोष्ठ इति यावत् समथमामथमप
वाङ्गुले द्वादशाङ्गुलमेव तावन्मितेन कुंडे मेखलायाः प्रथमा
यात्रेस्याद्यामोत्तरवता विस्तारोङ्गुलप्रमाणोऽस्यानाष्टमंशा
ष्टांगुलस्य द्वितीयायाः पंकोङ्गुलप्रमाणांसार्द्धाङ्गुलप्रमाणामि
तियावत् एकेन सार्द्धेन मद्धमेकार्द्धमिति तत्र वियुग्मः भव
ति वाष्टमाशः सार्द्धकोङ्गुलमेव तृतीयायाश्चाङ्गुलमात्रमस्तु।
वतादि द्वादशांशनाम्यत्रस्फुटाश्चरत्निमात्रेश्रते अङ्गाद्वादशां
गुलमेवारत्नेर्विवक्षितं तत्र प्रथमांगुलमेखलाषष्ठांश
वमष्टुकारत्निमानस्याङ्गाद्याहतं मध्यमानस्य पादद्वयाङ्गुल
प्रमाणापकपदस्यात्र पकांशापरतात् द्वेकपदेन द्व्यङ्गुलाधि
केकपादलाभसंभवात् अष्टमांशनाम्यंशाप्रमूरा तृतीया
तमेखलामार्द्धाङ्गुलप्रमाणाः अङ्गुलपदस्यैकोङ्गुलपरतये
आत्मकपदस्याग्रात्मनः केपकोभागा इति अस्यस्याः अर्द्धपर
तया चतथालाभात् अत्र द्वादशांशनापि निर्द्धलोका एक
रत्नेन स्पष्टमेव वेलाग्निनयनोऽङ्गुलप्रमाणानि प्रथमादि मे
खलानामिति द्रष्टदीपिकान्मात्रिंशां येषां यत्र सपादद
यमष्टमांशः सार्धकोङ्गुलं द्वादशांशाः अत्र पादाद्धांशपाश्च
गश्चैतान् रत्नाद्रावार्थैः कृतः यतः सर्द्धद्विशोध्यमात्रार्थादि
दर्शनमात्रमेव कुर्वीत सद्भूयो ये प्राग्विशेषान्वतपवा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विला
५९

मूषगृहस्थितोपि निर्गच्छेदिति निरुक्तेः तन्नेषां तावत्पर्याप्ता नाडपर
सितमात्रं वस्तु तस्य पूर्वापरमूलपर्यालोचनया षडंशा।
स्त्रिभिर्मेखलानां मानामिति न मूलतात्पर्यं रकितत्वन्मा।
नादेव कार्यमिति तस्य रूपान्मेखलाः कार्या इति मूलकृतामभि
प्राय इति यतोमः पदार्थादर्शकृतस्तत्र प्रोक्तं परमेकविंशत्य
ङ्गुलपरिततमा ईं अंगुलाप्रमाणं च यवाधिकत्र्यंगुलाद्धि
तोपा पादोन त्र्यंगुलान्तोपा प्रशस्तिकृष्णमध्ये कविंशत्यङ्गु।
लमेव परेते गुलमानहस्ता मृत्प्रकृष्टरदाधिकप्रमाणके त
त्रपादोनचतुरंगुलाप्रमाणमाहुर्यवाधिकत्र्यंगुलाद्धि
तोपा यवोनत्र्यंगुलान्तोपानिवद्धेनामूलार्थमेव परिमज्ज
न्ति सर्वेषु पवमूलोपदामपेक्षाहर्षेग्रप्रपवसाधीयान मेख
लाकरणप्रकारो यथा पकहस्तेन द्वांगुलविस्तताश्चंगुलो
न्सेधा कंठात्प्रभृति प्रमाणा कार्या तदुपरि द्वितीयात्र्यंगुलो
न्सेधा समांगुलविस्तता तदुपरि चतुरंगुलोन्सेधा चतुरंगु
लविस्ताराप्रमाणं प्रथा तेन वेदाग्नि पनोगुलवेना सोफल
नः सिद्धं भवति यापात्तमेखला पूर्वाप्रमामाभिसिद्धा हस्तेति प
प्रमाणे तेन वांगुलोच्चा वारिधतरंगुला वावतरंगुलविस्ताराव
द्धितीया वेन:पंचांगुलोच्चा वारि अंगुलोच्चा त्र्यंगुलविस्तारा च त
तोया तभपतोत्र्यंगुलोच्चा ताला वाद्दिस्तता चेति केदमानमार म
खलानामिति मेखलानामतः परितः सर्वतः प्रगुलान त्र्यंगुलमं
नामोपि: केदपकहस्त कुंडस्य भवेदिम नयः पतेन कुंडमान चतु
विंशत्यानीमोरिनिधानं महाकपिलपचरात्रेशुस्पष्टं चतुर्वि
शतिभागेन केदो वेपरिकीर्तितः मिरोनेशाप्रेशापि कुंडे हस्तामि
ते केदं कपोटकोगुलवाटरोगोन द्विहस्तादि कुंडानामन यात्रशो
पके कोगुल।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह्वयानेमित्तहोमसंख्यायांविशेषमाह बहुयेत्यामित्यादिना
दशहस्तांतमन्येषांकुंडानामङ्गुलवशान्नेमिवहुयेदि
त्यन्वयः द्विहस्तादिकुंडेषुमेखलामानमाह कुंडेद्विहस्ते
इत्यादिना ताःमेखलाःयोनिनिवेशमाह होतुरित्यादिना
यासांमेखलानामुपरिमध्यभागेहोतुरग्रेपूर्वभागेस्य
त्यपराकारायोनिर्निवेशनीया होतुरग्रेत्यनेनदक्षवि
ते वेदीपश्चाद्भागेनपतिहोतुस्वयात्मुखमेदस्त्रखला
त्वाभवतितथाकेषांचिन्मतेमेखलायाः केषांचित्कुंड
नोदक्षिणमेखलामात्रपरियोनिःकर्तव्येति तदुक्तंस्वायं
भुवे यागाग्निपाश्चकुंडनाभ्यायोनिरुदङ्मुखा पूर्वाग्नुलं
स्थिताःशेषाणांपश्चात्मध्यवस्थिताः सिद्धांतशेखरेपिवेदा
ग्निपमादिकुंडयोनिः सौम्यमुखावास्थितायोनिःपूर्वमुखा।
स्थिता योनिःपूर्वमुखान्येषुपूर्वेशानांतरस्थितेति सोम
शंभुरपि पूर्वाग्निपाश्चकुंडनायोनिःस्यादुत्तराननाः पूर्वा
ननात्वशेषाणामिति तथाच पूर्वाग्नपदत्तिशाकुंडानिन
वमेकुंडमुत्तराग्रे प्रमाणानिसर्वाण्यपिकुंडानिपागग्राणी
नियथावस्थितानि एकहस्तकुंडेविस्तारवत्तथांशेनबद्धे
गुलरूपेणमानेनदीर्घता विस्तारस्तुकुंडेविस्तारषड्भागे
नपतुरंगुलरूपेणायोनेः योनेर्हस्तकुंडेविस्तारद्वादशांशे
शेनरुद्धांगुलरूपेणसर्वत्रानुसर्तव्या यत्तु केनचनांतरे तथा
षड्द्वादशांशैर्योनिः कुंडायामेभुवेन आयतापिस्मृता।
तेगनिनांशेनतदग्रकमित्यभिमत्याह यद्वचनंतरित्या
दि केचिद्द्वादशांगुलैरदीर्घतावस्तारोपचताः प्रत्येक
योनीनांकार्या यत्कुंडपंचरात्रे प्रकाशलाकृपायायोनिव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विना
९
60

दध्यान्नावदातयतो ग्रन्थयापि उत्सेधायामनन्तलायोनिः स्याद्दा
दशांगुलेनेति तदेतदभिप्रेत्याह षट्चत्वारिंशद्गुलेत्यादि षड्
विंशपदैर्वाभिन्नसंख्यायाः परस्परमिलनानिष्पन्न द्वादश
संख्येयमर्थः इतिवदन्ति ग्रन्थेष्वापत्तयोः स्वस्वप्रदायतो
व्यवस्था एकांगुलमिति ग्रन्थेनक्रमेणमानचतुर्विंशाशतपोन
ग्रन्थवैचित्र्यनिर्धारिते किंचिद्व्यामुखमितिकोविकल्पतः प्रवि
ष्टमित्यर्थः पङ्कजेनगतेनवक्रमहृदयसमाकुलाग्रमस्यदल
सन्निभा मेखलामध्यतः कार्णोऽग्रविष्टामंतरेणयोगे हिरु
ल्यादिक्रमेषुधानिरग्राणांमानमाह एकैकांगुलनविते
ग्रन्थेषु हिरूल्यादिद्विगतेषु यवहृदयक्रमेणगते हिरूले।
यवहृदयं त्रिरूले यववक्षयं चतुर्हस्ते यववषट्कमितिक्र
मेणेत्यर्थः नालाभिनिवेशनमुपदिशति स्थलादिति स्थले
तरभागोमानानालेस्यादित्यर्थः एतेन वा समेखलामलग्रना
लेकार्योमन्त्रेण चतुरंगुलोत्सेधविस्तारं वासमेखलामलग्र
वेशीकृत्वातदुपरि नालस्याप्रदेशेतिपर्यवसितार्थः सरंध्रक
मिति मध्यमेखलापरिपार्श्वस्थितमरणार्थरंध्रस्यापपिन्नानुग्र।
न्यामध्यभागोमहाद्वारणीयइत्यर्थः नाभिनिवेशनमुपदिशा
ति कुण्डनाभिमिति पद्माकारं कुण्डानुरूपं यद्यत्कुण्डे नाभिरभिनि
वेश्यतत्कुण्डसमानरूपं वानाभिनिर्मायकुण्डनाभित्वातम
योभिनिवेशयेदित्यर्थः ज्ञानपद्ममिति नाभिः प्राणभेदो।
पिहृदयादिनाभिधानाना नाभिशब्दः पुंलिंगोपीत्याभिप्रेत्यस
त्रिभागमित्यादिविशेषणानि यत्पुंलिंगशब्दाभ्यामुपदिष्टं
शिकुण्डेनाभिरुत्सेधतारतस्तु त्वतावैस्तारास्याद्यङ्गुला
ग्रवालकुण्डे तत्तुनाभिविस्तारायामं द्व्यंगुलानाभिः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एकहस्तेनुत्ववविस्ताराभ्यां वेदांगुलाचतुरंगुलानाभिःस्या
दित्यर्थः अत्रैषुद्विहस्तमिहस्तादिकुंडेषुप्रत्येकंपञ्चवह्नयस्र
स्थानाभिरन्तुष्टयेत्स्यर्थायवह्नयस्मादेःयानिकुंडेकुंडसामा
न्यप्रक्रियायामेयोनिंप्रकुंडेकुंडसामान्यप्रक्रियायामेना
भिवप्रतिषेधति योनीत्यादिना नाभिःपंकजाकारनांसेपाद
यितुमाह नाभीत्यादि ऊर्ध्वीनेत्यत्रपंकोशेनेतिशेषष्ठवाहिरं
शाहुयेनेमकलानन्तरेकोशेनेत्यर्थग्रामसेवानिनशेषमूरणा
मितिकेचित् शाखीसाकोतराशाहूनेवप्रपूर्ण्यनेश्वति त्यायाद
र्थग्रामार्थस्यापिप्रमाणकेपदमवशेषपूरणीये इयांस्तुभेदो
यदर्थग्रामस्यलेपूरणेनमूलकर्म्नेरसोरस्यकरं अन्यथात्तु
नस्वरसेसिद्धमनायानिमाचीमतिकेचित् अष्टादिकुंडानां
व्यवस्थामाहमुष्टीत्यादिना पक्षान्तरमाह एकहस्तेत्यादिनं
मोहैकसोकेन इदंतुषुष्टपशान्त्यादिइत्यविषये एकमा
त्रकर्त्रेकहोमविषयंवा चतुरस्रादिकुंडानां कार्यभेदेन
व्यवस्थामाह सर्वेत्यादिना छेदः छेदःउच्चाटनमितिया
वत् शत्रूणांपरस्परंविद्वेषकरणात्तद्वाततत्पकरमेव
शत्रुतत्पकरेनामतेनमारणोत्पनेननयोनरूपंनवातं
वानरस्यवश्यमाणस्यविरोधः यदुक्तंकामिके येसंस्तंभ
वतः कोणमग्निभागेभगाकृति चंद्रार्द्धंमारणायाप्येदथ
प्रसंवनेकरने वारुणपोशांतिकेतृतेषडस्रमुच्चाटनेनिलेइति
व्यायोऽहिकंपद्मंरोग्यामस्थास्तिप्रकृतिंरमिति नत्वाकारणादेः
पुत्रादिकामनायांवर्तानुरोधात्कुंडाकृतिरन्तुसमनेत्या
घारोसिकामनानुरोधेनेतिचेत् नानित्यहोमेनैमित्तिकरो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विना
६१
61

मेववर्णप्रकारेण कृतिनिर्माणवचने चरितार्थे भव
काम्यविषये कामनाविशेषप्रकारेण कृतेर्बाधकव
चनेन बाध्यतेन वचनत्रियादिष्वकामनाकृतयोनिकंर
दिष्वचरितार्थानिवचनानित्राणलक्षणष्वकामनायोविश
षण चतुरस्रत्वादिनिवचनेनैव बाधितानि किं न स्युः विशे
षकामनाविरहादिति वाच्यं किं वर्णकामनायोकामस्य वच
नेचरितार्थीकृत्य किं वर्णविशेषवचनेन बाधनीयमिम
त्रापि विनिकामनाविरहात् तस्माद्वर्णविशेषवचनमका
म्यपरमेवानित्यनैमित्तिकरूपयोरकाम्ययोः काम्यविशेष
वचनस्याप्रवृत्ते काम्यविशेषवचनेसकलवर्णानां कामन
परमित्येव व्यवस्थाभ्युपगम्यतामिति दिक् ॥ इमानि कुंजानि तान्य
णान्यनिकयावाकार्याणि यदुक्तं नाम्नुणलक्षणेपतेकार्या
न्यनिकयापिवा प्रश्नेननाम्नुक्तं कुंडं सम्यग्गोमयोभस्मा सो
येवसपापासम्यकशोधयेदमरेषभ स्नात्वापानेनकुंडानो
पानःसाक्षिभिःसह रक्तमस्त्वालिपिहाभ्यांरत्नयेदकाप्रिय
यत्नेन प्रथमनान्नातिरिक्तमेव कुंडनोमानमास्येयं नेष्वयाम
मानाधिकादिकं यदुक्तं विश्वकर्मणा एवोनाधिकमेवेश
गोदानेधनधनक्षयः वक्रे त्वेवमेनापोमरणाख्छिमे।
एवेले मेखलारहिते शोकोभ्यायिकेचित्तसंतापः भार्याव
नाशकेयाकुंडेरयोन्याविनाकृते अपमृत्युसमेनयोकुंडेरप
कंवर्जितामिति जयदयपामलेपि सन्नाधिकेसरहितोम्ना
नहीनरविहूला नश्राणः कंठहीनस्यादारिदूमेनालानके अयेश
केनामनाभागामानेनाधिकेमानेन व्याधयः संप्रवर्धन्तेवीनाव
म्यादयमरानिः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

उच्छ्रायः स्फटिकतो बिद्धिद्विसंज्ञले वाच्यताभवेदिति योनिः पश्चि
मशिरपकंठं ज्ञानिप्रायेण कंठमुक्तमाह निस्तामिता।
दिना वेद्यावाप्याय सेपार्श्वस्थायेवानवेशश्च शते वेद्यतु।
कल्पोपि कथित अथ होमोपयोगि स्त्रुक्स्त्रुवनिर्माणप्रका
रमाह कथ्यते स्मादिना श्रीपर्णी काश्मरी भाषया कम्भारी।
ति प्रसिद्धा क्षीरशाखिनः सन्त्वश्वत्थादयः प्रवीताः एतेषामेक
तरं गृहीत्वा हस्तमात्रमानस्य षट्त्रिंशद्भागान् कृत्वा स्त्रुवे रच
येत् तत्रैकैकोंशस्त्रयोदशाधिकानां पंचपंचयवानामभव
ति तत्र मूलतो विंशतिभागैर्दंडः अग्रांशे वेदी अग्रस्याग्रपक
भागेन कंठः सप्तभिर्भागैर्मुखं तत्र कानिष्ठांगुलिमानेन मु
खे प्रणालिकाकारेण खातेन निर्गमनमार्गं कुर्यात् वेदीम
शेन वेद्यास्तृतीयांशेन विस्तारः कंठस्य त्र्यंशविष्कंभः मुखं।
अग्रे कंठसमानं वेदीमध्येतीयांशविस्तारं वेद्याग्रांशेनोवि
निर्गमाह वेदीमध्ये स्यादिना वर्तुलमित कर्णिकाया
वामदेशसर्वतः नेनांशद्वयं संगृहीतं अवटंगतं तस्याव
टस्य बहिः परितो हनकार्थं नेनांशमेकं संगृहीतं मुखवे
द्याः परितोंशमानेन मेखलास्यादित्यन्वयः ततोंशेन
मुखेपि मेखला भ्रामा भवति सा च ह्रनाकारा काथ्याः अर्द्ध
भागेन परितउर्वरितेन चतुरस्रशोभावटनाकार्या न
स्याचपकांशेन कर्णिका हाभ्यामवटः एकेन हस्तेन यवश्रे
शेन दलानि एकांशेन मेखला एकांशेन शोभेति अष्टा।
वपि भागाः रपत्र्यकाः शोभांशे प्रमाणमेव मुक्तावली अ
हंगुलाभवेवाभाससमावाविबिनापिवेमवरपा अवाग्र
नयाहेशवाचो देदेनि अंगुलेरिति भागप्रस्तावांज्ञागपर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
विना
६२
62

मेव तस्याश्चाग्रिमभागे द्वेशेषे दंडमूले कुंभः चलाभिरंशोर्वे
ही सेलग्रसुरवः कुंभाग्रेकार्य्यः सुगे सुगमे कृताहिबिसत्सुशाश
नादंडसुगमे शैशिरिष्यस्यांशाद्वयेनत्यर्थः गोष्ठेचकेकणाकारा
कार्या मूलेचाग्रेचदंडस्य गोष्ठेकेकणावद्धवेदिहितसोमशोभ
कत्वात् तेन दंडस्येकादशांशाः कुंभद्वयगोष्ठेद्वयाभ्यांशून्येन्ता
इतिनवांशादंडस्याधारणार्थं सुवंदिनाइतिपर्य्यवसितं दंडस्यं
नाहो विशालता बाहुरंशैः स्यात् चडंगुलपरीणाहो दंडम
ध्यउदाहृतइतिमेवसुकावमास्तुकत्वात् यत्र बाहुरंशोः कु
मोकृतिः पृष्ठभागः कार्य इतिविधेयं दंडस्यानाहोदीर्घत्वमी
रितमिति पृष्ठगे वाति मत तन्न अनाहस्य दीर्घत्वावाचकत्वा
त् उक्तसुकावलीवचनविरोधाच्च पृष्ठभागे कूर्माकृतिनिम्नो
नो भागस्तकोहा नदयाच्च ग्रस्याः सचो सुरवस्य पृष्ठभागे हस्तग
नवशाहान्य तमस्यसुलाकारेरवयोदिमाह हंसस्येत्यादिना
यत्ताववनासवोनिर्माणप्रकारमभिधायसर्वस्यरवनामक
रमादर्शयति सुवस्मादिना एकहस्तस्यपट्टविंशड्गुणान्
कृत्वास्तुचो रवनमुक्तं तत्र द्वादशांशांसमका समुच्छ्रितवत्ता।
विंशांशैः सुवमारवयेत् तत्र द्वाविंशतिभागे दंडः भागद्ध
येनशिरः तत्र रवनने यथाकर्षमात्रं स्यात् तथा तिथ्यांवद्का
र्यं गोष्ठेपदमत्र कुंभयो तस्याश्च मूलाग्रयोः पूर्ववत् कुंभ
द्वयं केकणाद्वयं च कार्यमितिपर्यवसितार्थः पत्रयोः
प्रातानिधिरुकसंशोतवे नरत्नाभयलाशस्यपर्णाभ्यां हूयतेदद्वे
पत्राभ्यां मध्यपत्राभ्यां मध्यमेनपत्रेणनुहोतीतिश्रुतेः सुतपव
मध्यपत्रेणपालाशपत्रवत्सोनभानयादिस्यादिनाभानेनम
ध्यपत्रनिषेधः हवनेनस्यानिषुक्तत्वात् इहवचनेनसुकसुवयो
हेमोर्यकार्यकरत्वं यत्र हय स्यानि कथितं ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वायवीयसंहितायां स्रुक्स्रुवौ तैजसौ ग्राह्यौ नकोस्माय।
ससीसजौ। यत्तदाहमयौ वानयौ वौ पिप्पलोद्भवे संहि
तायां पलाशपत्रनिभे इहवि रेसकस्रुवौ मुने विद्याद्
स्नुस्पयत्रैः संहितेमे होमकर्माणीति ग्रन्थवेदिकानां मध्य
मध्यस्थानां सर्वतोभद्रादिमण्डलचतुष्टयान्तमरवना
प्रकारमुपदर्शयति चतुरस्रमित्यादिना पूर्वपरायताभि
र्दक्षिणोत्तरायताभिस्तिसृभिस्तिसृभिरेखाभिश्चतुष्को
ष्ठं चतुरस्रं संपाद्य तत्राग्नेयवायव्यपर्यन्तमीशाननैर्ऋत्यप
र्यन्ते च कर्णसूत्रद्वयं दत्वा चतुष्षष्टिकोणाष्टकेकेकर्णसूत्रं
दद्यात् सूत्रद्वयसंपातरूपेषु तच्चतुर्षु मत्स्यचतुष्के पूर्वे प्रा
गपरायते द्वे दक्षिणोत्तरायते रेखे कुर्यात् एवं षोडशको
ष्ठकानि संपद्यन्ते तान्येव पद्मान्यभिधीयन्ते कर्णसूत्रसं
पातसिद्धान्यर्धकोष्ठानि त्वर्धकोष्ठान्येवाष्टकोष्ठपदेनना
भिधीयन्ते चतुःषष्टिकोष्ठात्मकनप्रकारसाधनाकेनाह
पूर्ववमित्यादिना ग्रन्थसमर्थः कोणागतं षट्चतुर्थं कोष्ठकर्ण
सूत्रमेकैकं दत्वा तत्र तन्मत्स्य सूत्रद्वयसंपातस्थानेषु पञ्चमत्स्य
चतुष्के पूर्ववदेकप्रागग्रे द्वे दक्षिणाग्रे पश्चिमोत्तरतः स्थे
रखा रेखे कृत्वा यन्तन्त्रपातो न्यस्तं तदालकोष्ठ मत्स्यचतु
ष्के द्वे पश्चिमतः प्रागग्रे द्वे चोत्तरतो दक्षिणाग्रे स्त्रे द्व रेखे
कृत्वा चतुःषष्टिकोष्ठानि संपद्यन्ते इति षट्पञ्चाशदुत्तरद्वि
शतकोष्ठसंपादनप्रकारं सूचयति यावदित्यादिना याव
त् यावन्मत्स्यदानेन षट्पञ्चाशदुत्तरद्विशतकोष्ठानि संप
द्यन्ते तावन्मत्स्यानि सूत्राणि तत्र पूर्वसंपादितचतुःषष्टिको
ष्ठमण्डले तेनैव विधिना पूर्वोक्तप्रकारेणैव पातयेदित्यर्थः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तथैवेशपश्चिमसिते कोणसूत्रवत्क्षेत्रं पूर्ववत्कोणसूत्रव।
त्पूर्वंदत्वा तत्र मध्ये मत्स्यवत्क्षेत्रं हंसाग्रे हेत्र दगग्रे सूत्रे
दद्यात् एवं मत्स्यचतुष्कं पातेन मध्ये तनगालकोष्ठमत्स्यषष्ठ
द्विपोडशमनः प्रागग्राणि षड्विंशति रेखा दक्षिणाग्राणि सूत्रा।
णि पातयेत् एवं कृते षट्पंचाशदुत्तरा द्विशती कोष्ठानां स
पद्मा भवन्तीति कोष्ठानामेषां विनियोगमादर्शयति षट्त्रिं
शतेर्मध्ये चतुष्कोणमारचितेत्ते ब्रह्मसमध्ये वहिस्तारस्य परित
एवं पंचवीथीस्थलकामध्यास्थितानि यानि षट्त्रिंशत्संख्या।
नि पदानि तैः कमलं रचयेत् कमलसीमा षट्त्रिंशत्को
ष्ठात्मिका तत्र स्वैवरवर्णी या वहिः शतिपीठवेदिका या द्वा
दशो भागात्तद्विधानेति तथा च पद्मसीमातो वहिस्तत्पश्चात्परि
तोष्टाविंशतिकोष्ठात्मके तत्पाकि प्रथमं वीथिकामारचयेत्
तद्वहिः परितः षोडशभ्यो द्वाभ्यां पंक्तिभ्यां द्वादशोत्तरैकशत
कोष्ठात्मिकाभ्यो द्वाराणि शोभा उपशोभाश्च स्तानकोणांश्च
निष्पादयेत् चतुर्दिक्षु रचयेदित्यर्थः अथ षट्त्रिंशत्पदे मध्य
स्थे पद्मरचनाप्रकारमाह पद्मदेवस्येति षट्त्रिंशत्कोष्ठा
त्मकस्य पद्मदेवस्य भागात् द्वादशधा विभाजय पंकोष्ठा
द्विशतं मध्ये तो वहिर्भ्रमेत् ततोभयतोऽशाद्धयन्यागः
पंचवसितः ततो दशभागान् प्रतरूद्वेरिता पूर्वोपरायां।
तमेके दक्षिणोत्तरायते चैके सूत्रमितिरेक सूत्रद्वये।
कोणसूत्रद्वयं च कर्णसूत्रापरपर्यायं पूर्ववद्दत्वा स्थित
मध्ये वामेन पद्मदेवस्य षोडशधाविभक्तमध्ये वलनानि सूत्रा।
णि पञ्च तेषां मध्यसूत्राणि भवन्ति तत्र कोणपदस्था दशभागे
नैनः स्थितानि षट्धाविभज्य मध्यसूत्रादिरसे ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्याष्टांशाहृदयेन सूत्रमेकं कृत्वा तद्वाह्निरंशाहृदयेनाह्नितीयेन
हृह्निरेखाहृदयेन तृतीयं सूत्रं कुर्यात् कर्णिकोपान्तवर्तिने
न्यादिना रंजनेकर्णिकादेः स्वयमेव मूलकृत्वात् तक्षणे न
यकर्णिकादिस्थाने किमित्याकांक्षायां परिशिष्टोक्षः प्रसे
गादिदानीमेव तत्स्थानादिपदशकार्थमुपदिशति श्रा
पमित्यादिना मुख्यांशेनेति पूर्वपरित्यक्तद्वादशांशेनेत्य।
र्थः परित्यक्तद्वादशांशेन सूत्रमग्रेकरिष्यति सांप्रतं तत्र।
किः स्थानमात्रपरिचयार्थमेवेति ध्येयं वाक्येति वाक्यपत्य।
यहृदं तृतीयं यस्य तदेन रालेनेत्यादिना केसराग्रेषु केसर
सूत्राग्रे निधाय सूत्रादिमानेनेत्याय विधिनावसमाप्तेन
परितः पत्रतेषु सूत्राणामुभयतः श्रृंगनिशाकरान् श्रृंगं वे
शकारेरेखाः लिखित्वाकृत्वाग्रदं वेदशाणां संधिषु सूत्राणि
पातयेत् विधिश्चायं पत्रमानेनरालमितसूत्रं केसरसूत्र
सूत्रदिक्सूत्रयोः संपातस्थाने स्थापयित्वा तदिक्सूत्राम
यतः पत्रमूलस्पर्शि केसरसूत्रलग्नं तद्हृदयमर्द्धं वेदालेख
न् एवं चतसृषु दिक्सूत्रेषु चतसृषु कोणसूत्रेषु च कृतेनाष्ट
सु संधिष्वग्रदं वेदशाना यंते नत्वनान्वर्द्धं वेदकरणं कृतश्रा
पातमिति चेत् केसराग्रेषु सूत्रादि निधायेति बहूवचना
देवेति गृहाण यतोष्टसंधिष्विति पत्रमध्यस्थितानां केसरा
णां स्थानानि तत्सावर्द्धं वेदयोः परस्परसंपातश्रयाष्टसं
धिषु संधीनयोहृदयोरेकसूत्रं दद्यात् एवं कृतेष्टपत्रा।
णामष्टोसीमारेखा जायंते संध्यभागवर्तिनो सीमारे
खा भवति स्थितावर्द्धं निशाकरांशोपार्जनीयो नेन दला।
कारत्वासिद्धेः दलाग्राणि कर्तुं चतुर्थं सम्मार्जयेत द

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
शा
विता॰
६४
64

लायेमादिनादलाग्राणां पन्मानेवाह्निस्तकन्हादशोशरूपेते
नमानेनसूत्रेनवनर्षं कुर्यात् तदेतगलेदलाग्रसूत्रेणेनगले
तन्मध्यसूत्रस्य पत्रमध्यसूत्रस्यउभयतः समेनतः वायद
स्तेनचतर्दित्वाविदित्वापि च दलाग्राणि स्पर्शीरालिखेदिम
त्वयः तत्रप्रकारः चतर्यसूत्रेनतगलेपत्रमध्यसूत्रस्योभयत
स्थितसंधिसूत्रस्याग्रसूत्रादि निधायपत्रस्यष्टपत्रमध्यसूत्रेनेतं
दलाग्रसूत्रपत्रमध्यसूत्रसंपातस्थाने यावद्धास्यहस्तेनत
त्रसंपातस्पर्शीतथावासहस्तेनकरणीयं सूत्रद्वयाग्रभा
गस्य परस्पराभिमुखो यथा स्यात् पतद्ग्रीमेववासहस्ते
नेति सूत्रयथादलाग्रसूत्रः संधिसूत्रस्थाने यावदेकस्य सू
त्रस्य हानेन परस्य संधिसूत्रस्थानाद्दलाग्रे यावद्धानेन द्वयोः
परस्पराभिमुखत्वेन स्यादिति ततश्च कर्णिकासूत्रेन्यका
स्यानि श्रोणिसूत्रानि पद्मपत्रादि मध्यगतरेखास्वमात्रेय
त् यथाष्टदलपद्मे रेखाष्टमनोहरं भवेत् केसराणि मात्रा
कारमारद्दले स्यादिना कर्णिकासूत्रस्य दर्शि संधिगत
पत्रसीमासूत्रा तगलेपत्रमध्यसूत्रस्याभयत एकैकस्मि
न् स्थाने द्वे द्वे केसरे कर्णिकासूत्रलग्नमूलकेसरसू
त्रमेल ग्राके विरहाग्रके परस्पर संमुखे कुर्यादिम
ये: पत्रपत्रे च कतनकरणमात्मानेन त्रसर्वत्रेष प
वप्रकारेना परद्रन्याह पतदेतानि पीठाग्रे वीथी
स्थापने पूर्वमुक्तेतत्रयारपारचनाप्रकारमा।
ह पतानोस्यादिना पद्यमेतय पद्यवाहिर्भेतवी
थ्याः एकैके कोणकोष्ठेन स्यापद्यं यवानिकोष्ठ
येचे ॥ ॥

स्यैवं वीथीवीथीकोष्ठानि प्रतिकोणं मार्जयेत् पीठपादापतेस्य:
प्रतिदिशमेव कोष्ठानि चत्वारि चत्वारि पादानि तैः पीठगा
त्राणि अस्य: वीथीपादानां विनियोगमाह पदानि वीथीत्या
दिना पंक्तिभेदतः इति पंक्तिद्वयस्यैकं यथा भवति तथा वी
थीद्वये मार्जयेदित्यर्थः शिष्टाभ्यां पंक्तिभ्यां द्वारादिकल्पन
मित्यर्थः तत्प्रकारमाह दिदिक्ष्वित्यादिना द्वारार्थं संस्थापयेत्।
पंक्तिद्वयमध्ये द्वारं चतुष्पार्श्वं चतुर्दिक्षु अन्तरपंक्तिस्थं म
ध्यस्थं उभयपार्श्ववर्ति कोष्ठद्वयं बाह्यपंक्तिस्थमध्यस्थं च पा
र्श्वद्वयवर्ति कोष्ठचतुष्टयं च मार्जयेत् पदैः षड्भिः षड्भिः पा
दैरेकैकं द्वारमिति चतुर्विंशतिपदैश्चत्वारि द्वाराणि सप
क्षाणि शोभारचनाप्रकारमाह पदैरित्यादिना अन्तरपंक्ति
स्थानि द्वारपार्श्वद्वयगतानि वीथीवीथीकोष्ठानि द्वारपार्श्वग
तं बाह्यपंक्तिस्थमेकैकं कोष्ठं च संमार्ज्य चतुर्भिश्चतुर्भिः पदै
रेकैकोपशोभा स्यात् पार्श्वयोः प्रतिद्वारं द्वे द्वे संख्यया द्वा
राणां चतुःसंख्यया बाह्यसंख्याः शोभाः पर्यवसन्नाः उप
शोभा इति अन्तः पंक्तिस्थशोभालग्नमेकैकं कोष्ठं वीथीवीथी
कोष्ठानि बाह्यपंक्तिस्थानि संमार्ज्य उपशोभा श्चैषामेकैव।
तुर्भिः कोष्ठैः स्यादित्यर्थः षड्भिः कोष्ठैरित्यादि विहाय यथोक्त
नः कोष्ठकैरमायाभिधानप्रयोजनं द्विद्विपंक्तिसंलग्नानां
चापदानां तत्संख्यानां मार्जनेन तन्त्रकपंक्तिगानामेव ति।
स्रवनमेव इदमर्थकरणावसरे अन्तरपंक्तिस्थानि मार्जि
ना स्पष्टीकृतमेवास्माभिः कोणरचनाप्रकारमाह प्रतिवि
शेषैरिति उभयत उपशोभालग्नान्तः पंक्तिस्थानि वीथीवी
थीकोष्ठानि बाह्यपंक्तिस्थान्यपि वीथीवीथीकोष्ठानि समा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
चित्रा
५४
55

ऽपि प्रत्येकं षड्भिः कोणावच्छेदेनैकार्णमिति सम्बन्धः संगतं रे
जनार्थं वर्णानाह रेजयेदित्यादिना क्रमेणेति नवोक्तं रे
गोलकमेवाहरणानन्तरमष्टके दोषारञ्जः ह्रारष्टके रक्तोपि
स्नुच्छेन त्रुषेरिति दोषारञ्जः हरिद्राचूर्णं पत्राकस्तथा
न्येष्वादित्स्वाभिधानात्पलाकस्तथान्ये तस्मादाहालरक्तेते
यचूर्णैस्तत्कमलचूर्णं तत्करणप्रक्रिया यथा तत्त्वधाम्याना
महदाद्वावस्रे इत्यादिनासिक्तावस्त्रगालितं चूर्णं क्रयोत
विनादौत्यादिनाहृदितत्पत्रान्तरपूरिहृत्पद्मः पद्मके प्रयोग
साले पणामेष्वमब्धिदोभूतेरजः प्रोक्तस्तत्कर्मास्तिति यथा
मयदेन हरितवर्णो गृह्यते ग्राव रपकेवेदेरेजनेनतत्कृतो ।
फलश्रवणात् पद्मके कापिलपंचरात्रे पीतादिति त्ववित्ते
पाण्डुक्लाग्रायः प्रकीर्तिताः तेजोवरक्तवर्णस्याहाद्भुः पणामः
प्रकीर्तितः ग्राकाशकृष्णवर्णस्यात्पंचमं तन्महाम्बुने सिते
धिदेवता कृष्णारक्ते ब्रह्माधिदेवता पीतेधिदेवता विष्णुः कृष्णे
वैवायुतः सर्वे पणामधिदेवतानागाः समाख्याता मयानव
मान्त्रे पद्महापदादित्रिरक्तेऽपि तन्नगणाद्भव कृष्णमर्वाग्रोन्मादे
हेतिपीतेवरापदेघेशावीरात्सितैवानेहेतिहरितेरजःत
स्माद्वेमाभिषेकेवपाणेवैविशेषतः रजयेत्मारलेनेत्यादे
वर्सेतादिसिद्धपत्रांति सीमारेखाः सर्वाग्रापिश्रमापव युति
शेषेणापादानात् पद्मत्यादिना कृष्णवर्णाविष्मारिस्तेनेतय
दैतानन्तमाह पीतेवेत्यादि प्रथमपत्रवर्तिनी येपिप
दे कर्णिका पीतैवस्यादित्यर्थः पत्रांतरसमाख्या
मपपत्रसाधारणं पत्रनार्थमाह पीतेना
पेत्यादिना पीतगर्भाणीति ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गर्भपद्मामस्तीति गर्भकोणस्थाने अष्टाश्रादिनादेव अतएव
वनतुंसकाने कमलेत्रकोणान्यीनेन कुसुंभवर्णेन वारंजये
दित्यर्थः पीठपादा रक्तचूर्णेन पीठगात्राणि श्वेतचूर्णेन रं
जयेत् ततस्तुतस्य वीथ्याश्च फलकाद्यादि कोणनानाविधव
र्णरंजिताः कल्पलतालेख्या द्वाराणि श्वेतचूर्णेन शोभारक्त
चूर्णेन उपशोभाः पीतचूर्णेन कोणानि कृष्णचूर्णेन रंजये
त् ततस्तु क्रमेणाश्वेतरक्तकृष्णवर्णैर् नाभिमेखलस्याभितस्तु
तस्य रेखात्रयं कुर्यादित्याह पादाः स्युरित्यादिना साधारणं
सर्वदेवसाधारणं ततः शैववैष्णवे सर्वादिभेदाद्भिन्नस्व
पमित्यर्थः मेखलान्तरमाह चतुरस्रो भवमित्यादिना एवंच
षोडशकोष्ठकमेखले कृते सति नै केक कोष्ठं त्रेधा विभज्य षट्
वीरेदिकस्तु द्वादशधा विभज्य तिर्यग्वासिते तेष्वयाश्वि
मादि गानकोष्ठचतुष्टयकृतान विभागविद्वेषषट्स्वपि पृथ्वा
परायतान्यष्टसूत्राणि दत्वा पुनर्दक्षिणादि गानकोष्ठच
तुष्टयकृतविभागविद्वेषषट्स्वपि दक्षिणोत्तरायतान्यष्ट
सूत्राणि पातयेत् तेन चतुस्त्रिंशदुत्तरैकशतकोष्ठानि
भवंति तत्र षट्त्रिंशत्कोष्ठैः कमलं तद्बाह्यपंक्त्या पीठं रचना
तद्बाह्यपंक्तिद्वये द्वारं चतुष्टयशोभावर्ज्यवत् वीथीत्रयं शो
भावने ह्याति अष्टाविंशैः पदैः पंक्तिपरमेनः पंक्तिस्थं पंचप
दानि वा यस्य पंक्तिस्थानीय वीथ्या षड्भिः कोष्ठैः शोभवर्णा यंव
केनेतत्स्थानं रंजनं मेखलाद्बहीरेखात्रयकरणं च मेख
लामिति केचिन्मवंतो भद्रमंडलमेवाहुर्नीयं भेदमप्रमा
द्रः नवनाभमंडलमाह चतुरस्रेत्यादिना एकमानचतु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
श
विना
६६
66

रेखे पूर्वं वज्रं ततः षष्टिकोष्ठानि कृत्वा तन्मध्यवर्तिवर्तुलःकोष्ठे
पद्मं पूर्ववद्वर्तयेत् तस्य प्राग्भागे ग्रहकोष्ठानि कामको
वीथीमेरुत्वसीमान्तामन्तरीत्वा सीमारेखां स्थापयित्वा मार्ज
येत् एवमेव मध्यकमलदक्षिणपश्चिमोत्तरभागेषु प्र
त्येकमष्टाष्टकोष्ठानि कामकेकोवीथीमार्जयेत् एवं कृते
पूरितलक्षवर्तनकान्तर्वीथीनामेति ततोदिगात वर्तुमिन वर्तुलके
षु प्रत्येकं कमलानि कुर्यात् कोणगतेषु वर्तुलेषु प्रत्येकं
स्वस्तिकानि कुर्यात् तत्करणप्रकारो यथा कोणगवर्तुले
पिगते वर्तुलः कोष्ठेषु प्रत्येकं षोडश कोष्ठतो पूर्वापरायत
दक्षिणोत्तरायतरेखाद्वितयरेखां तरेखास्थापाय स्वस्तिकाकार
मध्यास्थानमार्जयेत् तत्र प्रत्येकं षोडश कोष्ठेषु सर्व
त्र कोणगतानि समीमारेखाणिवतारि कोष्ठानि स्वकापरा
णि सर्वाणि पिष्टादश कोष्ठानि समार्जनं स्वस्तिकाकार नाम
वतीति पश्चाद्दक्षिणस्थ मध्यवर्तुलकगते केके कोष्ठस्य
यच कोणकोष्ठमाग्नेयकोणकोष्ठेतदा रेकम्भरतः
ने कोष्ठत्रयं कोणगतानि रूपकं चैकमिति कोष्ठवर्तुलस्थ
मार्जयेत् नैरृत्यकोणकोष्ठादि पूर्वस्य कोष्ठत्रयं कोणगता
निरूपकं मध्यवर्तुलस्थ प्राविष्टमेकं चेति कोष्ठवर्तुलस्थ।
मपरं समार्जयेत् वायव्यकोणकोष्ठादि पूर्वस्य को
ष्ठत्रयं कोणगतानि निरूपकं मध्यवर्तुलकगतं चैकमिति
कोष्ठवर्तुलस्थं समार्जयेत् ईशानकोणकोष्ठादि दक्षि
णभागस्थकोष्ठत्रयं तत्र कोणगतानि निरूपकं चैकमि
ति कोष्ठवर्तुलस्थं समार्जयेत् ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नेन परितः स्वस्तिकाकारतासिद्धिरिति वदंति उभयोरपि
सोमशंभ्वादिकत्वात्कुरुसंप्रदायतो व्यवस्था शिवादित ईशा
नमारभ्य षष्ठ्यादीनां क्रमेणान्वयः पूर्वमतेपीशानादिको
णानां सर्वत्र मूलानन्वयः स्वस्तिकत्वं तेषां नास्तीति चेन्न
शल्यनाडी स्वस्तिकपदकत्वात्कोणस्वस्तिकत्वे तत्र शेषपः
घरेञ्जने वीथीशुकल्पलताकरणं मंडलाद्बहिः षष्ठ्यादेरेवं
करणं च नवनाभमंडले रुद्रदेश्याख्यमिति यत्र यत्राग्रे योग्र
योनेरेवावस्थितत्वसर्वत्रेदमेव शास्त्रमिति वाच्यपञ्चप
मेहरति नवनाभमित्यादिना सर्वसिद्धिदमित्यनेन काम
नानां भेदेपि नेदं विभिन्नं विभिन्नं नापि क्वचिदनुसरणीयं
कोविदेनान्यथास्तीति ध्वनितं पंचाब्जमंडलमुद्धरति पत्रादिमे
दिना पत्रनवनाभमंडले स्वस्तिकवर्जितमिति शेषं नव
नाभमंडले पत्रकोणचतुष्कचतुष्कचतुष्कं स्वस्तिकानुष्ठा
नार्थं स्थापितमभूतदपि पंचाब्जमंडले सिन्धान्तेनोपमे
वेत्यर्थः पंचाविषयव्यवस्था का प्रयोगमात्रे कलशानां
चानोत्तनवनाभपरपदं तथाप्राकसंस्कृते तद्वेपश्च सं
कल्पपूर्वंवत् स्वस्तिकस्थानभूतानि कोणकोष्ठानि मार्जि
येत् पंचानां कलशानां व्यवस्थाने पंचाब्जमीरिते चत्वरस्रादि
नस्थाने मध्ये पद्मं समालिखेत् एकस्य कलशस्य देशो कसा
वारणापदमिति त्र्यक्ष मंडलानां क्रमवृक्षकर्मणोपि विनियोग
द्रव्यापेक्षायामाह दीक्षायामित्यादिना रुक्षापिकिमाचार्य
हिंदृष्यस्य स्नाहारसियजमानस्य किंवा देवानां केषांचित्स्था
नेषां णार्थमित्यत्राह देवपूजार्थमिति तथा च वेयाऽध

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
श
वि त
८७

रिसर्वतोभद्रादिकं लिखित्वा तत्र सिंहासनादौ तं विष्णुदेव
तायाः पञ्चदशनादिकमनुष्ठेयमिति फलितार्थः । प्रत्याहा
रप्रशंकायां परिनिर्दोषयाह सर्वेभ्यादि यद्यप्येकतंत्रानु
सारिणो ऽप्यन्यस्य प्रामाण्यं कथाऽवपादेयत्वमेव तथापि श्री
भगवत्प्रणीतत्वेन कस्यापि वचसः प्रामाण्यं परसूत्रप्रणी
तत्वाभावेऽपि न तु श्रुतिमूलकत्वेन वा प्रामाण्यं सर्वतो ऽ
पि तेन श्रुतपद प्रत्यक्षश्रुतिविरुद्धभागे स्मृतिमूलभूतश्रुते
कल्पनायां बाधकसत्वेन प्रत्यक्षश्रुतिविरुद्धत्वेनासंभवात्प्रामा
ण्यमिति चेन्न तद्विस्पष्टत्वात् सर्वो ऽभूतानि शेषेण वाभिवदनपदे
न श्रुतिवाक्येषोडशिनं गृह्णाति नातिरात्रे षोडशिनं गृह्णाती
त्यादिना परस्परविरुद्धार्थानामपि तानाविधानेकक्रतोर्वा
दर्शनात्तथा च निस्तुल्याभावेन कल्पनाया बाधकाभावात्
तस्मात्कर्तव्यमेव प्रामाण्यमपगतस्यापि श्रुतिविरुद्धभा
गस्यानुष्ठाने समाधेयं तथापि कश्चिदेकतंत्रस्य पक्ष
पेतानां याथार्थ्यं निस्पृयाद्वक्ष्यैव परतन्त्रानुसारिणामि
त्यभिप्रेत्य सर्वेत्युक्तमिति संक्षेपः ॥ यस्मा
यान्न मत्तो मत्तो गुणावती मातापितारौ यतिनो समेऽमनिषी
तिविधं कृतत्त्वभूः क्रमाच्चलो जनकभूः सर्पास्यं कृतवीर्यवायु
तपदं वा रामसो वा समभूतले शर्मगात्रतो यपरतः शाहा
यो विनामणो ॥ मन्त्रिणो ग्रामा यामिनस्मै चकाणामपि गुणो
शिष्याहिता यामिहारकोरितं तदेव भवति यदिवत्समाणवि
धिनाशिष्यस्य मन्त्रग्रहणं स्यात सर्वाधिपानिरूपणमन्तरेण
इत्यवबोधकस्यतार्होतान्वकनेयताभावत्वाद्यन्तमारभते प्रथ
मादिना मन्त्रणाशिष्याणामिति तात्पर्यः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मंत्रग्रहणेन हि मंत्राणां नहि तदुच्चारेण तदुपायानि तासां पु
स्तकादिना तान मंत्रस्तन मंत्रपदार्थः अविधिना ग्राममं
त्रकस्यापि न हि तथैव मंत्रिनामापन्नस्यादिना वामिस्तावन्न
भवति यावद्दीक्षाविधिना पुनर्मंत्रग्रहणं न क्रियते नत्वाभिप्रे
येणा मंत्रिणामिमादि मूलामिति कश्चित् मंत्राणामित्यपा
देन तद्व्यर्थं संबंधस्य दीक्षापदार्थेन सह नयविवक्षया न
कायनुपपत्तिः हि तत्कामयेति गुरो शिष्यस्य वानर भय
स्वाभाविकमिति सिद्धयेश्वर्यं कमेन त्याद्यपते संभवति मं
त्रशास्त्रार्थस्तत्त्वः स्तंतरेमनने विश्वविज्ञाने शास्त्रसंसारबं
धनात् यतः करोति संसिद्धां मंत्रश्चलेनतत्त्वति अन्यत्रा
पि गुरोपदेशतो मंत्रो मननात्त्राणनादपीति दीक्षाशास्त्रार्थ
मूलयवादृ स्नानमित्यादिना स्थितदानदादिने सतिपापद
यकारिणपर्यविशेषदीक्षाशब्दोऽरूढशब्दस्यार्थः न तद्दीक्षाश
ब्दस्य यौगिकार्थेनेन प्रतिपाद्यते अवयवद्वयस्याकथम
पीदृशार्थस्याप्रत्ययात् अर्थविशेषशक्तिकरणाद्धवणाम
ननादौ नातिप्रसंगः इति कश्चित् नादृशार्थविशेषयोरिव
यायैव कारिणीत्वेन नान्यस्तद्वैपरीत्याव स्तनस्त तस्मादीक्षे
त्यादिना मूलेयौगिकत्वमेवास्य प्रतिपादितं इति तत्र द्विमारे
नात्पर्यं किं तद्यागोऽपि हूस्वाविकारेणामेकदेशेनयादिव
ज्ञानस्य तद्वत्ररकारंगेणागनाविन्यकदेशभूतोयानना।
मनेकार्थत्वयादानस्यकथनादीर्घदीकारेणादेयत्वाना।
दायीत्यन्ते त्वकारःतदेकदेशत्वयापायत्वयमाभवति कि
सोमेन भवतोनार्थेनाशीघ्रापवाताक्षयरंपापत्वयकारकम
र्थंद्युते तेनपदैकार्थोवयवद्वयस्य वलभ्यतेइतितत्त्व ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
श
पिता
६८
68

देशकमाद्गुरोर्येन प्रथमो दीक्षामादर्शयति देशिकस्तथा
दिक्षा दिशामुपदिशतीमंत्रं तत्स्याघनो पापादिकमिति दे
शिको गुरुः पापात् गच्छेत् न च प्रविशेत् अन्तःप्रविशेदिति
गणाद्विगोत्यनेनाग्रप्रवेशस्य वक्तव्यत्वात् तेन वहिरेवस्थि
त्वाचमनादिविघ्ननिवारणेन कर्मसाङ्गकरणमिति सवि
ते वदेताग्रगणानामादिकीर्तनं प्रथमं स्नानादिदेशाग्रपा
दितो मेरुपाद्वहिर्देशो तेन गत्वा गुरुं सेवेष्टदेवादिकालोस्त्रन
ताग्रकृतप्रायश्चित्ते सपापं सर्वविघ्न गोमूर्ध्नः सोमायमः
कालो महाभूतानि पंचवव पवेश्मा शुभस्येह कर्मणो नव
मानितः विसोपन्नाकृते विनेपापाक्रान्त ममुन्मपतानिः
सारयाविजातेन पापं फट् फट् फट् तेन मः शनिमत्र स्नोकहर्ष
त्मके प्रतिज्ञापापमपाकृत्य दत्तो पादोचपतालयेन अनेन
रक्तेन व्यमाह प्राचमेनादिना प्रातःकृत्यादिविधिवत्साने
त्यनेन मंच्यात पराह्वीहिकीरित्यनेन न सावेते विधिनेति
मध्यास्यमाचमनं रुवसामामात्याद्यविधावप्यवेतितं तु भयपर्से
पिविधिविशेषमापत्नवात् अस्त्रांतुभिः अस्त्रमंत्राभिमंत्रितैः
किंवा अस्त्रमंत्रेण जलेनसंप्रोक्षितस्य यः तद्द्वारसज्जो द्वाराधिष्ठि
ताष्टदेवताघ्नो अष्टदेवतानां स्थले नामानि वार मद्रे मार्दे
ना द्वारस्याधोपरितनानिर्ध्यगतकाष्ठमूर्ध्वांडुवरे ननु हेव
रकाष्ठवादितनोरकाभिधायकामिदं तस्यदातिगतप
वोपन्यासात् किंच द्वारेषवाहिद्वारदेवतानाम मोघो
घजनेन तोरणाश्च पश्चिमद्वारायोरस्य फलकमो।
द्विचर ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मेवकार्य्यमित्यभिप्रायेणोदमितिकश्चित् केचित्त्वौदुंब
रमितियज्ञीयकाष्ठमात्रोपलक्षणं ननूदुंबरत्वमात्रेव
वदितमुद्दिश्याह तत्काष्ठमध्यभागेविघ्नेशंदक्षिणभागे
महालक्ष्मीमुत्तरभागेसरस्वतींसंपूज्यदक्षिणादिग्गतशा
खायांविघ्नेशंउत्तरदिग्गतशाखायांवाणींविघ्नपार्श्वेगं
गांदक्षिणपार्श्वेयमुनांदेहल्यांचदेवतांपूजयेत् एवमुद्
द्वारदेवानांद्वारांतरेष्वपिपूजाऽत्रेष्टा ततोद्वारपालं
प्रपूजयेत् तद्यथा नंदःसुनंदश्चंडश्चप्रचंडोबलएवच प्रब
लोभद्रसंज्ञश्चप्रभोशैवेस्वामताः नंदीसंज्ञोमहाकालो
गणेशोवृषभस्तथा भृंगिरीटाभिधःस्कंदःपार्वतीशाभि
धःपरः चंडेश्वरश्चशैवाःस्युःशाक्तेयास्त्वष्टमातरः दिक्का
लाभैरवाश्चत्वारः वक्रतुंडश्चैकदंष्ट्रोमहोदरगजाननौ लं
बोदरश्चविकटोविघ्नराजस्तुसप्तमः धूम्रराजोगणपतेः
भट्टाःसप्तमोष्टबलःप्रबलःपूर्वतःक्रमात् वैष्णवेचैवत
नजयश्चविजयस्तथा सूर्यस्यद्वारपालाःस्युरितितंत्रांत
रेप्युक्तं प्रवेशद्वारंसर्वतःपूर्वस्मिन्देवताष्टकं
समागत्यचदिव्यांतरिक्षभौमभेदेनत्रिविधानिविघ्नानुत्सा
दयेत् श्रौतेकर्मणिपूर्वद्वारेणयजमानंप्रवेशयेदिति
दर्शनादत्रापिपूर्वद्वारेणप्रवेशइतिबहवः तल्लाङ्गरु।
पादिमतेषुपश्चिमद्वारेणप्रवेशकथनादिदानीमपिपश्चि
मद्वारेणैवप्रवेशइत्यपरेप्राहुःप्राङ्मुखत्वस्यैवानित्यत्वेनैमि
त्तिकादिषुनासकृतपापाश्चिमद्वारेणैवप्रवेशः यत्रैव
वप्रवेशस्तस्यैवदेवतानांप्रथमंसपर्य्येतिनियमः पश्चि
मद्वारमासाद्यतत्तातेनयपूर्वकं द्वारपूजायामादिमारंभ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
शा
विता
६९
69

ग्रहोद्वाहननतोत्रिकवचनेनस्पष्टतरेत्रलापियहर्षकोमुदी
कृतोकेनद्वारेणप्रवेशः कस्यद्वारस्यदेवताः प्रथममभि
घष्ट्या इति शंकयाव्याकुलीभावस्तत्र हेतनेनप्रणामः ले
वेयेत् नयदास्पृशेत् तयासुदेवतायाः शक्तितत्वात् अस
देवतामेत्रस्वस्वरूपास्यदेवतासंबंधस्वमेवः नष्टमाव
मितितप्रमाणानुपवर्णितेभक्तितरेगिणामस्माभिःप्र
विशेत् ततामनेउपविशेत् तस्याग्रेवक्तव्यत्वात् वतात्
वतःपयोतमिति मेरुपादाहिस्तनोहस्तमात्रभूमिभाग
श्राहितत्तोरणाकस्तुतः पद्यपदेनेहविवक्षितः तयाचम
रुपाद्दूस्तमात्रवाहिस्तनदेशपर्यन्तमेरुपंपूर्वमूलमेरे
णाम्नेवोक्त ततः पूर्वमेववारुणापितमामान्याधीनलपंव
गवाभ्यांमेत्रेणाग्रेतरोणुनरस्वमेत्रेणवक्रेशलाइने प्रस्त
तकवचमेत्रेणाभ्युक्षणाकर्षणात् अत्रके प्रस्ततमेत्रेणासंस्क
गादिकर्षणादिति संप्रदायविदुपदेशात् सर्वोरिमतेनना
कमेत्रकस्यतत्रान्येरलंततर्पकरणमेत्रमूलमेत्रएवा
दतेव्यत्रमके हर्षकोमुद्यांतसोभूपनसके ततेषामेवोक
परिभाषणविरुद्ध पदार्थादर्शमधीरितिविवेकेऽविस्तरे
णानेनोक्तः इत्यपिकश्चिकात्मस्वाङभयत्रमयोगुरुत्वे
तिकिरप्रदेयपस्तुत्रपमर्प्यतनेमूलायभूताभुविसंस्थि
ता येभूताविघ्नकर्तारस्तेनश्यन्तुशिवाज्ञया अपक्रामं
तभूतानिपिशाचाः सर्वतोदिशः सर्वेषामविरोधेनब्र
लकर्मसमारभेइतिश्लोकद्वयात्मकमेत्रेणानुष्टुपइतिसर्व
त्रिनमाद सर्वोगीति पुनःपादेनताडनादिसमर्पणात्मकवि
घ्नप्रेषणात्मक [illegible] दिग्भागोहहौ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कृत्यसन्तानेवर्हनीनामकेशेत्वादियागणांनलस्यविनि
योगकरणादिकृताग्रसमकोनतन्मात्रेणपुनः प्रत्येणजला
नामाधारत्वार्थमवयपायेतितेनपात्राविशेषंतदुपरिस्थापि
तमासादयेत् हवकोमुख्यांतमाजेनार्थकर्दर्भमुष्ट्याभिम
त्रणामपिसमर्थ्येतिकथ्यते तत्रप्रमाणांतन्तनेःरणुके समन
मानीतितन्नेर्हसंबध्यते हरत्वात्भिन्नविभक्तिकत्वात् भि
न्नवचनत्वाच्च समयपदास्थपदयोर्द्वयोरपिसमासमध्यान
गेतत्वयापरस्परमन्वयासंभवात् अस्त्वजमेनेत्येतावे
न्मात्रेणानन्तसासंख्याकिंवसकृतकृतेकृतः शास्त्रार्थशेत
मायादेकत्वमेवप्रतीयते अतएववपदार्थादर्शनकाविसंख्ये
यदिष्टेति वेयं उक्तमेदत्तान्निसर्वतोभद्रादीनिकुणाहवाव
नादिकमेवदीत्वाधायाधिके अप्रमत्तक्रवक्ष्यमाणंवानित्यम
नादावपिसाधारणं विशेषादिति तत्प्रकाशयथा कृमेच श्री
यनवकोष्ठमध्यपत्रकोष्ठस्वयमुपवेश्यभवति तत्कोष्ठी
यतेत्रपालेस्त्रनेनो वृषभः पौलोराजावासविकिरर्थकृतं शा
क्तिपः पद्मयोनिस्तुमहाशांतवस्तुनेनवीनपूर्वादिक्रमेणप्रा
मेमेपूज्यतदातंप्राध्यंतत्स्थानेवीरूपणादिवन्तः संस्कारैः सं
स्कृत्यआधारशक्तिमारभ्यमणिवेधनादेवताः संपूज्यतत्वकं
वलायासनमास्तीर्यपूर्वाणिमंत्रेणोपविशेदिति तदकं
लेत्रपालेनसंपूज्यलेत्रपालाज्ञयाततः संस्कृत्यादासनस्थं
नेचनत्रिवीक्षणादिभिः संस्कारैस्तत्रसंपूज्यावेशयेत्ताः पीठ
देवताः आधारशक्तिमारभ्यपूर्वाणिमन्त्रनाविशेदिति मे
रुपृष्ठकरीषिः सततेवरहपृष्ठीदेवताउपवेशनेविनियोगस्य
मेत्रस्योनितेषं सकलमासनेदृष्टार्था गोहिकदेशामनानि·

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
श.
चिन्ता
७.
70

यस्मः स्वस्थचितः नयस्तस्य चित्तस्य पूजादिकर्मस्वधिकृतिः
नवास्ति नत्कर्मनिर्वाहश्चितेयभवति पूजाप्रयोगेमेव
येत्रशंखादिपात्रपुष्पवस्त्रधूपचारसामग्र्या सम्यक्प्रा
हितानिस्थापितानि सकवेदनचानितादिभ्यस्तपराह्वत
नानुसरणेनजितानिचमनःप्रभृतीनींद्रियाणियेनसमा
हितजितेन्द्रियःसमाहितःसमाधानस्यासौजितेन्द्रियस्येति
कर्मधारयइतिपदार्थादर्शकृतः ग्रंथस्वारस्येपुनरस्मद्
क्तार्थएव पूजापर्यंहितचनरसकवेदनादिषुविषयेषु
नुरक्तिः सभोगेच्छयापुनस्तेषुचाविरक्तिरितिकथनात्प्रय
कत्वेचाकवानर्थानयनात् पात्रासादनस्थलप्रदर्शय।
ति स्थापयेदित्यादिना पूजाद्रव्याणिवेदनानतनवस्त्रपुष्प।
मालादीनिपूजाप्रयोगिसकलद्रव्याणिस्वस्यदक्षिणभागे
संस्थापनाचमनाद्यर्थंःकलशोवामभागेहस्तप्रक्षाल
नाद्यर्थंकेनपात्रंपृष्ठभागेहनादिप्रज्वालितदीपान्परितः
समंतात् दर्पणंवामरव्यजनातिपूर्वादिक्रमेणाचत्।
दिक्षुप्रवीकाकारपात्राणिपिचनादिवत् नेषांचहस्तेत्रमकर्म
स्ववेदिकमस्त्राह्वानिस्यु प्रत्रायकरातिरिक्तसर्वानितेपूजार्थं
मपि पात्रासादनोत्तरकाले समारकृतान् जलीति करशुद्धेनो
मकरयोरेतस्तयोर्वामेतयोःपार्श्वद्वयेस्त्रमंत्रस्पन्यासएव।
यद्वाके दक्षिणमूर्तिसंहितायां पाणिविशोधयेदस्त्र।
मंत्रेणमत्वाविमृशेत आपयाचोदस्तयोमंत्रेणचोप
यायेश्वरतिच तत्रांतरे दिकबंधोनामनाराचसूद्ध्यामुकु
द्वूततैन्मादशादिस्पस्त्रमंत्रन्यासः प्रस्त्रमंत्रेणाभिरक्षेत
ति नथाचास्त्रमंत्रेणकरशुद्धिकृताक्रमे ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

चैरेवदिग्बंधंकृत्वाभूतशुद्धिंसमाचरेदितिसंबंधः कु
र्वीतिकृतन्यासायानामितिचेत् समासायोपवितिपदादितिशु
द्धाणां एकमेवतन्त्यदर्शामितिचेत् किंचातः नाहिसत्यापिता
न्यथैवनुष्ठयोगोनभवतिदिग्बंधोननत्रिकफलमादर्शयति
तेनेत्यादिना तेनदिग्बंधेनकर्मणाजातितेनेनोरक्षाकृ
तेकत्वेभूतेसमंतोदेशिकस्यरक्षोऽर्पणात् भूतशुद्धिप्रकारं
दर्शयति सुषुम्णेत्यादि समाहितः सुषुम्णावर्त्मनायोग
युक्तेनविधिनाचिन्मंत्रेणआत्मानंपरमात्मनियोजयेदि
त्यन्वयः योगीयोगवान् प्रशस्त्राद्यवयोगवतोयुक्तश्चिन्तः
तैःकर्तैशाकारशतियावत् चिन्मंत्रेण हंसइतिमंत्रेणआत्मा
नंजीवात्मानंकुंमिसुत्राच्चमूलाधारात्कुंडलिनीमुत्थाप्यहृ
दयमानीयतत्रस्थितंजीवात्मानंसुखेनारायसुषुम्णामार्गे
णगत्वाहंसइतिमंत्रेणमंतोनरंशोभासोऽहमितिमंत्रेणब्र
ह्मरंध्रस्थितेपरमात्मनियोजयेत् इदंवातिसावधानसं
वत्कृत्मेनाखिलव्यापीतिसमाहितनोक्तः बीजभावेति
युक्तमेणपृथिव्यादितत्वान्यपिबीजभावेनसुबीजद्वारेति
यावत् सर्वभूतानांकारणे परंपरयासर्वेषामपिकार।
णभूते तथाचपृथिव्यादेःस्वस्वकारणभूतेजलाग्रादे
लयसत्यपोतस्मर्वलयःपर्यवस्यति तत्वान्यपीत्यपिना
वर्णानामपिलयोऽस्तितदीयस्तके तथापिलंदेहेलेल
कारेसंबंधेषशेशावर्णोक वेवंलेलेरवर्णेस्याहीनमि
त्यादिसुक्रमः ततसुषाम्नितवायुबीजेनपूरकंकृत्वान्त
स्थवायुनापापंशरीरंचसंशोष्य रमिनिवाह्निबीजेनकुंभ

४
श
चिता

केंकृतात्तदुत्थवह्निना संदह्य पामिनि वायुबीजेनैरेव नेकृ
त्वा पापपुरुषभस्मदोषान्मकोविस्मेषयेन् ततस्तारयेत् श
रीरभस्म तत्स्थापयेदेव ततो वामित्यमृतबीजेनामृतमानी
य तद्भस्मापिंडीकृत्य पुनः शरीरं तत्र स्थापयेद्भावयित्वा पर
मात्मनः सकाशादाकाशः आकाशाद्वायुरित्यादिक्रमेणान
न्तभूतानि मूर्द्धादिपादान्तस्थानेषानीयवर्णानुक्रमादिशेषो
त्पाद्य जीवात्मानं सोहमिति हंसहंसेति वा हंस देवस्य मन्त्र
ना मंत्रेण हृद्यानीय निर्गतो कुंडलिनी मूलाधारे स्थापये
दित्यर्थं स्वपरशोधयति ततस्तस्मादिना तेनैव वह्निनैव सर्व
नात्मादिपदार्थतावच्छेदकपरामर्शकत्वमेव यातनेषिद्धं न
त्वसमासान्तर्गतत्त्वापदपरामर्शकत्वं यतो हि प्रत्याप्यापदं
पश्यमपोस्त्वनावगाहितत्वादिभूतदात्मापादिपरामर्शः सौ
कृतः प्रपरामर्शस्तु पदजावली पर्मतन्न सौदेदिकं वलामिनं
वैयजावलीपदार्थतावच्छेदको भूतभावावेदिरितिध्येयं ·
ततः पूर्वोक्तप्रकारेण भूतशुद्धनं तन्यासादिकमितिन्या।
सप्रादिपंथमालिबद्धचौदिणा सप्तादिन्यासादेपूर्वकं प्राण
प्रतिष्ठादिकं तत्रापि लिकाथिने पञ्चन्यासादिकन्यासादेर्व
स्पमाणस्यकोशिवः प्राणस्य मापत्रप्राणप्रतिष्ठादिकं प्राव
श्यकं चैतदर्थकरणं नवेदं वसगुणितो सकलतन्त्रशास्त्रस
मान्नातो वृत्त्याण प्रतिष्ठाविनाकर्यादेवतमरभावापरकर्मोप
देशान्तमंत्वेनोनतानोमः पदार्थदर्शकृतस्तु मूलमंत्रेणाप
प्राणविधिप्राणायामं विधाय हंसदेवस्य मन्त्रन्यासादिकंकु
र्यादित्यन्वयः देवरूपात्मनेन नमः इति मूलाधारेसः सकृत्यात्म
नेनमः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शतिशिरसि हंसः प्रकृतिपुरुषात्मनेनमइति ध्यापयापा
दनलमस्तकमिति हंसदेवमनोन्मनः आदिनापूर्ववि
नकृतनजपनिवेदनेनत्वीहनजपसंकल्पोपीतिकथ्य।
येन नत्रदेवकार्य ऊर्ध्वान्यसोदीत क्रियाद्वयश्ववाहिते
नप्राणायामंयथाविधीत्यनेनसेवेथोमंत्रनाहंसदेव
स्यात्मस्यकथंयुज्यते हृदयांभोजमानेयत्परमात्मनःशते
वमंत्रस्यापेहंस्यात् नापिवनन्मासननिवेदनेनतस्यक।
ल्पादेरसोकालःस्ततिभिःस्वेष्टदेवस्यततसंसत्वीनवे
पवस्तन्नामहंशानिग्रजपोविनिवद्यशितिविहहीनेश
दिदृशनात्मातःक्रमसमयपवःप्रातःस्नानुसंध्यादिपूर्व
भाविनितदावारात् ननुसंध्याहीनोश्चविनित्यमनर्हःस
र्वकर्मस्विमादेववनाकथंसंध्यादितःपूर्वमस्यानुष्ठा
नमितिचेत् एवंतर्हिप्रातःक्रमानंतरगुरुपादुकामंत्र
जपस्तवपाठादिरूपापिनिषीयतीत्यपिःविशेषवचना
भेष्यातिचेत् ततकिमत्रनोकेविशेषवचने प्राणप्रतिष्ठा
दिकेस्वस्यवस्यमाणरीत्याकृतापातिसंस्कारमेकेकाहर्ष
प्रणवजपनगर्भाधानादिवस्यमाणसंस्कारशुक्लस्यानु
ष्ठानानंतरंस्वस्यमंत्रस्यऋषीन्मूर्द्धादिष्वन्यसेत् आत्मनो
मंत्रस्यातिसामान्यानिर्देशात् ऋष्येवमंत्रस्योपासनोपास्य।
येनोगतयावापराकरानिनस्येवमंत्रस्यर्षीदीसत्वावि
न्यसेदितियनिते मूर्द्धानितमात्मनःशेतदेवताम्मूर्द्धादि
ष्वावनेनायेतिपदार्थादर्शेकृतः प्रकृतेनेनतत् किंविवय
दोनराससमभिव्याहृतम्मूर्द्धादिपदानांसमूर्द्धादिषवत्ह

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
श्रा
विल
७२
72

नात् एतेन शिष्यस्यावर्तनाेपदमपि समपि प्रत्युक्तं श्रीगुह्यादि
षिति तन्मन्त्रवर्णानितिशेषः वक्तन्तस्तत्रन्यासमपि
त्र्यविष्टमेवप्रवक्ष्यती यावर्थोपलक्षितत्वस्यान्वयः तथा
वोगिपलक्षितमेवन्यासमेत्रगुह्यादिषुन्यसेदावरेदित्यर्थः
श्रोत्रैः हृदयाशिरः शिखानेत्रकवचात्मकाणामनुग्रैः सजाति
भिः नमः स्वाहा वषट् वौषट् हूं फडित्येवंरूपजातिभि सहितैः
उपलक्षितत्वेनेतीयं तथा वक्ष्यमाणहृदयाय नमः शिरसे
स्वाहेत्यादिमेवमनुगुह्यादिषुन्यसेदित्यर्थः एतत्प्रवास्त तत्त
हृदयादिमेतिपूर्वोपरस्पष्टनार्थोदितीयान्तरुक्ते श्रद्धापिरः
गुह्यायफडिति मेवकरतलकरपृष्ठयोर्न्यसेदित्यर्थः एष
स्यापिवायतनत्वविवक्षयानलाभात्यदानविषयनेमेवस्य
धकयोरन्तरभेदायनेतिमत्रन्यासविशेषणन्यासप्रयो
ननलाभाय तदेववोनरशोधनमुपन्यासे तयैवयन्तेश्रतवसा
धकभेदायस्मिन्नातिमेवपरंतत तदेवन्यसेदित्यत्रकर्म
तेनान्वेति मंत्रपवदिमेत्रवर्णान्यासामस्तो भवतीति तको
पिपूरणादिक्रेशः पदार्थादर्शक्तनापिपूर्वोदृष्टितमते
तरपदमुत्तरान्वयवक्रते रयोस्तभेदायनेतत्स्यमूलमे
त्रेणाशर्वकरशुद्धिःकतेव्यत्यर्थमववक्रतागीकृतेनेति सम
र्थेनतेततनदर्थममर्पयेणाप्रातिमतेच्छ वक्तन्तस्तमेवन्यासेव
दधादित्युक्तेश्रीगुह्यादिशुहृदयादिषुमूर्ध्नादिशुचमेत्रवर्णान्
सप्रवमेत्रन्यासानामन्यानिप्राप्येणामेत्रन्यासपदार्थमेवविं
शारीकर्तेमगुह्यन्यासन्यासान्मन्यान्मवेशादिमतसाइपेव
श्लोकाः सासानन्यानिमेततनवर्णन्यासादोनामेवापवर्णतेवस
ताप्तमन्त्राणां ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नानान्यासेति स्विकरूपेणान हृदयान्यासस्य सांप्रतं वक्तुमश
क्यत्वात् यासामान्यपदेन न्यासानन्यानित्येवं रूपेणानिर्देशः
तथा चांगुष्ठादिषु न्यसेदित्यत्र कर्मपदे मन्त्रवर्णा इत्येव
रूपपर्यायाने मंत्रमित्यनुषंगो वा सकरः इति सकरः
शतेन किंचिदनुपपन्नं अत्र पदार्थादर्शकृतः अंगैः तत्र
नालोकं गमैवैः तत्र हृल्लेखमुच्चार्यांगुष्ठाभ्यां नमः शिरो
मन्त्रमुच्चार्य तर्जनीभ्यां स्वाहेत्यादिप्रयोगः यद्वक्ष्यमाणा।
दैः अंगुलीषु क्रमादंगैरंगुष्ठादिषु विन्यसेदिति निवद
ति अत्रेदं वक्तव्यं हृदयंगमत्रानेनरमंगुष्ठाभ्यां नमः।
ति प्रयोगे किं प्रमाणं नोक्तमूलवचनं तस्य तदर्थाप्रतिपा
दकत्वात् नान्यवाक्यं वचनं तस्यापि मूलसमानकत्वात्
नापि प्रयोगे न्यासस्त्ववर्थ्यं न च नमोन्तताभावात् इत्येवं रते
नियमः अं ललाटाय नमः आं मुखवृत्ताय नमः इत्यादेर
प्यापत्तेः न चेष्टापत्तिः अत एव केनाविसंवदतीति कृतान्यथा
प्रयोगो दर्शित एवेति वाच्यं तथापि प्रमाणालाभात् ना
नाग्रन्थाविसंवादात् अंगमंत्राणां हृदयादिषु न्यासे हृद
याय नमः हृदयाय नमः इत्यादिप्रयोगापत्तेश्च अत्र यत्प्राग
मंत्रपरत्वेनाहितीयस्य न्यासस्य स्थलपरत्वेन तद्वक्तुदिशो
भयस्यापि सार्थकत्वात् न च तन्मन्त्रवर्णान्तं हृद।
याय नमः इत्येव प्रयोगो अंगुष्ठादिस्थले न्यासेकत्वेन संग्रहीत
वाभिप्रेतमपि न सा अंगुष्ठादिषु न दर्शितं तथादिति
वाच्यं नाहि हृदयपदसमुपात्तस्य सोपासकस्य वा हृदयार्थं
गावेशेषमभिप्रेतं किं तत्तदुपास्यदेवतायाश्च अंगदेव
तावशेषमात्रेण देवतासत्तमेतं तथा चनकाप्यतानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
शा
विना
७३
73

नाशीका। अतएवकस्यचिदंगायेच केकस्यचिदंगषट्कमि
तिरूपपत्रं अंगपरत्वेपुनरिदं रूपपादस्यात् नहि ह्येषा।
स्यरूपांमकोवानेनेत्रहीनोपनेत्रमंत्रहीनं वस्तुवृंदस्य
त् अतएवकवचास्त्रमंत्रकथनं नसाधुसंगच्छते नहि त
दोपकस्याप्यंगस्यनाम येनतन्मंत्रस्यांगमेवत्वमुपपाद्ये
त अतएवकेसरादिष्वतस्मूजा आग्नेयादिकं च तत्स्थाने न
येगत्वेनेषां शरीरादेहिः पूजनेप्रश्नेनयथा ह्निसकलो।
करणार्थकः पुष्पांजलिप्रदेयो भगवतः शरीरपर्वक्रिय
नेनयातन्मूनापिदेवोविनाभवति अतएवाविभिमाश्रय।
सीवेषादिकमपितेषामुपपादनं हि अंगपरत्वेन क्षीरा
वयवानां नयान्वेषु किंसदृविशेषवचनत्वयापायनिर्गीत
नांगकमेवयत्नं अंगुष्ठाभ्यां नमो ह्रीं ह्रीं तर्जनीभ्यां नम
स्ततः मध्यमाभ्यां नमो ह्रूं ह्रूं अनामिकाभ्यां नमस्ततः ह्रैं ह्रैं क
निष्ठिकाभ्यां वनमो ह्रः करतलपृष्ठयोरिति वचनमंगुष्ठाभ्यां
नमइतिप्रयोगप्रमाणत्वेनोपन्यस्तं पदार्थादर्शकत्वात
दपिपादप्रमाणं नसाधुवनेस्थयोपकवीजानावशीयागम्या
मपरमेव नानाविवादिनानामूलग्रंथानां सामोपाध्याय
कारी व्यासादि ग्रामाधिका कथ्यानां विरोधानसाधकाभावा
च्चागिलदेवेनागापरताथा वक्रम शक्तानां ग्राचकाथन
थासाहांगुष्ठाभ्यां नमो वदन विवक्षायमाह्नतनेनोभ्यो
नयो स्वेशदेमादि गीतम मंदिला वचनं कृत्स्नासपरेनागम्या
सपरे ततः कुशलायोक्तासकस्यैवपरिकीर्तितं इमपकस्मात्कर्म
समाभिमायपंचाशातिततः ऊं पोत्सोग मंत्राणां शिवकसमादि
नाप्राचक्रापनयासाहादेद यापनमोवदेन अतन्नाग कवच का
पमाराताय ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

फडन्तेन एतेनैव पंचांगन्यासमंत्राणां हृद्यगुपदेशा
न्नस्मादंगन्यासमंत्रेषु शुद्धशुद्धादिनिवेशनैवास्तीति सिद्धं
नः हृर्धकोसदीकृत्वाण्यस्त्रैकप्रयोगएवयत्त्यानोह
श्यते अग्रिकेचैतोभक्तिनेत्रगोपणोप्रपंचिन समस्ताभिः श्रु
शुद्धादिन्यासं कृत्वा प्रसारितनलाभ्यांकराभ्यां तालत्रयं
कृत्वास्त्रादिपदग्रासे दशदिग्बंधनेच छोटिकाभिरस्त्रमं
त्रेण कृत्वा हृदयादिन्यासोनुष्ठेयः स्यादहृदयादिसादि
ना यथा शुद्धादिषंगमंत्राणामस्त्रानपेवहृदयादिष्वपीति
स्रवयतिवकारः एतेनापिच समानानुपूर्वीकाणामेवांग
मंत्राणामुभयत्र न्यासमन्त्राणाति पूर्वोक्तार्थमनुसरतोप
हाष्टादशीकृत्वामेतन्मूलविरोधोपिस्पष्टएव यत्तु सजा
तिभिरितिमनरत्रसेव ध्याने एतत्कामसजातिभिरंगमंत्रान्
हृदयादिशुद्धिन्यासे दिव्यनयत्रस्त्रके पदार्थोदर्शकृत्वा न
न्यक्ते श्रेगमंत्रैः सरूनमः स्वाहादिजातीनांपर्वत्रसंबंधात्
भेदपूर्वीकस्यानन्यप्रयोगस्याप्यलाभप्रसंगात् इदानर्थायन्यायग्र
थ्यामोस्यग्रसकेः सजातिभिरंगमंत्रानित्यस्यान वितन्वाद्य
मोत्रस्यैनेवसवैतन्मूलशेषस्यमलग्रकन्वेतन्यायपामवे
कल्पाच नतुसमानयोगमंत्राः केचिन्नलदंगनामोतेनमो
नापवरश्रुत्यते हृदयायनमः शिरसेनम इत्यादिनार्किन
वापिनथ्यावाभिधेनेनस्यात् हृदयम्यादिना वहिविलुम्भास्वा
हा नेत्रत्रयायेति नत्वेन प्रायमत्तरपदोमाभि ताम्नाप्यायो
साहनमारदंपवरात्रवचनस्यकागानितिरिनिषेधन स्मृता यथा
योनप्रयोगस्यमूलनापिनागविस्मविषयनेभ्रुविनमरहीते नः
यावोनेनत्रकेरूनामस्यालेनस्फोविशेषप्रयोगकसंवेदन।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विना
७४
74

तास्वेवानस्य वचनस्यावकाश इति वस्तुतस्तु नैव योगैर्दे
ति वर्णयोगास्त्रयोर्स्संयोगैरेवंभूतं पदं यति पदं वा पर
पदं वनेत्र मेत्रः स्यादिति वमूलार्थः न च देवे देवता सामान्य
विषयत्वमस्य न स्यात् नहि ह्याधिकेऽपि देवता विशेषेन त्र
योर्नि प्रयोगः कस्यापि सम्मत नैषां प्रति प्रयोगस्तु ह्याधिक
इवस्याधिकेऽपि शाक्ते योजयिते न च दमूलेऽशिवादिमन्त्रदे
वाभिप्रायकमेव न सामान्य विषये अत एव मूलानिक
स्यैयन्मध्ये इति पूर्वमपि मेरुपः शिवादिविषयत्वेन वि
स्वादिविषयोऽप्युक्त इति वाच्यम् देवतासामान्यमत्रासीवि
षेवेकवचनेन यन्निसानेवन नहि शिभायनेः तस्मात्रापि
मूलपदे लक्षणया मूलशैवान्यतमपरमेवेति ध्येयं म
नुपस्यैवै वोगदेवता स्तवैवागमेषु गाणामुपासकेन
कर्णमस्य षडेष्टादिह स्व यादि भ्यासः कर्तव्यः नैव कर्म
ब्रह्मादिनिरेकोगस्य न्यासो वाप्य सकृदिति किमत्राचरणी
यमिति शैक्षायां न्यासपदेनाह्लेपाङ्गादिर्वेति न्यायाक्त्र
नत्वप्पन्यास एव युक्त इति योक्तायोवाह । यद्वेवमादिन च
नैवोगमेत्रस्यक्तमेवेत्यनेनावक्तणादिरूपेण न च कथमस्या
दिति वाच्यं केवलमेवोत्तरतापनस्यनेत्रायवैघादिति मन्त्र
दैवतारशास्त्रे नैवोगामन्त्रस्थानाभिषिक्तत्वात् यत्राग
मेशः स्यात् ऐश्वर्यं नाद तास्तत्र वैकर्मेत्रैः षडङ्गादिन्यासो ।
नुष्ठयश्च स्यान्नेवात सैनवेति प्रधानभूतमूलमन्त्रस्यैव
न्यासः यान्मयागमान सहन्यकार्ये स्वशरीरस्य पीठदेव
तान्यासमन पीठकल्पनमात्र मपेक्षितमिति तन्यकारमादशेय
ते कल्पयेदित्यादिना क्रमादमोदितेभिः पीठकल्पयोरिमन्त्रप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्रमादिति मूलाधारमारभ्य हृदयान्तस्थानेषु मंत्रकादिवत्
पीठान्तदेवतानां विन्यासक्रममनुसृत्य क्रमशोऽमथमादिन्या।
सः कार्य इत्यर्थः देशिकस्तेनेन दक्षिणांसमारभ्य दक्षतोरू
पर्यन्ते न्यासः कर्तव्य इति तत्त्वान्तरोपदेशो वामेऽप्येके नवृन्ते
शान्तेरेतयोर्न्यासयनेऽन्ये वामांसमारभ्य दक्षिणांसे समाप्ता
पि मूलवाक्यमुपपद्यत इति कृत्तन्यायानिषमेश्वरस्याह वि
द्या नितितेन्वहृद्येकवाक्यवैकार्यानादिशालायवादिस्तुतिसं
धानवानित्यर्थः नामाद्यन्तरेति सप्तकलानामन्तापिन्यादि
स्वरूपाणां स्रष्ट्रादिभागेयानि केषमादीनि प्रमादीनि यमादी
नि वा तत्र गणितान्यर्विकारमध्ये: कलानां तन्मन्त्रमारोमानि
नामन्तरंगाणि दयानीति फलितार्थः नखेव नामाद्यन्तरस्वर्वे
कत्वेनैव शुद्धतनस्वनादिनामन्त्रो पदाद्यन्तरं संस्काराभिन्नत्वे।
कत्वे विवक्षितेन सर्वे उक्तप्रभृत्यपि नेनकेमेनापिस्येनमः
इत्यादि प्रणवतापिनमः इत्यादिः संभूमाविषेनमः संमन्त्राय
नमः इत्यादिस्तु प्रयोगः पर्यवस्यति उत्तरत्रापकर्षेवानामा
यत्तेरित्यादेरिति पदार्थादर्शो नचैवमस्ययथानत्वादीनामु
पञ्चपरिक्रमणामासादित्यचैवन्मध्ये इति वचनेऽके स्वीलि
गादित्वोपपाठवञ्चवचनानां न पूर्वकापदपाठेनानन्तरं संवेषशो।
कार्त्वलिंगादिनीपाठवञ्चवचनानां न पूर्वकपदपाठेन पूर्वसं
वेषशोके तिरहस्य एवमुक्तप्रकारेण पीठदेवतानां न्या
सादेरस्य पीठमध्ये सिद्धपीठस्यापि देरमध्ये न्मर्यादा।
तेमिमभिप्रेत्य दह पपद्यत मूलः नन्नक्लोविशोघतेव
समापणः वाह्मेरुलेवित्वकालमाधाराम इति शास्त्रविशेषणं
स्वरूपाणामभिरोपनमुद्रया यमावश्यात्र संभवेऽपक्रम।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
श
चिंता
७५
75

वतत्स्मात् एकस्मिन्नवापायेपायाद्योदीनिकल्प्येदि।
तितोविकववनादितिपदार्थोद्देशःकृतः तदयुक्तं वि।
शेषाख्यपात्रसामान्याख्यपात्रयोरावश्यकत्वात् एकपात्रे
नकृतेख्यपादिसात्ताम्सहेश्वरः संज्ञायोनिष्कृतेर्यानिश्चा
परः स्वः पदेपदेश्वनिनवरत्वंतेयदर्शनात् अतएवसवे
मेववेतिविहायपायादिनामविशेषणतोगृहीनमिति
पुण्यायैरिति सतिसंभवेपुण्येलदलाभेततोरिक्ष्यैः।
यतपुण्यस्पायैरार्थः वद्भवचनाद्वततपुण्यादिः तथावरो
यात्ततपुण्यादिभिः संपृक्तयोदित्यर्थइतिपदार्थोद्देशःकृतं
केतन्नवद्भवचनस्यपेक्षकृतार्थमात्रगतवद्भत्वप्रत्यायक
त्वेनात्ततादीनांलाभासंभवात् नचवद्भवचनमेवपुण्य
माभिदधातीतिवाच्यं तथात्रशासनालाभात् यतपुण्या
गिणग्राघाराधश्वनस्यैककरणो तदपिन गंधाद्यैरिस्यपेताबी
जगावेणणापतेः यदपि गंधाद्यैरिन्क्ताववततादीनामपि।
ग्रहणप्रसक्तिरित्यततस्यानुक्तिरिति तदपिन ग्रतनादी
नामसंग्रहस्येष्टत्वप्रमाणाभावात् संग्रहेकिंप्रमाणमि
तिवेन यत्नामामान्यशास्त्रमेवनिगृहाण तदनंतरेस्वेष्टे
वस्यमानसपूजामाहूतस्मिन्निति पूर्वोक्तादिशापनितेदेह
मयेपीदपरदेवतानांनैवेद्यादिवादितैःसर्वैरष्टपचारैःसंपू
ज्यस्वात्मानंसेष्टदेवस्वरूपध्यानात्पंचकत्वःस्वमूहादिपे
वपुष्पीनानिरत्नानैवेद्यानि रिकैरुपचारैः संपूज्यशे
षमानसजपहोमनीराजनादिमानसपूजानिवेदना
दिकेस्वगतकप्रकारेणगुरूक्तयोत पदार्थोद्देशःकृतस्तएव
देवतामिमनचावेनानैवेद्यंगंधाद्येरुपचारैरिमस्यानतएवाव
भगवतोपिमानस·

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न्नाद्येन नैवेद्यं देयमित्याहुः तेच देवगृहं सर्वमेतेषां उपा
सकशरीरेषु पुष्पाञ्जलिपरेणैकस्मात्केन वृक्षधातावर्थं।
नद्यानयः स्यात् भागवतमानसपूजायास्तु दर्शनमोहते
रिनानात्मैश्च नैवेद्यदर्शनात्कथमत्र नैवेद्यमागमप्र
येन तस्माद्यत्रैव पुष्पाञ्जलिप्रवर्तकेनैवावितानिवेद्यमि।
मार्ष्टेनाक्तपूजाक्रमेणत्वमिति दृश्यं युक्तमधीरित्येनेन स
मपूजनाशयोजकेरूपेस्वेष्टदेवतायाः अभेदभावनात्मके
शिते नयत्नः स्वेष्टदेवतापत्ययाहूनमिन रसैवैरूपायोग्य।
स्येति हितदर्थः यमत्रैन नाविशोवसन्नामितिपदाद्योद
शक्तनोक्ते ततम् लशाहृनोच्चस्तुमोघशकोपपादने यत
मानसपूपदीपाद्यपिशेषपदार्थानिः यानि तानिविनिधानेन
तेन तदीयत गंधाद्येरित्येवमेवतत्संग्राहकत्वेन शेषत्वस्य
नत्रासंभवात् नचगंधाद्येरित्यत्र गंधादिकं यान्यादिकमेव
नमानसामितिमानसयार्थपदीयताः शेषत्वासंभवस्यैव
निवार्य एवं नैवेद्यगंधादीनामपि तत्रोपहृतानेशेषत्वेनावि
न्येनत्वयाशेषपदार्थैश्च तदगणनयानुननापतेः शाल्यादि
कत्वेनमानसपूपादीनामप्येतत्वेनात्वालीतिशेषपदार्थैश्च तं।
त्वानमग्रक्रामितित्वनहूषता उभयाविधापिपूजाविव
त्तिनेमृत्रासमाप्यानत्वशकावात् वीरपीगवक्रमारभेत
सर्वमेतत् यमोदिपूजामारभ्यात्मपूजांतेउपचारापेणा
यैनत्वायेक्षणात् वीरपीगवक्रमारभेत ततरम्भरिता
ष्ठात्मपूजानन्तरं वैद्यालिन्विनसर्वतोभद्रादिमंडलस्यगंधे
दिभिः पूजां कृत्वानन्तरोक्तां काशलिभिः संपूज्यशालिधा
न्यानामुपरि नैरुवैद्यपात्रिणां ततरभंनामसोपैनपात्रत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
ना
शा वि
७६
78

प्रकेष्व सोऽसम्वविंशतिदर्भपत्रमयेवेएपाकारेणाग्रपि
नेविष्टरपरपर्यायेकूर्वेनिधायतत्राथारशाल्यादिपो
वेदेवतानूजयेदितिसमुच्चितार्थः प्राग्रपादित्वतः कोणे
षुपर्वादीनक्रमेणाह्वयासिंहभूतनतत्रपेदवप्योनिवि
शेषहातिमः दिक्स्वरूपान् रक्तयपामचोलवर्णान्सहज्यषु
नः पूर्वादिचतुर्दिक्तनाहशानेवाथमोदोनभिसम्यकम
लेपूजयेत् नपूर्वान नःपूर्वाणीयासमपमोदिपदानिते:
शेतिपायानयमादिरूपानयोन् प्रवक्ष्यान्तेदकेदायनमः
सविमालामतनमः इत्यादिप्रयोगामिश्रुतिवृहद्वः केदनाते
दिक्स्वरूपवर्णानाथैकत्वेनेवतथ्याक्रिसाफलनेनाहृशाग्र
योगमानाभावात्केदायनमः इत्यादिकमेव प्रयोक्तव्यं प्रम
घाथर्मादीनामपिपीठगात्रपोडपादत्वादितोहस्वंकिन
गोवधादितित्वमायविरः प्रणावस्येति प्रकारोकारमका
रैः क्रमादेकैकशः पूर्वभागेषुकानन्सर्पादिमेरलशाह्ला
नक्रूताप्रसृष्ठ्येमेशतायनमः इत्यादिरीमापर्यवसितम
रैः सर्पादिमेरलपूजोनंतरमुक्त्यादिशानतत्कलाः पूज
यादितिवत्तेलार्थः त्रिगुणात्मनेति सत्वरजस्तमोरूपके
कंतत्वादितिविगुणात्मरेणानीरंध्रपयाथानतपाकलश
पोवितः सैवष्टकूर्वानेरगत्रकेनयाभिनिवेशयादिस्यर्ष
केविदाहुः परेतनोरतनामानेकलशाविशेषणमध्यन्ते
हानुरोपमावर्णापालाप्तिन्याहुः नीरंध्रसंवृतामाचतेतनावि
गुणात्मनेतिकनोनुक्ताग्रथ्यामोरंधकृतमितितेयद्वयाः न
चकेविन्मतेगापरेवपर्ध्यामितिपदार्योदर्शकृतोदयणेद
नमवोनवाक्य नत्वामेध्यनरोपनादवस्थानतनादिग्रावोक्षितं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वेष्टितमिति । विज्ञाया वेष्टितमिति कथनादासमंतादेष्टनं ।
सैव विवक्षितं न प्रत्ययात् यद्वाग्रपदमेव सर्वावयवा ।
वच्छेदेन वेष्टनेनान्यथं ग्राहकं प्रत्ययाय किं विज्ञागस्यवे
ष्टनेपि कलशीयपर्यो किं विज्ञागस्यासमंतादेष्टनस्यासिद्धत
यानावतैव शास्त्रार्थासिद्धिः स्यादिति परे तु केचिन्मतं वा ।
यसेहितानविरोधः सौवर्णाराजंते वापिताम्रमन्मयमेवबा
गेयपुष्पाक्षताकीर्णं कृशरैर्वा कृसरार्चितं सितसूत्रावृतं कंठे
नववस्त्रयुगावृतमिति हि तद्वचनं नत्र सर्वांगावच्छे
देन तंतुवेष्टनेवस्त्रान्तत्वे कंठेन विरुध्येतेति वदंति
अपरेतु अग्रपदं कंठरूपांगविशेषपरं तेन नास्यैव पर्यं
ग्रावेष्टनेवाप्याहतनवस्त्रयुगस्य श्रूयतस्तु तेन नानीरंभः
कलशः कर्तव्यः कंठातिरिक्तसर्वावयवावच्छेदेन सूत्रेणावे
ष्टने कर्तव्यमिति यावत् इत्थं च नीरंध्रसंहृताग्रे वा निकृतो ना
कमिति रूपणं परिहृतं । तेनोक्तसंहितानाविरोध इति वदंति
कलशोऽग्रस्थमध्योर्ध्वेरत्नवटद्वयतीरहृक्कषायतः किंवा
तीर्थजलेन संपूर्णं पूर्वस्थापितशंखाब्जस्थानरंगीरशा ।
रिवतोक्ताथजलेनापूर्णं वत्तमाशानतन्मंत्रानुग्राणांगपाष्ट
केनालोमन्त्रवाहनादि पूर्वं कं वाह्निसंपूर्णं वद कलाः संपू
र्णघाश कलास्तुवर्णजाः पूर्वमुक्ताः संपूज्य संस्कृते शैल
स्यकाथजले कलशे मदेयामित्याह शैवेरत्यादिना शकी
त्यादिश्रात्मपदेन स्वपरमापित स्रोयपरे तथा च शास्त्रादी
नोपयत्नोपतानवत्रयाघात्मकेगेयाष्टकं इत्थं च शास्त्रादी
नामात्मात्मीयत्वाय चैतत्रिवक्रत्रीरेः पर्यवसन्नः शास्त्रार्थ
स्त्वं कशास्त्रादिस्वरूपं तत्संबोधितस्तेन स्वहाभसाभावेपित

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
शा
चिन्ता
११
77

दीपयोतिजननकनयानदाम्मवोपचारइतिपदार्थादर्शाङ्क
नः वोरः भारिवरइतिकाम्मकज्ञभाषायांकहृरइतिवप्रसि
द्धः कपिः रक्तचंदने ह्रीवेरः वालपसरइतिवप्रसिद्धः सेव्यक
उशीरः नमालपरवाच्यस्तु सगोपिः सपुइइतिवप्रसिद्धस्तो
नीलवर्णोहृतविशेषः जलंह्रीवेरमेवच कशीतरक्तचंद
ने पत्रानिसमभागानि सौरगंधाष्टकेस्वभास्करे सेव्यके
कंकमकष्टह्रीवेरागरुचंदने जटामांसीमुरामितिसौरं
गंधाष्टकंस्मृतंसुरेवोरायपरपर्याये गणेशगंधाष्टक
मपिरूरयामले केसरंवोचनामांसीकस्तूरीअगरुः
स्तथा सचंदनंचमुस्ताचरक्तचंदनकेनथा सुष्टगंधं
विनिर्दिष्टंमहागणपतेर्विभोरिति पाशाअंकुशौकवी
ततयतचेस्तके नत्रतनंत्राकांतामाह पाशादीति पाश
वीजमायावीजंकुशवीजात्मकंत्र्यक्षरंत्र्यात्मायस्येस्य
वेम्भतमेत्रस्यातेः मुख्यपदंस्यात् अक्षरस्यातेरितिपाठे
तस्तगमरूपवाधः सूलपवववस्यमायोमतंमेवेकिंच
हैवस्यापिनतातिः निश्चितार्थकाविसंवादिनंत्रांतरस्यैव
कल्पिकार्थपरतापाः सर्वसंमतत्वात् पदार्थादर्शाकृत
स्तपाशादेरक्षरत्र्यादौत्र्यात्मानोवस्तत्स्यरस्यतावतायं।
रलमितयादिवहुमायावीजान्यपिसंग्राह्याणीतिवस्यमा
णग्रायाणयोतिहासेवादभेदरहापीत्याहुः पाशादित्रितयाय।
स्तोनेइतिपाठेस्यादपिपाशादित्रितयंत्र्यादौविस्तायपैलाभः
नत्सेवंपाठरूपलभ्यते नवाकल्पितविशेषकः व्यादोभेगायसंगो
न यथाक्रनमागे प्रमाणाभावाच नचपूर्वापरतंत्रैकवाक्या।
नायेनथा सदर्शनमाहितांदिसंवादेनास्यापिमंत्रस्यसर्वेर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

याश्रावयणकत्वयैकवाक्यताया श्रफलत्वात् तस्माद्भय
दैवमूलस्यतान्यर्थामित्येवोपपद्यमिति न किंचिदेतत् अ।
पेरत्र त्रिपदेन कारस्कारयोगश्चामाष्ट संख्यापरे शान्त
पदे हंसः इतिमंत्रपरे तथा च पाशश्राद्दीयमायष्टाक्षरा।
णिश्रात्ममंत्रश्चान्ते इति विवक्षणानम्रूर्वापरमंत्रैकवाक्य।
तासंपाद्यतिवदंति तदपि प्रयोजनाभावात् किंच व्याख्या।
नापतयानभुक्ते हर्षदीपिकाकारोपि सर्वत्रदेवताप्राणप्र
तिष्ठामनेनैव कुर्यात् उपासनार्थेन विशेषमूलपंचवस्त
नीत्यकालमकृते परमादिवीजयोगो नास्तीति सूचितवान्
श्रुवरस्यांतेनश्रत्येव च पाठं व्याख्यातवान् किंच सर्वाणा वस
माणाप्राणमंत्रस्याद्यवेवादितत्वेदानीमेव तत्त्वाङ्गपात्
प्रसन्ध्येति साध्यसाधकयोरुभयैरेवप्राणप्रतिष्ठा विकी
र्षितात स्यैव षष्ठेनैव पदमंत्रप्रतिष्ठामित्यर्थः तत्त्वमिति
तत्वतयोरस्य वक्तः पदस्योपलक्षकमिदं केवलं ब्रह्मा
रोपामयापदेशश्चेतिपदार्थादर्शांकृत्वः तहृदात्मनसं हंस
प्रतिमयोञ्चाणौस च समप्राणकीमिर्त्यावार्थवचनेवोक्तार्थे
उपोद्बलकतयापदर्शिते तहृदात्मनसोरुदीर्णतत्त्वप्रा
णरहायातितीन्मापिनेषोवचनमुपदर्शिते तहृदेव
तहृदयमापि वक्तः पदस्य प्रवेशमबकं तत्ववात्मनसोग्र।
हणवक्तः श्रोत्रघ्राणानामुपपादनार्थमिति यद्यपादावा
ष्यकतावाक्यवचनव्याख्या हृकापदेन वक्तः पदे लक्षणत्वमि
वव्याख्यावनगमनमाणा तदेवमेव वा चार्यवचनोपन्यास
इति वाच्यं वक्तः पदस्यैवकाविकल्पनयोपलक्षकतामं
भवेनत्वेनिगमनाविरहात् शिवनोस्य संरेतादिभव॰

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
शा
चिंता
७८
78

यनयत्नस्यापिदर्शनेनैकत्रैस्यैवयत्नस्यगृहीतत्वमशक्य
त्वात् प्रयत्नवर्तकयत्नलोचनादियत्नप्रसंगापत्तेरपिप्र
सक्ता मूलमेवोद्भावयन्ननुभूतत्वमुपलंभात् चक्षुःप्र
भिवन्नयत्नयत्नमपिवस्तुभूतमूलत्वेचेष्टोपलभ्यत्वात्तथै
कत्वंनियुज्यावललोपापशक्यकरणाः इति प्रामाणिकोच
भक्तितंरोगाणामनुसंधेयं नतु प्रसन्नपदस्यैवमूलेस
मास्नानत्वानुद्रितस्यैवमेवंत्वेपक्षे तस्यानेयत्वेम
यत्नेतरचलितस्यतत्तनेप्रमाणाभावः पौरुषेयत्वादिति
चेत्तमेवं प्रयत्नानुभवनिर्वचनीमोक्तिमेवः प्रकृतोऽपितः वि
कृतेवमर्थदेवताकेऽयंसर्वानमेवगणामनुष्ठेयार्थे।
प्रकाशकत्वनियमात्पूर्णत्वेतिपदसमूहत्वेऽपिभवन्तं
स्यामेवं सर्वेनाम्नामाम्नानेतरतादिविशेषनाम्नाम
नेमारम्भान्मशक्त्यन्वयमानादिविशेषार्थप्रतिपादना
र्थं नवाम्रसतोविशेषगुणरूपसामान्यप्रतिपादनसामर्थ्यमस्ति
तिप्रयोगानर्हेसाहित्यशब्दानेवप्रयोगार्हान्नुपलभ्यप्र
तस्मान्नादिनामनामप्याम्नानप्रायत्वयामेवत्वमेवेतिप्र
ते प्रमाणपरीतोऽपि सर्वेनत्वरूपंपरत्वमशेषवादीनं विभ
क्तिविशेषाणामानन्त्येलप्रमेवसाधकत्वार्थप्रयोगक्रमविवे
तिरूपेतिक्रियापदस्यप्रयोगमानसाकोशितत्वाच्च तथा
पिवाग्गादिभिः हेतुदर्शनादृष्टत्ववनीतत्वमेवाविच
मितित्राणापाणाइति तदुद्धारोमूलकृतनाधीनतः।
वधकं यागावः सर्वकल्पयाधात्मनः व्यापारिणामिति
कल्पवनफलतेनाध्यवसितवधकस्योपरिकल्पवह
कल्पयागानेतिवेथे ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मूलमन्त्रेणेष्टदेवतायामूर्तिं प्रतिपाद्य शालिग्रामादि
रूपपूजाविधानेनास्मिन्क्रमे वर्धकस्यापरिहार्यापत्ति
त्वात् कलशपिनावातगाहनेनविधाय पर्यस्ततमन्त्रदेवतामयी
ततस्तूनोपयुक्तमन्त्रवान्गुरुः पूजयेदिति वक्तेलाघवः य
तमन्त्रोत्पन्नेनैकदेवतादीक्षायामेकपंचायतनदीक्षायां
तत्प्रधानत्वेनाभिमतदेवतायामेवकलशंमेस्थाप्यशादि
वतादिदिक्कलशचतुष्कमन्यत्स्थापयेत् यद्यप्यत्रैव
रीशिपयदेवतास्थापनेनैवततत्कलशोपयोगः प
हार्योदरशंकुता नयत्रके पकतरस्याग्रायान्यतयाभ्युपग
तमिति प्रधानस्यैव दीक्षाकलशप्राप्तौ यतोनेनरेषां स्व
तपवप्रधानदेवतादेवाद्येशोवापरदेवतापूजामावरेति
सोपदापिकाः नवयोकेनैवं कलशविधिनैकेनवानेक
क्रमेरिस्यादिकमावाह्यैववनेमयायंच कलशपतेप्रमा
णतयोपन्यस्तंकयसंगच्छतेतिवाच्यं स्वेष्टदेवतायाप्राव
रणादेवतापूजनायमशक्यस्यैकास्मिन्नेव कलशेतत्तज्जाभ्यु
पगमेपिशक्यस्य स्वस्थावरणादेवतासंख्यायातात्कलश
विधिपरत्वेनतत्स्वर्णानीयत्वात् अतएवेष्टदेवताभेदाव
रणसंख्यायाश्च नैयत्यमादनेकेस्मके प्रस्ततत्वन्मतएवेहोव
रुद्धे पकदीक्षायामेकस्यैव पंचायतनदीक्षायां पंचानामे
व स्थापितत्वयापकत्वेनैवकालिकपतदृयस्त वकवा
कारस्यामोरस्यप्रसंगात् नचस्यावश्यितविकल्पार्थकोवा
वाकारतिवाच्यं पकदेवतापंचदेवतापकशाहस्य
तत्रदीलभ्येननाहशार्थलाभस्यत्वक्तृणोप्यशाकाकरण
त्वात् पंचानामेव कलशानामपेक्षोनामेकपक्षमोरस्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विना
७९
79

त्वा अत्र कलशे वर्धन्यां परिस्थापितप्रतिमादिपूजनम्।
मिष्टदेवतायाः कर्तव्यमित्यभिप्रेत्य तत्प्रकारमाह यत्ते
नेत्यादिना करस्थपुष्पसंचये ध्यानेयन्मात्रकाक्रमेण
प्रस्थापनानन्तरं देवतायाः श्रीकृष्णाविर्भूतायाः प्रसिद्ध्य
न्मपुष्पादिरूपे स्थाने तस्मात्स्वहृच्चक्रक्रमेण सपुष्पमावर्ण
नाब्रह्मरन्ध्रे प्रतिगते पत्रे जलस्मिन्नासिकाग्रमार्गेण नि
गते सेयोऽस्य प्रतिमादौ निक्षेपण इदमेवावाहनं नाम सूत्रे
मेऽस्य स्वहृदये वा स्थानमुपदिशेत् तत्त्वप्रमाणिकायां से
देवतानां स्थानेन प्रसिद्धे तन्मयतया समावेशः कृतं सर्व(
दायां ह्यावस्था सकलीकरणं च ग्रंगसाकल्येन स्थि।
तिप्रार्थनारूपं उपचाराणामेकाग्रतादेस्वे पुध्येणाप्र
ऽस्मिन्नकायाः प्रजायाः प्रार्थनाप्रार्थनारूपं च यपयस्मि
भवेत्कृत्येन ताद्यात्म्याभिमुखो भवेदिति तन्मेरे अस्मिन्नयोग
सकृत्वेमुखप्रकारेहारेणाप्रकृतानासंपत्तिद्वाराभिमुखत्वे
वप्रार्थना प्रतीतेः पदेनाभिमुखीकरणस्यानुयायानाम
सक्तामूलकारम्भेननाप्रदिश्ला ग्रनन्तरपदादेवसन्म
खीकरणमवसानमिति पदार्थादशौक्तनः तेनान्तरेसंनिरोध
नादेनेनरसामान्याभ्यन्तरे नानेनरपदप्रतिपाद्यते तस्यक्रमेवि
रूपप्रार्थनआगमनप्रार्थनामोगुस्थमार्गार्थनेवावाहने
स्थितिप्रार्थने स्थापने प्रतिमादौ संनिधानप्रार्थने संनिभु
खेनोपचारांगीकरणप्रार्थनेवासनिधापनेकृतन्याविनया
र्थने चलत्वंकिवानूनासमानिपर्थनेस्थितिप्रार्थनेनत्यायुप
चारादिन्यूननाकृतनूलुप्रापहारप्रार्थनेपंचमदेवतायाः पूर्ण
पत्तेनाशायोनिप्रात्यनसकलीकरणं तज्ज देवतारूपप्रकाशविमर्शः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पदेशात्मासान।

अवगुंठनेप्रयोगपरहस्यविषयत्व प्रार्थनेप्रसन्नीकरणमुद्रा
नेदप्रसंगेनाविष्यति प्रार्थने परमीकरणेनसर्वापराध
सहिष्णुताप्रार्थ्यते यदुक्तं सिद्धान्तसारे स्वतपवाभिदृणास्य
तत्वस्यहार्चनादिषुमादरं सम्मुखीभावसन्दावाहनमुख
ने शिवस्यावाहितस्यास्यविग्रहदेहनुसंततं स्थिरीकरणमु
दिष्टस्थापनेभक्तितोर्चने संनोपशुजमानोनगृहीतावुग्रहं
दिके कर्तृसामर्थ्यमस्येहतन्मोनिखंशबद्धते अग्रसमामेत्तर
मायाः साक्षित्वं हिशिवस्ययत् समसेनेशापरमत्रोविभोरसं
पिशक्तिमरतिं स्वमुद्राभिः आवाहनादिनवमुद्राभिः समा
हितः समाधानः अप्रमावधानस्ततस्तस्मात्प्रदर्शननततकर्मा
नुष्ठानमंत्रपठनयोः योवोपर्युमपिक्रमयोत् करणीयत्वतयो
समानकालीनत्वमितिभावः यत्तु समाहितरुमनेनदेवदेह
मूलयुक्तिमात्रकालराशितस्मात्कास्थानेऽभविन्यसेदिति
पदार्थादर्शक्रतोक्तं तस्माद्वासारसमूलके नहितारशाप
दसहस्रेणापिनादृशार्थोधिगतं शकते नवान्यासक्रमः
णामनुतेन्यादिवस्माणमूलस्यपौनरुक्त्यापत्तिर्नसंभवति
प्रतरुन्नरंतेनः पुनमयस्यभगवतः श्रेष्ठदेवस्याकिरणानेव
स्याकिरणानेवतनतस्यानेषु गतास्तन्मन्त्रयानसमकालदेव
तोगवरणदेवतारूपतयापर्यवसमानध्यायेत पंचायत
नेदेवताप्रजापदेनेषानतत्यांतमादिषावाहनादिकंसर्व
मत्रहृदयं यकैकस्यावाहनेक्रतापरस्यध्यापनाभिमादिर
पः पदार्थानुसमयोनाशाप्रयणीयः किंतुएकस्यावाहना
दिकं क्रतापरस्यतेषानिकांगनुसमयपाद प्रतनेवमेव
स्वाययष्ठ्यांनातिरनागमोशायवेनेभवतीतिवचनात अ

४
श
नावि
८-
80

नेहि यथाशक्त्युपचारसमर्प्यणे गणेशमारभ्य वक्ष्या
क्रमः पूर्ववचनात् गणेशस्यैव मुख्यत्वे सूर्यमारभ्य प्राद
क्षिण्येन गणेशाद्यवमुख्यत्वे सुन्नस्थाय वैनमा चेत्सदिति व
चनात् तत्स्थापनक्रमस्तु तेनान्तरे शंभोमध्यगते हरीन्द्र
भूदेव्याहरेशेशं केवेभास्येनागस्तनारवोहरगणेशाज्ञोषि
काः स्थापिता देव्योविस्तहरैकदन्तरवधालेवादेरजेवरा
र्थमनाः शंकराभागवतोति मत्वदाव्यस्तास्तनहानिदारे
प्रमत्रायशेनागरदेमध्यानांशगरमेशानः श्रोशगेनादे
देनांशगरनानांशंभमस्विदिक्रमसारेति मध्यान्तरेशानः
विदिक्रमारमवयः मध्येपूज्यप्रथमोक्तस्यप्रधानीकृत
स्य क्रमतापस्थानेरेशानक्रमेणाविदिवाहितीयादिपूजाक्रमे
तु शंशंकरः नानारायणः रवविःग गणेश देवेवो भभवा
नो मस्तूर्थः पूर्वाद्वतिरेवौक्तवचनाविकल्पं गणेशमारभ्ये
व पूजायाउक्ततात् पूर्वाद्यस्य स्थाप्यारम्भर्थः ननु प्रमर्थ
पि स्थापनक्रमोऽरप्यनरेतिकथमुक्तं व्यस्तास्तनेहानिदा
रेतीति यदुक्तेनेशानरे मध्ये भार्थहरिंगणेनन गजाशवी
गणेमध्यतः शंषाधारविविवमेवागविमध्यार्विघ्नानशक्ति
स्वराः मध्येशक्तिमेधशविघ्नरवयोर्विसस्तु मध्ये रवेसूर्य
भास्याशिवास्तुनाहिविहिनाप्राग्नेयकोणादिमेरतीति च
न मैवं तन्नत्यानानाफलतः समानतपूर्वपर्यवसाना
न हरिगणेनन गजाशवीः स्थरयादितः शंभोमध्यगतेग
णेशरशिवानेनानेस्थान पूजपाद्देयाशपिक्रमबोधकाम
देयक्ताकोयथा मध्यभार्थ्यनतःशक्तेर्विघ्नावीर्हरिस्तुगौरि
शंकरातः स्थगणसूर्यश्रीशासरशापर्वेनसनाः वायादिको
णक्रमात् सूर्यविघ्नरमेशशक्तिगिरिशाः प्रमादितः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्थापने स्त्रनार्णोक्रमप्रपंचेन च विधिनायं वामराणां स्फुतः सृष्टा
मेवेणेति स्थपेत्स्वेवं मंत्रेणेति प्रापणिकाः स्थधा मंत्रेण वामि
त्यस्तनवीनेनेति व्याख्यानमुपगच्छेतः परार्थादर्शकारादय
स्तु मन्थेत्यान मनेस्तुवेशस्तु शमगादिभिः प्रत्याख्याताः इति
मंत्रपदपरत्वानिस्तुयात् उत्सर्गमंत्रेण सर्वं त्रपापयंकल्पया
मि नमः श्रेयं कल्पयामि नमः इति त्यागार्थकनमः परस्मैवप
योगाः निवेदनमंत्रेण मधुपर्काचमनार्घ्यादिषु तथा स्वाहा
दिप्रयोगा इति हृदये नत्वेकिमपूर्वमिदमुच्यते यदुत्सर्गमं
त्रान्निवेदनमंत्रोभिन्न इति मत्वं यस्य प्रदीपनेवस्त्रमलंकारा
दिकोचने मेषांदेवतमुद्राणैक्लन्वाशोकायाप्नने उत्सृज्य।
मूलमंत्रेण प्रतिनाम्नातिवदेय इति योगिनीतंत्रादिरहस्या
नवेदितानामपूर्वमेवेदं न संप्रदायविदो विस्तरतस्तुप
पादितं चैतन्नत्रुक्तिलरेगिणो जानीतवेगत्यादि तत्र मृद्व्याला
भेततत्ताप्तवप्रदत्तणाः स्मरणोपु न रावश्यकं यदुक्तं नेतुर्लं
घ्रातिपन्नेपु मृद्व्यालाभेन तत्स्मरणं प्रधान्यतः मृद्व्यालाभेप्र
दानस्याः तानिनास्तेऽन्नाः प्रभा इति न्यासकर्मेणोति पञ्चप।
वदेहावयवेषपन्मातृकान्यासपञ्चमूलपनंत्रवदेवतासंनि
धिनेदेहावयवेमंत्रपुटितेन मातृकाक्षरेण स्वष्टदेवस्र।
जेयोविन्यासः ब्रह्मादीनीति ब्रह्मादेवतानामादिभूतानन्य।
यानसमकतदेवान नेत्यप्रस्या श्रीरामस्वामीनात्तस्याणार
पः श्रीराजराजेश्वरस्य दमात्रेयरत्नमकनकपभादयः प
षाता मूलपञ्चवस्यमाणास रस्यमेकादशान्तरमंत्रेदेयाद
त्तिणावामभामयोः संस्कृतवाणीप्राकृतवाणयो नन्यस्यदे
वस्य प्रधानसमकतदेवानानिर्दिश्यन्तजकाग्रातिरोमिवेन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
श
विना
८
81

न यस्यैवैतेऽसौ ति तदर्थमेव सामान्यविधेरस्योपादानस्या
वश्यकत्वात् ॥ अन्यथा तादृशदेवतानां स्मृतौ किं न कर्तव्याक
तेव्याख्येति शंकायाउपशमानायैतेः नद्यातिरेकस्थलेन
शैवै देवतास्तीति चोद्यं ध्रुगादिलोकपालोनामिमादिनागदे
वतानामप्येवंकथनप्राउतरूपादानमसेलग्रकमितिशे
षाख्यानपवत्परादृता पदार्थादर्शाकृतस्त्वरूपाणां गादिपद
संगावरणादिपरमेव ग्रयमाशयः सुखदेवांगपरिघ्रादेवे
गावरणदेवताः स्तनापितायूपदोषादिकं यत्रेति ध्रुगादी
न्नूतयपदिस्मके न चादिपदस्यास्य स्त्रविशेषावरणदेवता
नांस्व स्वकल्पवत्सामस्थानादिनाव्यक्तव्यतेपि ध्रुगादि
लोकपालादिसामान्यावरणानां सामान्यकल्पपरं वकम
चितन्त्रानेयाः स्थानस्थानप्रयोगान्तकमादिसाहाय्यं वप्रकट
यितुं पुनः संगृह्णाति ध्रुगादिलोकपालोनामिमाइः ध्रुवदेव
तिभाति पदं तादृक्सामान्यकपदं गादीनि सत्रतन्स्थानाया
कांताया अस्तिनायाः कृतेनापशमः कृतः कृतेनाद्ये अपितु
मध्याकोणा उत रूप्याख्यानाभिमतिकरणमिस्रवीनेव न्तू
त्रयमन्नेनेतेस्येहदेवेनस्येवमस्य मकल्पमतपदांगभूतेशाशे
भूतमतपद देवतामातां गायावरणादेवतानामादिभूतं तु
त्वेन तन्त्रयाग्रप्रमस्याभिधानं गोधादीने वधानमकलोपदे
रैः संगृह्णाः तस्मात्परा गौः शृङ्गीना पश्चादेगायावरणदेवताः स्वमा
शनिनहानीमवस्थानाद्याको लपानामिश्रयणामिति न किंचिद
समंतमसं प्रमलः प्रधानस्मम कत्रेदेवतानां नेत्रान रपोलपा
वितनम्यपूजनस्थान्तानामननापनिस्तमानेतपदभवती
ति पुनःपदरत्नावयापिप्रमलोपपदोपादिभिस्वथा ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संप्रज्ञो गामप्याम्यवैष्णुक्रिपुक्मात्स्वेशुतानिमादिकाम
कस्मोऽग्नमरादिनानेवविशेषोऽपिभवन्मानपवापतन्स
माहितोभवतीतिदिक् हेरम्बशङ्के उपादिष्टानीति पते
ननह्वेपायनेङ्गेनिनलस्यागणाधिपं नविलेरवेय
दकेनोन्ममाकैर्यनेहोतिमिस्यादिनानिषिद्धेषुनरनादेय
मिसङ्के नापरीति इदंपुपलक्षणे प्रातनिर्मोल्यापकर्ष
णमप्यावश्यके पउङ्केविहल्लीनेने रखाकोतः पञ्जुर्वेदःक
मकाचरजस्वला देवतावसानिर्मोल्यादेलिपुण्यपुराक्रने
तस्मायनेनानिर्माल्यमपसार्यवशानने दयान्सध्यान्नाले
विहारसाघमर्षेनश्चैवच मुलप्रसालनेदयादयाहदेनर्थ
वने दयारावमनीषंवदयावासोमलरुभमिति देशिक
इत्यनेनमूलमेवादिनापुष्पाद्युत्सर्गः करणीयइतिज्ञानवा
तिसङ्के नोवैस्नानिवेदनेनतदनेनर पतदेशिकइत्यनेन
येदामेवेण चेदापूजनस्युक्तमितिपराशोदर्शोवेदापाः प्रक्र
नेउपास्थितेरपुभावेनकष्यमपमर्षोलभ्यतइतिनमानी
मः यदपिपुष्पमेदिस्यस्यवेदामेवेणपूजितावेदोवामह।
त्तेनवादपनुपुष्पेदयादिन्यर्थइतिनेकुक्तेनदपिन पुष्पे
दिमस्यनावदर्यासंभवात् संभवेदेशिकइत्यादिस्तवैव।
गृष्योक्तारम्येत वेदामेवेणपूजनस्यपुष्पपोदिस्यनप्वा
पानमान् किंचवेदावादनादिपूर्वकंपुष्पस्यनीवेनिवेद
नमेवनपुष्पोत्सर्गंरूपं नदानामितिमेनख नीचैःनाभिद
शे रचुनेवदेशे प्रज्ञापविशावः हृतदीपादलिपानः तेल
दीपाः वामतः स्थाप्याः पवचार्तिःभिताचेदविमानः दक्षिणे
हामतः स्थाप्याः प्रशोवेदकवर्मोत्तनदीपस्यामिनवर्मोत्तेल

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
शा
चिंता
८२
82

दोषस्यकृत्स्नभोगस्यापनयमितिचेत्तन्न स्वरूपस्यवर्तिनःसाते
श्रेणाप्यतेस्नेहानुशेषस्यदृष्टयागप्यत्वाभावेववर्तिगनरूणा
नुशेषस्यशरणीकरणीयत्वात् मंत्रोनिवेदयेदिति निवे
दयामिभवतेत्यनुवाणेदृह्यविहेरेतिचोदशास्त्ररूपनिवेद
नमेवत्रवानिसर्गः ताहशमंत्राभावेनिवेदनकरणमंत्रार्थे
नेनानिवेदनस्यकर्तुमशक्यत्वात् यत्नमंत्रोत्पनेनात्स्वज
पूजतेनैनैवयंप्राप्तयादितिपदार्थादर्शकत्वोकेनत्स्वाह
समात्रे तस्यतावदर्थाप्रापकत्वात् ग्रन्थप्रावकत्मस्याभि
रूपवाप्नुवोत्तिनरूपैः संभोतान्मादिसकलसोकप्रयोग
स्यापितत्परेनसवनसंभवेननरत्नमानैरेवमनत्वाय
तिः किंबहुनावसमाणानानार्थानामनेनैवस्रवनमभ
वादिनः परमूलमर्पितिछायाजनेस्यात पत्नावेदवानेन
सचापिनेशक्यतेनान्यादितिनवमतेशपत्र्यानिशोयस्या
न तस्मैतनशरूस्वारस्यमेवतनिर्णायकोमितनकिंविदत
न उपदेशः सहभागेनवेनने नैवयोशेचाकिंचिद्विष्टमाने
प्यादताशेषप्रसादरूपमेनतिनासमादायान्यतः स्वाप्य
यापिदेवादिमहदेवसत्वनाभावेननोद्विष्टभानेभ्यः पुनरे
तेशाकोलपापिप्रतिपात्ररूपमेवदानीविवादितामितिनवाच
तेवाकालेत्रानरविघनमेनोहरेरुकृत्स्नरेशरतमापते विक
नेनस्यतेरागवैकल्येशगणाशितःशक्लोद्विष्टचोगतोरक्ता
उद्विष्टभानेनरातिमवेषसुकोपवारेलपादिम्मापिमवापवे
रेषुवाप्ये श्रावरणामप्रीतिनकेवलेमभारेवनाप्यमादिपद
प्रतिपादितमप्रभुसमक्तदेवतानामवस्जानिपतोकत्वनह
देवतादावरणादेवतानामपीन्यपर्यः किंवावरणादेवताना
मंत्रतंत्रगणभोगप्रभाविगृह्णीकार्यो ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तितेत्रोतरसंवादिनमर्थमपि सूचयति अपिनावरण
देवतानामपि रूनायोमध्येमध्येमध्येनलमध्यगोयामि
तिपराथींदर्शीकस्वर्थस्तदायाध्येनपथंगादीन्यहंस्मोका
नेतरंतचततेचमहंस्मोकःस्यात स्याद्वोपवारणामध्येतरो।
नेरितिपादः अपितानतचतत्रन्यादेवन्नुषेगश्नापिनसाधाय
श्रेपरत्वेषंगंश्रतिकारणात्वप्रमाणाभावात नापितानर्थ
ग्राहकत्वे अन्यार्थपरत्वेनोपवर्णानात नवायमेवतानर्थी
योयरस्माभिरिष्यतशतिवाच्य उक्तार्थ्यपवस्थारस्पनानर्थ
थकरणेमूलस्वारस्यभंगापत्तेः अन्यावरणस्तनायाः श्री
नेश्रीशेसमवेपरिहितसेहितापुक्तार्थासंग्रहायत्रसूतित्र्य
ये श्रंगावरणदेवतानांध्यानमाह केसरेषिन्यादिसवेशेष
विहितातिरिक्तस्थलेशतिशेषः तेनकार्णिकायामेवांगदे
वतानांश्रीराजराजेश्वरीयागांगभूतनेपितत्वानिः कोणादी
मदितानेरेन्यवाववीशान्यपरिग्रहः श्दमपिकादविके ने
नाग्रीशास्त्रवायव्यकोणेषुहृदयादिकाइतिश्रीराजरा
जेश्वरकल्पीयवचनस्यनाविरोधः पराधीदशोकनस्त ग्र
हमंग्रदायादेतमत्तट्टयव्यवस्थामाहः ममत्वप्रतिभाति
पयदेवताकल्पयथायथा विदिगुपासंनेनतदेवतायां
नश्वेवनदुहृगोतिपतेयचत्तनांकिंचिदस्ते नचतथेवास्त
व्यवस्थेति हृदयादीनांएनाममन्त्रोतनाकरणेनहृदया
यनमः इमंततरेनमः यदेश्रस्तेमन्त्र ह्रामित्याहायदंगुम
श्तेमन्त्रेतेनशिरसेस्वाहास्वाहेति मंत्रांतेवाह्निजायायासा
नमंत्रस्वरूपिणी ह्रांमांगत्वेनाह्निनीयान्नकोणितास्ममपा
नव नश्चेवनचारणोर्विद्हृतंचस्वाह्निनीयकस्राति श्राक्रेम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
श
विंता
८३
83

गमतेरवचनाद्यातीमकंभक्तिनरीगिरणां तेनपदार्थो
दृशोक्तो हृदयायनमइत्यादिकपदकमात्रनमःपदकःप्र
योगः प्रत्याख्यातः स्विपरत्वापिनसार्वत्रिकं प्ररुषाक्तत्वयो
ध्ययाइत्यादिसाहृतादितः श्रीराजराजेश्वरायंगदेवतानाप्र
रुषाकारत्वप्रत्यवगमात् अतेसर्वसकलोकावरणशत्नीते
इदमपिशापिकं तेनश्रीराजराजेश्वरस्यात्मावरणदेवतान
पूर्वमेवलोकपालानामप्यर्वेनोपिनस्पृतिः यद्वा अतेवाप्र
भूपुरेश्रावरणानत्वेनअगादिलोगपालोनामित्यनेनेवाप्र
मितिध्येय लोकपालानपजेदिप्रकाराइद्रायनमइत्यादिप्र
वप्रयोगः प्रामस्तचविशेषमाह मूलेति सप्तनदानीप्रधान
त्वनाभिमतोयोदेवस्तद्वाचकपदानेयमारिषदपदेन।
दर्शितमतेनप्रविष्टेयद्वा यत्नतिपादकपदानानाति
तिलोकपालविशेषणे हेनयोश्रन्त्रापाप्रधानि जातयः
स्पर्तेजःप्रभृतयः तदाधिपपदानित्रपेतानिप्रविष्टानि
यघुनत्याग्निपादकवाकोयुतानितत्यापितदिशेषणे तेन
श्रीविष्णुपार्षदायसाधुधायमरायिपायइन्द्रायनमइत्या
दिप्रयोगानम्यनेनत्वपघुन्मते प्रयोगानरस्यवतेत्रांतर
सिद्धत्वात् इदंतत्तन्त्रेसंदिग्धार्थकमितिनेतानिस्व।
यः संभवति किंच पतन्मतवचनस्यपदपरत्वम
थ्योपरत्वेवा आयइत्यादिपदानामेवानिवेशप्रसंगः
नाम्नाधिपेत्येवंप्रयोगप्राप्त्यन पंजेदित्यसमानत्वा।
यप्रसंगश्च अतेनश्रीविष्णुपार्षदायेत्यापिप्रयोगा
न प्राप्यन नादृष्यार्थस्यपृतनाकरणाबोधनादेवकृता
र्थस्तानष्पचनत्रप्रयोगवायभेत्ररा ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सीनत्वादिसनीत्यर्थेवासोग्रं ग्योआख्यायते तथाहि ननु
लोकपालान् पूजेदित्युक्तेन किं तेषां प्रधानसमकत्वं तथा
ग्रहोस्विदानुगत्येन यथा नाथः शृंगादीस्मिन्नपवतेषां स्तोप
देशान् नाधस्ताः कस्मोकाष्ठेन पश्त्यन्तपवनन्त्यजानाभसे
भवादिनिशेकामपनेनेत्यत्नीयापिकाविहिथायापारिष
दत्यापित्ते नैवेनैवलोकपालस्त्रजानुमतंथेनाभिधायेत्याह
मूलेनेति भावप्रधानोनिर्देशः तेन पारिषदत्वेनानितानिम
र्थः यद्यापारिषदपदसमितेयुक्तगतेषामितर्थः पतेन
पारिषदत्वेनैतेषां पूजानिलभ्यते इतीत्यादावपिभावनि
देशादेकं पूर्ववत् पतदभिधाने त्यानोपयोगितयायेन
केनापिपदेनतदर्थस्य प्रयोगवाक्येपतेयसवनायवा य
तेवंवज्रायवज्रलोभितमौलयेमाङ्गयायसवाहनायसप
रिवारायसशक्तिकायश्रीविष्णुपारिषदायनमः इतिप्रयो
गः ईशादिपूजायामिववज्रादिपूजायामप्यर्थवशेयः प्रत्ये
वं दिनीजसलोभितमौलिशक्तेः स्वसाङ्गधायपसमुत्तत
पाणिपयाश्स्माचार्य्यवचनादितिपदार्थादर्शकत्वोक्ते त
न्यपतदवचनस्यपदपदार्थयोरेकत्वपरत्वेतदुभयपर्व
वानेदशप्रयोगलाभः संभवतीतिप्रमाणान्तराभावेन
वनसमंजनस किंतुवज्रायनमः इत्यादिप्रयोगाः साधी
यान् यद्वेकद्रयामले तदाद्युधानितद्वैवतन्नहीनभु
तानिच नागायानिपनेनं शीनत्वादित्याभ्यितानिच वज्रा
किदैरत्ववेलोपाशांकशगादपुनः शूलेवकंचपद्मवेत्याद्य
धानिकमात्क्षवेदति यमेमाहि प्रत्येदनत्वे अमीषांलोकपा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
शि
विना
८४
84

लानीनाशनजनादिमंत्रेषु नेषुनेकधापद्यवेशः यथा गाने
न्यथा संगतान् नापि पौरुषग्रंथोक्तनाम्नां यथा वेशः तेषामपि व
क्तृत्वात् नापि तेषां कतिनाम्नानथा तेषामपि वक्तृत्वात् तत
त्त्वसंज्ञा विधाने नैव वचासिताथो भवतीति तेषां तत्तत्संनिवे
शानि यामकत्वाभावात् पदैस्तत्तत्योगाध्वनोश्चैतत्तारवी
नमस्येशायामुकाधिपतये नमः सात्वधायस बाशने नापस्ये
वेयरीनिव वायापौनेसशक्तीतिकायामुरूपदे नमः यार्थ
दायनमैनोयांतिकालानामनः स्मृतः इत्यायेतिपदस्याने
वक्षारियरम्नवेत प्रायामुकपदस्यानेकमानातीवदे
त्वधीः यार्थदास्त्वेममुकस्यानेष्यात्सष्टदेवता इत्यादिदी
यकल्पोपदरयामलादिवयसैवतेत्वयपदपरत्वेतत्वतेने
यानिनामामानामानानितानिवयाश्रयोगोभिनिवेशयानिनाम्ना
नि एवंवचनार्थस्थानि यम वरुणसोमादिपदान्यतथोत्व
क्तानि पदार्थान्दर्शयन्कोमृयादिरथ्युक्तोऽप्रयोगाः कथं
यामाणमुपयोनानजानीमः एवं तर्हि केषां नाम्नां न च यथे
शरकरानिवहूस्ण इत्यादिकेनायतिनिर्दिनिमुनलेयरः
वाश्चायवधृत्वयशानानतात्रस्तानिकमादिनवोमयितृहस्त
यवामितिस्मोऽस्यास्युपचारेः प्रभोः सज्ञाकृतानां तत्र युनः या
रत्र्य संज्ञायां सर्वमेव गण्यगृह्यसमर्पिते ततः संप्रायोगा
दिस्वारस्यसंज्ञाकृता नामसमाख्याप्रपरोपनेवयानोपचा
रैः संप्रत्यवेसरवांत्वेष्टपरत्वयः यदा लोकया
त्रावेनानेन रकलेव्यमारः यवामिति ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वैश्वदेवमिति प्रकरणग्रामे ततश्चास्यैव वानमित्यर्थः सं
शयेऽन्यत्र पचावनेन यज्ञलाभात्संस्कारमनन्तिप्रयोजनकत्वम
स्यान्नपचावायास्ते अन्यथार्थकत्वे वास्य वर्णनात् तथा वैने
वेद्यानैः पंचोपचारैः संस्कृतेति पश्चवसितार्थः सर्वावरणा
नामन्यैकैकांते पचारैः पूजोऽनुप्रदेवस्याभ्युपगमः ततः प्रत्या
वरणपूजायाः प्रोतेश्रीश्रीसमभ्यर्चयेदित्यादिरूपतंत्रांतर
स्य तत्त्वतो लोकपालावरणपूजोक्ते तत्रजनने मूलग्रंथेना
ष्टावरणांगेन तत्र शाकस्यापि तत्प्रोक्ते त्वावश्यकमेवैव
तात्पर्यकेनाभिहितेऽप तत्पानो भाविष्यतीति दृष्टव्यं नित्यवै
श्वदेवप्रकारमाह ततो गुरुरित्यादिना वैश्वदेवनायाः सविशे
षभागैश्चोत्तरेल कृत्वा तत्त्वाग्निप्रत्यासवीतरणादिभिर्वैश्वमाण
वतः संस्कारैः संस्कृत्य तत्र प्रभुमावाश्यवैश्वदेवाख्यहोमक
र्मैकत्वे च यत्नगर्भाधानादिसंस्कारास्तच्च कर्तव्यादितिपूर्व
योर्दर्शीकृतोक्ते अग्न्याधानादिकं कर्मेति नित्यहोमेनावैयते
रस्येतन्नाहितानिरूढमेतदभिधानं यत्र प्रदर्शितं कृता
नवास्तवा नित्यहोमं कुर्यादिति तैनेवोक्तेः नहपिन यत्नस्य
वा नित्यहोमत्वात् संहितादिषु पूर्वोक्तहोमाभिधानात्तत्तत्र
मेवाग्न्याधानादिकामित्यादिदर्शनात् अतएव हूर्धकाम्
दीकृतावैश्वदेवाख्यकर्माहरहः क्रियमाणांसं तेपरणावै
हृतकेऽस्मान्नैवैश्वदेवेऽपि कस्य कृताभ्युत्तरणमात्रमुक्तानंतकर्मो
केनहृदयात्पि भवतीति वहतेत्रविधिकृत्यनम संगतेमा
नोक्ते एतदनंतरं श्रुतेदेवतायाः सर्वपार्षदेभ्यो वलि
नेमंत्रेति मंत्रेणमस्याग्रतः पादालिप्तेनचवनौदिक्तपरितः प
दद्यात्तत्र वैश्वदेवावशिष्टस्योल्लगपाल्तनपश्वादिभ्यः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४
श
विंता
८५
85

तेनवलिं दद्यात्तस्मात् बलिमिति ततः बलिनिवेदनानन्त
रं स्नानेनर्थ्यवाचिनस्त्रास्यपदार्थादर्शोक्तजलदानभोज
नोत्ताचमनदानवहिर्निर्गतंतेनः कर्त्तृकदेवमूत्त्वकर्म
प्रवेश विश्वकसेनादिसंप्रदानकनैवेद्यादानोत्त का
र्यमर्थ्योवाचनेसामर्थ्यनालीतिसहृदयापवनानन्तं नत्र
नवयंनतन्त्रत्याप्यायसमर्थ्यंश्रतिस्रमोपितानेनर्थ्यंवालदा
नप्पनैवेद्याहृदयोग्युक्ते तदैतेः पदार्थैर्षवहितामिलना
सर्थ्यग्राहकेनतत्त्वनीतिवेननस्नानेनर्थ्यबोधनादेववरिता
र्थोभवतोस्यतथातात्पर्यानियमनासमर्थत्वात् यद्यपि
कोर्थ्यतत्त्वतिपादःस्यात्तदात्पर्येवानेनर्थ्यबोधनादनति
प्रयोजनकत्वस्यतथातात्पर्यानिस्त्रायकत्वेनसार्थ्यकी
करणमुचितंस्यात् कर्केरीनामकः सनालःपात्रविशेष
स्तोमीशानविदिशिक्रियकृतविकिरसमुदायेसंस्थाप्यते
मेलेनासृष्टस्यमस्त्वदेवताःस्तनयेत् हेमवत्स्नानादिद्रव्य
कर्केर्याःसिद्धस्यमादेवतस्पृष्टवास्त्वदेवतायाविशेषणे च
लामवेन गर्भितोभूत्वा स्थितास्तेनतत् उपविशधरुस्तोकर्के
र्यांधुनरादायनालस्थेनजलेनलोकपालानांदेवानांश्राव
यमेतमेतंतन्माभ्यंतरेवेदाः प्रदक्षिणंपरिहृत्यास्त्र
मंत्रमुच्चारयनयाप्यासर्वनिवेशायेत् धनस्तनशास्त्र
देवतासम्यक्संस्कृतवोस्तणादिवन्नः संस्कारैः सं
स्कृतैवत्रहोवरूपवेदित्यतयापोषष्ठमु भंनीतेतिच।
शोभतीयभागेनतथासंचितयसंमिते घ्रष्टवास्त।
प्रभागोवाहनतस्यशोवर्णिते ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पात्राशेषद्वेकेतिमामुक्तोपिपञ्चलयत्रने हृदामेषोनयन्मेयो
ऽस्यैतेशवामयेजन्मकेपिगतेविशेषस्तामशंभूकोन्तुसमेषः हृज
से स्वस्वहृदयमेत्रणाभिमंत्रिते प्रस्तुतपाणीरंगुष्ठप्राम्नमध्य
माग्रेयावनालः तस्यप्रमाणतेत्रानरेग्नुष्टमध्यमाग्रस्योप
नहृस्तस्पर्शमारितेनदंगुल्योरंतरालेनालमांकुमनीषिणः
ति यथाविधीति स्वस्यवामभागेनिषिद्देनरदिशिप्रक्काल
नपूर्वकंप्रक्षेपश्रयायस्तेत्रानशोकोविपिसम्नतिकर्मायर्थ
प्रक्षाल्यानितिपद्मौवामतोवामपाणिनेति प्रयोगसार
ऽदंनकाष्टहृद्यानमेतीरद्वत्वादिसंभवं संमार्ज्यदंतान्सक्किकं
प्रक्षाल्येनद्वाविति पत् रहित एवांयथोदेशस्नानस्याप्रयतने
क्रमात् द्वादिस्नापाम्नेतिविमत्तयः शोतिगंदोधने सर्वत्र
हिः पदंडःविफलानेनानिशेसनोनितेत्रानरे ग्रन्थरापि योग्य
मोनरस्तद्देत्तुभः पानीम्पक्षाःशुभइति पञ्चवेद्यासर्वेतोभ
द्रादिमंडलेलिखितमस्मिन्नेवदर्भास्तरणोद्भवाशिष्ये
णासादितागुरुः स्वपदिस्मनयः ग्रथवेद्यास्यलाभावेकथं
स्यादितिचेत् तत्समीपस्थलोत्तरेमदासनशंकार्यमितिनर
यः ग्रन्थएववेद्यामितिसामीप्यमधिकरणार्थइतिपदार्थो
दर्शीकृतः शापीनेति गोगपामानुवादोयं नचसमेषामाश।
मंहंषूत्त्यानः शिष्यगुरुः शुभेशुभंवदेनस्यनजयाद।
शुभेशते ग्रहेणानिक्रमात् प्रोक्तोविधिःशोध्याधिवासनेऽ
तिविरुध्येन गाङ्कणेनवक्रेऽयमामध्यमास्यादद्दष्टनुनमा
त्रमश्ननिन्नयोनरे स्मभंग्रायोगनोराग्रोहृशासर्वेनिवदयोदि
निकांपिलयंचराववचनस्यतनकापिसोरस्पप्रमाणागाहष्टे।
स्नानादर्शनायवे वेःस्यक्षेत्ताभादिमिवाच्य दर्शनान्निवदन्यं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४ श्रा विधि ८६ 86

हृदयोर्विधाने गौरवेणाहृष्यनिवेदनमात्रमेतिमवचने
नाविधीयते अत्रैतस्तु वचनेनाग्रामस्याप्यस्य समदर्शनेफ
लमात्रकथनं न त्वस्यापि विधीयमानाभाव एव लौकिक
प्रमाणेनाप्राप्तांशएव विधिर्विधेयना स्तीकारादिति सं
क्षेपः ॥ यस्मोद्यातनमनीमनोयुगवनीमानापिता
मापतिनौमप्रेमनिवोतिष्ठयकृलभूः कर्मावलोजन्मभूः ॥
मूपास्यकृतवीर्यवान्युतपदं वाराणसीवासभूलस्माद्भ
दितेयमाद्यपटलः श्राद्धाद्यविनामणो ॥ ॥
अथात्र ननामिति अत्रैतेषांकल्पमेदाकृतिफलसमर्पणम
थोत्तरूपशाक्तिविशेषविशिष्टस्यवहुर्जनेनयस्मादेवभूतक
र्मवहूदृशनिशिष्टाविधानायप्रतिज्ञानेन वक्ष्यमाणेनकर्म
णां गवनाग्रमसमस्यमावपिनत्वात् अथामाणपशंकोनि
राकर्तुमाह नेत्यादि नन्वनादिपरम्परा लेयादेवायम
र्थो लभ्यते इति किमनेनाग्रवंघ्रयादंभेणेत्याह सर्वेत्या
दि तथा वनानां तत्राणां दर्शने महाकेशापतिः एकैकदर्श
नेनैव नाविदर्यानामभूतिनास्यैवपष्ठोमितिभावः विधिवत्ते
ष्वेतेषु अतएकाविधिःकस्तुस्मस्काररत्यपेक्षायामाह अत्र
द्वेशास्यादि यद्वाविधिर्वादन्यस्यकपादप्रवेशसारतिष्ठाक्
दयवानयःशास्त्रवर्त्मनेतस्यवस्तुकृतेनदयनेनकितत्वा
त्रवर्त्मन्याकोत्तायांअशादशमादियोजनमात्रविशेषानन
फलेपि नत्वेवशास्त्रवर्त्मनाविधिवत्सस्कृतेनआचायैकेऽश्च
सेवधइतिपराधीदशोग्रथायामाकथ्यतेतिचेत किंवातःशा
स्त्रवर्त्मपरविधिवत्यदयोरेकतनेगपादानादेवमाहिवाहिना
थपतोमानरेकतनयपदापादानेवयथीप्रसमकेसतन्मा ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तेनक्षयमप्यनुहारात् किममी संस्काराः श्रौतस्मार्तकर्मव
त्प्यादेयानेनाह तेनेत्यादि प्रस्तुतेन मूलमंत्रेण ॐ उस्य दर्शनेन प्र
थमः संस्कारः अस्त्रमंत्रेण ॐ इस्य प्रोक्षणाद्द्वितीयः अस्त्रेण ॐ
ताडनात्तृतीयः कवचमंत्रेणाभ्युक्षणाच्चतुर्थः प्रोक्षणा
भ्युक्षणाभ्यां यथेदे तोयदायमृज्जानहस्ताग्रेण द्वितीयेनाभि
षेचनेन सेचनेन नवमः संस्कारो यथायथमभ्युक्षणमेवेति टीका।
कृतनस्त्यावकथमष्टादशानां संस्काराणां संख्याया विभिन्नध
र्मिणामित्यादिनिशंका भवति न त्वनुष्ठानकालभेदात्कि
भेदस्त्वभिधेयसमाधेयं किं वा सेचनं सर्वावयवावच्छेद
नजलनिषेचनं स्नपनं किं विरहवच्छेदेनेति भेदः कल्पनीय
अस्त्रमंत्रेण किं विकेडस्य खननेन पंचमः अस्त्रेणैव ॐ अस्त्र।
दामुद्धरणात्षष्ठः हृदयमंत्रेणामृदन्तरेण ॐ इस्य विषमगर्त
पूरणात्सप्तमः अस्त्रेण ॐ इदंश समीकरणमष्टमः सेच
नमभ्युक्षणमेव नवमः संस्कारः हृतिमंत्रेण अस्त्रमंत्रेण ॐ
इनेंद्रहनेदशमः संस्कारः वर्ममंत्रेण मार्गेनमेकादशनम
कवचेन गोमयेन विलेपनं द्वादशतमः कवचेनैव कला
रूपकल्पनं वह्निसूर्येंदुकलासंस्थापनार्थं भावनं ॐ उस्यत्र
योदशतमः संस्कारः अपरेण ॐ इस्य रूपेणानीयान् प्रकृतेः
परमेव बुद्धिरिति मूलकृतेनैव वक्तव्यतात्स्यैव भूतानामकोवन।
स्यबुद्धौ मितिनकलाभावनमेव बुध्यते शांतेन नहि प्रमति
तमकलाभावनमेव प्रकृतेनकलारूपकल्पनप्रदार्थानेनन प्र
कृतानुपपत्तेः कालकल्पकल्पनपदार्थानेनप्रकृतानुपपत्तेः का
लकलाकल्पनामितिधारणः विसर्गमेवलामं ॐ इस्य वेष्ट
नमपिकवचेनेवेति वचनं दंशतमः हृदयमंत्रेण ॐ इस्य कार्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५
शा
विम
८७
८
87

नेपथ्यनेपथ्यंचद्दशानमः श्रन्यमेवेणावज्रीकरणोवन्द्रव
हृफलांचिंतनेषोउशानमः नमस्तनिह्नमेवेणाकृशैख।
नृहित्वमार्गकरणोचन्तःपर्यंकृषाविस्मनेनसुविनेस।
मदशानमः श्रत्रपाटनंकवचमेवेणोंइयोद्दाटनेवा
मः संस्कार केविन्नतयायामदंतीतितपाटनाराकमाः
नतपाटनायेनतदत्तपाटनारवेकर्म नथावद्धमिनिक
वचमेवेणागात्रसानोप्रस्तनकर्मोपघातकानांनिवारणे
कर्णादिस्मध्यस्याहुः पनावनेसंस्काराकर्तेमसमर्थेमन्या
द श्रथवेति सातिसाम थेलक्ष्युपन्नमनुमरस्त्रनाभीष्टसे
पन्नुरणिमारोढमदृतिपभुः प्रथमकस्मयोनुकल्ये
नवर्तते सनामोतिफलंनमेलनिवचनान तिस्रश्रतिपश्चि
समारभ्यपूर्वपर्यंतास्तिसालिस्त्रयुदतिणामारभ्योतरप
र्यंताः पूर्वरेखाभिःसंभिन्नारेखाः कर्तव्यास्तथोः रेखाग्रे
प्रादेशमात्रेकर्तव्ये संप्रदायात श्रन्यापिविशेषः सोशम
तीनेषाणगश्रसादकसंस्पदविश्णारभमानिर्लखेत उद
गग्रपूर्वःसंस्पाश्रिमारंभमालिखेदिति पतातरमथवे
स्यादिनावस्थान उपचारैः कामोपचारैः नेवमर्हनाथस्त
नेवुवनादयः कामशास्त्रप्रसिद्धाः वाणोयेरणामदसोगम
रत्रकोशसकामितित्रफालनाथः कचमर्हनत्तुवनादिभि
श्रुत्सविलासरतक्रियाभवेत मरपन्यसमृद्धवस्तदा
नोविपरीतेविपरीतरीतितरस्याथकवचनानादरे
नान प्रजयोरस्मनपवापचारनाभाउपचारैःप्रजयोदि
तितनानपःसाधोपान वाकेउपरीवाणोतस्मोपावेषाना
मिति एकवचनमेकस्तोदोलापामेवेवेभयानत्सवायोनि
सूचनाया।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नेनब्रह्मदीक्षायांसरस्वतीविष्णुदीक्षायांलक्ष्मीशिवदीक्षायां
तुपार्वत्याईश्वरीपदवाच्यापार्वतीगणेशस्कंददीक्षायांतत्त्व
द्विकेयोगेनेश्वरीपदवाच्या वागीश्वरेणांतस्थकामिमत्रापिवा
कवाग्गीईः लक्ष्मीदीर्घईकारस्यलक्ष्म्यांरूढत्वात् तदुक्तंरघु
नरीकाईश्वरीनामैकदेशाईश्वरीपरः साचसर्वोक्तप्रका
रेणाद्विविधायोनिसत्रस्त्रशाक्तिकाः यंवायतनशाक्तयः स
वीर्यप्रयाताः तासांप्रत्येकमीश्वरत्वंप्रकरणात्प्रलवि।
स्याशिवगणेशस्कंदलाभः एकवचनेसर्ववदुपपादनी
यं शिववीजन्यत्रापितुषष्ठीतत्पुरुषः किंतुकर्मधारयः
शिवंशुभवत्तत्प्राप्तमितियावत् स्तत्पवनत्स्थघटोपिल
त्राणायमादिलक्षणः पराहृतः उक्तवीजस्यशुद्धात्मनाधा
यकत्वाद्वैदग्धशास्त्रासेपासिद्धत्वात् स्वतमत्याशुद्धिप्रयामादि
दिनेशुसंगतोशभदीचोशुः शुद्धोनभवतीत्यत्तस्नानेतिनी
तेंशैवेस्मादिमनोज्ञानादिश्रापकं मनोज्ञोरमयेत्निग्रप
मित्युक्तेः नचापरदेवीनामपरदेवानांवाश्रेयादानसफ
लामितिवाच्यं शुद्धस्यकल्पस्यदेवतासामान्याविषयत्वापा
कपरत्वमूलग्रंथासोटस्यप्रसक्तेः ईदृशरहस्यस्यगोपना
यामेवप्रायत्तोयमादिवत्त्रिखंडकतामितिध्येयं सतएव
लक्ष्मीसूक्तमतीतत्रप्रभोत्तोगायगणस्यच ग्रामस्थधर्मेणासं
ज्ञातमग्रिग्रंतश्रविविंतयोदित्यादिसंहितादिग्रुलक्ष्म्याशुक्तेः
गरूपाहैसवेवबहाविनिमूलेपि याज्ञेणेत्यादिकोपपादि
याज्ञेणायाज्ञोतरपिहितेनस्वयंकांतादिसंभववाद्गुप।
यादायास्वसंवेणानेरंस्त्यभागोकृत्यातांशोत्वनयादिकदिस
तेसांग्रगारंयारित्यस्यावाशाष्टमाश्रेतीत्वणादिभिश्रुतिभिः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
चिंता
८८
88

संस्कारैः संस्कार्यादिरूपैः वैंदवो बिंदुप्रभवो वह्निः विंदोरग्नीषो
मस्वरूपत्वात् तदुत्पन्नत्वेव वह्निः संभवति सौमस्य वसोः भूमि
संबंधिनः प्रसृतत्वे रागतत्वे वह्नेः देवस्य देह्यात्मेति सामान्येन
देहेशोस्तस्मादुक्तरूपत्वात् आवपनादीत्यादिना शेषपुष्पादि
परिग्रहः विलिंगलेति स्वरूपेण हवनेति पदद्वयं देहेति पद
द्वयं पर्वांत पदद्वयं वा चार्थे सर्वत्रेत्यादि स्वरूपेण मंत्रनानेन
त्यादिना प्राक् प्रथमश्लोके उदीरितः मंत्ररूपसामान्य
धर्मेणाकर्षितो यो मंत्रः सोपामित्यन्वयः अग्निप्रज्वालनेन
मुखेनैव न मूर्छाव्रजनादिना मुखेनेयं यथा मेदाग्निर्ज्वलते
तथा जायते निषेधो लौकिकवह्नौ प्रवर्तमानत्वे लौकिके इ
त्यादि स्वधारणा वा उदाहृत तो त्रिकवचनात् आत्मनो देहवि
ष्मसादित्वके नास्ति प्रत्येकशः शिरः प्रभृत्येषु किं वा व्याप
कत्वेनेत्याकांक्षायामाह लिंगेत्यादि सर्वतः सर्वांगावछेदे
न अग्निसंरक्षायां मायाया अपि नेत्रन्यासः वह्निरूपाया उपा
त्याया अपि नेत्रे न सर्वांगेन्यासः सा लिंगगुदमूर्धास्यनासाने
त्रेषु चक्रमात् नित्यसंदीपितरक्ताना: सर्वांगवह्निरूपिणी
ति वचनान्मूलकुंडल्या पौत्र्यादिरूपायाः क्रमेण ।
भिधानेनाग्निहोमस्याहारश्लोकर्थ्याय अन्यथाप्याहो ।
त्यादि शाक्तलाघवेन स्यात् जिह्वानो नाम सोऽहमनन्से
व्यासहोमस्यानयत् न ज्ञायते केनेत्याशंक्य अप
क्षायामाह वह्नीरेत्यादि सादियांताग्रयोन्यादितेलो
मगणानया वह्निनामकारेण हरेण पकारेण अ
ग्नीशेन षष्ठस्वरेण संयुक्ताः संतः प्रत्येकस
हितो वह्निः ५५ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निष्ठानां कर्मणामेवं तामसाद्यर्पणे गुणभेदः सात्त्विकादि।
गुणवैलक्षण्यं तद्विशिष्टकर्मसु सात्त्विककर्माणि राज
सकर्माणि तामसकर्माणि वेत्यर्थः काम्यकर्मणोऽत्यंतरा
जसत्वविशेषः जातिभिः हृदयायनमः स्वाहादिपदैः नाराय
णेस्वाहादिनारस्त्रुग्रग्रयेपदेवेतिहृदानंतरं नारायणायेपदे
याघेघेषांतेरतिवन्द्रोर्हिः नन्नतारेतस्यपदपदेनायव
यः तथा च सतिनारस्त्रग्रग्रयेवेतिहृदोनंतरं नारायणायेवनेप
देवनारायणायपदेरस्यकर्मधारयत्वाभावेन तस्यवना(
रेतिपदस्य योगानुपपत्तिसुष्ठु वह्निमूर्तये वह्निमूर्तिश्चातिपाद
कत्वानवदः प्रश्नेतिशाखाः तेन नातिशाखोत्तवप्रमाणवादिस्थव
कत्वयो मूर्तिभावेऽपि नक्षतिः तथा च गेप्रग्रयेनानवदस
नमः स्वाहादिप्रयोगाः पर्यवस्यंति आसनादिमांते स्वदेहस्थव
वन्हेः कादिपरतत्त्वांत देवतानवस्थवह्नेः पीठशक्तीस्थापि
तस्य स्वतत्त्वोमनसा वह्नेरासने दत्वा वह्निमूर्तिं तत्र ध्यायेदि
त्यर्थः रक्तांबरमुद्रां प्रभीतिं स्रुभयमुद्रां ततः इति ध्यानानामंत
रमित्यर्थः तथा च ध्यानानंतरं परिषेचनं ततो दर्भैः परिस्त
रणं ततः पारिधिप्रदेशस्थ तत्तत्रकलादिपूजा ततो ध्यानस्य
वह्नेः ॐ रमध्येत्येतिक्रमात् लभ्यते पराधोरशीक्रतनस्त्वन
रमस्यानं यागक्रमेण स्वहृदये वह्निमध्ये मत्स्यमुद्राः नहीदं
शाब्दादधिगम्यते ध्यानवह्निमित्यग्रिम मूलाना ध्यानस्यसो
पतमेवागायाग्रनिप्रतीयते वह्निस्थानामेत्रोप्यग्रयवक
यते तस्मात्तत्रोपनाकषमायाति हिलक्षनेन यत्रसम्प्रमो
मरादिशास्त्रे षोपारिधीनां चित्वा तत्रापनाकपादिकमेव
एतनानं अतोयत्तरवविश्रांगहलां मध्ये ॐ रमध्ये पनाया

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री चिंता ८९ 89

अभिधानादेव मंडकादिपीठदेवतानां ज्ञानाश्रयीत्तिमाम
ध्यत्वस्यैव मंडकादिपीठमंत्रान्तमवैः सप्तजिते केऽम
ध्येत्वस्यैवेति पदार्थादर्शकत्वः कथमपि वेदशास्त्रला
मस्याभावेमवेदपिलत्वणा नसैव नाटशार्थस्यास्मा।
भिः पूर्वमेवप्रापितत्वात् मध्य इति ईशानादिक्रमेणावा
युकोणपर्यंते षट्सुकोणेषु षट्सु निह्रा अतिरिकोणाः संह
त्रमध्ये वह्निरूपा सप्तमेत्यर्थः कै इंद्रवह्निमासादवरुणानिल
गोवेरहिरण्याधाः स्थिता वह्निरसनाः षट्स्यनुक्रमात् म
ध्यतो वह्निरूपा तन्मादिसोमशंभुवचनात् पूर्वतमध्ये
तिप्रथममनुपातेक थमेते भवितमर्हति कथवाग्रेथा।
स्यासो रस्य नस्यात् तथा विवक्तणाषट्कोणेषपिम।
ध्येवत्तिरुक्तानाकेनस्मान्मध्यपवप्रथमं निह्रारूपनातनः कै
णाविमेव ग्रंथसंमतः यथा सोमशंभ्वादिवचनेनपत्वात
रयेरेस्वस्वगुरुसंप्रदायाध्यवस्थापकं क्रमभेदेन मध्ये
ज्ञानेनाजिह्वानांव्यवस्थाकोनंतरे केऽस्यमध्ये त्यमाध
शमसानिह्रादिरण्याभुविक्रमेणादेस्तभनादिगुमनाकन
कोनंतरं षणादिगुमनास्वत्व रक्ता मारणोनि मदेनाभुवि
ह्रःस्यास्वप्रभावंतुपवेरिदसांतो उच्चाटनेतिरक्तांतरितिही
ताथा वहरूपानन्नेतमध्ये प्रभाति मस्त्वेति वेतेवदंति विदि
तिमेव तात्रिनदंभेषु प्राच्यादिषु न्यासक्रमादष्टमूर्तीः पूजयेदि
त्यर्थः षट्कमध्ये च कोणषट्कचान्निह्राभिः केसरेष्वपि षुग
मेरवस्तावासेनह्राभिर्मूर्तिभिः क्रमात् भाव तात्रिनदंभेषु दे
वालो नषवेनः क्रमादिति पदेनषट्कोणादिह्रीषह्नहलेमूसाष्ट
कश्रननायमेवस्यंकृतन्यासिनिमलनान्यथ्यस्यानीयते श्रम्या
वेलोपितिकथमुध्यतेनोनिरर्थकं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गृहीकारोक्तिः प्रमुक्ता पदार्थो दर्शोदाहृतपूर्वोक्तवचने
कवाकातपादलेखितस्यमोलस्यमेखलाश्रितदर्भेषुपूर्वो
दितदिग्वलेखितमध्यकथनानिस्त्रुपेननाहशाहृदलानुमाप
कत्वासंभवात् वस्तुतस्तु केसरेखितत्वतुरीयादृष्टदलस्य
वशपकत्वेनहृदलेषेवमूर्तिसृजनमुद्भावितामितिसाधीयान्
हर्षदीपिकाग्रन्थः मेखलाश्रितदर्भेषुनादत्तादिकालमज
नमात्रमितिप्रतिभाति अन्नपवाशीष्टकत्वे वाह्यकोष्ठेषर
स्याहृदलभू मंदिरान्तरे मध्येनारपुष्टमायांपालिविनापीद
मर्वपेदितिस्पष्टंहृश्यते मायेतिनवेदवताशक्तिवीजाना
मुपलक्षणं अन्नपववेलवाशीरमावीनामितिनानातेषु
हृश्यते यत्नप्रसिद्धपूर्वोदिदिक्षुमूर्तिसृजनमितिपदार्थो
दर्शकृतोक्तं नयुक्तं पारिभाषिकशब्दस्यैव सर्वत्राचरण
सृजनादर्यन्तद्वायेप्रमाणाभावात् नचोक्तविशेषवचनादि
यः नहृचनेपूर्वोदिपदस्यैवसत्वेनपारिभाषिकत्वस्यावे
नोपपत्तेः दिक्तनीनित्यताचमात्रेणानचेत्यनापिवारिता
र्थसंभवात् यस्मादिसृजनेप्राचीनत्यैवाचरणार्थेने पूजाप्र
नक्तयोरंतनिंद्रादीनांयथास्वकामित्यादिवचनादिंद्रादेःप्रा
सिद्धप्राचीयहृत्णस्यसर्वेसंमतत्वादितिध्येयं स्तुकस्तवयो
संस्कारमाह पश्चादित्यादिना यथाक्रमादितिरर्भीणामग्र
रग्रेमध्येमध्यंमूलेनमूलंमार्जयेदित्यर्थः प्रांशसंस्कारमा
ह प्रांशेत्यादिना अस्त्रवारिणा अस्त्रमंत्रसहितेनजलेनत।
त्रास्त्रमंत्रपावपूर्वंकंजलेनप्रोक्षयात् अंगुष्ठोपकनिष्ठा
भ्यां अंगुष्ठानामिकाभ्यां वाश्रित नापनयभ्रमलयः संस्त्रवेना
नाश्रमीसंस्काराःघर वोसणादयस्माज्यस्यात्यधिकरणाक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रत्येपपूर्वभाविनस्तसारस्यास्य संस्काराः पृथगेवेतिनाशे
कांशंका ननु प्रश्नादृशास्तु संस्काराः उक्तं शैवागमादिनाः
ह्युतेषुविस्तरेवबाह्याविविनिपदार्थाद्दर्शाद्दर्शितनतेयातराविं
रोधः कथंपरिहार्यइतिचेत्तमेवंन्यस्यमंत्रेहृतेमुद्रादर्शी
येहेतुसंतितामितिवायवीयसंहितासंवादानस्यान्य।
मात्रप्रत्येपातप्रागेवमूलमंत्रेणाभिमंत्रणायेनुमुद्रयाम
नीकरणंचेतिसंस्कारद्वयमुक्तंतस्याधिकंकार्यमितिनेष
दोषः उक्तस्यातिदेशस्यविशेषावधीनानितेपराणस्यापिविशे
षदत्याभिप्रेत्यानितदयनिविहाययविनानितेप्यत्यतपवीकस्
लकृताशक्तसवयोस्तृयादानप्रतापनमार्जनैः पुनः पता
पनाशिवप्रकाशात्मकत्वेष्टदेवतब्रह्मिन्यासरेचसंजीकरण
कतरीयग्रीवावेष्टनसृजनस्वदक्षिणभागाधिकरणकु
लनस्थापनात्मकाः प्रोक्षसंस्कारा इतितद्देशेपिनदोषः नउक्तं
शैवागमेगृहीतास्तकस्तवायुहमुखोवाधोमुखोकुमात्
प्रताप्यशीघ्रयादर्भमूलमध्याग्रकैः स्पृशेत् पुनाविशेषः प्र
ताप्यायोमुखावशोकृशानादिपेत स्वावशात्स्तवंशंखंव
न्यसेदर्वयागानाश्मसूत्रवेष्टितग्रीवोवाऋजितोकुस्त्रमादि
भिकृशानामुपरिष्टाद्गोस्थापयेत्तस्यदक्षिणे इति पुराद
र्भेप्रत्येकस्तत्त्वतेपानिकर्मेण कस्यापिसंस्कारः मूलेना
वदनुपादानंतयोतरनयासमाधेय इतिं ह्रनदूययशो
धेस्तवस्य पुनातृप्तिप्रमाणाते पतेनसर्वेणहोमेरके
पमाणोमर्वमस्त्रापगानाग्रौ प्रत्येकंतन्मुरूपशेषामितस्प
द्विषु मलकृताहूतिपरमराग्यशहतिपरंनाशनंयानशंकाः इ
दंशिनानासमूहे … चमहतेनसाहा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ओं भुवो वायवे चान्तरिक्षाय महते च स्वाहा ओं स्वरादित्याय च
दिवे च महते च स्वाहा ओं भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यो दि
ग्भ्यश्च स्वाहेति तथा नामकरणमिति यद्येवमेव होमा
रश्चरणाय यद्धोमो विधीयते तथा नाम तदनुरूपं नामकर्त
व्यमित्यर्थः तथैव शैवे होता होऽशिवाग्निरिति स्मरेत्तथाग्नि
भैरवाग्निरिति वा वैष्णवे विष्ण्वग्निरिति श्रीरागाग्निः क्रमाग्नि
रिति वा शाक्तिकप्रयोगे तदा पाशमुक्ताग्निरित्यादि चिदग्निर्वा।
दाग्निरित्यादिकं वा नाम स्थापनीयमिति पर्यवसितार्थः त
स्य वह्नेः पितरौ पूर्वोक्तौ पतद्देनेतरे तिष्ठेनैव पञ्च समिधा।
मूलाग्रभागघृतसक्तुताः कृत्वैकवारमेव जुहुयात् ततोऽग्नि
होतारमेवं रागदेवतादीनां च होमः कार्यस्तन्मूलस्वरससि
द्धः पश्चात् प्रतपव हरिं को मुक्तीकृतः गर्भाधानादिसकल
संस्काराभिधानानन्तरं संस्काराणां तरमाद् समिधस्तिदश्यो।
शुक्लाः पञ्चसप्तिधः परिपिष्टहोतारूपाः प्रत्याभेषमात्पारिमवाः
मूलाग्रशुक्लताकाः कौशय भास्तिताः स्तवस्तमीति ष्टैक
दैव जुहुयात् प्राचार्येणात्तिष्ठ नेवोपविष्टो वृत्तिकमपि नो
परिष्टकामापनानुसारेणास्माभिस्तिष्ठन्तिस्तकृतिष्टत्स्मे
वः सर्वं चैतितेन पारिभाषितत्वादित्यादिकमुपरिष्टद्वितं ः
परापारदशकृतमन्त्रप्रतनं तरमितिनामकरणमित्यत्रापि स
वध्यते प्रनेतरमित्यस्यायमर्थः वक्ष्यमाणपञ्चसमिद्धोमल
क्षणेनाग्लापनयनं कृत्वा सूतकं विशोध्य तथा नमदेवताना
म्नाग्नेर्नामकरणं तत्र यथानामायणाग्निः कस्मात्मिदं गोग्निरित्या
दि ततः पितरौ रश्मिभिरनेन कृत्वा वेलायां समस्कारः कार्याः।
ततोऽनियायांगारवरमादिहोमाद्यं च क्रमः साधीयान् पञ्च॰

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
चिंता
६१
91

केवाग्नुसंहितायां जाते जातेवमाकारे जातकर्मसमावे
त् नालापनयनं कृत्वा ततः संशोध्य सूतकं शिवाग्नौ त्वा
दिनामास्य कृत्वा हुतिपूरः सर्व पित्रोर्विसर्जनं कृत्वा चौलं
पनयनादिके शेषाहोमावसाने च कृत्वा संस्कारमस्याति
ति शैवागमे ततो नालापनयने समिधः पंचहोतव्याः मो
ते मूले हुतस्मृताश्चैतास्याङ्गः शेषे देवकार्ये शेषस्यापि स्पन्ते मो
न रासिद्धत्वापि न मूलसिद्धत्वमाति ततः शेषमादिमूलेनः स
र्वसंस्कारानंतरमेव पित्रविसर्जनं समिद्धोमः पारंपर्यात्
क्रमादेवपौर्वापर्यमापन्नयोः प्रतीतत्वात् न चानत्तो निषि
द्धलक्षणाया श्रवणयवैपरीत्येन चायमर्थो मूलादानीयते
इति वाच्यं एवं तर्हि सर्वत्रैतन्त्राणामेकवाक्यतासंभवे न
विकल्पएव भजेतेतिदिक् यथा तथापि पूर्वा प्रकरणोक्त
क्रममनतिक्रम्य प्रत्येकमेकाप्रतिदेवमेके कामाजेति मं
त्रविन्यमः होमादिमंत्रत्वात्मंत्रविन प्रणवादिकेपि मंत्रे पु
नः प्रणवानंतरं स्वाहान्तेपि मंत्रे होमावसरे पुनः स्वाहान्तत्वमे
वा नातिसमंत्रविनरः एतत्वमूलाभवनापि पुरस्सरणादिना
सिद्ध होममंत्रकः समंत्रविनमः तेन शेषान्ति पूर्णाय शिरसः
हा स्वाहान्तादिरत्नपादशान्तादिमंत्रे होमः कार्यश्च क्रमवति
यत्न यथा विधीयमानेन होममंत्रे स्वाहान्तेन तं स्मारयतीति
मंत्रविनमश्च मनेन लोकपालान् दत्वा हुतिग्रहणामुक्तमिति
पूर्वाध्याये यो न मन्त्रं हृदयार्थमस्य लतः प्रायश्च समभवान् होम
मंत्रे किं विशिष्टोपयं कर्तव्य एकैकं तत्र गाभूताग्रप्रधानभू
ताया मूर्तेयः इत्यर्थः के आवरणादेवमामूर्ते पूर्ववतियावत् आ
वरणादेवतानामपि पूर्वं देवतानां लोकपालानां ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दस्ते देवतानाः सर्वे प्रसिद्धाः श्रीगणेशस्तासु सर्वे पूजनीयाः का
पि देवतान्तरे नाम्नानानि शास्त्रे सर्वोक्ताये केनापि श्रीगणेशे
पदे जनायोनीतिनामोऽपृथक्कानिर्देशः इति न किंचिदनुपप
न्नं यतन्मानसो देशिकः स्तुवेणा संवत्तवीरेस्वचितिधा
यतोस्तु वेस्तुवेणापिध्यायतिष्टमेव बोध्यं तेन वह्निमेत्रेण
ग्रोन्नुद्धयादिमन्त्रः श्रीमावधानस्तनाभौतन्मन्तमाध्याय
श्रीगणेशमध्यगलोचनः वामस्तनोत्तरानीयतयामूलमनेनहि।
नइतितेशोनेशक्तिः क्रियाकर्तेममम मर्थः स्याद तोयनेन्याद
संपदइति संपत्कामनायाम सौविशेषइति नभ्रमिनयांके
नमोसंस्कारायमवश्यमनुष्ठेयानुदेयपोसंपदमपिकरो।
तीतिनान्यथे किंवाश्रीग्निसंस्कारस्यसंपदेइतिनदर्थः प्रथ
वासंपदेसमोचीनेप्यानेबह्मोऽत्यर्थः तथाववह्नेर्योनाम
धेइतिपर्यवस्याति श्रीमत्पवासाविनिविशेष्यसमर्पणाय
साध्यके सर्वमनेन ह्रुयादिमन्त्रपञ्चवर्णोद्धिताय लाभादग्रा
विस्यनानिप्रयोजनं कस्मात् विघ्नेश्वरस्याति दशानि मंत्रेणे
ल्यग्नाविसंवध्यते तथाच महागणपतेर्दशाविंशत्यन्तरेमं
मेकेदशयाप्रकल्परशाङ्गनीदेयान् तत्र प्रथमवीजेनपक
इतिः प्रथमाद्वितीयाभ्यां द्वितीया द्वितीयतृतीयाभ्यां तृतीया
तृतीयचतुर्थाभ्यां चतुर्थी चतुर्थपंचमाभ्यां पंचमी पंचम
षष्ठाभ्यां षष्ठी गणपतये इति पंचवर्णाः सप्तमोवरवरदेति
पंचवर्णोऽष्टमी सर्वजनंमेइति पंचभिर्नवमी वशमानय
स्वाहेति सप्तभिर्दशमी साभवति यद्वा एकेन प्रथमा प्रथम
द्वितीयाभ्यां द्वितीया प्रथमद्वितीयतृतीयैस्तृतीया प्रथमा
द्वितीयतृतीयचतुर्थैश्चतुर्थी एवमेवाग्रेपि सर्वेषु नवम।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शं
विता
६२
92

कलवर्गोपादानमुन्नरचशकानेचायमर्थो मूलवाक्या
द्वसेयं ततः समस्तेनवरुणाद्गुनयः कार्यो इतिनेयंतरासि
द्धं यद्वर्क्तेगणेशविमर्शिनामहागणेशमंत्रेणपूर्वं पूर्वं
गुत्तेनच नाशादिवीजषट्केभकरणेषोडवर्णकैः भिन्ने
नदशायाहूत्वासमस्तेनसुरेश्वरि जहूयाच्चवर्तवांसम
स्तेनेवतेनातिवि संस्कृतेभुश्चादशसंस्कारैः पूर्वोक्तैः सं
स्कृतेभुक्तेउसैवसंस्कृतेष्विति विशेषणादानादग्निमिति
सामान्यनिर्देशाच्चवर्ण्डेउस्यैवसंस्कारानलहूमन्तत्विकदारा
करणीयानामैः संस्कृतमेवतस्यापरक्तंडेभुमरणायना
दिनिधनिते अनयवसमाहितशते संप्यकत्तकाविधि
नाम्नाहितः संस्थापितोवाद्दियेनेत्यर्थः तथाचैकवारेवि
धिनाहितनामसुनः संस्कारापेक्षा आहितेनलखवकेउप
मंत्रदेवतासांगावरणदेवतापूर्वमावाह्योयोवावाहिता
गंधादिभिः संपूज्यमूलमंत्रेणपंचविंशतिसंख्ययास्येनत
हुत्वाः आवाह्यमानपूर्वंस्वर्क्ते उन्नतमेवेतिनयुनहोमस्था
ह आहितेत्यादिनासाज्येनवरुणोमंत्रेतः पूर्वपटले कारि
तोयसुहूनस्याभागत्रयेकारितमासीत तत्रैकभागोदेवाय
निवेदितः द्वितीयो भागोहोमत्र्यमित्युक्तेसोयमेवहोम
इदानीमुपदिष्टः तृतीयभागोगरुणासंशोध्यणाभाक्
व्याख्याते अत्रपदार्थोदर्शितो परक्तंडेसंस्कारमपिस्तनि
ककर्वकेवालनाभिधानविशेषणेनसमासनेतिचर्यनेतस
निजत्वस्याग्रपवदर्शनान्तरणेगौरवात्प्रमाणाभावाच्च
प्रकरणाग्रामस्याचार्यस्येवपरक्तंडेसंस्कारकत्वंअनपवर्क्तंडे
संस्कारान्यकर्तृकः वाहिसंस्कारस्यापरकतृक ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इति वैषम्यामपि हरीकृते आचार्यस्यैव तत्र भयं संस्कारक
त्वाभ्युपगमादिति तु मतः प्रातरिमनेनेनावतरणेन समभिहि
तो होमो मोक्षदो वामननादिनस्यैव वक्तव्यमित्युक्तं प्रातःकृत्येन तद
नान्वितानि तु होमस्य प्रभृति केवलं शिवस्य तत्र पूर्वोपस्थिता
आचार्यो स्वाविनश्वकर्तृभावमापद्यते अतनयनादीनां वा
यागपवकाले मेरुपाहृहितानां पंचगव्यपापापितादविता।
हृदेशपुनरागच्छेत तदुक्तं यागगमारे पंचगव्येन यागं प्रोक्षे
यीतावतीनेयथाविधि द्वारपादि सिताना यागस्थाने प्रवेश
यदिति न चैतन्नं शिष्यगतं चैतन्नं शिष्यहृदयतो वहमांशु
कृशासृहृद्यावेतन्यमाकृष्यसंस्ववहमांशुमार्गेणास्वहृदि संयो
जयेत् तदुक्तं हृदिस्थितेन चैतन्यं संस्कृत्य नारकाहृति आदाय
स्वापयेत्स्वीये हृदये कृशमनुष्येति प्रपरेदयामिति न तु प्रथ
मतः काम्येव वक्ष्यमाणेन ततशानि यथामिति प्रपरेदयामिति।
ति चेत न यतो शाखीताश्वनश्च पाविकृतधर्मां प्रयत्नेन नतदांशं
विधमभिधेयं न यतोऽस्मिन् तत्र शास्त्रस्य याधानस्य यस्ताथीः।
समीरिताः इति वायुसंहिता उक्तं निह्नतिः सप्रतिष्ठास्यादिसं
हिताहितीयपटलोक्तं कलापंचकमेव कलाधस्त्यते न
नाथापंचविधः शिवतत्त्वाध्वा विस्तृततत्त्वाध्वामिश्रतत्त्वाध्वा प्रकृ
तितत्त्वाध्वा त्रिपदतत्त्वाध्वेति तत्र प्रथमानिर्देशात् शिवत
त्वाध्वपरत्वाद्व्याप्तिं संदर्शयति शिवतत्त्वादिना तत्र पंचवस्तु
हानि आणवकार्ममायीयमलत्रयशून्यहितानि तत्राणवं
नाम महाशिवस्य स्वस्थानवमर्शः कार्मं णः पुण्यपापात्म
वानहृदयं निमग्नताभिः मायीयो नाम अयं कारगदाचात्मप्रती
तिः मायादिपुरुषान्तसमनन्तानि अशुद्धान्यशुद्धानि च कारण

शा· तेन मलत्रयपरिहृतत्वाच्छुद्धानि कार्यत्वेन मलत्रययुक्तत्वे
विना· त्वशुद्धानि प्रकृतिर्गुणत्रयस्य साम्यावस्था पंचज्ञानेन्द्रि
६२ याणि चक्षुरादीनि वागादीनि पंचकर्मेन्द्रियाणि पंचतन्
93 मात्राणि गन्धादयः पंचभूतानि पृथिव्यादयः इति चतुर्विंश
तिरशुद्धान्येवेति सर्वाणि मिलित्वा षट्त्रिंशत्तत्त्वानि शै
वानि शैवशास्त्रोक्तानि भवन्तीत्यर्थः वैष्णवे तु ते द्वाविंश
त्तानि कथितानि हृदयकमलमेके तेजसा त्रयं श्रीरुद्रस
र्योस्तयः वासुदेवादयः वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरु
द्धाः मेघाणि मित्रः सूर्यस्तत्त्वेशोक्तानि चतुर्विंशतितत्त्वानि
दश प्रकृतेः शाक्ते तु कथितानि तत्त्वानि त्रिपदतत्त्वाश्चा
नुसन्निविष्टः शिवः विद्यास्वरूपात्मेति त्रयं आत्मा विद्या शि
वस्वतत्त्वे वा तिभेदात् त्रिपदेव प्रणवपरामिति केचित् वि
श्वापरमित्यन्ये भुवनाध्वा चतुर्दशभुवनानि आकाशवा
युतेजसाप्यपार्थिवभेदात्स्वभुवनानीति पदाध्वा दशका
रः अकारादिक्षकारान्तवर्णाः पंचवर्णाश्च पदवाच्या स्वे
नेति इन्तं वा परपदाध्वा अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्य इत्यनप्रकारमार
पदेभ्यादिना शिष्यस्य चरणयोः कलाध्वानं तल्लिंगे भुवन
ध्वानं तन्नाभौ भुवनाध्वानं तत्तदोत्ताभेदं नाभिं नाभिमां तु
मूर्धन्येव वर्णाध्वानं तल्ललाटे पदाध्वानं तन्मूर्ध्नि मन्त्राध्वानं स
सरूपपादकलतलेन न कृत्वेन नाशिष्यत्तत्तदध्वस्थानावच्छे
तन्मूर्धनेव गुरुः स्वकेऽंगे मूर्मुच्छकलाध्वाने शोधयामिस्मा
देनि मन्त्रवर्णानि ना अन्यष्टकरन्ता कलाध्वानं तत्त्वाध्वनि लो
नभावयेत् एवमेवाय नाध्वशोधने मन्त्राध्वानि पदाध्वानि वे
लीनं भावयित्वा शोधये मूर्धनि मन्त्राध्वानं शोधयामि स्वाहेति म॥

वेणाष्टाङ्गुलीङ्गेता गेंद्रस्थमंत्राधानेशिवेपरमशिवेलीने
विभाव्यतस्माद्धिवान्नेशाधकमेणकलाधर्यंतेपुनरुत्य
मानिभावयेत् अनेनाधशोधनशरीरशुद्धिः संपद्यतेयतो
धर्मयेशरीरे षडङ्केवापुमंहितायां शांत्यतीतकलामूर्द्ध
शांतेवक्रशिरोरुहा निद्दानिनानुजंघांत्रिभुवनाधकेरा।
मका मेढ्राधमासरुधिरापदवर्णाशिराश्रुता ननाथमज
मेदोस्थियातरेतोश्रुतानन्तरीत ततःस्वयंहृतेचैतन्यंपुनः।
शिष्यस्यहृदयेस्थापयेत् अथाबाबाहिनायांदेवतायाः कुंभे
विसर्जनं कृताश्रुनर्थाहुतिहोमाग्निकार्यंगावरणादिहो।
मेवविधायपरिशिष्यस्यात्मानिगुरुरयंविसर्ज्यपरि
स्तरणादर्भान्परिधींश्चाग्नौप्रक्षिपेत् नैमित्तिकेदर्हेदिन्यत्
पवाप्यरदाहायसकौनित्यपनस्तानिषधादिदसावेन प
दर्चेनैमित्तिकपदेनकाम्यमपिदेवतातेनत्तिमित्तेनकाम
नात्मकेननस्यापिप्रामनात् नेत्रेकर्माणी ग्रात्मयागक्र
मात् पूर्वोक्तेनयागशकारेणापूर्वंवद्वनपुष्पादिकमात्म
यागांतेकर्मक्रमेणनियावत् विधिवत् इष्टदेवताविसर्ज
नपूर्वके तयाः शिष्यस्यदेवनयाः संतुपूर्वके देशकालो
मर्तानामयोग्यादेवाहित्यशिष्यस्यापिवतघ्येननामाश्र
हितयुभ्युकदेवतायाः प्रसादासिद्धयेशन्यादिरीत्याकामन
मभ्युहित्वाभ्युकदेवतामंत्रसंप्रदेशतिसंकल्पपूर्वके
कायिकवाचिकमानसभेदांत्रिविधंसंकल्पमर्थपंतुनो।
प्ययेतासमायोबुतानः कथाविनादशाचलाभात शिष्यहृ
त्प्रमाद गुरोरिमा दिना वर्णामयीदीक्षानामारीष्यत्पन मोच
णोनत्रस्वयानपुनानत्रसकारणापंसहस्मेवेतत्यंचमंहृत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शे पुनस्तथैव सकारणात्‌: सर्वमुन्मायः स्वेपञ्चयोगपता केशि
विन ष्यमन्त्रोपदेशनमेवेमामिप्रेमक्रमप्राप्तोवर्णामयीं दीक्षांनि
२४ रूपयितुमुपक्रमते अथेत्यादिना ततस्थानेत्यादि तेले
94 लेदेहकारसेसंषषसेशतिक्रमात्‌ पुरवह्‌ दिह्‌ दंष्ट्रो त्वया
दीर्घस्वरतिक्रमात्‌ वर्णस्थाने च वेतमेशिष्योपपरमात्म
नियोजयेत्‌ ततः परमात्मनः सकाशात्तस्मिन्‌ सर्वे वर्णा।
स्थाने च विभाव्यमेपयेत देवताभावः श्रुतएवात्मसिद्धं
भवति ततो मन्त्रोपदेशः रहापिस्थानं तत्क्रियाकलापः स
कलोपि चानुसर्तव्यः इदंपुनरपि कामिति केचित्‌ एताव
देवात्रकर्तव्यं इति तत्रैव्यसौरस्यापातोध्यः पदार्थोदशक
लापिनाशर्धिकं दर्शितं कलावतीदीक्षानामशिष्यस्याद
तत्समारभ्यतानुपर्वेतो निवृत्तिकलास्ति सा च ब्रह्मस्थानेत
तोनिवृत्तिकलो ब्रह्माणि ब्रह्मणो ज्ञानन्तश्रानाधिष्ठिता या
प्रतिष्ठाकलायां तावद्व्याप्ति ते विष्णोविष्णुवरुद्रस्यस्थानभू
तायो तत्रामितश्चाके ठस्थिता या विद्याकलायां ता वरुद्र रुद्र
वर्दश्वरेश्वरेव भ्रूमध्याद्ब्रह्मरंध्रां ते स्थितायां सदाशिवस्था
नभूतायांशान्त्यतीतायां वेतायेत्‌ ततः सदाशिवाच्छाम
तीतातत ईश्वरः ततः शान्तातततो रुद्रः तस्माद्विद्यातततो विष्णु
ततः प्रतिष्ठात तो ब्रह्माततो निवृत्तिरिति क्रमेणान्यायमन्त्रो
पदेशं नभवतीत्याह ततः कलावतीत्यादिना येयमपि दीर्घ
मोभयात्मशनिताततो ततादित्यादिनाशिष्यस्य ततोमध्ये यत्‌
मूलाधारस्थितं च ततदेतत्क्रमतत्र वृत्तमस्मानेत्रिकोणं स्थानं कि
पाया रात्रि सर्वे पुः यद्यपि मतपद्म संवेनानाव तमकमस्या
हल. तथापि वे दातृकरपद्मस्थानत्वे वैतत्र यमेव पाठ्यमनेन स्थ
शीर्षकः पद्मचक्राणि ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मूलाधारस्वाधिष्ठानमणिपूरकानाहतविशुद्धाज्ञासंज्ञ।
कानि हृल्लेखाबिंदौ शिवात्मके शिवापरपर्यायो बिंदुः शक्ति
परपर्यायपवीनात्मककलायां नादकलौ शिवशक्तिसमवा
यात्मकनादे बिंदुः शिवात्मको बीजं शक्तिर्नादस्तयोर्मिथः
समवायस्त्वादेर्मूलप्रवृत्तत्वात् नादमपि कारणरूपमि
त्येतान्यत्र परमशिवस्य समनावस्थानादानापरपर्याया
यातत्त्वोपाधिना येन नामावस्थामुन्मनीनामकमायावि।
शुद्धपरमशिवावस्थायां नामावस्थां चेद्रुद्धे ततस्त
त्पिंडरूपकमेयोम्याख्यात्मनामरूपशक्तिकुंडलिनीपरमशि
वेवधयेत एवं रीत्या मेयोम्यप्रनरूपकमेणातत्त्वमाप्य मंत्रो
पदेशः कार्यश्च तथैः होमस्नापसर्वोपिवह्निभूमावास्थिति
नानानुष्ठानोनान्यथा तत्र वशमप्रकारोत्र तत्पामलेश्वतिश्च
तिथिवारोत्रमसमद्वीपवर्तद्वंगं पक्षीकमप्रहरद्धागतैर्विभिः
शेषेणाष्टक पक्षेन वसतिस्वर्गेहार्म्यांपातालपर्व शु
न्येवमर्त्यलोकः स्यादेवं वसतिपावकः इत्यत स्वर्गलोक
स्यपातालस्य पतनात्ययः वह्नोवमर्त्यलोकस्येहोमादिष्टफ
लोदयश्चेति पक्षोनविंशतिसंख्यागुणादिभिः संपन्नापक्षति
वारयोः संख्यायाः समत्वजातशशिविभिर्हृता शेषेणफलं।
वाच्यं मुहूर्तवितानमरोपात सैकाभिः पिंडीरशुना लग्नमाशे
षगुणमष्टभुक्तिवह्निवासः सोख्यायहामः शशशुगम शेषप्रा
णाप्तेनाशोदिविभक्तलेचेमके शक्तं प्रतिपदमारभ्यभोष्ट
तिथिपर्यंतं गणितास्यानेकसंख्यामधिकांशादिष्टपरसु
दिनदिनवारसंख्यामापितत्र समेस्वसंपन्नशशोस्त्रवह्नि
हर्ष्यानि षोडशः फलमादिशेद्विनितरपेः इत्यतु गुरुमुखे।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५
श
चिंना
६५
95

श्रा इति पात उपदिष्टो रुद्रयामले सूर्यभादिनभं यावद्ग
णयेत्तस्य संख्यया त्रिभिर्विभक्तया लब्धं यावत्तावत्कितो
ग्रहः तद्दिनीयशनिश्चेत्सूर्यभात्करोतोमृतः शनिः चंद्रभौमौ
गुरुश्चाष्टराहुकेतू शतिक्रमः सावशेषेतल्लब्धांके योजये
देकसंख्ययेति अयमर्थः तद्दिननक्षत्रं तेगणयित्वा याव
तीसंख्यास्यात्तस्यास्त्रिसंख्ययाविभागं कृत्वा प्रथमेत्रि।
के तद्दिननक्षत्रे प्रथमो ग्रहः द्वितीये त्रिके द्वितीयस्तृतीये
स्मिन्नवमे त्रिके नवमः स लभ्यते यद्दिनवर्षपवमादिदु
तद्दिने चेद्रत्नदानो दिनं वेदस्य सावशेषत्वे पिलब्धोपरि
धांदिरूपेणतच्छेषकल्पकसंख्यायाश्चवशिष्टपंचाघकसं
ख्यासहरूपकत्वेन योनेयत ज्ञानीयात् तत्रिकेलब्धगर्भ
रिताचसंख्यापकस्य वग्रहस्य नन्तवरिलोकेग्रहान्तरं ज्ञानो
याद्विति पतस्य फलं शुक्रे मंत्रेवसोम्यदेवगुरुभार्गवेदवः सं
ध्यकर्माणि शुभाः सभौरिताकृष्णकर्माणि खलाः खलाइति।
नैवल्लेहकरणावपौष्णे वसन्ततल्लवह्निवासस्य शुभग
हाद्रलीनां वानेरविचारः श्रुस्यहोमस्य होतागतयाप्रधान
त्वाभावान्नप्रधानहोमपर्वादिकालाकांदयानन्दुरिकाल
शास्त्रवचनात् श्रेणेन प्रधानकालेनैवकालाकांतापशमः
प्रलयवोपनयनविवाहस्यापाश्चिनादिहोमञ्चगरुहोम
कालगृह्यनैपत्नितशिष्हानीमेषगठ्ठेनमूलकृतोमुपतण
मपिनस्पस्तारस्य भावदूनीतिप्रतिभान्ततन्कामनाभे
देनकर्तव्यहोमः इत्यागतापरिमाणमभिधानं प्रतिज्ञानी
ने श्रुप्सुगाहिना होमप्रकारानिरूपणानन्तरं होमद्रव्यप्र
मार्गानिरूपणस्यानुपपत्तिगणपतिलोदितिभावः कृष्णः पनव
नर्थ्यास ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कर्षद्वयेन शुक्तिः शुक्तिमात्रं कर्षमात्रं प्रसृतिमात्रं पलद्वयमा
त्रं मुष्टिसंमिताः फलसंमिताः ग्रासार्द्धं प्रशीतिरिति किकात्र
बीरुकेकर्कटीफलं चुलकमात्राः पाणितलमात्राः कर्षमे
त्राइतियावत् पुरंग्रगुलः वदरमानेप्रशीतिरेनाः राम
ठेहिंगुः वदनागुरुकर्पूरादीनां बिल्वाफलमात्रेण प्रमाणे अं
कमस्रगामदवंदनचनसारास्तूणकमानास्पीतिमेवद
ध्येणमानानांनरंनतुकल्पः ननुपाणिनाहोतव्यवत्तनांप्रमे
णाभिधानेसाकांक्षमेवाभिहिते स्नुवहोतव्यद्रूतादीनांत
नमानाकांक्षा कर्षग्राहिणापवस्रवंरथस्यान्मानांतासीनवे
न सत्यं म उदयाद्देशहृतपापः प्रसृतेनेच्छुलपाणिमा
नमुके तेनमधोरेः कर्षाधिकस्यापिस्त्रवेस्याने: संभवति
हलप्रमस्यानुरोधनतकर्षग्राहिणापवनस्यान्नष्टानात् पय
प्रसृतीनांनपालाशपुटकादिभिरस्नहोमः यथा चुलके
नापिहोमोनेनतांप्यतेन्यावप्रपककर्मास्तितिनदोषः ननु
पवैः षोडशभिर्होमइत्येनविरोधः तथा चुलकाद्वीतिलाः
सोमाकर्षार्हासर्पामताइतिचविरुद्धमितिचेत् न प्रमाण
नस्यानुकल्पपरतयाविवक्षणात् वस्तुतस्तुहोमद्रव्यस्य
ग्यनयानन्प्रमाणसापेक्षमेवस्नुवादिमुखवगतेकल्पने न
पुनरेगभूतग्रमोदिमेवस्यद्रव्यप्रमाणस्यन्यूनाधिकभाव
कल्पनारः मोलेनकर्षग्राहीतिपरंहूतनस्पृष्ट्यनपात्रके
होमद्रव्यकस्यलेपुपादेयतयासर्वहोमेषुयवपायेले
ननपाचनवदनंगोधारेवाभिमानिधेयं कर्षाद्विलवगाग
कंकंरांतर शुनादिदेशाभिमोचणणोमाषचनकष्ये होश
णोधरकः कोलोवरंरदलगास्सुपः हेहेपाणिनलेकर्षः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५
शा
चिंता
६८
96

सवर्णकवलग्रहः पितुर्विंशलपदकं तिं इकोत स्तुतहयं।
शाक्तिरश्मिकानेहयेपलेविले वनचिकाः शुद्धिमात्रेण
कंवाय्येहपलेप्रसृतिस्तवयति श्वासानरिति श्वासादिलत
गास्तुतमस्यश्रमप्रमोग्निः शिरोतेयेनिर्पमस्तुत्सेरवव ज्ञाले
कृशोमघेनकणः काष्ठलग्नस्तनासिका श्रीग्रंगेलायनेयवे
शरदस्फटिकसंनिभः तत्स्वंवतत्रविशेपंवत्तरंगुलमानत
इति रविपश्चिदिग्गेननायरकामनायामैवनतिविद्द स्वयम्।
यिनोग्रायादिकामनायांनतत्रंदेगुह्येमोभ्यनुज्ञायत प
व नमदगानांनतत्कार्यकरनस्योकनादितिश्रुतिनं भावि
शुभाशुभस्यानुपवहेदेवांगंधादिकंपरीक्षणीयं तत्रकेनके
नवर्णादिनाकिंकिंतयोमिस्याकांतायामाह स्वर्णेत्यादि नवे
वविधापराकनेगुर्केदीतेवन्याज्यानेत्याह पंचविंशतोमा
दि नानानिष्टस्य चकेषु तत्रसमसंख्यापंचविंशत्याङ्गुलोना।
मान्ताः प्रतिनिमित्तेनैमित्तिकमावर्तेतइतिन्यायात नाना
दोषषु मात्रमेवेतितन्मातिः ॥

यस्यायोनमनोमनोज्ञगवतीमानाथिनोमायतिनांमयेम
निधोनिपंचकलभूः कर्मावनोजनमभूः स्तुपांस्कृतवी।
धवाचुनपदेवारागसीवासमभूत्तनोनयोमिशुग्रमाणप
टलः शाखाधोवितामगो ॥

गुप्यदीनांमयाणांकलेयुक्तिमितिकतेयमाकमुके तत्रमे
गाणामेवानानत्नामध्येयपतदेगानिरुपणापरिश्रमइति
गंकामयनेनमधुनामगाग्रवर्णपयवायतनदेवतानां
स्वस्वश्रोतिसमस्यानुकल्पवशाइपादेयाः स
वैयिकयनीयायव ॥

तत्रैव सकलमंत्रोपासनायामवश्योपादेयत्वात् सकलतया
सकलमंत्रचक्रकनन्तदुर्गाचार्टिनया च श्रीधामात्मकत्वाद्वामा
तृकादेवीस्वरूपत्वेनसमस्तमंत्रे दीपनेसर्वमंत्राणामिमाहभ
गवान्शिवस्वमाविनोविकवचनादपरमंत्रोद्दीपकतया
चावश्यापेक्षमातृकामंत्रमेवप्रथमतोनिरूपयितुंप्रति
जानीते श्रद्धेयमालिनी यस्यामिति तत्रयस्यामुपलक्षणोन
गादिदेवप्रभुरुंभवतीमादिकस्यानयप्रपुत्वेनवक्रमुचितया
व्यतिरेकप्रपुत्वेननकुलकिरसमंत्रमेतिवाच्ये विस्मवोयेन
नस्वरणेनेवानयप्रपुत्वेनाक्रमयपत्वात् तथावानयथाति
रेकाभावोभावविशेषणतदुपासनायाप्रवहत्वमितिसर्व
षैवावस्थानेऽनुभियतितथामितिध्वनितं वर्णाश्चकारादिव
कारान्ताः पञ्चपञ्चाशद्वर्णास्तनवालंतादसंधिसुत्रवल्लस्तत्
स्वनामासादिरूपशरीराववयवाय यस्याः मेवभूतासरस्वती
मित्यर्थः एतेनवर्णाप्यवमंत्रस्वरूपामित्यपिध्वनितं तथावा
स्वामंत्रकलानरइवमंत्रोद्धारोनक्तः किमर्थामित्यपिश
कायाहतीकृतेनेतिमंत्रं क्लीवाः समसमाक्षमनवमदशा।
मास्त्वराः स्वराः एकोहलः प्रवेशकलवर्गभाष्यवर्गीयः
पश्चात् श्रवणामेधपकः कमात्कादिवर्गः दीर्घानेहल्दयाय
नमस्तस्यायंगमंत्राः स्वयंप्रकारेणषडंगमंत्रानरदृष्टव्याहर्म्य
हृ श्रक्लीवेत्यादिना षडवर्गकैरिमशोपलक्षणात्नीयाषडं
गानिषडंगमंत्राः जातिपुरकाणि जातिमिर्हृदयाय नमः शि
रसेस्वाहेत्यादिमंत्रैः कमादेतेपुरकाणि विशेषाणि षडंगेषु
श्रेणुष्वादिषु हृदयादिषु न्यासमनुष्ठेयं प्रयोक्तव्यानि तथा
च श्रकेरवंगंसंग्र० हृदयानमश्रीतिरवोरसातत्वादिमंत्रैः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५
श
विना
८७
९७

षडंगन्यासोऽनुष्टेयइति पर्यवसितार्थः षडंगानि षडंगन्या
साः इति व्यत्ययेन गृह्यन्ते ज्ञातिमुक्तत्वस्पर्शेषु संभवतोपिन्या
सद्रूपार्थः संभवात् सृष्टेःतान सृष्टे रैश्वर्यात्मकं तन्मशवा
ललाटाद्यास्यांतं स्वराणां ग्रासपदेवास्यांतर्गतत्वमेवपाणि
द्वायां ललाटे के व्रतपद वरसनासीमितेनेन विसर्गोपादा
नमत्रपदमेव मूलकारः करिष्यति शेषभूतलान्यासः दू
स्र्वं वामिमस्य पाणिपादम्भुगेन्दूठराननयोस्तु यथैकमन्व
यवेतत्तलेन दृढादि दत्तकरान्तं दृढादि वामकरान्तं च
न्यासः कर्तव्य इत्यादिकं लभ्यते ग्रंथहृदयपस्य दत्तो सोरस्य
कहुत्तस्य वामांसो वस्य दक्षपाणिः शस्य वामपाणिः षस्य
दक्षपादः सस्य वामपादो हस्य जठरं लस्य पृष्ठं क्षस्य ध्यानम
वतीति ध्येय पुरस्सरं सजपसंख्यामाह जपेत्तत्संख्ययेति ल
क्षमेत्येवमर्थः तथा चैकवारं मातृकायाः शरीरन्यासं कृ
त्वा मातृकाजपः कर्तव्यः पुनर्न्यासः पुनर्जप इति पंचाशद्वृत्त्या
वृत्तिर्मातृकावधाना सवितृष्टं स्यान्तु क्रमतोन्यस्य पुष्टोक्तेषु
नेषांहितापि पंचाशत्संख्ययानित्ययावहृत्तं ग्रथ्यन्तइति वच
नात् रूपतोत्वित्वनन्तरत्वार्थः तस्य वालिपिपरस्येतत्त्वयः स्वर
पत्वेनंतन परमेतत् नत्वपारमार्थिक पुरस्सरं सजपोपयोगि
कंसंख्यासमष्टेकामिदं वक्ष्यमाणेन्यायेन पंचामधुस्त्रेन
चैनिसमोत्रमधुरसमतामित्र कंलतत्वोरिसमधुरं पयसः स्या
न्नुशर्करा कोचितरत्वेन गोक्षीरं शस्त्रनन्याने गुडमाज्यं होम
मपरमण्यांतनमिश्रमानेका यतोभिमन्त्रा पुष्पानाकालापार्श्वं
पंचमाह सोमसाविना ग्रसहितं पयसकादिकं मधुकमननहरि

भूपुरं तत्वानत्रयं च सामान्यप्रक्रियायामेसामान्यशास्त्रा
देवाधिगंतव्यामित्यभिप्रेत्यविशेषमात्रमादर्शितं योमरु
रुद्रः सः श्रोत्रस्त्वग्रूपं रसनाघ्राणाः जिह्वाविन्यस्तनीयस्वरोवि
सर्गः इदं सर्वं मिलितमेकबीजभावमापन्नं सकर्णिकाम
ध्येकमेरुभूर्द्विशो द्विशः स्वराः पत्रेषु कवर्गादिकमारभ्या
ष्टौ वर्गाः लोलोवकारश्चाष्टमावनस्थुरिदं लांगली टका
रः आष्टमावनष्टकोणेषु वनरस्वस्थलेखः कर्णिकान्तेके
सरांतेत्रिवर्गान्तेष्वनान्ते चेति चतुष्टयं पद्मस्य विशेषणं श्र
व श्रुनयायोऽमानिष्यादिने यत्रेतो वर्णात्मिका सरस्वती वर्ण
म्नेनेति मातृकायोगपीठायनमः इति मंत्रेणासनं पीठं
दद्यात् पूजनपूर्वकमितिशेषः तत्रपूजनं पद्मस्य करणं
नेविवक्षितं वर्णाब्जपदे मातृकायोगपीठपदपर्यायमिति के
षांचिदभिप्रायः वर्णाब्जेन पूर्वोक्तवर्णपद्मेन अयं च भूतकम
लकर्णिकायामिन्धनेनस्तोः इतिबीजेन नादबीजमादि
तः कृत्वा आसनमंत्रेणासर्वे शक्तिकमलासनाय नम इत्येवमेव
परत्वं वर्णाब्जमादि मूलस्याहुः प्रत्तेनेरेचतुर्थावरणं तेषा
मष्टवर्गाणां शक्तिभिः कास्ताः शक्तयो इत्यपेक्षायां व्यापिनी
मादिवस्वाते चतुष्पदोऽस्मं वेदेवानां आयः पीठयंत्रपदवाच्य
यंत्रभूपुराद्वाह्यिस्थान्तर्वदिक्त लेख्यमपरस्यारसं चतुष्कोणमाभिरु
त्वेषरंध्रपाकविशेषोपि सकेतिने आयपदचतुर्थंत्रको
णस्याद्वेशानमापिसत्त्वक्षीघान् पूजापिवतेषां समभाविनेव
किं इहवचनेनकरोतिन्यायादिन्द्राद्योलोकपालाश्चपरिगति
पत्रावतमात्रोऽनाकिंप्रयन्नाद्रीनां यदूरणाय संगृह्णतिवत्रा
ष्टेर्गातिविशेषाष्टदले इत्याह मा माहिद्ययां विधिध्यानेप्रबोधा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
विना
९८
98

ह्लिपिभिरित्यादिनोक्तमेवेति तत्र धानेष्टयत्र परिदृष्टं प्रथ
चनं स्थितिमातृकायाः आदिनाऽग्रगादिसमावरणावेन
परिग्रहः परिवाचनपदादेवाभयावं वनमुख्येनेनदापिनना
विद्वेषः आदिनास्तनायं तस्य संग्रासनात् अत्र केचित् अका
रादिहकारान्तपूर्वसृष्टिन्यासः उकारादिलकारान्ते स्थिते
न्यासः सविसर्गान्तदेतानामेवाष्टाविंशतिवर्णानां विहष्ट
गौ भयवत्तमपि त्रदीनात्रयोविंशतिवर्णानामेव तत्र भय
मिलित्वा च सकलमातृकान्यासः अतएव अराणां यामितिस्
लक्षारस्य देतवर्णानां सृष्टिवत्मेनेवन्यस्तत्वादि निवदेति
तन्व वीजेन पुटितं वर्णां वर्णां वा वीजसंपुटं विन्यसेन्मातृका
न्यानेदशाधारादिष्विति तेसाहेनाविरोधात् सकलवर्णा
नां सृष्टिवतन्नान्यासस्य तत्त्वारव्यापातत्त्वात् वर्णपदस्येदं
न मात्रपरत्वेन तत्स्थापति अन्यथा नादिन्तवर्णग्रामः कथ
मपि वारयितुं न सकवतात् नहि वर्णपदतः पञ्चाशादि मात्र
वत्तानां नीलादिमात्रयदानां वा वाधोस्ति नान्तराणां संभवति
रणांघामिति तत्संहारस्यत्वादि त्वमेवास्यते स्रष्टेत्वचि
शेषवचनमिदं न केनापि शकतेन प्रमाख्यान मिमेव वाध
नाधामिति ते नन तत्स्ववतन सृष्टिन्यासस्य प्राक्तत्वामिति
निषेधे अन्तर्गतस्यापि विरुद्धस्य जगदीशिनः स्रष्टृत्वमस्य
शास्त्रकर्तोचितप्रणावृत्तिः प्रकाशयानत एवं केन्यासः सर्वेस्य व
रमात्रशासनया परमान्नानि सर्वकोर्णानांध्यानान्यासः स्थितिन्यासः संहार
सः कथ्यते ननु आदिशौरसादिन्यासमन्त्रादिकं तथा मंत्रन्यासे
शवप्याप्तत्वात् यथोपपकारादिवर्णान्यासारेवनायाः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सामान्यशरीरकल्पनासिद्धेर्वेति यत्पर्यंकादिरूपारोन्यास
स्तथापि विशेषावयवसिध्यर्थं तन्न्यासः प्रथमं सामा।
न्यांगकल्पनापश्चाद्विशेषांगकल्पनेति नियमो न सामा
न्याकः नच सर्वे विशेषसंहारः पश्चात्सामान्यसंहार इत्यपि
नियमः नच सामान्यसंहारेणैव संहृतत्वाद्विशेषसंहारो।
व्यर्थः इति वाच्यं विशेषवचनाद्विशेषसंहारक्रमस्याप्यव
श्यमनुसंधेयत्वात् न्यासाश्चामी ग्रन्थमातृकान्यासपूर्वाप
वग्रन्थमां संविधायेत्यवरिमो सम्पुटपिण्डपादेरिति वचनात्
तत्प्रकारो दर्शितः णामूर्ते संहितायां कलापञ्चाङ्गमे सम्यक
स्वरान्केशवन्यसेत् हृदयकंपञ्चकाय गोमार्भोद्रमादले
न्यसेत् दशवर्णान् लिंगमूले षड्वर्णान् षट्दले न्यसेत्
चतुर्दले धारके चतुर्वर्णांस्ततो न्यसेत् भ्रूमध्ये द्विदले।
कलाविन्यतमातृकान्यसेदिति तच्च सारादर्शिततन्त्रेष
केकेवर्णास्त्वाद्यमूलाधाराद्विरेतके नमोन्तामातृव
न्यासः प्रोक्तः परिकीर्तितः इति एतयोस्तु एतयोः प्राकि
विष्णुपरतयाप्यवस्थानेऽपि सारकृतो वर्णयति कलामा
तृकान्यासमुपदिशति तारेत्यादिना प्रणवस्याकारोका
रमकारबिन्दुनादात्मकाः पंचांशास्तेभ्यः समुत्पन्नाः सृ
ष्टिप्रमुखयः कलाः नादस्य चरमत्वेपि तदुद्भवानां निवृत्त्या
दिकलानां न्यासः प्रथममेवेति मूलपदवाभिहितं प्राक इद
न्तानां न्यासाभिः कलाभिरिति विधानात् क्रमानुरोधेनाका
रादिकलानां स्वस्थानाभिनामेव प्रथमं न्यासः प्रतीयत इति
कथं पूर्वोपरविरुद्धमिदमभिधानामिति शंकायामाह
वार्णायाः इति प्रथमोपात्तत्वेन प्रकाराया अस्य नया

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शं
विना
६६
१०

विधात्वनिहृत्यादपयवेतितापवन्यस्तव्याइतिभावः न
घाचवर्णक्रमादेवकलाक्रमेन प्रणवांशक्रमादितिभा
वः उकारइतिविहायमउकारइतिवावरणान्यथमन्तत्वार
योगोविवक्षितः नमोनन्नकथनादेवव्यक्तत्वेनबंधनि।
नेतेन गेब्रानिहुम्येनमः इत्यादिप्रयोगः सूचितः गुणाः पाश
घभ्रामितकपालविशेषणेन दशःशाखाः दशाहृत्लापवम्।
एवोयमिवकेचिनेत्राचेयकलामातृकासरस्वतीभवानि श्री
कंठादिमातृकान्यासमादेशयति तार्तीयमूर्वामिति ताशी
यविसर्गचतुर्दशस्वरसंवद्धोपरस्यगाप्रिष्ठेव रकारस
हितोरुकारसकारौ द्वादशपटले भैरवाख्यतीयबीज।
स्यतयावकथ्यमानात रुद्रसंघनामिति रुद्राः श्रीकंठादयः श
णोदरीप्रभृतिशक्तिसंयुताः वक्ष्यमाणवद्वर्णबीजेनेम
कोरकारस्यापिसंग्रहः स्यादिमनोहमरंतिवाचिषोकिमू
लकारस्य प्रत्ययकारादिवर्णमासविशेषमाह सधावि
ति धातवर्नगाहृदंमांसमेदोस्थिमज्जाशुक्राणीति सप्त धा
तवः शक्तिः प्राणमात्रासिहृस्यामात्मार्कोऽधइतियानत पवेभ
लितारशसंख्यानांत्वगादीनांप्रयोगोयादिन्यासेनुष्ठेय
करणीयइत्यर्थः नन्वेवंसकलमंत्रासिद्धौतेप्रात्मानेपर
प्रयोगोनेनायथ्यादपिगम्यतेतिचेन्न किंचात नेत्रानराग
मरणादेवनयाप्रयोगस्यानुसंधेयत्वात शृद्धापदीपिका
कारमत्प्रान्तोलिपथ्याकृतमेवतत्कारमासप्रयोगोभिनिव
शपति ननजीवशक्तिःक्रमश्रमुण्यात्मनेताविमादिनत्रवि
रुद्रं नरुद्राः ननुरुद्रपदस्यशैवसमभावात्कथ्यपराम्रशांरु
द्रसंघनामितिप्रवंमहेश्वेतिचेन्न ननस्यान्ततोयानसुरुष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

समासप्रविष्टत्वेन पदार्थेनावच्छेदकत्वादिति चेन्नैवं
प्रत्याख्यापत्तधर्मेयोस्तत्वावहितेत्यादिप्रयोगदर्शनात्
तुहिन्यपरामर्शकत्वपदेनेनकापि शंका इत्यापरस्पर
संयुक्ताभ्यां हकारसकाराभ्यां विंदुसंहिताभ्यामिति शेषः
तेन ह्सौं हृदयायनमः स्त्रौं शिरसे स्वाहेत्यादिप्रयोगः पर्व
वसन्नः केशवादिमातृकान्यासमादर्शयति स्वराद्यामित्या
दिना प्रत्रकीर्तिश्रुक्तकेशवायनमः इति केशवयुक्तकीर्त
येनमः केशवायनमः कीर्त्यैनमः कीर्तिकेशवाभ्यांनमः
केशवकीर्तिभ्यांनमः इत्यादिप्रयोगानुरोधे युक्तपदप्रयो
गे प्रमाणाभावेन संहितादिपदैः सहरव्यैनिगमनाविरहा
प्रसंगाच्च मातृकापासहकीर्त्याद्दिना केशवादैव्यवधानाय
त्यावहस्वेहितौ च नच्ये प्रयोगान् उभयत्र च तत्प्रयोगप्रकरणमा
णाभावध्यानस्रोकावगतदेवनेकवाधापानाभ्यांत्न्नीय
प्रयोगं च हृष्टायिताप्येवमप्रयोगमन्नमन्यते पदार्थादर्शं
कृतः श्रीकंठमातृकान्यासेप्येवरीतिः प्रागास्तिसंहिताया
गोतमसंहितायाश्चानुरोधात्त्नीयमेवपत्तप्राधान्यमिकन
मः पदमूलमेवयमनुमन्यामहे छंदोनुरोधात्केशवकीर्ते
भ्यांनम इति प्रयोगे वक्तव्ये केशवायतनः कीर्त्यैः कान्त्येना
रायणायवेत्याद्युपादिष्टमिति कथनेन महासाहसमूलकं
किंच छंदोनुरोधाप्रयोगाविस्तवे वृष्टैव वेदत्वतः प्रशायप्रमा
येनमः युक्ताधोनमायवस्त्रपायैवालिनेपरानिनाये हृष्टा
यसध्यायेनमः इत्यादिनानाप्सलेश्रुतदनाश्रयणेन तद्याक
यः श्रुतन्मनेवाभोक्प्रयोगानुरोधात्दनास्वरायुतने श्र
यिवहोकारमारवोनवमातृकान्तरमेवव प्रकरेवतथा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६
शा
विता
२..
107

शक्तिमेकेन मन्त्र इति क्रमः तथाक्रमेण कामबीजं च मारका
न्तरमेव च केशवेनापि कीर्तितं न मेतेलोपि लभ्यसे स्तनरि।
तिगौनमादि से हिता दिलोपि पकवचनोतते बानिश्चित
कंथत्वं उक्तप्रयोगेन निराकर्यात् एतदेव च नमः पदस्य
कथेव प्रयोगे प्रमाणं उभयपत्तस्यौ ज्ञापकमपीदमेव प्रम
णं मानेव तत्रयौ ज्ञापकप्रमाणादावर्षे यदि चेकदेवताभिवा
धाते तदापि नास्माकमपराधः त्वत्तीयपदे वा रहये नमः
पदं तेनानुमतं एकेन मन्त्र इति दर्शनात् इम्पं च शेषं क्लीं केशवं
यकौत्येनमः इत्यादिप्रयोगः पृथक् वस्यति एतद्यपि केशवादि
प्रोक्तकीर्ति प्रसृति विन्यसेदिति स्यात तथापि विशेषपवयस्याः प्र
योगस्य भयत्नाभावेव प्रतादिपदकथनेन न तत्र विशेषप्रमा
णाभावात् यतन येव ह्रि शाखी केशवादिन्यासं मन्त्रापि यदा रे।
करणीयाः प्रताभविशेषवचनस्य समयेक चोनिर्णीतो
योपि रवापि योज्यताभिनित्यायात् अधिकं भक्तितरंगिण्यां
स्पष्टीकृतमस्माभिः यामादिमातृकान्यासमाह शक्तिप्रयो
गमिति शक्तिर्मायाबीजं ह्रां ह्रीं ह्रूमित्यादि मन्त्रैः षडंगन्यासः का
र्यः इत्यारदीर्घनादि जयवटी प्रतमाला श्रीबीजादिमातृ
कान्यासमाह मं सोह्रमादिना प्रमलबीजेन श्रीबीजेन का
मादिमातृकान्यासमाह स्मराख्यामिति त्रिवीन्यादिमातृ।
कान्यासमाह शक्तौमिति पूर्वोदिनः समोहन्नः त्रिभिः शक्ति
श्रीकामैः तथा च ह्रीं हृदयाय नमः श्रीं शिरसे स्वाहा क्लीं
शिखायै वषट् ह्रीं कवचाय हुं श्रीं नेत्रत्रयाय वौषट्
क्लीं अस्त्राय फट् इति षडंगमन्त्रैः षडंगन्यासः।
कर्तव्यस्तकं भवति ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रपंचमातृकान्यासपूर्वकं प्रपंचयागमाह प्रपंचेमात्रेति
प्रणावपवेदादि शक्तिमायाबीजं ग्रन्ययाहं सइतिद्यन्तर
मंत्रः परमात्ममनुः सोहमिति मंत्रः प्रतिवर्णमादौ तारमा
ये ग्रन्तेनत्वजपादयः ॐ ह्रीं हंसः सोहं स्वाहेत्यादयो नवाक्षर
मंत्रा ललाटादिस्थानेषु न्यस्तव्येनेन दर्शिता भवंति पंचम
न्त्रभिरितिमंत्रो प्रणावादिलाभः स्यादतः स्वाहायैरिति पंताव
न्माशोक्ता वकारादिमातृकाण्येन भूयेनेति तद्व्ययासायपं
चेति ग्रक्षान्तरमंत्र यट्कपंचमंत्र प्रादेशान्तनमात्रेकेतिन
तद्ग्रहणः तथाचोक्तमनूनां प्रतिलोमक्रमेणैकैकमामादा
यतेनपंचांगन्यासंकृत्वाहरिहरेशान्तेवनत्वरत्तरेरस्नायफदि
त्यस्तमंत्रस्यपूर्वभावमापन्नैः षडंगन्यासः कार्यइतिपर्यव
स्यति ग्रत्रषडंगमंत्रन्यासोन्यमंत्रेषु करतलयोरास्फोटपूर्व
कंक्रियतेतदत्रनास्तिकिंतद्दशदिग्बंधनादिशास्त्राद्वाभि
नियाह ग्रस्त्रमिति भूयः पंचांगमंत्राणांकनिष्ठिकानेनेत्।
स्थानेषु न्यासानंतरं वस्तुतत्वहरिहरानंतरैरस्त्रकृत्यात् भूयः
पुनर्हरिहरानन्तरैर्दशाभिर्बंधंकुर्यादित्येवार्थो भूयः पदसो
रस्मात् पदार्थादर्शकृतामस्थपूर्वपत्याः ग्रन्यत हकार सर्व
गावस्यतनीयस्त्वरेकोहरिपदार्थः हकाररेकारोहरपदार्थ
शंनोहरे हेतिवर्णाभ्यामस्त्रन्यासइत्याहुः वर्णाः पंचभूतस्व
रूपा भवन्त्यतोनानैर्दुर्यस्वरूपाभवंतीत्यर्थोयानेवस्त्वरादी।
निरुत्तानेंद्रियाणि वाह्यप्रभृतिपंचभूतात्मकान्येवशरीर
मपिपंचभूतात्मकं तथाचवर्णानाम्यनानाप्रपंचभूतानां
हीमातृप्रपंचयागोमहात्मवेत्यभिप्रायः ग्रपंचविलोमन्या
सः सृष्टीकन्यासादिनापवपूर्वोहिसंहतिक्रमेणन्यासइति के

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
विंता
।१।
101

विन पूर्वपूर्ववर्णलकारादिरूपेणमेरोन रवर्णस्यतका
रादेस्तत्स्थानभूतमुखादेस्तुपूर्वपूर्वस्थानभूतजठरादे
र्विलीनत्वभावनमेवचक्ष्यमाणवाक्यस्मरणपूर्वकंच
क्ष्यमाणनवाक्योच्चारणपूर्वकंचप्रकृतेविलोमलोन्य।
मनपदार्थानत्वहोमः पृथ्व्यादिराङ्ः पदार्थादशाकृतस्त
ज्ञानेन्द्रियपञ्चपलक्षण तथावाकाशवर्णादशज्ञानेन्द्रिय
कर्मेन्द्रियस्वरूपाः वायुवर्णाइन्द्रियाणामर्थस्वरूपाश्चाग्निव
र्णाः प्राणादिदशवायुस्वरूपाः इतिप्रपञ्चः सर्वोपितन्मय
एव शरीरमपिभूतमयं अस्यैचपृथिव्यादशवर्णान्मूर्ध
र्गोन्यायेकैकशः उपात्थपादतोजान्वन्ते जलवर्णाजान्नन
श्रानाभि एवमाकाशान्तेविन्यस्य पुनराकाशाद्यारभ्यभू
मिपर्यन्तेनतद्वर्णान्यसन्यादपर्यन्ते ततस्तत्तकार तद्रापे
शान्तरेवतोतस्थानेवतदव्यक्तिमेवेनत्यजुहोमिसाहेति
ध्यायन्नेव ओं ह्रीं तेहंसः सोहंस्वाहेतिमेशरीरमेवमेवव।
लादिप्रतिलोमन्यसेदिमाङ्ः तत्रविलोमक्रमेण ओंह्रींहं
सः सोहंस्वाहेति ओं ह्रीं लंहंसः सोहंस्वाहेत्यादिक्रमेणाक
रान्तेनतत्स्थानेषुविलोमरीत्यापूर्वपूर्ववर्णमुत्तरोत्तरव
र्णपूर्वपूर्ववर्णातत्स्थानमुत्तरोत्तरतत्तद्वर्णस्थानेतका
रस्थानभूतेमुखंचलकारतत्स्थानावाञ्छिमेवेतन्मजुहो
मिस्वाहेत्यादिवाक्यमननसमस्मरन्नेव ततोनेत्रकारेतत।
स्थानेललाटेचपरेत्रस्तगोत्रजुहोमिस्वाहेतिमन्त्रस्मरन्यासेदि
त्येषएवप्रपञ्चयागः। प्रपञ्चमात्रकान्यासस्तुप्रतावतर्पणेन
मुक्तोनामस्थिभिर्मासंहारकलाविष्णोरेकवादिकेशवादि
मायादिश्रीवीजादिकामादिरतिबीजादिदशोविषमात्रकाश्याम
यः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वमातृकान्याससमयेंवयागानांनां पदार्थानां सर्वेष्वपि मंत्रेषु
यथादेवतामाह न्यसेत्यादिना यथान्यायमिति सर्वन्यासे
ष्वसामर्थ्येनवकाशवातनदेवताभक्तस्तन्मातृकान्यासे
केवलमातृकान्याससहितमवश्यमेव कुर्यादित्यर्थः एतं
परेमातृकामंत्रप्रयोगानाह इत्येवमुक्त्यादिना तदिदंपर्य
वसंन मातृकामंत्रोपासनं द्विविधयाधान्यात् एततोगत।
यावततत्रयाथात्म्य पूर्वोक्तमंत्रेषु कतरस्य प्राधान्येनोपासन
महरहः कार्यं मदीयमेव स्नानसंध्यातर्पणादेवतादे
दिकंमितिहितानरेनेनैवववरमामाणः प्रयोगा अपि श्रुगतवेनोर्य
सनेपुनः सर्वासामपि मातृकाणामावश्यकमेव श्रुतेरेषा
न्यासमंत्रोपासनेदोषश्रवणात् मातृकामंत्रस्यापि मंत्रता
याश्चावश्यकत्वेनतदेकतरोपासनेपीतरसकलतदुपा
सनंन्यासरूपमावश्यकमेवाते श्रमोभिविन्यानेनसर्वेना
मोपस्थितवक्तृत्वाविशिणात्वेननतप्रत्येकशोपि श्रुतपवद
वैर्नेदूपादिमतपवनेरांकांस्यापि पुनरमोभिरित्युपासने
सफलं प्रत्येकशस्तदुपादानभ्रमानिवर्तनस्यतत्फलत्वा
त् पदार्थादेशस्कृतस्तप्रत्येकशोप्यवकापितइत्येहोमः तत
संख्याचसर्वद्रव्यहोमेनापूरणीयानतप्रत्येकशोपीत्याह
परेतत्रीहिभिर्नेहोनियवैर्वाज्जुहोतीत्यादाविवाष्टइत्या।
णोविकल्पश्स्याद् तत्रैकधात्वर्थश्रुगाहपोनोमयः वाकार
पश्रवणात् वाकारश्रवणावश्यमनेविकल्पः इहतवक्त्र
विशिष्टानामकत्रधात्वर्थेनयोक्तिवाकारश्रुतश्रूयतेशति
वक्त्रवैषम्य समाहितरस्यतनार्हस्याण्यंस्यलाभः मंत्रोमद
इमप्यवाप्यतदर्हकेवेनितत्रोतरसंवारादितिपदार्थार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९
श्रा
विना
१०२
102

शीकृतोऽके नमश्रुके नहिनेत्रोन रसहस्तेपि सति मूलेनस्य
दारोहस्यार्थलाभः संभवति यदि वमउक्तोर्थो यथा कथं
चित्समाधेयः व्याख्यानकृतोपि नेत्रोनरसंवादसोरस्येन
नानुपादेयतामश्नुते स्यानेन दासमस्तस्य पक्षो भागोऽस्ति
लोः नाभिमेतायस्मन्यूयः करणीयः पक्षो भागउपास्थितत्वा
दहं स्येव तथाचाहं स्येको भागो यघउपादेयस्तदाहोहं हे
मलाभे किमवशिष्टस्यादितिब्रूमः त्वशरीयादिनाशेवि
लोपिस्मनामेयानुसतेयेमाह यभिरिव्यादिना संभवे
धीनयोत्सादउन्नारोभमभारतो व्याधिश्रुतिस्तनं तदृश्यमि
तिपरिभाषितनत्वइयरामिदंत्वइयरमितिकेवित मेव
संतानो यथोपदेशमनुच्चारणमयथाह्वतिः इतो मे तात्फले
नभविष्यतीति तुहिरप्रतिपत्तिः उपयथाह्वनर्विकारः फले
वानपीशकृष्टरोगादि हितीयस्योत्मादाद समुशहूतोय
होमः ग्रकंसरस्याहूम्याग्रल्पतमपंचविशंतिसहस्याहू।
स्यामनेरलतादीहूमाग्रल्पनतातूमाम हूतितनाहिकारस्य
वीकाष्टस्यकरणकोहोमः एवम्भक्तः ग्राम्भशीघ्रनकाल
विलंबात सततेजन्मपरिवर्तनेनतनाशयेत यदायोदशं
कृतलसहस्राहूम्याहूतो होमा विकारान क्षानाशयेदिमा
ग्रः ननसोमसमुदाहृतो होमः शामये रागविशत्सहस्रस्येतिने
शान्तरंसवादाहस्रावर्षेशतिचेन विनाववापिमलमश्रुदाहू
नतामापाति नजातेरंशति शोघ्रयाने शान्तरंसमुदाहृतो
यहोमोविकारानाशयेदिमपंचमावस्यहोरातिचेत सहस्रा
होनैः कृतरस्वपतापाकीजाभावानापनैः ग्रमत्रयप्रयोगस्य
वहोमस्यस्य मेवमुरोयादानेननेर कांत्कारणमेवनमेशान रमतीत्रणामिति मल
स्यात्तारस्य च मेजानरंनतश्रुतमादायेत्त्रकायमापारनयाशकानेयायिनं भवति ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विलम्बुपत्ताराणां गुरुपल्लवाणां चैवमेव व्यवस्था ॥
पनात् अमीभिर्जुहुयाद्धुतमिति मूलार्थप्रस्तावे कार्यस्या
स्य च महत्त्वे विचार्यमाने न हि गुणा च नगुणां वा होमः कार्यः
द्वादशसहस्रमथवा न हि गुणं वाथ च तद्गुणं जुहुयादिति
केः अमलत्वे पक्वादि शाता भूतेस्यापि तेषु पक्वादिकाधिक
वल्लक्षशतानि भूतस्या नानां तेसमो स्यावि क्रान्ति प्रजुहोत मत्री
ति तेन शान्तरास्के किरव्याद् जुहुयाच्च कार्यं गुरुता लाघवमाभि
वीक्ष्य योग्यपरिमाणमित्यादेश्वभवतं स्वदर्शनादिति दिक्
अमीभिः त्रिमधुरोपेतैरष्टद्रव्यैः वश्यादौ स्यादिनाकर्षणप
रिग्रहः आकर्षणे वशीकारे पक्वपवादिविधिर्मन्तशतं संहिता
दर्शनात् शङ्कैः पूर्वोक्तद्रव्याणां सामिश्रितैः रनापि च पूर्वोक्त
योगभूमिश्रितत्वमथवसीयते न चैवं शुद्धैरित्यादेयम
प्रतस्यात् न च केशककैरादि शुद्धासायद्दं अतएव पदार्थो
दर्शकत्वा शुद्धैरिति अवकरं हरीतकत्वप्रमत्तानामशोधितैरि
त्यर्थः समकामिति वाच्यं नाहशशहत्वस्य पूर्वेणाध्यपेत्तयात
यानुक्त्यामूलतापत्तेः अथसामाम्यशास्त्रादेवतत्रशुद्धत्वमी
हशामामिति चेन्न नकिंभवदानामाज्ञादेवात्रसामान्यशा
स्त्रेण प्रवर्तेत अथपादस्थरणार्थं हितादेपदमवश्यं प्रयोक्त
व्यमेवेति तदपहायानानिष्प्रयोजनमपि शब्दपदमत्र प्रयु
क्तमिति चेत् एवं तर्हि टीकाकारतामासादयतोपि भवतो
मूलग्रन्थस्यासौ रस्यकरणा कज्ञाभावे किं वक्तव्यमस्माभिः
लतामित्यनुहृता वापि पुनलेत्तशहणमनुक्तस्य लेलता
निषामिश्रुदासार्थं जुहुयात्सास्थपादिति धान्यस्य योहेन दे
त्वमज्ञावविवत्तयाहतात्मास्थवादित्यपूलाभः योजुहुयात्स
प्राग्भृयादिति यन्तदाध्याहारे पितत्स्यफल लवणोशैरिकाक

५
श्री
चिंता
१०२
103

नानाभिजेत्यादिति संबंधः लवणैरिति बहुवचनात्सर्व
लाभे सामुद्रिकसैंधवसौवर्चलादि एव बहुलवणग्रह
णं उच्यते सर्वप्रदाभावात् सर्वेन ग्रहणे प्रमाणाभावः
बहुवचनस्य त्रित्वे बाधात् द्वे वचनेनाघ्यनात् एतेन पंचलव
णैरिति हर्षकौमुदीग्रंथः प्रत्युक्तः पत्रखेटे श्रुतालपत्र
खेटे शुष्कपकूष्मकपकेककमेण नन्वाहित्यादिक्रमेण
न नत्फलकामनावता श्रद्धेषणाहीमस्य संयकत्नेमशक
ते सति बालगहना सकरणीयश्चनि सर्वत्रैवसिद्धं नत्रवत
स्मैव बालगणायकादि दक्षिणादेया यदानेन तत्कर्मकारयिहा
मानवस्य फलभागित्वं स्यात् स एहोमेषि सागनासिद्धिस्यमा
वषपकादाक्षिणानि नत्वापि नदेयत्वायामाहू सहस्त्रमादि
श्रद्धेवेल्यनपवेनत्वन्य तस्यान्नकल्पनं सविंतमिति सा
मर्थ्यासमर्थ्यपरतयाव्यवस्थासेभवापिशाकिनहरिपद
मिनोव्यहोदिपत्तश्राद्धक्तृतयाव्यावेयं निष्कमात्रेनद
दुशाकिनोवाद्यादिति पेरेतुनिष्कतदर्द्धदक्षिणायाः न
घारशोग्रहणाग्रहणावधारकविकोविकल्पः किन्तुशाकि
नदुर्धुर्याभ्याव्यवस्थितविकल्पश्मारः शाकिनश्चेतीयाह त्वे
भोस्मत्प्रांके मासनश्रानिशोषः पानकालासाख्यातयबानिबंत
मोयी श्रेननमूकोपिकाविनागविनः यथावासिद्धं लयतेकेपि
मनुष्याचार्यवचनात् आशीर्वमशीत श्रवणायप्रपदेशः प्र
ध्यामने नीववनमायाय कवर्णा यागाहीतेपल ह्ययपारिमि
नः वैनवचाकन्कः हनासुनश्रेगोद्याशीर्मः चन्द्रगुणमे
वन्नीववनेमकवणांगाङ्गयथेशीमासिनायावजातेनचन्द्रशेक्षा
नलद्रनामानकामेवजयः शुचः संपाकः कर्तव्यः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वेयशास्त्ररीत्या समग्रां केनापि नोनार्थ्यं हृतेनेशीतनमाप्यायव।
त्वमूर्तं कृत्वाश्च हेयावे संस्थाप्य तन्मध्ये मातृकापीठं ध्याना
द्यथोक्तरीत्या ततः सांगां सावरणां मातृकां संपूज्य ततस्त्व
यां मातृकामंत्रेणाभिमंत्र्य पंकाने स्थापयेत् ततो यथा स।
त्त्वं यातः यातवैर्षिपथ्यं तेपिवेत् तेन यथोक्तफलं स्यादिति
प्रयोगांतरमाह वालीमित्यादिना अभिषेकप्रयोगमाह पू
र्वोक्तमित्यादिना पूर्वोक्ते मातृकाप्रजावसरोक्ते मातृकाय।
जायंत्रमिति यावत् नरमिति लिंगमविवक्षितं नारीवध्या
पिनानाविधगुणाभिलप्यत्रवर्ग्यप्रसूतेगुर्तितेगातरवच
नात् प्रयोगांतरमभिषेकस्याह पूर्वोक्तमण्डलेत्यादिना य
थाक्रमादिति निर्दिष्टादिमध्यावयः मध्यकलशस्य प्रधान
देवताधिष्ठानतया प्राधान्येन तत्र प्रारभ्य प्राग्यम्यादिक्रम
तु सर्वत्रैव तथाच मुक्तावल्त्यं मध्यकलशे माणिक्यं पारिभा
षिकं पूर्वकलशे वैदूर्यं ताहृशाग्नेयकलशे इत्यादि शेषाणे
त्यामितिपदार्थः आदर्शाङ्कितः अथ च कलशेस्वेव नवरत्नानामे
कैकैव नित्यप्रदर्शनात् । शाश्वतानि नवरत्नानि तेषु कुंभेषु निद
र्शनात्सर्वेषामेव नवरत्नानामेकैकत्र प्रक्षेपः प्रतीयते य
थाक्रमादित्यस्य सांनिध्यात् ज्ञानी त्वत्रैव नवयोजयते नवर
त्नानानि तेषां सापि किं युगपत् किंवा यथोक्तपौर्वापर्ये
णाशंकायां स्विकाश्चित्क्रमः स्यात् कोत्तापि वारणी येवामिनदृष्य।
मपि प्रयुज्यते यथाक्रमादीति नवयंत्रमः दृष्टादिनः पूर्वोदि
तः दिव्यकं भाषितव्याधिकरणे समस्या वर्णस्यादि प्रकव
रत याय शान्मका पूर्ववर्णानां मंत्राः पूजा मंत्राः तेषु मंत्राः सक
लाक पूजोत्तरकाला न्हे यपूजाकत्व संवंधेन सर्वदाः ते

२
शा
विती
१-४
104

नपूर्वेनत्तैर्वर्गैर्युक्ता नवमवक्त्रिकं यथा पिण्यादिषु जे।
तिफलितार्थः वर्गा एव मंत्राः इति केचित् साग्रे प्रष्ठो मरेशा
नेशानतामिति वा स्यया मतिः क्रमम एतत् रशात्प्राह मान पञ्चपदे
स्पने विलोमेन मध्यान्तमिति ईशानेनान्तरवायव्यादिक्र
मेण पूर्वान्तकलशैः प्रत्येकशोऽभिषिच्य मध्यमकलशेना
तेऽभिषिंचेदित्यर्थः अभिषेचनेन देवदक्षिणादानेनान्तरेन प्राग
पीत्याह दत्वदक्षिणामिति मुख्यप्रयोगमाह ज्वालेत्यादि प्र
योगोत्तरमाह परेत्यस्मेत्यादि अस्तरंभोपरि सहस्रदलक
मले परमात्मस्थाने नवसव दमृतं पूर्णं इंध्यानामाह को
ऽयं दित्यर्थः मुद्रिकाप्रयोगमाह सोमस्यादिना सवर्णाव
र्णासंख्ययांशैश्च स्वर्णानामन्तरं संख्ययानात्र स्यभागक
ल्पनेति षोडशांशैर्वर्विंशतिर्दशभागाः क्रमेण मुद्रिकावा
ह्यकरौ ह्यमनामायांबुक्किरित्यर्थं मनोमं सक्षमनाह स्वा
घन्तेरित्यादि यद्दामकारस्यापि वात्मकस्यापार्थकामिति व
र्णविंशतिसंख्यापववर्गवर्णाः तेच द्वादशकलानन्यतया
तस्याप वेगते द्वादशसंख्याप्रसवगम्यते इत्येव द्वादशैव
हसभागाः पर्यवसंति यत्तनामतारसवर्णानाम केषोड
शावैररभिरिति शैवागमवचनेनदृषिक्रमेण संख्याप्रमा
णकं सम वींशत्याय पर्यवसायेवेति ध्येय शुद्धमसंकलिता
परस्परमामिलितायश्चाप्नीमिलितायामुद्रिकासाय सकले
नसंगता नवग्रहमुद्रिकामाह विभजेदित्यादिना विभागमे
वाह अष्टाविंशत्यादिना स्वराणामाद्याश्रेष्ठी वर्णाः सूर्यस्य
ननो ष्ठावितेः कवर्गो भौमस्य रकाप्रपर्यायस्य चवर्गो
त्रस्य टवर्गोगुरोः तवर्गोभृगोः पवर्गो ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मेदस्यशाने: यवर्गस्तु तत्त्ववर्णात्मा हि पदार्थस्य राहोः षव
र्गः षड्त्वर्ग्केतोः माणिक्यादीनि च तत्त्वदैवम्यरत्नानि फ
मशो भवंति यत्नपंचशाश्त्मस्य व्यापके षण्णत्र योपि नाग्रमं
च्यते तेन यवर्गोपि पंचवर्णात्मा निपदार्थो दश कृतोके तत्र।
श्लोके यवर्गस्तु षड्वर्णः स्यादिति शिवतांडवादि विरोधाप
तेः यदि च तत्र यवर्गविभागः कथमन्यथा श्रुवर्गः षोडशार्णः
स्यादिति शिवतांडवादिवचनैः एकवर्गतामापन्नस्यापि श्र
वर्गस्य षोढा वस्थाविति विभागकरणं संगच्छेत तथा च यव
र्गस्य च तत्त्ववर्णात्मकत्वेपि यादयः पंचैव वर्णा राहोरादेया
इति क्रमः स्म च्यते तथापि तावद्वर्णानां राज्ञ देवताकत्वे किं
प्रमाणं न तु दाहरणीये इदं तु प्रमाणं यवर्गस्यैव तद्देवत्वे
प्रमाणं यत्तेनाधिकस्येति यवर्गस्य कवचनाच्च तत्त्ववर्णो एव
त्विपंचवर्णास्य तद्देवत्वे न प्रमाणं यावता येन माह तार्तीय
स्याद्दिनाभिरव्यास्त्रतीयेनस्त्रोतः शतिवीजेन उज्ज्वलाकर्णि
कायस्येति येन विशेषणं केसरेष्व दिशो दिशः स्वराः पंचष
कसोष्टवर्गाः कवटतपयशलात्मकाः तत्र यवर्गस्य तत्त्ववर्णा
शावर्गोपि च तत्त्ववर्णः लवर्गो हि वर्णः शेषाः पंच पंच वर्णा इ
ति ध्येय एतानाय शास्त्रे वौकारादि शोधमाह तारेत्यादि ताराख्ये
स्वरवर्णः वकारः वारिवर्णो वकारः तयोरक्रमादाष्ट्या।
च तत्त्वदित्त्व च तत्त्वविदित्त्वचले खवनेकार्थमित्यर्थः यत्नविना।
लसेतो योदिकोणाविमर्थकारणादि हि हृद्धिकोणश्च व
ति लभ्यते तथा च विदित्वठकाकारयष्टिकोणश्च वकार्यले
त्विदिमर्थयोर्नि रमा पंचादाभित्रमेवेदयं च धारणाः स्याने के
नोपरके तत्र कुंडे पंचवर्णात्मनोः समर्थेन कृत सकामय।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३
शा
चिंता
२०५
105

उक्तमिति चरमपादस्य पूर्वेण स्वान्वयं शेषोह्रस्वोकेकर।
णादेव सर्वाभिमतसिद्धाभ्रोकान्तरप्रणयनवैयर्थ्यं प्रसं
गात् त्रिकोणार्थयोनेर्विपदेनशुक्लं दिक्कोणयदाभ्यां
वेनशोभितं यंत्रेन वानाराधीषघ्रमादिपदानामन्वयः से
भवतु किंकः सूत्रेन कर्णिकामध्यतेस्वबीजभेदादेवस्वा
यंत्रयोर्भेदो भविष्यति नहि द्वयोर्भेदोस्मनार्णसमुदाय।
एवं नान्नो यद्बीजं किंतु आकाशभूगुवह्निस्थो मनुः सर्गेन्दु
युतं वा निनि वक्ष्यमाणलक्षणा एवेति यतस्मतेपि न किंवि
हृष्टमितिप्रसक्तेरष्टवर्णानस्यतद्दत्तत्वात् इति संक्षेपः ॥
यस्योधीनमतीसतीगुणवतीमातापितामापितामहोमहे
धीतिप्रफलभूः कृष्णावतो जन्मभूः सत्यास्य कृतवोध्यना
स्युनपदंवागगणसौवासभूस्तज्ञानेसमहद्दिष्टपटलः ॥
शारदार्थचिंतामणौ ॥ मातृकाविशेषभूतभूत।
भूतलिपिमंत्रप्रदर्शयिष्यन्शिष्यावधानायप्रतिजानीते
प्रपंच्यमादि तदेवधानमपि तदिष्टसाधनतामप्राहयिता
दुष्करमित्यनायार्थप्राप्त्येमादि पदार्थादर्शं कृतस्तभूतलि
पिमाद ग्रंथीतिनिवहंति तत्प्रयत्नेन तु लिपिमंत्रः प्राप्यते
प्रयग्रंथेनीत्यस्य ग्रंथमादीनाप्येः ग्रादिनाच तत्संशोह्रार
क्रोकापि गृह्यन्ते तेनिश्चमग्निचेत कथा नु यथयमान्नमादिप
देविहाय यत्नोकभारणकृतापुनरस्तख्याख्यानेऽकस्वेत
नानीमः किंच मंत्रमुद्धरति पंचनीति तत्रैवातस्वंप्रयत्नादि
पुनरुक्तः स्यात् आदिनापंचमादिरप्यस्यापूर्वमेवप्रमाम
न यदपि सद्वान्कामानुमानेननाविनियोगातक इति तदपि
मेद इत्यादिक पदानानेनरमवाचिनियोगमेः स्वारस्यास्ति।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सिद्धत्वात् न च विनियोगानुक्रमात् मूलतापत्तिरिति वाच्यं अग्रे पद(
र्थप्रयोगे च विनियोगस्य सर्वत्र तेन शक्यत्वात् अभूतलिपि
देवतायाः सेवनेन शंभेः श्रेयोर्थत्वामेष मूर्त्यन्तरत्वेन वा मूलत्व
वत्त्वं वर्णनीयत्वात् पूर्वं निरूपणीयत्वेन प्रतिज्ञातमंत्रमुद्धरति
पंचेत्यादिना अत्र ऋ ॠ ऌ ॡ पतेद् ह्रस्वाः पंच ओं औं संपि वर्णाः अ
त्रापि अन्त्यमाद्यं द्वितीयं च चवर्गपंचमं मध्यमं तद्यति क्रमादेव ह्रस्वं
णा माकाशादि भूत वर्णान् संधि वर्णाश्च वरम मात्र क्रमात्(
ध्यात्वं वा ध्यनेन द्वितीयपटलके वाकाशेतेनैकोविन्द वत्तुमत्
आकाशादय एव स्वराः पंच प्रथम वर्गः क्रमादाकाशादेः सं
धि वर्णाश्च आकाशादि क्रमादेव भुवस्वरमायाः संधिवर्णा
नामेव यथा एव पूर्वेवेमंस्वरासे व्यंजनाशत्वेक वाकाने
वेत्य वसो प्रदायिकः यथा: व्योमरः रः वायुस्तेन मकारः अ
ग्निरः जलं वः वसा लः इत्यवर्णक्रमेणानवर्गवर्णोपादानं किं त
क्रमविशेषेणान्तरं कोऽसौ क्रम इत्यपेक्षायामाह अन्त्यमित्यादि
वीतस्थानेनेदं वः वकारेण रयवितास्तथा वर्णाः ननु भूतलिपित्व
भूतप एव तेवशिवतोऽस्त्वादिनं चेत्पंचाशत्संख्या आम्नाता
मूललिपि पंच ह्रस्वाः पंच दीर्घा इत्यादिना दीर्घाणामभावेन अदृ
शिताः तत्कथमेतद् एव वर्णा भूतलिपिः स्यादित्यत आह द्विव(
र्णाविशेषादि एवमंत्र विशेषस्तत्त्वर्णसमुदायेभ्यो विलक्ष
णएव इति भावः भूतलिपिर्हि तंत्रान्तरे न चवर्गात्मिका का न
कथमत्र तद्देशत्वाप्तिमात्रमशंकापरिहृतं न च वर्णात्मक(
त्वमस्यात्रयथा पादयति अत्रायं पक्षेमादि अस्य पञ्चसंवर्णा ओंकार
कारस्थानेहदः न पापा चतुर्वर्गः पंचाशत्वः एक एवर्गस्थानेन(
तरो द्वितीयः इत्यर्णो व्योमेशाग्निजलेधरेस्मनेनोक्तः पंचाशत्(

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विना
१०६
106

तृतीयः टवर्गस्तुर्यः तवर्गः पंचमः पवर्गः षष्ठः यवर्गः स
प्तमः शवर्गोऽष्टमः एतेष्वपि प्रत्येकं पंच वर्णाः शवर्गस्थ
क्षकारो नवमः इति पंचपंचाशिताद्ध्येः ननु भूतलिपिभूतवर्णा
पंचेति शंकरे वाचोयुक्तिविशेषेणानिरस्यते वर्गेणानेति
रसितमाह योमेत्यादि व्याख्यानाथेक्रमिदं यद्वा ननु भक
तेनैव पठितानां यादीनां नवमवर्गत्वमेवोचितं भकारस्या
ष्टमवर्गत्वात् किंच हकारस्य तृतीयवर्गत्वमयाद्वकमात्रत
यादृश्यवासितेन तत्कि नहु गंस्ये कवर्गाकत्वमेव किंवाय
शेषवर्णानामस्य च टकारादिशंकाहृदयेनिरसितमाह योमे
त्यादि तथा च पंचवर्णात्मके टवर्गे एव क्रमनवमत्वक
ल्पितत्वं विशेषितेन तस्य कल्पनानेयमापितत्प्राचीनतोवि
कारिता यमयोःपंचात्मके यत्र कापि तन्नव वर्गवर्णानामुना
त्मकत्वाव केषामेत्यादिपृष्ठक प्रत्येकं नव वर्गाणां प्रथमं
द्याद्वर्णाः क्रमाद्वाकाशादिभूतात्मकाः स्पर्शस्य पंचविंशतित्व
दाधारशक्त्यात्मके नरश्चके यथाभूतलिपिः शाक्तेमतनय
नयायेनाभेतयोनरूप्यापनेः टवर्गे किंयहणकश्वनिश
कायाप्रवृत्तत्वात्पदेषु ननु हि तीयवर्गस्य चतुरस्रतत्या
पंचभूतात्मपंचकं किंच रसवर्णस्याहृत्यापयायत्किवात
भूतस्य नद्दगंवर्णानां स्थेवाले बक्कंपंचेन नवम वर्गस्य
तरतयाज्ञलद्ध्यवीभूतयोरपितयाः संप्रयुक्तनिश्चका
वादितीयसमाधानमभिप्रेत्याह द्वितीयेत्यादि नववर्गा
णामधिदेवतामाह विरंच्यादिना रौद्रौ सर्वत्वनमये
धामयोगोरीला कृपालानामक देवतानां विवक्षितेत्वे कि
याशाक्तीनां नरशाक्तितपद्यशाक्तिभेदेन देवता च य ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एवंमिलितानवनववर्गाणामधिदेवताभवंतीत्यर्थः परा
ख्याद्शक्तितत्व चत्वारोदिग्गीश्वराः ब्रह्मविवक्षिताः शक्ति
त्रयंचत्रिशक्तिनेनवतामानेय इत्यंचविरंच्याद्याः इदयमवरू
णासोमातानवदेवताः शाक्रयश्चनवतदेवताः प्रथमवर्गस्य
विशेषः क्रियाशक्तिस्तुतिहृदयंदेवता एवमग्रेपिहृदयदेवतेसं
ज्ञः सप्तिततोंतरसंवादाक्तिक्षममीदेव्याख्यानेन्याण्यमेव स्र
सतित्वतस्मिन्मूलसेरस्यकरनाद्यपेक्षमेवेनत हर्षकोमुरी
कृतस्तत्क्रियादीत्यादिना रेखान्तानेक्रियाएश्वाकामिनीका
मदायिनीरतीरतिप्रियानंदानवमीत्यात्मनात्मनीत्यादिने
त्वशाक्तिपरिग्रहः तत्रतिस्रणाव्युत्क्रमः कामिन्यादीनांक्रम
इतिगुरुचरणानांतवरणाइतिक्रत्वुः मूलसिद्धत्वेनेतत् आ
दिनाशेखादीनांसंग्रहासंभवात् क्रियापाश्रादिरिस्वकोका
रात्मिकादिसंग्रहासंभवात् हवर्गाणांहृदयायनमइत्यनेनाति
सहितेनहृदयेत्रवर्गाणांशिरसेस्वाहेत्यनेनाशरः इत्यादिस
पमूय वर्गाष्टकेनस्तक्षोभ्राष्यमिकानामवर्गादीनांसंग्र
ह अतानालोपपत्तिन्यायाश्च मप्याव्वर्गाणांन्यागुस्तुष्ठसप्तमेनेत्य
नस्तत्रुपेक्षाविशेषतस्तदुपादाने आधारदेशेलिंगगुदयोर
तरालदेशे अपिष्ठानेलिंगमूलदेशे विरामसप्तमेनादेके
शांते शाक्तावेशांताहृत्पदेशे शिवत्रिलोरपेदत्यत्रेरूपनवार्थ
रवकेभ्रवर्गाणांत्यवप्रकर्गाणांचवर्गामिलितानववर्गा
कोष्ठितक्रमेणायथार्थांविधि गं ब्रनमः गं ईनमः इतिरीत्यान्
सेन हवर्गेतत्सोमग्नुवस्वाहभागएवभागाद्द्वितीय भागो
त्तरभागपाश्चिमभागत्र्युपक्षकद्विदिशाभ्यसेन रोः पाले
नि अत्तलक्षणयाजनवत्वाहेश्वानमयिसंग्रहः नयोवकेरश

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
वि
१८
108

पादेषु जठरादिषु पंचवर्गान्न्यसेदित्यन्वयः तत्क्रमाकारं
यामश्रेमादिषु षट्स्वपि तं यथास्त्रनेत्रदोः पत्सु पंचवर्गाणां
मध्यासादन्वयप्रसंगः शेषान्स जठरादिषु पंचवर्गान्न्यसे
दित्यन्वयपञ्चवनलक्षणा दोः पत्स्वथाकोंतायामश्रेमादि
जठरादिषु नाकोंतास्यष्टमु कृत्वादिति पद्दयादर्शकृतः
नाचमूलस्यारस्य अवहितत्वाज्जठरस्यायहंसाकस्य प
दावर्णानित्यस्य विंशतिसंख्यानित्यर्थः वकारेण चलः सं
ख्याबोधनात्तत्वा संख्यायाणकारबोधपंचसंख्यायाश्च
गुणने विंशतिसंख्यायालाभसंभवात् तथा च पंचवर्गाणां
विंशतिवर्णान्क्रमशामात्रदोःपत्सुमसेन उर्वरितवर्णा
नां च न्यासनहृन्नाभ्यादिनावस्याति युतपंचवर्गाणांवर्णाने
कैकं संश्लेणपंचवर्गस्य न्यासे विवतिनपंचवर्गानित्यवश्य
पात् नत्ववर्णानीति नववर्गेन तहृगत्वेन वा नुगतीकृ
तैवन्यासभूमामाभूदित्येवमर्थं वर्णानित्युक्तमिति वा
च्यं प्रश्नमूलेत्यादिना अस्यान निर्देशादेव तथा ध्रुमस्यप
रिहृतेसाकांक्षत्वात् ग्रथागिका करपादाग्रेत्यत्र भागास्र
त्वारः मूलानि ग्रसहृत्योरुद्दयमूलानि चत्वारि उपमू
लानि मूलसमीपदेशाः कूर्परहृदयजानूरुपामिति च
त्वारः उपाग्राणि अग्रसमीपदेशाः करांगुलिपादांगुले
ग्रयमसंधिदेशाश्चत्वारः मध्यदेशाः पाणिवयहृयग्र
ल्हृदंचेति चत्वारो देशाः शतिविंशतिस्थाने पुत्राः दि वि
ज्ञीमवर्णानित्यस्य जठरादिषु मचसीविंशत्यंशेषु हृद
सेभ्यमध्यान्तानामित्यर्थः ग्रीमामासाविषयः शोशिस्थानिस
हार्यभहाते तत्र सर्वविसर्गान्तवर्णानां यथा रूपमुक्तानां
भवति ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्थितो नन्वितु सर्गो भयांनन्ते वह्निवर्णादिसर्वेकवंच संहृतो
विंदुनं तं यथाक्रमं न्यसेत्तिलोम्येच सौ कार्यमित्याह सृष्टा
मित्यादिना लवंन्यसेदितिभूनलिपिमंत्रो यथा श्रुं अं रं लं
पंपैं श्रों श्रौं हृं यं रं वं लं ङं कं खं गं घं ङं चं छं जं झं टं ठं ढं डं णं
तं थं धं दं मं पं फं भं वं शं षं सं इति हि वर्णा रिशहस्रौः १२ सृष्टि
न्यासो ग्रांधारदेशमारभ्य भ्रूमध्यान्तः स्थितिन्यासस्तु नाभि
मारभ्य ब्रह्मान्तः उकारस्य नाभि विन्यस्य नाड्ढकारस्य ब्रह्मवे
न्यस्यत्वा उकारादि क्षकारान्तो हि न्यासः तन्मंत्रो यथा डः ढः
रेः श्रः ल्रः श्रौः पैं श्रोः पः यः वः हः लः खः कः खः ङः गः घः बः
घः भः जः वः वः णः ङः थः नः धः नः दः फः पः भः मः वः सः
षः शः इति तदिदं मंत्रहृदयं वर्णो भ्रूमानं तासां यो हि यत्ने श्रीकं
ठादि शरागनद्दुरनिष्टा तोविभूशक्रकाः पूर्वं स्वः कमशो वि
यन्म हृदयो वह्निजलभूस्नतः वर्णानां क्रमशो न्यभुजगविधि
मुन्मानवर्णा वकः क्षेत्र स्वरइति प्रभागोगदितो भूताशंमरः
परः श्रोत्रात्मादि प्रथम नवमाविश्वभान्विंदशा व प्रामेयग्रिवां
वारित्रितयवरमकं भूस्वरवर्गान्तरणं हकृतोऽणोनयेवाण
मलनपरिमिताणां मरुद्विनवर्णो स्वत्वाय स्वस्वतिमंत्रः फलति
कृतगंधयांतन्स्थितो न्यासकाले इति संहारन्यासो भ्रूमध्यमार
भ्यार्धाधारदेशान्तः स्थानानि तन्न्यासभेदाद्वियंते तावदिति प्रा
कवारन्यासे कृत्वा एकवारमंत्रमेनजमाप्नुनन्यासं कृत्वा पुन
रपरस्येव रीत्या लवारन्यासो जपश्च कार्यः इत्यर्थः प्रागुदी
रितइति अत्र ब्रह्मलेकमलेभूत्रयमुतेत्यर्थः अत्र यन्त्रेष्वेवाना
वरिहभावेन सर्वाः शाकृ यः प्रमा नवात्र शक्तीरेकाभ्यामा वार
शक्तीलन वारस्योऽप्यमा नवमोपवारिहाविंशच्छक्तीः सुनरा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
विला
१८
108

कृत्वा ततोपि बहिरष्टाङ्गुलावन्तः षष्टिशक्तीः पूजयेत् अं
विकायास्तुनवः शक्तयः नाभ्यष्टदलकमलपत्रविन्यस्ते
शुचन्तशुभ्रर्वादिक्रमेण पूजयेदिति पदार्थादर्शकृतः श्री
रितिमिमाशक्तिरिमनः पंचोविकायाः शक्तयः तत्रागप्र
ज्ञानेतरेतदंगस्थानसविधपंचविकायास्तुतशुः श्रीपर्यं
ताः पंचमीतशक्तिनेत्रिस्थानेषुप्रमेयमात्रहृद्धंषकोपुदीकृतः
श्रीशक्तेः षोडशशक्तिशुवक्रमाणतयानेदंशुभ्यते लोकयं
ततदाशुपानिवभूपुरेषुवमवैत्र विशेषांतविकादिनामा
निवृतकेशुनरेनवदाते स्थलेषित नाहिविभिन्नस्थलपव
शजनोविभिमावरणोत्प्रयोजकेकिनतेयप्रतीतविवल
मात्रफलेनततमदेनमतत्ज्ञानिवेदनप्रथानपूजायोनः
श्रमकरप्रहालनादिकमेव यत्नके श्रुत्याष्टदलेनहृदिः
षोडशदलेनतोभूपरामीतिपदार्थादर्शकृतातस्यवाभिश
पनाभिनानीमः द्वात्रिंशच्छक्तीनातन्नाहिग्रणाशक्तीनांचा
वेनार्थेनस्थानतथाक्रमतत्स्तूनादरणात् षोडशदलपवा
हृष्यानदृष्टंनमपीतिचेत् नाहितवाष्टदलेनात्क्रमपराहृदय
दिनशाविंशदलादिक्रमेनोनतरद्वयेतवापिस्वीकरणीयामि
त्यत्रेनतनदापिनमप्यक नक्करोणप्रयोजनाभावात् नवार
मिलामममध्येष्वपूस्यसर्वेनः आवरणमेनपूजाकमनेनदे
कथाष्टम्यातिप्रजतेनेवमानमितितदहिहितोपायायाहूत्वा
नवम्यादिशक्तयः षोडशशक्याधनगताश्च ससेनेनदावरण
भेदेनावरणानरमेवस्यात् ततप्रथमोत्तरभावः मेशानरेशुत
पानसकाकारदशनादितिवाच्ये १ हृशालिषमस्याप्रयोजके
त्वात् भगवदिच्छायापवादाहतिभेदप्रयोजककत्वात् ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नदीदंतं ज्ञानेरेषष्टष्टपूर्वेशतसंख्यानोकार्तवीर्याब्जेनादि
शक्तीनां दशादित्वष्टनामभिधायवाहः पुनरष्टमदित्वसर्वा
पुष्पयत्नादिष्टनाभिधानेष्वेकावरणानांतः केसरेष्ववा
मदविभंननादीनामष्टनामाभिधायपत्रेषु तेसंकर्यादिक
ष्टनाभिधानेऽपि एकावरणात्वस्याम्नातत्वात्र प्रावरणपत्र
लोकपालादिहृदिः शूलादीनामपि वज्रादीनामेकावरणत्वक
थनाच्च किंच प्रागीरितेपीठशून्याधिकरणसप्तमीकृतिः
कथं संगच्छेत प्रागुक्तशाक्तपीठमेवानन्तापि ष्टनायदिमर्थ
त्वेनेतः शाहाद्धलकोपिशाकाकरणाशतिष्टंषकोमुदीकृत
त्व पत्रेषु वाहादिक्रमेणैकैकपत्रेषोडशशाकपः चतस्रुव
क्रमेणाद्वाविंशतः पुष्पाष्टक्रमेणचतुःषष्टिः शक्रपाचनीया
इतिस्वगुरुमतमुपन्यस्तं एवं मतेद्वेगेरेकाग्रे विकारादि
भिर्दीनीया करालादिभिश्चतुर्दशभिर्गादिभिरष्टादशनमा
वज्रादिभिरेकोनविंशतितमेतिपकोनविंशमावरणक
त्वस्यात् तथा वाहाद्यानिरितिमूलेव्याकृष्येनतयापि वर्देन
दिदेहाषितमेवा किंचसर्वत्रप्रथमपत्रेलिखनानेनरहितोऽप्य
लेखनं स्यायसिद्धं वचनासिद्धं चतदत्रकेनविशेषवचनेन
वाधनीयं तज्जानीमः यामपिकांचशक्तीनामाद्यसालिख
नोपदेशएवसमर्थं नपुनर्निष्ठितार्थबाधनशक्तिपेयं इति
संक्षेपः स्थितिशाक्तविशेषणा ननन्नामसंज्ञिसंज्ञिमोदंहि
नोमुद्रिनोच स्वपत्याभिधानामप्रष्ट्याः मापतिसंज्ञाश्रमिधा
प्रष्ट्याः स्थितिः संहृतिरेवचेतिपादानसोमसूर्यायकोपिन्नस्थि
तिः संस्थितिरेव चेत्येवपादः प्रामाणिकरत्निपदार्थादर्शक
रः हर्षदीपिकायां संहृतिपादपर्यवसानः सरेन्यकाग्रसर्वम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रा
वि.ता
१.२
109

ईिनीश्वपरा रविशेखेस्याहृयेपस्या सानथा परेतिशक्ति
विशेषनामु प्रश्नमाणोता प्रष्टा स्केरमानेन्मनेषोडश स्व
रूपेनाश्वनविंशति परदेवतानेन्वाविंशत् प्रसरविमर्द
नीन्मनेचत्वारिंशत् गगनवेगेन्मनमष्टचत्वारिंशत् प्र
नेगऊसमानेषट्पंचाशत् वागीशीन्मनेचतुःषष्टिः
शक्त्योभवंति रश्यैकोनुयामभिध्यासंज्ञयाः खनेचशक्ति
नामवपरेतिनशक्तोनरनामेतिवाभ्युपगतं तन्मतेपक
शक्तिनामाधिकावारणप्रकारश्चिन्तनीयः अत्रापिसाध।
कः भूतलिपिमंत्रेसाधकतामायन्नोपिनरोमान्तकामेशो।
रूप्रयोगान्कुर्यात् प्राणाविन्यासोगी मध्यवर्त्मनासुषुम्णामा
र्गेणमूर्द्धिपरस्थानेपरब्रह्मलेनमरकुंडलीसंगमध्यानि
छन्नमस्तध्यानानेनामनेनमूलाधारंतानिषट्चक्राण्य
लाविताग्निध्यानात्भूतलिपिमासेयः रूपांन्तोयेभास्करते
नाः सादिमेकप्रयोगमादर्शयति प्रसभेति वसमाणयंत्रे
शुनतावमेवक्रियार्केतयंत्रसामान्यप्राप्रायरपियक्रिया
नुसंतेयमारस येन्मादिना कर्माणि तन्मभूतमंत्रसाधक
कर्माणि तान्येवयंत्राण्याह विहायस्यमित्यादिना अत्रसर्व
न्नर्वेमष्टदलेकमलेनवृहीरनमहूनमेरलेनाहिरहे
नेत्रयंतनोपिवाहिमेत्रामितिनेत्र नदेव विहायस्यग
गनमेव शिवभुक्पकारभुक्रं ज्ञानोक्तानिशक्तः तर्य
चरहरलालिनेनमत्रतिसमातरमेयोहारः पर्यावस्थानि पत
कर्मक्रकाणिकायालिलिनाश्यत्र्यवृत्तयावहकारस्यसेव
शिनोवोमरयभूतमूत्राकवर्णान्हकारणाश्टिलानु।
कुमालिनान मन्नतवमः ऊवलेख्यानि ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शेकोग्रेनाह्लोपश्लितिम्यायाह्लारणोयेत्यनुवदति शिष्टमि
त्यादि तथाचवरमदले हकारगुटितमेकंवर्णोलिखिता
द्वितीयमपिवर्गांताद्यंशालिगेवनाषद्वर्णाः पर्यवस्यति
भूतवर्णाएतत्पटलोक्ताएव पंचहस्वाः पंचदीर्घाअर्ण्यादिनो
क्ताः एतेषामेवशीघ्रोपस्थितिकत्वात् अतएवशिष्टमित्येक
वचनेसूर्वोक्तनदुहृणोत्वतरहृयस्यशिष्टत्वेनतदसंगतंस्या
त् अतएवजनलपंचेशिष्टामितिनोक्तं अन्यथासूर्वोक्तव
र्णग्रहणेनतत्रापिशिष्टत्वेसंभवत्येव अतएवभूपंचेलोता
निमुक्तं अन्यथालोकतत्वस्यतत्रपूर्वोक्तरीत्येवप्राप्ततयातथा
नोपपादीयेत अत्रसर्वाण्येतत्राशीन्सर्वाङ्कानि सामस्त्य।
विषयस्तस्यदेवदत्तादेर्वै भूतानियान्यत्रराशौ सिद्धार्णा वै
षवाः श्रीकारस्त्वकृत्याःसिद्धकोष्ठस्थिताये वर्णास्तानोपि पंचे
षुलिखेत् यद्वा वेधतरपदेनदेवदत्तादेर्नामस्थप्रथमभूतद
कारादेर्मित्रभूतात्तराशिगृह्यते तानिवक्तलाकृतविवार
वसरेदर्शितानि एतेषांवनुगुटितत्वं पार्थकेनानिर्देशात्
रोहिण्यारोहिणीमुहूर्तैस्तवादिनेनवमोराशावष्टमःसम
दिनरात्रिकेकालेद्दघटिकापरिमाणः तायेमुहूर्तःसर्वो
प्युपादेयापितराशाघृदयोयस्मिन्सएव प्रतिदिनेद्वादशरा
शयोभवंति प्रतिराशिपंचभूतघटिकाः संतितत्रयग्रहाणा
मुदयोभवति तत्रराशिपंचघटिकापरिमाणाः तत्रप्रथम
घटिकायांः तत्रगुरुराहोरुदयः द्वितीयावृहेःस्तत्रश्च
कभौमयोः तृतीयाभूमेस्तत्रवुधार्कयोः चतुर्थीनत्स्पत
रवाानिचंद्रयोः पंचमीवियतस्तत्रसर्वेषामपिग्रहाणामु
दयोभवति तत्केलंत्रांतरे दिनेमध्यारम्भोनोनेरेकेद्दा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शं
विना
११०
110

दशराशिभिः राभोषेतेषु भूतेषु विताननायग्रहोदयाः भू
तेषु भूतकालेषु नमश्शशिगगनतनभूतघटिकास्विनिया
वत् नध्यापकैकास्मिन्भवेम्यग्रराशोभूतानि पंचच वायुवं
ह्निस्तनोभूमिरापः स्वामिनि पंचमे सर्वेषामेवराशीनांव
यथायानतनाडिका द्वितीयानाडिकाग्रयीत्स्नोयायायिंवी
मता चतुर्थी वारुणी तेयायोम्नः साधवमीस्मृता गुरुशा
हस्रगुरुनौ बुधार्कौ चेदस्यंतौ क्रमाच्चतेषु भूतेषु व्योम
सर्वात्मकं भवेदिति एतं धंतरो हिताख्यराहोकृते व्योमेत
योग्निरह्विकास्वयोष्मिन वायवंयचमाह योह्नाविति त
थेकायकाशत्वमूत्तीयस्वरेणाङ्गवेङ्नविङ्नावयुतः का
येः द्विनीयायकाराधरणाहादशस्वरेणाविङ्नावयुतः को
पेशानस्वरपेङ्युतं चतर्थोकवचनोनेयिंयंकायेशायन
मरस्मृष्टानरोह्नारः वायव्यान् ग्रहपटलेकाथितान्वायु
भूतवर्णान्पकारेणाघटितानकृत्वा स्पृष्टं ततेषु लिखेत सू
तमेवषष्ठितलांच्छितेवायुमंडले सामासाली मुहूर्तेषु शां
मेषान्तुगयाव मयावेवधनिष्टिका पूर्वाषाढानराषाढ्र
भिनिद्दारिणीनक्षा ज्येष्ठाविशाखामूलचनदवशाततारे
काङ्गनराधर्वफाल्गामोहिनेपंचदशातराः राज्ञावाहीत
याचाश्रीधर्वभाङ्पदादयः पुनर्वसूत्तराः पुष्यः कृत्तिलि
स्वः कपालिकाङ्गानिदशाना नास्मरणोहोरात्रस्यापस्थितानमो
मुहूर्तेः समानोमुहूर्तेः शनेकरत्याजन्नभूमौयायानृशी
चतरिकायांभवानि स्वानोमुहूर्तेशामुदयषोः संव
ये इदेवायश्वायंचलेयस्यामिमानिगतेलनायः वेहूयं
नमाह वहूर्वीनामिनि रकारहय ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अवर्णस्य याईउभ्यां पंचमस्वरत्रयोदशस्वरविंदुभ्यां वत्तृतं
क्रमेणाकार्य्यं एवैः शफाउति स्वरूपं हृन्मः साध्यान्तरे यो
घकेरीति वंशवाः सिद्धकोष्टस्थाः पाषकास्ते सुसिद्धगाः वा
नकावैरिकोष्टस्थाः सेवकाः साध्यकोष्टकारम्भकेः सुसिद्धा
कोष्टस्थितावर्णारकारशृटिनवाह्निरूपभूतवर्णास्वदलेषु
केष्वाशस्थः वानकात्वगणीवैरिकोष्टगतावर्णाः नहस्व
विनावस्त्रनाशयोदिन्यवनहारेनयंत्रनिखननादितिशेषः
नलीयपंत्रमाह नासत्पादि नासपासममस्वरेणाईउना
वत्रके अन्तुवकारः तन्माईउयुक्तमंत्रमन्तनावन्तदशस्वरे
णात्रतंकार्यं इतोविघ्नः वनुर्थोकववनीनाविघ्नशङ्कः वि
धेनविघ्नशङ्कानेभुवेरानिपदं नुमरानिपदमेव तेनहवीवि
पवेविघ्नभुवनेमरम्यकान्तरमेत्रउहूनोभवति वारुणा
नीति अत्राष्टवर्णानामष्टपत्रांतमेववारुणानासमाप्तिः
अत्रपत्रेष्वयथोक्रमीन्याशामस्यवांपवान्तरसंवस्यतिएवं
वभवनीति अतएवकिंविदष्यवनोक्तंअधिकवर्णाभावा
तृशिष्टमेस्यपवेत्यादिवनहाषिवोपंचेत्वष्टमस्याथभावा
नत्राष्टमपत्रेकिंलेख्यमितिशंकायांलोतानितिवस्पतित
थाचसमपत्रपर्यंतंप्रस्तुतभूताभूतवर्णानालिख्याष्ट
मेपत्रेलकारमाधिकंपष्ठोवर्णानयाद्वितीयपटलोक्तमभि
लिखेदितितदर्थोभविष्यतीतिनाकिंविदनुपपन्नं वारु
णांतेशतभिषानदीयमहूर्तेपराकाष्ठत्रदयः कोविश्व
कस्तेनसंवंधीत्रदयःस्यात्तेनदलेख्यभूयंत्रमुद्धरति गंउवि
मारिना गंउनवमस्वरः वमुमतीलकारः गरुड्योः गका
रउकारयोर्मध्येगोगकारजकारौ लकेस्वरूप मतिनेमः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शु
विता
१११

शाङ्गः तेनलं लेगजगणाङ्ग लकेनमर्शतिदशाक्षरमंत्रउद्धृतो
भवति अत्रापि पूर्ववत्समार्णानामेवहृष्टी भूतवर्णानर्थ
नावेतत्पवतेतेत्याइति अभमामाभृद्दित्येवमर्थलोगानिति
एतेषांसर्वेषामपिलकारप्रदितनवकरणादतोतिमदलेल
कारत्रयपर्यवस्याति मदिमत्स्यात्रे मेघाप्रमुद्धृतेगुपमादेय
यंत्रमिदंलिखितंसर्वत्रनवलग्नगृहविवेकेनकिंवासर्व
त्रवोरगातिरिपुमेनागतिवादिवाणोप्रमत्तिभुलेभनक्त
तस्मात् अत्रविशिष्यानुक्ताः अत्रयोगादयः सर्वेपिकामाः
सिद्ध्यंतीमत्रत्वनत्कामाप्तिभिरुपास्यमित्याह गुह्यमादि
ना नवनीहिसर्वमपरेपीरमत्राश्चैवसर्वः प्रवर्तेतस्यग्रा
२ गमतरामिति एतदुपासनाप्रकाप्रकारस्मसर्वैः प्राग
मशाकालादिनरत्रप्रहीनिरितिभावः एतावताग्रवेषेन
सकलमंत्रप्रकृतिभूतामातृकामंत्राः परिसमापिताः।
सांप्रतेपरेमंत्रावरूप्यास्तत्रदेवीत्वेनप्रसिद्धंतमातृकामा
नामन्यास्यमंदेवीमंत्राणामवरूपवरूप्यवेमातिरहिक
रेचलपाठेनमरमत्तीत्वेनसाभात्याचमरस्वतीमंत्र
भेदानुवादावार अभिविम्यादिना अतिदेः वह्नाणसेहद्धः
श्रारोवनेवकारेणाप्रक्तः दवाग्वादिनीतिस्वरूपं वहयेत्
हृयोरवसत्वोरहरेफाभूमरध्येवसाहाध्येनमरवाद्यःते
णाविंदुकारेद्विपाहिधा तेनाशिरः प्रभृतिशुद्धान्तेदशाख्या
नेषु हृशावर्णानामेकैकक्रमोन्यासः फलानि मातृकोक्ते
ति अकेरव गंवेडं ॥
॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ओं हृदयाय नमः इत्यादिरीत्येत्यर्थः वर्णोद्धेन स्तोः इतिवी
जेन पतदन्नेन रेवाग्वादिनी योगपीठाय नमः इत्येकादशा
क्षराणामपरेषामपि योगमामन्नेतिपावीनाः इमाः श्रु
पदमाविर्भाव्याः मन्त्रः व्याख्यानस्तु ज्ञाताः पूर्वोक्तः संकेतरस्तु
पदिशति हृदयमादिना पेनमो भगवति वद वद वागे
श्वरि स्वाहेति षोडशाक्षरोयं मन्त्रः षाड्क्षः पदैरिति वाग्भवः अ
घमं नमो ह्रितीय भगवतोन्निन्नीय वद वदति वाग्भिनं
पदमेकामितिवत्तथ्यामिदं वाग्देवीपंचमं स्वाहाषष्ठं मंत्रा
न्तरमाह नोरम्यादिना ययाप्पथरोविंशतिप्रयोगवाति
दिक्ष्वन्यथापि केवलविंदोरूहेरवास्संभवान्नदाष्ट्रयुतया
स्यस्यायस्य कस्यापासुयशोकतेखेमस्यविहितएवोपस्थि
तस्यायरयदवाक्यस्य हारदशातमस्वरस्याश्रययानन्यात्मि
निवाग्भवबीजमत्र हृते ऐं ह्रीं पं ह्रीं ऐं मरस्वैनमः इत्येका
दशाक्षरो मंत्रः क्रमादिति कर्णात्तिनामिकाङ्गुष्ठमकलिं
गगुदात्मकनवरंध्रक्रमात् मंत्रोनरस्तुपदर्शयति वाच
स्पते इत्यादिना वाग्वाग्भवबीजं श्राद्यं यस्यति मनोविं
शोषणं प्रसन्नेशतिपृषीयाकारस्यपनेदशितेकोशणासह
संवोधिनोमीत्येवमर्थस्सूचायिन रुद्रसंख्याक्षरशांते नवेवे
प्रथममंत्रोक्तिकमंधमेकादशाक्षरदशात्मकं नहितत्रापिसं
धिकृतः कश्चिन्नेदेहोस्तीतिवेन प्रश्नत्ववत्तत्रापिसः प्रश्ने
विंशतिस्यनयोः स्थानत्रयमसंभवात् विशेषविशेषणत्वान
वार्थत्वेपि वीजोपरिविंदुनादकलानामिव पानमात्रस
संभवित्वात् पत्तेषोडशावर्णोच्चामित्युपादेयंस्यात् नस्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
विता
११२
112

न् हृद्यादिपदानां स्वरूपपरतां भ्रमनिराकरणार्थं क
न्वेनावशेषणायारेपत्वात् अथ शीघ्रं विद्धीत्यादावप्येव सम
धानं शङ्कते एवमन्यत्रापि किंचित्त्याज्ञं नन्तद्वपादान
स्यत्वमूसंविधिवत् मानिमाद्दित्यनेन नमन्त्रद्वाभिस्त्र
पंचभिः पादैरित्यक्तो सत्कृतोद्वारक्रमप्राप्त्यावाचस्यनेपदा
दिनः पंचांगक्रमभ्रमः स्यादित्यतो वाङ्गाद्यैरिति रत्नो या
तस्य कुथादिनिकियायाकरणानपाङ्गानीत्यस्य कर्मत्वेन
यान्वयः स्वविधिवदित्यनेन समस्तनास्त्वक्रमकूनश्च कथंक
नेत्युभित्याकांक्षायां पंचभिः पदैरिति पतावन्मात्रेणोक
थमेतैः पंचभिः षडंगानीति संदेहः स्यादित्यतो वि
धिवदिति अनेन षडंगसमस्तमेवैणकांक्षामित्र
के गोपनार्थमस्य मन्त्रक्रिरिति पदार्थाद्वशोक्तनः अवेद
वक्रत्य विधिवदित्यनेनाह अंगानीति समभिव्याहारे
णानव्यवस्थानाबाधिरेवपतीयते नत्वस्तनामकेषडंग
गेनेन वक्तव्यामिति शाहमानमथ्यभावात् यद्वाक्रुधो
देगानीति विधिनाषडंगमेवप्राप्तमिति तदीपन कृत्वा
गानिमनोरेव्यनेवाभिधायपरश्च रिस्मादिसंहिताद्या
वीपनन्यामिप्रसंगात् षडदीर्घभाजामंशवानेनागाने
षडच्चरादित्वं त्यामत्वादौषड्रूपदेवपदान्प्रसंगात्त्वाग्रे
गानीत्यंताच्चनेवषडंगप्राप्तिसंभवात् यदिवषड्दीर्घेम
दिनेवषडंगप्राप्तिमसदौत्वन्मानेपिवरूपदेश्वस्थ्यमेवस्वा
न तद्वाप्यषडंगानीत्यविधेयानाहिमात्रकाथमलावीयस्यांकुधा
दंगानिषडक्रमाद्विनिभवनेऽव्याप्तस्ताविष्याहितकैस
वीजरंगानिषडक्रमात्।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दिकस्यादिकस्य त्रिपुरागस्तात्रीयस्य च मूलस्यासोरस्यमेव ष
ट्पदैवैयर्थ्यप्रसंगात् पञ्चोक्तं पञ्चांगपंचकमालिनत्वं पंचांगा
नोत्सादिकमेवाप्यनत्र इति नद्यपिन दशाक्षरशालिनि महा
लक्ष्मीमन्त्रे पंचांगशालित्वमपि त्रिगमेत्राः समुद्दिष्टाः त्रिंगानि।
प्रथमे पञ्चेरित्यादेर्मूलपवाभिधानादिति मंत्रेयः श्रालीर
स इति ह्रतस्याष्टमांशः कल्कः ह्रतवत्तुर्थेरांशश्रालीरसः जन
मितिसमाहृत्यानित्यं त्रिवर्षं पंचवर्षं वायद्वकं नारायणीये
श्रालीरसस्य कपिलाज्यप्रजः प्रभाते जमेनयापिवति यस्तु।
लकोत्रिवर्षं पकोदितं स एव लब्धारयति चिरूक्तं पंचाहृतोप्य
ह्रतेनन विस्मरेन्नादिति लोपं चकारः तत्रस्थितं विसोः शायनं
विसुशायनभूतानंतमतिपायाद्द्वितीयस्वरः तेनवा इति सिद्धं
केवलेनस्वरहीनेन वनमुखेन ककारेणसहितेन एतेनवा
क इति सिद्धेन वाग्भवबीजेन पकोमंत्रो भवतीति केचित् त्रि
बीजात्मकमंत्रस्य चट्टकामिति दधिमित्यपरे नाहृइति स्वरूपमे
वमंत्रोमंत्रचट्टकोवेत्यपरे यत्तविस्तोक्तोपस्पशायनं प्रनंतः
तेन द्वितीयस्वरःकेशिरसमेलेन प्रथमस्वरः इति स्वरूपे प्रका
रेकारयोर्वलतं मिलनं यत्नेनकेवलं प्रकारेकारयोर्योगेष
कादशस्वरनिष्पत्ति तेनस्वरूपप्रथमसंपादितद्वितीयस्वर।
स्यसंधोद्वादशान्तमस्वरनिष्पत्तिः चतुर्थस्वरः कतेनशिर ते
नविद्धेरितवाग्भवबीजलाभ इतिकेनाविद्धके नत्रप्रक्तं तें
यस्यामिमस्यैवयर्थ्यप्रसंगात् शायनपदादेवानेनलाभात्
त्रवीजाः षष्ठस्वरः वह्निः रः तेन त्रूर्मिलितद्वितीयप्रहृते सप्राश्रो
कारः श्रेत्रवःस्वगः सः तेन स्वामिलितद्वितीयवीजप्रहृतं स्याधा
तद्वाराग्रवपः मिरवारः निर्गुणी ग्रामान्ते मायेयानिभोषयाय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
विज्ञा
११२
113

सिद्धः तेन केवलं प्रमत्तभूतं शास्त्रीयं दीक्षितो दीक्षितो शिष्यत इति
तिथसिद्धं तोत्कलमिति तोत्कलेवदनेष्टवानस्वपोदय
र्थः यत्कर्मस्वामिन्युपायन्तचपकम्पतोत्कलेवदनात्प
नोदिति तेन गाढैतोत्कलभवत्वेनापि न दोषः अतत्त्वानी
ति स्वानुभवेकत्वेपिनाहशापवर्गणो यथा रहाभवतीति
थापनतो यामितिभावः ॥ यस्योद्यानमतीम
तीशणावतो मातापितोमायानिर्नामभेमानिधीतियत्र
लभूः कर्मावलोजन्मभूः सपास्येकृतवीर्यवाञ्छनपदे
वागाणसोवासभूस्तत्रेभ्रान्तिमृगोदिधेलपत्लः शास्त्राश्रे
विनामसौ ॥ स्वाप्ककत्वेशाक्तिमेयानाभिधायास्यितिकर्त्रे
शाक्तिभूतमहालक्ष्मीमन्त्रात्वक प्रतिज्ञानोनग्रन्थमादिते
सन्नीदिश्रोत्रणांप्रत्यूहोनिवृत्तणांसफलस्यान्तदेवनग्र
हुतिथतिप्रयोजकोभवतः स्वरूपसाधनत्वयदस्याशाभावं
द्दिति निष्कलेतेन तन्निरूपणामिति शंकानिरासिकोयथा
मत्राविरोशतोहि श्रीसोभाग्यमादि ननुभवेदेवेनकोत्र।
सन्नाममध्यपादितदेवतापोनयामासमध्यस्थानदेवनेत्या
शंकापरिहत्वेश्रयविशिनाष्टि यथाङ्गत्यादि ययापिसं
वस्थायासनादपायामाचश्रीविशेषणमेवपूर्वेवक्रमेव
ते तथापिमंत्रस्यसाम मध्यमेवयत्कृतकार्यमायकेनदे
वतायाः अतएवपकदेवताकेयापिकृशविमन्त्रेवतायां
केकेश्राविमन्नं साममध्योहर्यपूरातिध्येयं चातःशकारः वका
रकारः वामनेत्रचतुर्थस्वरः उकारबिन्दुरित्यनेनयोगश्रीबी
जसूत्रं भवति केशाभिधायकत्वात्कोविन्दोयवणा कमेण
तत्त्वं शकाराबीजेनत्यक्तस्वरःशक्तेः षड्दोयेति ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्विनवषट्द्वादशचत्वारिंशषोडशसंख्यैरेभिर्मध्वः त्रिभिः कम
लानिलबिल्वफलैः प्रत्येकशोभिर्मिलितैः कृत्वा सहस्रहोमम
निकश्चित् सहस्रसंख्यातैः पुरश्चोपायपत्रैशदधिकत्रिशत
संख्यातैषामेकैकेन होमः एकसंख्यानेयनकेनापि संख्य
येति काश्चित् केचित्त्वेकैकैस्त्रिभिः प्रत्येकं सहस्रहोम इति त्रिस
हस्रहोमः पंचवस्तनीमाह यद्वांगादशक्रतसंख्यैस्त्रिभिरुरुकृ
वैरेकैकशः सहस्रसंख्याहोमं कृत्वा पुनः समुदितैस्त्रिभिः
सहस्रसंख्याहोम इति सहस्रचतुष्टयं होमः पंचवस्तनी
तितिकथयति चाकारस्तु मेलनस्वारस्येन तमेवेसमावह।
तिग्रेचोदिति पूर्वोक्तदेवनागदेवतानां यथाक्रमं रेषभ्याव
नेकतन्त्रमिमध्यः तेषवदलेषवकर्णिकायामेवेदव्यादि
णोभागे शंखनिधिः सर्वानितः वामभागे पद्मनिधिस्तथाग्नि
यः केतुकनिधिः शंखनिधिः कुबेरानुगयामन्दपराह्णितः स
स्थायाचवस्तमतोवत यावृतिति एताः चरणमाणाः स्यससाव
रणदेवताः संपूज्य श्रियामंत्रसा सिद्धेकल्पप्रयोगानादर्शय
ति वक्ष्यमाणादिना प्रशोककवर्क्क प्रशोककचाष्टरीपिनानल
पवमथ्यपवविधस्य लघोऽवधेयः शहैः पूर्वोक्तांगपरिस
नेवहरुपधमस्मृतैः यद्यपि सर्वत्राप्येन विना होमो नास्तित्था
प्यत्र विशेषवचनानन्दवतीति ध्येयं यदाष्टादशेन कृतनस्तु
दैः केशकीटाद्यवकरे हृहीशकृत्यप्रतात्यशहृतामानीनेति
मधुमाहः इदंचे दशशष्ठहृतायासवत्राप्यपेलणादवेव
नदभिधानेचीनाभावत्वत्त्रस्त्राहीचितमायं प्रथमात्रसा।
मान्यशास्त्रस्थाप्रवृत्तिसद्भावनायसामान्यशास्त्रप्रामसमपिष्ठ
ठत्वेपुनरेवाकृत्रिमानिचेत् नर्हिप्रागागयासमसंकल्पाचमना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८ श्री विना ११४
114

दिकमपि लक्ष्येन लक्ष्यते। कालो महानिति निवेदनं हि शिष्टा
चारविशेषः तस्मात् समस्तकार्यैष्वेवमायात इति। शिवलक्ष्मी स
कलापीनि तत्र विश्वशिवनोवहुयितासप्रवैपदे समितसाउप
मैः। उत्तमफलसमितस्कंदभेदसमस्तस्य तन्मूलैमं उत्तमा
हृतिनियमपरिहृतेभोहृतानि मङ्गलानामारंपणप्रपदृमापाः
कथमपि नपुनः समस्तकलेस्यादत्तलक्ष्मीरिति प्रयोगान्तरे तत्रान
रे ग्रथमर्थः बालवेगात् निजभूमेः शिवलक्ष्मीसकलजपरूवे
केजलेसेवनादिनावद्धेयेन शिवलक्ष्मीअपि च श्रीसकेत
नस्ति मधुरसैः पञ्चपुष्पफलसमितस्तपगभेदमूलैः षड्भिः
क्रमेण नुहुतं उत्कफलप्याशे तसतेपः निष्ठतेलते तमू
लैः तर्हितो समासप्रविष्टपदाधिपरामर्शकलस्य रुवे
सरलानप्यपादितत्वात् मेवान्तरमाह वाग्भवमित्यादि
ना विसर्गान्ता श्रीबीज मकरकेतनः कामबीजं प्रेत
भावुलतत्त्वेपरोस्त्रसमाप्य तत्प्रथमं रहोमपतरहाश्रयणे
पर्यन्तभावः तत्स्वरूपभावेसरूप ताहिधानेनेति तसूता
तेदावरणाप्रज्ञादिकमपिरवीकरपेवरिशाकतेयामित्य
र्थः मेधान्तरमाह दीर्घेमादिना दीर्घेन क्वारः पञ्चादिशति
वपाद्यं शांतिषष्ठ्यशुरान्तर्यामापिन शुद्धीवानिपासहतन्मे
वनीनिशाम्य रेचपदेन तकारालसतेऽरात हर्षकाशुद्धी
कृतः वलनस्थुदीर्घेसतकरुकलापाः नकाराइमनेतत्स
लोकनस्यस्रिप्रमशानिसजलत्तस्यसर्वशिवान्तिसेनाहिकक
वारे तत्र एव भवनीति ध्यायं यस्य यकाररप्यादिभुः श्वसाकः
भानुमः वसुपरालः शेनेवाकारस्यान्ते सिद्धेसरूप वहेः प्रियासाहाशरः
नर्याचनमः कमलवासिन्यैस्वाहान्तिदशाक्षरोमन्त्रउद्धृतो भवति दानं
वरदानं वरमुद्राश्रितिया वत्॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऽभयपदसामानाधिकरण्यात् तयोः साहचर्यस्य भूयिशो
दर्शनात् त्रयोदशान्तरमेव स्तुद्दयति वाग्भवेत्यादिना तार्तीं
यवालायास्तृतीयं बीजं यद्वा परस्परसंसृष्टहकारसकारौ
रेफविसर्गविन्दुवत्तर्दशः स्वरैः स्तुताभिः सप्तकोऽस्येवं रूपमे
रव्यापवत्तार्तीयग्रासं केचित्तु रेफरहितमेवमेव वीतार्तीय
माहेश्वाभिस्ताह्नः पत्तत्रयमपीदं पदाद्योदर्शेज गादेति स्वरूप
पार्श्वः षकारो वह्निबीजेन सप्तज्वलः संवद्धः ग्रौ शेन षष्ठस्व
रेणाद्भोमस्यः सः सत्स्वरूप तारः प्रणव आद्यो यस्येत्येवं भूतत्वे
मापत्वाद्दारशान्त रस्ययोदशान्तरमायपृतेऽस्यार्थः प्रणवो बी
ने तार्तीयशक्तिः हत्वाविन्याति संहृतामेवं हस्तयोः प्रत्येकमा
पयहस्तयोर्दिकृत्वा ॐ ऐं नमः अङ्गुष्ठयोः ॐ ह्रीं नमः तर्जन्योः
ॐ श्रीं नमः मध्यमयोः ॐ क्लीं नमः अनामिकयोः ॐ सौं नमः
कनिष्ठिकयोर्विन्यस्य ॐ जगत्प्रसूत्यै नमः इति समस्तवर्णं प्रत्ये
केकुरतलयोर्द्वयोर्विन्यस्य संहृतामेवं श्रेणीव्यापकन्यासं कृत्वा
ॐ ऐं नमः इत्यादिशीर्षे वक्त्रं च बीजानि मूर्द्धनि नेत्रयोर्वक्त्रासिगु
ह्ये ध्येत्रौ स्वक्रमेणाविन्यस्यावशिष्टसमस्तवर्णान् ॐ जं नमः ॐ
गं नमः ॐ प्रं नमः ॐ सूं नमः ॐ त्यैं नमः ॐ नं नमः ॐ मं नमः
इति क्रमेणान् गारथामसमेतामजानाथाकेपमनसान्यसेत् ध्यात
त्प्रमाणमेकत्वेनैनविशेषायमतत्वात्तन्मनसाध्यानाद्धृदयेन्य
सेदिति ततश्च ॐ ऐं ज्ञानायाहृदयाय नमः ॐ ह्रीं ऐश्वर्याय
शिरसे स्वाहा ॐ श्रीं शक्त्यै शिखायै वषट् ॐ क्लीं बलाय कवचा
यहुं ॐ सौः वीर्याय नेत्रत्रयाय वौषट् ॐ जगत्प्रसूत्यै नमः तेजसे
अस्त्राय फडिति षडङ्गमन्त्रैः षडङ्गन्यासं कुर्यात् नमेरुः कल्पः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८
शा
चिता
२१५
115

लङ्कवः बहुरशनिभाषया स्वयम्प्रणी अमीषां वनतीयांतना
मलेहूक्तामित्यर्थावयः हेमकूटहिमसुवर्णानि बहुभूभागे
ध्रतपवोचलेप्रकाशमाने ग्रङ्गसुगाधिङ्ग्याविशेषः कस्तूरी
नामकस्यमृगस्यनाभिः तेनन्यायेन रुधस्मृगानरनाभिः
दासाधकस्तूरीति नकेवलंतत्काबंधूययूकूलनतत्रासीत् किं
ततन्मृगाग्रापितग्राभवाबितिसूचनार्थमेवग्रा किं कस्तूरी
मृगाचनाभिस्त्रितिहुहोवा नाभिस्त्राघस्थितत्वात्तेषामेवेति
ग्रयं हृयापिफलितत्वं तथावाचयोदमृगाणामेषविशेषः ए
ष्विवनेतरेतोरससुदः तन्मध्येरत्नद्वीपः तत्रोद्यानेतत्रुसरो
वेर तत्रमेरुपः तन्मध्येपारिजाततरुः तस्याधस्ताद्रत्नसिंहा
सनमिति शोधंदेवतानरचेन कोटीरस्फीरटेहारेणमुक्ताहा
रः पदीरपकस्वेरनपकः ततः केवलनूनेनदशाशासाद्
पाहोमानेनत् हादशायुतसंख्येहोमदशोशास्तनर्पणमति
हादशसहस्त्रतत्त्वाध्यतेतितदपवादीयमारग्रयुतहय्ये
ति तजनतदिपनकेनाख्यक्रापवोरगणापिसंभवतीत्यतश्चोरु
ज्ञापवागादिरूनानायायग्रेति व्यवस्थापितेनाहि चोरशोरु
पवारेस्तुग्रपुंसमश्रमक्तितः पुनर्भेयंपवशष्येवनिवेद्यमा
येघन्यपुष्मिन्नादिवचनातेशापान्तत्वेस्यप्रधानसमकल
स्यवमेघृतोशत्रनोनरमेवपुनर्गंयघुष्यरत्ताचरणाहूना
तेमेभाष्येतत्रजनतामितितिमिद्वानः शंकरतन्दनोगणेशः
केवलस्यमतिविशेषणवचनेस्थान गतोशस्तुमर्वेवेवस्थमृ
ताकः स्थानविशेषकालविशेषमाचंपनीतत्वेन ध्रुवातः वाम
नः कौशिकायामेवरादितावामपार्श्वयोः कमलानहूस्तनांगगा
नु।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्थसूत्रतात्पर्येणावगन्तव्या तत्रैव पश्चिमे देव्याः पृष्ठभागे वरुणः
स्तेमेंकरीमहाशक्तीरक्तमालानुलेपना ध्यात्वासुक्ताभीर्णव
त्रमुपास्ते पूर्वदिग्गाते तत्र श्रीराजराजेश्वरस्त्वराजे पूर्वेव प
श्चिमापि प्रसिद्धपूर्वपरतया व्याख्यातं स देवपृष्ठभागमेव प
श्चिमदिक्तुपर्यवसन्नप्रमापयति यद्यपि कार्णिकायां स्थाना
मादावेव शंकरं नंदनादीश्वरेव पमासोम्याख्याः तथाप्यंगानां
पूजनान्तरमेतत्पूजनं नं पूर्वामिति सूचयितुमित्थमभिधानं
तथाच गणेशकामदेवयोः प्रधानसमकत्वं भृंगादीनां
तदुत्तरपूज्यानां सर्वेषां मध्यावरणत्वमेव गतिर्ध्येयं ततोष्टद
लाद्बहिः स्वस्वदिक्षु पूर्वादितो मेषादयः पूज्याः नवग्रहाश्चै
स्वस्वदिक्षु पूजनीयाः तत्रादिशामेकाग्रमानाभावात् पारेतो।
पजेदिति यापि नैवं सत्यसमंजसं स्यात् केतोरपि राहुवद्दिशा
केत्ववायोचतवर्गांशतिस्मान्नैववचनाद्यायोतत्संगतिकेचि।
त् दिक्षुवत्तरस्यांतः पूर्वादिस्वस्वदिशास्थ तदत्र महालक्ष्मी
श्वावरणानि प्रथममंगानि द्वितीयस्तु मादिदलतोयंगाग
रि वत्सर्येराशयः पंचमं नवग्रहाः षष्ठंदिग्गजाः सप्तमोभि
शादयः अष्टमे वज्रादयः इति विवेकः तत्रांगानि पीठपंचस
केसरेषु उमाद्याः पीठपंचस्वेवाष्टपत्रेषु गंगादित्रिकेकर्णि
कायामेव प्राग्रयभागेशानभागपृष्ठभागेषु अष्टदलाद्ब
हिर्हेतरेखायां तः पूर्वादितो मेषाद्या राशयः पूज्या तत्राय
क्रमः मेषवृषमिथुनकर्कटाः पूर्वादिचतुर्दिक्षु सप्तम्यपुनः
पूर्वादिसिंहकन्यातुलावृश्चिकान्समस्य पुनः पूर्वादिधनु
रादिचतुष्कं पूजनीयं इति यद्वा तत्त्वामेषोदेवपश्चिमदिशि त
था कर्कमकरौ पश्चिमोत्तरा राशौ हेयमादरो मिमतोऽशिरकरे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८
श
चिंता
११६
116

यो विधोः सिंहः ॐ भोदिशि वसति ब्रह्मा स्वर मरुद्वेश्रवः
शेषामिथुनललनाकार्मुकयघाशति नद्दहिः पूर्वाग्रह
रित्तश्रहाः षट्केनारायणीये पूर्वादिदिक्षु मध्यमाग्नूर
नगुरु भार्गवाः श्राग्नेयादिषु कोणेषु कुजमेदादिकेनव
शति सप्तैषामपि पूर्वादिशेषवदिगानाः गृपि स्वस्वदिक्षु पूर्वा
देस्थले कुजादिशावेनयसिद्धः रेशादीनां नवतरस्वमेवय
थापूर्वं ग्रहराशिशम्भोनां दिग्गतानां नामिशादीनामिव
यसिद्धयेव पूर्वादिशावेनमितिबोध्यं शंकरेनदनभुष्प
ननोस्वगणेशकेट्यिरूपयोः प्रधानसमकत्तनयानां वा
णोघतभावः प्रत्येकमावृतानेमहालक्ष्म्याः पूजनेतु पंच
करयत्तालनेपूजानिवेदनेवानिवृवेकफलमवधेयं प
ननेमयग्यागानादशोयति पूर्वाभिरयादिना नांहूलाका
रयगास्याः कार्विंशत्सु मध्यतः सुतश्चानिगादिता लक्ष्मीव
ह्रीतियंत्रितेः भस्माभिमयणसंख्यातुर्यापितनतमाक्षोतरस
हस्तरूपा श्रेष्ठेनरथानरूपोनपराध्यारशोकृतः नाहसंख्ये
यमूलकृतान्वंदनः प्रतियाघेतपूर्वायाश्चितसंख्ययाययथा
नानानुक्रमणोपमूलसारस्यकरः रयताग्रवेपेनेकारश्चाय
योगानुक्रमोहारशांतममभिषेकप्रयोगमभियानश्रुपक
मते क्वचित्पादि नवपदानिनवकोष्ठाग्रान्मानियस्यांतिवि
शदानवपदेस्यान्मायचायांतरस्त्ररुपंचस्यांतिविश्रहाहान
नोयपरलोकनवनाभमंडलस्योपासनमनेनकृतंमु
श्रेणावदामाणामहालक्ष्मीयचणस्वकर्णिकायामालिवि
नेनभूषितेचनदेयोतिते विधिनाभिषेकंकुर्वीतस्वके
नवकोमोविपिरित्यपकायामार ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कलशानेमाद्दिना नवरत्नैः पूर्वोक्तैः सम्यक्‌दिक्क्रमेण
श्रावहं सेवहं कर्षेणाष्टाधिकशतरत्निकसुवर्णेन वपुम्।
कृत्वा नक्तीर्णकार्योभ्रनर्लेत्सोयं चैलेख तन्मध्यकलशे
नार्नै हेयं ततो नवस्वपि कलशेषु वदनादिदशदिक्षु ग्यां
सेपेष्यभागशः समभागेन मध्यकुंभमारभ्येशानकुंभान्त
निक्षेप्याणि नवरत्नान्यपि सर्वत्रैतथा तन्मध्यकलशेषु
न नवरत्नानि प्रक्षेप्याण्येव सर्वरत्नानां पञ्चसंस्कारकत्वा
रत्नसमावृतत्वस्यपञ्चविशेषणत्वेनाम्नातत्वात् इमानि
नः कलशसंस्कारकाणि कलशेष्वनित्यपि दिक्षुक्तेरितिचेन्न
प्रत्येकं चित्कलशोपजले रत्नसेवहाहफलविशेषाभावश
क्तिमापन्नानि कल्प्य तच्चैककुंभगतेपादेपि संभवति प्रतपव
रत्नान्यपि सर्वत्रैवेति चेन्न तन्नवरत्नेपादेपि संभवतीतिवा।
न सत्यत्वेपप्रमाणाभावपदेनिवर्तते प्रधेनसर्वकुंभेषु
रत्नान्यपीति दर्शनात् मध्यकुंभे तन्नसत्यतेपोन्याप्यः नवसर्व
पदे मध्याति रिक्तपरामितिवाच्यं उपक्रोतन सर्वशोपकनमेव
सर्वपदार्थस्युन्यानिसिद्धत्वात् मध्यातने कुंभे वहनादिप्रक्षेप
मानप्रसंगात् तस्यैकमेव सर्वपदमध्यकलशस्येनचूर्णे
पातिसंभवत्वाद्विकं तत्र सर्वकुंभेषुत्वनरत्नान्यपीत्यगात्
वगपव इत्यवप्रथममध्यनवकुंभेषुत्यर्थः द्वितीयस्यवाष्टकुं
भेषुत्यर्थश्चेतिवाच्यं तथाप्रतिरत्नान्यपीत्यापिकारासौर।
स्यप्रसंगात् एकपदेोपाने कथं भिन्नार्थत्वप्रमेवाथतुस्वापि
वादेः प्रकृत्यमे इत्यामनानंते तत्त्वोपप्रशंतिकंमनक्रमेण मध्य
ममारभ्येशानान्ते पिंडधवादिकमष्ट्वं वलनत्रपंचकेभ
वसर्वकलशेषु सर्वस्त्रप्रक्षेप्यमित्यपरः पक्षः साधीयान्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्मक्रमायं श्रुतपद्धवाग्नीफलादीनां पंचानां समुदितानामेवै
कत्र प्रत्येकोवक्तव्यः नहितत्रापि यथासंख्यसमानसंख्या
भावादितितन्न ज्ञ्यपहुत्वयोरपेक्षपदयोर्याः क्रमाद्दारा
यथासकलकलशस्वर्गोभवतितथापनमास्यापि त्रिस
हस्रसंख्यायाजपोनुष्ठेयः अतिकाष्ठितम् प्रमेकस्यैवक्रमा
मेव त्रयाणां त्रिसहस्रसंख्याकात्रमिति समंविशतिसहस्र
संख्याजपः पर्यवसितःअन्यथा सकलकलशानामेवा
भिमेयाणां संख्यानेकस्यापित्रिसहस्रसंख्यांनवधाविभज्य
त्रयस्त्रिंशदधिकत्रिशतसंख्ययाएकैकक्रमाभिमेयाणां
कार्ये एकैकसहस्रएकैकसंख्याधिकापूरणीयेति
कश्चित् समंगलाभिः प्रविधवाभिः प्रविताभिर्यत्नेन
न पूर्वेद्युः स्नानास्य स्मदन्तिधावनादिभिः सतोपवासीवोदेन
ब्रह्मणोयानानाद्यस्तुक्रमात् स्थापनक्रमात् नवग्रहादिक
मेण ग्रहादिदेवतापूजोनरवग्रहादिभाषिकमेवमंत्रेण
संपोग्रहादिस्य शिवक्षेत्रान्तरपीठवा हिमं युद्धामंदशाशेर।
सोख्यमारोग्यादिमपत्रकं शिवपूजादिसाध्य तेन मंत्रपद
शिवपरयोः पर्यायनवापसर्पेणानकर्ममपाकृतनपूरक
रागमपरकामैः सूनामंत्रसुनूरितिवेदेत्यादिना ग्रहशांतिदोषा
नोविशेषणात्रयेषं वस्तुनदोषाः पंचानितिविद्वितिवाकोनर
नरपधोविशेषणादपधपत्रिंशाभ्याभिमत्यादिवत्वाकोनर
वेदादिः प्रमाणः तन्मयोदियनमाध्यानाम कामाद्यनामहिते
कोने पत्रमामामाध्याममपरमोयिसाधकनामक्रियापदप्र।
भूतिकमवाक्षप्रतिषेधं साध्यनामसाम्यसाधकक्रमेनामन्यर्थकनत्र
परिमानः पदार्थादर्शोकारम्यममममवलोक्यचेदं भक्तिनरागिणाम
स्वरूपकारान्नुसरणानवगेयः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

साध्यप्रवर्तनार्थीयादेवतांपरमेश्वरीस्मादिशिवतोऽस्वादि
दर्शनादेवतायांसाध्यपदस्ययोगयुक्तिप्रतिपत्तेः देवतावे
चक्रसंबोधनेविनावश्यलेख्यक्रियादिपदस्याध्याहारस्यप्रस
क्तेश्च युगशः चतुर्वारंकिंजल्कावच्छेदेनश्र्यादिबीजैस्त्रिभिः
प्रत्येकमावृत्तिमितियंत्रविशेषणं तथाचपूर्वमेकैकशः
श्रीबीजशक्तिबीजकामबीजानियत्रयत्रपर्यंतेलिखित्वा पु
नस्तुतथादिषष्ठांतंपुनः सप्तमादिनवमांतंदशमादिद्वाद
शांतं चपुनः पुनस्तुतराहृत्यालिखेत् यद्वा एकैकशः पूर्वे
चतुर्षुकेसरेषुश्रीबीजानि पंचमाद्यष्टमांतेषुमायावतर्के
नवमादिद्वादशांतकामबीजमितिपर्यवसन्ने केचित्तु
गशः युगमशः तथाचप्रथमेकिंजल्केश्रीशक्त्यात्मकबीजद्व
ये द्वितीयेशक्तिमायात्मके तृतीयेमारश्रीरूपमित्यादिक्रम
णद्वादशकिंजल्कसमाप्तिपर्यंतमालिखेदित्याहुः इतरेकौ
मुदीकारास्तु प्रथमेकिंजल्केश्रीशक्त्यात्मकंद्वितीयेश्रीका
मरूपे तृतीयेशक्तिकामात्मकं पुनस्तुतथादिपूर्ववदि
तिवृत्तराहृत्याबीजत्रयंलेख्यमित्याहुः पदार्थादर्शकृतस्तु
प्रथमेद्विवारंश्रीबीजानिततः शक्तिद्वयंततः कामद्वयमि
तिषट्केसरेष्वालिख्यपुनरेवंलेख्यमित्याहुः द्वादशपत्रा
णामंतःसंधिभिः प्रणवान्तारंकैद्वादशवर्णैः संपुटयेत्
उक्तेननानितलकारस्याद्विधागणनमनाश्रित्यचतुस्त्रिंशल्ले
ख्यानितदहदलपार्श्वमध्यलिखनापदेशाद्द्वात्रिंशत्संख्याकान्नव
स्तानि तेषांचद्विद्विक्रमेणैकैककेसरेषुलिखनाद्द्वात्रिंशा
वानेषांलेखनान्योरशदलकेसरेषुपत्तिः संभवति केचरे
केकशोनसंतिपत्राग्रपुष्पाणिषोडशपत्राणिप्रथमतस्व

शाविंवाभ्यां भ्रूयुगाभ्यां परस्परसंबद्धाभ्यां वेष्टितेनत्वविनाया।
वध्यमाणायावघंटेनेनमेचकेणात्वविनामंचस्यानभागेवप
ह्यदमधिकं प्रवेशप्रसंगन्नमेचकेणत्वावेष्टितमिदंयं चस्मात्
त्वविनयावेष्टितस्य भ्रूयुगेण वेष्टनकार्यं पौर्वापर्यं नन्नु ब्रु
दीनांशयोरादितिपदार्थादर्शाकूतः नविनियमपञ्चपंचाविनित्वे।
शिष्टान्तरतौपाधिः नादृशान्तरतौपानानाध्यविशिष्टयंचेववेष्टन
मिमस्यपदार्थानांतरस्यान्वयाविवत्तयान्वविनायोगस्यवप्रथ
ममधिगमान्तस्यैवप्राथम्यस्याख्यामितिन्यायविदः यत्र भ्रूयु
गयोः परस्परव्यतिमिश्रत्वविरहेऽपि तौ पचनरस्य पंचवे
ष्टनत्वेनस्यात् भ्रूयुगस्यैवतेनवेष्टनादीतिपदार्थादर्शाकूते
के नवयुक्त एवं तो हि त्वविनावेष्टनस्यैवभ्रूयुगरहस्यतः संभवेन
पंचवेष्टनस्याभावेनतत्वापित्रदोषतादवस्थ्यात् ननु त्वविनमा
नेयंचस्वरूपमेवानिवचन न प्रथमभ्रूयुगांतयंचस्वरूपमिमस्य
मयापिवत्केशाकालात संप्रदायतस्तउभयस्यव्यतिमिश्रत्वे
त्वनमन्यामहएव नथाच एवं वह्नाद्दशादलकमलेनतनौ वारिः
घोडशदलतद्वारिरप्लावनरसमिति यंचरेखास्वरूपपञ्च
वसंव इः स्वानिन्नरागादिप्रभवानि श्रापदः रागजशत्रुयोगादि
प्रभवाउति भदः मेशोनरमाह शोभिव्याहिना श्रीवीमनाप
नयोशुकामायातिवीजचयंसंयनं कमोककारमका
से मटोलकागभगनपकारगजस्वरगायुतः त्रसाकः श्रा
दिव्योमः हौवौपयानाकारः लशान्तिस्वरूपं किमयंपवर्गी
यानेस्याद लाहीयादि मविमगमध्यकेनः स्तादीयोत
पादेव्याख्यमृतिविमगमध्यकेलतादीतिपाटे।
तत्वेतिस्वरूपम्याटे ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मोलकारत्वमर्थः उभयथापि फलं समानं महत्वतः भग
वानिमकार्यं महालक्ष्मीति स्वरूपं संबुध्यते तथा च गें श्रीं ह्रीं
श्रीं कमले कमलालये प्रसीद प्रसीद श्रीं ह्रीं श्रीं महालक्ष्मि न
मः इति समविंशत्यर्णोयं मंत्रः पर्यवसन्नः तेनैव प्रसीद
पदेनैव वत्तरत्वैः महालक्ष्मीति स्वरूपे श्रुतवर्णैः उकारे
हि कमले इत्यादि षट्पदानि न केवलं यथाम्नानमादेयानि
किं तु मंत्रांतरेभ्यः प्रविष्टानि यानि श्रीं ह्रीं बीजानि तैः संपुटितानी
त्याह पदैः पदैरित्यादिना तथा च श्रीं ह्रीं श्रीं कमले श्रीं ह्रीं
श्रीं हृदयाय नम इत्यादिः प्रयोगः पर्यवस्यति देवी सहदेवी
मधुवनाभ्रंगराजः प्रजालिप्रिया हरिद्रा नेत्रीति भावयाग
स्विद्य हरिचंदनं पीतचंदनं मालूरं बिल्वं निशारसे हरिद्रा
रसैः एतेन तत्कालस्वनिताहरिद्राग्राह्येति ध्वनितं शुष्कायार
सासंभवात् जलांतरसंबंधं विनापि वचनोपपत्तौ तत्संबंध
कल्पनाश्रितमनुपपादने प्रमाणाभावात् यद्वेदमनिम्नतएवं
विधेयपरकीयद्रव्यानुमोदकं च यथा स्यात् तथा एतेन वस्तु
गत्या स्वत्वकारकस्य तदानीमेवाभियत्वेन भातस्य कटके
षधादेरिव भाषणेनापि न शास्त्रार्थहानिप्रसंगः न तु गात्रे हृ
निरागप्राप्तं न तेकादशादिवृतेषु तथा महालक्ष्म्युपासनार्थं
भगः स्यादित्याह नाप्नोति रागप्राप्तैर्विस्वैरभिः सहप्राय
नेहहायाः प्रतिषेधमात्रं विधीयते न तु तत्कर्मसहस्राणि वि
धीतानीत्यभिमतिभावः इत्यादि शुल्मातिपासि हृद्ग्रीदेवी लक्ष्मीव
ह्री विल्व वहभावविस्मृतकांता कन्यापतत्कुमारी यत्नस्यापास
कस्यापि विस्मृभावे रक्ष्याविषयकीर्तिकथनादेस्मवाचायागतन्स
मस्तानवामात्रयोहि ॥ ॥

८
शा
विना
११९

119

यस्येयेतमतीसतीगुणवतीमातापितोमायातितोमयेम
निषीतिनपस्यकलभूः कूर्मावलोजन्मभूः स्पपासंकुलवी
णेवात्युतपूर्ववागशासीवासभूलजेशतिमगात्मतेगाय
रलः शङ्खार्थ्यविनामतो ॥ अथस्थितिकर्तृशक्तिनि
रूपणानंतरं संहारकर्तृशक्तिमंत्रानिरूपणीयाः तेषांव
नस्थकोनानानावेनुनिरूपणायोवोपर्थ्यानियामकाभा
वप्रसक्तौभुवनेश्वरीनाममंत्रकेरेवप्रथममभिधानेप्रस्त
ते यतोयेषाभुवस्यतत्वेकैकस्य पक्षंयस्यनतुःस्वाभाव
सेवेयमाद्यस्यतापिका अतपवेश्वरी यांतानांतानपूर्वक
शपाम्यवस्तादयोपिरक्ष्यादिकरेनामामध्यंभानोपि किं
पुनर्मुनोश्वराः कावकथामनुष्याणां अथवातानापिके
पुनरुपामेनिअपरथ्यः कर्त्तिनेनानवपांकांवत श्रियमात्रः
सेयमेवसकलशक्तिपुत्रप्रहामवतीत्येवंनियामकवाद्यम
स्याभिधायवानार अथमादि नकुलीशोरुकारःवामनेत्रेव
लयेमयः हंबीजमीशक्तिः पद्मेकेटशपटल्यो हंबीजमीयाके
रस्यापृश्चैवंविनियोजनमिति सयप्राकारस्तदाद्ययाथवि
लोमतः प्रोपवरप्रश्रेवभूनाहूस्तास्तेयप्रवंनेनपूर्वभू
तानिमलवीतानिप्राणानियासोत्युशनेस्त्वादिपूर्वक
विशेषणो रम्यवज्रारलेनागायेनमः हृगगनायनमः इरक
यनमः ह्रिंकरालिकायनमः हूमहाकायनमः इतिमयानः प
ननेत्रसकहृयमापिकमपामहस्त्वयनभागामाति शृण्वेषे
पिकाक्रुकलोके नवपुत्रे मयोमप्रतिमेत्रायेविद्यांसभेयमेवाविम्ह
हेलारम्यविम्बपीदतिनत्रानरविशेषाणैः महोष्मायाः परस
येन्याहोप्रगयरेवकरलमकार्य्यः अन्ययामत्रावृत्तिप्रसंगादि ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिपदार्थादर्शीकृतः तदेतत्सांख्ययोगशास्त्रादिष्विति संहिता
दिविशेषात्त्र्यपञ्चाशीयं भूतसमभाः पृथिव्यादिभूतपंचक
स्यैवक्रमात्प्रभाकांतिर्यासांताः श्रेगानीति सर्वसुहारमा
त्रेतन्मंत्रस्यरहानीं नदत्तुहानावसर इति टीकाकृतः नहि
सर्वसुहारः पूर्णः कृतः कृतेतत्श्रेगानिविन्यसादिसेनावदे
बोध्येन वस्तुतः सर्वबीजमंत्रेणान्यासः इदानीं तन्नानिसादि
मोगमंत्राणामिति मूलतन्त्यर्थोऽर्थः इतिबोध्यं ब्रह्माणमि
त्यादि ॐ ब्रह्मणेनमः ॐ गांगायत्र्यैनमः इतिभालेन्यासः
एवमन्यत्र परेतन्गायत्रीसहितायब्रह्मणेनमः इत्यादिप्र
योगमाहः श्रमेन्तुगायत्रीब्रह्मभ्यांनमः इत्यादिप्रयोगमाहः
निधीशेत्वपद्मनामानौ वदनेमूलमंत्रेविन्यस्य पुनर्ब्रह्मा
दिमिथुनषट्कानिपिहृयमूलमंत्रान्तत्पदार्थान्कंठादिन
वस्थानेषुन्यसेदित्याह वदनेत्यादि शिकांतेन केचितल
नेषोः पार्श्वयोस्तुस्थानद्वयन्तेपतानानितन्याहः किंनेतामि
ति तथाच पत्तामूलविद्याकंठादिनवस्थानेषुन्यसेदित्य
धंसन्याहः परेकेककादि नाभादिहृदयान्तास्थानेषुब्रह्मा
णोप्रभृतयोह्मानरोविन्यस्याः इयतइदयावस्थाप्तुपेशुष
इन्त्यन्तर्यसेवश्रुतिर्यस्याः भुवनेशीति व्योमबीजमहेश्वा
तिकेत्नासादिप्रतिष्ठिते तथाच सत्लोकाधीश्वरत्वसुक्त
वृह्बीजान्तवर्णादिनिष्पत्रेवक्तृधास्थिते तेनायंवन्नेत्।
लोकेभूमंडलमितिस्थितिः तत्संवरेणपातालेशांबरेप
णधार्थाने महाभूमंडलेतस्यास्यानालस्याधिनाधिका
यनएवमहेशानिभुवनाधीश्वरीत्वमाविति श्रुतापंचमा
हपद्यामित्यादिना प्रतःषट्कोणनहारिरष्टदलेकमले

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८
श
चिंता
१२०
120

तदुपरि पंचकोणमेखला तद्बहिः षोडशदलं कमलं तत
स्तु तत्र सर्वचतुर्द्वारमिति यत्र सामान्यधामे बीजाद्यं प्रत्यन
बीजात्मकमेव सर्वं के ग्रासने योगपीठासने तथाच ॐ ह्रीं
भुवनेश्वरीयोगपीठासनाय नमः इति मंत्रः पर्यवसन्नः
तेनैव बीजेनैव मध्यभागादिके कर्णिकायामेव केसरे
षु षडंगदेवताः पूज्यास्तथाह पूर्वमंकोषिति पश्चात् अंगस
मनान्तरं कर्णिकायामेव षट्कोणचारिकायामेव तेषा
मपि पूजनमित्यतोनन्तरं तन्मात्रवायुनार्थ्येपञ्चादीन्
वहिरिति कथितं तथा कोऽहिकर्णिकातो बहिर्देशः यतो
येतानितये षट्कोणेति तेवताबस्समाणाग्रे नगरूस्समाय
शाकयः पत्रपुष्पानस्य नूपदमेवाग्रवक्ष्यं तत्र नमस्ते
कर्णिकादेवतापूजानन्तरं केसरदेवतानां पूजनेनायतथा
नन्तरमेव पत्रदेवतानां पूजाविधानमाविनतादिमाशब्दं
र श्रृंगानीति तथाच केसरदेवतानामंगदेवतास्वरूपाणां
मपर्यायाः एवमेवात्रत्याः पत्रदेवतापूजनस्यैवाव
सरत्ने ताकिंचिदंसारसं विशेषवचनमाहित्याल कर्णिका
देवतानोपि पूर्वे केसरदेवतासनाभिधानामिति यतेन केस
रवंग देवतापूजनस्य पूर्वमेवाभिहितत्वात् सांग्रं तनदाभ्यं
नमनुचिततामिति यस्मात् श्रृंगानि केसरांगिन्येन नांगपूजावि
धानेन्यासक्रमः पूजायामप्युचितताप्येत न्यासादिपूर्वंदे
हस्थादीनां प्रधानसमकक्षाणां तत्तो गतानतत्रामि पुनरष्टक
स्य तत्ततो निपिहूय यस्य सवानि तयोतिहरापते भ्रतपवहूत्लस्ता
दिन्यासान्देव मन्गाम्या मानेहुः पूतोरुक्रमवाधायते संदि
ग्धैवंत्रमपवाध्यकाविधक्रमानयत्रप्रकारस्याग्रयतोप
वान भ्रतगद्यावरीनामष्टपीठवार ॥

कारणे वृषकायस्थं केकमात्रके रसुत्रेयं वामरन्ध्रयमेकैक॰
क्रमेणानन्तरन्ध्रयमेकस्याः तेन नाष्टत्व्याद्यातः रन्ध्रेष्टवांक
प्रकारेणाक्रान्तायामक्रमात्ृष्टज्ञानामावरणिन्यतनावनाष्ट्रश
क्तावगदेवतापूजामयानुष्टानरपिनप्रस्यवायरसितेषनुनि
ष्टतपूर्वमूर्तिवृत्तो वालष्टद्धायावेयाशतिविक्रताः रन्ध्रमष्ट
यपर्मादि वत्नक्षमप्रगीतनं मूलमूर्तिस्थेयाग्यानितेषांश्र
नियत्वतः अतएवाम पिसर्वेषांस्थानासतेपकर्मणीमादिना
तेत्रेणाग्रगानामेवावरणेषु वशपपूज्यत्वमुक्तं पीठदेवताष
रन्ध्रमष्टयधर्मादि वत्नक्षानन्तकालाग्नीस्येवसतैव देवताः
पूज्याः आवरणेषु या देवतामात्रपूज्यामितिइवेयातांतोषम
तौनापूज्ता विधिः सर्वेषांनामस्याव्यपकसंतेपयसूको नसे
व्यया यसाकस्याप्यंस्मागोनाष्ट्यंतलोपयतिमायेनमा॰
गः कार्योपिन योक्तादिशेववपदार्थान्त्युपादायशेषार्थस्मामर
तिर्दिनरथं: अत्रपेनत्तमत्रप्रयोगानाह मंत्रोमादिना नत्वन्त्री
यान्त्यमरः मंत्रिणः शतोमानान् निमस्वानायच्छानसम
येपंचविंशतिसंख्येयोक्रमेत्रेणाभिमंत्रितजलेन यः स्नान
त्राभिषेवनेकुर्यात्सोयसर्वैसोभाग्यानिमत्तेनैवस्पमेक
प्रयोगमाह पंचविंशतीत्यादिना न केवलं प्रस्तावामिरेव
नस्याकिंतसर्वेकवीनामग्रसरत्याप्रसिद्धिरपिनस्यस्यादित्या
ह कुवीनामित्यादिना साधुलेत्रांतरोक्ताहोमरशतसंख्यया
साधितेत्राभिमंत्रितेघृतलोहादरणगुलप्रमाणयाम्यासा
रसंपदेरिविशेषः साध्यमन्त्रोशाकेवाइशोऽशांशगुलतांक
ते: सर्वोयत्वर्केनत्तानामत्रमेनिर्णयोभवेत आर्षिमादि॰
श्वनवसचन्द्रेशामितांगुलेः मयादिनवसनत्द्वयो दशाम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८
श
चिन्ता
१२१
121

तोगुल्लामूर्धा दिनवसन्नेषाद्वयोदशामितोगुलेति तथा
ष्टमांशेनशिरस्तावतैववक्त्रः तावतैव जठरेनाभेः क
स्तनमपिनावत ततो हेगुणाणाहृत्तावैनैव हेगुरापनजंघा
दिकमिति भक्तांनव दक्षिणपादांगुष्ठमारभ्य वामपादां
गुष्ठपर्यंतं पुरुषवशीकरे वामपादांगुष्ठमारभ्य दक्षिण
पादांगुष्ठपर्यंतंनस्त्रीवशीकरणकर्मणीत्युपदेशः जमां
प्रेष्टानरसहस्रसंख्यायाभिमंत्रितांनसंख्यायामेवहूवेमुप
स्थितः शमानमित्यादेयदीयाश्चनलीनामित्यर्थः तोमायाषू
वेसेवादिनामिहभूतेभुवनेश्वरीबीजं समाप्या मोभोभुव
नेश्वरिप्रसाः सर्वप्रसवेऽरुक्तोवितिसाध्याक्षरैः सहितोष्ट्र
मापनस्थानेप्रसवशलवन्नानामलेख्य इदंनुष्टुरस्योत्कट
संभावनायांपलाशकाष्ठभस्मना तोचकोमुपमस्मनाव
नरसंवृत्तानालेख्यमितिसंप्रदायविदः तत्कालेप्रसववेदनं
काले दर्शयेत् गर्भिण्याशतिशेषः सर्वेनतदुःखमनुभूय
सत्येनतत्वेदनामाशोपशमः तथाचसत्खप्रसव एतद्दर्श
नफलमितितमिदं एतदेवतायाः कामनायंत्रेषु वक्ष्यमाणेषु
प्रथमंत्रिगुणोनप्रथमाह शान्तेतः स्थितेति नामातयंत्र
विशेषणा वक्ष्यमेवेनकुहीग्रविकोणायनतस्मिन्मध्यहीति
तस्यशाकावयवः श्रीमकदेशानेपिप्रामाणिकप्रयोगा
नुरोधादिति टीकाकृतः विशिष्टनाम्नेवानयमभ्युपेम
त्रिकोणमथोशाकिबीजे तस्यांनः साध्यनामेत्यर्थेलाभसम
वाप्त्यर्थंश्रुमामिमागाउतिसंप्रदायविदः साध्येति साधकक
र्मणोरण्युपलक्षणं साध्यपदेनफलपरेनसुहितमोयोनं सा
धकपदंचसमस्तेतकुकिंभ्यादिलिखनमपिपेत्रसामान्यप्रके
पायामसगार्थीति ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

परार्थोद्देशकृतः वचनस्य शिवतांश्वादिवचनात्साध्य
पदे देवता परमित्येकमेव साध्यपदं साधकादेस्त्वन्यतर
वा स्वाकमपि मनेकपलत्वकमेव फलसाधकादीनां भवे
च्छतीति किमनुपपन्नं अन्यथा साध्यसाधककर्मणोरेका
दितेषां नैककर्मप्रदेशापादानेष्टप्यकत्वेनापत्त्रन्येन साध्यपदे
नैवत्वन्मतेनतदभिधानात् अत एव साध्यः कर्ताकर्मेत
नक्रियावेति प्रामाणिकवचनेष्टप्यगेवैनयोरूपादाने
वाशे त्रिकोणाग्रभागेषु वह्निमूर्तेषु त्रितादेवनेषांस्पार
र्थिकेशाक्तित्रयलिखनमपि गतार्थं प्रत्येकत्रशाक्ताहुर्मं
शाक्तिनवकादिप्रसक्तिस्तन्नास्ति सकृत्तत्कृतेन कृतः शास्त्रा
र्थेश्मादिन्यायादेकैककोणेष्वेकैकशाक्तिलिखनेनापि
बहुवचनस्य कृतार्थत्वेनाधिकलिखनायास्सम्यानिष्प्रमा
णत्वेन तथैवेष्टत्वेनानिषिद्धत्वात् कपिंजलाधिकरण
न्यायादत्रशाक्तित्रयस्यैव लेखनमिति वदतां परार्थोद्देशी
कृतानामव्ययमेवाशयः नाहिंस्यात्सर्वभूतानीति वचनहृष्टे
वेष्टोत्कृष्टादिन्यापि निषेधः श्रूयते बहुवचनस्य वारिता
र्थ्यकरसंख्यान्तरस्पृष्टेष्वेव परत्वेपि निषेधः कथं न प्रवर्तेत न
स्मा बहुवचनार्थादिकपिंजलानामहननामिवचनार्थादिशाक्ती
नां लिखनमपि प्रतिनिषिद्धमेवेति कोणगतेषु नामिति को
णेषु तेषु वा नदैशावच्छेदेन अंकारेण सर्विंदवनस्पत्यन्तरेण
पुनरिमिति यत्र स्थ वचविशेषणं कोणानां त्रिमादिदमपि वे
वारे कपालेभ्यादि दर्शीति निर्विभक्तिकात्वरद्वंद्वकोणे
ष्वर्थकोणण्वदीतिणपार्श्वे दूरेणेतत्प्राविधवर्णोहृयं वाम
पार्श्वे पत्रेकोणद्वयपार्श्वेष्वपि न प्रावैनोल्लिखनेन्वेयायपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५
श॰
चिंता
१२२
122

वीसितं यन्नुहिहेतिवर्णाहृयेलेख्यामितिकेनाविड्केन
मेघुकं प्रत्येकंकोणापार्श्वेभ्रुहृयंसौचहृशगौवर्णाविनितं
गेनरविरोधापत्तिरितिपद्दाथांटशोक्तः ग्रंथदेवक्त्वे
केनहिपदेनास्पृहृशीतिपदयरत्वमवगतेनदुष्क्त्वे नर
रिपदान् यथागाम्भेयोगापिनत्वानपायान् नाघ्णौपदम
हिन्वा यथागांमिलनेघ्णौनत्वानपायान् हृशीतिहृशेनिव
पादिस्मानहानाहशाननुहृग्यांशनिनाबोधनादन्यथानुपप
वीनोपादेयमन्वेत नचैवमस्ति नमायथासंप्रदायमेव
व्यवस्थितिप्येयं कपोलाभ्येनेरिमुपलक्षणेरतोयापत्र
मिथ्यचवतेदत्वयतेहोरिहृशेनिववर्णः रोमुनेरीकार
मध्यतः संयोज्यपंवासरनामापुष्यैवहिरावीनेवाष्टनयं
ग्रंथनलिपिभिर्मातृकाभिरावीनेर्कथ्यादिन्यथेः नइक्त्र
सोहिनापाघुनेरेनहृयोमध्येनत्वेवैवसमवेदुकंरन्यतौ
वैष्टपद्दापेहृनेर्कथ्याहोटुस्तनशनि प्रमज्ञापिहृदवीजर
गानादीनांनवर्णास्नुवासितशनिवीजेसावेडवनत्यसरः
केविनहृरिवैहरं शनिपदत्तरवैवाष्टिनमाह्रः मध्यसमा
येहृरिरवाचिवर्णारित्यपेकाचाप्येवचनविहृदमेनतमा
रसेग्रहक्तनत्वहृरिवृशेनिवर्णावतमहेपामेरनघ्नेभसया
गमाहः पश्चात् पतालेपवनोनरकमानेनप्रदर्शितः तथ
वमुक्तमालपेवनामेदंनफलसिद्ध्यैभवतीतिसिद्धं वेष्टनेव
मनेरसांक्तत्वेनपामालिकाउपविशेनितथाचमूर्वेविको
णनेनोवीहरेकैकपंक्ताचकाशालनप्रथ्यमेहरिशेस्यादिहि
त्वोकेनसः पंचवामितः सोमाम्पमादिफलानिहशः प्राप्नोत्यम
प्यमावहसारोक्त ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्मरं जपारागेणा वेष्टयेत् शक्तिवीजेन रमभावयन् त्रिपोःकी
नौविजनयेत्येवंसंप्रदायविदोविंदुः षट्गुणितयंत्रमुपादे
शाते वीजगर्भमित्यादिना वीजप्रस्तुतमेव ग्रेवेववह्निपुरद्व।
येशतिसममध्यतोनयः वह्निपुरद्वयपरस्परमिलितत्रिको
णाद्वय षट्कोणमितियावत् तथाचपूर्ववत्कर्णिकायां
वीजेनत्देनः साध्यादिनामेतस्यैवशरसः पंचशः पूर्वं पंच।
भिमायावीजैर्वेष्टनं ततः पंचभिः श्रीवीजैर्वेष्टनं ततोमन्म
थवीजेनवेष्टनं कार्यं यत्नएवं पंचदशवीजैरेकं वेष्टनं प
र्यवस्यतीतिपदार्थादर्शकृतोक्तं तत्तत्सदादीशितम्लेने
व विरुद्धं पद्मपादाचार्यैर्मायावीजेनपंचधाहृतेनपका
हृतिरिमकं ततोस्यकेवेष्टनंपारिपूर्णमितिप्रतीयते स्मरमा
याः पंचकृतः स्ववंह्निगर्भवर्तले तद्वाहिः शरमायाश्चकम
मायास्तुतद्वहिः रिमाचार्यवचनादपिवहिः षट्चक्रादिनाद्वे
ष्टनत्रयं स्पष्टमवगम्यते पुटितं वह्निमालिख्यमध्ये शक्ति
नियोजयेत् ठकारवेष्टितं कृत्वा वहिः शक्तिंतुपंचधा वि
लिख्यतद्वहिस्तद्वत् श्रीवीजं कामवीजकमितितंत्रान्तरमपि
वेष्टनत्रयपरत्वेनैवपरयाति रमपुटेषट्कोणे साध्यकं
सविंदुः अनात्मकं प्रतुद्यापयेनात्मसहृदशाविसर्गोपकंत
थाचषट्सुकोणेषुसविंदुकं स्त्रीकं वीजत्रयं विलिख्य कामदे
ववीजत्रयं सविसर्गं क्रमादालिख्यदिनिफालिनार्थः ग्रेवे
लिख्यनक्रमः ईकारगतेफड्भागकोणत्रयेसाधकनाम
वांतंसविंदुगनि त्रीणिवीजानिलिखेत् ततः प्रादक्षिण्येन
रेफगतेषु भागकोणत्रयेसाध्यनामकर्मवांतंसविस
र्गाणिलिखेदितिनरवेदेवस्यः कोणेषुषड्सुफड्भाग।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ट
शा
चिंता
१२३
123

सविंदूनिशीर्षाणिवीजानिसंलिखेत् साध्यकाख्याश्रुतामेव
मधोभागेतत्तानापि सविसर्गाणि साध्याख्याकर्मवेतिव
लिखेदिति श्रीसाध्यमितिसाध्यसाधककर्मनामधिर्धेक्तमि
त्यर्थः ईसर्विउवनर्णस्वरः शिखायांशिरसियस्यनदिति
वीजविशेषणं ईदृशंवीजंयत्रतंयंत्रमितिपरंनरयानद्या
वेयंत्रेएवंवदेवदृगेरहरेतिपदाभ्यांपार्श्वद्वयमेकिनम
त्रापिस्यात् वीजैर्मूलवीजैः षट्वारमावृत्तैः संधिदेशाप
सितत् लिपिभिःमातृकावर्णैःभुवोगृहाभ्यांपरस्परभे
दिभ्यांभूपुराभ्यांवीतंयुक्तं चिंतामणिवीजमीशानकोणे
नरसिंहवीजंपूर्वदेशेइतिरीत्याग्नेयकोणेभूतहीनहय
लिखेदित्यर्थः तत्कं महीदृक्षान्तसिंहार्णाश्चिंतामणि
श्चितास्तिकेति ततःकोणेषुसंधिषुविलिख्यशूलानीतिव
शेषादक्षिणामूर्तिसंहितायां श्रीवाणीश्रवरिःषोडशशूल
कामितिवदति नयाचवर्वषट्कोणानदंतहेमत्रयं षट्को
णादहिरेकंवृत्तंतेनाष्टास्तंभूपुरद्वयत्रयंतदहिर्वृत्तंनतस्त्र
तदहीरभूपुरमितिरेवालेखःपद्मवृत्तमःहादशागणितं
त्रमाहृवीजमिमादिना वसोःशृंह्नांत्रिकोणतस्त्रगेषट्
कोणे नद्दहेद्दादशकोणे वीजप्रकृतमेवध्याहृदयु
त्तं भू भुवः स्वः महः जनः तपः सत्यमितिसप्त श्राभि
स्तविलोमाभिर्वेष्टनंनयथास्क्रतंपाद्यिताभिः मूलेन
एवमथान्नाभिपिसमव्याहृतिभिर्मंत्रेणवेष्टयेदितिध्यादि
लामतःशान्तिसंहिताद्विवचनात् मूलस्यापिनात्र
मदृदसौरस्यैवपरीस्थेन्नवेष्टनेपिव्याहृतिवेष्टनस्य
सिद्धसंभवात् ह्रीं गं अंग्लां संवीधिङ्गं ॥

त्रिवीजे कोणेषु द्वादशसु लिखेत् गायत्र्यालिपिश्रेणीः प्रति
ष्ठाप्य गायत्र्याश्चत्तरद्वैदेन अत्रापि प्रातिलोम्यमेव तथा च
प्रसिद्धस्वरादिकोणमारभ्यैकैककोणपार्श्वप्रतिलोमतो
वर्णद्वयं वर्णद्वयं लिखित्वा द्वादशसु कोणेषु चतुर्विंश
त्यक्षराणि लिखितानि भवन्ति वरेण्यमित्यत्र वरेणिय
मिति लिखितानावृत्तापूर्तिः वाह्येति कोणाग्रेषु चाद्रे
देशावच्छेदेन द्वादशाभिः शक्तिभिर्मायावीजैर्वेष्टयेद्विवरम
न्तरालदेशायस्यान्यथः नचैवं यकारश्चैवं सर्वत्र स्वरेफ
णाननहीनेयदाहितिसमीकृत्यान्यस्याधोनीतापकोनरवीजस
र्वकाराग्रेणावभीयात् एकैकान्तरितानान्त्वसंबध्वतिरेत
रे शिखाभिरन्तराभिस्त्वासामासाभिरन्तराश्यावायींदि
वचनात् मेत्रसुत्कावस्थारावष्यैकैकान्तरितवद्वसंपिमेव
कोयिते शुभिकस्त्रावभवति एकैकान्तरवं यन स्वाविकोण
गतवीजवंधः सिध्यतीति त्रिपुरार्णवे त्रस्वलातवैदस्य स्यादि
रूपो द्वाविंशतितमेपटले स्फुटीभविष्यति एतद्द्वयमपि
प्रातिलोम्यमवलेख्यैव नद्वाहिः कोणपार्श्वेषु विलोमाग्रप
सन्नतामिति तंत्रान्तरवचनात् मातृकाभिः अनुलोमाभिः
प्रतिलोमाभिश्च अनुलोमां विलोमां च मातृकां वेष्टयेद्वहि
रिति सांद्गतोक्तेः परेस्मादि षट्त्रिंशमिन्त्रप्रस्तावसमव्याख्ये
नके पञ्चान्तरदर्शयति लिखेदेमादिना मध्यकर्णिकायां
दलेषु षट्सुपिपत्रेषु दर्पास्त्राविशेषायकर्णिकायामेव
समाध्यादिनामपञ्चाशपालेरवोमन्त्रनुके वलायायाति यंत्रा
तरमाद्रषडिग्यादिना अत्र मध्यरवषट्कोणेष्वपि समा
प्यनामादिगमभमायालेखः प्रतिभाति नामेव समाप्यनाभं

शा
विता
१२४
124

सिध्यन्तः केचिन्मूर्धवेधेऽपि समस्तस्थानेषु साध्यादिनामगर्भ
मायाबीजेनेत्यर्थः मन्त्रान्तरमाह वाग्भवेत्यादिना मध्येन
शं भुवनितया प्रयोगानाह रुन्द्रेत्यादिना नाशेति प्रयोगान
रनन्तरं तदनुष्ठाने सति बलवति वेधकंपकेन यदि न सिद्धे
स्तदा त्रिवारं विधिः कार्यः वारत्रयेणासिद्धौ कार्यस्यान्यवेध
दौ येरित्यादिवचनात् साहस्येन रमापि मसनेन नन्वेन नन्यया
गेणेति भावः सान्तेऽस्मिन्निति रसिश्रिताभ्यां तिलतंडुलाभ्यां हो
मात् तथा राज्यश्रीप्राप्तिः स्यादित्यर्थः प्राग्युक्तानि भुवनेश्व
री बीजकल्पोक्तानि मंत्रांतरमाह वाग्बीजेत्यादिना वाग्भ
व बीजाभ्यामाद्यन्तयोर्डकारायाष्टदोर्घयुक्तामायान्तयोश्च
रेणमयासोनुष्टुप्यरमाह मध्येनेत्यादिना दानवरभयहस्तं
प्रभयप्रसूञ्च ननलहे चतुर्विंशतिलक्षमाह ध्यानमाह
भैरवेत्यादिना पकैकाक्षसमाद्वादशकमाद्वैकैकामानेति।
ध्येय त्रासितागारयोद्वर्भैरवाः भैरवाणां भैरवाक्षसमाद्व
दशकस्येत्यर्थः कृतया तत्त्वानाद्यनुक्ता कश्चिद्भैरवपूजाद्युप
कृतन्मंत्रेषु विशेषमत्रैव प्रसंगादादर्शयितुं इमा चाण्डी
नि वरवः पदार्थादर्शीकृतस्य त्रासितांगभैरवाक्षस।
स्याद्येषु ग्रामासेन मरणानि प्रयोगप्रान्त्यर्थं भैरवकथने।
इमा चाण्डेवान्तकप्रयोगेनान्ते नसिस्त्यमूलस्यान्य
स्यापि प्रयोजनेन ननाह शाश्वतोऽगप्रमाणाभावान् भैरवक्ष
ये महात्मसाप्येत्यादेरपि प्रयोगानः पातिताः पातिष्ठ नत्वर्थं
नोपयोगः प्रशमन प्रयोगमपीति वशात् इति चेन्न नान्किं भैरवाक
समाद्वेनैव प्रानोपयोगिकेवि नु भैरवाष्टकावरणनाम
पर्याने तथा चक्रराजस्य उपश्रीत्रैलोक्यवीरपटुस्त्वामेक प्रयमक
माणसते।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गादिनाममंत्रमुद्दिश्यतेषांप्रयोजकत्वाश्राईजरूल्पेयोग्यः
शेषेवंरूपदीर्वोषकाण्यानमात्रमेवात्महृदयनामासूनानुष्टे
या आवरणान्तेनेनयोर्विभिन्नमेकंवेयन्यदेतत् प्रतिपा
दितंहि आवरणभेदप्रयोजकंभगवद्दवनमेवेतिपूर्वमे
वोक्तंवदंतितदयित मूलस्यान्यथैवसोरूप्यवर्णनेनभैरवं
णामावरणान्वप्रमाणाभावात् मंत्रानरेवटागलपंत्वादेवं
समाणस्यमूलमंत्रभूतमुपदर्शयति अनेनेत्यादिना
उद्वरगंपाशादिकंमूलत्वमिमादिववनेनपाशादिपद्दछु
त्वानिसिद्धयथयमबीजस्यनामकीर्तनेनपूर्वकंत्रस्ताग्रोमं
देःस्वरूपपरत्वप्रमसुदामाथ्यमेवातररसंख्यामाह पाश
मादिना वीजेन मायावीजेनषट्दीर्घयुक्तेनेतिशेषः कवि
नवीजेनवीजत्रयेणपकेकांगन्यासपक्षेकैकेनेववीजेनवी
जाभ्यांवीजैर्वान्यासउक्तिसूत्रवनायपकवचने नदिदंवीज
त्रयस्यादिराहृत्य नयावैकैकवीजेनैवांगमासउक्तिभाव
श्माहः रूह्लेत्यादि अत्रयोरशदलंवाहिस्तनेकमलेकर्तृ
व्यनध्यानाभिप्रस्यानामत्राभावादितिपदार्थादशक्तितः
तत्सहस्रेतनसहस्रे प्रजुहुयात् प्रकर्षेणतंत्रोक्तविधिना
नसेवछयाजुहुयात् तत्संख्यायाःपूर्वोपस्थितयासाताहेश्रव
णः अत्रनानतिरिक्तवेप्रवणावे भववान् ननुततोऽस्मृतवै
भवःस्यात् भास्करोपमतासमासवदृश्यकनयावा संलाव
हृभतादिभिः सकलगुणैर्वैत्यपेतायामाह तेजसेत्यादि
राजपदस्याभिषेकादिगुणविशेषप्रजापालकविशेषरू
फलपालनमलीनामप्यामेषुनराह तस्यन्नोमपीति साधय
दिति अनेनमंत्रेणानिशेषः अथैतन्मंत्रस्यार्गलनाम

श्री
विता
१२५
125

केंधारणायंत्रमुपदर्शयति आलिखेदिमादिना पूर्वमे
वचनस्त्रहयात्मकमष्टकोणं संपाद्य कोणाष्टगतुरेखाः
सर्वासन्नप्रसारयेत् यथारेखाद्वयमध्यपरस्परं संलग्न
त्वाड्डंडभिसमानाकारं भवतितथाप्रसाध्य प्रगलाग्रसं
वेपियथास्थानथं केवलमालिख्योष्टास्त्राणामुपरि केके
कोष्टसिद्धिं यथाभवतितथालदंतरवृत्तमात्तरमालिखेत्
डंडभिमध्याभयभागयोर्वृत्तद्वयं विधायेतिपदार्थादर्श
यथसाधुकल्पवाक्यः ततस्तुवहिर्वृत्तस्याष्टडंडभायरेखा
हयादारभ्यागतसमानेष्टदलानि सकेसराणि विरच
य्यवृत्तवयांतेवहिर्वृहंभूरवाभोभुरवपद्मप्रदिनकलशले
खेदिति यत्रशारीरानिमाणप्रकारः यत्केदालिणामूर्तिं स
हितायातनोभूविवष्टगलेसंपुटीकृत्य योजयेत् अष्टकोणं
यथारेखनायतेटयनोहरं अष्टाविरलतथाग्राभ्यां रेखाप्र
कृष्यमाणिकः शवाभ्यामगीलाकारं विदध्यादेवसिंदरेख
ननदष्टचेदस्याविवदत्तचेयततः पुनरंतः समाकृष्यपूर्वव
वृत्तमुत्तमं विलिख्यमाथकेरस्लवमसकाष्टगकमानत्र
केयथाभवेदविकोणानां च वमस्त्रये प्रगीलानि चरम्यामि
यथाष्टस्सः स्फुरानिवाति ततमध्यतः सर्वस्यमसाध्यामूल
मृतः पाशादियवकाणमालिख्यः मायावीजस्यमध्यस्यांतःश्
ववत्साध्यनाममालिखेत् चतुरस्रसवह्नाष्टकोष्टपुर
यायगामि तदंतरकोष्टपाशायष्टार्णामंत्रः तद
नेतराष्टकोष्टकामिन्यायष्टात्वरं प्रगीलेष्ठप्रचपूर्व
मायेनाहृत्तवीनोलिखेत् तदंतरालकोष्टद्वेष्ठकुद्वांधः
क्रमेणघोरशाकोष्टनामापनेष्ठघोरमातरौलिखेत ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रेखापिचेत्ह्रींरचेत्तस्यसर्वतोबहिःरागावरेत्तत्र
यंत्रगायत्रींदिक्पालवीजभूतमंडलंतन्मंत्रादीलिखेत्सा
मान्यशास्त्रादेवसामान्यतोविशेषतोऽन्यस्त्वमपिनविस्म
तेयंप्रकृतंकलशाहंह्रिभोगेचतद्द्वारवत्तरसादेतत्हे
हृदयंकृत्वानत्रयागप्रतिष्ठालिखेन्मंत्रमपिनोपेक्षणी
ये नहीदंयंत्रेनयंत्रसामान्येनयंत्रसामान्यपाकिंपोषात्
मंत्रेनप्रोक्तेनेतिध्येये उत्तरंगकर्णिकायांतु साध्यनामादि
कमध्येत्रीपलवं आग्नेयादिविदिक्कोणेषुहृदयादिक
ववोनानि मध्येकर्णिकायांनेत्रंचतद्दिक्कोणेषुवत्तर्षस्त्वले
खेत् पूर्वेषुनदाक्षिणनाष्टकोणेषु ब्रह्माणंमंत्रप्रथमंपार्श्व
दिक्कोणेलिखेत्ता पुनर्बहिःस्त्वनाष्टकोणेषुकामिन्यापस्मार
मंत्रंलिखेत् पूर्वस्वैस्मादि पूर्वस्वैपट्कं पूर्वास्त्रैरेककरस्य
वंरूपं पूर्वनपरषट्कं पंचेत्रांत्रोंत्रंत्रः इत्येवंरूपः लकारा
दयस्त्वेनारोपिवर्णाः प्रत्येकमृकारस्वरैर्ऐकाराःयोम्बाहृका
रस्यासनास्थितिर्येषेवंभूताः इहजलायिपादि पूर्वपा
श्चिमादिक्रमेण गुणगुणं पूर्वादरत्रयक्रमात् पंक्तिहृदयात्
पंक्तिहृदयंकृत्वानेकपंक्तावेव नथावपकपंक्तावेकैक
शोत्तरत्रयेपूर्वांगलेउत्तरगंदाशिवतमारंभ्याधार्धंकमे
णांगेनानंलिखेत्तादेतत्तगतोदिव्यतीयपंक्तावष्टकैकश
एवांगेनायमारभ्यहृत्पर्यंतमत्तरत्रयंलिखेत् तथ-
इति हांहृंह्रूं इतिचतत्स्त्वदीयपश्चिमांगेनाग
मध्येवरंहैंह्रांह्रौंह्रंह्रः इतिचतत्रातत्तराणिपूर्ववत्वपं
क्तिद्वयेपकैकशोत्तरत्रयंलिखेत् एवंदातितानुपस्य।
पितेयं इत्यचतदाद्रूपावर्णाह्रकारस्पोलालिखितामवाते।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५
शि
विना
१२५
126

ततएवमेवाग्नेय्यां पश्चाउत्तरतःस्रकारस्य सर्विंशतस्वरा
नालिख्य पश्चात्तत्पश्चिमतो वायव्यां विदिशि षट्दीर्घस्व
रानालिखेत् ततो दक्षिणा दिशि पूर्वे पूर्वतो हूकारस्य सर्वं
शतषट्स्वरानालिख्य पश्चाउत्तरे दिशान्तत्पश्चिमतः षट्दी
र्घानालिखेत् ततो नैरृत्यां दिशि पूर्वं ङ्कारस्य सर्विंशषट्
स्वरानालिखेत्तत्पश्चिमत ऐशान्यां दिशि षट्दीर्घानालि
खेत् तदुक्तं संहितायां शंकरनलत्रस्वरगोर्विंशत्यामालिखेत्क
रु तदो जस्वरसंयुक्तं क्रमात्कोणविवर्जितं एकद्वादशधा
तत्र वक्तव्याः क्रूरसंदीर स्वराः प्रकारयोः क्लीवहीना द्वादश
एकस्य वीजस्य क्रमाद्द्वादशस्वरयोगेन द्वादशधा पतितस्योर्द्ध
दिग्पंक्तिक्रमेण पूर्वपश्चिममार्गेलयोर्लेखा चतुर्दशेति तत्ता
दिवसयपद्यानालिखेत् हृ हां हृ संक्रमात् प्राग्वेदिकेपूर्वमुख
लिखेदुत्तरतः प्रथमे द्वितीये तत्र पूर्वो दिङ्नतान्तस्यदक्षिणे
शति दक्षिणतो उत्तरमारभ्य मार्गे लांतमालिख्यात्तरतो गंलाग्र
मारभ्य क्रमात्ते पश्चिममार्गेलायोल्लेखः तदुक्तं तृतीये पश्चि
मभागे तथा दक्षिणतो लिखेत् चतुर्थमार्गेले नासिंसल दउ
मरतोलिखेत् पूर्वादिविस्वरैरेकैकशः शाशातिवीजानां चता
रो वा अस्मिभ्र प्रायेण तृतीयस्मादि तथा तद्धदिति पदानां
चतुर्दिक्षत्वारिकम सूक्ते प्राग्ग्रे पूर्वं पूर्वं ततश्च मरादिशि लि
खित्वा पश्चात्पश्चिममारभ्य दक्षिणभागे लिखेत् तदुक्तं
भुवंभित्वा कं वीजानां नाताघ्नत त्रनियोजयेत् प्राग्यग्गेलापाद्वि
तयमाद्यं पूर्वं तत्रालिखेत् तथा पश्चिमतोप्याद्विकं दक्षिणभ
गतः कायमार्गेलायां पूर्वं च पश्चिमतः पश्चाद्दक्षिणभागे पूर्वं तस्मालिखेन्
यदुक्तं वायगेलायां तद्वनालिखेत्पश्चिमतः प्रागुत्तरांशे पूर्वं तत्र दक्षिणे
विलिखेच्चिकामिति ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

याम्यर्गलायामपि तन्नरवतः पूर्वमारभ्य वीजत्रयं लिखेद्वा
दक्षिणतः पश्चिममारभ्य पूर्वान्तं लिखेत् उत्तरार्गलायां पू
र्वे पश्चिमतः उत्तरदिशि पश्चात्पूर्वतः षडक्षरं वा षोडशस्वरान्वा
वीजानां वरुणात्तत्र विनिक्षिपेत् याम्ये त्रिकं पूर्वतस्तु दक्षिणे प
श्चिमत्रिकं ऐशान्यार्गलायां तु पूर्वपश्चिमतस्त्रिकं व
र्णयं पूर्वं तन्नोदवीं लिखेद्दक्षिणभागके नैरृत्यार्गलायां
पूर्वं दक्षिणादिशि पूर्वेण तत्प्रारंभः ततो उत्तरतः पश्चिममार
भ्य पूर्वान्तं तत्र लेखः ऐशान्यार्गले तूत्तरदिशि पूर्वे पश्चिमा
त्प्रारम्भः पश्चात्पूर्वतः षडक्षं नीरं सहितार्कवीजानां रेफं त
थोविनिक्षिपेत् लिखेद्वह्न्यार्गलायां त्रिकामायां त्रिकं प
रे दक्षिणान्तरे नाम गौकमालिङ्कवार्गले पुनः प्राग्दक्षिणान्तरतो
देवि पश्चिमाद्दक्षिणे ततः सर्वतः पश्चिमान्तेस्यापरकोणतः।
तस्मिन्नित्यं सर्वत्र वीलानामन्तरालभूताद्दोषापास्थितषो
डशकोष्ठवोरप्रासादं मन्त्रमुद्गमागोपथापभूतमा
लिखेत् ततः केसरेषु प्रप्रासादहसखरीकरयोर्मध्ये
प्रान्तमये मेहसखरे वेत्र्यपः मायावत्सस्वरः तथावर्प्रहं
सः ऐं हंसः प्रासादमादिसमान्वरीलेख्या षडक्षं हंसः प
दं वामनेत्रविन्दुपरिभूषितं पुनर्हंसपदं वेतत्स्वाराणाम
ष्टमालिखेत् खरहंदेहयगते समार्गीवापू थाभवेदिने
नद्वेखमात्तरसहितं मूलमंत्रप्रयोधः पार्श्वयं कुला
लिखेत् ततो वाह्ये वीथ्यां पाशाङ्कुशाभ्यामेकवेष्टनं संपु
टीयं वस्मकृत्वा तद्वहिरष्टलोममातृकया हंसीयं प्रान्ते
लोममातृकयान्तलोपं वेष्टनं कुर्यात् द्विकेर्जि: पाशमाहे
ना केचित्पाशाङ्कुशाभ्यामेव विवारं वेष्टनं मातृकाभिवे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
चिना
१२६
(27)

स्मनदृयेन हृदिरन्यदेवस्याङ्कुः तदेनत् पाशाङ्कुशाभ्यां तद्
स्ये हृल्लेखाकारेण वेष्टयेत् अनुलोमप्रकारेण मातृकावेष्ट
नं प्रिये तथैव प्रतिलोमेन मातृकावेष्टनं भवेदिति तेजो
तरोवक्रहृत्वाङ्कयेत्तथैव चतार्गलमिति चतस्रार्गलानां
लिखनादनन्तरं सन्तेयेसकलमर्माधारभूतं महीपतीनां
वशीयतं काकस्यामर्थ्यवशीकारे सत्येव मर्घे स्थवायितेवि
घणेति सकलानामर्मावशीभूतिमत्र भवेति यथाक्रमेणवि
शेषणानायासेन महीपतीनामधिगम्यते नचैतद्युक्तमनेनः
स्वेन वशीकरणयोगानां सम्भूतो विशेषणं सर्वेन वशी
करणयोग्यानामपरममर्मानां तथाकर्षेवितत्त्वस्य
र्षस्यापूर्ववात् संभोगार्थं स्त्रीणामाकर्षणविशेष
मार नीलपरेश्वरादिना समाहार्वाति प्रयोगकाले
नफलकाल ग्रन्थयानित्यमित्यस्याकियत्यर्थं तमित्या
कालापतेः स्मरविह्वलामित्यनेन न केवलमाकर्षण
मात्रमस्याः सिद्धान्ति किं तत्स्वानुमतसंभोगानुकूलतम
पीति वांछितामित्यनेनासमवसंभोगामप्याहरेदि
तिकाथिते विलिख्यति विहितलेखन्याविहितद्रवद्रव्ये
णालेखनस्यैवलेखनेविशेषोविवक्षणीयः साधनेसं
पादनापरिमत्तं पदांतरमाह वज्रेत्यादि वाह्यपुरद्व
येषट्कोणे पाशांकुशाभ्यां प्रवद्धां मायापाशबीजा
ङ्कुशबीजसम्पुटितमायां गुणशः विद्यामायालिखने
त्रिगुणाके तथा च पाशांकुशयोर्मध्ये मायाबीजत्र्यस्र
लिखेदित्यर्थः पदांवसनः भूर्जे सरोजे इति पाठः ॥
॥

यस्योयोनमतोमतोगुणावतोमानापितोमायातिर्नोमेघ
मोनयोतिंयथक्रलभूःक्रमोवलोजन्मभूःस्तूयास्यंह्न
नवीश्यंवाम्नुनयदेवाराणसीवासभूस्तज्जेसूर्तिंमुपाग
तोकपटलःशाह्नार्थीचिंतामणौ ॥ पूर्वेवीरताम
वस्येत्थैत्वेनोपदिष्टूतयानदाकोतायोनन्मत्रमुपदिश
तिततश्मादिना तत्रैवंसतिमूहालत्सोपटलानंतरमे
वैतदभिधानमुचितं तत्पटलयातगतंतयंत्रप्रवास्यश्वे
ष्टत्वादितिवाच्यं श्रीशक्तिमाग्नेतत्तमिस्मस्यतयंत्रप्रवग्र
यमभिधानात्मत्रयमानकाशक्तिवीजानेनूपणास्येवग्रथ
मेकंतेनुवितत्वादितिभावः ततःभुवनेशीमंत्रानंतरं
वीरंतफलदायिनीमित्यनेनत्वरितामशेतनूफुरंकत
योगतूफूश्रतिश्चलितंत्वरितफलदायित्वस्यमंत्रांतरेस
त्वेपितूफूश्रपिवृश्याभिधास्यत्वरितामितिप्रयमवरणो
तसूचनामनत्रतथाप्रयोगःस्फहिःत्वकारःस्फदिसंत्त
ककूकलायाःस्वकारास्यनत्वात् तस्यशस्वरसंयोगेस्व
श्रतिसिद्धं क्रमसुकार तदंतःख्रकारस्तस्यमगेतयकाद
शस्वरेणायोगेख्रेश्रतिसिद्धं तस्योस्वरूपं दीर्घेतगुख्रदंहूं
कारःसेवंतःत्वकारःतथावगेह्लीहंस्वेवख्रेतःस्त्रीहूंसे
ह्रींफदितिद्वादशार्णोमंत्रश्चकूतःफट्तनश्मत्रमंत्रशाने
शेषःतेचैवद्वादशातरश्मप्याच्छनयःक्रवीदिलिगार्ण
मक्रमणाध्यानदूयत्वप्राप्याणायमगमपरे मेनत्तूवर्ण
दूयन्यासःजानादेःध्यानदूयतेथादूमेकैकवर्णान्यव
न्यासःतथावैकादशातूराणांकमोरेकादशाध्यानेषु
न्यासश्रतिसिद्धोर्थःपरानपादश्रीक्रमतत्क्रमायाहृयमंपि।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शे
चिता
१२८
128

मापयावर्जितानिमित्येनेनप्रतिषेधिते तथाचवशावर्णाना
मेवन्यासःकार्यइतिकृत्स्नयमेपकवर्णस्यैवन्यासःकर
णीयइतिवदंति तन्नसम्यक् कृत्स्नयमपदेवैयर्थ्यप्रस
केःनान्वादिष्वपिस्यानाहेतुविध्यसत्वेननदेकतरस्यलप
वतेयोकेर्थयासोरस्यकरत्वात् प्रसन्नमतेवावोरेवस्यात
इयत्वेनमानादेर्विनिस्तूवनायतस्योकिरितिसंभवतिसो
रस्य मायपमेकवचनावप्रश्नमोपाप्यतामायापकेवप
नीयतेइतिसर्वेनिरवद्यं तन्नातेपकवचनस्यापप्रसोरस्यम
पिकमितिनकिंचिदेतत् समस्तेनसमपायेनद्वादशान्तस्मे
वेण पवकावर्णपूर्ववत्पामस्यमायावर्जितत्वस्यप्रतिषेधः
कृतःकृष्णीयेचकारप्रभृतिभिःसमवर्णैःप्रत्येकन्यास क
र्तव्यः नत्ववर्णपूर्ववर्णवर्जिताभ्यांद्वाभ्यांद्वाभ्यामपरायरागमा
सः यद्यपिपूर्ववर्णपूर्वैर्न्याविनापूर्ववर्णपूर्वोगमेत्रस्मागः प्रतीयते
इत्येतेनैतत् प्रथमप्रथमात्तरमात्रेस्यैवमागतोमेवोत्तर
स्यैकेकात्तरस्यैवापादानेनागमत्रस्पष्टत्वात् तथापिपूर्वस
पूर्वोगमेत्रस्मयःपूर्वःपूर्ववर्णस्तेनविवर्जितैरितिपूर्वेमा
देरर्थोविवक्षितः उत्तरोत्तरस्यैकैकवर्णस्यवग्रहणमर्थ
यात प्रथममेवात्रैकवर्णस्यवचनेनादेकस्यापादानप्राप्ते
पकवर्णस्यवाकांक्षितत्वेनानवगतरत्वग्रहणात् तेनोपात्त
वर्णोद्वाभ्यामितिनतत्रप्रतिषेधितः यद्यपिपूर्वपूर्वैर्विवर्जि
तत्वद्वाभ्यामित्यस्यावैशेषणमुक्तंतथापिकृदन्तरवा
न्कृतमपिकृमोदविशेषणमन्तोद्वाभ्यामितिविशेष
णत्वेवयथ्यंवस्यात् तथाचवक्षेरुद्रयामलेनमःश्लेषः
शिरसेस्वाहेत्यादयः तेहीं प्रस्थायपत्रे ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न्यंताः षडंगमंत्राः पर्यवस्यंतीति हृदयकौमुदीकृतः पदार्थो
दर्शीकृतस्तत्क्रमस्याद्यः खेकारः वक्ष्यवचनमाधर्यं खेम
स्थानाभिरित्यर्थः समभिवर्त्तौः तेकारान्तैः फट्प्रणवाभ्यां
हीनैर्दशाक्षरमंत्रमेवमेव मुहत्पन्नवमान्तैरेयादिप
दस्याहृणां समकं तेनांगानि हिवर्णानि कर्तव्यान्युपदेश
नशीतनेत्रान्तरवचनात् तथा च खेव हृदयाय नमः व
वे शिरसे स्वाहा ख्वे त्वः शिखायै वषट् त्वः स्त्रौ कवचाय हुं
स्त्रौं हूं नेत्राय वौषट् हूं ते अस्त्राय फडिति षडंगमासमेत्राः
पर्यवस्यंतीत्याहुः परेतमायाविवर्जितत्वस्य पूर्वमुक्तत्वन
मात्रापि न तदनुवर्तनीयं तथा च तत्फडिति षडंगमंत्र
ति पूर्वतनमत्रमपेत्तविशेषः यत्तु केसंहितायां पूर्वोक्त(
मेव दशाक्षरमंत्रमुपक्रम्याविधावत्तर्यवर्णादिसमभि
स्वतैरस्य ऊर्ध्वादंगानि षण्मात्रैः षट्क्रमेण कर्तव्यानी
ति तथा च ख्वे षगं हृदि रत्नु ख्वे तो षगं मेशिखा ततः त्वः स्त्रौ
षगे च कवचं स्त्रौ हूं यात्मषगं तथा हूं ते नेत्रेन विन्यसेत्त्वे
फड् अस्त्रमकीर्तितमित्याहुः अत्र षडंगन्यासस्यात्तरन्यासे
नरसकावापि नैव कार्यं किं तु षडंगन्यासान्तरमेव वर्ण
न्यासः तेन तत्तत्रागमविरोधः मूलेतथोक्तिस्तत्सकलम
त्तराणां विनियोगमुक्तैव कामिप्याक्षरविनियोगाव
कमुविनरुन्याभिप्रेत्येति प्रतिभाति ध्यानमाहस्प्यामामि
त्यादिना नाटकाहीन्यापि ल नदाहि पानिभुनीमित्यव
यः तन्नानं तकुल निकोविध्रवर्णी बाहि राजौ नाटकरूपो वा।
स्वकेशेश्वपा सोलाचित्रवर्णी केषुरापरपर्या यांगदरूपो
नतकमस्तपयौ वेश्वपवर्णोमेखलारूपो कर्कोटकपद्म(

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विला
१२९
129

नानो शुद्धवर्णो नृष्ठवतां गतोऽस्येयो नर्त्तकं विशालेऽङ्गला
राजनागकं पूर्वं संस्तुता वैश्यनागकं सौवं यात्र्य षलाहोश
नुश्रेता तथा शुनंतकालिकोऽविशौवहिः वर्णा शुद्राहूनो प्रम
के महत्वेणा फणानो समं तेहूनो वासुकिः शंखपालस्तु
त्रियोयं कवर्णकोनंतकस्तु महापद्मो वैश्योऽस्य वहो
श्वेतो नीलवर्णो फणां प्रवशतं तु कोऽन्यमागकोपद्मकर्कोट
कोऽष्टौ फणा त्रिशतकोऽसिनाविति पकस्तु तद्वं वेदिका
रूपः कश्चिद्दारैः परस्तु गुणारूपः कश्चिद्दारैः महाद्विपोऽ
वाञ्छनेनपाशुपतास्त्रार्थं तपश्चरितं तदा किरातरूपेणे
श्वरेणवरोदत्तः तत्समयेभवान्यपि किरातवेषा जाता शर्व
मांगोमपूरयि कृतमुकुटा पत्रैर्विरचितसोगावस्त्रागुञ्जा
हारेण शोभितस्तनभरा ग्रुष्टनागादिभिःकृतभूषणा भू
तिम्प्राप्तः तदाभवान्यत्र कृहादशास्तरमंत्रेणतेनाराधि
तानमस्तामोऽर्यार्जुनपत्नाद्धिपायाश्रृषिः प्रथमप्रकाशकः
मंत्रस्तत्रेति ओंह्रींनमोनिम्नस्वाहेतिमंत्रोह्यात्तरः ओंनमो
भगवतेशवराय महाकिरातरूपाय कंकालधराय ज्ञे
ष्टस्वरेभ्यकोनत्रिंशाक्षरोऽकस्तु मंत्रः तथा शिवपवोत्तरं
करमंत्रस्तु नेघांमानानिवाम्यर्थं पताद्वियोपासितः प्रथम
अष्टतपोग्नाष्यमंत्रं जपदशांशेनापरमंत्रंजपः शतांशेना
विरतंस्तत्रान्तरात्रिपद्यापादयोः कृतनः हृल्लेखस्यादिग्रंथी
टमष्टदलमध्ये षांडशाष्ठमानामावरणादेवनामं मन्त्रभावा
नयारकेमाहितात्या ग्रुष्ठपत्रैर्लिखेमध्येवाहिर्भूर्विवमालि
खेत मध्ये तथु वने शालीवे ख्ये मातृकावाहिः सर्वरत्नाक
रंनामचक्रमेतच्छादाहते आ वामयजेदेवीमुपचारैः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लकल्पितैरेतैरिति सृजामीत्यस्मिन् देशाद्याणान्तर्वर्तिनाकारमपि
भवतीत्यर्थः अत्रासनमेतदमुद्धरति संवर्तकेनापि कला
ग्रहेंदुः विंदुसम्पुटत्वकमेतत् वक्त्रदेहेति सद्रूपादि
दन्यापि स्वरूपमत्रः तकारो विंदुहितोपस्वराभ्यां पुनः
कार्यः पंचाननायेति स्वरूपं हृदयेन नमः नथावृत्तेदं हृव
क्त्रदेहकवचनेत्रास्त्रैः इति गुल्गगलग गनंअं हं हां पञ्चानना
य नमः इति त्रिंशद्वर्णकः पीठसृजामीत्युक्तः आवरण
सृजामाह ध्रुवैरेत्यादिना ध्रुवाणि वह्न्यादीश्वरादिकेसरे
षु संसृज्य कवेरेशानकेसरे घृणान्तां गायत्रीं सृजेदि
त्यर्थः अत्र विशेषवचनान्नैऋत्यापि केसरपर्व सृजाम्य
त्रदेवतनपायथाक्रम पामकेसरे पकथेव सृजेति सर्व
नोऽविशेषः पूर्ववदेवांगदेवताः केसरेषु मध्ये पुनः के
सरेषु अग्रभागे घृणान्तां सृजपितापुन स्तथैव गायत्रीं सृजेदि
ति हृद्दीपिकाकारः तदेतत् यजेमंत्राष्टकं तत्केस
रेशायांगदेवताः सौम्यघृणीतां मैशी वगायत्रीमभिसन्न
येदिति नेत्रान्तरविरुद्धं लोकेशान्यादि लोकेशानामिन्द्रा
दीनामिवायुधानि भूषणानि च मासामित्यर्थः वाहनव
गोपरेष्वीदमुपलक्षणं तेनेन्द्रादिसमाहं तन्यपैरावताद्दि
वाहनावज्रायायुधान्तं कार्यमित्यष्टशतकं यः क्रमाद्धुवेनौ
त्यके अत्र प्रथमाकं व्याहृतिमातरकासमभीदीर्घकव
वायत्तरकोऽतिभेदः ओं ओनादितं समंशं सां तेन ओं हं कार्ये
नमः ओं शिवचक्षुषे नमः इत्यादिमंत्राः पर्यवसिताः केचित्
कारमात्रमाहोरायवयेति देव्याग्रेसन्त्यांवोंकतत्तातेद
लेभ्योवादिभीगोपरकार्येनमः इति हारसमूहपरहारप्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
श्री
विता
१३९
130

सामान्यशास्त्रयामस्पदक्षिणवामपार्श्वयोः क्रमाज्जयो
विजययोश्च प्रजापिनाकारात्सहः किंकरः प्रजननीयः न
मंत्रमुद्धरति किंकरेमादेना किंकराय रत्नरत्नविनि
नास्थिरोभवत्रफट्कृत्यद्वादशान्तरोमंत्रः किंकरप्रजायाः
क्रमशानिश्चयामवसाने वंवरारिक्रोदिलानि मूर्ध्नि निशे
शेरोमालिनियक्षोति किंकरध्याने ग्रंथतोकेशानप्रजनी
याः शक्तीनामेव कार्यादीनां तद्रूपत्वात् ग्रंथपदवतदाग
धादिधारणात्संसोप्युज्यते ग्रंथपदमूलेग्रत्नतेश्वादिप्रजा
नोपादिष्टेति केचित् केचित्तु याधिरूपानेवेशादीन प्रज
यत तदुक्तं तेनत्वामते योधिरूपान्दृशानायासलहाग्राव
रणायजेदित्याद्यः परेतु मूलेनुक्रमापिना केशादप्रजनेश
मान्यतया पूर्वमेवोपदिष्टामिहाप्यग्रतिषेधामितवदेवे
पतरवीप्रजायामामारण्यवृत्तप्रशालमाभिप्रेत्याह ग्रारभ्य
विनि वतोद्देवीरित्यादः प्रयोगानाह यानीमादिना ग्रन्थ
पनरदेवताकरोमप्रयोगे श्रमचाहिकामनाभेदेननव
तरसवतंतपश्चयानिषट्कोणादिकंउपादाने ग्रंथंतरे
वताविशेषपवैकतत्रतउपादानानिमितामितिभावः नि
नेच्छयाति गुरुकार्यश्चायांगुरुसंख्यातप्रकार्यश्चार्थं
लघुसंख्यायादेयत्वाद्यः यदुक्तं तन्त्रान्तरे द्रुतसंख्याव
माद्दशीसहस्राणिश्रुनानितकी लाहंवगोरवंकार्येव
वार्यानिशुणाश्चरेरिति मातृका वर्मलोतिभाषायाय
मिद्वा केरतैः भायनतेषः ग्रहैः विभीतकफलैः पूतमेव
लाभिमंत्रिताहामावर्णिषणाद्रतिभिः प्रवेवतक्रतसपाला
विनोहातामसमभागेः क्रनामृहिकाभावितः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सतीपरक्रमादिभयेनाशयतीत्याह विलोहेत्यादिना
यंत्रसामान्यप्रक्रियाप्रामलेखनकागायत्रीन् हुतानंतरं।
तेरत्वरितादेविशङ्कांनेविघ्नेहेपदत्तुहृहेरन् नेर्णीविधी
धीमहिचतनमादेवीप्रचोदयात् गायत्रीत्वरितायालजं।
यान्मानिष्यकारिणीति धारणामंत्रमाह मध्येइत्यादिनं
मध्येसरोजेसरोजस्यमध्येदशदशकमलकर्णिकाया।
मितियावत् आदौदशदलेकमलेनहाहः षट्कोणेनदु
हिस्त्रतुरस्रं कार्यं नवकर्णिकायांमायावीजं तद्दीनस्या
नः स्ववांछितकामितायंप्रचधनादिसाध्येभोनरितेत्से
वेत्पपक्षतयंत्रदेवतापदंसंयुध्येतुपतेनामेषापियंत्रे
भरेवतापदेलेख्यमितिधानितं प्रकृचेनत प्रत्ययाकर्णि
कायांलेख्यमोंविमादिक्रियापदस्यकर्तृपदसाकांक्षत
याविरस्यापतेः अतएवहृन्मयेत्रप्रस्तावेहृन्मतरत्न।
रत्नीनिलिखेत्स्यष्टमुपदिदेशसद्दर्शनसंहितासूत्रप
वलिखेत्साध्यनामायिकमादिप्रकमितिसहितायामा
दिपदं यंत्रोनरमाह तोरङ्गमिति तारस्त्रपोदशस्वरः स
विंदुः कर्णिकायांप्रणवंलिखित्वातदनुङ्कारकवचर
पेतदंतः साध्यकामनादिकंलिखित्वामध्यात्रार्णान् मायाहृप
तारवमेराहतानमायाबीजेनाविवारवेष्टनेकृत्वातत्रहादि
रपः कमलमष्टदलंकृत्वातद्यपरिवदेकणोतन् तस्यांतरि
रेयंत्रेवेष्ट्य एतद्येनस्याद्दोमुखपदवाच्यकमलस्यांत
रितनवारजानानामितिसंतासाध्यनामादिकवचप्रण
वानामंतर्वाहिर्भावश्चावितिरेविदित्यवगम्यितेनमन्त्रेनाल।
याने यंत्रोन्तरमाह कोणानामित्यादिना एवंपरायणदः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
शा
चिंता
२२९
131

त्रिकोणत्र्यायतनद्वादशरेखाभिरेकविंशतित्रिनशान्तेके
ष्ठानीयेते तत्र सर्वतोमध्यकोष्ठे साध्यसाधकादिनाम
युक्तं प्रणवं लिखित्वा शिवेश्यानमारभ्य क्रमेण प्रणा
वमायाबीजविनाकृतं स्वेनदशाक्षरतामापन्नमुक्तमूल
मंत्रं द्वादशस्वालिखेत् प्रसङ्गात् प्रष्टव्यानीशादार
भ्यानन्तरेहोमसन्तर्पणानः कृतयोगानुपव प्रसंते
मध्ये गरुडमंत्रबीजं तत्र साध्यादि लिखेत् अभिवास्म
मेजयबीजस्य वश्यमायाबीजस्य श्रीं शां मों श्रीं बीजस्थानः
साध्यादि लिखेत् केचिदाहुः मूलोक्तप्रणवं लिखेत् ओं त्र्य
काक्षमिति ते प्रष्टव्याः मोक्षकामनायामिति चेत् तादृश
फलस्यैतद्यन्त्रप्रभवत्वे प्रमाणाभावात् तद्गोचरणापत्तेः यतद
वनस्याप्यसाधकत्वे नापि वर्णानां तत् प्रयोगानन्तरमाह एकाशीती
स्थानेना दशपूर्वापरायतनादशोदगायतरायतनारेखाः
कृत्वा एकाशीतिपदानि रचयेत् तत्र मध्यकोष्ठे दीनेष्टका
रेतन्मध्ये साध्यादिकं लिखेत् ततः पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तर
दिग्गतानि पानि नवनवकोष्ठकानि चत्वारि पदानि तेषु त्र
सः वर्षादिनि वर्णान् नवं सम्यक् लिखेत् त
तो वाराहेषु चतुःषष्टिकोष्ठेषु दक्षमाणं सर्वतोभद्र
वेदपल्लवी मंत्रमोक्षानादिक्रमेणैकवारं लिख
त्वानेनरेव नैर्ऋत्यादिक्रमेण पुनरनुलोमवत् तस्मीमंत्रं लिखेत्
ततश्चत्वारि शास्त्र फट्कारस्य स्थाने तदुक्तं अग्नाविभूते
प्रकटीभूतेन यद्गेहे शोभिता सर्वपंतरतेन यथास्यापवे
भूतयानानां तथा चतुर्विंशतिर्दिशोदिशोदिशी
पत्रैकाक्षमावप्स्यत ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

येनमः ऐं क्लीं लक्ष्मीयंत्रेऽपि फट्कारमपहाय वषट्कारं
ततस्थाने प्रतिपत्य पंचवासितत्वारिता विषये वेवेष्टनमा
त्रलक्षणमेनैव चैव शस्त्राविवेष्टनं तेनेमं यारानेन पूर्वं ये
त्रबीजं प्रकृत्य पूर्वं त्रैतानि हृदयाग्रभाग्रामिश्र ग्रंथग्राधातत
पादानेन्यथे स्यात् तस्मात् हृद्वषट्कारमधिकमेव तत्रया
दिल्यं समपत्र मे चेणा वेष्टनेकतं व्याप्तिमेव मूलकृतामा
शापहति ध्येयम् ततो वहिर्लीतेन वकारेणा सविंदुनावे
ष्टयेत् ततश्च मूलयंत्रे वकमलेन भुक्तकलशेन वेष्टयेदि
ति बीरतयाहि वत्रादिंगवच्छेदेने वेष्टनेनायेयादि
विदिगवच्छेदेनापि वकारेणात सर्वासु दिगवच्छेदेन
पीत्यपकर्षप्रकर्षाचापयिते बीतप्रवीतमितेन चतत्रो
के तंत्रांतरेष्यस्य फलश्रुके यमे नतत्पूर्त यंत्रे लक्षणावि
स्त्रगाप्तरा त्रुयेन भैरवेणापि हृदयेनोक्तेन व सर्वेतेव
शमा प्रातिविधायंत्रप्रभावतः नथा रुअंसमम्बरिकयं
भवेनालिखित्वा संपूजयेत् परमनुग्रहवक्रमेनतत सर्वो
नेरा भवति तत्र कुटुंबवर्गः सर्वात्मना वशगतोनाविवं
रणादेति लक्ष्मीमंत्रे लेखनेनोपदिष्टमुपदिशति श्रीम
मन्यादि श्रविंदुश्री बीजं मध्यरायिसरोत्तम यश्रुगं सदा
यंप्रयेके श्रुनरपिवतत्क्रमवशात् सदोवं सोनाया
तामिवपरकाश्रुक्रमवशात्मनस्त्रैनेमापालविधिलभु
नास्योन श्रमरिमेविलोमतप्राप्त्यापश्रुरवसाधि वनाम
श्रुवलः सतयोलोणोमी श्रुनरपि मतासुक्रमवशात्
रत्या सम्यक्स्थरकपनेनाश्रुहृत लिखेदित्यादिना प्राक्
प्रत्यकृगतानवदाहित्सोतरगतानाश्रु नवरेखावोलेख

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विता
१३२
132

वतः षष्ठिपदानि भवंति तेषां स्थानमारभ्य क्रमात्पूर्वो
क्तश्रीमंत्रं लिखेत् ततः कन्यादितेः स्थानमारभ्य पुनस्त
मेव श्रीमंत्रं लिखेत् माघ्यादिगृहे क्रियादयो द्वादशको
णगता हिमूर्ते पशतिस्थानि निवेशात्क्रमात् राशीनैस्त्र
दिगवास्थितनया कन्यापदान्तहाभः शीरितेप मंत्रं ववृ
ंतेयाति षष्ठ्वंवत् वनादिदानस्ववं त्रमध्यगतेषु चत्वा
कोष्ठेषु विद्वालित्येनतृतृर्वं यंत्रोक्तमामांस्ये प्रकारेणपि ले
खयेदिति ज्ञानवानिन्दुकं भवति ठकारमालिखेत्स्था
नः माध्यादिना मतिलिखेत् व त्वमामाराघ्वाउशकोष्टकयं
त्रोक्तरीत्याविनिदिपोदितयं धः मेत्रोत्तर मुद्धरति कवच
मित्यादिना स्तुंइसकारो भगवान् पञ्चनं देवेतः शनि
मत्तेरेमवः ग्राम्यामित्नमनयः दृष्टाकरातेकृद्वय
तिगतैत चतभिर्वर्के भौघराणागीति वानयः कानेह्या गु
ह्यपोगाढेषाणांतप्रसारणात् त्रिशालमुद्राभवतीति
तेयम् भ्रमाभवेदिति यंत्रोत्तरमाह ग्रवशा पयत्रे हेरू
द्रास्त्रीरति शार्यनयोः तेकारो मध्यस्त्रीति स्वरूपमि
त्यर्थः त्वसिद्धाभगात्कोवे भूस्त्रापिहीनाश्वशोकेनयस्त्र
त्वकारो भगात्सुगणातोरिमत्रो गतावपकारी नेत्रोघ्रा
नपिरः कवस्पकतेमोहे वीभिन्नेः द्विकते: त्रिनिगुते
त्रिलहे नित्यामंत्रमाह नात्विमादिना ओंह्रीयेनित्याक्लिने
मदद्रवेयेह्रीं स्वाहेति पंचदशाक्षरो मंत्रः वाग्भव इत्य
भ्यामित्यादि वृत्तपादान प्रकारः वाचविनापोत्यने
नवाचास्यानं ओंकारो पुनरगम्याभः कर्तव्या इत्यर्थे
भवति मंत्रोत्तरांसिद्धालयमर्था : ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गाग्निकूर्चे शसैः स्वैः स्वैर्वर्णैः स्वेन च वायव्ये नान्यस्योगव
ह्रैकेवावैवश्नन्नंगानि विन्यसेद्दिनिर्दशनान् त्रिको
णात्रिकोणाकारे ह्यीपेन्द्रासमन्वइमध्यस्थितं स्ववान
स्मिन् ह्रीपेमाणिक्यमेतरंपस्वनानवरत्नसिंहासनेरवि
रविसतत्रयपंधपनानास्यकर्णिकायांत्रिकोणंस्वा
देवीं नत्वावैरविंनयेद्दिनिसवेपः देवतांतरेपीठशक्ती
नाऽनवसंख्ययानध्येवाग्रापिभवेद्दिनिभ्रमनिरावको
षेपापवनदेवतापांचनस्वपवपीठशक्तपीनवेति
विशेषमप्युपदर्शयति चतुःशक्तीति अग्रे शक्तिरपस्यर्व
मादेरीशानादेरेकोणत्रयेपुस्वाचवनध्यास्तमध्यपवन
वायवेकोणषोडशादिमध्येचनवशक्तीर्न्यसेदिमाइति
नेत्रानरसंवादि निपदाधोदृशीक्तनः वायोपयजेद्बसश
क्तिमिति पाठस्यमूलपुस्तकेदर्शनादितरकोणपुर
जनेवायव्यमात्रस्यत्यागश्चस्यामीरस्याधायकत्वाच्च
वायव्यपवग्रस्यशक्तिमजेतिहर्षकोमुदीकारः ग्रांवा
मायैनमः ईं ज्येष्ठायैनमः ऊं रौद्र्यैनमः पें ग्रस्यशक्त्यैनमः
इति मन्त्रास्तन्त्रनायामुमेयाः केचित्तु शाविण्याद्वि
शेषणास्याप्युक्लेखः कार्यः तेन ग्रां श्रीवित्यै वामायै न
मः ईं श्रां ह्रादकारिण्यै ज्येष्ठायै नमः ऊं स्तांभिन्यै रौद्र्यै न
मः इति प्रयोगः ।मित्याक्लीम्याङ्कः मायायामिति ह्रींसर्वश
क्तिकमलासनायनमः इति पीठमन्त्रः ह्रीं श्रासनायन
मः इति मन्त्रं केचिदाहुः ग्रादिसरवग्गं ग्रग्रा इति ग्रंमय
र्त्रमेप्रेवः इति क्लीं वाग्भवस्तत्त्व इति चत्वार यनेरश्म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
विल
१३३

133

रैर्विवर्जितास्त्रयः प्रस्तयोः षट्स्वराः क्रमेणानि मायश्चस्मी
नां बीजमेतां भवति तथा च श्रुं नित्यायै नमः ई श्रेयश्चाये
नमः इत्यादि मन्त्रे देवतेषु नित्यादयः पूजनीयाः षट्स्वरेष्वा
द्येनेत्यादेर्वाच्याः प्रपरोगपृष्ठे लिंगरेणानुस्वारेणावा
वा सस्थानविशेषेणाश्चाः पंचानामपि कामानां हका
रविसर्गाभ्यामपि कामयोः शुक्रं कामबीजमेव बीजं क्लीं
वाः पूर्वोक्ताः प्रोष्ठ हृदयेषु पंचस्वरोपाभिः षड्भिः स्वरैरहिता
श्चत्वारस्तिदशस्वराः चतुराननेन नकारेणसबद्धाः स
नः क्रमेणरमादीनां बीजं मन्त्राभवति तथा चाष्टदलाय
विषोपितः पंचकामाः ह्रीं ह्रूं अनंगाय नमः इत्यादि मन्त्रेः श
णः तत्काममयपीयूषेयोः जेरसेनमः जोविरसेनम
इति मन्त्रे ईशानखक्रपः पूज्याः चतुराननो अत्रा मेनक
कारस्ताभः तथा च कं कामिन्यादीन्येव रमादिबीजानीति
ऋषकोमुखीकारः मंत्रान्तरमाह वाग्भवेत्यादिना ऐं क्लीं इति
त्यक्त्वा नेमरह्वे साहां इति द्वादशार्णोमन्त्रः ऋष्यादिमादि य
थ ऋषिछंदः प्रभृतिनोक्तं तत्र सिद्धतममन्त्रतया आख्याय
होवप्रयोजनाभावान्नतदुक्तिरिति कश्चित् प्रत्यव
रितं एवं मंत्रोपाख्यानपवन वर्ण्यादिरिति केचित् स
होवाकाष्ठेनपीठेत्यादिना घत्र यस्मीदानीति दश
स्त्वतनदेयमेव वर्ण्यादिकथाध्यामिति कश्चित् मणिरे
कणाः पूर्णकपालः सशपूर्णाः कपालाः वाहनाश्चेत्या
दिनापूर्वनिष्क्रुष्टमासापायसबाहनायेत्यादिमंत्रस्योल्ले
खाः कृते मंत्रान्तरमाह वाग्भेत्यादिना ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कामबीजस्थाने मायाबीजे प्रतिपद्य सर्वोक्त द्वादशार्णीयवा
ये मूलपीठपूजायां श्रीविद्यनेनं रक्तसमुद्रस्तदुपरि रत्न
नौकानन्तद्वादशदलदले कमलमिति शेषः मदनधनुः र
त्ववाणैस्तनभरभरणात् स्तनयोरतितिगलाक्रान्तभाराधि
क्यात् द्वादशदले श्रुतेश्वायाः प्रकादशशाक्तीः संप्रस्त द्वा
दशान्तमेदले कामः संपूजनीयः मेखलाद्यावर्णी वेगवती
कामस्तुताः स्तुताः इति तन्त्रोक्तवचनात् ध्यानप्रवशाक्तीना
मेवं ध्यानेन समरसीति सूचनाय शाक्तपद इति ध्यानप्रधाउप
क्तानन्तरये वशाक्तीनामेव तत्त्वसम्भवाद्रूपरस्यनतिध्या
नकेस्मात् स्मरध्यानं तत्तेषां तेषां क्रमशः संप्रदेय मातः पूजा।
न द्वादशदलाद्बहिः पूर्वभागादिप्रादक्षिण्येनाष्टदिक्षु कर्त
व्यौ चैषु रंभसमाह श्रीमदादि नाथः लकंडकंपेके समुद्रकः
श्रामरणासंपुटं गन्धादिस्थापनमात्रमिति केचित् तूणीनो
सूर्याद्यादिस्थापनमावनीति वचनस्तः सौम्यप्रवदक्षिणप्र
सस्याद्दिभुजा दक्षिणहस्ते वामशादकवनस्पयं यन्मेक
मेकैकस्याः वामहस्ते पुस्तमयं सर्वासां निरापेक्षरेणाक्षे
वूरः साधारणो भयामिति वचनात् यन्तनहनो स्तकन्तो ज
लोः सौम्यादिष्ठाणीनो सूर्यादिस्थाव्वैवप्रभावनीति तेशोन
रेक्कनामालितमुक्तं ननेत्रोनरनये वसमाधये पूजनेनाथ
गास्यमावर्त्तिकत्वेषामभिधानमाव्रपकत्वं धनाय
विधानत्वं इति मुनेः क्त्वा विधानेन स्थाः षट्कोणं पूर्वमालि
ख्य मध्ये चं यतिलेखितम्धोः वीजपातान्न षट्कोणकोण
पुष्कमपालिलेखन वाघेवसूदंकर्पोरीषस्तवविभूषि
नं च नरस्वं चनर्तं रसभूयिनं मेउलोलिखेदिति तेत्रोनेयाक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
विता
१३५
134

यंत्रस्यापरिज्ञानेनाविधिमत्त्वेपस्य आग्नेयादिषट्कोणेषु
केनापि ननहृल्लेखावाविहितेनयोर्द्रश्येतन्मूलविरुद्धत्वा
त्वेपस्य आग्नेयादिषट्कोणेषु क्रमाद्धृल्लेखाप्रमनयुः स
गेताः षट्देवताः पूजनीयाः ततः पार्श्वयोः सव्यवामतो
ह्वौकारनिधीपूज्यौ केसरेषु गानिपत्रे शुद्धाल्पायाः चतुर
स्रेषु ब्रह्मवीथ्यां सर्वेषु हविनारूपधारिणः इन्द्रादयः न हृदि
द्वितीयवीथ्यांस्त्रीरूपधारिसायव वज्रादयः चतुरस्रात् बहि
वतहृदीरोपतेदहनमितिकेरवासर्वरितभवंतीतृके
रवीथ्यो ह्यमितिनाशकं नवाग्नेयदेवताविशेषरस्मि
त्यपिभ्रमितव्यं सामान्यशास्त्रस्मरणार्थमेवदमस्यदवि
धानमितिध्येयं यथासूत्रांस्तकशक्तिविशेषमंत्रमाहपा
शमादिनापाशांकुशेयारेनः प्रविष्टत्वमेवशक्तेरवतम
टकेयिंहींशपकारस्यस्वरः सटकं सप्तमीयस्वरे नेनगों
ग्रांह्रींक्रोंयादृपरमेश्वरीस्वाहेति त्रयोदशाक्षरो मंत्रउद्ध
तः स्मरशरीरवशमायापाशेनावध्यमंत्रकेष्टशक्तिशे
षः केवेवधाध्यपाशेनतितंत्रांतरदर्शनात् वागालतंयव
लहे यंत्रधारणार्थकमाह ग्रांलिख्यमादि विकारः घा
रश पंचश्रवोपराः पंचदलिणानगेरवाः क्रमाद्घोरशको
णमस्यायमध्यस्मा वनः कोष्ठस्थगतावनंदनसाध्यनामले
खिवेशानमारभ्य प्रादक्षिण्येन प्रणवगहनान्द्वादशामंत्र
वर्णानालिखेदिमाथाः ग्रनस्पुणीमनुमाह मायेत्यादिह्रींन
मोभगवतिमाहेश्वरि ग्रनपूर्णेस्वाहेति मंत्रः ननुकोणातर
मकारस्वरवणादिकोयणवोमनुशासनायकारेणभावे
नेकंधनदादेशामरूपातंत्रपमासारत्याह सममपादि नर्थे
वनेनोकमस्यमहादश ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वरत्वस्यशाखानापत्यासंधींविनैवाग्नतङपादानेनिस्त्रीय
नइतिभावः अस्यश्रीलक्ष्मीगायत्रेछंदः अग्निर्देवो
देवतामायाबीजंस्वाहाशक्तिः अन्नसमृद्धिधनसमृद्धिसि
द्धयेजपादौविनियोगइतिटीकाकृतः मायथेति षट्को
णेषुक्रमेणेतिशेषः इंडुराकलाभरणांशिवं श्रियासहेति
यतेनकेवलंभितयान्नसमृद्धिनोस्याः साधकस्यकिन्तु
धनसमृद्धयोपायानान्नसमृद्धिरितिधनितं यथावनीमि
त्रमाह मायेत्यादिना अत्रापिपूर्वोक्तापवसूच्यादयः पत
लंते तत्तद्येकाम्यंमंत्रमाह षट्कोणइति षट्कोणक
र्णिकायां तस्यारेफभागेसाध्यारव्यां इंकारभागेसाधका
रव्यांश्चसाधः कर्मपदंलिखित्वा साध्यान्वदतिरंगषट्सुको
णेषुशिष्टान्षडर्णान्वर्णान्लिखित्वातदहिर्हनहृद्यान्यं
नेरमातृकाशीशावेष्टयेदित्यर्थः अमदयासमाह तारासि
त्यादिना अमदयासमंत्रस्यलक्ष्मीनारायणऋषिः वृहती
छंदः अमदश्रीर्देवताश्रीबीजंक्लींशक्तिः वश्यार्थेन्यासवि
नियोगइतिसंकल्पः गंश्रींहृदयायनमः श्रींकांशिरसेस्वा
हा यंनंकाशिखायैवषट् धामकाश्किववापडू इतिहृद्
रिनेत्रायवौषट् पुष्टिकारिअस्त्रायफडितिमंत्रैः षडंगन्यासं
कृत्वाभारतीसरस्वतीसप्तमपटलोक्तरीत्याध्यात्वा प्रणवं
नेसरस्वत्यैनमः इत्युच्चार्यप्रणवमात्रेवोवाप्याशिरसिन्य
से नवमपटलोक्तरीत्याभुवनेश्वरीध्यात्वाह्रींभुवनेश्वर्यै
नमःइत्यादिरीत्यामायाबीजंललाटेन्यसेत् एवंवैरमाणं
ध्यात्वा कृत्वाअस्त्रायनमः इतिदक्षिणनेत्रेप्रकारंन्यसेत्
अग्निंपंचमपटलोक्तरीत्याध्यात्वाग्नः ग्रग्नयेनमः इत्यादिरी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शं
विता
१३४
135

माग्रः कारेवामनेत्रेत्यसेन सुरेवल्लनाकारेणाहंतानेठका
ठेचेदमसेन मशतिशेन्यावह्नमाशाशीन्याचंइच्छायन्नमे
न ग्रह्ममपटलोकरीन्याक्षियध्यायनुश्रीक्षियेनमशने
निह्वयाश्रीवीनेन्मसेन तद्भंजेइयोलल्मीगजेंइयोन्ला
ॐदेङ्यवलोकलगाइमदोल्कदो लसम्यकरशोभाप्ये
स्मरंरहतोगनोभजेइतिप्रकारेणाध्यानेनकृत्वास्रागनाय
नमः ह्रांगजायनमः इत्यादिदिशास्वाकारेचदाहिनवाम
गेइयोर्न्यसेन सर्वकामदीनेन मृत्वमाजेनेकृत्वादशाली
मेचम्यशोषनववर्णानामपिसकृत्स्मरणंकृत्वापूर्वोक्तये
वादेल्यान्यसेन इयोस्त्वेविशेषोयच्छिरसिनकेवलप्रणा
वोन्यस्तव्योपितुप्रणावचाग्भवोह्यावपिति विसर्गस्या
नेप्रथमस्वरस्यासपचेष्ठः स्यातितिमिरेषेड्यतोनिसः से
देहरंवइकनयावासः सर्वोग्रेरूपनयाध्यानानस्यातिमे
रखंइकबेनमत्वे नेत्रयोमांसमेवरूपनयापदार्थसना
संदेहरवंइकनयावासलेनध्यावयविह्वकारइपोसाग्रम
मोइन्यर्थकरणान्म्भननाध्याकारस्येवमासग्रायाति दर्श
नरसुमेरइहृतस्तंगनेरप्रणावंवाग्भवेमायामेसठश्री
वमेन्त्रपोः मारोवहिवह्नः योक्तोदशार्णीसमठामन्त्रारि
नि ॐऐंहींश्रीमटप्रश्नौ साहेतिनउह्वारइतिदघकोमुदे
कालानुसारिणः कोविनवाणीमालावरूपाशिवसमिगिरि
मनाशाकिरपालनाट गृहोरमोकवहीविधुरपावदनावे
श्वेनंदानरूपंश्रीजिह्वाग्रसप्तमपदइहकविरूपोसवोदीपप्रकालेवर्ग
मामुखश्रीमुखादिभुवपशः औतिमभाकरः स्यात बोरुशानमस्त्र
नेमकारस्येवेननन्मतेन्यासउस्येवाविशेषः श्रेमठन्यासोतिपलत्सेसाध्ये
इवापपन्नामदमरस्यानभूतगारथ्यालेशमग्यारवानप्राप्रमामाइः शंतसेहपः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यस्यायेन मतो स्मृतो गुणवतो मातापितोमापतितो मयेम
निधीतिपयक्तलभूः कृमीवलोजन्मभूः स्वपास्यकृतवीर्य
वाच्युतपदेवाणाणसौवासभूः स्तजेष्टतिमगात्वभूमिपर
लःशस्त्रार्थविंतामणेः अयद्वगोवोजसत्तेरवेनपूर्वेषुक
तयानन्तरूपाकृतायाद्वगोमंशनाद ततश्चेति दृष्टयन्तउ
वादि अहष्टेस्वगादि अवितर्ककारःकर्णःपंचमस्वरःभूपःउ
नरोपि अप्सोडुकारः स्वर्गोवानितिसाते येलेदमापिवोतात
रामितिधनयिते यकृत्तमेवेनरेफपवविसर्गः इतिपदार्थो
दर्शकारः नहीदंयुज्यते मूलवाक्यात यत्तमेवोद्धारना
यतेः तस्मादेवव्याख्येय रामहितः सकलसवामोगस्वमर्गःत
हातृपंचोतकः गकारोहितमापूनः सरेफउद्दतोनेनेतिसर्वे
स्वेष्ठ ननसाविन्यात्रिमात्रयाद्वकसविशेषणसावाउभयथा
विउकारमात्रस्यायाह्वकमेवेतिचेन्नतस्य ननमनेपिअसत्क
नेपतनत्कृतारस्तन्मतेकागतिरितिचेन रस्यभूपदवतः
सत्यापाःयपदमेकं संख्यायाद्वकमितिनयोगासंवस
ख्यावगमः ननस्त्राशेशायव तेनभूयरत्नस्यपंचमवाति
स्यर्थः असाविति अविपरं नथावाकमवाशिष्टउमात्रलाभः
यद्वा असौसविशेषणोविः मृपः पुनरपि अविवृयतेवि:।
नाविघनेत्रिस्तनीपायवउकारहितदकारेकारगविंदवस
योचटकास्नवस्तनीयाभावाकेमवतस्ववाख्यानतत्रमूय
रत्नस्यामोरस्यपूर्वोपाधितमेवपुनरूपादानेपुनभूपःप
हादिकं प्रयुज्यते नचनयाकर्थविरूपाधितामितिदिक्
पंचोतकोमकारः प्रतिष्ठाहितीयस्वरस्तेन पुनः मौतिकेश
रशास्वरोपसामसनमतः आम्रपीमृतः समाकृतोपकारः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शं
विता
१३६
136

नयाव ॐ ह्रीं दुं दुर्गायै नमः इत्यष्टाक्षरउक्तः देवीं नमा
याशक्ति ह्रामायैरिति ह्रांह्रीमित्यादिषड्दीर्घयुक्तेनन
मस्कारांतयुक्तेन मूलमंत्रेण षडंगन्यासकर्तव्यः यथा ॐ
ह्रीमनेन हृदयाय नमः इत्यादीनाम ध्यानभोवाचमंत्रेकार्य
इत्युक्तं तथाच ॐ ह्रीं दुं दुर्गायै ह्रां हृदयाय नमः इत्यादिप्रयोगः
पंचयवस्थाने केचित् ह्रां हृदयाय नमः इत्यादिकमेव प्रयोग
माहुः तदेतन्मूलविरुद्ध ह्रामायैः सहमूलमंत्रेणेति मूल
ग्रंथदर्शनात् अंगुलाभ्यन्तांगदादयोपयेनिवियर्हः वा
मापूर्वहृल्लयोगाधग्रंथस्यापारेम अंगुष्ठयेध्यानानेनदेवी
मुद्राप्रदर्शनापयद्विविधाकरामानवामस्थापविदत्तिं
कन्याशिरसि संयोज्य दुर्गामुद्वद्यमीरितेति वसलतेग्रह
लते पवेधसा दुर्यादनेन पायेसनेति केचित् हृस्वंचयेषु
वीपस्थितनयामुद्रा इत्सवरूपक्तोवासुलारस्तेर्वाहतेशमः व
रेणाहैरूपपेष्टानांश्रयः इतिनवस्ववेणानववर्णानपत्सेकमा
दिभागेषु कावन्त्यंतनमामसंचरिमाः प्रमेत्यादिनवश
क्तीः पूजयेत ॐ प्रभायै नमः ॐ मायायै नमः इत्यादिप्रयो
गः ॐ वज्रनखदंष्ट्रायुधाय महासिंहाय हुं फट् नमः इत्यके
नोर्ध्व शनाधारकः सिंहमंत्रस्तेन पीठपूजानुष्ठेया स्वनामा
देरिति स्वनामाद्यामस्तेन पूर्वोपस्थितनयापप्रमात्तरेतन्मंवे
यासामिसपयः लिंहयोमाच्यमत्रानेकाचास्त नयाचमंत्रयायै
नमः इत्यादिप्रयोगः विधानवदिति श्रीबीजादिः स्त्रिपुर
संतयादि दीर्घविनाशभि दासिंहादिवेरिजयकामादिपुत्र
वांछयेदिति नेत्रान्ततांकरोविपिवेषमन्यथः पनद्वीजयोग
श्रुमीनमायावीनानरेनेपः इदंतवोध्यं ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रकृताष्टाक्षरादिनन्तमंत्रवर्मितेष्ववीजस्यापिपुरस्थ्यं
दिनासिद्धत्वमप्येतत्तन्नामेति हेमादीन्यादिनाकलशानि
वैष्णगंधपल्लवादिपरिग्रहः नवसप्तदेशस्थितानिमने
ननवतामंडलस्येहकलशाधस्ताल्लिखनेकार्यमि।
तिथ्यन्तिते प्रकमाडङ्कवद्दन्नपानादिनाभक्त्यर्पितयेपि
जयपवपरेतनासोविजयः परस्यरंसेनयोः करवालादि
प्रहारपूर्वकोजयपवचाविजयः सोयमस्मात्प्रयोगात्
स्यादित्याह विजयश्रियाविजयतइति रुग्णस्यव्याधिवि
वर्णितेनतमेनक्षुरीरस्यागादपिसंभवतीतिनन्तयेनः प्र
योगात्स्यात् किंतु पतत्क्षुरीराविरोधेनैवव्याधिनाशस्या
द दीर्घायुर्विरितरुग्णस्यायुर्द्दमंतिपुत्रलाभोपिपुत्राभाव
पवसेनेनतः प्रयोगात्स्यात् किंतत्स्वाभिमग्रगाविवायोष्टतया
वरः श्रेष्ठएवसस्यादित्याह वरामिति ग्रामंभतितेसम् भ
स्मेष्टतेसडक्रफलदेस्यात् यंत्रेधारणायेकमाह मध्येर
स्यादिना अष्टदलकर्णिकायामध्येप्रणवंविलिख्यतन्म
ध्येडंगावीजेविलिख्यतस्यानसाध्यादिनामविलिखेत्प्राग्
स्वादिदिशाक्रमेणादलेषुप्रणवाद्यानष्टमंत्रवर्णानालि।
ख्यतद्दहिःषोडशदलेषुनवपंक्त्याग्रस्थमवीर्याणांनवेदामंत्रेणानस्य
मायानावेष्ट्यबहिर्भूतमंडलनद्दपानिलिखेन स्यसामान्य।
शास्त्वयामस्यात्रयनेयायादेयामिमर्थः अत्रपूर्वसुतरत्रव
वीर्याणेल्यानाञ्जनरेखायामेवालिखेनसंप्रदायसिद्धमि
तिनविस्मनेत्य स्तनोयहृतप्राणायानेशामत्र: मार्भिणीनां
सत्तीयगर्भार्थिनीनां यहा गर्भिणीनामापिगर्भपाता
दिनानोपरवंसंभवानरूपद्रवनाशकत्वामत्तनप्रदामिस्य।

॥ शा
चिंता
२३८
138

घः सततलाभोत्था शुद्धैश्वर्यादिभुक्तलाभादृष्यत्वादिनिग
मोवस्था यो मेतत्र यथा रूपो सततस्य प्रकर्षेण लाभफला
नुभवपूर्वकं स्यादित्यर्थः तत्र महिषमर्दिनी मंत्रमाह
मानमित्यादिना सेतनः घः महिषमर्दिनि स्वाहेत्यष्टाक्षरो
मंत्रः मार्कण्डेयो मुनिः छंदः प्रकृतिर्देवता तेषां महिषा
सुरमर्दन्येव मंत्री बीजं वक्ष्यमाणा या शक्तिः स्यादपरे तस्य शा
कवत्सरषिविदः षडंगमंत्रानाह महिषेत्यादिना शिखा
वर्मांतो मंत्रो ह्यारे मूलेन महिषपदं हंतीयांतं पठनीयं
तथाच महिषामर्दिके हुं फट् हृदयाय नमः महिषश
त्रुशाधि हुं फट् शिरसे स्वाहा महिषं हेषय हेषय हुं फट्
शिखायै वषट् महिषं हन हन देवि हुं फट् कवचाय हुं मे
हिषमर्दिनि हुं फट् अस्त्राय फडिति मूलमंत्रैः क्रमाच्चत
देशाचोरश्चाहाद्भाता तैः पंचांगन्यासः पर्यवसमः ध्यान
माह गारुडेत्यादिना आयुधानि च क्रमेणादत्तवामका
ह्यादिमेहोतनदधस्तनीयत शीर्ष ततोप्यधः पंचमषष्ठे
नेनाप्ययोर्दतिनाशस्त्रत्रिशूले वामततेनी शुद्धा तर्जन्या
कार्मुकंततहोशापाशः समिलितास मरेयतनेनीयुक्ताव
कृपाणो मुष्टिके दक्षकमलत्तशालिप्रकारेणास्त्रयानि तर
कमौ यानं सांहतायां चक्रपोरवल सहस्रानदधः खड्ग
खेटकौ वाणाण्णपाचनदधः सशलानंतर्मनीमधशतं धा
मौ विलेखुक्तवादिनानेशेणपावेदीवेस्वशंगेन तथाच श्रार
णोपनमः ईश्वरवरीगोत्पनमः इत्यादिपयोगाश्च
दीकारः पदार्थादश्रीकारस्तदीर्घपदे दीर्घकीवदर्शनात् हर्षकोमु
नरपरं श्रीपार्श्विनार्थयोनमिकायां नपाद्याख्यानान नित्ये
प्रभायेनमः इत्यादिकोनप्रयोगश्च नानाविधः तथाच संकलक
नानासिरः साधीयामर्कितपक्न
क ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रभायै नमः । पं हुं निकायै नमः । इत्यादि इति वदन्ति मूल ।
स्वारस्यापातस्पष्टैवाकृष्य वाच्य न वा किंचिन्मंत्रे विकृष्याने
यादिभिरिति यकारादि हकारांताः क्रमाच्चक्रादिमंत्रेषा
हितो निषेधाः तेन यं चक्राय नमः रं शंखाय नमः इत्यादि
प्रयोगः तथा इंगो मंत्रमाह तारेत्यादिना रंकेरकारः श्वेत
तकारः ठांतेरणकारः सलोचनः त्रिनीयस्वरसंयुत तथा
चइंगोंइंगो इति स्वाहेति दशार्णो मंत्रः उद्धृतः सलोचन
मित्यभयति शेषं स्पष्टं तेन तिरणोति मंत्रवर्णलाभः तारेइ
गेंहृयं वह्निरेंद्र ठांत सहकारो शेर इति नाराय योत्तेत्रस्य स
हकपदस्यो भयावचितपापेहितार्थयोतनिकाकृता ।
याख्यातवादितिपदार्थादर्शीकृतः इहापि मार्कंडेयस्यैव
हृतोच्छेदः प्रणवो बीजं स्वाहा शक्तिः त्रिशिवं त्रिसूलं त ।
र्पणादीनामवस्यकत्वेपि भोजनमात्राभिधानं न्यासं
नावस्यकतां धनयोति यइके द्वालसणाराधनादेवयंगं
मोगंभवेदित्येयशांत सर्वत्रैव प्रयोगे द्वालसणाभोजनस्याव
स्यकत्वेपि कृयंतरकर्म स्वसाविनियोगात अंडौभोजन
स्यांत्पतावस्यकत्वसूचनार्थमत्रतयोक्तिः अथोत्तरेणादि
ने इंगो स्पात्तरमंत्रोदित प्रयोगानाह मंत्रमित्यादिना प्र
स्वाणि बाणादीनि शस्त्राणि खड्गादीनि शूलिनी इंगोमं
त्रमाह तत्रेत्यादिना ज्वल ज्वल शूलिनि दुष्टग्रहं हुं फट् स्वा
हेति पंचदशाक्षरो मंत्रः मूलं पंचाभिर्दशाभिरिति त्रयं पंचावि
शिष्टैर्दशाभिरिति न्यासः दोर्धीनमात्राः उपाधिः ककुछंदः शूलिनी
देवता हं बीजं स्वाहा शक्तिः पंचांगन्यासमात्रानाह इंगोर
त्यादिना इंगोत्ति स्वरूप हृदह्रदयाय नमः इति रूपमे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
विता
१३८

यः एवमस्य अपते पंचांगमं मन्त्रादौ शूलिनि पदं वं नमः यसे
वादौ शूलिनीतिनिति मन्त्रस्य चान्ते हुं फडिति प्रत्येकं नर्य
च शूलिनि दुर्गे हुं फट् हृदयाय नमः शूलिनि वरदे हुं फट्
शिरसे स्वाहा शूलिनि विंध्यवासिनि हुं फट् शिखायै व
षट् शूलिनि अस्रस्वरमोहिनि शत्रुप्रियचासस्पृशासय हुं फ
ट् कवचाय हुं शूलिनि देवसिद्धपूजिते नन्दिनि रक्ष रक्ष म
हायोगेश्वरि हुं फट् अस्त्राय फडिति पंचांगमंत्रैः पंचांग
न्यासः कृत्वा शूलिनि फलिनार्थः ध्यानमाह अध्यारूढामि
तिग्रतीमाधाराः संत्युसिलिमित्यारिवकंमलजः शरवःदत
हस्तादधस्तन हस्तपर्यंतं श्राणि यानि कमाज्ञेयानि असि
नामहरवेटकानं विभ्रतीभिवतसृभिर्नेपाविनयाभरा
कामायनाख्याभिः कन्याभिः सेव्यमानां वर्णलक्षे मत्रातर
संख्यासमानलक्षं पोगानाह अष्टोत्तरमादिनाहवींहो
मोष्टोत्तरशतसंख्यया हवं यांचिकश्रेनस्मिनेलभन्तसम्य
गष्टशतसंख्यायाहूतादिति नेत्रांनरदर्शनान्त संपात्ता
विलिमानि पवादमनामनानमादोत्ति सर्वं यः संपाता
यंकहोमः पंचसहस्रसंख्यां जपो दशसहस्रसंख्यया यद्
के नेत्रानरे नीतोत्रावहेसमावायगे भाघैरभिष्टस्यतो अग्रे
ननुस्यामेव सहस्रं पानमार्गेनः संपातान्याविलिमोमो
ग्रनमामननामना पंक्तिसंख्यासहस्राणि शक्तोऽसंख्यविशे
षाविनाव्हूरहस्याणां सप्तारिसमेताविमदेकश्रति स्वहृन्नं
शुधमागापनलगोकुरिकाक्षपाणोमायावांर्धववनातश्र
सम्योति प्रचहोमसंख्या द्वादशसहस्रनेया श्रावैंसगोविम
धुरश्रेनेकमारसमिधेनासम्यमानातांवेशादतरेवौतिने
संसहानीति ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तेषां नरदर्शनात् पाशांकुशधनुर्बाणधरामारक्तवर्णां को
बंधपाशेन साध्यस्य कुर्वंतीमंकुशेन तमाकर्षयंतीं ध्या
येद्देवीं हवनमाचरेदित्युपदेशः उपाति एवंभूते देवी
स्वरूपमात्मानं भावयित्वा आत्मनः स्पर्शमेव मंत्रं जपेदिति
संबंधः ग्रहस्यैकत्वमविवादेन ग्रस्तमूर्ध्नि विविंस्येतान्
हिमजानस्वल्पलोचनान् ज्वालामयमंत्रजापोपानयेद्ध
स्तकोदके आविष्टानूत्तमामात्रेणमाजयेदाविलान्यथ
ह्वानिस्वेकः मोचनप्रकारो यथा आत्मरोगिणामध्येग्र
रूपोड्डगीध्यात्वा कनिष्ठादिवमेगृष्टेनावष्टभ्य ढमुष्टिं
कृत्वा तनेनीं दत्ते णकर्णपार्श्वे प्रसार्यानिजुतेवक्त्रवस्त्र
मयेदित्यनयावक्त्रमुद्रयामोचयेदिति तडके अंतरामु
नरात्मरोगिणां शिवकामापिनिजाउपाऊलांसंविविंस
जपतारिमुद्रयाविद्वंसवशाविग्रहाग्रहाइति सर्पेस्मादि
आंदनाखादिपरिग्रहः आत्मने रतिशोषः तथा च स्वात्म
निपीकृदेवनाधियामनुं जपन्विषंनाशयेदिति संबंध
देवनाउहिस्तध्यानविशेषेण अद्रिमूषकमूषिकादिने
वावज्रपाककरत्निकोड्डवेवा विषमाशुविनाशयेग्र
रसोग्रनिपतेवव ग्रैवेधावासिनी शरच्चशाकसंकाशा
स्मितवक्त्रानोक्तलांशावचक्रवधाकभउगमहस्ताउना
शभो अग्यवविषमेतेनासिवतींसितभूषणा अस्तारोमि
मोड्डगीध्यायनस्याहिषनरइति वासाग्रेपि देवीध्याने
आधायवाणानिशितेपि देवीं हेमकरीमंत्रमिमंजपिते
ति प्रविशेदिति जपान्मितिशेषः तडके आत्मानमायोग्य
तिपयशलणाशानितावैरिवलेप्रावेश्यमंत्रंजपत्वाप्रा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शं
विंनो
१३९
139

पराशुभानिशुद्धानितिश्मशानिवेतोयमेशानामितिप्रणामेव
र्णांमहाकायाज्वलद्दंष्ट्राविलोचना पाशांकुशकंकेशूले
र्णांमाहनसंहितं हसंस्तुताभिविभ्राणानागेंद्रैःसमल
कृता प्रतिदीर्घमहाकेशाकीर्णाःपरितसुमृ शाब्दाद
यंतीकस्मांभैरवहासपरायणा ध्यानाइगांविशेषवमो
हयेषत्रवाहिनीमितिमीत्वा ध्यात्वाशंतसेनांप्रविशनवे
विर्णांमाहनेकवंस्मेवामात्रयपग्रहणान्नयनिर्घृणाःस्मा
दित्यभिधायः यथाविधीति नाममंत्रमुक्तं हृफलितप
हवश्रंकवनयनजल्पद्यादित्यर्थः विद्वेषामितिविद्योगा।
स्वाप्सुयनतगो हिंसेमिथ्योविद्योगिनोभवनस्सके न
धनी मृशानेयलंगरकंभहयकरैःकस्मादेगवराधेया
मृतिविद्वेषकारिणीतिध्यानविशेषोवाच्यः गोमयमा
नइदं योगिनीति निःसरणावसरेप्रेतनिलयक्षुद्रीत
गोमयरत्यर्थः मुमुक्षुकेगोमयमेतारिवस्मकेःपानी
या यःपाणिमार्गोयस्मनोपानात्राममेताश्रेवाभिगच्छेत
नमामेत्रेतध्येयितापविष्टेमिष्टेभोजेप्राग्रुपामस्मवेगः
गुपमचेः शुभजलहस्तोइगां ध्यात्वा मेत्रममुंजस्मासेत
ध्यचपामयुरवागच्छतःसाधकस्यसमस्तवेगस्यामिहा
नलाभस्तुमेतस्मेरवायावात्स्यतिःस्मादिति पाति।
स्विकत्रयेणामंत्रप्रयोगाणांवक्रमशाकालेनारवङ्गनेमं
दि वनरमोमेत्रमाह उतिहेत्यादिप्रकृषिपरस्मादित्यत्य
यिनामहः ककारानेवणान्नीयस्वरेणाङ्गुनाविंदुनावृ
कः मयेत्यवकारानमप्राननांतः उतिहेपुकृषिचके।
रोपरिभयमेसमुपस्थिते यदिशाकमशाकेवाननभगवानित
मयस्नानसमाचिराद्गोमयः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वातेन्मेश्ननिबीजात गणपत्रकीलकानि तन्यानेयदिङ्केड
गैतत्तरत्रयप्रवेश्यने प्रवेपाशमायाङ्गंगोकववङ्गोवो
ज्ञानिसर्वमंत्रांतेङ्गंगोमायावीजानिप्रनरथिकानिदीयं।
नेनदानिष्कीलेयदीपितासनीविद्यासय सिद्धिदाभुवनि
यङ्कमोशानसंहिनायाग्रवीजंसमुद्धृत्यगतिश्शतपदं
ननः प्ररूवोमिसमुद्धृत्यवस्त्रांगसूत्रसंश्रुतेमविंङकसमु
वायेरवपिवीतिपदंवदेत् भयंचमेसमाभाष्यतयावस
श्रुपास्थितेतयदिशाकामितिशोध्यप्रशाकांसमुदीर्य्यव व
मेवीजंसमुद्धृत्यङ्गंभगवतीतिच शामयेतिसमुद्धृत्यत
याखाहापदंवदेत् एवमेषामहादेवीनिष्कीलासर्वसि
द्धिदा गुरुणांतेभुवनेशानीङ्गंवीजंसमुद्धरेत् वर्मणांते।
ख्वकंवीजंशक्ताचांतेविलोमतः पूर्वोक्तवीजत्रितयंयोजये
त्कोवदाकृताःतदापदीपितविद्यानिष्कीलासर्वसिद्धिदेति
नेयावमीलश्रद्धारःसकीलःवातन्मेश्रन्यप्रवर्णानरप्रदेये
निष्कीलनामाये गुणाःपाशःतदादिकाष्टवीजेयोगदीपि
नेयरविघतिप्रोध्य प्रत्रसविंडःपंचमस्वरोवीनेस्वाहाशक्तिः
ङोरनीबीजमिति पद्मपादावाप्याः प्रतरन्यासमाह पादे
त्यादिना पादसंपयोरस्त्रसंधयस्तु प्रत्येकंचत्वारः शनिषो
डशस्थानानिपार्श्वस्तननासाकपोलादिकर्णानेत्रघर्स्कंध
येकेस्थानद्वयमितिद्वादश गुदलिंगनाभिशोदरहृत्कंठ
मुखभ्रूमध्यमूर्द्धानि नवस्थानानामेकैकत्वयानवैवेति
मिलित्वासप्तविंशतस्थानेष्वेकैकवर्णन्यासःकर्तव्यः।
प्रगन्यासमाह पादौरित्यादिना शनिवप्ररूपिहृदयायन
मः रिंकंखापरवशिरसेस्वाहाभपमेसमुपास्यतेशिखायेव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
विला
१४०
140

षट्पदिशाकमशाकंवाकवचायहुं नन्मेभगवतिनेत्रा
यवौषट् शामयस्वाहाप्रस्नायफट् इतिषडंगमंत्रैः षडंगन्या
सः कर्तव्यः स्वमूर्ध्नः दत्तहस्तेऽकेइंचकुवामहस्तोहृशस्वाः द
त्तायस्तनेवरः वामाधस्तनेऽभयं पद्मेकेनहस्तेणाश्रुत
मेकेहोमशतिदृश्यवतनष्टयेनमेन्कृतावातिहोमेष्टनव
तष्टयेहोमः पंयवस्यातिसपवदेशांशेनहोमः शतेकेचि
त् प्रतेनेनयथालाभमेषाइव्याणांविकल्पेनोपादानमाह
विकल्पानुकल्पतादिवोधकवाकाशयभावाच्चतर्णासमु
च्चयेनहोमशतिकश्चिन् यत्नस्यापूजाधारस्यापद्मेकंयंत्रमु
केनेदानीं षट्कोणकर्णिकेपद्मसहस्रपत्रेसकेसरं नद्बहि
द्वादशदलंचतुर्विंशद्दलंततः तद्बहिर्द्वेनग्रगलेमध्ये
माध्यसंपुते कर्णिकायांषडंसेवदावहंगोषडंगके स्पष्ट
पत्रेषुविलिखेन्नतिमातृमाहेश्वरादिनी दलद्वादशाके
वर्णांमंत्रार्णाकोटिशः श्रोंमध्यमपत्रेन चतुर्विंशद्दले
पुनः मालामनोवर्णाग्रगमश्रुतिपद्मेसमालिखेन् त्रैष्टुभं
श्रुतिलोमेन तद्बहिः यन्त्रंसंविश तद्बहिः प्रथमेहितस्र
भूमैः प्रविमत्तेनाहृतोयस्याधापाद्मेवदोर्णांयंत्रमनुनम
मिति प्रमाण्यः षट्कोणकर्णिकापादुगोवानेदुमिति षट्
कोणेषुप्रकृतमंत्रषडंगमंत्राः स्पष्टपत्रेमातृहेतमरेस्याम
वस्याप्तवर्णाः द्वादशदलेपुविंशः पुस्तनमेत्रवर्णाः तद्बहि
चतुर्विंशतिपत्रेषुश्रुतिपत्रेद्बहिर्हकमणांभूः भुवः स्वः
लक्ष्लनामालिनिसर्वभूतमहाश्कारिकेवरदेज्ञानवे
दमेक्षलन्कलद्दफट्स्वाहेमाष्टवर्णां शब्दूपामालामत्र स्य
वर्णामालिख्यकृसमणाचेष्टमवसमामामंत्रवर्णानार्बहि
रुमसा।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विंशतिपत्रसंधिपर्यन्तेनलिखिनाशिष्टसंधिशिष्टवर्णा
नाभिलिखेद्यद्यमहानुगाणैवरवर्गाणैश्रायार्थैकनकप
भाभैहुताशनकाद्यैः प्रभयरक्तैकन्याद्यैस्वरूपाद्यैश्शनिपर्यन्तं
नमोन्तैर्व्यैवैरावेष्टितोपद्मेनवकुर्वन्खट्वाङ्गखेटकवा
णधनुस्त्रिशूलकपालपदैरष्टभिः प्रत्येकंचतुर्थान्मो
न्तैरावेष्टयेदिति यथापूर्वमिति प्राग्रयादिष्वष्टदलेषु
नोचतुर्णांपुरतोनेत्रस्यवर्तुर्दिक्षुवासस्पृजनंकेसरेषु
रूपाणिन्यस्येः यत्रकर्णिकोत्तनःषड्गपूजनमितिपदार्थे
दशाङ्कतोकेनत्रयुक्तं यथापूर्वमितिमूलविरोधापत्तेः
पूर्वकेसरेषवत्तनूनामभिधानात् नचपत्रमूलभूनापूर्व
केसराःयत्रतत्रशाक्तिपूजनस्यान्यानतत्रानतत्रागपूजनंस
भवतीत्यस्येन केसरपत्रमूलयोर्विभिन्नपदार्थत्वात् अत
एवकेसरेषुगात्रपत्रमूलेष्वायुधाः पत्रमध्येषुचरूपं
प्रधानं पत्राग्रेषुध्वजाद्यायाश्तिहृदयकोमुदीकारः प्रयोग
विधि वैरमर्दनायुधःसिद्धादावन्यथैवध्यानं पङ्क्ते त्रल
दंष्ट्रानिभोसिंहस्कन्धारूढोमहाबाहो ध्यायेत्सोपशवाङ्ग
तोसमग्रैर्विरोधिमर्दने प्रणामलाणीमहावाङ्गमाहृत्यासर
सोष्ट्रितो प्राधःसिद्धेविततयनामिति कालपावकःप्रलया
नलः करोटिकाकूपालं दक्षैरूर्ध्वतस्त्रक्खड्गशरशूलानि
वामैरूर्ध्वतः शङ्खखेटकधनुःकपालानि रक्ताद्यकामिदं
ध्यानं श्रुतेर्नुचध्यानः स्वानानन्तरंजपविधानेनैववचनःसं
स्थापितञ्चध्यानंभोज्यादिप्रजपादेः संपन्नात्प्रयोगात्तरा
कर्मनयानेनैकसंख्यायाप्रवृत्तिवितत्वात् प्रवृत्तत्वाच सो
मकर्मफलावाप्तिसमर्थस्वपनजपेत्याद्यै वाक्याद्यैरनादित्वरेवे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा
टीका
१५१
141

[illegible]

॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यतोयंपरो ध्याता दुर्गा महाकाली भीषणास्यांस भूषितं
शास्त्रेन तद्रूपान्मध्ये मध्ये पौष्टिककर्माणि यदित्वं शवेयो
लेखं रसपूर्णं वटहृदये दधतीं चिंतयेद्देवीं षड्भुजां पोकल
लाणो विलोममन्त्रेणाविहान् शाकलेषु नं सं शनैः सारैर्वै
शुद्धैर्नरूपात्याधिमाशाम्लवः स धीरिति प्रयोगान्तरम
प्याह चरेणादिना तजेन्माबामयेत्विशेषः तानग्रवादीन्
प्रयोगान्तरमाह विदर्भेणादिना भूर्जपत्रे साध्यात्तरहृदयं त
नः मंत्रपकोवर्णास्ततो साध्यनाम्नो वर्णाद्ध्ययनतो मशात्तर
मेकेन ततः साध्यवर्णाद्यस्मान्सर्गाभिलिखितान्तत्प्रवेगुड्डगुदे
कीकृत्य कलालस्य घटादिस्थ्यात्र निर्माणावसरे करत
ग्रामहद्मादाय तथा साधाकारोहादशांगुलो प्रतिमां निर्मा
य तस्या हृदये तत्पत्रगुटिकां प्रतिष्ठाप्य प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा
गन्धपुष्पादिभिः संपूज्य तां प्रतिमां स्वस्याग्रतः पीठोपरि
स्थापयित्वा लघोरक्षस्तात्क्षणायादिनापतलमात्रं माघे संप्या
स्य पूर्णोत्तरसहस्रप्रमाणं नैरंतर्येण जपतः साधकस्य।
स साध्यो वशीभवतीत्यर्थः प्रयोगान्तरं साध्यास्य तरगर्भे
नेम मन्त्रामिमं पूर्वोल्लिखितार्थ्यं तत्वक्षीरहस्तनमस्ताकृत प्रति
कृते स्वित्वस्य मन्त्रीहृदि समारूद्य पश्चात्तौ मात्रेभ शुचेत्व।
स्याप्यसंध्यात्रयेजप्यादष्टशतं सोरापि वशतां गच्छन्त्ये
निःस्वयः प्रयमश्चः कालिकाया साध्यनापालिखितमानद
दिरश्मिदलेशु विघ मृ स्थमंत्रवर्णानालिख्य तस्य संकुलाल
हस्तलग्नमृत्तिकाकृतपुत्तलीहृदि गवेस्य स्याकृत देवी
माण पलिहोता शुरतावत्स्याप्याति सध्या महोत्तरशतं सं
ख्यया जपतः स साध्याः वयं वशीभवतीति प्रयोगान्तर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥
श
विंना
१५२
142

मारु अभावेनि सालिकादिमेरुले भुवने स्थीयोदेवा
ड्हालपोरन्ने तेत्रिशच्चरांस्यापयितानत्र देवीमावाय
संश्रमात्रि कोणाङ्केयथोक्तविधिनादेवीमावायाभ्यर्च्य
नोत्तानेलेनुमाथपनेलेनराज्ञिकानेलेनवाप्रुतनस
ख्यापाङ्नासयानैतेलेनेषु पश्चिमुष्णपूदेवीविशङ्ग
णानुपस्स्थपानिश्रेनेलससंख्यामूलमंत्रजनासन्न
नानरुकस्येः श्रविदशष्टुवीष्टिनानवाणानैवरीसनास
प्रतिष्ठतांमेनोयनलायितांक्र्योत्सितिसमुदायाधंःयञ्चे
पीठेस्वालिकमध्यस्थेमायाचक्रगतेपिवा विधिवन्मू
धेनस्तुम्र कालादिसमाहेतायनिधायानिशिनान्दवं
श्रुत्वासिशान्निलीश्रवानकामायनीसमावासगंधार्घः
पवैरंधनेन त्रिकोणाङ्के १ हवौक्तक्रमान्यनैवैभावसो
श्रावायषोडशाभुजोनानामिष्टाचेदनादिभिःसिद्धार्थेनेलं
नुङ्गयान्सहस्त्रमथवाश्रुते निश्रुतेतत्रलक्षेनसंपातेन।
विलेपयेन उद्वास्यदेवींतनैवङ्गतसम्यग्जपोदिनि रेकेन
तेननाधुग्वसाविधेवष्टपरदं तेश्रविहश्रुदत्तेनायनि
नावैरिवादिनो विनश्यन्नाशङ्केयापालितावभिधाव
तीति ३२ शोकरकमंथनेलामंत्रेणानिपद्मपादाचा
र्यो प्रयोगानरमणाद्द नोपिनमादिना ऊर्ध्वमपलचन
क्रं क्रान्तिकामुहूर्तेविशेषः यञ्चैकरत्नमालायां मनके
दिग्वम्रूनवेदपलेरकोनमुहूर्तैःक्रान्तिकाभवेन दिवा
निरकेरचयामिनीपति प्रक्राद्विरोरश्रुमनादयःस
मुहूर्तैःक्रमशान्दिवाक्रान्तिकाभवेत रात्रौनुपकेकरादि
नानमनारयात्वयोरशानामायहसामुहूर्तैःक्रान्तिकाभवेत
रथ्यैः शुभ्यत्समक्रान्तिकारपेर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यन्वयः तथा च स्वरशास्त्रविचारेण शत्रोर्म्रियते स्वरोपचते
ष्यादौ भवति तदेव प्रश्नस्यांकः प्रयोगान्तरमाह सेनेत्यादि
ना कारस्करो विषाद् इकः कृवेलाशतभावयोप्रसिद्धः से
लेभनगमित्यत्रोदिश्यतिक्रियादि निवाशोषः यः मश्नति वने
या च कारस्करभृष्टैः सह स्वयोजुज्रयात्स्मेना संलेभनेकु
यांतेस्य षंः उद्दिश्यते शूरणाय तेयः मशत्यापि नश्यणीय
लेभनस्तु दिश्यतनस्यछे जूरयाम्हि नितन्यते षंः कारस्कर
पञ्चहोमेन तु सेनानिवर्तनं सोपदेशपवनेर्गते न प्रयो
गान्तरमाह ग्रंगारेमादिना भौमवारे दशमस्तु हूनेकलि
कारेशतो: रशी शसप्तहोमनरशानाहूत्याभिमन्त्रितभस्म
कृशाकरालवदनाभुजंगैरभिमण्डितां मरीचचूर्णदहन
शूलराजभुजाकुलां देशं चरामहाउंगावलिपेदृषणादि
शु उत्साद भ्रामणो यारस्कृत्यास्वाधावनो यतामिति तेजोल
रोकरीमाद्देवीं ध्यायन्निति पेत प्रयोगान्तरमाह महदेवं
दिना: नमश्चैरिणः पादस्यवामपादस्पर नमासुके वातव
शेनपतिनकारस्करपञ्चहोमाउकृ प्याणसर्वकारणा
मुस्वारः स्यात् प्रयोगान्तरमाह कारस्करेत्यादिना प्रतिमा
वधार्णनंमनुलाहादशांगुलावामारणादारुरूपांता हादर।
शांगुलसंमिता घाणन वन्यगुला वापिकृपान्मारोगुलेः कृ
मान् वश्याकर्षणादौः प्रोक्ता ताकृष्णांद्वादशांगुलाभिर्मिते
गोनरदर्शनानान् नवद्वादशांगुला पापवस्तुल्यंत्य प्रयामे
परेशादिति भूमितं त्रं प्राधिककप्रमाणाधिकरण्यमा।
ध्याधिकस्त्रममाध्यानामेवनादिधेवर्ष्ण्यचारणार्थे सुल्य
नस्याभ्युपगम्यमानान् हेतुरुपोरितमरासीमरपञ्चस्वसंख्य।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥ श्री

चिंता

२६३

143

येति शेषः श्रेगशायेति दक्षिणांगुष्ठमारभ्य वामांगुष्ठांते
एवमेवं ज्ञानाशनादिनं एव तुमकृतं ध्यानेपानेन नितिघ्नोते
नासिराव अतः सलिलाभावकाल्यत्वेदेशान्मनहिपाद
दान एवतावत्सगंधवाविशावत्रस्वरातैसः श्रुत्यैवाका
रणैः तिथनाशमनितिग्रुर्वमितिसमरणान दिन पयान
प्रयोगकालभूतकस्त्रवर्त्तदेशीवयान ध्रिवतदेशोप
योगादंशांश्रियनेन संदेहरमकेः मारणाभ्यानविशेषाय
घाकालमेयतिभाउगांदेदश्मृकविभूषितो निशितेदव
तौ रवइंनिजदक्षिणपाणिनासव्येनपाणिनासायंकेशो
मगृह्यकंघनोभिरस्केषमभारुडाध्यायेन्मारणाकर्म
णीति प्रयोगान्तरमाह उन्मनेति श्रूकमेणाध्यानयपा
शानभगादुपाहूर्णोक्याले गवर्णितेन रधूनांशावशीश्रुंगो
ध्येयामादनकर्मणीति उन्मनोयन्त्रः प्रयोगान्तरमाह उल
कमादिना सर्वमारकेउलूककाकोयवमारुपैरनाभ्य
संश्रुते सर्वउभयपक्षेवनेगनाशोत्नबूतः शत्रुमारणस्यान
प्रयोगान्तरमाह शत्रोरित्यादिना शत्रोर्नेत्रनत्वत्रलानत
मलवस्त्रलेशान दन्तान कारस्करेणासादरशोत्रुलोशश्रोः प्रति
कृतिं शत्रुसमानाकारां प्रतिमां कृत्वा ग्रामेण्यास्त्रयप्रतिष्ठाप्य
विषमासालाटलेन नख्यातान मशोवशामनेमाकृत्वहीजेवो
ध्वगंगजनामकाक्षिपानाशत्री वापरयपूयेणावाविशवेण
मनोवधूरनलिमा निग्रगांनियद्याएवभूतामस्यमनले
पयानकलस्यान योर्दनश्यातिलनेउसेन मकंःकियनेनद
श्रोतानाशमच्छेनामयवस्तरोधः प्रयोगान्तरमाह ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तर्जनीमित्यादि प्रयोगान्तरमाह खड्गमित्यादिना सुमहोरि
पुनाशायितेश खड्गपादानेन कृतवाधावितपुपता नाशन
मर्दनेन पलायनादिनापि संभवेत् तेन न मारणेन पौन
के च पदा [illegible] धारणध्यानविशेषेण प्रकारद्वय
मिदं मारणास्यैव कुर्यादि कल्पितमिति द्रष्टव्यं प्रयोगा
न्तरमाह चापेत्यादिना नाहृशयावितज्ञानावाधो भागपर्य
न्तमेव तोयमये त्विति प्रयोगान्तरमाह ग्रामित्येकेति ग्रामे
न्यकः परवीनिभावयाग्रामिदोद्भूतविशेषः प्रयोगान्तर
माह रहायैरिति ग्रहे नरसहस्रसंख्यायामभिमंत्रितेन पंच
गव्येन दत्तेनोगनानुपलिप्यरतास्यादित्यर्थः प्रयोगा
न्तरमाह गव्यायेत्यादिना गव्याग्न्यायष्टदयाणामध्य
तिदिनमेकैकं रच्यमाणाज्योन रससहस्रवारं हुत्वा चालण्याद्य
प्रतिदिनं वह्नवचनसामर्थ्याय पाशाक्तिंहिसरवानोपिक
नभोजनपिनाशोगुरू द्दातिणाश्चेभिः संतोषयेन स्पराज्ञाम
नासादिसमस्तिर्मद्वतोस्मात् तज्ञाणापरकृतमारणाद्य
टनहेषणादीनां पीडावनस्यान् प्रयोगान्तरमाह कार।
येदित्यादिना ज्ञात्वाणभूमिस्पनसफलेन पलाशवृक्षेण
शरवाधापुष्पपंचकैशाल्यहाराकृतानां पंचगव्येषु पाहि
ध्यानानि स्पृष्टापंचसहस्रसंख्यानयेन पकैकंसहस्रम
केकाष्ठं पस्पृष्टाजपेदिति पावत् नावृन्नस्यापिवहूनासं
पाताज्ञपनेपुत्तमावहामात्रिः स्वस्वमवेलेषाशमानाम
पंचगव्यान्समुहृत्य पुनः स्पृष्टेव पूर्ववत् पंचसहस्रसं
ख्यायामवमाजपत्वमध्ये पूर्वोदितवन्न दिवावादशानवान
पितानेघवर्टमध्यादिनः पंचगव्यं शतेष्वपंचवाया।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥ श्र
विना
१८५
144

नादयित्वा मध्यादितः शंखादीनि यतिप्यनेषां स्मोरवं वल्क
नावालकाभिरवदानूरायित्वामरीनिकाभिः समेस्यलेक
नानवननस्यलेननमदाग्रयेभ्योवलिंदत्वादिकालेभ्योपि
नमदिवलवलीन्दत्वा ब्रास्लणान्भोजयित्वा गुरवेयथाशक्ति
दक्षिणांदत्वा दीनानाथांश्च संतोष्य सयमे पूरस्तायचेवग्रा
मनगरादावतुष्टीयेननचेवधनधान्यादिसंपदावहेमा
नाः प्रसरस्त्वितिसमुदायार्थः ईशानसोहनायामपिदि
नभूमांश्चितेबिल्वाफलाद्यैर्विश्वभूरुहे फलाग्रहीनेनि
भिंघयेचयासूर्वनः समेमध्यापेशेः कमाद्धरवनेदकंचक
कृतया स्वाईकाभास्करीनालप्रमाणंपरिकल्पयेत संपच
गव्यनमारेनीतिपनमिथाथव स्वस्तिकेसमध्यगमध्ये जय
येचसरस्वके ग्रहेनतावकुनास्यसयानेनयथाविधि ग्रा
लिप्यनावरूपोपिजपेन्मत्रमिमसथोः सानावदान्तलमा
नाम्नापीदेवविदिलवेवाति कश्चिद्धिशयोपुकल्पत्रयपादेस
मध्यमलमेवसार्गवन्यसेत नानिशोवेमहाकुर्गामावाया
मिनंप्रिनानपन नवमध्यस्थावेरपीठदेवतः प्रस्तनमरदे
वतायाः मरणमूलमेत्रणांशाप्त्वादिनस्नामाराधानिनचाने
दध्यानमध्यस्थापवेप्रस्तनमंत्रदेवतामहादुर्गामावाहय
मेपीठस्य अथानमदारापमनो स्त्रदिशामादिनलक्षणः
प्रस्तमंत्रेणपीरनः प्राकारंपरिकल्पयेदिति नमदाराधाने
प्रस्तत देवताराधानि नतन्मै प्रस्तनदेवतावरणमूर्तिः
दिक्पाम दिगानावटविन्यस्लाराधानामुपरिदिन पवमस्य
स्पृवेमापीनः प्राकारंविनयेदिन्सपः तंत्रोनरे ग्रजादि
गदावजनकंरपकेदविविन्यरावंविवस्रासपु ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हृषि भगवतिपदे मन्त्रं जपेत्सर्वसिद्धिकरमिति प्रथमश्लो:
शेत्वव कगदापद्मास्योपुष्पपूरं चतन्मुंजेविस्मृत्यमे
ऽत्रैलप्पानावनड्गीमंत्रं पूर्वोक्तं जपतः सर्वकार्यसिद्धिः
स्यात् प्ररूषीतिस्थले भगवतीतिस्थले वा लिंगव्यत्यासः
स्त्रीलिंगस्थाने पुंलिंगप्रयोगः कार्यस्ततो न विशेषः का
म्यपत्रमनुपदर्शयति पद्ममित्यादिना द्वादशदलकमले
विलिख्य तन्कर्णिकायां प्रणवं तदन्तर्मायां तन्मध्ये तु डगी
बीजं तदन्तः साध्यसाधकादिनामलिखित्वा द्वादशकेस
रेषु दिशो विदिशोष्टामितान्मोहिष्यमर्दिन्यामंत्रवर्णान्वि
लिखित्वा हत्पापरिसंख्य प्रतलत मूलमंत्रस्य गणशाखिनि चि।
के मणावर्णानालिख्यावशिष्टमेकं वर्णमन्तिमपत्रदलेस
मालिख्य तद्विदिगिन्द्रपमध्ये मातृकार्णानालिखित्वा तत्त्रो
पि वा हि भूपुरेत्रिरेखाभिरेकं भवतीति षट्रेखाभिर्भूपुरद्व
यं विरचय्य तदन्तः सामान्यशास्त्राधिगतादिकालबीजं यं
त्र णाय प्राप्दिकं लिखेदिति यद्वा भूपुरद्वयमध्यगामिसेन
रिगिव दिगानकोणकं भूपुरद्वयमध्यगतत्वेवि वातितव
ह्रीरीपतं भूपुरसामान्यशास्त्रेनकेनापि प्रतिषेध्यमिति
मन्तव्यं यत्तद्दक्षिणकोणपूर्वयोर्मायाबीजं तदुङ्गीबीजस्थानेलिख्य
नेन कर्तव्यं शाक्तिकेशालिङ्गतत्वशाक्तिकसंवंधीति यावत् एवं
धृतं यद्बीजं मायाबीजमिति मूलाधेमभिप्रेत्याभ्युपगतं
तदिदं मूलाक्षरस्य क्रे तथा विवरणे शाक्तबीजमिति
वक्ष्यति गायदमनंत्यकं स्यात् यत्तद्वैबीजमायेवमगो
मिह्रायादयमितितद्यपि चिन्त्य मूलेसवितु कुस्मव ड्गी बी
जत्वेनाभिधानात् द्वादशाङ्गुलायं चेत्प्रथमपरेपि मावेह:

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२
श
विंना
१४५
145

कस्यैव तस्योपादानाद्युक्तिसंक्षेपः ॥ यस्योद्योतनमती
सतीशुणावलीमानापितोमायानिर्नामधेयमानिधीतिवं
यकुलभूः कुमीवलोजन्मभूः स्तुयास्य हृनवीक्ष्यवाक्तु
नयदेवाराणसीवासभूस्तत्रैमूर्तिमगान्मदेशापदत्तः श
हांश्रविनामतो ॥ अथ वक्ष्यमाणविद्यायाश्र
तिगोप्यत्वेनतत्प्रकाशने देवताक्षोभः स्यादित्यनेनमाय
नार्थं स्तोतृिशक्तेनस्यादितापनहियामकाशनेनाशि
णामप्रकाशमदोषकीर्तिस्तु भविष्यतीत्यवेषतानस्य
यरायवस्यनाशोममापिभविष्यतीतिभावः मतः कथ
मस्याविद्यायानिरूपणे भविष्यतीति कथं वा निरूपणेनास्या
यद्यपि केनतद्रूपासकानां क्षोभोनस्यात् सा यद्यपि केषां
निरूपणगोचरनायस्तसंस्कारदशामात्रे देवतायानिवार्यते
नस्यादित्येवमादिविनासमुद्दनरस्रासमापि संभवे देवय
व निरूपणादिना तद्रूपासितः समरसमानंदरस्यतोतिभा
वः स्तुतेस्तामिमनेनावाङ्मनसगोचरस्यकथं वानिरूपणाश
क्यत्वमिमंके श्रोत्रप्रवृत्तये यासां वस्यादिएवत्वा
यराधत्समाख्यातेनासनीति त्रिपुरांविद्यामिमंके श्रोत्रप्र
वृत्तयेयासांवस्यादिएवं मन्त्रवायराधत्समाख्यातिजानीते त्रि
पुरांविद्यामिमां सिद्धस्त्रगुर्वेतैर्वचोभिः पुराश्रावनेतित्रिपुरंत
नत्रादिनकाकेकमा श्रुत्वा विस्मयमद्याने मिद्धवेधविनाश
त्रिपुरा तिनरानामसकोपितदेवनेःपुरान पुरारहस्यादिसम
विकोधिनकृभूदानतकर्मा विकोधयातिभावः तथा वसृशा
दिमहाद्वयकर्माति भागशानिहन्या मिसादिप्रभुनशनक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वियत् हकारः मरुत्सः अनलाशः रः मौतिक ऐकारः
ई: इति प्रथमं बीजं वियत् हः नदादिः सः कः स्वरूपं
ई ई: लः अग्निः रः वामाक्षि दीर्घ ईकारः बिन्दुरिति द्वितीयं
हकारसकाररकारास्तु तद्देशाः स्वरविसर्गानुस्वाराः षट्
तृतीयं बीजं एतद्बीजत्रयस्य क्रमेण वाग्भवादि संज्ञा
सांप्रतमस्त्वौ द्वितीयबीजे हसकलरान्मकानां पवत्र
मन्त्राणां मध्यमीतिम यो स्वरूपवर्णानां स्वरसहितानां तेषां
प्रविष्टत्वात् यावच्चकरात्मिके कानि कापित् ब्रह्म पंचकूटात्म
कत्रिबीजमंत्रस्य दश तिथ्यात्मकृतिः स्पृष्टिः पंक्ति चंद्रासिपुर
भैरवीदेवता आद्यंबीजं मध्यं शक्तिः सकलाभीष्टसाध
नेविनियोगः नाभितः पादपर्यंतं वाग्भवबीजं प्रथमबी
जं एवमादि व्यवहारार्थं मेव संज्ञा करणाकरयोः वामद
क्षिणयोः हृत्स्तनलेच सव्यदक्षा ह्रदये द्वितीयेति त्रेतां तर
दर्शनात् न्यासत्रयमुपदर्श्य एवं तत्त्वेन वयोन्यासात्मकन्या
समाह कर्णेमादिना त्रिभिस्त्रिभिस्थाने त्रिकोणाकार
तास्पदके रेके को बीजत्रयस्य योनिन्यासः सोयं वामाग
दिः सर्वेत्र वामकर मारभ्येव पूर्वीक्रन्यासस्य वामकोणा
मारभ्येव पूजायास्तु दर्शनादीत सा प्रसारिका: शंखयोः
ललाटपार्श्वभोवप्रदेशयोः आदिपदेन नाभिप्रदेशोनेक
पालस्थाने कश्चिन्माभाविन्ने वपाठः एतपंक्योः मोकारत्वं
मासस्य रूपं रोवाहू मध्यमास्थिदेशाभागः धनो लिंगं गुह्य
देशंगोप्यदेश गुदप्रदेशा इति यावत् तृष्णाग्रस्यप्रसाधि
वेधस्य लिंगस्य पूर्वं मूलक्रमात् एवं मेरूत्यादिन्यासमाह
मूलेन्यादिना वक्ष्यमाणे ब्रालावीजैर्त्रिभिः क्रमेणारमादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२
श
विला
१८६
146

भिः संबद्धे मूलाधारादिषु न्यासः कार्य इति दर्शयितुं दीक्ष
नः विलोमन इति मूलेऽङ्कनं तथा बालापञ्चतीयेन बीजे
न प्रीते हि तीयेन मतो भवायाः संबंधः इदस्यानानामेपरा
भावादत्र रवस्यानापेक्षा मन्त्रास्यानेषांबिनिउ मरथ संबंध
नरीतिपदार्थावर्षीकृतः नहीदं प्रमते स्यानेन्यादेमप्रस्य
स्यातरान यो विलोमन इति वरमस्य स्यष्टवीनयरस्कोग्र
याभ्यो रस्य संगात् न च विलोमनः स्यानयाम्यं यमिदम
पिप्रेरणेव संबद्धमस्ति निवाच्यं एवं न हि बालाबीजानां
विलोमनः प्रामो प्रमाणाभाव एवेति मन्तव्यं न च सर्वं वै
लोम्यमप्याश्रिते रवेः प्रथमायायाः प्रथमवीजस्यैवाश्रय
णात् न च कामस्य कामबीजे इति बीजे वाग्भवे समुद्दिष्टे सं
मोहनाख्यमेतस्मीते बीजे न चा प्रोक्तमिति वचनमेव मत्र मे
प्रमाणमिति वाच्यं एतस्य ग्रामाणिकत्वेऽपि मूलाविसंवादित्वे
न पदार्थान्तरपरतया समाधेयत्वात् बालायाः प्रातिलोम्या
नुलोमयोरेकस्याप्यशानाश्रयणात् षडन्यासमारभते
शीर्षादिना वतश्च च रुणास्येन संबंधः तथा च भ्रूमध्ये बालं
ल्लीयवीजमाहितामन्ये शीर्षादिवागादिहृल्लीयसाहिता योगे
श्रीमूलाधारे बालाप्रथमसाहितावित्यषयोगे श्री मूलाधा
रे बालाप्रथमसाहिताविंशपाणिन्यस्तच्यन्स्यः सम
मेमूर्तिन्यासमारह एवमन्यादिना मत्त्वः सः व्योम रः
श्रीं रः सयघ्राद्यौ यामवं भनाद्युक्रमनः पंचत्र
नाः श्रीपतउग्रमत्रणाः कमेणामयोजिनाः संनः पं
चमूर्तीना बीजानि भवंति तथा चसूत्रे ईशानम
नोमनाय नमः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्हेंनसकलषमकरक्षनायनम इत्यादिमंत्रान्मूर्द्धवक्त्रादि
श्रमेमेशितिफलितार्थः पदार्थादर्शकृतस्तुईशानादि
पंचमूर्तीनांसूक्ष्माण्येवबीजानिमनोभवादीनांतपंचा
नांवानितानिदबीजानांवक्ष्यमाणानयान्तदाहिनमेवकार्य
तेनस्हेंईशानायस्हींमनोभवायनमइत्यादियोगइत्याहुः
मूलांसमस्तेनवेद अतएवाईशादीनामिवमनोभवादीना
मप्येवबीजानिरूपणास्यावश्यकत्वेनतदनिरूपणान्मू
लमन्त्रनुन्यायानेः स्यात् अस्मन्मतेचस्यात्तेअत्रमनोभवा
दीनांस्वतन्त्रबीजसद्भावेपिमूर्तिसाहित्यानामेतद्बीजमेव
सर्वाभिप्रायेणतदभिधानमितितत्कोपिमूलता अ
श्रमंमूर्तिमासमाह ततइत्यादि पंचत्वावेषुसर्वोक्तबीज
पूर्वकतनमन्त्रैः सकामामानित्यमेस्तत् नवमंषडंगन्यासः
षडंगन्यासादिनास्त्वांहृदयायनमः स्त्वींशिरसेइत्यादिविषय
डंगन्यासइत्यर्थः पदार्थादर्शकारस्तुबीजेनद्वितीयेनबी
जेनषट्दीर्घयोगोव्यस्येवक्रमेसप्रदायान्माय्यावीजमपि
षट्दीर्घयुक्तमादितोयोज्य आद्येनस्वस्वषडंगन्यासमंत्रा
णामादिभूतेनैनसर्वकस्याद्वितीयवीजमानियादकलेनो
पवर्णितवीजपदविशेषणात्वमेवतथाचह्रांस्त्वांहृ
दयायनमः ह्रींस्त्वींशिरसेइत्यादिः प्रयोगः इत्याहुः मूल
स्यैवमभिप्रायेसतिषट्दीर्घयुक्तबीजेनाद्येनाङ्गत्वक्रिया
मतेमेवचवृथात्वमतनतदाभिमतयोर्विशेषणविशेष्य
योरतः पदान्तरंघातिपेत यदेवमङ्गत्वंपचपतोत्ररूप
रैयरात्रामितरक्तानितुलकारानित्वृषतोहिमूलमपि
नमेवार्थमनवादिष्यति तमादि आकारनामकरण

१२
श
विता
२८५
147

तथाकाशापरः आआघोषयेत्मायः आआशपदस्य हका
हकारपरतयाहकाशादिनेत्यर्थः ताहशं च वीजत्रयम
पीतिमध्ये तत्रामायषडित्यादि षट्षष्ठोदीर्घाय ऋतर्थम
रत्रपस्तु एकेनेत्यर्थः वषष्ठस्तु दीर्घा हितीयपदवीजेनापरे
नितसुदासः षट्दीर्घैत्यादिके पुनरावर्तनीयं यथाक्रमा
घेकस्येतस्य चोक्तरीत्या ग्रामृद्वितीयवीजेनान्वयः निरूपदे
वीजपदं च मायावीजमेवाचष्टे तथापि यथाक्रमार्थेकस्य च
ट्दीर्घैमादेरन्वयशतिकिमवशिष्टं तत्रकार्थेलाभे यद्दा
आद्यपदमाकारादिषट्दीर्घपरेसह्रवत्वात् ततआशं
आद्यच तस्य पाञ्चयोगात तत्रुक्तलाभः अस्य च दूहतीदी
यमायेनायंतायोषट्दीर्घैषुक्तपदवीजपदाभ्यां निरुक्ता
र्थकाभ्याम न्वयः तथाचकिमवशिष्ठं तस्य प्रयोगे अनि रह्रसं
वह्रस्वत्वादेवातिलिङ्क्षि षट्दीर्घैः प्रतिपादनं मूलकृतः इति
प्रतिभाति दशमेवाणान्याससमाह पंचवाणानित्यादिना
अन्नयवाद्विपुरामारममञ्जुयेत्राइपदयोरंनेमकारपद
पादिन: प्रीशोमुविहतचादिसहितस्वार्थसदूर्शक्ति
मलोक्तातानतत्त्वमेव वायत्नमहोजेद्वितीयेस्मिते अनंता
नास्मिनदेवगनापिकृतं मवामलगोवकेपूर्वेणाप्रकृम
पूर्वेसवद्यारिपहस्तवादैसतयेकलतयंकपूर्वेणाप्रकृमि
ति प्रथमस्य: श्रीशोद: सुवत्तमाकारः वहिः दे:
शुक्लाः पचेपरस्यंमेमलिताः सेतः प्रथमवीजभावमाप
द्यते श्रीविभिमूर्तिनाचतत्पदेशगापपाततस्मातमाका
रेणोपसर्वमपिपूर्ववदूवमसाद्दितीयवीजे मुवत्ता
स्यमेवत्यमात तस्मात्तस्याभिव्यत: ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ककारः लकारोहृ ककारषकारयोः संयोगात्क्षिप्यतर
ति न रेतः पातेनाकस्य देवराजेोलः वामेतरा च तर्यस्व
रः वक्त्रे विसर्गः तस्य सुरेवस्या स्थानान्तस्य पूर्वोत्तस्वारः पता
वनाकामवीजमुद्धृतं तत्तीयं बीजे भ्रष्टवीवकारःश्रा
रिलः षष्ठस्वर ऋकारः श्रुद्देत पशोर्हृद्विहृपलत्वकः प
ते परस्य रेमिलितानां भावमापमास्वतत्र्यबीजे गोतमसं
ह्वितापोन च तत्त्र्यबीजस्य पंचमस्वरो न तत्र शुक्रेपोनो रेफ
समाश्रुकावास्यशोनेविष्णुविनो विंदुनादसमाश्रको वी
जो त्रैलोक्यमोहनो कामबीजेनतः पश्चाज्जनेपरासमावि
ते पंचमस्वरसंयुक्तविंदुनादसमन्वितं बीजान्येतानि वी(
तेवर्वइः सर्गसमावितश्शतेषष्ठो वामकर्णः स्वर्गुहितो पा
पस्मादितिश्रुतस्या पंचमस्वरपरत्नयाक्रवचनामिपिशा
कतेते नैव केन तव कारः तस्मान्त्यः सकारः प्रवीविसर्गः
मात्रकास्थककारात्पूर्वं विसर्गपाशान्त प्तत्पंचमवी
जमिति नक्षापिनानातंत्रदर्शिनो ग्रंथकृतेनाऽः कारपवा
त्यिप्रतः उनितनदनुसारिणा शंतगर्भे रेवमंत्रे न्यासः कर
णीयइति प्रातिभाति नक्षावशाद्दशांविल्येनमः हीं इतोभि
स्येनमः अस्मादि ग्रंथेकादशातमंत्र भगादिन्यासमाह
भालेमादिना सुखमध्ये स्थानस्थानविशेषः केदिकावि
पिनेतिपंचनाराम्न सुविमाने वादितः ऋनेनपठेः मंत्रिणा
मनेन पंचनाराहिस्न भगादिमत्राणाम पूर्वषामापन
नकस्याप्यक सकलमंत्राणापद्धागमज्ञोपदेशोव
पिज्ञोगुरुस्तागान्म चपायमेव्रिनमयोत्तिनेनवश्रुलका

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

घवलोकेनादिभितुद्दमेवनापिकाध्यकरीत्कं वाकस
रस्वतोग्रस्तावामे वाग्भव बीजे कामः प्रसिद्धकामबीज
लत्तणं इह च नयैन सोबीजे एतानि पंचबीजानि पंचना
रपदवाच्यानि स्म हादशनमूभूषणान्यासमाह न्यासमि
त्यादिना अत्रमातृकावर्णानामेव देव्याः भूषणत्वेन ध्यानं
नोक्तस्याशिरः प्रभृतिषु गेषु न्यासएव भूषणन्यासः अत्र भू
पदमेकमेव स्थानसमवायकामिनिपदार्थादर्शादेन पंक्तो
रेवैकस्थानत्वं भूपदेन स्थानद्वयमेवविवक्षितमिति द्वंद्व
कौ गुणो सन्यपि स्थानद्वयत्वे भूगतोनद्वे द्वयोर्नत्वेपि वस
निकतो वा कर्णादेः स्थानद्वयत्वेन भूवंशनियोगाच्चानः प्रत्य
गेन्द्रयोरेषयोर्द्वन पंक्त्यादितिदिवचनसामर्थ्यापि कतो वास
योरेकस्थानत्वमन्योर्हि द्विस्थानत्वमिति द्वितीयाः प्रह
याः कथं नासिकाशिरः प्रभृतिषु स्वोत्तस्थानानामेकोशसत्व
गुपपादयन्नत्रयोरङ्गशास्त्रगतान्यासः स्यादिति चेन्नभ्रातो
सि समापिनासिकायामपि केषोर्ध्वाः संख्यायां त्राताभावेन
द्विनासिके त्वियं नदायिष्यानेवाहाया अत्र पवनासाग्र वान्निर्ध
तोरिदयामनिन्यायशास्त्रे देहाद्योषः अत्र पवकर्णादिस्म
वैत्रदिवचनेनासिकासैवद्रूपवचनेकर्णौ ध्यामजग
द्यः नयनेश्चराश्कानोनासिकांमगुणाकरश्माद्
श्रीराजवामस्वरकवर्णाद्विसास्त्रानेयत्रनासिकायाः स्थान
द्वयत्नगुणत्वेन मन्नासिकापदेनमध्वलत्वकनयापयायेश्च
नयवमृतेनसोमेकवचनगुणानामिनियोगे तस्मा
नासिकायापकस्थान ॥

नादेकवचनांतपदत्वनिपातनादेकस्थानेनैव शिरः प्रभ
तिशब्दीनस्थानेषोडशत्व संख्याख्यस्थापनेनकश्चिद
पिक्लेशोनापि मूलस्यकिंचिदपि वैशसं प्रह्नेनकवच
नस्य अंगनानेहावेतः पातनस्यच मौरस्य मेवाधिक
मितिदिक् विड्काद्वरस्यागृहांतेन समाविशतिसंख्ये
निकाकारादिरकारांतनात् तारीमानस्थानि नवपाल्पो
रेकस्थानत्वेपदस्यादेशोंके नृभूमनेन दोमूलादरिवदि
वचनांतनाविशेषानन्तहवरिनवान् पाणिहृदेश
स्थानकत्वेपिहि वचनांतनाभावान्नस्थानद्वयत्वसंभा
वना श्रुणाशपिविशेषाध्यवसायकरत्वनिश्चयात् वर्णे
गृहयोस्तुककारादिरकारांतनवर्णौ भुवःस्तम्भे शुभ्रवशांत
रस्यानुवरिननाम्नस्याहृदयारिमान्नानसामर्थ्यावेकपदत्व
कारान्तस्तम्भः एकस्थानकत्वनाध्यनाल्लोपोपिविद्धांदिवे
निमायारेनपदेवाविनानमध्ये स्त्येकपदेनोक्तत्वसाम्या
त्तुल्यहृयमशाविवर्तिनामितिरावटमहाः रहमेव स्थाने
हित्वेरकत्वस्थानपर्यायगुपदेशस्यापि स्मरणमावधा
नत्वरूपेसमाहितत्वमत्राविवर्तितं उर्वरित्वकारस्य
शृवर्णमासस्थानेकांवीमादि कांवीस्थानेकयावःश्री
वापालः करकस्थानेकरमूलभूतेदितीयालः सोदता
लवाः शाःशष्ठ श्रुत्यवृलं तःकर्णाकरलयोः कमेलामर्द
यदेसोषकारसकारोः मोलोहकारइति विवेकः स्पष्टा
दिमामसत्वनुकोष्यत्वसामान्यवचनागमतेष्यपव नहेव
सामान्यशास्त्रमान्यकादि सामान्यमात्मानेनरमस्त्वादि
मासादिकमध्यवर्णमासांतव्ययोरशादेशससामान्यक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२
श्री
विला
१६९
149

नादेवीं ध्यायेदित्याह एवमित्यादिना शिरसीत्युक्तेनोन्मा
लायस्याः साग्रबिन्दुमित्युक्तमालागलद्रुधिरालिमल्लनी
हारिणीभ्यां हस्ताभ्यां जपमालावरौ वामाभ्यां पुस्तकाभये
यद्यपि दीर्घायतायाः सर्वैर्वर्णैस्तत्ता तथाप्यग्रसंबंधेव
दीर्घायामेव पूर्वोक्तप्रकारोपायानिरूपणे नोपदेशमात्रे
णाकारांशेऽयं मन्त्रमिति विवक्षया पुनराह दीर्घामिति
प्राच्यप्रकर्षेणाक्रमसामान्यप्रकारविशिष्टसिद्धस्वरोऽनेकं
शुक्लविशेषप्रकारविशेषेणालब्धानन्वयथाकथंचित्
प्राच्यप्रास्तुतेरनन्तरं पूर्वमपि न हृत्तत्त्वं विंशतिल
संपूज्यायमाह यद्यमित्यादि शुद्धदलेकमले कृत्वा
तत्कर्णिकायां त्रिकोणद्वयमपराग्रमेकमूर्ध्वाग्रं कृत्वा
शुक्लानवयोनिसंपायतनहारिस्पुनरस्वरूपयादित्यर्थः
शलिश्रेष्ठकर्णिकायामन्तः पूर्वाग्रमहात्रिकोणे कर्णि
कायाः पश्चिमतपकात्रिकोणपर्यन्तमभागं त्यक्त्वा समनु
ष्ठाय ईशानाग्निपर्यन्तयोस्तलमवाग्रत्रिकोणपार्श्वयोः प्रेम
कंसूत्रद्वयदानेन त्रिकोणद्वयं सम्पाद्य किंचिन्मलभा
गं महात्रिकोणस्योपरिमस्योपांशे त्रिकोणमहात्रिकोण
संपातेरेखाद्वयमधस्तनमारभ्य दक्षिणोत्तरयोस्त्रिको
णद्वयं संपाद्य संपातस्थानतः पश्चिमाग्रं महात्रि
कोणमध्यमभागपर्यन्तं त्रिकोणान्तरं कृत्वा मध्यस्य त्रि
कोणाग्रमध्यपर्यन्तं मध्यात् पश्चिमतः पश्चिमाग्रं
त्रिकोणान्तरं कुर्यादिति तत्र तन्मन्त्रमामायाक्तिं वि
निर्गम्य भूयो वहिः प्रवेशनात् संपुटी
कृत्वेति ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

योगिनीहृदयवचनाद्राद्यावेकोणशक्तिर्विलिख्यान्तर्मध्य।
भागे रेखा तेन रेखात्रिभिर्योग्यभवेत्कोरेखायाश्चाग्निभागाय
स्मिन्नेव वामदक्षिणरेखाग्राक्रम्य प्रथमशक्तिपश्चिम
कोणात्पश्चिमस्यां दिशि पश्चिमकोणान्तरान्पादेनेनाह
नीय शक्तिरचयेत् ततः प्रथमशक्तेः पूर्वस्यां दिशपार्श्व
कोणाद्रचनपूर्वं वान्तर्हारगतस्तपर्यन्तं वामदक्षिणरे
खाग्राक्रम्य पूर्वरेखां प्रथमशक्तिपश्चिमकोणसम्मेत्य।
णात्रिरश्च वह्निपुररचयेदिति ईशानत्रयोनिरचनाद्गृह
या शक्तिरधोग्रत्रिकोणावह्निपुरमूर्ध्वाग्रत्रिकोणमिति
भेदः केचित्तु अधोग्रत्रिकोणाहृदयमूर्ध्वाग्रं वै कोत्रिकोण
मिति पूर्वशैशानवयोनिरचनात्तु सतेष्वा पूर्वस्यापिको
णेष्वपि शूलानन्तर्हि योनि दक्षिणामूर्तिसंहितासंवादो
वायमर्थं प्रदर्शितवदन्ति योऽहमेव स्वरूपेण वाग्भवामिप्याहि
ना लोहित तःपः राग्ये स्वरूपं श्रीकण्ठः पुनः रकारस्य दीर्घवर्णे
ऐं पराशक्तिस्वरूपं शुपरशक्तिस्वरूपं परेणपरेण माकारेण मस
हाशुपरस्यकारस्य सार्धः हसौ परस्य रसंयवहौ सदाशि
वमहाप्रेतोत्तमस्वरूपं पेपरायै शुपरायै परापरायै स्तौं
सदाशिवमहाप्रेतपद्मासनायै नमः त्र्यस्यकोनत्रिंशदहक्रणे
कोऽमवः पूजनीयाः षोडशास्त्रीमध्यः प्राग्भ्यवोऽनुत्तरा
ले श्रीगुरुक्रमपूजनपादिम्नवघः सर्वात्रिविधः दिव्यौघ।
सिद्धौघमानवौघभेदात् परप्रकाशानन्दपरमेशानन्द
परमाशिवानन्दकामेश्वर्यानन्दकामानन्दाम्नानानन्दभे।
दाघः सिद्धौघः ईशानतत्पुरुषाघोरवामदेवसद्यानन्दाः
पञ्चसिद्धौघाः मानवौघस्तु समयगुरुपरमगुरुपरमेष्ठिनः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
विना
१५०
150

स्वयमुक्तेषु: पीठस्योत्तरभागे तन्त्ररूपं लिङ्गं प्रपूजयेदिति
सामान्यविधिसूत्रेणैव वर्णितेन तत्र विशेषविधिं दर्शयता
न त्वागमोक्तेनैव तावता वनायामातेण कल्पसूत्रे त्रागतांशिव
वक्त्रान्निर्गतत्वात्ता गिरिजामुखे मतत्वं वासुदेवस्य तत्स्मादा
गमश्च तन्नशक्तिं निरूक्तिश्रवणात् निर्दिष्टसर्वतन्त्र भगव
त्यीतन्त्रोत्तमतन्त्रा श्रयेषु यामालयशाकाया: कथमथ
संभवात् पंचमुखैवैर स्मृतं नवतामाह वाग्भवादिना
वाग्भवबीजेन वा वागा माया बीजेन माया बीजेनयोमस्यादिमत्र्यो
पासीत्यादिर्यथा स्थितेप्राश: संदृश्यस्व मातृगजी वा पुत्रस्यवाम
सर्पालितेषाप्रद्वार: तथा बपुं ह्रीं श्रीं हस्खौः तलो: इति पंचम
णवा: चानि नमस्कारमुद्रया पद्मा प्रवेशमिति मध्यस्थत्रिकोण
स्यश्रीनृपाख्येरयायि श्रितस्यात देव्या वामभागे स्वस्य दक्षिण
भागे एतेन चैवदेवीदक्षिणभागे स्वस्य वामभागे पीते तेचे
व देव्या: पुरतो मनोभवो स पूज्य वास्मिन्नष्टदलकेसरेष्ठ
वेवदेगान्या मध्यमध्य योनिमध्य पवचनोद्दिष्टश्रद्ध
ण्या या: संपूज्य पूर्वीयषष्ठ्यायाने श्रूसभगाया षष्ठ्य शक्ती:
संपूज्य अष्टपत्रेष्टात्राल्पाया: संपूज्य चतुरस्त्र मध्य
मवीद्यामिंद्रादीन्स्तदर्हिवीद्याम शत्र्यादीं पूजयेत्
त् तत्र रसादय: प्रधानसमकृत्वा: तत्स्तनीकृत्वा
प्रावरणपूजार्थं संप्रार्थ्य श्रीगादेवतां घंतघटस्त्र वर
णदेवता: श्रवेवदध्याद्यां इति समुदितार्थ: पयोश्चेरि
तिरतोयः पल: सहितस्तस्यैव अस्मरतां गुरुची कीर्ति
कलींधुपालिता प्रलोध्यस्यादि मूलमंत्र
स्योद्योतिताने प्रसुकेचशामान ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

येत्यादिसाध्यपदमुच्चार्यपुनर्विलोमेन मूलस्यवीजत्रयोने
त्याहेत्युच्चार्यमनहृयादित्यर्थः पदूलवर्णात्मातिविल्लवुध्या
त्याभिलितमेव मूलाभिधेते नदृष्टोनेभवपदंप्रयुज्यमुच्येत।
रितिकरणात्नाहितहृमयपुष्पहोमस्तदेकतरपुष्पहो
मात्सिध्यति कृतमोते यानस्थैः पादलोरिमादीनांविक
सितैरितिविशेषणात्सुचाविहोमद्व्यतयामतोयने ति
लकप्रयोगमाह पादद्वयमित्यादिना कपिरक्तवंदने वोरं
कर्पूरेसदीनिघसिद्धं चन्दनेगोरोचनाश्मशानेकन्यया पिष्ट
मितिविशेष समापितंमूलमंत्रेणाभिमंत्रितं पारणायेमं
त्रमाह मध्यमित्यादिना पूर्वायंत्रविधानेनाग्रापिभूर्जपत्रादौ
येत्रेनवधान्याद्यंकर्णिकमष्टदलकमवेन दहितेन दय
परस्परसंधिनाष्टारचक्रंलरस्वरूपस्वरूपमाभिलिख्यप्रथ
मेवीजंमध्ययोनोलेख्यंतदग्रादिपानिधुमादावितरेपनदृ
तीयादिवीजंनगमोतितंकृटमंत्रस्याङ्गामित्रयेगानवर्य
नितृप्तिर्भवति श्रंत्रमध्याद्यामित्यस्यमध्येमध्ययोनावाद्य
माद्यवीजंपश्चात्स्यातद्यात्कंवामध्ययोनेरग्रपश्चात्स्यात।
यामध्ययोनिमारभ्यतियावादित्यर्थः॥ केचित् परेतम
ध्याद्यमूलमंत्रस्यात्रिवीजात्मकस्यचतत्मध्यमध्यवीजंनदाद्य
प्रथमंपश्चात्स्यातत्येत्यर्थः तथाचमध्ययोनौप्रथमंमध्य
वीजंततःस्वाग्रेप्रथमंततस्तृतीयमितिरीत्यालिखेत् द्वि
तीयाद्याद्वित्रोत्क्रमाद्ववीजत्रयं कमत्रमेप्रमाणाभा
वात् वस्तुतस्तुनवयोनिषुमध्याद्यपश्चात्स्यातद्यावीजानि
लिखेदितिदर्शनाहितीयाद्यावापिप्रथमंमध्यमवी।
जमेवततःप्रथमादितीयेत्येवक्रममित्याहुः आद्यमते

मध्यायामित्यनेनाभिधेयो जनकं सर्वेषामपि हि यंत्रेषु मध्यभूत
कर्णिकामारभ्यैव प्रथमं मंत्राक्षरमारभ्यैव च यंत्रे लिख
नस्य प्राप्तत्वात्तयानेन विशेषानभिधानात् द्वितीयबीजस्य
प्रथमं कर्णिकायां लिखनस्य प्राप्तत्वात् द्वितीयमेतेन वा
लिङ्गविशेषाभिधानमिति तत्र प्रतिभाति साधकसाध्यनामा
दिकं तेनेहापि प्रसक्तेऽत्र तेनोक्तं लेशप्रसक्तेन मूलगायत्र्या
वर्णान् प्रतिपत्रं त्रित्रिक्रमेण लिखेत् तद्बहिर्वीथ्यां मार
कार्णं लेख्याः ततो भूपुरहृदयप्राग्कोणेषु कामबीजा
नि लिखेत् शेषं यंत्रसामान्यप्रक्रियायामनुसन्धेयमिति ध्येय
यंत्रांतरमाह कामेत्यादिना षट्कोणं विरच्य तन्मध्यक
र्णिकायां कामबीजेन साध्यादिसहितेनाविलिख्य षट्सु कोणे
षु षट्कामबीजान्यालिखेत् तद्बहिः कृतेषु षोडशदलेषु
केकशः कामबीजानि विलिखेत् तद्बहिः सविन्दुना हकारे
णावेष्टयेत् वेष्टनं च रेखा हृदयकृते केवलमेव वृत्तं व
न प्रथमकामबीजे भेदश्याद् द्वितीयबीजरूपमेवोपार्हयेत
प्रसिद्धत्वात् पद्मयोर्दर्शितत्वाच्चेदं यन्त्रं पल्लवयानः ततस्तु
तरस्यमष्टदलकंठे वह्निकिंतमन्त्रहात् तद्यमित्युपदेशः यंत्रा
तरमाह वह्नीत्यादिना पूर्ववत् षट्कोणं विरच्य तत्कर्णि
कायां कामबीजेन तद्युतः साध्यादिनाम लिखेत् मेरव्यावी
दमबीजे प्रथमतः षट्कोणेषु ततः षट्कोणे रेखाग्र
दिषु षट्पाद्यमिति वक्तव्यं कामबीजं विलिख्य तद्बहिः
सौमिति सौवीजेन वेष्टयेत् प्रबन्धोमित्येकत्वाविवा
ते तथा च बाह्यरस्यमहीन्द्रसमस्मेके सौवीजमालिखे।
पयाषट्कोणस्यैव क॰ ११ ॥

स्मिंतेत्तद्दंतः प्रविष्टंस्यादितिलभ्यते पञ्चकं मनोभवस्य
सकलेऽत्रैतानदेनात्तिपेदिति मनोभवस्यावीजत्वपात्र य
त्वावाग्भवं प्रसिद्धमिति यदार्थादर्शो तत्मामादिकं तस्य
मनोभवसत्तकत्वाभावेनपंचमनोभवाख्यत्वानापत्तेः
यद्वापिवाहद्वसदयक्षत्वानदंतः स्मावीजेनवेष्टयेदिति
हृद्वदीपिकाक्रतांकेतदप्युक्तंतेनानगविरापाउपेतस्मा
यमेवेति एवंपंचपंचाभिर्मनोभवैः कामवीजेनदृतनया
पंचमनोभवनामकंभवति पंचमनोभवालूहनांतंत्रा
तेरेकपंचमश्राविनयनांतसंपुते मवामदकपवनगु
णान्वितकरः रविस्वरोदरिदृयविस्तुपष्टवदृदत्ततत्तल
रेउपयान्विनोमग्रः तेषांशिरः स्यात्दयीतञ्चपादवंदांन
वेमयानिगदिताः स्वल्पपंचकामाश्रति प्रथमस्यार्थः कं
जलेतेननहाचकवकारोलक्ष्यते ततः पंषमाद्दकारः स
श्च विनारकारेणानयनांतेनप्रथमनेयदितीयेनचत्रै
त्वेरणाद्वितीयेनत्रपदवाच्येनसंपुतेनप्रथमंवीजंमायावी
जमुद्दृतमेतेन पवनायकारस्तस्मान्नृणास्तीयालकारः
स्तेनान्वितः करः ककारः करमूलेककारस्यन्यासात्पते
नकामवीजमुद्धृतंभवति रविस्वर एकारः हृदयास्मिन्दृ
रिः हकाररकारेयामध्येइतिपावत्तविनाचत् संख्यापरी
तेस्तुपदंतेननलकारणात्वसंख्याभिलितासमसंख्यायका
रात्समसः सकारः समध्येपयालितनत्पत्विस्पुपवंमूलंहृदि
तिस्वत्रूप इत्पाचमेरातिप्रथमस्तूतदमुद्धृतंमद्धृतंभवति
षष्टः षष्ठस्वरः तत्ववदंतौ वलौ वकारनलकारोपपमेवं
भूतंवीजंपतेनत्वामितिसमुद्धृतं ततः तेकारसादितारका

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२ श्री विंता १५२ 152

रः नेरोस्मिन्नस्मीन्यर्थे प्रशंसायाम् एव तथा च नकाररकारा
भ्यांयुक्तो मस्तुरित्यर्थः उकारः पंचमस्वरो यस्य सः तथैव
रइति यावत् मस्तुः सः तेन स्त्रीरमुहूर्तं भवति एतेनोवी
नन्वेशिरः स्वर्हं चेइस्यतउयल लिनावेदो दानाद्भवतीति
प्रष्टव्या लावीनस्वस्यरमादेमासस्य स्वेयुक्ततयातस्या
नार्थे तन्मेव मुहूर्तं अयरेत्यादिना अथवो द्वादशस्वरः
अस्याककारः ईइस्यः लकारस्यः शशीयुतरइतिशशिः
नार्थिं इनाच तथैव स्वरेणा च युतः सशको अस्यानुष्ट्ययस्यार्थे
ईकारस्य शशिपदेन विन्यासात् सकारविसर्गाभ्यां युक्त
स्तेदेशस्वरस्य तोये एतत्प्रयोगसंगतेरे व्यास्नीवक्ताक
रानिशाः मयपंचगव्यसंयाविनप्रतिजपेद्युते हतंनग
गाभिलप्यालिहन्वाधिपयियासासवक्तमूर्ज्जितयुता
नयनेत्रसने प्रामयेत् तथा इदमेववादेन दिनेदिनादायुप
योगोप्यवानिशेशभानोः लिहतामुखनागिरामधाशापते
लेयोतिमराम्वादरूपाले गायत्र्यास्त्रिशतयेवयुक्ततया
नराकतायातामुहूर्ते मन्त्रत्र्यामित्यादिना मन्त्रयपरमा
पतमेवाहनवानादिनीयवीजपरंधीमहिमितिशक्तमसीदिनीयांस्मै
त्रिपुरादेविविद्महे कामेश्वरि धीमहि तन्नः क्लिन्ने प्रचोदयात् इति चतु
र्विंशत्यक्षरागायत्री मन्त्रस्य सप्रेरवस्य अन्तनिधापने ना तीय नापरिसमाप्ये
वंपवायननोनर्गनापरदेवनामूजानुष्ठेयानासमाप्यायीतिधनाये
नेमोनि अस्यादयइत्यादिना एतेनकौमनुसमयपरनपवपूजायाम
नुसंनैयोनपरार्थ्योनुसमयपरतरइतिधनिते परार्थ्या तु श्रीका
रोप्यममेवपरमपरीचकार सत्यमरूपांनिर्गुणांनास्त्य
तिपदेः स्तनिश्चतियारकपाशशेः निर्गुणास्यसतिपा
तिपादका: केशाद्याइत्यपिनमोनेनितवयंतत्स्तुतरो न
स्मान्नस्त्यारूपांनांविहायक्वव ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ॐकुंभाकाशादिधारिणीं स्थूलरूपामेव स्मरः अन्तपवना
मेवाध्येयामः तारः शब्दोयोहारः मुक्ताशब्दोवतारः स्या(
दितिकोषः अमोमेति येनवोपासनासत्काशास्त्रान्तर(
गतमतभेदानिराकरणाकलहेनप्रमाणविशेषविंतो(
न्मूलितविस्मा अन्तपवनकार्यविस्तेनवद्रूपंकिंनानेति
वाग्भवेति वावाग्रदेवोपस्याःसकाशादित्रिसमावा(
भवःॐइत्यनीयशर्दाश्रुतस्यैभावात्परापश्यतीमध्यमे
वैखरीरूपानवस्थाविशेषान्प्रदेष्वाधारनाभिकंठमु
खेषुक्रमात्प्रमिकंडाहिभिःकृत्वोविंहिताप्यविशेषे
णाहितार्थवांछितायमुदीरयंतेनाम्यः वाग्भ्राणायान
वाग्वैखरीषट्कंप्रतिमपटलेवस्माणकामक्रोधलोभ
मोहमदमत्सररूपं तोयान्धेति लब्धवस्त्विंकरोति लर
भावनाधारभावात्कलापिसृष्टिर्विलीयेत नस्याधार
णविनास्थितिःनयावविनाशसृष्टिस्यैर्थमिति भावःके
चित्तुतायाप्येवमन्यथास्थाविशुभानतकामाप्तकेनसृष्टिः
कृतानाचेत्त्वीष्ठरूपाभांमापतेसृष्टिरितिस्थितिमर्या
दानस्यान्तमर्यादाख्यापिकापित्वमेवेतिभावइतिवदंति
स्वात्मभवनान्मूलाधारात् शिवराजधानीं अस्तंयथोक्ष्ये
नसहस्रदलकमलेसौषुम्णायोगेयान्याधारादिस्थान(
गतानिचतुर्दलादिकमलानिसमतशालाध्येयोभाव स(
ताप्रपञ्चशारंकर्मफलेयातिखंडयतीति शारदा प्रवमादे
स्त्वांतक्रुत्वासमाख्यातांगृहीत्वपरदेवतागणशादि(
क्रमान्यास्येत्याभिप्रायः मातंगीमेवसमुद्रवतिवागित्यादिनं
नमोंतेनमोनानिष्ठोकारांतवृत्तानाकः श्रीरकारस्याम

१२
शा
चिंता
१५३
153

नाशयति येयं सेवं भूतनेयं ह्रस्वः कार मग्रः सः त्वेवमपि
स्वरूपं शिवं मकारः शिवस्वरूपकारस्तु रूः तथा च पैं ह्रीं
श्रीं गौं नमो भगवति श्रीमातंगेश्वरि सर्वजनमनोहारि स
र्वमुखरागिनि सर्वमुखरंजिनि सर्वराजवशंकरि सर्वस्त्री
पुरुषवशंकरि सर्वदुष्टमृगवशंकरि सर्वसत्त्ववशं
करि सर्वलोकममुकं मे वशमानय स्वाहेत्यष्टाशीत्य
क्षरो मन्त्रः अस्य दक्षिणामूर्तिः ऋषिः गायत्री छन्दः मात
ङ्गी देवता मायाबीजं स्वाहा शक्तिः केवलमाणिक्यवदेश
विशेषः गलत्वदधोभागः पदानामष्टादशानां संदिग्ध
त्वात्किं वर्णमात्रं पदं किं वा शब्दरूपं पदं आहोस्वित्सर्वं न
किं वाति ३ तेन श्रवतां पेयं केनतु भयानामिति शंकायां
स्वरूपविषयापदविभागं दर्शयति यथोक्तो तत्त्वादिना ग्राप्य
मिकैकैरेभिः प्रथमं प्रणवेन ह्रीं तीयं नमः इति हाभ्यां तृ
तीयं भगवतीति चतुर्भिस्तुतीयं श्रीमातंगेश्वरीति पं
चमं सर्वजनमनोहरीत्यष्टवर्णैः षष्ठं सर्वमुखरागि
निस–मे वर्णैः सप्तमं सर्वमुखरंजिनीति सप्तभिरष्ट
मं सर्वराजवशंकरीत्यष्टभिर्नवमं सर्वस्त्रीपुरुषव
शंकरीति दशभिर्दशमं सर्वदुष्टमृगवशंकरीति
दशभिरेकादशतमं सर्वसत्त्ववशंकरीत्यष्टभि
र्द्वादशतमं सर्वलोकमिति चतुर्भिस्त्रयोदशत
मममुकमिति मा?धुनाममपरं तदूहनन्ययमपि च
तुर्दशमिति त्रिभिर्वर्णैः पञ्चदशं तत्सप्तदशं न
मे वशमानय स्वाहेत्यष्टादशं न तद
हमराम्रादप्रसेपपारि ॥ ॥

कमूनात्तरकत्वेपि न दोषः तथा च त्रिभिस्तु तर्पयेद्दशतं मे
श्रेष्ठैकेन पंचदशतं मेवशामिति द्वाभ्यां षोडशतं मे श्रोत
येति त्रिभिः सप्तदशतं मे स्वाहेति द्वाभ्यां मष्टादशतं मेप
रेकत्वयामित्यर्थः नमोऽस्त्विति द्वाभ्यां तत्नीयं वषेति द्वाभ्यां।
षोडशतं मे मानयेति त्रिभिः सप्तदशतं ममिति सापद्दाए
काः मूलस्य वर्णानां यथास्थितानामेव न्यासोऽभ्युक्तश्च।
षामाशयः मोलपद्दत्वारस्यान्नपूर्वोक्तमेव शुद्धतेरन्येष
षट्न्यासः प्रथमः वाग्भवादि ऐं श्रीं ह्रीं रत्यैमातंग्यैनमः।
ऐं रत्यै मातंग्यै नमः इत्यादि प्रयोगा मातृभेदादवधेयाः द्वि
तीयन्यासादिन्यासो द्वितीयः स्वनामाद्यदिमवर्णस्य बीजत्वात्क
सविंदुत्वमुक्तं तेन ह्रुं ह्लैं स्वामातंग्यै नमः इत्यादि प्रयोगा
पृथक्तृतीयो न्यासः वक्त्यैः षडंगन्यासः ऐं ह्रीं श्रीं ॐ नमो भ
गवति श्रीमातंगेश्वरि सर्वजनमनोहरि हृदयाय नमः इ
त्यादि सप्तप्रयोगः पंचमन्यासमाह वाग्मन्यादि स्वनामा
दीयनेन ह्रां वाग्विशीमातंग्यै नमः इत्यादि योगः सुविनः
षष्ठन्यासमाह स्मरमध्यमादिना वामांगसमारभ्य दक्षि
णांसपर्यंतं सवदने षट्स्थाने श्रुक्रमेणा ऐं ह्रीं श्रीं मन्म
थमातंग्यै नमः इत्यादि मंत्रैरेषु कामाम्यसेत् सप्तमन्या
समाह ततो न्यस्यमादिना वदनांसादिद्रूपेषु स्थानेषु
न्यस्येः मंत्रविदिति गुरूपदेशादनंगकुसुमादीनां मंत्र
वेन्न्यस्येः तेन बीजत्रयादिकामातंग्यैस्यात्पनेषां मंत्रा
तिसृवितैमेन ऐं ह्रीं श्रीं अनंगकुसुमामातंग्यै नमः इत्यादि
प्रयोगः सिद्धानि अष्टमं न्याससमाह विम्बस्तत्स्थामस्यादिना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२
शा
विंता
148
154

मातंगीपदस्पर्शेश्वरशेखरलक्ष्मीभूतापमस्तनयः इत्यपिमं
त्रिशोतिपूर्वोक्तार्थकेन बीजत्रयलाभः बीजत्रयादिका
निनिवासवत्प्रोक्तवत तेनेन ऐं ह्रीं श्रीं लक्ष्मीमातंग्यै नमः
इत्यादिप्रयोगः ततो मूर्ध्नि मूलमंत्रन्यासानंतरं श्रीआधारा
षट्स्थानेषु श्रीलक्ष्म्यादिषण्मातृन्यासः श्रीअग्न्युक्तमातृबीज
त्रयलाभः तेन ऐं ह्रीं श्रीं ब्राह्मी मातंग्यै नमः इत्यादिप्रयोगः
पंचदशमो न्यासः पंचस्थानेषु श्रीसितांगभैरवादिन्यासः
इत्यपि पूर्ववत् ऐं ह्रीं श्रीं श्रीसितांगभैरवमातंग्यै नमः इ
त्यादिप्रयोगः पंचदशमो न्यासः पुनर्मूर्ध्नि मूलमंत्रन्या
सो द्वादशनमः त्रयोदशनमन्यासमाह श्रीआधारेत्यादिना
इमाः क्रमादिमां तेन क्रियाशक्तिरकारादिरूपसंज्ञेत्यकाग्रे
त्येकासंदरामंदप्रकाभुवामेध्यरत्यारम्याशिवांते मूर्ध्न्यंतु
द्वादशस्थानानि बाह्यानि पंचमूलाधारादिमारभ्याशि
वांतं षोडशस्थानेषु वामाधानरुद्ग्रहत्नाः षोडशशक्तयो
न्यसनीयाः नवत्र वामामातंग्यै नमः ज्येष्ठमातंग्यै नमः इत्याद
यः प्रयोगाः चतुर्दशन्यासमाह शिरइत्यादिना पंच
वक्ष्यमाणाः लोमातंगीं मातंगी परायोगिनमिदं त्रयोमतं
गीश्रेनमंत्राल लक्ष्मीपदादिकोन्नतः सिद्धलक्ष्मीपदादिको
न्यसेत् बीजत्रयप्रयोगः सर्वत्र मातंग्यै तत्त्वमपि सर्वत्र तत्र
च ऐं ह्रीं श्रीं मातंगी मातंगी मातंग्यै नमः इति मातंगीपूर्व
पंचादिनः प्रथमोयं ऐं ह्रीं श्रीं महामातंगी महामातंगीम
हामातंग्यै नमः इति महापूर्वमार्षिकमेनमभीष्टमातंगी
पदचोदिनो द्वितीयः ऐं ह्रीं श्रीं महालक्ष्मीमातंगीमातंग्यै
नमः इति तृतीयः ऐं ह्रीं श्रीं सिद्धिलक्ष्मी ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लक्ष्मीमातंगीमातंगेश्यै नमः इति वचनत्रयं वसनलमस
पद्मपूर्वकत्वमेव मातंग्या महादाद्यांतमिति मूलान्यती
यतेनत्न महामातंगी पूर्वपदमापि तथा च महामातंगी
मातंगेश्यै नमः इति मातंगीपदद्वयघटितनवायमेवोन
नत्वद्वयघटितत्वमिति ध्येयं मूलमेव मम मूलाधारेत्या
सोपेपवदशनमः इति मूलेन व्यापकन्यासः षोडशा
नमः सामान्यप्रक्रियाप्रामाण्यान्तर्मातृकान्यासः सृष्टिस्थि
तिः संहाररूष्टिस्थितिन्यासः कलादिमातृकान्यासः प्रप
चमातृकान्यासादयो ज्ञापि न एव समन्तेव्याः कालिकाकेश
समुदाये मूर्द्धः तत्र कल्हारस्य सुगंधमलगविशेषण
बहुपानीमित्यानिधमितप्रकीकरणेनशन्नत्वनागति
विशेषपर्यानाशेत्वपत्रेशेत्वकृतताहकं शतेकेविन
शेत्वपदके कणादिरूपशेत्वकृतनाभरणाविशेषपरे
पत्रपदवतालपत्राप्येतार्यपदेहिस्विपः कर्णभूषण
रचयोति शंखेन सहितेन पत्रेयस्याः मातंगयाः केवि
न चित्रकोतिलकेन मालपत्रेतिलकं चिन्हं च विशेष
कामितित्रिकोणेस्मरणात् इत्यादिपत्रमाद त्रिकोणेन्या
दिना पूर्वमधोग्रत्रिकोणंत उपर्यके हूतेंननोष्टदलं
ततोष्टनततः पुनरष्टदलेनहृद्धिहेमेनतना वारिः षोड
शदलेकमलेनहृद्धिः सर्वत्र भूपुरे कमलत्रयमपि स
केसरमितिध्येयं विभूमादयोनचात्रपीठशाकपोम
तेगयेताः तेनविभूतिमातंग्ये नमः इत्यादिप्रयोगः ऐं
ह्रीं श्रीं सर्वेशालके कमलासनायनमः इति पीठन्यास

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२
शा
विंत
२५५
155

मन्त्रः पूर्ववदित्यनेन रामकोणमारभ्येत्युक्तेः रक्तादेः पूर्वं
मेवाग्रमासमन्त्रापूर्व नैरन्यादयाग्निकोणमध्यपूर्व
वामकोणादिशूलहल्लेखाद्याद्यापित्रिकोणपूर्वपूर्वादिव
त्तांदलमध्येचत्रैगानिमध्यमाष्टदलकेसरेषुततोग्नि
कोणपूर्वहल्लेखादितोवहिर्भागेपूर्ववामावर्तदिक्षुत्र
यमध्यमाष्टदलेषुत्रिनगरुस्तमायाः मध्येआलायाः अ
ग्रेग्निमितोगादिभैरवाः षोडशदलपत्रेषुवामायाः षोड
शावर्तेरस्तेषूर्ध्वादिदिक्षुगानेगणादिपूर्वकामानेगणाश्च
नस्थः वर्तेरस्त्रकोणावाग्रयादिकमेणाविप्रशादयः पत्त
वर्तेरस्तवायसमामान्यशास्त्रप्रामृत्ये रेखाक्रुनभूपुरय
ध्यमवीथ्यामिन्द्रादयः तद्वहिर्वीथ्यावज्रादयः एतेनोयाः
इतिनिकृष्टार्थः रक्तादेर्याहल्लेखायाः प्रधानसमकत्त
देवताशूनानांसम्प्रार्थ्यश्रृगादिद्वादशावरणपूजाप
कैकावरणपूजानंतरस्तपत्तालनयथाभायावरणाप
ध्यमपूजानिवेदनादिकंपूर्ववत् अथैवंप्रकारेणमा
यिनमंत्रमस्यपूमायुकलम्पपदिष्टतत्रप्रकाराकांक्षया
मार मूर्तिकेमारिमल्लिकाचमेलीपुन्नागाः केसराः उत्प
लैः नीलोत्पलैः लक्ष्मीस्ताहलाकावल्लीकिंशुकः पला
शः वंनुलोवरमारत्यपरपर्यायः कृष्णिः ग्राकर्णिकास्वं
र्मानिष्टवोकमत्रप्रकरणेयनेरवापादेयनत्वस्यमाणाम
पि लक्ष्यामतिमर्वोलपवपारिभाषायमर्वादोवदमाभिह
तस्मात् मध्येनदभिधानेनत्रयाणांमारक्तकरमेवेतिध्येय
त्रिमधुरमधुवृतनशर्कराम्लकेमधुवृतनदध्यात्मकामितिके
चित्।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ॐ ॐमारीमादिन्नानदामोमोसीकर्णेररक्षवेदनानिनयाव
शाक्तिगंयाष्ठकेनेतियर्धवसननन्सुदिनगयाष्ठकेरे
मफलेनगहृश्यनातिलकेनकन्ययाहिमोदकेनवन
देश्यारावैरोपिष्ठनपुनरेतन्मत्राभिमंत्रितेनकनेध्य प
नानिवेदनादीन्यष्टद्रव्याणि बीजानिजलपिष्टानिको
ष्यपाद्येवराखवातपेस्यापयेनस्यनमेलेनिःसरमेवनान्यथ
लिमकारेणसंपादितनिवेतेलानिनलवणाहोमतोवैरे
णांजयः परान्शत्रून् प्रत्यपत्रहोमसख्यानोकानतस्मा।
मामतः पूर्वमुक्ताकार्यलायवसौरवमवेदसहस्रायश्चले
नाप्रकालानास्त्रानमेडलादिरूपःमक्तादिनिमायादेकथ
योगपूर्णामपववायवतेनेकथयोगान्सिद्दिलवप्रयोगाः
पंचयपंनमत्रेष्टयाइतिसर्वेसिद्धे सिद्धमंत्रकस्यसाध
कस्यस्वकामनानुमारिसामग्रीयोक्तल्यपंचसंख्याकथ
योगास्वरूपमेवस्वकर्मायोग्यदर्शतिभगवन्यांतेनास्यथ
भिवारिणीरतिकाम्यप्रयोगानमानेगीमंत्रविधिनिरूप्य।
गोप्यप्रकाशनसंभूतापराधत्वमापनार्थं सप्तश्लोकपा।
ठांनष्टजांपरिसमाप्यवगाप्रश्नायपरदेवनासपर्यावर।
णांनासमाप्यापीतिसच्चपिनेवमानेगोस्त्वातिमारभतेरे
वतामितिन रत्नमालेतिस्तोत्रनामश्रमेहृदस्यानिप्रश्न
यःश्रमेक्रवेणादयः पतेनस्वस्माभीप्सितत्वाभार्थमेवे
वोपाख्यानिबन्धितेदेवीपदगासीरायसंपरानप्रश्न।
ममनुक्रमितिनदर्याद शिवेनुस्यादिना पतेनप्रश्न।
ममोक्तपर्वानिमनायपदेनैशादयोगाणानोथ्यस्य।
शतिसम्पनोहर्षकोमुदीप्रमाख्याना नीरक्षोपदल।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
चिंता
१५६
156

तलत्वणादिक्लेशमेतनेयणागम्यश्चियमावेष्टसेपदेश्चन
रनापासादेवाभिदधाति युक्तश्चिमाणंहोषवस्तरूपाय
णीतानांतेन सर्वत्तभगवत्पणोनवस्यमत्स्यावतारेदे
वेवनोत्यादेवापितस्यैनद्यापिकाभुपेनस्याभुपगमे
पिनत्वातिः स्वरमनेनवक्तोत्पस्याविर्भावयनोत्पर्थः नि
देंगुफाः प्रवंभावेवागमाशनियावत् पदात्पदेपदेपदेप
दवीपंथानेलोपपदनिधानेनकृतार्थयतोधिनेनश्री
णानघ्रलथेति नआनोत्मनः पूर्वभूषाभावश्रायाति
लब्धाभूषायेस्तेलब्धभूषाः पूर्वमाभूषणाभाववंतः सं
तः पश्चाद्भूषणावंतः इदमभावाजन्मप्रभृत्येवभूषास्पद
मित्यतोः लब्धभूषत्वंविवापूरणवत्पत्तललामस्यापितभू
षाविशेषत्वेनरम्याभित्यर्थः विवाधरेत्पत्तललामते
लकामिवरम्यंभुवंतेनेदंभुवंकिंत्वपरस्यरम्यंवतिलक
मित्यर्थः इतिकश्चित् परोयुधामित्यत्रतेरम्यमाहात्म्ये ॥

यच्चोयानमनोमनोगुणावलीमातापितामापतितोम
येमानपीतेपंचकृत्तभूः कृत्म्यावलोजन्मभूः सपा
सेकृतवीर्यजापुतपदवाराणसीवासभूस्तजेशूर्ण
मगादिनेशपटलः श्रीमहाकविचिंतामणो ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रयमुख्येपूजां कृत्वा अपरेषां पूजा कर्तव्या मुख्ये पुष्पांजलिं
दत्वा गणेशाद्यर्चनं भवेदिति तंत्रांतरवचनात् पुष्पांजलिर्वि
घ्नमपरदेवताभ्यर्चनाद्यर्थं नाय्यं कः तत्र पूजायां गणेशा-
दिरेव क्रमः पूर्वोक्तादेव वचनात् ततश्च प्रादक्षिण्येन म
ध्यक स्थापनक्रमात् पूजानुष्ठेया तथा च गणेशसूर्यवि
ष्णुशिवाः पूजनीयाः क्रमशस्त्वयाऽनि तेनैव च क्रमेण नि
रूपणमपि युज्यत इत्यभिप्रेत्य गणेशं निरूपयितुमाह श्र
ध्येत्यादिनाऽयान् लक्ष्म्यादिश्लोकस्य सुगमत्वाच्चाचार्यैः प्रणव
गवादिरयमक्रमः चतुर्थ्यपि विलोमेन ताराद्यैर्बिन्दुसंयुतः
विघ्नमन्त्रोऽष्टदंतो वा विधौरेमे हि ठांतक इति प्रयोगसार
श्रीकारयोगः बीजमिदं सर्वसुमुक्तं कल्पतौ यत्तत्त्वेवेति ध्यान
माहसिंदूराभमित्यादिना तुर्यस्थवामदक्षिणहस्तयोरंकुश
पाशौ दधत्यः योऽस्य द्वर्द्वयमुद्रे वेदलक्षं च तल्लक्षं इदं च
सर्वं सर्वत्र कृतयुगाभिप्रायं कल्पोक्तसंख्या च तद्गुणं कलौ
सर्वमंत्रेषु कृते कल्पोक्तमेव स्यात् त्रेतायां हि गुणं चरेत् द्वापरे
त्रिगुणं प्रोक्तं कलौ वेतच्चतुर्गुणमिति संहितादिवचनात् त
तः दैवैलक्षजपानंतरं एषोऽपि न नियमः विंशल्लक्षजपेन सि
द्धे तीर्थादौ निर्जने वने तद्दशांशेन हवनं कुर्यात् लक्षांते वा पृथक्कृ
पृथक् लक्षांते हवनं कुर्याद्देषयं क्रमः शुभः इति संहिता
दिस्मरणात् तस्मादेकैक लक्षांतपव हवने साधीयः अत्र
मिलितैरेवाष्टद्रव्यैर्होमः दशांशसंख्या विशिष्टहोमक्रियां
प्रति सर्वेषामष्टद्रव्याणां युगपत्करणेनान्वयात्
पक्षैकद्रव्यकरणको विशिष्टहोमो नाष्टद्रव्यकरणकः यत
श्रावृत्तिप्रमाणलाभः स्यादिति पदार्थादर्शकृतोक्तं तत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२
शां॰
वि॰
१५७
157

एकैकद्रव्याहुतिप्रमाणस्य मूल एवोक्ततया तावद्द्रव्यमिलने
तावदाहुतिप्रमाणस्यार्थायातत्वात् यदपि नैव व्रीहिभिरिष्टं
स्याद्यवैर्नैव यवाश्चोतैः मिश्रीकृत्य यदि वेदिति भाष्यवचनोप
न्यसनेन विशिष्टद्रव्यान्तरतया मिश्रितद्रव्यहोमे नैकेनापि
द्रव्येण होमः कृतो भवतीति तेन प्रतिपादितं तदपि न यवव्री
ह्यादिस्थले वकारश्रवणादितरद्रव्यान्तरापेक्षेण होमकरणता
या एकैकद्रव्यबोधनादशास्त्रार्थता प्रकृते तु वाकारस्याश्रव
णात्केनवानेरपेक्ष्यकरणत्वं बोधितं न जानीमः वाकारश्रव
णे योरेकोकारबोधवाकारोपादानमेव व्यर्थं स्यात् विशिष्ट
द्रव्यान्तरत्वेऽपि कानो हानिः नह्येकैकद्रव्येण होमपक्षप्रा
प्तिनावयं येन केनापि मोदकाद्यन्यतमद्रव्येण न वहोमान
जानतः स्मस्मत्ते ब्रूयाः किन्तु द्रव्यान्तरत्वेन तदभिमतविशि
ष्टद्रव्यकरणतावादिन एवेति न दं किमपि दूषणं यदपि
अष्टद्रव्यैस्त्रिमध्वक्तैर्जुहुयाद्वस्रपृथक्पृथगिति गणेशविम
र्शिनीवचनोपन्यसनं तदप्यस्मदनुकूलमेव मिलितानाम
ष्टद्रव्याणामेकक्रियासंयोगप्रतिपादकत्वात् अष्टद्रव्यनामकेन
किंचिद्द्रव्यान्तरमस्ति प्रमाणाभावात् संयोगमात्राद्द्रव्यान्तरोत्प
त्तौ नानाद्रव्यकल्पनया गौरवापत्तेः तस्मात्तद्द्रव्यमेव संयुक्त
मष्टद्रव्यमिति सूचयितुं पृथक्पृथगिति द्रव्यान्वितमुक्ति
एतेनाष्टद्रव्यकरणकहोमे किमाहुतिप्रमाणमिति शंकापि
राकृता तद्द्रव्याहुतिप्रमाणस्यैवाष्टधा मिलितस्यैतदाहुति
प्रमाणेन प्राप्तेरेव प्राप्तत्वादिति दिक् शुद्धैः प्रवकरैर्हरीत
स्यश्चतका स्पर्शाचितैः सर्वपाकिकमस्तात्समनायनमः इति पीठ
मंत्रे मूलादिनैकत्वमित्युपदेशः कर्णिकायां मायाश्रा

नेतरं अङ्गणाद्यावरणपूजातः पूर्वं प्रधानसमकक्षाणांग
णाधिपादीनां चतुर्दिक्षु पूजा कार्या अङ्गादिलोकपालान्त
मिति तु मूलवचने पूर्वोक्तमावरणदेवतापरं न हि गणा
धिपादय आवरणदेवताः पृथेव दिशास्वत्रापि एतेना
ङ्गादिलोकपालान्तमिति संभवाभिप्रायेण न नियम इति मू
ले मूलताप्रदर्शने पदार्थादर्शकृतो प्रसङ्गे आवरणपूजा
यामङ्गादित्वस्यैव नियतत्वाभ्युपगमात् लोकपालान्तत्वां
शे तु न तथा प्रायिकत्वाभ्युपगमः साधीयान् लोकपाले
न्द्रादीनां लोतिप्रणमतः स्थलदानेन अनुगटह्रान्तीतिन्नुप
स्य लोकपालस्यानुविद्य अभिचारस्थले समृष्टकार्येवीर्याज्ज
न्नादिशक्तिसंग्राहकत्वसंभवेन सर्वोपप्लवमूलस्यारस्यम
प्युपपादयितुं शक्यते इति मे तत्त्वं तर्पयेदिति गं गणेशा
य नमः इति प्रयोगं केचित् गं गणेशं तर्पयामि नमः इति
प्रयोगं केचनाहुः दिनशः इति एकैकदिने च ततः शतसं
ख्यया एकैकनारिकेलादिद्रव्येण जुहुयात् दिनमध्यमक
लद्रव्यहोमं संपादयिष्यति साधकः क्रमादित्यभिधानेन तु
क्रमात् समुच्चितैर्वा च तद्द्रव्यैर्होमः स्यात् तत्रापि निर्देशक
मो वा क्रममेवाधये तत्र तु पूर्वदिशाप्राध्यस्य समुच्चयस्य वा यके
किंचित्प्रस्तु साधकमेवेतरेतरद्वन्द्वात्तरे वक्तव्यवचने अत्र
क्रमापादानादपि पूर्ववत् समुच्चयः प्रतीयते एतद्यथाला
भमष्टद्रव्योपादानेन न तु एकैकशोपि सर्वद्रव्यग्रहणमाव
श्यकत्वेनाम्नातं अस्मत्पातेदकेतरद्रव्यस्यालाभे होमक
र्मणि एवानिष्पत्तिप्रसंगादिति हर्षकौमुदीकृतोक्तं तत्र गु
के होमकर्मानिष्पत्तावपि हापत्तेः न चैवं प्रसवायोधादके

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१३
शा
वि·
१५८
158

करणकत्वलक्षणनिमित्तत्ववत् प्रमाणाभावात् न च दीक्षोत्तर
मिदं नित्यत्वमप्यज्ञातस्यैवेति वाच्यं पुरश्चरणस्यानावश्यक
त्वस्य भक्तितरंगिण्यां समूलं प्रतिपादितत्वात् काम्यकर्म
ण्येव पुरश्चरणस्यावश्यकत्वात् अत एव काम्यकर्मणि पु
रतश्चरणीयत्वात् पुरश्चरणमुख्यत्वेऽनेतितन्त्रोक्तिः होमासं
भवेऽपि द्विगुणो जपादिरूपानुकल्पाश्रयणेन कर्मनिष्पत्तिः
संभवस्यैवेति न किंचिदेतत् न च काम्यानुरोधार्थमेव यथा
लाभमिति मदुक्तिरिति वाच्यं यदाशक्नुयात्तदा कुर्यादिति
वचनाद्यथालाभे कथं काम्यकर्तव्यमित्याकांक्षायाः प्रभावे
न यथालाभमिति कल्पनायाः प्रवसरस्यैवाभावात् ननु क
ल्पोपदिष्टद्रव्यं सकलमपि संपाद्य प्रवृत्तस्याप्यकस्मादेका
दिद्रव्यापगमे कथं कर्तव्यमित्याकांक्षायां भवत्येव काम्य
मुपक्रमात् ऊर्ध्वं केचित्स्मृतिनिषिद्धं विदुरिति वचनादिति चेत्
मेवं किंचिद्दिष्टेनैतेन तर्थस्य सम्यक्त्वेन नास्ति किंतत्तादृशाप्य
ले काम्यप्रयोगमंग एव भगवतोति सर्वसंमतोऽर्थ इति ध्वन
नात् सति तैत्तिरीयपुत्रलाजैदिष्टत्र च तत्र शक्र प्रतिपदमा
रभ्य वर्तन्ते तमित्यनुवर्तनीमी च तर्दिनमित्याप्येतत्समव
एतेन ह्यहिस्मृतेन ताभ्याय दासावन च तद्दिनत्वप्रतिपदादि
चतुष्टयं तेन संभवति तद्देवप्रयोगेनानुसरणीय इति ध्वनि
ते संवादं विवदतामसहैकवाक्यत्वं हस्तिनाभञ्जेन श्वेतार्क
रक्तचंदननिंबामृतमेन गजदंतेन वा गणेशस्याक्ष्याना
त्रगुलेन प्रतिमां कृत्वा आवाहनपूर्वकं गणेशं संपूज्य सो
पवासः स्वां प्रतिमां स्पृष्ट्वात्रैव सप्तर्षीमारभ्याष्टोत्तरं चेदत्र हस्ते
मेत्र मन्त्रेण स्वाममन्वारात् होमसंपातवतीं तां शिखायां स

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मुहुर्हन्साधकोविवादादिषुजयवान्स्यात् मदः करिम
दः अनुलोमेति पकस्यैव वीजस्यानुलोमविलोमस्यावम
ध्यस्यतद्रूपमेवपर्यवस्यति तथाचवीजयोरनयोर्मध्ये अमु
केवशंकुरु इत्यादिसाध्यनामसौवर्णेराजतकांस्यादिपात्र॥
प्रसारितनवनीतमध्येलिखित्वातत्रविघ्नेशरस्यप्राणप्रति
ष्ठांकृत्वासंपूज्याष्टोत्तरशतावृत्त्यामूलमंत्रेणाभिमंत्र्यागोमा
नेकृत्वामत्स्यपेयंचदिनदातस्यसाधकस्यसमसाध्योवश्यंपशीघ्रं
वशीभवतीत्यर्थः इतिपदार्थादर्शकारः अष्टोत्तरमितिअष्टोत्तर॥
अग्रइति विलोमतोलेख्यमिति हृषीकेशमुदीकारः अमुमेवे
तमेव अमुष्यापकालेरकपवायमंत्रइतिजानतोध्याया
ध्यस्यानुलोमविलोमस्येति कथ्यनेकण्ठेपुरेतगंवीजेदक्षि
णेनयोः सौवर्णेराजतेतान्मेकांस्येवाम्रन्मयेपिवा अष्टदलपात्रे
नवनीतेप्रसार्याष्टदलंलिखेत् कर्णिकायांपरस्यरंगवीजं
सम्पुटवद्वयंविलिखेच्चुतदुदरेसाध्यनामसंलिखेत् गमिति
वीजंतदितेसाधनामात्तरागाणिचविष्टमेतत्मितिवीजेनमंत्र
येत्सम्पुटकं ततःसाध्यस्यप्राणप्रतिष्ठामंत्रकं अष्टभं शात
वारंजपेदाष्टजस्वातनवनीतकं भक्षयेत्साधकोनूनमेव
समदिनेचरेत् साधकस्यवशेन्नूनंसाध्योवश्यंभवेत्ततःअर्थैः
प्राणैश्चसर्वैस्वैःसवशोभवतिध्रुवमितिसाध्यनामलिखेने
प्राणमंत्रमूलमंत्रजपयोरपिविशेषस्यावेदकस्यश्रीभगवत्स
णी ततद्दयामलस्यदर्शनाभावस्तापिमुखेरस्यमेवानुलोम
विलोमपदाभ्यामभ्युपदिष्टं यद्वाभोलेयरष्टोत्तरशतमितिश्रा
णमनुपूर्वेणैवाख्वेत अष्टोत्तरत्वात् मूलमंत्रप्रजयेप्यत्र
दर्शितत्वोक्तसहस्रसंख्येयेवसंख्याकालापरूर्न्नेवेतिध्येयं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२
शा
दा॰ वि
ता
१५९
159

पार्णेः लिखित्वा तद्योरंतर्लिर्थकर्पत्स्याकोरेण साध्यादिनामे
ति केचित् नवनीतरंसुपलक्षणमणुपादेः कार्यमेयं विधिरय
पेचेति तंत्रांतरदर्शनात् समवासनातिति शङ्कापक्षप्रतिपदस्य
प्रारभ्य प्रकारांतरेण कोक्तानिवर्तनापेक्षया प्रकरणोपस्थित
स्यांकुप्रतिपदस्य वाकोक्तानिवर्तकत्वेन स्वीकर्तुमुचितत्वा
त् अस्मतंत्रांतरोक्तकाम्ययंत्रं यथा अष्टांभपद्ममालिख्य कर्णि
कोपरि तस्य वाग्भौ ह्रीं बिंदुसमायुक्तो नाम्नासाईं समालिखेत् क
र्णपत्रेषु वाग्बीजेनैकेनानिलसोमयोः क्रमादेगाय स्ववर्णेश्च
ततः पत्राग्रकेषु च मातृशक्त्यादिवर्णेश्च ततः पद्मस्य बाह्यतः
स्वदिक्षु लोकपालानां मायार्णानि समालिखेत् शिष्टं मातृका
यावेष्टयेत् पाशेनैवांकुशेन च तस्मिन्नावाह्य देवेशीं विचित्रं यंत्रमर्च
येत् सौमादिवसे मंत्रे वेष्टय गले वा मूर्ध्नि धारयेत् तस्य हस्तग
ता लक्ष्मीर्वाणी च जिह्वागता सदा मेधा मनोगता कीर्तिवर्धमा
ना सदा भवेदिति अस्यार्थः पूर्वमष्टदलकमले विलिख्य तदु
परि षोडशारं विलिख्य तदुपरि षोडशदले विलिख्य ततो हृत्क
मलपंचकेन वी[illegible]रचयेत् तत्र कर्णिकायां मूलमंत्रं वीजानां
कैतस्यात् साध्यादिनामयं रत्नमूलमारभ्य तत्प्रसादनमं
त्रस्य सर्वस्य माणस्य मूर्तौ षट्कादिमातृकाणि लिखित्वा अष्टौ तत्र स्था
मेयादिकोणदलेषु सोमादिदलेषु क्रमादेगपंचकनामादिमा
त्रकाणि लिखित्वा पूर्णमासं पद्मस्य दलाग्रेषु ब्राह्म्यादिमातृरूपा
याः शक्तिपक्षन्मायां यवर्णानां लिख्य तद्बाह्यतः स्थिते षोडशारे विदि
क्ष्वष्टसु ऊर्ध्वादलेषु स्वस्वान् लिखित्वा शिष्टा वशिष्टा या का दिल्लात
मातृका तथा प्रथमबीजेन पाशबीजेन द्वितीयं अंकुशबीजे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नन्तीयामावेष्टयेदिति गायत्र्याः यंत्रेषु लेख्येतयासोऽह्नताते
त्रोतरे एकदंष्ट्राशद्वांते विघ्नहेपदमुद्धरेत् वक्रतुंडपदं द्रे
तेधीमहीतिपदं ततः तन्नोविघ्नः पदांतेप्रचोवर्णौततोदया
त् एषागणेशगायत्री सर्वविघ्नविनाशिनी होमपूजोपयु
क्तानांद्रव्याणांप्रोक्षणंबुधः कुर्याद्गणपतेरेतद्गायत्र्येतिसंता
मते मारसंग्रहेत्र पूर्वयंत्रेपतन्नायत्र्यापत्रेषुवलिख्येनमुप
दिष्टे तदीयवचनं फक्किकाचयथा नवनीतेनवलिख्यांद
तुलोमतः उदरस्थितसाध्याख्यतद्वीजंचप्रवेष्टयेत् समीर
णेप्रतिष्ठाप्यजप्त्वाष्टशतसंख्यके तूष्णींप्रभलयेदेतत्स्त
गात्राद्वशीकरं श्रेष्ठार्थः कर्णिकायांषट्कोणमध्येपरस्य
णाभिमुखेगंकारद्वयमालिख्यमध्येवीजभागयोः साध्यादि
दिकेविलिख्यवीजैः संवेष्ट्यषट्कोणेषुगषट्कं लिखित्वातद्व
हिरष्टदलस्यकेसरेषुद्विशः स्वरान् दलेष्टकं गायत्रीत्रिश
स्त्रिशोलिखित्वाबहिर्व्यंजनावेष्टितंतद्बहिस्थालिकुर्यवी
जेलिखित्वासाध्यस्यप्राणाःप्रतिष्ठंकितिजप्त्वावीजमंत्रेणा
ष्टोत्तरशतसंख्ययाभिमंत्र्यसाध्यादिवदनोभूत्वातूष्णींमंत्रे
वाह्नगात्रेस्वयंमन्त्रयेदितिस्वसंप्रदायाद्ववस्यात्रोत्रेया महा
गणपतिमंत्रमुद्धरति श्रीशक्तीस्मादिना श्रीवीजादिप्रसि
द्धं भूवीजंपंचांतकः शक्रयुतः सबिंदुर्मनुस्वरेणांतउपा
ष्टिनश्च विघ्नवीजंपूर्वोद्धृतैकाक्षरमंत्रएव इतिपंचवीजानि
प्रथमं वरदमितिशाहकर्माणिद्वितीया मंत्रेणसंपुटितः के
द्वावित्संतेगणपतिपदमपिसंबुध्यंतमेववचनंतैकवचनं
नांते केचित्श्रीमहागणपतिपदंसंबुध्यंते वपामितिवी
स्तिनमाद्रः एतदभिप्रायेणैवद्वात्रिंशदक्षरतामहागण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥ श्री
शा॰ ति
टी॰
५८
160

पंचेमंत्रमितिमूलकृतापूर्वमभिहितं गंबीजं स्वाहाशक्तिः ष
ड्बीजं द्विठःशक्तिरितिवचनात् प्रणवं कमलां मायां भुवाह
हं गणं तथा मन्मथं गं गणेशस्स्वाये षडं समुच्चरेत् बीजान्ये
तानि संकीर्त्य स्वाहाशक्तिमनोभवेदिति रुद्रयामलानुसारि
णा लसकलान्यपि षड्बीजानीत्याहुः षडंगन्यासमंत्रानुद्धरति
षड्बीजेत्यादिना स्वस्वपूर्वोक्तानि यानि षड् स्वबीजानि तत्स्थेन
श्रेतेर्वर्तितया तत्सहिते न दीर्घभाजा दीर्घषट्केन क्रमशो यु-
क्तेन स्वबीजेन गमित्येवंरूपेण न्यस्येः यथाविधीति हृदयादि
मंत्रसाहित्यसंपादनाय विधानविदित्यनेन षडंगादिमुद्राक
रणार्थं तदीयज्ञानवत्त्वमपेक्षितमित्युक्तं तथा च ॐ गां हृद
याय नमः श्रीं गीं शिरसे स्वाहेत्यादि गंगः अस्त्राय फडित्यंतः
प्रयोगः पर्यवसन्न इति पदार्थादर्शकारः ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौं
गं गां हृदयाय नमः इत्यादिरेव प्रयोगः षड्बीजानामेव प्रा
प्तस्य मूलकृताभिधानादेकैकबीजप्राप्तस्य प्रमाणाप
द्वीमन्नापुष्टत्वादिति गूढार्थदीपिकाकारः केवलं गां गीं
मित्यादिमंत्रैरेव षडंगन्यासः स्वबीजानि हि बहूनि संति के
नं सांतविंदुं सविंदु सकलं विंद्वाप्लुतं केवलं पंचैतानि पृथक्
फलं विदधते बीजानि विशेषितानीति तंत्रांतरदर्शनात् नहि
ह किं स्वबीजमात्रं लक्ष्यमित्यत्र कोन्नायां षड्बीजस्येति स्वबी
जविशेषणमाम्नाते पक्षद्वयं च मूलस्वारस्यापातः पंथाः
प्रथममतविवक्षायां पृथक्कतारादिस्वेनेति ब्रूयात् द्वितीय-
मतानुमतो षड् बीजांत स्वबीजेनेति वा स्वबीजेनेति वा ब्रूया
त् इति केचिदाहुः प्रणवादिपंचबीजांते गंगीमित्यादिना ष
ड्बीज षडंगन्यासोऽनुष्ठेयः सबीजस्य वारद्वयमुल्लेखप्रमा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णाभावादित्यपि केचित् परे तु अग्रायं गणपते बीजं षड्दी
र्घस्वरसंयुते षड्दीर्घबीजैर्ग्लसंयोज्य स्वन्लादिषडंगकौ इति
रुद्रयामलमनुसरन्तो गूढार्थदीपिकाकारमतमेवानुम
न्यन्ते पृथिव्यामध्ये इक्षुरससमुद्रः तन्मध्ये नवरत्नमयो द्वी
पः तन्मध्ये रत्नमय एव पारिजाततरुः तस्याधस्तात्
काकमलीनदेतः षट्कोणं तस्यान्तस्त्रिकोणं तत्र महागा
णपतिं पूजयेदिति विशेषः ध्यानमाह हस्तीन्द्रेति हस्तीन्द्र
स्याननमिवाननं वामांकस्थायाः प्रियाया वामहस्तेप
द्मं दत्तियोनालिंगनं दशहस्तो यो महागणपति तत्र द
क्षिणाधः करमारभ्य दक्षिणोर्ध्वकरपर्यन्तं गदादि त्रिशि
खपदार्थं त्रिशूलम् अब्जपदार्थं शंखोत्पलं विषाणपदार्थं दं
ताः वामाधःकरमारभ्य तद्ध्वकरपर्यन्तं व्रीह्यग्रपाशचक्रे
ल्पानु बीजपूरफलानि ३ अंके ह्रिगणेशविमर्शिन्यां दक्षाधः
करमारभ्य वामाधस्थकरान्तकं गदाशूलाब्जकह्लारविषा
णं दत्तियोःकरैः शाल्यग्रपाशचक्रेक्षुचापसद्बीजपूरकं वा
मे दध्याने मंजीरविलसच्चरणाम्बुजे लीलयारत्नकलशं
पुष्करागुनिधाय चेति अत्र रत्नकलशाग्रशुण्डाग्रेइति ध्येयं
चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राधिकचतुर्लक्षीपुरश्चरणं जपसं
ख्या प्रागुक्तेनेति चत्वारिंशदधिकचतुःशतसंख्यया अ
तिदिनं तर्पयेदित्यर्थः त्रिकोणमध्यगं तत्र परिसके सरम
ष्टदलेष्वायतं नत्र त्रिकोणमध्ये प्रस्तुतदेवतां सम्पूज्या
वतरदिलपूर्वादिक्रमेण महालक्ष्मीनारायणादि मिथु
न देवताचतुष्कमभ्यर्च्य देवाग्रे लक्ष्मीगणनाथात्मकं प
चममिथुनदेवतामभ्यर्च्य षट्कोणे क्रमाद्रामोदादिष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श
हु वि
तो
१८१
181

द्वे सस्वस्ववनिते संपूज्य षट्पार्श्वयोः सस्ववनितौ शेषेष प
ष्वनिधीन् संपूज्य अंगाद्यावरणदेवताः पूजयेत् आवरणानि
चात्र चतुर्विधानि अंगमाह लोकपाल वज्राद्यायुधभेदात्
अस्येति ध्येताः प्रधानस्तम्भकलाः इति विवेकः नच मिथुना
हेति गणस्यामोदाद्यैर्दिग्गवैः द्वितीयो गेल्लतीयस्यादि
मादिवस्यमाण मूलविरोधः मिथुनदेवताप्रभृत्येवावर
णदेवतानां गणनादितिवाच्यं तत्र मिथुनादिदेवतानामु
पदेशतोऽनुक्ततयान देवतानां तत्क्रमतः पूजासंपादना
र्थमाद्यत्वादिकथनस्योपपन्नत्वात् नहि तत्रोपदेशक्रमः आ
प्यतिदेशः निधिपूजामाः क्वाप्यवर्तनीयत्वात् नवाहतिपद
मसंगतमिति वाच्यं चतुर्दिक्षु स्थितस्याभयस्य देवतायाआ
हमेतेना हृतित्वस्यानपायात् आहतित्वकथनमपि मध्य
देवतायाआवरणं यथायस्यान्तथाचतुर्युगायवक्षे देनपूजा
प्राप्त्यमेव पारिभाषिकं तन्मध्ये मुख्यपूजातत्वेन प्रथमप्र
थमपूजानिवेदनहस्तप्रक्षालनादि फलकमावरणतमे
गदेवताप्रभृत्येव मूलस्यांगादिलोकपालांतमिमस्यापू
र्वमुक्तस्यासारस्यात् प्राची वामावृत्तावतारोविघ्नः पुरुकः प
लिविशेषः प्रसिद्धः कल्पचोदितैर्वा द्रव्यैः रेवास्थितानसाधये
दिक्षुके तत्र तद्व्याकोन्तायामाह पश्चिमादिमादि भूपालो वि
वेकादिगुणविशिष्टः नरपतिः तयोरप्यतयालवियमात्रे
पूर्वापरयोर्लीलयणैव प्रपवर्गोपादानात्तमध्ये तनस्यापि व
र्णपरतायाप्रवाविततत्वात् अतएवपश्चिमेऽपि लमहानग्रेष्ठ
उच्छभृतेः पूर्वसलभैक्तवरवेहोमाभिहित तत्र्णणप्रयो
गमाह प्रत्येकमिमादिना आदौ मूलमंत्रेण महागणप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ति तर्पयामीत्येतेन चतुर्वारं गणेशं तर्पयित्वा श्रीशक्त्यादी
नां पंचानां प्रत्येकं स्वस्वबीजाढ्यानां स्वस्वप्रियहस्तादियु
क्तानां चतुर्वारं तर्पणं कृत्वा एकैकमिथुनतर्पणान्ते चतु
र्वारं गणेशं तर्पयित्वा गणेशबीजमुच्चार्य आमोदादीन् स्व
प्रियायुक्तान् प्रत्येकं चतुर्वारं सन्तर्प्य गणेशमपि चतुर्वारं
प्रत्येकं तत्तदन्ते सन्तर्प्य शंविघ्ननिर्विघ्नसविघ्नानामाद्या
क्षरबीजकं चतुर्वारं सन्तर्प्य पूर्ववद्गणेशं चतुर्वारं तर्पयेत्
तथा चाष्टोत्तरशतं तर्पणानि सिद्धानि प्रथमं चतुर्वारं मु
ख्यदेवस्य पंचमिथुनानां मिलित्वा पंचविंशतिः आमोदादि
मिथुनानि षट् तेषां चतुर्विंशतितर्पणानि तत्तदन्ते मुख्य
तर्पणमपि चतुर्विंशतिः निर्विघ्नाद्यष्टौ तर्पणानि तत्त
दन्ते मुख्यतर्पणमष्टौ संख्येमिलितास्तोयं पक्षः कनिष्ठः य
दा तु प्रियाढ्याः शक्तियुक्तानीति मूलपदाभ्यां श्रीपत्या
दियुक्ताः श्रीप्रभृतयः श्रीप्रभृतिशक्तियुक्ताः श्रीपत्यादयः
सन्तर्प्या इति व्याख्यायते तदा षोडशाधिक द्विशतसं
ख्यानि तर्पणानि भवन्ति सोयं मध्यमः पक्षः तत्र मूलं चैव चतु
र्वारं सन्तर्प्य श्रीश्रीपतिसहितां श्रियं तर्पयामीति चतुर्वा
रं पुनः श्रीश्रीसहितं श्रीपतिं तर्पयामीति चतुर्वारं तर्प
येत् एवं षड्विंशतिदेवतानां प्रत्येकं चतुर्वारं तर्पणे चतु
रधिकशतं तर्पणानि मध्ये मध्ये तु मुख्यस्य चतुः सं
ख्यतर्पणमपि द्वादशाधिकशतानीति तत्संख्यापि च
तुरधिकशतमेव पुनः सर्वान्ते चतुर्वारं मूलतर्पणमिति
क्रमः उत्तमस्तु पक्षस्तत्र त्वाविंशदधिकचतुःशतसंख्
यातर्पणं भवति तत्प्रकारो यथा आदौ मूलं चतुर्वारं सन्त

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२ श्री वि ता
१६२
162

र्णं मूलीयाह्वाविंशतिवर्णानां प्रत्येकं चतुर्वारं प्रत्येकं वर्णा-
नां ते पूर्ववन्नत्तत्तर्पणेनाष्टाविंशतियातर्पणं चतुष्कं पुन
र्मूलेन चतुर्वारं तर्पणं एवं मिलित्वाष्टाविंशत्यधिकद्विश
तसंख्याकानि तर्पणानि जातानि ततो मध्ये पूर्वमुक्तं प्र-
कारमनुसृत्य तर्पणं षोडशाधिकद्विशतसंख्याकं तर्प
णान्यधिकानीति मिलित्वा तमोक्तसंख्या संपद्यत इति तदे
तदुक्तं गणेशविमर्शिन्यां सर्वाभीष्टप्रदं देवस्यैव चतुराहुति
तर्पणं एकांते विजने रम्ये सर्वोपद्रववर्जिते कृतस्नाना
दिको मंत्री पूर्ववन्न्याससंयुतः तडागमध्ये संचिंत्य पुष्पि
तैर्नलिनीवने तस्य मध्ये महापद्मे तरुणादित्यसंभवे
समुद्गते हेमगंधाढ्ये रमणीये मनोहरे सद्योविकसिते
ध्यात्वा मे चापूर्वोक्तमंत्रवित् शुद्धरजतसोपानपंक्त्यान
गाविमंडलात् विनिर्गत्य वरुणलोकं कर्णिकामध्यसं
स्थितं इति ध्यात्वा सावरणं महागणपतिं सुधाः प्रकटै
र्गंधकुसुमैः समभ्यर्च्य पूर्ववत् निधाय पुष्करं सुवे
सायकं दस्यमूर्द्धनि वर्षंतं रत्नधाराभिध्यात्वा देवस्य मू
र्द्धनि चंदचंदनकाश्मीरकस्तूरीलेपितैर्जलैः प्रत्यम
मूलमंत्रेण चतुर्वारं तर्पयेच्च मिथुनानि पंच षट् च शाव
पद्मनिधीश्चापि स्वस्वबीजादिकैर्मंत्रैः स्वाहांतैश्च चतुश्च
तः मूलमंत्रे चतुर्वारं पूर्ववत्तर्पयेत्तत एवंक संभूयाष्टा
तरपालकनिष्ठः स्यात् दमेकक्रमः अथवा मूलमंत्राद्येष्वे
ते तैश्च पूर्ववत् मंत्रैर्वा तर्पयेन्महिद्वानर्चैनोक्तप्रकारतः
मध्यक्रमो यसंभूयद्विशतेषोडशोत्तरं अथवा मूलमंत्रे
ण चतुर्वारं चतुर्थ्यं सर्वमंत्रात्तैः सर्वैः स्वाहांतैश्च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तेस्यतः मूलमंत्रं च तत्त्वीरपूर्वकं प्रेमं तर्पयेच मिथुना
दीक्षितः पश्चात्पूर्ववत्संप्रतर्पयेत भवेत्सम्भूय सचत
श्रुत्वादिशश्चतः शान्ते एवं जपेद्ष्टकमः श्लोकोक्तैर्योगागमपा
णैः एवं संतर्प्य तस्मात्पूर्ववत्सोपचारकैः संपूज्याभी
ष्टमथ्यर्थ्य प्राणास्योद्वासयेत्सुधीः मप एवं तर्पयेत्त्रिसं
मंडलात्सफलं भवेत् अनावृष्ट्यां भये चौरे राज्ञा चोगा
गुपद्रवे महाज्वरे विवादे वमहादारिद्र्यसंकटे विवा
हादिषु कार्येषु सर्वेषु च विशेषतः एवं वैतर्पणं कुं
र्यान्मानवेंद्रः प्रसन्नधीः महागणेश्वरः प्रीतो महासंप
त्करो भवेदिति मूलबीजपुटं रतिस्मरतोमादिना सहित
मः मोसेलः प्रयोगान्तरं तत्रांतरोस्माप्त्युफलकेलोहे
ताड्पत्रे पत्रनामके लिखेत्समवतत्कोष्ठं रेखारेखाय
स्थलके कुंमामंत्रं च हृद्भिः साध्यमावासवगणेश्वरं स
पूर्वविधिवच्चकं स्पृष्टामंत्रे सहस्रशः जपावसानात्सू
र्वेतस्त्रीणामाकर्षणो भवेदिति समवतकोष्ठेस्ते
णिवरतः समकोष्ठानि प्रपूरे रेखाभिः पूर्वपश्चिमतश्च
णिवरतः सम कोष्ठानि प्रपूरे रेखाभिः संख्याविंशतिकोष्ठकं रे
खादिकोष्ठानि पंचरेखाभिरिस्पष्टाविंशतिकोष्ठकं रे
खायसूमकलेषु कोष्ठेषु कपोमंत्रवर्णानालि
लिख्यसाध्यवर्णैर्वेष्टिरावेष्टसंपत्रयंत्रेगणपतिमावा
ह्यसमेपूजनयंत्रे स्पृष्टा सहस्रसंख्यमामंत्रं जपेदिति
जपसंख्यमममासैः प्रागेवस्तोदेवपस्त्रीसमाकर्ष
णं स्याद्रिसर्पः प्रारणाख्येमंत्रमहट्टं इति बीजमिसा
दिना पूर्वेत्रिकोणमथो मध्येतन्तुपविष्टकोणेत

प्र
शा
ह्ला वि
तो
१६३
163

सोपपत्त्याष्टदलं कमलं तदुपरि हन्तरेखाचतुष्टयेनैकैकपं
क्तावकाशे वीप्सीत्रयं तदुपरि भूपुरद्वयेन परस्परसंभिन्ने
नाष्टारं विरचय्य त्रिकोणमध्ये साध्यादियुक्तं मूलबीजं गा
मिसंवेष्ट्यं तद्बहिः प्रणवेनावेष्टितेति लिखित्वा तद्बहिः त्रि
कोणाद्बहिश्चतुर्दिक्षु प्रसिद्धपूर्वादिमारभ्यैकशो लक्ष्मीमा
यामन्मथभूमिबीजान्यालिख्य षट्कोणेषु प्रणवादिषट्
बीजान्यालिख्य षट्कोणसंधिषु वा ततः पूर्वोक्तषडंगमं
त्रानालिख्य मंत्रस्य शिष्टानेकविंशतिवर्णान् त्रिशः त्रिशः
सप्तपत्रेष्वालिख्य शिष्टमेकाक्षरमष्टपत्रे लिखित्वा प्रथ।
मांक्रमतो द्वितीयं वृक्रमतो मातृकार्णैर्वीप्सीत्रयं पूजापित्वा
स्तीयं पाशांकुशाभ्यां पूरयेदिति प्रमत्रानलपरस्पार्द्ध
मुखेनैव ज्ञापितमुखेनोक्तिः पदार्थादर्शादिप्रामाणिक
ग्रन्थानुरोधेन प्रथमपादाचार्योक्तशिष्टमेत्रवर्णानां द्वावि
शतिसंख्यानामष्टपदानि गणपतये इत्येकं वरेति द्वितीयं
वरदेति तृतीयं सर्वजनमिति चतुर्थं मे इति पंचमं वशमा
नियष्ठं आनयेति सप्तमं स्वाहेत्यष्टमं पदं एतान्येकशोऽष्ट
दलेषु लिखित्वा वीप्सीत्रयं मातृकापाशांकुशैरेकशः संवे
ष्ट्याष्टारे पाशमायाबीजानि च तत्राहमालिखेदित्याहः शृणश
स्थानिवकारेण द्वितीयः पूर्वोक्तः प्रकारः विद्वानिति ज्ञानवा
निमर्थकं ज्ञानेन विनिरर्थकाद्वर्णान् द्विशिष्टं लिखेन्न पदार्थबो
धाधायकं लिखेन्न पदानामेव लिखनाद्भवतीति स्वरूपमिति
द्वितीयोपि पद्लो मूलग्रन्थाभावमेवेति संक्षेपः प्रयोगान्तरं ते
त्रांतरे श्रुतानां कममप्यपामार्गोऽपरेण पृथिवीगृहे सिद्धयोगादिना
स्तंवंग्रक्रमेणामंडवामरे गंधपुष्पं धूपदीपवलिं दत्वा प्रणम्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यदर्णकेनस्पष्टास्सिभूतलेसंप्राप्तंवयं आगतास्तवतत्सिद्धे
तिष्ठतिष्ठमहौषधये इतिमन्त्रेविधायवयादशावारंतपेन्मन्त्रे
सिद्धयोगेसमुत्पाद्यमूलमच्छिन्नमादितः तेनांगुलीयकंकु
र्यादेवापरस्मिन्गणेश्वरे अष्टोत्तरसहस्रंतज्जप्त्वांगुली
यकं तेनहस्तेनजेतृणांकराग्रेसंस्पृशेत्तु यः तत्स्पर्शनया
त्रेणमहावपर्पमवेत्तुवं जेतवसहस्रंप्राप्यदास्येतिप्राणम
प्यहोइति तन्मुद्रिकायामुक्त महागणपतिमंत्रोलिख्यः अ
ष्टोत्तरसहस्रसंख्येयामंत्रणाभिमंत्रितेनचांगुलीयकेधारये
दित्यर्थः शेषस्पष्टं विरिगणपतिमंत्रमाह मायेत्यादिना ए
ह्नीश्चोवः पावकोरः ह्रींविरिविरि गणपति वरवरद सर्वलो
कंमेवशमानयस्वाहेतिषड्विंशत्यक्षरप रोयंमंत्रः अंगमंत्रा
नाह अंतःकरणेत्यादिना अंतःकरणमितिचतःसंख्यातथा
चगणपतीतिचतत्वकैर्मायावीजादिकैर्हृदयायनमइत्ये
तैर्हृदयेगुष्टे च न्यासःफलितः एवमग्रेपियोज्यं ध्यानमाह
सिंदूराभमित्यादिना दक्षेहस्तेपाशंवामेंकुशः अधोदक्षेमधुम
त्कपालं अधोवामेयोन्यालिंगितः इतिचतुर्भुजोयं पुष्टिरपिचतुर्भु
जा तत्रवोर्ध्वदक्षवामाभ्यांपद्मद्वयं पद्माभ्यामुत्पलसंस्तौरहस्तेलो
यस्याइतिविग्रहात्मूलादध्योर्ध्वोर्ध्वः शाकातेलंतु अधोदक्षिणे
नक्षियामाश्लेषः अधोवामेनतदीयलिंगस्पर्शइतिध्येयं पुष्क
रेहस्तेहस्ताग्रसंपूर्णेतिप्रसिद्धं भक्ष्यंलड्डुकादि भोज्यमोदना
दि अन्नादिनालेह्यचोष्यं लेह्यंरसालादि चोष्यमिक्षुखंडादि श
क्तिगणपतिमंत्रमाह शक्तीत्यादिना ह्रींगंह्रींगणपतयेस्वा
हेतिद्वादशार्णोमंत्रः व्याख्यातेति मायायावीजमायायामध्ये
रस्वाहात्मकैः पंचभिर्नेत्रांतेपंचांगन्यासंकृत्वासमस्तमंत्रेण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२ शा रा.ति ल. १६४ 164

षडंगन्यासं कुर्यादित्यर्थः ध्यानमाह मुक्तेत्यादि उद्यद्योर्दक्ष
वामयोः कमलपाशौ अधोदक्षे रत्नकुंभः अधोवामो देवीयो
निस्थ इति चतुर्भुजोयं देवी तु द्विभुजा तत्र दक्षहस्तस्थितेन स
रसिजेन रुक्‌शोभा इति विग्रहाद् दक्षिणहस्ते कमलं लाभः वा
महस्तः स्वपतिध्वजाग्रस्पृक् एतद्ध्यानपूर्वैरेव मंत्रांतरमाह
शक्त्येति ॐ ह्रीं गं ह्रीं वशमानय स्वाहेति रुद्रार्णो मंत्रः मंत्रप
देरंगन्यासो नुष्ठेय इत्युक्ते तत्र कानि पदानीत्याकांक्षायामाह
एकेनेत्यादिना समस्तेन एकादशार्णतरमंत्रेण अपूपैः केवलै
रेव हुतयोगो द्वितीयः पक्षः नच सामान्यशास्त्रात्सर्पिः साहित्ये
होमस्यावश्यकमिति वाच्यं अपूपानां हुतपक्वत्वादेव हुतसं
बद्धत्वात् अत्र स्पेनवाकारचटितविशेषवचनेन सामान्यशा
स्त्रबाधो वाभिप्रेतः पूर्ववत् विरिगणपतिमंत्रकल्पवत् लि
प्रसादन गणपतिमंत्रमुपदर्शयति संवर्तेत्यादि संवर्तः त
कारः पार्श्वः पकारः इत्यनमः तेन गं क्षिप्रप्रसादनाय नमः इ
तिदशार्णो मंत्र उद्धृतः दीर्घयुक्तेन षट्दीर्घैः प्रत्येकं संयु
क्तेन बीजेन स्वादिमबीजेन ध्यानमाह पाशेत्यादिना दक्षा
ऊर्द्धयोराद्येनदधः स्थयोरंत्येआयुधेध्येये समधुत्रितयैरिति
तिलविशेषणं न च यस्मान्नेयथा लाभमप्युद्धृत्यो होमस्तन्मतेति
लानामप्युद्धृत्यान्तर्भूतत्वेन एव प्राप्तौ पुनरुपादाने योनरुत्याय
स्यादिति वाच्यं मधुरत्रयस्य योगस्यानन्वयापत्तया पुनरुक्त्यसं
भवात् अप्युद्धृत्यो पिलितानामेव मधुप्लुतत्वमिति सूचनार्थः
कलस्यापि पुनरुपादान सार्थक्यात् मधुरत्रितयैरितिपाठेपि
मधुराणां त्रितयं यत्रेति बहुव्रीहिणा तिलविशेषणत्वमेवा
नुपेयं अप्यन्तिलैरप्युतैस्त्रिमधुरसिक्तैरित्यादिस्मार्याचवना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त् नारिकेलस्यांतर्वर्त्ती उपरितनो भागो लोहितवल्कलत्तणउपरि
तनो भागस्त्वमेपदवाच्यस्तेहो माङ्गतिषु पूर्वमष्टध्याननारिकेल
मिस्रुकेतदपवादार्थमिदं ग्रमुनाविधिना: पार्थिववशीक
रणविधिना ग्रष्टद्रव्यहोमेनेतियावत् तर्प्पणप्रयोगमाह
दिनादीस्यादिना दिनादिषु प्रातःकालेषु गुभोदकैः चंदनक
र्पूरकुंकुमादिमिश्रितजलैः पूर्वोदाहृतगणेशविमर्शिमं
तयोगस्थोपासनवात् तर्प्पणध्यानमाह पाशेत्यादिना सोपा
नयंत्रराजतयादिननाथबिंबाज्जले आयांतं विविंसतर्प्प
येदित्यन्वयः जलपदश्चोपपूरणार्थो गणेशविमर्शिन्येवपूर्वो
क्तोप्रकारेण येनसर्वेष्वपिप्रयोगेषु ध्यानमेतदिति ब्रुवतेनत्म
नेप्रमाणमन्वेषणीयं ग्रंभोजगतं यन्त्रतेतर्प्पणमनुष्ठेयं
तत्सरोवरादिजलध्यातसरोरुहगतेसाध्यमूर्द्धि पुष्करंदत्वा
तयंत्रनिर्यत्स्वयधारासिंचेतमिस्रपिवोध्यं पद्मकेबिंबादंबुज
वत्समेत्यसवितुः सोपानकैराजतेस्लोयंतोयजविष्टरैर्युत
लतादंतेसपाशांकुशं तासांसाध्यस्केनिपातयस्वयधातंडुः
प्रनिर्यातयासिंचेत्पुनरन्वहं गणपतिस्मरन्साम तेस्वधर्यौरि
ति हेरंबमंत्रमाह पंचेत्यादि ॐ गूं नम इति चतुर्वर्णोयंमंत्रः
ध्यानमाह मुक्तेत्यादिना पुष्करेणकुंकुमं उद्धादिकलशमुक्ता
दिपंचवर्णैः पंचमुखैर्गजमुखाकारैरूपलक्षितं हरिः सिंहः
स्त्वाहनेयस्य दलवामयोरभयवरौ वामभयेन हस्ते स्थितयोर
स्यासे दाने वरमुद्रा पंचवक्त्रा प्रतिवक्त्रे त्रिनेत्रा दशभुजा सिं
होपरि स्थितामूर्त्तिरस्यातत्रपूर्ववद्देवपीठमंत्रपाशौविशेष
माह प्रणवेतिगामिति ॐ हूं क्रं महासिंहाय गां हेरंबाय
नायनमः इतिसप्तदशाक्षरमंत्रेणपीठपूजानुष्ठेयस्यर्षेः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१२ श्री॰ ह्या वि ला १६५ 165

विघ्नबीजेन सर्वतः प्रथमम् उक्तेन गमितिबीजेन तस्यैव विघ्न
देवताकत्वात् पदार्थादर्शकृतत्वल्लपक्रान्तमंत्रबीजमेवात्रांत
र्भावयति षष्ठामित्यादि अविशेषोपादानादुभयपक्षगतेति
थिद्वये पर्वदिने पूर्णिमामावास्ययोः धारणयंत्रमाह अभो
जमित्यादिना भूर्जपत्रे रोचनागजमदकुंकुमैरष्टदलकमले
लिखित्वा तत्कर्णिकायां गमिति अस्त्रतमंत्रबीजं तस्यातः साध्या
दिनाम लिखित्वा आग्नेयादिकोणगतपत्रकेसरेषु अंगचतुष्ट
यं कर्णिकायामेवाग्रतो नेत्रं दिक्पत्रकेसरेषु चतुर्थीसहं विलि
ख्य पत्रमध्ये पूर्वादिक्रमेण अस्त्रैके सप्त सप्त संख्योल्लस्य माला
मालामंत्रवर्णान् सप्तपत्रपर्यंतमालिख्याष्टमपत्रे तु वैरिनष्ट
हुर्णेनालिख्य तद्बहिर्वीथ्यां मायाबीजेन वेष्टनेन तद्बहिर्द्वितीय
वीथ्यां सविंदुना तालव्यशकारेण वेष्टयेदित्यर्थः शताशका
रेण वेष्टयेद्धृदयमिति पदार्थादर्शोक्तेः मालामंत्रमाह शक्ती
ति स्वबीजे संपुटमेवाकहेरंबबीजे संभयेत्यनेनैव हृदयमित्य
स्यान्वयः पंचपंचाशदक्षरस्येतावतापशमनायेत्यकारस्य प
रहीत्यकारेण न संधिः पद्येहीति संधिकमेवेति पाठादेव
सत्वयन्नवनयति तथाच ह्रीं क्लीं ॐ गं नमः सर्वविघ्नाधिपा
य सर्वाभीष्टसिद्धिदाय सर्वदुःखप्रशमनाय पद्येहि भगवन्नम
वैखाट्य संभयसंभय ह्रीं गं नमः स्वाहा क्लीं ह्रीं इति पंचपंचा
शदक्षरो यं मालामंत्रः प्रयोगात्साधयेदिति व्याख्यातं अस
म्यस्य धनिते श्रेगानामप्योगेन उपकारद्वाराफलसाधकत्वम
स्येवेत्यभिप्रायेणोदमित्यापि कश्चित् स्वचलणमंत्रमाह तारे
त्यादिविघ्नीश्वरोवः कूर्मेशः निःस्वरः खरसामान्यह्रीमोणान
लः भुवस्वरूपं ननिर्नेमः स्वाहः अत्रतकारस्य भकारेणास

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हसंयोगेदकारोभवति सएवमंत्रेतंत्र्यक्षः वचद्रुवेनमोमंत्रः
सुब्रह्मण्यायदेवत इतिप्रयोगसारवचनात् मूलाकृथम
यमर्थोनिःसरतीतिचेत् इत्यंशेणतस्यईरित इतिविशेषणे
पिंडेस्मैरत्तेरेरेकाइतिपरिभाषणात् ईरितिद्विसंख्या तथा
चस्वतोद्वितीयेईरिभुवणोइतोगतोणोतइसमर्थः इतितस्य
दत्वमर्थात्सिद्धं नहिमुकारसंयोगेदत्वमंतरेणभवति संभ
वेपिद्वितीयगतत्वकीर्तनमनर्थकंस्यात् मन्मतेतद्दकारपा
ठाभ्यनुज्ञासूचनार्थमेवतद्दितिध्येयं इत्येव ॐवचद्रुवेन॥
मः इतिसम्यगेणमेवउद्धृताभवति वह्निबीजेन रकारेण ध्या
नमाह स्निंहूरेत्यादिना दत्तहस्लाहर्द्धयोगायेतदयःस्ययोरे
मे सुब्रह्मण्य इतिकार्तिकेयस्यमूर्तिविशेषः अभयंवामहस्ते
स्याद्दंभोजेदक्षिणेकरे कुक्कुटंवामहस्तेनशक्तिंदक्षिणेतोम
सेन चतुर्भुजःसमाख्यातएकवक्त्रोग्निजस्त्वयमितियथीव
पेचरात्रवचनात् वह्निमंडलपश्चिमरस्थेनेनमंकुमारभ्य
वह्निमंडलांतमेवपीठदेवताःपूजानंतदुत्तरमपीसंकं विधि
नेसकंविधिमवाहकेसरेष्वित्यादिना केसरेषुंगदेवताःसंपू
ज्य पत्रमध्येजयंतादिकान् पूर्वादिदलाग्रेषुचतुर्षुदेवसे
नापत्यादिकान् दिक्कोणपत्राग्रेषुचतुर्षुशाखादीनभ्यर्च्यक
मलवाह्यगतभूपुरवीथीषुयेलोकपालतदस्त्राणिपूजयेत
अत्रैनैवेद्यांशदानेभूतसेननामकगणविशेषायेतिध्येयं
कुमारान् अनुपनीतान् ब्रह्मचारिणःप्रसिद्धान् गणेशपूजो
तेलतिलसकर्तव्येत्यभिप्रायेणस्तुतिमारभते ॐकारमित्या
दिना श्रुतिनांवाचोपिज्ञायंयंगच्छंतीतिमंतस्यत एवोंकार
वाच्यंश्रुतीनामाद्य ॐकारएववचसामाद्यस्तदुटकअकार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
शा वि
तं
१६६
166

एवं करोतु जेन शृङ्गारेण आरात्समीपे मोप्यादिति देवीस्तनो
नसर्वदैवानुच्छिष्टावितिभावः कालगतिकालपारवश्य
आम्नवाचो वेदान्ता कारणंप्रवर्तयितारः पुराणं महाभारते
पदेवर्णानीमेस्थाने अपदेअगोचरे अभेद्यअपरिच्छेद्ये तदु
भयसाधारणधर्मदर्शनात् शिवयोः शिवाचशिवश्चेति स
पित्रोः अनेकलीलास्वीकृतविग्रहैः एकैवसङ्गत्या तेषांपु
रुषाणां शास्त्राणांच वक्तोमज्ञेयं प्रतिपाद्यंचनास्ति तत्का
लयोगैः तत्रकालकृतयोगविशेषः तथाच योगिभिरप्यने
कयोगैः कृत्वा त्वमेव साधुज्ञमुक्त्या प्राप्यासीतिभावः यद्वा
त्वत्स्वाचमानकातसंवैये त्वमेव प्राप्यासि सर्वेषामपिक्रमा
त्वय्येव विलयो भवतीत्यर्थः मोगत्यमिति शरीरग्रहणमि
वेदमपि लीलयैव परमात्मत्वेनपूर्ववर्णितस्य तथात्वानव
काप्यात् नरइति लक्षणहस्य प्रयणमात्रकृतवचनात् यस्यायात
भर्त्रीसतीगुणवती मातापितामापतिर्नाम ब्रह्मनिधीतियं
धकुलभूः कूर्मीचलोजनभूः सुपासंकृतवीर्यवाच्युतप
देवागणासीवासभूः सज्ज्ञेपूर्णिमगास्थिविषयपटलः शाह्वार्थ
चिन्तामणौ अप्यागमेण शास्त्राद्दृत्त्यापि न स्थितस्य पूजैव वि
रूपणमप्यवगतश्चेयं तथाविधअज्ञनस्थः स्पष्टवरूपे
ण एवं तर्हि चेदज्वलनादीनां पंचायतनबहिर्भावापत्तेः
किंतचेदज्वलनादिसाधारणतेजोविशेषत्वादिरूपेण ए
वंविस्तृशिवादरपितमतसाधारणरूपेणैवतत् नातोविभाग
स्याद्यातः इत्येवयत्किंचित्तेजोदेवतायानिरूपणेग्रामसूर्य
मेत्राणमथिकेतनसवीकटाक्षमायात् सोमस्याप्येत
याप्राप्यमोचित्सादेतच्छास्त्रेपिकृतानां आख्यानां त्रासाणां

गजत्वाच्च प्रथमं चेदं मंत्रात्रिरूपयति अग्नेर्व्यतः इत्यादिना
त्वङ्गीशस्य इति त्वङ्गीशस्य वकारस्य स्थाने स्थितिर्यस्मिन् त्रिसर्गः
स्वौ सोमाय नमः इति षडक्षरो यं मंत्रः स्ववीजेन मंत्रादिस्थेन
केचित्स्वेति वीजेनेत्याहुः यत्र निधिपात्रे अंकस्थमृगाङ्कसमः
शाश्वयगुणो नीलमालत्वात्पीयत्र इमलके षट्दले साधक
सत्तमः इत्यनेन वक्ष्यमाणविद्यामंत्रसाधनेन ततः दृशोपजा
पद्मो मायात्मकेन साधकतमः पाद्येन पूजनीयमित्युक्तं प्रयोग
ष्टपितत्कृष्णोशतो विद्यामंत्रजपो ब्रह्मपुष्ट्ययः सोमान्तमिति
सोमान्ते पूजिते पीठे इमाः पूजयेत ततस्त्वासनमंत्रेणासनप
कजे संपूज्य रोहिणीपतिं पूजयेदित्यन्वयः वह्निमंडलांता
मंडलपूजा मन्त्रोक्ता अत्र तत्सोममंडलांतानामनुष्ठेया तथा
च सूर्याग्निमंडले प्रथमतः संपूज्याग्रे तु सोममंडलपूजेति
भावः केचित्तु सोममंडलांतमेव पीठदेवताः पूज्या अग्नेस्तु
तत्पूजा न केवला अत एव पीठदेवता अपि नाक्तोक्ताः कु
विंशोत्तरे शाकाकुमुद्वती नंदा सुधा संभाविनी तमा आ
प्यायनी चंद्रिका च ह्लादिनी तवमीनथा पूर्वादिक्रमतो म
त्रीनंत्यता पूजयेद्दिमा ततस्त्वासनमंत्रेण संपूज्यासनप
कजे सोमांते पूजिते पीठे पूजयेद्रोहिणीपतिमिति तासां
प्रतिपादने पितेत्रोतरतये वसमायेय अस्मत्रदेवतासूतक
पनेत्का विदेवतत्तदप्रदर्शनेन तदसत्त्वमेव स्वमतसिद्धं दृढी
करोतीति भावः पूजिते इत्यपि सोमान्तमित्यत एवं नेगाकं
त्ये यत्र पूजिते पीठे इति पीठनवशक्तिपूजापूर्वकाभिप्र
क्तातेत्रोतरीके नवशक्तिकथने पदार्थादर्शीकृतः तत्रमू
लसंमते अस्मत्यातासामपि दर्शनेकृतमेव स्यात आवरणे दे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्व
श्रा
द्धा वि
तं
८२
167

वतापूजामाह अंगानिकेसरेष्वित्यादिना केसरेष्वंगदेवताः सं
पूज्य रोहिणीप्रभृतिकलास्ताष्टशक्तीः पत्रमध्येषु संपूज्य प
त्राग्रेषुक्रमेण सूर्यमंडलादित्रयहानमध्यस्थितदहिस्वरमेलो
कपालतदस्त्राणि पूजयेदित्यर्थः स्वस्ववर्णानि स्ववर्णका
नि पानि अंबराणि वस्त्राणि तद्युक्ताः स्वस्वनाम्नामादिमानि
यानि वर्णानि अक्षराणि सविंदूनि तान्येव बीजानि येषामि
त्यर्थः सस्ववर्णेत्यादेः अर्घ्यदानप्रयोगमाह पौर्णमास्यामि
त्यादिना रात्रिभागेर्घ्यदानकालपर्यंते दिवाप्यभुंजानः सा
धको गोमये पूर्वपश्चिमायामंतेन चतुरस्रमंडलत्रयं कृत्वा तत्र
प्रथमे स्वस्योपवेशनार्थमासनं मध्यमपार्श्वयोः पूजासाम
ग्रीं निधाय तृतीयेष्टदलं श्वेतं कमलं कृत्वा तत्र चेंदुरूपं पूर्व
वत्पूजां कृत्वा राजतार्घ्यपात्रं पुरतः संस्थाप्य गोदुग्धेन पूर
यित्वाष्टोत्तरशतमंत्र्येवाचंद्रमनुनाभिमंत्र्य विद्यामंत्रेण
चंद्रायार्घ्यं दद्यादित्यर्थः सुधीः समापूर्येति सुधीः विलोममंत्र
जपपूर्वकं पूरणं कर्तव्यमिति ज्ञानवान् यदुक्तं संस्थाप्य पा
त्रे तत्र चषकं परिपूरयेत् विलोमं प्रजपन्मंत्रं गव्येन प
यसा सुधीः क्षिपेत्तत्र कर्पूरधौतकाश्मीरकाक्ततात कु
शाग्रे क्षिपयवांश्चैव पुष्पाण्येतानि वारराजत कुमुदेंदीवरस्व
र्णकेतकीनवमल्लिकाः चंपकानि पद्मानाम्भ शतपत्रा
णि च क्षिपेत् आवाहयेच्चेंदुबिंबान्निजाह्वा हृदयाद्विभुं
पवमावाहितं गंधपुष्पाद्यैरर्चयेदिद्युमिति निराहारो
र्घ्यं दद्यादि सत्याक्षान उत्तरभोजनेन प्रतिष्ठितमितिय
नितं विद्यामंत्रपूर्वमर्चितमस्मद्धरति विधेरित्यादिना
विधे विद्यामालिनिचंद्रिणिचंद्रमौलिस्वाहेतिषोडशा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्णो मंत्रः सूर्यमंत्रानुद्धरति तारविसर्गादि घृणिरिति स्वरूपं
वक्ष्यमाणः वसोरग्रे रकारस्यासनात् क्षितिर्घ्रेमेयं भूतोमकु
त यकारः आकारः शेषशाह्वार्णः अग्निः ईकारः मनोत्र ईका
रसहितः सकारः पश्चिमे अंते यस्येति सतथा ॐ घृणिः सू
वस्त्रवस्त्रस्येन पुंक्तः पश्चिमः इति मध्यपदलोपी समासः सो
ग्रालीमध्ये ग्रग्रीग्रायच पश्चिमपदं वस्त्रराणां सर्वेषामध्ये तप
प्रयुज्यमानत्वाद्विसर्गपरं तद्वद्वेचोतेत्ज्ञापो विहृद्विर्वेतिमा
यादंतपव तथाचांते सकारविसर्गवान् अग्निरित्यर्थः पूर्वो
क्तार्थमनुसरतो पदार्णादर्शादीनां मते तु विसर्गानुद्धारप्र
संगएव रुधाणामिति ध्येयं ॐ घृणिः सूर्य आदित्य इत्यष्टाक्षरो मं
त्रः अंगमंत्रानाह सत्यायेत्यादिना सर्वेषामेव मंत्राणामंते ते
जोज्वालामणिं हुंफट्स्वाहेति दयान्तरमंत्रे कृत्वा सत्यायेत्या
दिमंत्रैः षडंगन्यासः कर्तव्यः सत्याय तेजोज्वालामणिं हुंफट्
स्वाहा हृदयाय नमः ब्रह्मणे तेजोज्वालामणिं हुंफट्स्वाहा
शिरसे स्वाहेत्यादयः प्रयोगाः सिद्धाः पंचमूर्तिन्यासमाह पू
नर्न्यसेदित्यादिना ॐ आदित्याय नमः ॐ रवये नमः ॐ भान
वे नमः ॐ भास्कराय नमः ॐ सूर्याय नमः इत्यादयः प्रयोगाः
वर्णन्यासमाह मूर्द्धेत्यादिना ॐ ॐ नमः ॐ घृं नमः ॐ णिः न
मः इत्यादि प्रयोगाः वामदक्षयोरूर्ध्वयोः करयोर्द्वयं तदधस्त
नयोरभयवरौ अथ ध्यानमाह नरेकमल विवमुद्रेप्रदर्शनीमे
दर्शयेदनंतः पद्मविंवमुद्रेयथा दितइतिप्रयोगसारवचना
त तन्मुद्रालक्षणं यथा करौ तु संमुखौ कृत्वा संहतावुन्नतां
गुली ततो तलमिलितांगुष्ठौ कुर्यादेषा तु मुद्रिका पद्माकृ
तौ करौ कृत्वा त्वविश्लिष्टतलमध्यमे अंगुल्यौ धारयेत्तस्मिन्विं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ख श ह्री वि ता
१५८
168

बमुद्देतिसोच्यतेइतिवस्तुतत्त्वं अष्टुलत्वं पीठसङ्क्रमैः प्रथमं
धर्मादिपीठदेवताकल्पनापूर्वं मंडूकादिमारभ्यैव दिक्कोणेषु
पूज्यधर्मादिपूजनात्प्राक्तिर्यगावृत् दिक्षु प्रभूतादयश्चत्वारः
मध्ये परमहंसः संपूज्य एतदुत्तरं धर्मादिपूजाकर्तव्यैव त
स्मागेव प्रमाणाभावात् अस्मत्पा धर्मादिस्थाने इमे वस्तूपात् प्र
थमं पूजानिषेधात् तयोश्चासां पूजाप्यनुज्ञायते इति केचित् पर
त्वपीठाश्रीकल्पे देता तदसामध्ये विदिक्षु चेति तेनान्तरद
र्शनाद्धर्मादिकार्यकारित्वेन तेषामेव पूजनेन धर्मादीना
मिष्टाङ्गः अधर्मादिपूजने पुनः सर्वसंमतं तत्कार्यमेतेषां
कृतत्वात् दिकपदमत्रविदिक्परं न हि विदिशादिकल्पमे
वनास्ति अष्टत्वाद्दिक्तत्वाचानापतेः तथा चाग्नेयादिषु वि
दिक्षु तत्प्रजेति फलितार्थः प्रयजेदथवा भूतां विमलां सार
हूयां समाराध्यां परमहंसामन्यादिषु दिक्षु मध्येवपीठशक्तेः
प्राग्भिस्याचार्यवचनात् अत एव धर्मादीनां कार्यं कत्वमत्रो
क्तेन हि धर्मादयः पूर्वादिषु पूज्यत्वेन एवमुक्ताः अक्लीवेति
अऋउऋ इति ह्रस्वत्रयं क्लीवाश्चत्वार इति सप्तस्वरास्तदतिरिक्ता
नेन व स्वरान् विंदुरेफाभ्यां युक्तान् कृत्वा मंत्रादौ योजयेत् ते
न ऑं ईं ऊं ऐं ऐं रं रः इति नव बीजानि प्रत्येकं क्रमेणादीमादि नव
पीठशक्तीनां भवति केचित्तु विंदु अग्नि संयुतानि तिस्थाने विंदु
समन्वितानि इति मूलपाठं मन्यमानाः केवलेन च स्वरानेव त
द्बीजान्याहुः पीठमंत्रमाह इति वदन्त्यादिना ब्रह्मविष्णुशिवा
त्मकाय सौरादियोगपीठाय नमः इत्येकोनविंशति वर्णः पी
ठमंत्रः हिङ्कारः अनन्तरूपं ॐ ह्रांवोल्काय नमः इत्य
ष्टाक्षरमंत्रेण मूर्त्तीवाहनेऽप्येवं ततस्तत्रपाद्याद्युपचारैर्म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध्येदेवं संपूज्य केसरेष्वंगदेवताः दिक्पत्रेष्वादित्याद्या
विदिक्पत्रेषूषाद्याः पत्रेषु ब्राह्म्याद्या मातरः सुध्येदेवस्य पुर
लकर्णिकायामरुणः वह्निः पत्रांतरालेषु वेद्याष्टग्रहाः पूर्व
वच्चतरस्येशक्रादयः पूज्याः स्वस्वनामाद्यानि सविंदूनि अत्रत्या
णि विशेषाननुक्तिस्थले स्वबीजानीत्यर्थः पटार्णादर्शकृतस्त
चतस्त्र इति शक्तय इत्यत्र संबध्यते आदित्याद्यास्तु पूर्वोक्ता पंच
तेषां च तत्र दिक्षु पूजा च आदित्यस्य मध्ये पूजोक्तत्वात् रव्यादीनां प
वीदिषु पूजया निर्वाह इत्याशंक्य एतन्मते दिक्पत्रेष्वादित्याद्या
इति मूले कथं संगच्छेत आदित्यस्य मध्य एव तया पूजनस्याप
देशात् न च आदित्यस्याद्यो येषामित्यतद्गुणसंविज्ञानबहु
व्रीहिणा रव्यादि च तच्छक्तिमात्रपरमेवेदमिति वाच्यं आदित्य
स्य पूजनाप्राप्तिप्रसंगात् न चेष्टापत्तिः प्रधानपूजयैव तत्स
म्यायाज्ञातत्वादिति वाच्यं रव्यादेरपि पूजायाज्ञातत्वात्तेषाम
पितदनापत्तेः यदि त्वादित्यस्यैतन्मंत्रे प्रवेशात्तस्यैव पूजाज्ञा
तानरव्यादेः अतएव पंचसु कः पूजितः को नेति नियामकाभा
व इति पटार्णादर्शोक्तिः प्रसक्ता मंत्रवर्णानामेव नियामक
त्वादिति ब्रूषे तथापि मूर्धस्य मंत्रप्रविष्टस्य पूजितत्वापत्त्यादि
स्तत्पूजनाप्रसक्तोपकस्यादिशो मूर्धाभावापत्तेः अन्ये सर्व
त्रपंचमूर्तिसंपूजनस्याम्नातत्वात् त्रिमूर्तिमात्रपूजने वैष
म्यापत्तेरिष्टापत्तेः कर्तुमशक्यत्वात् यदि तत्त्वया मूलग्रंथं
संगमय्यैव मपादाचार्याद्यभ्युपगतपंचमूर्तिपूजापत्तेः सं
गमनीयमेवेति ब्रूषे तर्हि आद्यावितिमौलपदं अंगानि पूज
येदिति मंत्रसंबद्धेन कार्यं पूर्ववत् पूजोपदेशात्सामान्यमस्ता
स्याद्वेन पूजायाः प्राप्तस्यापि गतेशक्यत्वात् किंत्वाद्याच

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१४
शा
दी. वि
ता
१६९
169

तर्दिक्ष्वादिक्षान्तार्णा इति योऽयं आदिक्ष सर्वादिभूतां कर्णिकेऽव
तत्रापि मध्ये प्रधानदेवतायाः पूजितत्वादिक्तत्स्वरोभागएव
तण्यात्रादिस पूजयित्वा चतर्दिक्ष रव्यादि चतुष्कं संपूज्य पंच
मूर्तिपूजासंपत्तेरेवमेवेह अरुणपूजापि केषांचिन्मते ब्राह्म्या
दिमातृष्वष्टवर्गमायाम्यष्टालस्या(यो)मातानत्यानेमातृभिररु
णं ताभिरित्याचार्यवचनात् ग्रहपूजापि नवग्रहेन्द्रक्रमेणाक्रि
तपूर्वादिचतुर्दिक्षु वेदबुधगुरुभार्गवाः आग्नेयादिचतुर्विदि
क्षु शनिराहुकेतवः पूर्वादिदिक्षु संपूज्याः सूर्यचन्द्रगुरुभार्गवाः
आग्नेयादिकोणेषु कुजमंदराहुकेतवः इति तंत्रान्तरवचनात्
अर्घ्यदानप्रयोगमाह दद्यादित्यादिना सूर्यमंडले रक्तचंदने
न कुर्यात् अर्घ्यप्रमाणमुक्तं प्राच्यैः कुडवस्त्रितः पलः स्यात्
प्रस्थः कुडवैश्चतुर्भिः स्यादिति पूरयेत् विलोममनुलोमेने
ति शेषः प्रजपन्मनुं प्रतिगतः क्रमतः प्रतिपूरयेत्तद्विमले
रिति वचनात् रक्तैः रक्तचंदने वैणवे वेणुविजानि करवीर
जपाकुसुमरक्ते कुंकुमादिद्वादशपदार्थेषु मध्ये यथालाभमु
पादान न तु यदा शक्नुयात्तदा शक्नुयात्तदा कुर्यादिति न्यायेन
काम्यतया सकललाभ एवेदमनुष्ठेयमिति मतं यथाप्र
लाभात्संयोज्य भक्तिरतोऽर्घ्यविधिः प्रदिष्टः इत्याचार्यवचनात्
तस्मिन्मंडले पीठपूजां कृत्वा स्थापितार्घ्यपात्रे सांगं पूर्वोक्त
सकलावरणसहितं पुनः जप्यानंतरं मंत्रांतरमाह आकाश
मित्यादिना ह्रीं हंसः इति अष्टत्रिंशदक्षरोयं मंत्रः मनोरस्य भवेद्धला
मुनिरुकोप्यवाभृगुः छंदोपि चालगायत्री देवतानीलणादी
धितिः आद्यबीजेन द्वितीयेन शक्तिस्तादायंमतांतरे शेषपू
र्वदेव मार्तंडभैरवबीजमुद्ददाति आकाशेत्यादिनामयस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रयोदशस्वरसंपन्नस्त्वर्द्धशस्वरः तथा च ह्रकाररकारय-
काराः औकारषष्ठस्वरबिन्दुभिः संयुक्ताः स्वगुरूपदेशात्तु
च्चारणीयाः दहन नेत्रेन्दुभिः सहितश्चांतः ठकारो बिंबबी
जे तथा च ह्क्ष्रिं ह्क्ष्रौं ह्क्ष्रिं इति मूलमंत्रः फलितः पंचभिः पूर्वो
क्तै रकारादिसंघातैः तत्तु स्वैः क्रमायुक्तेन मार्तण्डभैरवबीजेन
युक्ताः सूर्यादिपंच मूर्तयो मध्यमातर्जन्यंगुष्ठानामिकाक
निष्ठासु शिरोमुखहृदयगुह्यपादेषु न्यसनीयाः उपस्थित
तथा प्रथमादिदीर्घयुक्तेन बीजेन हृदयशिरःशिखाकव
चनेत्रेषु च विन्यासः इत्याह पंचेत्यादिना यद्यनेत्रयोः स्वतः पूर्व
प्राप्तस्य पौर्वापर्यकरणार्थमेव नेत्रांतानीति तेन तसर्वेषा
स्त्रस्यागः तथा च वर्मांते विन्यस्य पुनरस्त्रं विन्यस्य नेत्रं विन्यसे
दिति पदार्थः षडंगीकृतोऽर्के तत्र युक्ते षड्दीर्घेण मंत्रप्राप्तेर
वाभावात् दीर्घयुक्तेनैव स्वरेणैव स्ववर्णात् पूर्वोपस्थितत्वात् पं
चह्रस्वसंधिर्नाम वर्णानां षट्त्वोपस्थितिसंभवात् पं
चांगानि मनोर्यस्य तस्य नेत्रं परित्यजेदित्यस्यापवादेन नेत्रां
तपंचांगविधानमेवात्र कृतमिति प्रतीयते अंगानि कुर्या
द्वीजाक्षरमात्रबीजेन मंत्रवित् मध्येन दीर्घयुक्तेन चाक्र
टेन प्रविन्यसेत् अंगानि जातियुक्तानि क्रमेण मनुवित्तम
इति दृष्टांतदानेन दीर्घपदस्य षड्दीर्घस्वरतोक्तीनामपि
तेषां न समाधीयः दृष्टांते संगपदमात्रदर्शनादसति विशेष
तस्य दस्य षडंगपरतापर्यवोचित्येन यथासंख्येन तावन्मंत्र
लब्धये त्वन्नाम दीर्घपदं दीर्घषट्कपरं प्रकृतेऽनुनेत्रान्तानीन
त्वेवांगपदस्य संकोचितत्वात् कृतः षड्दीर्घपरतामुख्या
स्यात् प्रकृतप्रकरणोपस्थितपंचपदवाचकमेव इष्ट

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१४ शा. दी. वि. तं. १७०

170

दीपिकाकारोपि पंचांगपक्षमेव स्वीचकार यदष्टांगपूजाय
प्याएवं मिमतोक्तपूजाप्यायानेति तदपि न निर्णयकशास्त्र
णनिर्णीतानां मंत्राणां हि पूजा तेन तथ्यान सूचनपूर्वकमनू
द्यते तित्वदमेव निर्णयके अंगपदस्य ब्रह्मतेनेत्रांतांगपर
तया तत्स्थानां कोत्तायामीशानेति तथा च विशेषवचनादी
शानादि शिवांगहृदयपूजा अथ जपमंत्रमाह वियदिमादि
मादिना तदादिः हकारस्यादिमो वर्णः हसेति परस्परसंयु
क्तत्वेनाप्येकं त्वं विवक्षितमित्यभिप्रेत्यैकवचनं तेन हस्ता
मित्यादिप्रयोगलाभः अंगादीमादिपदत्रयमाह ऊत्तमित्या
दिना मेत्राप्तोतिमात्रकाकमलकर्णिकायामजपामंत्रे लि
खितेसर्थः सर्वमंत्रेण सत्ताध्यानान्जपामंत्रीयत्रेस्य भूते
नवामहस्तेन विंदुभ्यां अस्य बीजां सभूतविसर्गावयवभूता
भ्यां चेंदुविंदुहृदयत्वेनाध्यातात्माभ्यामिति यावत् ततः अस्य बी
जास्य कारात् स्ववता विंदुनाहकाररूपमाप्ताविनं चिंतये
दित्यर्थः अत्रैतंत्रोत्तरोक्तो विशेषो यथा षट्छिन्नासे भवेत्प्रा
णः षट्प्राणा घटिका मता षष्टिनां याघ्घहेहारात्रे जपसंख्यो
जपामनोः विनाजपेन देवेशि जपो भवति मंत्रिणां अजपे
यततः प्रोक्ता भवपाशनिकृंतनी एवं जपं महेशानि प्रत्य
हं विनिवेदयेत् गणेशब्रह्मविष्णुभ्यो हरायपरमेश्वरि
जीवात्मने क्रमेणैव ततैव परमात्मने षट्शतानि सहस्रा
णि षड्वेव तथा पुनः षट्सहस्राणि च पुनः सहस्रं च स
हस्रकं पुनः सहस्रं गुरवे क्रमेण तन्निवेदयेत् आधारे त
वतःपत्रकमले तत्र विघ्नराट् लिंगमूले षट्दला ब्रह्मला
निवसति ध्रुवं नाभौ दशदलेभाजे वसति श्रीरमापतिः

हृदये द्वादशदलांभोजे वसति शंकरः कंठेत्वष्टदलां-
भोजे जीवात्मा कृतसंश्रयकः परमात्मा द्विदलकपद्मभ्रू-
मध्ये संस्थितः ब्रह्मरंध्रे दशशतपद्माब्जे श्रीगुरुः स्थितः
एतेषु सप्तचक्रेषु स्थितेभ्यः परमेश्वरि जपं निवेदयेद्देव
महोरात्रमवं श्रिये अजपानाम गायत्री त्रिषु लोकेषु दुर्ल-
भा अजपां जपतो नित्यं पुनर्जन्म न विद्यते अस्याः संकल्प-
मात्रेण नरः पापैः प्रमुच्यते अनया सदृशी विद्या अनया स-
दृशो जपः अनया सदृशं पुण्यं न भूतं न भविष्यतीति अस्या
जपस्य निवेदने च प्रातः कृत्वावसरे एवेति प्रसंगादुक्तमेव
अग्निमंत्रमाह व्याहृतीस्यादि अग्निरिति स्वरूपं ॐ भूर्भुवः
स्वः अग्निर्जातवेदा इहावह सर्वकर्माणि साधय स्वाहेति
पंचविंशत्यर्णोयं मंत्रः अत्र प्रणवो बीजं स्वाहा शक्तिः अष्ट-
भुजोयं देवः तत्र वामोर्द्धादिषु शक्तिकृशामुष्टिस्रुगभय
मुद्राः दक्षिणोर्द्धादिषु स्वस्तिकाकारापूपविशेषजपमा-
लाभ्रुववरमुद्राः वतद्रूपीतः पूर्वदिने गुरुतो लब्धमंत्रः
शिष्यश्चैत्रकृष्णचतुर्दश्यामुपोषितः सन् द्वादशसहस्र-
संख्यया मंत्रं जप्त्वामावास्यायां मध्याह्ने रेमध्याथिकाव-
द्विभक्ष्यभोज्यादिभिर्बालकान्भोजयित्वा दक्षिणया संतोष्य
वटसमित्त्रष्टतिहोमद्रव्याणि षट्संख्यानि स्वयमानीय
संपेत्य प्रतिपदमारभ्य दशाहं यावत्प्रत्येकं षट् द्रव्यैरष्टो-
त्तरशतसंख्यया हुत्वा पूर्णाहुत्यादि कृत्वा गुरुं तोषयेत् अं-
गदेवताः पूर्वोक्ता एवेति नुनरत्र प्रतिपादिताः ननु पूर्वो-
क्ता एवेष्टदेवताः संतीति पुनरेषां प्रतिपादने पौनरुक्त्या-
पत्तिं किं न स्यात् न स्यात् अग्निर्वैश्वानरः पश्चात्परः प्रोक्तो-

१४
शा
ह्री वि
तो
१७१
171

हुताशनः हुतवर्म्मा जातवेदास्ततश्चापि हुतावहः भूयोदे
वमुखः सप्तजिह्वश्चेत्यग्निमूर्त्तय इति तेजोन्तरे मूर्त्यन्तरग्र
तिपादनानन्तरं मूर्त्यन्तरमत्र माभूत् किं तु पूर्वोक्तमेव मूर्त्य
ष्टकमिति सूचनार्थकत्वेन पुनरभिधानस्य सार्थकत्वात्
प्रथकात्तेजोन्तरगतिः स्यादिति चेत् इत्थं व्याहृतित्रयाचरिते
न्निमेत्रे तेजोन्तरोक्ताष्टमूर्त्तयः इहृत्वेतापवेति स्ववीजेन
रमिति वह्निवीजेन रं वह्नियोगपीठाय नमः इति पीठमंत्र
नित्यं जुहुयात्स्वतिप्रतिपदं वेति विकल्प इति पदार्थादर्शी
कृतः नहीदं युज्यते समस्तसमकयोः समव्यापकयोश्च वि
कल्पः नशनयोश्च विकल्पः नश्यतयोस्तु यात् तस्मात्स्व
मपदेच समर्थानुग्रहार्थमनुकल्पोयमाम्नात इति मेतव्या
डुग्धम ह्रीरूह्याम स्वस्यांडुं वरस्तत्ववदानी सर्वेषामुपादाना
त्सप्तदशाहुत्याणीति हृषं कौमुदीकारः एकस्यैवकस्यवि
डुरुयन्तरोरुपादानमिति मन्तमाश्रित्य चतुर्दशाहुत्याणीति
गमेवं दः अरुणोत्पलपदं रक्तकमलरक्तकुवलयोभय
परं कृत्वा पंचदशाहुत्याणीति तत्र समस्तपूर्वेतनाः समिधः
समस्तपुष्पाणि प्रकारद्वैतिपंचदशाहुत्याणां प्रतिपदमार
भ्य पर्वान्तं एकेन नित्यं जुहुयादित्यर्थ इति पदार्थादर्शका
रः एकेनन तत्समस्तचितेन तथा च एकैकद्रव्याणां छोतर
शतसंख्याकहोमानानाद्रव्यसमसंख्याकाष्टोत्तरशताहु
तिः पर्यवस्यति तत्र गाग्निमेत्रमादेशयति उक्तिष्टस्यादिना
यद्यपि समस्तपदस्यमेरत्यादेशोऽनुपादादेश्चितस्यैव तथाप्य
न्वकरणारूपेण प्रायमार्गार्थकत्वं यानोचदोषः उक्तिष्टस्य
हरिपिंगललोहितास्तदेविमे देदाययस्वाहेति चत्वारिंश

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सप्तैते ये मंत्रः पुराणोक्ताः सगुणा यज्ञग्रयः क्रमाट्व्या
दयः भूतानि पंच करणानि चत्वारि उत्तिष्ठ पुरुष हृदया
यतनमः इत्यादयः प्रयोगाः प्रागीरिते ग्रन्थेहितपूर्वोक्ते
प्रयोगानाह प्रातरित्यादिना भानुंजले प्रतिबिंबिते अप
स्त्वभयमित्यपि निर्जितेसत्वान्वेति छेदोभंगयाडूयमि
ति द्वितीयान्तं पृथक्कृतं क्वचिद्दविंडेरेवपाठः स्वगामुद्र
येति सायथा मिलितानामिकांगुष्ठमध्यमायामिति योज
येत् शिष्टांगुलीलक्षिते कुर्यात्स्वगामुद्रेयमीरितेति लघभू
कृत् राजहृत्तः यत्नबहेरा इतिभाषयाप्रसिद्धः कुरीटैः
कटसैरेपा इतिभाषयाप्रसिद्धैः पतैः प्रत्येकममिश्रितैः
शतसंख्येयाहोमोभीष्टकृत् शतद्वनेदेकैकशः शत
मितितंत्रांतरदर्शनात् गोद्वयेन एकगोद्वयेन शाले
येत्यर्द्धलैः प्रत्येकैः शोणगोक्षीरसाधिते हविः पिंडेहुतांके
वज्राकृयादाज्यमिश्रितमिति प्रयोगसारदर्शनात् द्विता
गमेप्रातःकाले स्त्रियासहेति सपत्नीकः साध्यइत्यर्थः
परेतु अस्मात्प्रयोगात्र केवलादारिद्र्याभावसंबंधात्तु रुद्वा
तिः किंतु संपदप्यपि कैस्माह श्रियेतिभृगुपूर्वकंनेदर
योतेपदं किंतु बकादिकमेवलस्मीसंयुतः मंत्रवतोव
ज्जीवेत्रन कदापि संपतिर्म्रियतः इतिभावइत्याहुः ज्वराः
प्रसिद्धाः ग्रहा भूतग्रहादयः महारोगाः कुष्ठादयः एते
रेकैकशः समस्तैर्वाग्रस्तस्यापितावज्जीवनेसंसंभय
रेवेत्यतो विजितमिति परलोकांतरगमनेनापितज्जयो
भवत्येवेत्यतोजीवेदिति द्वित्रादिदिनेषुजीवनादपि
नष्यासंभवतीत्यतोवर्षशतमिति नष्यावेवेविशिष्टफल

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध
शा
ह्रो चि
तो
१७२
172

मनुष्याभिषेकस्यसर्वरूपमत्रयतितत्वंसमायकैरित्यभिप्रा
यः अस्यातिपापीयस्त्वेनातितरप्रसिद्धाजामिलादेरपि
परमपददानात्श्रीनारायणहरिमंत्रनिरूपणस्यानंतर
कर्त्तव्यस्यस्मरणप्रभावानेदपरंपराभिरपहृतपापौवा
पर्यंप्रतिसंधानकत्वेनपरमपरप्राप्तिमंत्रनिरूपण
पवैाल्लकादिशयादाः मार्कंडेयादेः सूचनेमूलकृता
नानुष्ठितमिति एतत्तत्स्वरूपकामंत्र्यास्तिमभिनया
मारव्योपदर्शयामः प्रकाशस्वमात्पमपिवसंपदी
संवयल्लमोहतिरिवमृवेविपद्उपरवाणोत्तयः वि
काशस्वपंकजादिषुरूजोविभगोदियन्त्रणामेविधि
नाकृतेमकरपुनमर्कस्तमः १ विकाशेपद्मानांव
मसिपद्मरिमुच्यतितजलत्वजीकिंसमार्थ्योरविनिमिव
वश्रीमरविंदोः दृशोमूर्तिभूत्वामस्वयसिद्धिपद्मामि
हसतीपरप्रोक्तीकृत्वाविकसतिजननात्प्रतिपते २
नवतिभवतिनीलश्यंदमात्वकरोयैः पुनरपिपरिपू
र्णोजायतेज्ञानमासे इतिविष्णुवनिशंसोहंसरस
कृत्वासोहरिहृतविनिबंधनामहंसेतितेन ३ दिवः
सर्वौपोहवासविदंततवष्यवादोभीतिनेप्राःस्वभावा
न मत्रः कृत्वा कृतिमावासउक्तः पश्चान्नतोयंत्रके
वामणोवा ४ मंत्रादिवेकल्पनसंशयेनसंहिपवासखल
मूर्तिमुद्धि एतद्विधिःसंपायितोसिसिद्धेतवष्यवावीचि
नतोनसाति ५ सहस्रशाः संतसराः समस्तोस्तवष्यवयातेप
दयादिमोलि क्रियाःसमस्ताःप्रभवंतियुतस्मात्तामिदाव
दधीनैव ६ जीवनावधिमावनदधीनेनिस्वनाकृगामि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नाशविधानात् स्वस्वरूपनिगमेनैव पुत्राधीनमेतदिदृना
स्ति स्वतोऽस्य ७ त्वंजगदहितध्वांतस्वभक्तीसज्जनरतौतुष्टवि
पत्ती प्रेमनिपिचित्ताद्गुर्गीतल्लक्ष्मणोमातृष्वादीनप्रमनिपहि
द इति अस्यार्थः मातृष्वामिति श्रसेतमेवपापीयस्त्वनसंप
दांभवनत्वेनभविनमनस्त्रीणामित्यर्थः संपदांपशुपुत्राग
जाश्वादीनांसर्वेषांनत्वेकेकस्य संबंधोनतत्तस्यात्स्यापीके
कश्यक्ति: यथाहिघटपटादिवस्तूनांप्रकाशनिर्माणेस
वित्वनीणीयानपिश्रमोभवतितथैवमातृष्वामकिंपुनः
स्वकृतिनांसंपत्तिसमृद्धावनेश्रमस्त्वस्यात् एवंतिमिरघ
मादावपियोजनीयं पद्मानामितिमावेनलक्ष्मीवाचकप
दस्यषष्ठ्येकवचनेपिरूपंभवतीतिपद्मायाश्चविकाशने
सकलानांपद्मानांविकाशनेसंतोषेणरूपंस्वतः कर्तेश
क्वामितित्वयाश्रीभगवतोहरेर्नेत्ररूपंधृतवानस्याः संतोषेण
कृतमितिभक्तानामभीष्टार्थनानारूपाणिधत्सेइत्यभिप्रमा
हः विकाशेइतिसंतोषातिशयेनप्रफुल्लताविकाशः २भ
वतित्वमिचंद्रमाः प्रीतिमासंतनोभवेस्वाकिरणैरेवपूर्णोभ
वति तस्माच्चंद्रमाअहंसइतितोषितिपदेवद तिश्चंद्रमाः स्व
यंप्रवेत्यर्थः तत्वस्वात्मैवअहंसइतिजातं ननुअकारः कु
त्रगतइत्याकांक्षायां हरीत्यादि सर्वेषामेवेत्वस्वहरणेनद्र
रितामापत्राद्येविश्वस्यवनामादि भार्गवतिप्रतिष्ठेयवाव
कतयात्र वितधारणकमकारंपरिहृतवान् स्वनामार्थार
मितिभावः १ मूर्तिप्रतिमायंत्रादौपूजनमपेक्ष्यतथैवसर्व
दैवतानामर्चनमिष्टदायीतित्वमेवसर्वेषामुपादेयोभीमा
हृ देवइत्यादिनाश्लोकद्वयेन ८ अमेषामपिदेवानांतत्मा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१४
श
चि० ता
१७३
173

रतेष्वेवफलदातृत्वमित्यतः सर्वान्तरूपत्वमेव कुतो न से
व्यत्वमभिप्रेत्याह स्वशक्त्येत्यादि ९ रोगाणां दारिद्र्यस्य च ना
शः सोऽधारणं कारणत्वमेवेति जीवनावस्थायां स्वे वेद-
धीनमेव सतोऽनुधर्मराजाधीनताभवनेन स्वतंत्रत्वदधीन-
तानहि त्वमेव स्वतोऽन्यः इत्याह जीवनेत्यादिना ७ माहेशि दी-
नेत्र्य निर्वचनीयदीनताशालिनमपि यस्येत्यवनमतोस-
तो यत्नवतो मातापितामापतितो नाम सप्रेमतिपत्य कुलः भूः कू-
र्मोचलोजन्मभूः स्वयम्भूकृतवीर्यवाच्युतपदेवागण्यसीता
सम्भूलजगत्तिमगात्मकैःस्यपटलः शारदार्चाचिंतामणौ ॥
अथ सर्वतः शाददिति एकमशाम श्रीविष्णुमंत्रानुष्ठाने प्रतिज्ञा-
नीते अथ वक्ष्ये इति मंत्रगतमितरमंत्रापेक्षयोत्कृष्टत्वरूपं
महत्त्वमेव दर्शयितुमाह सर्वार्थेति प्रायशो प्रपदे लक्ष्मीरा-
ज्यपुत्रादिसंपत्स्वेवतिषामेव समाप्यतयामंत्रैः साधयि-
तेशक्यत्वादित्यत्रापि अर्थ्यपदेनत्वेव भविष्यतीति भ्रमनिवार
णायाह येषामिति तारप्रणवः नमिति स्वरूपं अः पश्चात्प
देतारमित्यनुषंगः अः विसर्गः पश्चान्मंत्रस्यार्णानुसंधाना
वैराजणादावुच्चारणसमयेतयथाक्रतनपव यपकमात्रा
नेपतिविंस्त्रयतिस्वतो निष्क्राशयतीनियावत प्रणवादेकमा
त्रांस्तालोपो विहृद्धिवैतिमायादेतिमायामकाररूपापानि
गीतोऽत्रयोदशस्वरमात्रमवशिष्टं नेनमितिव्यंजनस्यायोगमो
कारउच्चतो भवति सप्तवचप्रकृतमंत्रस्यान्तीयोवर्ण इति
येये वस्ततस्य नमइति षष्ठ्यां तेपंचम्यां तेवा तस्यतस्माद्वा
पश्चात्परं पकमात्राहीनरतिपूर्वोक्तार्थकेतारमितिनिर्दर्थः
यद्वायं पकं स्वरटकांतः पातिवर्णादर्शतीतिपदं दवाति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्चात्रस्यागार्थकः तथाच पूर्वस्यायादंतिमेकान्तरस्यागेत्रयो
दशमात्रेशिष्यतइति पूर्ववदिष्टलाभः यन्नाम्नेति तथोद्धारस्य
मूलादलाभादस्यैरस्यप्रसंगात् यत्तुअत्रनमःपदस्यरोहिते
गुणेचओकारोभवतीतिपदार्थादर्शेकृतोक्तं तदतिमूलस्य
स्यकरमेव मूलेनविवक्षितवर्णानोद्धतइत्यस्यततःप्रतीतेः
नेत्री नकाररकारौसंसंस्यकप्रसेकेदीर्घेणप्रथमोपस्थितत्वा
तत्वात्तदाकारेणप्रत्नितौयुक्तौ पवनोयः णायेति स्वरूपे इ
त्यंच ॐनमोनारायणायेत्यष्टाक्षरोयंमंत्रउद्धृतः प्रणवोवी
जे आयेति शक्तिः अतएवदिवीजमस्यमनोरष्टाक्षरस्य हिका
त्यंचदशाह्णेकेवलेऽष्टजनीकृतात् अतोमंत्रशेषमस्य श
क्तिरित्यस्यकथ्यतइतिमेत्रेते त्रयप्रकाशादिषुदर्शनात् प्रस
णामपिऋषिश्छंदोदेवताश्चस्यातंत्रांतरे गौतमश्चभरद्वाजो
विश्वामित्रऋषिस्तथा जमदग्निर्वसिष्ठश्चकश्यपोत्रिश्चकंभ
जः गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्चबृहतीपंक्तिरेवच त्रिष्टुप्जगतीसो
चविराट्वसवोष्टौचदेवताइति पंचमंत्राप्युद्धरति क्रुद्धेत्या
दिना अत्रउक्तेः क्रुद्धमहावीरयुसहस्रेति पूर्ववत्केः एषांवि
भक्तिमुक्तानांभवेदंतेग्निवल्लभा क्रुद्धोल्कादिपदेवेहिजा
यांतेर्जातिसंयुतेरित्यादि तंत्रांतरसंवादायस्वाहापदमं
तर्भाव्य क्रुद्धोल्कायस्वाहाहृदयायनमः महोल्कायस्वाहा
शिरसेस्वाहेत्यादिमंत्रैःपंचांगन्यासोनुष्ठेयइतिपदार्थादर्शेकृतः
क्रुद्धोल्कायस्वाहाशिरसेस्वाहेत्यादिमंत्रैःपंचांगन्यासोनुष्ठेय
इतिपदार्थादर्शेकृतः क्रुद्धोल्कायनमःहृदयायनमःइत्या
दिप्रयोगंहर्षकीर्तौमुद्रीकृतोमन्यते मूलस्यारंभेत्रक्रुद्धोल्का
यहृदयायनमइत्यादिप्रयोगपवनस्वाहानमोंतर्भावेपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
श
वि तो
१२४
174

नचचतुर्थ्यन्तत्वकरणादाक्षेप्यं किंचिन्नेषामभिप्रेतमेव अ
तएवचतुर्थ्यन्तोच्चारेणतेषांस्वाहान्ततोक्तेति यदार्ण्यादर्श
क्लृप्तफडिकेतिवाच्य हृदयायेत्यादिपदसामानाधिकर
ण्यायापिचतुर्थ्यन्तासंभवाच्चतुर्थ्यन्ततायास्वाहाद्यात्मकता
संभवात् एवमागमानुसरीमाकृत्वाॐहृदयायनमः न
शिरसेस्वाहाओंशिखायैवषट् नाकवचायहुं नेत्रायवौष
ट् यत्रास्त्रायफडितिषडंगन्यासंकृत्वाणकारमाहन्यासकृतो
यकारंछष्टमसेदिन्याह भूर्णावर्णाविन्यासादिना वक्ष्यमाणचक्र
मंत्रेणदिग्बंधनंकृत्वावर्णन्यासोनुष्ठेयः सचाष्टधा आधारा
दिनासिकान्तमेकः तत्रहृत्कण्ठयस्य मूलद्वयस्य पदद्वयस्यस्थायंस्था
नद्वयंवर्णद्वयस्य पादद्वयमप्यूनद्वयरूपंवर्णद्वयस्यस्थाने
नासिकान्तेकेस्थानमितिवेकः कण्ठादिपृष्ठान्तोद्वितीयःतत्र
स्तनयोःपार्श्वयोश्चद्विद्विस्थानत्वं मूर्धादिघ्राणान्तस्तृतीयः
अत्रनेत्रादिस्थानत्रयस्यद्विद्विनत्वंविवक्षितं घ्राणादिपदंदि
नत्स्टयोरुपलक्षकं दोःसंध्यंगुलिष्वितिचतुर्थः एकैक
वाह्वोस्त्वयकत्वयःसंधयःएकैकमंगुल्यग्रमितसप्तसंख्यापूर्तिः
एवंदिशणपादसंध्यंगुलिषुपंचमः सप्तधातवः प्राणेनोष्म
सप्तस्थानेषुहृदयेकरमापाद्याष्टवर्णानांन्यासोनुष्ठेयः सो
यंषष्ठः मूर्धादिपदद्वयान्तःसप्तमः पदद्वयमितिप्रवर्णस्य
दद्वयपंचपंचस्थानपंचकंद्विद्विभूतमण्याहृत्येकैकवर्ण
स्यैवस्थानतयाविवक्षितमितितत्संख्यापूर्तिः गंडादिषु
एकैकस्थानतयाविवक्षितेषुचतुर्ष्वपिस्थानेषुन्यासंविधा
यवामभुजोर्द्धभागेशंखस्थानभूतसप्तमंतदधोभागेकम
लभूतेष्टमंवर्णन्यसेदितिसोयमष्टमोन्यासः इतिहृदयकोश

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

टीकारः पदार्थादर्शीकृतनस्तु विभूतिपंजरनामायं मन्त्रोद
शाधा तत्र मासत्रयं पूर्ववत्तत्र प्रत्येकमेकैकार्द्धश्लोकप्रति
पाद्यं तदनन्तरमासार्द्धश्लोकोत्तरवरणप्रतिपाद्यं तदनं
तरार्द्धश्लोकप्रतिपाद्यं तदुत्तरैकसंपूर्णश्लोकप्रतिपाद्यं
च मासत्रयं पूर्ववत् तदिमे षट्मासाः संहृताः एतद्विक
हृदयमध्यवर्तिनस्तु चत्वारो मासाः दोःपादमध्ये केवरण
प्रतिपाद्याः तत्र संधिचतुष्टयं मे गृह्णातीति किंगुलिचतुष्क
मिति दक्षवामकरपदभेदादाहृतिचतुष्टयं मासस्याख्या
हृतमेव केचित्तु संधित्रयं पंचांगुलयश्चेति तदष्टवस्तुपा
पादयेति श्रमेतश्चाष्टसंख्याकरहृदय संधिषुका तथाविध
पदसंधिषु मास श्चगृह्णातीति करहृद्यांगुलिषु तृतीया तादृ
शपादांगुलिषु चतुर्थी मासाहृतिरिति वदंति इत्थं च पूर्वोप
पादितषट्मासमसंख्येया सहैतन्मासमसंख्यायाश्चतुरूपा
याभेलनात् द्वाहृतमेव मासानां दशविधत्वमुपदिशंति
श्रत्रप्रत्यन्तरं प्राणवपुरिति समविंदुकुतेचातुष्टयं प्रसाहृ
तिसमासिसंपूर्णमूलमत्रेण व्यापकमासस्यानुष्टयः वि
मसेहृणिमेकैकं विहृतं भुववेष्टितमिति मेत्रतत्र प्रकाश
वचनात् प्रतिमत्रवर्णप्राणवपुरिति तत्प्रतिपर्यायं व्याप
कस्मास्येति पञ्चपादाचार्योपदेशाच्च यत्तु समविंदुकत्वा
यथोक्तमेत्रभेगप्रसंगेन तादृशो रामचंद्रमतमुपेक्ष्यमिति
हर्षिकोमृदीकृतोक्तं तत्रयुक्तं उक्तवचनविरोधापत्तेः स
स्यपि विशेषवचनेयदिति मत्रानुपूर्वीमागाद्विभेषितदा
ग्रथनदभणादिकमपि मत्राणां समस्तसिपरिष्यमिवसान
राम स्यो होजलप्रलेपमत्राणां प्रतिलोमत्वं ग्रहप्रकृतमास्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
शं
वि तो
१७५
175

मूलप्रकृतिः महत्तत्वं अहंकारः पंचभूतानीत्येवं रूपाष्टप्र
कृतिस्वरूपः आत्मान्तरात्मपरमात्मज्ञानात्मनोसंयोगाद-
त्येवं द्वादशान्तरत्वं अयंभावः द्वादशान्तरोहि मंत्रोष्टप्रकृत्या
त्मावरणस्वरूपस्य अस्यावष्टान्तरेण्याष्टप्रतत्मात्मातस्य
मामेन संयुक्तीकृतत्सदात्मकतां प्रतिपद्यते इति तदात्म
कताकरणाय तस्य मासो वर्षपंकरणीय इति तथा च द्वाद
शाणीं द्वादशस्वरं द्वादशाक्षरादित्यसहिताः केशवादिद्वादश
मूर्तीर्वल्मार्णललाटादिषु स्थानेषु न्यसेदिति फलितार्थः
ॐ अं धात्रे केशवाय नमः इति प्रयोगः ॐ धातृकेशवाभ्यो
नमः इति प्रयोग इति कश्चित् ॐ अं धातृसहिताय केशवा
य नमः इति कश्चित् ॐ अं केशवाय धात्रे नमः इत्यपरे अयं
मेणेति पूर्वं संवेधि कंठदेशान्तरस्याग्रिमसंवेधि अंसस्कंद
क्षिणांसस्थे गले ग्रीवादक्षिणभागे अग्रिमयोरंसकक्षयो
र्वामपार्श्वे पृष्ठके दक्षिणपार्श्वे मतङ्कूले तथा वामत्र
येन्यसेदिति हृषीकेशेति पूर्वोक्ते वष्ट्यपि तथा ककु
दि ग्रीवापृष्ठभागे नाभौ नारायणं न्यसेदिति तत्रोत्तरदेशे
नात्र कुक्षिपदेनाभिपरतयाव्याख्येयमिति केचित् महा
मंत्रमित्यष्टाक्षरे मंत्र हृदये पुनर्न्यसेदित्यर्थः पुनरिति पूर्वो
क्ते अष्टाक्षरेण सहितं विन्यसेद् द्वादशाक्षरमिति वचनात्
केचित् महामंत्रमिति द्वादशाक्षरमित्यस्य विशेषणमिति
वदंति द्वारमिति कुंडलमित्यादिचशाह्रकर्माणि द्वितीया
त्मेति हृदयमिति तत्स्वरूपं तथा च ॐ किरीटि केयूरहारमक
रकुंडलशंखचक्रगदांभोजहस्तपीतांबरधरश्रीवत्सां
कितवक्षःस्थल श्रीभूमिसहितस्वात्मज्योतिर्हृदयदीप्तिक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गायसहस्रादित्यतेजसे नमः इति सप्तषष्ठ्यक्षरो मंत्रोयं के
यूरकुंडलालंकृतेति वर्णत्रयमत्र मंत्रेधिकमेतन्माव
येति तारः किरीटकेयूरहारांगेते मकरेपदं कुंडलालंकृ
ते संखचक्रगदांबुजे श्रीभूमिसहितस्वात्मज्योतिर्द्वयप
दं वदेदिति मंत्रे तत्र प्रकाशवचने तत्र प्रमाणतया पद्म
मेति आयुधानि च पंकजे दक्षिणाधःकरे शंखं ललदूर्ध्वक
रे वामाधःकरे गदा वामोर्ध्वकरे चक्रमिति रीत्या ध्येयानि
विकारेलहं विमलादीन्यादिपदार्थमेव विहृणोति विम
लेत्यादिना ॐ नमो भगवते विश्वे सर्वभूतात्मने वासुदे
वाय सर्वात्मसंयोगपद्मपीठात्मने नमः इति सप्तविंशद
क्षरोयं पीठमंत्रः आदिना धूपदीपनैवेद्यादिकमुच्यते
येनुगंधपुष्पे समर्घ्यांगादिपूजने माङ्गलेक्षणमत्रादिना
धूपदीपादिसंग्रहं करिष्यति तस्मादादिपदमत्र प्रमादप
तितमेव स्वरीकरिष्यंतीति जानीमः अत्रांगपूजा कर्णि
कायामेव केसरेषु चांगमंत्रभूतैकैकवर्णपूजाविधाना
दिति केचित् केसरेष्वेव मूलाद्यभेदात्तदुभयांगपूजा अ
त एव पूर्वं वदन्नपि केसरेष्वेव षडंगपूजाविधानमवि
शेषाभावादंगानन्यत्वमेव मूलकमेके स्थानांतरस
विवक्षितत्वेन तदुपादीयते वेति हृदि कोपसंहृतः ॐ न
मः ॐ नमः ॐ नमः इत्यादिवर्णपूजायां प्रयोगः विमला
द्युत्तैर्वीजैः पूजास्यात्केसरोपरीति तंत्रांतरदर्शनात् मं
त्राणि ध्याने यथा महाकपिलपंचरात्रे ॐकारं तस्य ध्या
येत्सा तिमालासमाकुले नकारं मेघवर्णाभं सोमरूपं
नमोपदे गकारं जलवर्णाभं समयकसंदीप्ततेजसं एस

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
शा
चिंतो
१०९
176

ं सदा ध्यायेद्यकारं परममलमं अनोपम्यगुणाकारेणा-
कारं चेति चिंतयेत् यकारं तु परं ध्यायेत्पद्मरागसमप्रभ-
मिति दलेषु दिग्दलमध्येषु कोणदलमध्येषु शाकिनीत्पू-
जनानामानात् दलाग्रेषु शोषिकाद्युपपूजनस्य वक्ष्यमाणत्वात्
अत्र भागस्य पारिभाषिक पूर्वपर्यवसन्नतया पूर्वदक्षिणो-
त्तरपश्चिमेषु दलाग्रेषु क्रमतो गरुडशेषपद्माख्यनिधि-
हयग्रीवाजनाभ्यर्च्य आग्नेयादिदलाग्रेषु अरुणाख्यदुर्गासे-
नान्यानभ्यर्च्य तद्बहिश्चतुरस्रे पूर्ववदिंद्रादीन्वज्रादींश्च
पूजयेदिति संपूर्णा अयं पटकार्थः एतस्य योगात्संत्रातरेय-
था नरसिंहमिवात्मानं देवं ध्यात्वा तिमेरवं मंत्रेणास्पर्शये-
द्ब्रह्मे नाति जिम्न निवर्तते १ नारसिंहेन बीजेन योगमंत्रेत-
दा जपेत् शतमष्टोत्तरं जम्वा वामहस्ताभिमंत्रिता ५ पुनः
पुनरपः सिंचेत्तर्ष्टदष्टोपि जीवति द्विलिणहस्तेमालावा
महस्तेन जलस्य स्पर्श इति वामहस्ताभिमंत्रितत्वमपो २
गारुडेन तदा युक्तं पंचार्णेन मंत्रेण जपेत् निर्विषीकरणे
ध्यायन्विसृंगरुडवाहनं ३ अशोकफलकेपलावालि-
ख्याशोकसंहतो अशोकपुष्पाण्यामगवैनतदयतः
गेहृद्यानानि पुष्पाणि त्रिसंध्यमनगारेषकं पुरस्तेजायते
पत्नी वरमिष्टं प्रयच्छति ४ तानि पुष्पाणि अशोकपुष्पा-
णि निर्माल्यभूताशोकपुष्पाणि विनापि मूलस्वावस्यसंभ-
भवात्रिर्माल्यपुष्पाणां होमविनियोगकरणप्रमाणाभाव-
त् गाणपत्यसमायुक्तं जपेल्लक्षं पयोव्रतः महागणपतिं
देवं समस्तसिद्धप्रदं पश्यति ५ भारतीबीजसंयुक्तं षाण्मासि-
कं जपाद्व्रतो ६ श्रीबीजेन युतं मंत्रं तत्कालस्तन्मनाजपेत्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

आदावष्टाक्षरस्य स्यात्प्रणवः सार्वकामिकः ८ आद्यं वैते
यदा नारोज्ज्ञानवृद्धिस्तदा भवेदिति ८ तत्रोत्तरोक्तमस्ये
तत्रोत्तरोक्तमस्य यंत्रे यथा अष्टपत्रे च षट्कोणे रविसंख्ये
दलाग्रके दंतपत्रे च तद्वाह्ये वृत्तं भूमिपुरं शुभं समाध्यक
र्णिके कर्णिकायां तु लिखेदाद्यस्वरं सुधीः अत्र मूलेषु मूला
र्णान्यंत्रेषु श्रीकरं लिखेत षट्कोणे चक्रमंत्रार्णान् सूर्या
र्के द्वादशार्णिके दंतत्रे मंत्रराजं हते न्नृहरिबीजकं षष्ठ्ये
त्रेरिहंसपुर्कं साता द्विलोम्यमादिं आवासमंत्रे राख्य
मूर्त्तेर्वैयाद्दफे वहत सर्वेष्यात स्ववेर्द्दतेयन्नागोपार्थे सप
दः सारूप्यं सार्ष्टिं सालोक्यं सायुज्यं वापि वांछितमिति अष्ट
दलकर्णिकायां ममिति सानुस्वारमकारमालिख्य केसरे
षु नारायणाष्टाक्षरमंत्रं लिखित्वा तत्पत्रेषु वह्निमालां श्रीक
रमंत्रे सुदर्शनमंत्रस्य प्रणवातिरिक्तषड्वर्णान् षट्कोण
षु द्वादशदलस्य तद्बहिस्तनस्य पत्रेषु द्वादशाक्षरमंत्रं द्वा
विंशत्पत्रेषु केशमंत्रराजं लिखित्वा नृसिंहबीजेन वेष्टये
त इत्थं विशेषः षण्मंत्रा लिखिता भवंति इत्यर्थः द्वादशा
क्षरमाह प्रणव इति प्रणवः इत्येवंरूपमस्य सविसर्गपाठ
स्य प्रस्तुतमूलेनुपलंभात् प्रणवः इति पाठनिर्देशः प्राच्य
टीकाकृता मनुचितएव आकारेण युते हृते आः तत्र प्रण
वस्य आः हंसेति हंहः प्रणवस्तारः ओं स्वरूपे हृते नमः श
हुः तस्य चोकारयोगे ओं नमो इत्योंकारांते नः अत्र गोह्वारः
सिद्धिरिति हस्वदार्थे हृनमः शीर्षे विसर्गस्थाने आकारः प्र
लिप्यतामिति भावः नमसा शिरः इति वदतां नमः पदेन शिरो
गमिति सूचितं पदे च नमः इति विसर्गांतेन तेन नमो इत्योंका

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
श
चिता
१७७
177

गांते तेननमः शिरसे स्वाहा इत्येवं प्रयोगः वर्णमासे त्वोंका
रांते एवं न हि मंत्रे विसर्गो तो मकारः श्रविष्टु इति मंतव्यं न
न मंत्रेपि विसर्गांत एव पठितं संभवितः अत एव मूलस्या
र्थेपि किंचिष्टकर्णे न पतति अग्रगमंत्रेपि यथा मंत्रपठित-
एवांत भविष्यतीति चेत् न तंत्रांतरैवमसंप्रसंगात् षडु
क्तेमंत्रे तंत्रप्रकाशे अस्मायोपंचमेषष्ठेवर्णक्योक्रमतस्तेन
द्वितीयो मिश्रसंयुक्तस्तस्माद्रुग्रावृते पदं सानेते वारुणवी
जं जीवः स्याच्छिवसंयुतः पंचमस्याभगीरामोवायांतो ह्या-
दशांतरः स्त्रीशूद्रयोर्विनाशे यं सतारो यं द्विजन्मनामिति
पकचरतपप्रश्नस्य षष्ठवर्णाभिप्रायेणेदं तत्र पंचमवर्गेत्र
योनः षष्ठवर्गेयोमः समिश्रः मिश्रेण त्रयोदशस्वरेण
संयुक्तः वारुणवीजंवः अनेनेनाकारेण युक्तं जीवः सः
सोयं शिवेन पंचमस्वरेण युक्तः उकारस्य शिववाचका
त्वाच्छिवशब्दादुकारः पंचमवर्गस्थितो यो रामस्तृतीयाद
कारस्तस्य भगेन एकादशस्वरेण योगादेकार उद्धतो भव
ति वायेति स्वरूपं तथा च मकारस्य समिश्रत्वोपादानाद
मिश्रत्वाभ्युपगमे कथं तंत्रांतरैवमसंमनस्यादिति मंतव्यं न
ग्रहणे मकारांतरमोकारनिर्देशाच्च तद्दशस्वरस्यापेयत
न सेवपाठ इति चेत् विस्मरणशीलोसि हकारो विंदुमान्
जीव इति व्याख्यावसरे द्वितीयपटलपंचेन दत्तपपत्तैः पा-
रिहृतत्वात् वर्णमासंमाहमूर्ध्नीत्यादिना आयुधानि चक्र
हृदादि दलयोश्च रूपेषु कुंडादि वामयोर्गदाशंखौ अष्टानेरा
कपीठपूजां कृत्वा हृदादशार्णेन मूलमंत्रेण मूर्तिं कल्पयित्वा
तत्र मूर्ध्नि इष्टदेवतां षोडशोपचारैः संपूज्यावरणदेवतार्चना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्थं संप्राप्याष्टदलके सरोरुहगमूर्तयः अष्टदलस्य दिग्दले
षु वासुदेवाद्या विदिग्दलेषु शान्त्याद्याः अष्टदलाद्बहिः के
सिन द्वादशदलेषु केशवनारायणाद्या द्वादश मूर्तयः
तद्बहिः ष्वरसे लोकपालास्तदस्त्राणि वेष्टयः लक्ष्मीवा
सुदेवमंत्रमुद्धरति स्फलेवमादिना ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं श्रीं लक्ष्मी
वासुदेवाय नमः इति चतुर्दशाक्षरोयं मंत्रः रमाभागवा
मेष्टहृद्यादिविद्यासुद्धाकमलदर्पणरत्नकुंभाः भगवद्धा
गे दक्षिणेष्टहृद्यादिकमलोत्तरगदाशंखचक्राणि ध्यायेति
वर्णलक्षं प्रकृतमंत्रवर्णसंख्यासमानसंख्यलक्षं चतुर्द
शलक्षमिति यावत् दधिवामनमंत्रमाह तारोहृदिति अ
त्रापितारस्याओहृद्देवेति हृदः ओंकारेण युतंहृत् तओहृदि
ति मध्यपदलोपी तत्पुरुषः पूर्ववत् ॐ नमो विष्णवे सुरप
तये महाबलाय स्वाहेत्यष्टादशाक्षरोयं मंत्रः इंद्रः श्रीद्रः स
ऋषिः प्रथमप्रकाशकः प्रणवो बीजं स्वाहा शक्तिः मंत्र
स्य क्रमादेकादिवर्णैः षडंगन्यासमनुष्ठाय मूर्द्धादिष्वष्टा
दशस्थानेषु प्रत्येकैकशस्तावत्संख्यमंत्रवर्णान्न्यसेत् दृग्गु
ल्मकर्णौष्ठबाहूरुजानुजंघापादाग्रेष्वेषु प्रत्येकं द्वित्वेनो
पि चैकस्थाने तथा गण्यंते तेन तत्र तत्र प्राप्ततत्तद्वर्णाः प्र
त्येकमेकात्मकाअप्याहुस्यात् तत्स्थाने हृदयमस्तकयोः इति
शिरो ललाटनासाताल्वकंठपृष्ठहृदयोदरनाभिगुह्य
त्मकं दशस्थानानि तत्स्वभावादेवैकनामापत्राण्येकैकव
र्णीस्मसोरस्या देवमासपदाति गुणलक्षं त्रिलक्षं चेडांत
मिति अत्र चेदं मंडलयंत्रेमवपीठदेवतापूजानंतडन
रेवचन विशेषादिति कश्चित् एतस्थाने चेदं मंडलपूजा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५ श
चिं तो
१७८
178

मत्र क्रमात्तत्र पूजां सत्कान्तरित सकलपीठदेवतानां यथा
क्रमक्रमेण पूजनमनुष्ठाय तदंते चक्रमंडलस्य पूजा कर्तव्यान
तस्सर्वेषामागः प्रोक्तं चैतदेव चक्रसंस्थामिमनेन चक्रमंडल
स्थकलितदेवतास्थानतया प्रतिपादनात्सर्वेषां पीठदेवताना
मुपर्यैव तदीयध्यानपूजयोरावश्यकत्वादि तिलक्ष्मीप्रदीपि
काः शक्तिकेनारायणाष्टाक्षरोक्ते ॐ नमो विष्णवे सोमाय त्रैलो
क्याप्यायनाय स्वाहेत्यष्टादशाक्षरमंत्रेण चक्रमंडलपूजाक
र्तव्येति विशेषः विष्णवे सहस्रसोमाय त्रैलोक्याप्यायनाय च ^
स्वाहेति तस्यारहस्यर्वां मंत्रोऽनेनार्चयेद्वृत्तदिति तत्रांतरवचना
त् यत्तु यथाविधिपदेनायं विशेषः सूचित इति पदार्थादर्शोक्त
तोक्तं तदयुक्तं नहि यथाविधीति पीठसमर्चनेन चक्रसम
र्चनेन वान्वितं तस्य दाभावात् पकाईश्लोकोपात्ततया जक्र
यादिमनेनैव होमप्रकाशोपेलेण यथाविधीत्यादेरन्वय
स्योचितत्वाच्च केसरेषु दलस्य पूर्ववदंगदेवताः पूजयित्वा
दिग्विदिग्दलेषु वासुदेवादिचतुष्कं शांत्यादिचतुष्कमभ्य
र्च्य पूजादीनष्टौ ३. पर्यंतानष्टदेवानष्टदलाग्रेषु पूजयित्वा
तद्बहिर्द्वादशदलेकमलांतरं कृत्वा तद्दलाग्रेषु केशवादि
द्वादशमूर्तीः संपूज्य तद्बहिश्च तरसेंत बहिर्भावेन शक्रादि
तदायुधानि संपूज्य ऐरावत पुंडरीकादिकाष्टदिग्गजानर्च
येत् पंत पक्षी शीफकृ तिभावयाप्रसिद्धा पटे पटवस्त्रभि
त्तौ वा देवपूर्वोक्तलतांश्चालिखित्वा प्राणप्रतिष्ठादिनात्रत्र
स्थदेवतासंपादनगंधपुष्पैर्नित्यमभ्यर्चयन्नमहतीमं
पदं प्राप्नुयात् यन्त्रमाह ममाध्येत्यादिना सेकसरमष्टदल
कमलंलिखित्वा तत्कर्णिकायां ममाध्ये प्रणवं लिखित्वा तत्क

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तमंत्रस्य प्रणवादीनि यान्यष्टादशाक्षराणि ते तेषां हृदि हृत्कि
मेणाष्टोऽष्टशवर्णानालिख्य विशिष्टवर्णद्वयमपि तत्र वरम
दले समालिख्येत्तदुपरि हृत्तत्रयेण वीथीद्वयं कृत्वा प्रथमां
ष्टादशार्णमंत्रवर्णैर्द्वितीयां मातृकाभिर्वेष्टयेदिति रामचं
द्राल्लप्रणवस्य कर्णिकायां लिखितत्वात्त्र पुनर्लिखनमनुष्ट
यं किंतु नमोऽष्टम्यतिसप्तदशवर्णानामेव तत्र हृदि हृत्क्रमेण
ष्टदलेषु वर्णालिखनेनैको वर्णोऽवशिष्टः सोऽयमन्तास्त्राप्यवि
हृद्धिर्वेति मायात् शिष्टार्णद्वयमोल्लसितांस्य पत्रमिति मूल
वचनात्स्वरमप्यष्टदलेलेख्य इति वदति तदिदं मतेरुक्षैको
मुदीकृतानूषयंति शिष्टं अष्टदलेषु हृदि हृत्क्रमेणालिख्य
नादवशिष्टं यदर्णद्वयमवर्णद्वयं तेनोल्लसितमंगपत्रंयस्य
तिमूलविरोधात् हन्मते सैकान्तरस्यैवावशिष्टत्वादिति य
दितराम चेदमते समाधेयमित्युच्यते नदेतस्य प्राणस्य शिष्ट
मिति नार्णद्वयविशेषणं किंतु खं ते अशिष्टपदार्णद्वयमप
दर्यार्द्धे हृत्कृतानाभ्यामुल्लसितमंगपत्रंयस्येति विग्रहः र
स्यैव शिष्टं लिखितशिष्टमकमष्टार्द्धु गमार्णं पूर्वे लिखित
क्रमप्राप्तान्तरहृद्दमितस्वरद्वयं मिति वास्य दलेलेख्यमिति
ऽर्यवस्यतीति न कस्यापि विरोधः न वा कर्णिकायां लिखित
स्यापि विना विशेषवचनं पुनर्लिखननिबंधनदोषस्य प्रस
क्तिरिति प्रतिभाति हयग्रीवमंत्रमाह उद्गिरेत्यादिना ॐ उ
द्गिरत्प्रणवोद्गीथसर्ववागीश्वरेश्वर सर्ववेदमयाचिंत्यस
र्वं बोधयेति त्रयस्त्रिंशदलरोयंमंत्रः प्रणवेन हृदये चतु
र्भिः पादैरेकैकशः शिरः प्रभृतिमंत्रातिरिक्ताप्यंगानि वी
जेन मूर्तिमकल्प्य देवं पूजयेदित्यर्थः तत्र प्रणवस्यैव वीज

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ए
श
वि तां
१२९
179

तेन प्रोक्तो विशेषमाह वीजमित्यादिना सकारषष्ठस्वरयोह
परि विंदुनायुक्तं विपदस्य वीजं सूं इत्येवं रूपं केसरेषु पूर्वा
दिदलकेसरेषु ओं ऋग्वेदाय नमः इत्यादिमंत्रैः अनंतरोक्तवेदान्
विदिक्त्वदलकेसरेषु ओं वेदांगेभ्यो नमः ओं स्मृतिभ्यो नमः ओं
न्यायशास्त्राय नमः ओं सर्वशास्त्रेभ्यो नमः इति मंत्रैः शिक्षाक
ल्पो व्याकरणं निरुक्तं छंदपवच ज्योतिषं च षडंगानी समक्रो
गादिकमभ्यर्च्य पत्रमध्ये हृदयांगदेवताः पूजयित्वा तद्बाह्ये
वहिरस्ते लोकपालास्त्राणि पूजयेत् हुत्वा च तर्पणं कृत्वा क्षीर
मेक्षं तत्पाचयित्वा घृतमात्रावशिष्टं तदृसंमष्टोत्तरसहस्रादि
संख्ययाभिमंत्रितं पीत्वा कवित्वमनर्गलं स्यात् श्रीराममंत्रेषु
इरति अनेनेत्यादिना अग्रे राममंत्रादिस्थितिर्यत्र समस्तेषां रां
बीजं नमः शक्तिः जानीयात् स्वच्छमेवर्णो बीजे शक्तिनमिति तेषां ति
शौनककल्पदर्शनात् पार्श्वगतां सीतां पश्यंतं राघवं भजे
इति संबंधः राघवं भद्रासनपश्यंतीति पाठं कल्पयित्वा रामेव
रूपां सीतां भजे इति संबंधमाहुः तकारादर्शनादशाकक
ल्पेनायं पाठः कर्णिकायामेव श्रीरामस्याग्रे पुरतः सीतां वा
मदक्षिणपार्श्वयोः शाङ्गशरांश्च क्रमेण पूजयित्वा पूजानुक्तां
संप्राप्य षट्कोणेषु अंगं हृदयाय नमः शिरसे स्वाहा हूं शि
खायै वषडित्यादि कोणानि अष्टदलेषु पूर्वदले ततो हनूमं
तं दक्षिणोत्तरदलयोः पार्श्वरूपयो भरतशत्रुघ्नौ पश्चिमे त
क्ष्मणं आग्नेयादि विदिग्दलेषु क्रमात् सुग्रीवं विभीषणमंग
दं जाम्बवंतं च पूजयित्वा तस्याग्रेषु क्रमेण सृष्टिं जयंतादि
कं तद्बाह्ये वसरे पूर्ववदिंद्रादिवज्रादिकं पूजयेदिति श्र
ग्रांगदेवतामावरणानि वामपार्श्वे त्रिकोणस्य पा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग्रैदलिणकेशरान् शंशार्ङ्गाय नमो हं वं शं शरेभ्यो नमोऽसि
ति पूजानुक्रांततो लक्ष्मीरथमीनं गामस्थार्चयेदिति तंत्रांतरे
ष्वात्रा प्राग्थेनमस्मीता दिशरांत पूजांतपवोपदिष्टत्वात्
न्यावीनपूजायाः प्रधानसमकत्वपूजात्वमेव युक्तं पदार्थो
दर्शकारेणैतावत्सर्वयंत्रमभ्यपूजनेष्क्रवान् पतेनपकमा
वरणे पूर्वं शंगे हितीयमितिरूपं कोमदीयः प्रस्तक्तः
गादिलोगपालांतमिति मूलेग्रंथविरोधश्च पूजानुक्रान्ताश्र
थनानेनतयोः संगपूजामकथनेन सर्वेत्रैवागमारंभ्यावाव
रणानीति भगवता ध्वनितं पतदभिप्रायेणास्माभिस्तत्त्वत
ग्रागदेवताताः पूर्वोपात्तदेवतानां मुख्यत्वापरपर्यायं प्रधा
नसमकत्वमुक्तमिति मंतव्यं धारणयंत्रमेववक्ष्यमाणे
पूजायंत्रतयोक्तमगास्य संहितायां षट्कोणादिपरणपत
पूर्वं बहिर्लिखेदथ यस्य मध्ये लिखितं रषट्सकोणेषु यि
क्रमात् मूलमंत्रोत्तराणं पंचं स पिंडं गंवमान्मथं मायांगंडे
षु किंजल्केश्वराणां लिखेनं भवेत् पत्रेषु पूर्वं वन्मालामंत्रो
लेख्यः क्रमेण हि दशाक्षरेण संवेष्य कार्याणि विंशजनानिव
दिग्विदिक्षु लिखेद्बीजं नरसिंहवराहयोः पतद्यंत्रांतरं गात्र
संगावरणमर्चयेत् सौवर्णे राजते भूर्जे लिखितावाचनमा
रेभ्रेदिति पतदेवयंत्रं धारणयंत्रत्वेन मूलकारश्चाह तारमि
त्यादिना षट्कोणे लिखितान् कर्णिकायामध्यतादिनामग
र्भं कं प्रणवमालिख्य अग्राद्दिनः षट्कोणेषु मूलमंत्रवर्णा
न्षट्कोणाद्बहिः कृत्वाष्टदलकमलकर्णिकायां मन्वैऐये
कहले रेखे तन षट्कोणसंधिषु रां हृदयाय नमः इत्यांग
षट्कं मंत्रान् षट्कोणांगंडस्थलयोः क्रमेण मायाबीजकाम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
श्री
वि ता
१८०
180

वीजेन हृहिः स्थिता षट्दलाब्जस्य केसरेषु द्विषोडशाः स्वरान्
पत्रमध्येषु समस्तगुरुमुखेमितान् षण्मुखत्वेन प्रसिद्धकार्त्ति
केयमुखे समान संख्योल्लक्ष्यमाणमालामंत्रवर्णान् तदीयाः
षट्पत्रमध्ये तद्वृत्ते पंचवर्णान् लिखित्वा तद्बहिः कृत
प्रथमवीथी वलक्ष्यमाणदशाक्षरमंत्रेण द्वितीयवीथीकादि
भिर्व्यंजनैः पवेश्य भूपुरान्तर्दिक्षु नरसिंहवीजं तद्विदिक्षु वारा
हवीजं लिखेदिति मालामंत्रमुद्धरति नमो भगवत्यादिना श्री
मादिक्षु प्रणवादि ॐ नमो भगवते रघुनंदनाय रक्षोघ्नविं
शदाय मधुरप्रसन्नवदनायामिततेजसे बलाय रामाय
विष्णवे नमः इति सप्तचत्वारिंशदर्णकोयं मालामंत्रः अमि
तेमत्राकारस्य मायेमकारेण सहसंधावेकालरतुटिर्नोनु
छया संधितेकर्नेक्ष्यतीति यावत् इदमेव सूचयितुमष्टमेषि
छवर्णानिति विहाय पंचवर्णात्मकं संधौ न चत्वार एव व
र्णाः शिष्टाः स्युर्न पंचेति न व्याकोपः स्यात् हे जानकीवल्लभा
य स्वाहेत्ययं दशार्णो मंत्रः यत्तस्रनेनवष्ठेन द्विजाहतिरनुष्ठे
येतिहर्षकौमुदीकृतोक्तं तत्रयुक्तं सकृतकृते कृतः शास्त्रा
र्थ इति मायावायनसमर्थस्य विशेषवचनस्यानुपलंभात्
श्रुतलक्षणं मंत्रस्य जपो मायावर्णकः अजन्मा लक्षणमनुरा
ममंत्रयजेतिये तज्जप्तस्य फलं नैव प्राप्नोति कुशलाश्रयीति
तंत्रा तरदर्शनात् तदुद्धारो यथा रिफष्ठं वेसमुद्धृत्य विंदुयुक्तं
चलक्षणः ॐ तोयं लक्षणमनुर्नमः सीतेसमन्वितः भरतो
षेवमेवमस्याकेयुद्धापिमायं विधिरिति अयं विधिः सविंदुनामा
सीतामंत्रो मूलपदावाक्यः हृदयमंत्रस्ते तात तोकः पूर्वरीत्या
ॐ तन्नाम्नोनमो तताकलनात्रकारः

परिष्कृतनाममंत्रोवाग्राहः वराहमंत्रमुद्धरतितारमित्या
दिना ॐनमोभगवतेवराहरूपायभूर्भुवःस्वःपतयेभूप
तित्वंमेदेहिददापयस्वाहेतित्रयस्त्रिंशदक्षरोऽयंमंत्रः क
वचंह्रंबीजमस्यशक्तिःस्वाहानलप्रिया ध्यानमुपवर्णय
ति आपादेत्यादि रणचरणे चक्रं दरः शंखः कीर्तिः पृथिवी
तस्याश्चरणेमूलं नवलसंतीदंष्ट्रायस्यातेदंष्ट्रालग्नभूमिक
मितियावत् दत्वाच्चूर्द्धेयोगाढ्येआयुधेनदधौपः स्यधार्यमे
त्यायुधध्याने आग्नेयादिषुहृदयादिपूजासर्वेत्रोक्तातस्मा
दपवादायदिक्षुपूजाविधिमुपदिशति पूर्वादिदिक्ष्वित्यादिना
अस्त्रांगपूजापूर्वंचतुर्थाकथिताचतुर्दिक्षुतदपवादेनपत्रैः
कोणेष्वस्त्रमथयष्टेतिषट्पातस्त्रूजनमाह अस्त्रमित्येकचर
णेन केसरेष्वेवयंपूजा· दिग्मात्रेष्वेववाधोनस्थानस्यापि
नहिः केसरेभ्योहृदयादिभ्योवावहिः पत्रमध्येष्वितियाव
त्ताबाह्यभूपुरे पूर्ववल्लोकपालादिपूजने मंत्रांतरमपितं
त्रांतरेब्रह्माऋषिर्भवेच्छंदोगायत्रीदेवतामनोः श्रीवराह
श्चेदंचेदंवेदबाहुमितानलैः मंत्रस्यपूर्णमंत्रेण क्रमात्सवां
गक्लृप्तिः प्रणवः कवचंवराहशब्दः कथितो ङे चरमोन
मोंतकस्य गजवर्णयुतमनुर्वैरिपश्चितः प्रोक्तवत्स्वयोग
वर्वीरति ध्यानहोमजपादिप्रभृतीनांक्रमेणफलमाह ध्या
नादित्यादिना वैरिभूतवीरादिकृतबाधाशमनार्थंकेशि
लाप्रयोगमाह खाविमादिना सिंहेतिमेषचापयोरग्रु
लेनकं शुक्रात्पृष्ठंरवौसिंहमेषचापगतेरवेरितिनाराय
णीयेदपत्नात दशपत्नाविल्वपत्रादिस्यामितिपद्मपाद
चार्थ्यैःकृतत्वादशापत्नास्फटिकादिशिलात्रग्राह्या उदक्त्व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
श्री
सौ वि
नं
१८
18

तोभूत्वाः भिजिज्ञहूतैर्भूबीजसहितोक्तवराहमंत्रजपत्रे
वनिखनेदित्युपदेशः भूमिलाभार्थकप्रयोगमाह भानूद
ये इत्यादिना साध्यस्तेत्रातजिह्वालितनेत्रात् यत्रत्वसामाम
तोभूमीछ्याननतद्भूमीछ्यीतत्रनायंप्रयोगः मंत्रप्रस्तुतमूल
मंत्रजपनन्तजप्त्वा यत्तेत्रनिमित्तकोमेनविवादस्तत्रप्रा
प्यर्थकंप्रयोगमाह प्रातरित्यादिना सर्वसंपत्करेप्रयोगमा
ह राजहृतेत्यादिना नैकस्याह्निप्रयोगस्यहृष्टनानाविधंक
लमित्या द्विवचनदर्शनान्नैकदैवफलहयास्किमुद्दिष्पी
करणीयंकिंतत्सर्वोपिकामनाप्रसेकंप्रयोगगणास्यासिस्रती
मत्रतासर्थ्यं नतत्कामतापुरस्कारेण विशेषोक्तद्व्यालाभप
वेदं तेनसहविकल्पोस्येतिकश्चित् विशेषतःसमाख्यातैसे
वस्तुख्येना सामान्यपुरस्कारेणोक्तस्वयमनुकल्परमपिक
क्षित् पूर्वसंख्यायाद्विसहस्ररूपया पूर्वोक्तसंख्यया येत्रमाह
मध्येबीजमित्यादिना श्रीदोषट्कोणकूटान्तकर्णिकायांप्र
णवंतदंतर्वराहबीजंवस्यमाणं लिखित्वाषट्कोणेषुसद
र्शनसमालरमंत्रस्यादिभूतप्रणवस्यमध्ये लिखित्वातदवा
शिष्टषट्वर्णानालिख्य प्रस्तुतमंत्रस्यपंचांगकेनेनदर्शी
नमंत्रस्योपस्थितत्वेनचतदीयषडंगमंत्रान्षट्कोणस्यपिष्ठा
लिख्यतद्बहिर्लिखितचतुर्दलकमलेकेसरेषुद्वंद्वशोना
रायणाष्टार्णानदलमध्येषुप्रत्येकमष्टशोष्टशोष्टशः प्रस
नमंत्रवर्णानालिख्यविशिष्टमध्येकंवर्णंचतुर्थपत्रपत्रेलि
रिवना तद्बहिर्लिखिताष्टपत्रेकेसरेषुद्विशःद्विशःस्वरान्
प्रतिपत्रमध्यंप्रत्येकंचतुरक्षरान्तरामंत्रवर्णानालिख्यावशि
ष्टमेकमष्टमपत्रपत्रालिख्य तद्बाह्येषोडशदलकमलेकू

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वातकेसरेषु द्विशः कादिसांतद्वात्रिंशद्वर्णान्लिखेत्पत्रेषु पि
पुरमशेषमंत्रवर्णान्लिखेच्छिष्टं मातृकास्थहकारलकारल
कारात्मकवर्णत्रयं मंत्रवर्णेषु ह्रांकारं च चरमपद्मषोडशतम
पत्रे लिखित्वा तदुपरि प्रणवभूवराहबीजैर्मध्ये मध्ये एकैक
साध्यवर्णसंयुक्तैः ॐ दें ग्लौं वं हूं दं ॐ तं ग्लौं र हूं लं ॐ रं ग्लौं त
हूं इत्यादि रीत्या समावेष्टयेत् तद्बहिर्वीथ्यां साध्यनामाक्षराणि विदर्भि
तं मंत्रवर्णैर्नदेव ॐ दं नं नरलमोरल भं देवगदं नं वरलनेर
तिरीत्या लिखेत् तद्बहिर्भूपुरं कोणचतुष्टये भूबीजचतुष्टयं
तेषु बीजेषु प्रत्येकं साध्यनामसंपुटितं लिखित्वा भूपुरस्य बहि
रष्टदिक्षु प्रत्येकं त्रिशूलानि लिखित्वा तत्र मध्यरेखाया दक्षि
णतो वाराहं वामतो भुवो बीजं लिखेदिति समुदायार्थः वारा
हबीजमुद्धरति सान्तीशेत्यादिना सान्तीशः षष्ठस्वरः अथास्य
तंत्रोऽपि मंत्रः अस्यर्ष्यादिकं तंत्रान्तरे हयग्रीव ऋषिः प्रोक्तः छं
दस्त्रिष्टुप् देवता वराहो दीर्घयुक्तेन षड्ंगानि विकल्पये
त् ध्यानपूजाप्रयोगाद्यमस्य वाराहमंत्रवदिति तंत्रान्तरे भूमि
न्यस्य बीजं कथितं ग्लोमिमिति नाभिबीजमथवाः सगीतस्य बीज
म्रिदेहोच्यते पंचांतकेंद्वकोविंदुमत्वाभयो क्रोडबीजकमितिद
र्शनात् यंत्रलिखने द्रव्यद्वयं नियमयति रोचनेत्यादिना ले
खनीं नियमयति हैममय्येति कामनाभेदेन यंत्रलिखनाधा
रपत्राणि नियमयति स्वर्णपट्टे इत्यादिना तत्तत्कामनाभेदभि
न्नः कालोऽपि नियमनीयः समाप्यते पुरश्चर्यान्तरकालिक
जपपूजाहोमसंपातैः साधककार्यसाधनोन्मुखीकृते वारा
हाविर्भावादिना स्थिरराशिलग्ने इत्यलं सोऽगमिति भूमौ यंत्रेति
धायवालुकाभिः इत्यादिना तत्र पुनर्वराहं सांगमावाह्य स्वान्ना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
शा॰
वि मं
१८२
182

नैवेद्यदेवमनवराहस्वरूपं ध्यायन्प्रजपेत दिव्यत्वंगमनीति
विशेषस्मरणार्थं यदुक्तं मंत्रोऽस्मामाप्त्याय वराहरूपंसाध्यत्र
देशे निवेनेच्चयंत्रे स्थिराग्निराणावभिवाक्यकीलमंगानिदि
त्वतिपत्नायथावदिति परं ग्रम(?)र्थ्यमदेशोयंत्राधिष्ठितो देशा
नशाकते इष्टमपिलद्देकरुवाटनादिप्रयोगेरपमस्प्रभृति
भिस्मेतदर्थः अथवराहप्रसंगान्महाफलदायकः स्वमवाण
हीमंत्रोपितेव्रातरोक्तान्वनिरूप्यते वाग्भवमायाग्रंतमेषः स्व
र्णोप्यसंचातः दीर्घोप्योवरवर्णौव्योमप्रोक्तंदष्याप्युक्तं श्रीकं
ठः स्वष्टिविधिविस्थायोमगपुतोग्निश्च भृगुवर्णाकेशव
गापार्श्वामेघसमासकः … दीर्घास्यः प्रोक्तः कूर्माद्दवलश्च त
ह्वास्यान्त वह्निर्जायेत्यवमंत्रोयंस्वमवाराहाः मयः प्रसयका
दीगजविधिवर्णः शिवादिष्टइति अस्यार्थः सरस्वमावाग्भ
वानभेरव्याः मेघानःस्वर्णोमकारःसयेनत्रयोदशस्वरेणसं
युक्तः श्रीकंठः प्रथमस्वरः स्वष्टिविधिः ककारात्तलर्योवका
रोविष्वेनसयापरपर्यायेणत्रयोदशस्वरेणसंस्पृष्टः अग्निश्च
रेफोभगेनसंहितोशापरपर्यायेणएकादशस्वरेणसंवद्धः के
शवः प्रथमस्वरः पार्श्वः पकारः कूर्माद्वकारादवलः समस्मः
ठकारःशोषसापृष्टः इत्थंवपैं ह्रीं नमोवाराहि अघोरे स्वमेठठ
ठठस्वाहेत्याष्टादशाक्षरमंत्रउद्धृतोभवति ऐष्योरास्यऋषिः
छंदोनुष्टुब्वुक्तं हि देवताप्रोक्ताश्रीस्वमवाराही वाग्भवो वीज
मीरितं मायाशक्तिष्ठ ठठ स्वाहेत्यणि स्तकीलकं द्वाभ्यांशारे
तिभिर्द्वाभ्यांविधिवत्केरलितोतिभिः मंत्रमंत्रेविभिर्वर्णैःषडं
गन्याससुच्यते करिकंठगेइकारोनेत्रमूर्द्धस्तकमात् प
दयं न्यसेदुक्तमाहृदयांगादयेतथा इति विमलमंत्रोमो

ध्यायेद्देवीं समाहितः ध्यानं यथा नीलांजनगिरिश्यामां म
णिरत्नविभूषितां अष्टबाहूं च वाराहीं पाशांकुशधरीं शि
शिवां कामरूपां महादेवीं खड्गखेटकधारिणीं वरदाभंजांती
त्यां दंष्ट्रां दंष्ट्राग्रस्थवसुंधरां दुष्टसंहरणोद्युक्तां साधकानां
वरप्रदां विचिंतितं तं भक्त्या समुपासे सनातनीमिति अथे
तन्मंत्रसाधनप्रकारः श्रृणु नारद तत्त्वेन यादृशी साधना
भवेत् साधकोत्तमः शुचिर्भूत्वा कृष्णपक्षैकतमे तिथौ पूजयेत्
देवदेवेशीं नैवेद्यं च निवेदयेत् पूजायां नैवेद्यगर्भत्वपिष्ट
न्नलड्डुपादानमपरोपचारांस्तु भवेद्यपि नैवेद्यस्यावश्यक
त्वं धनतार्थं केवलं नैवेद्यसमर्पणं नैवेद्यं चेति चकारा
न संगच्छेते त्यन्तापरस्य यस्यकस्याप्युपचारस्य समर्पणं
पियतितव्यमेव तथा ततो जपं प्रकुर्वीत अष्टोत्तरमष्ट
सकं समाहितमना भूत्वा ततः सिद्धं च साधयेत् भूतं भव्यं
भविष्यं च सर्वं साधकितस्य च साधयति साध्यस्याभीष्ट
कामं मनोरथं अथ प्रयोगः भूर्जपत्रे यन्त्रं चाष्टदले वा मंत्र
राजं कीलितविलोमं रसतो मुकं वशय मुष्मकं अमुक
स्य तिथौ लिख्य स्वकीयहृदये न्यसेत् प्रतिष्ठाप्य च पुष्पाद्यैः
पूजयित्वा विधानतः तत्पत्रं साध्यमयं ध्यात्वा तु धारये
हृदः वामपादेनाक्रम्येतदष्टोत्तरशतं जपेत् त्रिसंध्यमेवं
विधितः सप्तवारं समाहृतात् वशीभवत्यवश्यं हि सकला
पि जनावली स्त्रियो वा पुरुषो वापि प्राणैरपि धनैरपि या
वज्जीवं साधकानां वशीभवति दासवदिति अथापरः भूर्ज
पत्रे तां तूलदले वा पूर्वोक्तमंत्रं धर्म्मरवीजरमतो लिवि-
तानं दत्ते देवदत्तस्य यजदत्ते वशाय वशय साद्धि साध्यनाम्ना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्री
शा
चि तो
१८३
183

पिलिखित्वातन्मन्त्रेऽहृदिस्वकीयेविमलसाध्यस्यप्रतिष्ठांकृत्वा॰
तन्मयेध्यात्वाऽशुभ्रादिभिः संपूज्यहृदयाङ्गुष्ठाग्रेणवामपादे
नतस्यचमाक्रम्याष्टोत्तरशतसंख्ययामेवममुंजपेत् इत्थं
प्रकारेणप्रतिदिनंसप्तवासरान्तेत्रिसंध्यासुजपतोवश्यंसा
ध्योवशीभवतीति प्रयोगान्तरं महाभस्माकृतिंवामपादेना
क्रम्यसेजपेत् प्रयच्छस्वामुकस्येष्टांह्रींरत्नग्रामपूर्वकं गा
नानेमोहनेकृत्वावशयेदमुदीरयेत् साध्यस्याकृतिंमह
तीभस्मनाविधायतत्रप्राणप्रतिष्ठाप्यतामाकृतिंवामपा
देनाक्रम्याष्टोत्तरसहस्रसंख्ययामन्त्रमिमंजप्त्वाऽमुकस्येति
स्थानेसाधकनामगर्भितंसप्तविंशतिवर्णात्मकमन्त्रे
णप्रार्थयेदित्यर्थः प्रयोगान्तरं महाभस्माकृतिंकृत्वाहृदि
वामांगुलिंजपेत् अष्टोत्तरसहस्रंचस्वभेनेऽभीष्टयन्मेल्लेहास्य
तीहामुकस्यायंसर्वंवापिमनोरथमिति अयमर्थः पूर्वव
देवभस्मनासाध्यस्यमहाकृतिंनिर्मायतत्रसाध्यस्यप्राण
प्रतिष्ठाप्यतस्याकारस्यहृदयोपरिवामहस्तस्यांगुलिपंचक
मपिनिधायाष्टोत्तरशतसंख्ययाजप्त्वापूर्वोक्तेनसप्तविंशत्य
क्षरमंत्रेणप्रार्थयेत् एवंप्रार्थिताभगवतीसाध्यस्यप्रेमभी
र्षयित्वाऽमुकस्यममसाधकस्यमनोरथंनसाधयिष्यसिचे
न्नवानिष्टंभविष्यतीत्यादिवचनाद्यैर्भीषयित्वासाधक
स्यमनोभिलषितंसाधयतीति· जपानन्तरंदेवीप्रार्थनामं
त्रायस्वा नमस्तेस्तुभवानिविशिष्टेमेकथयमेरिपोः सदाभयं
चजननयभंकेमयिकृपांकुरु १ प्रसाध्यपीडपतिंप्रयोययस्या
साध्यतेमया पाशेनबंधयत्विंप्रचित्तमाकर्षयांकुशात् २
दुःखंवारयावितेनमदीयमतिकरं छिंधिनःखङ्गतोमम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कथयस्व प्रभो शुभं ३ स्वयमागमनः साध्यः प्रणम्याज्ञां करो
त्वयं इति न पुरश्चरणाज्ञे शेनापि ज्ञेयं तरेंविह उक्तेनैव प्र
यत्नेन विद्यासौ तु तसिद्धिदेति संक्षेपः तेजोंतरे महोदश्रुदा
हृतेनत्वंक्त चिन्त्यविद्विशेषः उच्यते स्वप्नवाराहीजननतावश
कारिणि वेदादिबीजमायाच हृद्दीर्घौ जलप्लावको विसर्गक
सयुग्मे धारेस्वप्नसार्णि चठाकृष्णानु वन्हिभांतोयं मंत्रः प
वेदशाक्षरः वेदादिबीजप्रणवः दीर्घौ द्वितीयस्वरयुक्तो प्रथमे
के विहकारः मध्याकवर्गचतुर्थवर्णः रेफस्वप्नमिमन्तुस्वान्ते
वर्णत्रयं स्वरूपपरे सर्गिणो विसर्गवंतौ ठाविति द्विवचनात
द्वयलाभः शेषं स्पष्टार्थं तथाच ॐ ह्रीं नमो वाराहि स्वप्ने घोरे
ठः ठः स्वाहेति पंचदशार्णो मंत्रः उद्धृतो भवति ईश्वरो जगती
स्वप्नवाराहीमुनिः पूर्ववत्काः ताराहि बीज हृल्ले खोशक्ति छाकी
लकं मन्त्रे द्विपंचनेत्रदस्त्रातियुग्मार्णौ रंगकं मनोः पादलिंग
कटीकेवगंडात्तिष्ठतिनस्त्वकं विमस्य मंत्रजालवर्णान् चिंत
येत्सरदेवतां लिंगकंठशिरसामेकस्थानत्वे परेषां द्विद्विस्था
नत्वमिति मंत्रवर्णसमानसंख्यैर्न्यासानां मेघश्यामरुचिं
मनोहरकुचां नेत्रत्रयाद्भासितां कोलास्यां शशिशेखराम चल
यादंष्ट्रातले शोभितां बिभ्राणांस्वकराम्बुजैरसिलतां चर्माषि
पाशं सृणिं वाराहीमनुचिंतयेद्धयवरारूढां शुभालंकृतिं ल
लेजपेदष्टांशेन नीलपद्मैः शुभैस्तिलैः जुहुयात्सर्वेमं प्रोक्ते पी
ठे संपूजयेदिमां पूर्वोक्तपीठे वैष्णवपीठे तथाच विमला
यै नमः उत्कर्षिण्यै नमः ज्ञानायै नमः योगायै नमः प्रह्व्यै नमः
ईशानायै नमः इति पूर्वादिषु मध्ये अनुग्रहायै नमः इति संपू
ज्य ॐ नमो भगवते विष्णवे सर्वभूतात्मने योगयोगपद्मपीठा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
श्री
वि तं
१८४
184

त्मनेनमः इत्यष्टाविंशतिवर्णमंत्रेणपीठमासनत्वेनकल्पयि
त्वादद्यात् तथात्रिकोणेनेसमाराध्यषट्कोणेषडंगदेवताःषोड
शारेयजेद्भक्तौर्वैस्समाणस्त्वषोडश उच्चाटनीतदीशीवशोच
णीघोषणीश्वरी मारणीमारणीशीचक्षोभणीभीषणीश्वरीद्रा
सनीशसनीशीचकंपनीश्वरी आज्ञाविवर्धनीपश्चादाज्ञाविव
र्धनीश्वरी वस्त्रजातेश्वरीवाथसर्वसंपादनीश्वरी पताःपूज्यास्व
तश्चैताःप्रणवाद्यानमोन्तिकाः स्वष्टार्थं यजेदष्टदलेपद्ममा
त्रभैरवसंयुताः ब्राह्माद्याग्रष्टमातरोदलेषुग्रसितांगभैरवा
दयोदलाग्रेषुपूज्याइत्यर्थः लोकपालान्दशादलहितयेस्थि
संयुतान् भूपुरेस्वास्वाम्पशास्त्रप्राग्जांवाविधिनाविशेषेणाद
शादलविधिरयं एवंसिद्धमनुमंत्री काम्यकर्माणियोजयेत्
तथ्यंयेत्रारिकैलोक्येजनेलेस्त्रीपुंस्त्वाद्वैरपि मानेयत्नकार्याणिवगो
सर्वकामार्थसिद्धये कृत्स्नपतेष्टमीयसेभूतानां हेवाकृत्वतः
चतः पश्चात्रदीकूलहृद्यान्कोलालवेश्मनः श्मशानीपयत्नः
रससंयुतसानया वरयेसत्नलीरम्यांसाध्यास्यस्थापनाविलो
ततःप्रतावेयंत्रेन्द्रकाकाजास्त्राजालिखेत् देवतागारयुग्मा
मुना साध्यमुच्चाटयमुगेशोषयद्वितयंततः मारयद्वितयंवा
पौभीषयद्वयमंततः नाशयद्वितयंपश्चाच्छिरःकंपययुग्म
कं समाज्ञावर्तिनेपश्चात्कुरुसर्वाभिमाणिकाः तवस्त्रजातेश
हातेसंपादययुगंततः सर्वेकुरुयुगंस्वाहामनुनिसमातरो
मनः प्रनेनवेष्टितंयंत्रेकृत्वादेवीप्रतिष्ठिते पूजनस्याद्वरिवि
यास्थमनेतामुक्तमार्गेणः तदग्रेप्रजपेन्मंत्रदाज्ञावेकांतमा
स्थितः सहस्रसाष्टकंभूयः प्रजयेत्तांयथाविधि एवंकृतेन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गणार्या राज्ञो नोराजवल्लभाः सिंहा गजा मृगाः क्रूरा भवेयुर्वश
गाध्रुवं विलिख्य तान्निजकार्येश यीतविजने त्रितो यथाभावित
ध्यादेवी स्वप्नमेव ददाति मे विधिणे इति अत्र मंत्रे प्रयोगत्रये नास्ति
लग्नलेखनं दभावे गंगादितीर्थजले स्नात्वा शतसहस्रं सुना
दिसंख्यया सर्वं वापि काम्यार्थे कार्यमित्येक प्रयोगः कृत्स
पत्रस्या पृष्ठमध्ये चतुर्द्दले तस्यां वोपवासव्रतमाचरन्नेव साधकः च
न्दः पथ्यस्य लाके लासगर्डाह्नदीकूल स्वयाच्चत्सदमानीयपु
त्तरेसेन संयोज्य मूर्तिं देव्याः कृत्वा तत्र साध्यस्य प्राणप्रतिष्ठां
कृत्वा तस्याः हृदि वस्यमाणयंत्रं निधाय तत्र देव्याः प्राणप्रति
ष्ठां कृत्वा निधायावाहनादिपूर्वकमुक्तप्रकारेण तत्पुत्तल्यां दे
वीं संपूज्य तदग्रतः स्थित्वा राज्ञावेकोत्तरस्यानेकोत्तरसहस्रसं
ख्यया मंत्रमनुजपतो वश्यं भूपादयो वशीभवंतीति द्वितीयः
प्रयोगः यंत्रोद्धारो यथा श्वेतवस्त्रे नरकाकमेषाणां त्रयाणां
मसृजा चिताङ्गारयुक्तेन पूर्वं त्रिकोणं लिखित्वा तदंतर्मूलमं
त्रं लिखित्वा तद्बहिः षट्कोणं तद्बहिर्भूपुरं कृत्वा तद्बहिः कृत
हे नेसाध्यमुच्चाटयोच्चाटय शोषय मारय मारय उग्रार्ये भीषय
भीषय नाशय नाशय कंपय कंपय मम आज्ञावर्तिनं कुरु कुरु
स्वाहा इति समस्तमंत्र लिखेदिति उपवासव्रतं कु
र्वन्नेव स्वजितासित कार्यमनसि कृत्वा मूलमंत्रमष्टोत्तरसह
स्रसंख्यया यो जपति तस्य स्वप्ने भाव्यं देवी कथयतीति तृ
तीयः प्रयोगः अथ तस्या धारणयंत्रमाह अष्टैतस्या महायं
त्रं प्रवक्ष्ये सिद्धिदं नृणां कृत्वा त्रिकोणं षट्कोणं षोडशारंव
सुच्छदं दशारं बहिर्नयं पंचदशास्रं भूपुरद्वयं त्रिकोणे काम
वीजं स्थितवाग्भवं विलिखेत्ततः षट्कोणे पुनर्वा वीजं माया

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
श
चि तं
१८५
185

यांस्ह्रीं श्रियं दीर्घवकवचं पश्चाद्विलिखेत्षोडशच्छदे शक्तीः
षोडशपूर्वोक्ता ब्राह्म्याद्यास्त्वष्टपत्रके भैरवैः सेयुता मध्ये दशारे
रिक्रमती तत्क्रमात् स्वस्ववीजादिकास्तीजसमूहः कथ्यते पुना
मां मेरकं विषमेरुर्जलेवायुर्भूर्गुर्वियत् एतानि विंदुयुक्तानि
पाशमायांतिकानि वे वज्राद्यान्विलिखेत्तस्य कूपंक्तिपत्रेहि
तीयके तिथिपत्रेमूलवर्णान्गायत्र्यर्णैः प्रवेष्टयेत् वायुश्रीवि
लिखेद्भूमिमंदिरद्वितयाख्येषु भूर्जादौ यंत्रमालिख्य यंत्रसंपा
तसाधितं वाह्वादौ विधृतं दयान्नृणां कीर्तिपत्नें सौख्यवद्भनाकि
मिहोक्तेन वाह्योष्ट प्रयच्छतीति अयमर्थः त्रिकोणकर्णिकायां
कामवीजंतदंत वाग्भवः तस्याध्यतः साध्यादिनाम षट्कोणे
षुक्रमात् वाग्भवः पाश माया कुश लक्ष्मीवीज कूर्चवीजा
न्यालिखेत षोडशपत्रेषु ॐ उड्डाटस्यैनमः इत्यादिषोडशश
क्तिमंत्रानालिखेत् अष्टपत्रमध्ये ॐ ब्राह्म्यैनमः इत्यादि दला
ग्रेषु ॐ असितांगायनमः इत्यादिवालिखेत दशपत्रेषु लं इंद्रा
यइत्यादि वहिर्दशपत्रेषु वं वज्रायनमः इत्यादि तद्वहिः पंच
दशपत्रेषु मूलमंत्रवर्णानालिख्य वेदगायत्र्यावहिरावेष्टन
दक्षिरविन परस्परसंबद्धभूपुरद्वयमस्याष्टकोणेषुवा पृथ्वी
ज्ञाग्निवीजयोश्चतस्रस्यालिखेनमनुष्ठेयमिति इदंयंत्रंसा
मास्यप्रक्रियामंडलंलेखशेषालिखेन जपहोमसंपातादिभिः
साधितेसकलफलदंस्यादिति॥ भूमिलाभसाधकतसाधा
ध्यांदुपाख्यंभूमंत्रमाहहृदयमित्यादिना हृतनमः ब्रूयेद्
रयमंत्रोयमकारेणतं पूर्वोक्तमंत्रेषु उवर्तमानः आकारइति
यावत् ॐ नमो भगवते मयरत्नेश्वरणी परे स्वाहा
विंशाद्वर्णोमंत्रः आणवोवीजं स्वाहाशक्तिः हृद्यसेकोन
...शक्तिः ऋषिर्वोनमः व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह्यै नमः इत्यादिमंत्रैर्दिक्पत्रचतुष्के पृथिव्यादिचतुष्कं वि
दिक्पत्रेषु क्रमेण पृथिव्यादीनां निवृत्तिविद्याप्रतिष्ठाशान्ता
त्मककलाचतुष्कं ॐ निवृत्यै नमः ॐ विद्यायै नमः इत्यादि
रीत्या पूजयित्वा पूर्ववद्विंशादिसंपूजयेत् केचित्तु लेखं वैप
इति तद्बीजपूजनेन तत्तद्बीजकलानामेव च ज्वालिन्यादीनां
पूजामुपदिशन्ति रामवेदाक्षतिहमादयः पूज्या इदं समंप
रेक्तत्कालतेन तासां मूलकृता निर्देशादेवं ज्ञायते यद्दक
लायै नमः वह्निकलायै नमः इत्यादिरेव प्रयोगस्तत्संमत
इत्याशङ्क्य अत्रेदं वक्तव्यं पूर्वं तत्तत्कलानां नामकथनस्य
इदमेव प्रयोजनं यत्तन्नाम्नां पूजादिमंत्रेष्वभिनिवेशनमि
ति तथा च तन्नाम्नां मंत्रेष्वनभिनिवेशे तन्नामाभिधानश्रम
एव मूलकृतो व्यर्थः स्यात् तत्कलात्वेनाभिधानेन तु केवलंश
ह्निलाघवायेति ध्येयं दिनमुखे प्रातः काले तां साध्यस्तेजात
जिह्वास्तितन्तेजा नष्टदमानीयजले निक्षिप्य कर्कगादिभिः सं
योज्य तयोपलिप्य पात्रेत्रपदप्रतिपाद्येव कुंकुवाडग्यह्वा
नाभ्यां सहितं तत्र कुहोमादिष्वाग्निरिति कश्चित् अंभसि
तां सद्दे तिष्ठां तंत्रैव जलेत्रप्रतिपाद्येव कुंपत्का उग्थादि
सहितेन होम इति केचित् शोधितेन सतिपतद्वसरेत्रप
दप्रतिपाद्येपात्रेष्कक्वचित्कुंडं अतोत्रदृष्टं इति काप्युततज
लप्रतिपादकपयः पदार्थेन तत्रैतेन च सहितेव कुंडत्वेष्ट
सिद्धिरिति कश्चित्

यस्यां तोतमत्तां सतीं गुणवतीं मातापितो सार्पतिनां समश्रे
मनिधानिपेण्यकुलभूः कुमार्बलाजन्मभूः सूक्ष्मकृत
वीर्यचाक्षुतपदं वाराणसीवालभूस्तज्जेपूर्णितिमगात्कवें

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

उपरतः प्रास्यकृतवीर्यवाग्नुतपदंवाराणसीवासमभूत्
जेषूत्तिमंप्राह्वार्थंचिंतामणेः   अथश्रीनृसिंहमंत्रानुदि
धीर्षुः प्रमत्तैवैरोपलभ्यतयामंत्रराजतयाचप्रथमंश्लोक
मंत्रमुद्धरति उग्रमित्यादिना अत्रमूले सर्वाणिपदानिद्वि
तीयांतानि उग्रंवीरंमहाविष्णुंज्वलंतंसर्वतोमुखं नृसिंह
भीषणंभद्रंमृत्युमृत्युंनमाम्यहमिति श्लोकरूपोयंमंत्र
राजः वैदिकत्वात्प्रणवप्रणवादिरयं अपरेपिमंत्राः प्रणव
रूपसेतुनाआद्यंतसंयोजिताएवजप्याः निःसेतुचय
थातोयंक्षणान्निम्नंप्रसर्पति मंत्रस्तथैवनिःसेतुःक्षणात्
क्षरतियज्वनां तस्मात्सेतुंप्राक्कृत्यजपकर्मसमारभेतमंत्रा
णांप्रणवःसेतुर्मंत्रसेतुःप्रणवःस्मृतः चतुर्दशस्वरोयोसौ
शेषश्रौकारसंज्ञकः सर्वात्रस्वारचंद्राभ्यांभूषणानांसेतुरुच्य
तेइति हंबीजंईंशक्तिःआकाशबीजंविद्यात् मायामेतांशा
क्तिंविद्यादितिनृसिंहतापिन्यामुपदेशात् मायाचतत्थेश्वरः
प्रथमेतावद्भिरितिस्वप्नदीपस्थिततयाचतत्परंद्वितीयंता
वद्भिरितिस्वप्नदीपस्थितषट्संख्यापरे करणेश्चतुर्भिःता
पनीयंतत्पंचांगमेवास्यांकेतस्यपंचांगानिचत्वारःपादा
स्मर्तव्यांगानिसप्रणवंसर्वंपंचमंभवतीति नत्रप्रसक्तोप
लउप्रसर्पानुष्ठानमेवयुक्तं नतुकल्पनीयप्रसर्पानुष्ठा
ने अतएवश्रीउड्डवरीसच्छाद्रायेदितिप्रसर्पश्रुतिविकृता
ष्याश्रीउड्डवरीसर्वावेशयितव्येतिस्मरतेःकल्पनीयश्रुतिसृ
लिकायाःयावत्कृतिप्रसर्पमनुष्ठेयार्थकत्वलक्षणाश्रमाः
एपसंगीकृतेतिमीमांसकैः नन्वावकल्पेषडंगानुष्ठानेयुक्ते
तेतिचेत् नानुष्ठीयतोषडंगपदप्रसर्पावतांकानोद्धानिःस

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लस्यानन्तुच्छेद्यार्थकवललक्षणमप्रामाण्यमापतितमितिचे
त् न मूलस्यापि पंचांगपक्तपरत्वयानेत्वेशकत्वात् तथा
हि वर्णैरङ्कैस्त्रिभिरित्यर्थः वराहिसंख्ययाणेन पंचसंख्यया
अवगमाद्विपंचाश त्संख्यालाभस्तु द्वादशभिर्भागेन चतुः
संख्यायाऽवशिष्टत्वात् तथा च चतुर्भिर्वर्णैरितिपदाभ्यां
मष्टसंख्यैरित्यर्थः पर्य्यवसन्नः अलैरितिद्वितीयपादांता
स्य सर्वत्र विशेषच्छेदाभावात् मूलस्यागभीनिष्पत्तिरितिसू
त्रेनयैव दिशा तारादिपदैः स्वतन्त्र्यैकादशसंख्याया अवबो
धितत्वात् यदितु तत्र ज्योतिः सूत्रे द्वादशराशिनोयिकेसं
ख्यानपेक्षणाद्वादशभिर्हरणेकर्तव्यमितिसंप्रदायानस
वेत्रा अस्माथ्यपातालानतविनलेमारियमेशास्ववचनेप
कषष्ठ्यधिकत्रिशतादिसंख्यावगमोनस्यादितिसूत्रसमीक्ष्यते
तदापि न क्षतिः चकारेणषट्संख्यायास्तुराहिसंख्याया वा
यनेन द्वाभ्यां मिलिताष्टसंख्याया वोथनेद्वाभ्यां मिलिताष्ट
संख्याया अपि गतत्वेशकत्वात् तावद्भिः अष्टभिः षट्पदमपि
पूर्ववन्नष्टसंख्यापरं अकारप्रश्लेषलब्धैकसंख्यायाः सम
लनाद्वाष्टसंख्याधिगमः तथा च अष्टद्भिरित्यस्याष्टभिरि
त्यर्थः फलितः अलैरितीहापि विशेष्यमितिसर्वत्रेतिपदात्
क्षेमेव एवं कवचांगपर्यंतस्वतन्त्रैः पदैः स्वतन्त्रैरङ्गस्यासः
संहतः एवांगपत्रे हिके विज्ञप्यनेतमेव स्यासमासः अ
ताल्लोपइति स्यायंपोद्वलकतयास्वीकुर्वंति अतएवना
रायणभट्टाः श्रीकान्तेवीर्य्याजेन समपर्यायेनेत्रांगमेवपं
चांगस्यास्मसमुपदिशंति तदिदमतमवलंब्याह तावद्भिनेय
नमिति यावद्भिरन्तैरस्वतंत्रैरंगस्यासमपतावस्यर्थेतसमुपदिष्टः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९
श
वि ता
१८७
187

कृतेस्मात्वद्भिरस्तैरित्यर्थः संपूर्णश्लोकेन नयनस्यास इति
यावत् पंचांगानि मनोर्थस्य तत्र नेत्रे परिस्मजेदिति वचनान्ते
त्रस्मागपवर्पंचांगस्य लेसमुच्चितः तादृशस्यायस्तु तत्रैव प्र
वर्तितेयत्रेस्मकमेणोपरिस्मजेदिकमुक्तं स्यात् अतएवास्मा
भिर्भक्तितरंगिण्यां नारायणभट्टमतं दूषयित्वा शास्त्रोतपत्
त्मासपववत्रवस्थापितं तदिदं मतमवलंब्याह अस्मिन्निति
करणालैः प्रकृतप्रयोगेषु करणीभूतैर्योमेत्रागजस्तद्
तैरः संपूर्णमंत्रेणेतियावत् यद्वाकरणानिग्रहसंख्याम
तराणिमंत्रेमेवंभूतैः श्लोकपादैः वद्धवचनाद्वतद्रूपार्थे
ख्याविवलिता इत्यचवचनार्भैःपादैरस्त्यासइसर्थानङ्गलं
भः तथावपंचांगपत्रपवमूलाभिप्रेतइतिसर्वेतिरवद्य
कचित्तेत्रैकस्थितःषड्गन्यासपलोपिस्याप्रतमन्त्रमेपश्रुति
प्रत्यतेतरंस्वस्वगुरुसंप्रदायाद्विकल्पेनानुष्ठेयोपीतेऽग्रया
त्मभ्यतामितीच्छयापुनरेवंभूतस्यार्थकल्पिपृष्टहेसंस्म
भियान्मूलकृतानकिंचिदसौरस्यमासादयति वस्तुतस्तु
कृतिमूलकतयानास्यप्रामाण्यं किंतु निर्दोषसर्वज्ञभगव
त्कीनतत्रैनेव नैयायिकमतं इवेवेदस्यतत्रमतस्यावतार
वेदं वक्तीमादिवदत्रापिशिवोक्ततासाधकवचनानांसद्
स्वपाउपलंभात् नचैवं वाममार्गस्यापितदुक्तवान्नाया
र्पस्मादितिवाच्यं इष्टापत्तेः यथाहि संध्यामुपासीतहृकाः
कन्तेत्याइतिश्रुतिःसर्वात्मतिप्रमाणभूतापिवोपनीतत्रा
लणादिपरतापरकदिजेरेवानुष्ठेयार्थकानाविलैः तथा
मदिरांपीनानरोपरमिश्रेयपंचपुरुषगामिनीपपपन्नजपेदि
तारितंत्रवचनानिसर्वाणेवश्रुतिप्रमाणभूतान्यपिस्मृत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पतितं हि द्विजानेव स्वार्थे प्रवर्त्तयंति लिनाखिलान् वचनात्त
दैत्यदर्शिकारिनिर्णयात् किंच तत्र शास्त्रप्रवर्त्तकत्वात्तिपा
दकानीव तन्निषेधकान्यपि बहूनि वचनान्युपलभ्यंते
तथाच यथा श्येनेनाभिचरन् यजेतेति श्रुतिर्वैरिमरण
कामनायां श्येनयागमुपदिशंत्यपि न हिंस्यात्सर्वभूतानी
ति निषेधशास्त्रेणापि तन्नरकभोगादिकं न वारयति तथै
व राजसत्वविवशाकर्षणादिकैहिकसुखबोधकान्यपि
मदिराद्युपदेशकानि वचनानि निषेधबोधितनरकादि
कं न विनिवारयंति स्मृतिवचनानां हि तन्मार्गप्रवृत्तिसं
पादितराजसत्वादिकारितदोषोपयोगः निषेधवचनानां त
न्मार्गान्निवर्त्तनद्वारा नरकादिदुःखाभावसंपादकत्वे
नोपयोगः सर्वैः कथनीयः तथाच तन्मार्गस्य नरकजनक
त्वमप्रसिद्धमिति मंतव्यं नच दिवास्वापरूक्षशरान्नभक्षणा
दिनानानिषिद्धेभ्यः कुतोत्र वाममार्गे विशेषतो विद्वेषस्त
वेति वाच्यं पापादृष्टस्य दुर्ज्ञेयत्वे तया गुरुलघुभावः प्रायश्चि
त्तविधिगम्य एव अतएव वरं स्वमातृगमनं वरं गोमांस
भक्षणं वरं ब्रह्महत्यासुरापाने नैकादश्यां तु भोजनमित्या
दिना गुरुतल्पादिसमुच्चितसर्वमहापापेभ्योप्यधिकनि
षिद्धत्वेन प्रतिपादितमपि एकादशीभोजनं एकादश्यां
दिवारात्रौ भुक्त्वा चांद्रायणं चरेदिति प्रायश्चित्तविधिना
स्वल्पतया बोधितत्वादल्पमिति मीयते तस्माद्द्वादशवा
र्षिकप्रायश्चित्तापनोद्यवाममार्गीयटकस्य सुरापानप
रस्त्रीगमनगुरुतल्पाद्यपेक्षयाल्पीयस्त्वमेव स्वाना
द्यपनोद्यदिवास्वापादिपातकमिति निर्विवादं इत्थंच

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१९ षडंगन्यासोपि श्रुतिकल्पनमनपेक्ष्यैव प्रमाणं भवन्त्येषाम्
शा हंस्त्वार्थे प्रवर्तयितुमीष्टे इति स्वस्वगुरुक्रमेण संप्रदायायात्तव्यवस्थि
चि ता तविकल्पकेपलत्रयेशापायितमित्यभूतत्किंतु शाक्तोपा
१८८ दानमूलकत्वेरति संक्षेपः अक्षन्यासमाह शिरविति प्रण
वयोर्मध्ये एकैकैकंसविंडकं वर्णमुच्चार्य वर्णन्यासो मूर्द्धा
दिष्वन्येष्ठय प्रसन्नतरमुभयतओंकारो भवतीति ज्ञापनीय
दर्शनात् मातृकान्यासोक्तरीत्या वाङ्पदसंख्यग्रस्थाना
नि विंशतिः कुक्षिरित्येकस्थानमेकवचनेन विवक्षितं नेत्रश
श्रवयोर्द्विद्विस्थानत्वमिति पंचस्थानानि शिरोललाटमुख
हृदयगताः पंच अपरांगपृष्ठभागः नाभेरधोभागोपरांग
मिति कश्चित् ककुत्गलपृष्ठभाग इति स्थानद्वयं इत्य
ष्टाविंशतस्थानेष्वेकशो मंत्रवर्णन्यासेन वर्णलक्षत्वाविं
शल्लक्षं तत्सहस्रका विंशत्सहस्रं दशांशहोमापवादेन
विशेषविधिरयं विधिवदिति केसरेष्वंगानि दिग्दलेषुग
रुडादीन् विदिग्दलेषु श्रीप्रभृतिनन्यत्पूर्ववत्तत्रैव
लोकपालांस्तदस्त्राणि पूजयेत् सौम्यकार्येशांतिवश्यादौ
सौम्यरूपं माणिक्येन्यादुग्ररूपं क्रूरे विद्वेषणोच्चाटनमा
रणादौ क्रूररूपं उग्रकोटीमादिरूपं श्रीरिति पूर्वोक्ताल
स्याङ्ग्रेलता लेवंगं देवकुसुमंश्रीसंज्ञमित्यमरकोशा
द्यभिधानाल्लवंगपुष्पैरित्यर्थः स्मार्तः केचित् तत्रमलि
ले गौणोयं होमः शाक्तः स्वाहान्ततायामलमंत्रेलाभावेप्यमु
पादः पादमिति लयाभिप्रायं कार्यगौरवत्वान्नाटशमह
स पंचकमाचार्ये इत्यादिकेरष्टसहस्रसंख्येनाध्यामंत्री
तत्रूपाद्य आमुशांतिप्रयोग अवनमादौपसगीत्रापोदि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शांतां इति श्रुतिः स्यादिति स्नात्वा दुःस्वप्नसमनंतरमेव स्ना
त्वा जपेदित्यत्राष्टोत्तरं शतमिति प्रत्यक्षमते सुखस्वप्नफ
लदापित्वेन सुप्रवदुःस्वप्नः सुखप्रभावमर्च्छेदित्यर्थो
ननु मंत्रजपानंतरं पश्चात्स्वप्ने प्रयोजनेन दुःस्वप्नफल
नाशः स्यादित्यर्थः मंत्रजपेन सुस्वप्नलाभस्तेन दुःस्वप्न
फलनिवृत्तिरिति कल्पनामपेक्ष्य मंत्रजपादेव तन्निवृत्ति
कस्तनायाः स्वाधीयत्वात् सिंहरूपमिति स्वात्मानं श्रीनृ
सिंहाभिन्नं ध्यात्वा स्वारिपुं स्वगात्रे शिशुं ध्यात्वा तेन गले गृहीत्वा
रिल्लिंगं ध्यात्वा रिपोः सपरिवारस्योच्चाटनं स्यादित्येकः
प्रयोगः न चेदं मंत्रं विनापि संभवति मंत्रजपहोमादेरप्र
उक्तत्वादिति वाच्यं कृतपूर्वोक्तमंत्रपुरश्चरणकस्यैवा
त्राधिकारेण सर्वेष्विति तत्तत्प्रयोगाम्नानादेव मूलकत्वात्सू
चितत्वात् स्वयं नृसिंहरूपो ध्यानेन भूत्वा पूर्वोक्तमंत्रप्र
थममंत्रपदस्थाने देवदत्तादिरूपं स्वमारणीयवैरिना
मप्रयोगप्रशेषं पूर्ववत्स्थापयित्वा सिंहं तं मंत्रेणोत्तानव
दंष्ट्रादिभिर्भस्मीकरणं रिपुं स्मरन्नेवाष्टोत्तरशतसंख्यया
यदि जपेत्तदा स वैरी मंडलादर्वागेव यमालयं गच्छेदि
ति चैकः प्रयोगः विधिमेवाह विभीतैस्यादिना रिपुमर्द
नेन्द्रहरिं विविंसप्रशाखन् तीक्ष्णन खोदिभिः खोदयंतं नृ
सिंहं ध्यात्वा सहस्रसंख्यैर्होमं कुर्यात् तत्र मंत्राचोरणी
पुं खोदयन्निव स्वात्मानं नृसिंहरूपं ध्यात्वा श्रीनृसिंह
त्रिवन्नृसिंहोऽहमिति ध्यायन् ग्रंथशाखालिपेत् तदुक्तं
खोदयन्निवोच्चारेणानुमंत्री स्वभिंदन्निव लिपेत्समिधः इ
तिसृतामहीपतेरिपुंसेनाग्रभेलग्नेन्द्रप्रापयेदिति से

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१५
शं
वि ना·
१८९
189

देभ्यः तस्याः सेनायाः पुरस्तात्सर्वतः रिपुमण्डले निक्षिप्ते तमारभ्य
तेन सिंहरूपराजपद्यानरूपं प्रयोगं सेनायाः पुनरागमन
पर्यन्तं कुर्वीत पुनश्च राजा विजयवान् प्रयोगकर्तारं तोष
येदेव तदतोषणे दोषः स्यात् यथाशक्तिदानात्प्रियहिन
तेष्वकृतेषु सदा किं कार्यमिति चेत् शृणु अत एव पूर्वं परी
क्षितस्वभाव एव सम्यगाचरणीयो नाविलः अथ परीक्षितो
पि यदि दैवात्तथा स्वभावः स्यात्तदा कथमनुष्ठेयमिति चे
त् तत्सत्त्वोपघातादीनामेव संतोषणीयपननीयत्वात् अथ
ते पि यदा तादृशाः स्युः तदा कथं स्यादिति चेत् शृणु भगव
न्तमेव गुरुत्वेन ध्यात्वा यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा तद्भक्तेभ्यो वि
भजेत् तदलाभे वैष्णवेभ्यः तस्याप्यलाभे वैदिकेभ्यो दद्यात्
गुरोस्तोषाभावप्रायश्चित्तं भगवत्पूजातर्पणब्राह्म
णभोजनमंत्रराजजपगायत्रीजपाध्ययनमष्टरूपं कुर्यात्।
यंत्रमुपदर्शयति वीजमित्यादिना अष्टदलकमलरच
यित्वा तत्कर्णिकायां वक्ष्यमाणनृसिंहवीजं तत्स्यात् साध्या
रिनाम लिखित्वा पत्रेषु कृतिशास्त्रतो मंत्रराजवर्णानालि
ख्य तद्बहिर्वृत्ताकारेण मातृकाभिर्वेष्टयित्वा परस्परख्याति
भिन्नं भूपुरद्वयं कृत्वा तत्कोणेषु सर्वेषु नृसिंहवीजं लिखे
दिति वदत्परस्परख्यातिभिन्नपदस्य आगेहद्वयं भूपुरद्व
यं तेनाहृतमिति यंत्रविशेषणं चिन्तामणिमंत्रकं यंत्रा
न्तरमप्युक्तं तत्रान्तरे षोडशारं महावृक्षे लिखेद्विद्वान् समाहि
तः दलेषु मंत्रवर्णान् निपुणः क्रमाल्लिखेत् त्रैलोक्यमोहने
वीजं कर्णिकायां लिखेद्बुधः श्रीवीजेन तत्संवेष्ट्य क्रोंकारे
णावकुण्ठ्य विवाहे कलहे मायेन पाशेन कुले जयी मे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धाकरी वश्यकरी नरनारीवशंकरी शिखायां धारयेद्वाह्रो
कंठे वा करे सूत्रके सर्वबहुभगो लोके सर्वशत्रुतिमो भवेत्
चिंतामणिर्नाम रक्षा स्वयंसिद्धेन निर्मिता एषनवनाम मंड
लक्षितनकलशेषु लीरवल्ल नवीं कषायपवतोयस्यानामि
विशेषोज्ञेयः रत्नादीस्यादिना पूर्वोक्तकलशानि तेष्वसकलव
स्वपरिग्रहः शांतविग्रहेमाणिक्येमादिनोक्तप्रकारके नासी
दीन् गरुडप्रभृतीन् पूर्वोक्तान् शक्त्याग्रवेचयनग्रपिकस्या
मध्ये सत्यपि स्वनसामर्थ्यप्रकाशनादिना याप्रनारणानाम
कुर्वाणो नाजायथावत् यथाशक्तिसंपादितसामर्थ्याग्यातं
कारप्रस्मलादिरूपयागुरुं तदानीमुक्तप्रयोगकर्हतेना
हस्तेवालिंगणपूजयेत् यंत्रांतरमाह बीजांकमिस्यादिनाशा
कश्मकुनवरेखाः कृतादक्षिणोत्तरायताः पंचरेखाः कु
र्यादिति द्रष्टिकोष्ठदीकारः पूर्वपश्चिमायताः पंचदक्षिणो
दस्त्रनाश्चनवनिपदार्थादर्शीकृतः रामचंद्रास्तपाशनाग
स्पदीचीकारफणापंचकपुच्छसहितेशरीरेनिर्मायतस्यांतः
पूर्वरीस्याद्वात्रिंशत्पदानिचरचयेदित्यर्थः पंचस्वपूर्वरेखा
सुफणाकारतापश्चिमास्वपंचरेखास्वपुच्छाकारतावहिः
किंचिद्रेखाहस्ताकरणीयामध्यमपदे दक्षिणोत्तरेखास्व
प्रथमपदेतथाशृष्टाने तत्रफणास्वन्धसिद्धवीजवस्माणा
पंचधालिखितादिविंशत्पदेषुपंचाकारेणोपाननः क्रमेण
कमेत्रराजवर्णानेकैकपशाखालिख्येपुच्छगतपंचरेखास्व
तेकेस्याध्यनामदेवदत्तस्यभूतोपद्रवेशाखालिख्यपुच्छमय
शामयेस्यादिरूपंलिखेदिति शेषस्यभोगाइतिमूलपाठस्यस्या
रसंपशरीरनिर्माणाटेव निर्वहतीतिमांप्रदायिकाः जीवाम

१९
श्री
वि नो
१२९-
190

केषुयस्येतिफलपंचकविशेषणे पूर्वोक्तयंत्रेस्थापितकल
शजलेनाभिषेकद्वारेणाभीष्टसाधनं इदंतद्यंत्रेदेवाभीष्ट
प्रदमितिमूलात्प्रतीयते पूर्वयंत्रस्यधारणाद्वाराभिषेकद्वारा
वोपयोगइतितत्कश्चित वीजांकमिमादिष्टाकालितं वीजमे
वोद्धरति तत्कारविति प्रथममपिस्वतंत्रोमंत्रः यत्रकेत्रऋषिर
त्रिष्टुगायत्रीछंदः श्रीनृहरिःप्रभुः देवतादीर्घयुग्वीजेनवि
गपीलकल्पयेत ध्यानेपूर्ववदेवस्यादेकलक्षंजपमंत्रतद
शांशेनतस्माच्चतुहूनोलैः पायसैःशुभैः अर्वाहोमादिकंस
र्वेयस्यपूर्ववदाचरेत मंत्रराजवदेवास्यप्रयोगानपिसाध
येदिति एतस्ययंत्रमप्युपदिष्टं अष्टारंविलिखेत्सम्यक्षट्
कोणिकयायुतं मूलमंत्रंलिखेत्तत्रप्रणवेनसमन्वितं पा
कान्तंनारसिंहंनाभ्यांचैवसमालिख्यके अष्टदलेषुनाभ्यांक
लिकायांचप्रणवांतःअविष्टपकोणेतरनारसिंहरूपंमूलम
त्रैलिखेत इयोस्तुविशेषोयन्नाभौतल्लिखेन्नतस्मांतःसाध्या
दिनामापिलिखेदित्यर्थः तथाजपेदष्टसहस्रंतत्सूत्रेणावे
ष्टितहरिः सवर्णेनतमेवष्टारोष्यणावेष्टयेत्ततः ताम्रे
णावेष्टयेत्सम्यल्लाक्षयावष्टयत्नतः पुनर्मलेनसमन्ध्रसा
रिममुद्रारयेत्रिय कंठेभुजेशिखायांवाधारयेद्यंत्रमुत्तमं न
रनारीनरेशाश्चसर्वेस्युर्वशगाभुवि दुष्टास्तेनैवबाधंतेपि
शाचोरगराक्षसाः चक्रराजप्रसादेनसर्वत्रजयमाप्नुयादि
ति अस्यैवयंत्रांतरमप्युक्तं द्वादशारंमहाचक्रंएवंवहिति
विलभीः मात्राद्वादशसंभिन्नेदलेतत्लेखयेद्बुधः मध्येमंत्र
धालिपुटंश्रीबीजनतवेष्टयेत् कालांतकेनामचक्रंसराम
रवशंकरं चक्रमुल्लेखयेद्दैर्नैसर्वशत्रुनिवारणं ग्रहण्यार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मात्रेण सर्वत्र विजयी भवेत् सख्यातो भवेल्लोके यथादे
वो न केसरीति मध्ये कर्णिकायां प्रस्तुतमेकाक्षरं मंत्रं लि
खित्वा तस्यान्तः साध्यादिनाम लिखित्वा मायाबीजस्यान्तया
वेष्टनं भवति तथा मायाबीजे कर्णिकायामालिख्य दशसु
पूर्वादिक्रमेण तत्पुरस्कातिरिक्तद्वादशस्वरयुक्तमूलबीजा-
न्क्रमशः समालिख्य श्रीबीजेन द्वादशारं वह्निहेनाकारेण
वेष्टयेदित्यर्थः ज्वालानृसिंहमंत्रमाह बीजमित्यादिना ॐ
क्ष्रौं नमो भगवते नरसिंहाय ज्वालामालिने दीप्तदंष्ट्रा
ग्निनेत्राय रक्षोघ्नाय सर्वभूतविनाशनाय सर्वज्वरविनाश
नाय दह दह पच पच रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहेति सप्तचत्वार
रोऽयं मंत्रः करणैश्चतुर्भिः न तु रुद्रयोर्दशभिरित्यादिना
षट्षष्टिवर्णानामंगमास मंत्रेषु प्रलपः स्मृतिः मंत्रस्य स
प्तचत्वारपूर्वोपदिष्ट इति कथमेतत्संगच्छते इति चेत्त श्री
तिमानसि श्रीगविद्यावग्निनेत्रायेति एषा गसंधिकपदद
र्शनात् मंत्रेऽपि तथैव पाठो विवक्षित इति भ्रान्तिनिराकरणा-
यैव हि सप्तचत्वारिंशत्स्वरसंख्ये तेन चाग्नीत्यकारस्य दंष्ट्रायेत्य
कारेण सह संधिः कर्तव्यो येनाकारह्रासमात्रे काक्षरह्रासो
मंत्रे पर्यवस्येदिति यथेति तमिति पदार्थादर्शितक्रमः ह्रस्वंको
पदीकृतत्वात् अग्नीत्यसंधिकपदवमंत्रेऽपि पाठः सप्तमनोरि
सप्तचत्वारिंशत्स्वरोपलक्षकत्वे ध्रुवादिके च विशेषणं तत्र ध्रुवा
दिकं विशिष्टस्य तावदन्तस्यैकत्वे विशेषणेन यावद्विवक्षितं
तथा सप्तति बीजमिव प्रणवोऽपि पूर्वमेवोद्धृतः स्यात् ध्रुवा
दिक इति स्यात्तेन विशेषणगदानमनतिप्रयोजनकं स्या
त् तथा च प्रणवादिसप्तचत्वारिंशत्कलाभ्यां विशेषणाभ्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१९
पू॰
चि॰ तं॰
१९८
191

मष्टषष्ट्युत्तरकं तं मनोर्मूलकृतोऽक्रमितिन कोपि दोषः इ
मात्कः श्रूयते चोत्तरः पक्षः हृत्रयोदशभिरिमासि संव्याश
ह्यानेहि मंत्रवर्णा एव विशेष्याः तत्र चाग्निनेत्रायमायेका
दश मंत्रवर्णैः शिवागमासंकरणीयः अकारस्तु येन मं
त्रपठितो वर्णः स्वर्वेतनयाकारग्रहणेन प्राप्यशिरोमंत्रप
कारत्वश्रुतिश्च संमत संधिकरणाय यथाकथंचिदकारोपि
मंत्रपठितो वर्णो भवत्येवेति चेत् संभवति स्वारस्येनैवस
वानुपपत्तिपरिहारे यथाकथंचिन्नाश्रयणस्यानुचितत्वा
दिति ध्येयं विकीर्णायतलतः श्रस्तैः सटाकलापैः स्कंध
केशसमूहैः भीषणं भयकारकं वामोर्ध्वं दक्षिणोर्ध्वं दक्षिणा
धस्तववामाधस्तनबाहूं तमायुधानि भिध्येयानि अत्रना
रायणाद्यात्लरोक्तपीठस्थसिंहानुष्टुभमंत्रवसृजासावर
णानुष्टेया तद्ज्ञानं विद्वेषणोच्चाटनादीनां भूतानां च विश
धादपरमंत्रोपेतलया शीघ्रतया नाशकोऽयं मंत्रः लक्ष्मीनृ
सिंहमंत्रमुपदर्शयति पाशेत्यादिना श्रीं ह्रीं क्लीं क्रौं हुं फ
ट् इति षडक्षरोऽयं मंत्रः क्लीं बीजं ह्रीं शक्तिः अष्टभुजोऽयं नृ
सिंहः तत्र दक्षवामाभ्यामूर्ध्वकराभ्यां चक्रशंखौ तदधरा
भ्यामंकुशपाशौ तदधराभ्यां वज्रगदे तदधराभ्यां वरा
र्ध्यं च तदधोभ्यां दक्षिणवामभुजाभ्यां दारण
मुद्रा यथा मिथः संस्पृष्टमेमयलोग्रलयोस्तु हृदयदारण
ध्यानमरलं गृष्टेमुद्रे हृदयदारणी मतेति ध्यायकाः स्व
णकशिरोर्ध्वं हृदयमवदारितं तादारणी मेत्ता अनयामुद्रयाक्षि
लने तत्सहस्रं षट्सहस्रं एतेन दशांशसंख्याः
शाकग्रामायामुपवादः कृतः केचित्तु तदा दशांशांशप्राप्तमध्ये सामान्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संख्याभिधीयते यद्वा तकारोत्तरवर्तिना केवलस्व
रेणाष्टसंख्येति तेन तदवगमः क्कारः षट्संख्याम-
भियत्ते इति षष्ठिसंख्यो लभ्यते ष्टान दशांशसंख्यैयेवह्रि
मह्यायाङ्गः तदिति वर्णाभ्यां षट्षष्टिसंख्यावगमात् दशा
संख्यातो स्यात् तत्वात्तत्संख्यैव शतह्रस्वा रस्या यातोह्रे
मोत्मा च्याद्रस्यपि कश्चित् अंगानि केसरेषु संह्रस्यपत्र
मध्ये तु चक्राय स्थायुधानि संपूज्य चतुरस्रे इंद्रादिकं पू
र्ववदर्चयेत् परस्य तु रक्ष्य रणादिना सिद्धमंत्रकत्वा
भावेपि स्वस्यैव सिद्धमंत्रकत्वे निः संशयं परहिता
र्थप्रयोगा अनुसरणीया इत्याह परस्येति ति-
लराज्यपामार्गह्रविर्भूतात्मकैः पंचद्रव्यैः प्र
तिद्रव्यं द्विद्विसहस्रसंख्यया क्रमेणाज्ञ
ह्रतः क्षुद्राणां कथितलक्षणानां
रोगाणां तु ग्रहाणां चोपश।
मो भवतीत्यर्थः सति
कैरित्यादेः तस्मि
हेति श्रुद्धा
यांभस्मो
महाश
गीरके ॥
॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग
चिं ग
१९२
192

शणं वं लिखित्वा तन्मध्ये महात्रिमूलं लिखित्वा तत्र पूर्वको
णे नृसिंहबीजं उत्तरकोणे मायाबीजं लिखित्वा तत्रोभयत्र
भूतग्रहान्समुपवेश्य तस्य शिरः स्पृष्ट्वा सहस्रसंख्यया अ
ष्टोत्तरमेतं जपेत् तेन भूतग्रहार्तो भूतग्रहेभ्यो मुच्येत सद्यः ।
यंत्रमुपदर्शयति अखिलेत्यादिना षट्कोणमेवमालिख्य
तत्कर्णिकायां मायाबीजं साध्यादिनामकं लिखित्वा ष
ट्कोणेषु षडक्षरस्यैकशः षड्वर्णानालिख्य तद्बहिर्वि
लिखिताष्टदलकमलं तस्य केसरेषु द्विशः स्वरान् पत्रेषु वेदश
स्तत्संख्ययानुष्टुभमंत्रराजवर्णान् लिखित्वा बहिर्वृत्ता
कारेण कादिभिः क्षांतैः पंचविंशद्वर्णैर्गरावेष्ट्य भूपुरं तद्बहिः
कुर्यात् तत्कोणेषु चतुर्ष्वपि वक्ष्यमाणचिंतामणिबीजं लि
खेदिति मूलस्वारस्यानुयायिनः पूर्वकोणद्वये चिंतामणि
बीजमाहुस्तत उत्तरकोणद्वये नरसिंहबीजद्वयं किंवाक्र
मात्तद्व्याहृमाबीजद्वयमिति रहस्यकौमुदीकृतः अमीषामय
मांशयः नारसिंहमिति मूलस्य पदं पूर्ववज्ज्ञालिते कृत्वा लिखि
पुरकोणेषु चिंतामणिनारसिंहं च लिखेदित्यर्थः करणीय
इति चिंतामणिमिति नरसिंहबीजविशेषणं तेन नृसिंहबी
जमेव चतुरस्रकोणेषु लिखेदित्यर्थः यद्वा केन नरसिंह
कले षट्कोणबीजेन विशिष्टकर्णिकं पत्राणेषु कम्
लयतः कलाष्टकं हंतेजनमाजगती महाग्रस्के यंत्रे सर्वि
तामणिकं विचिंतयेत् श्रौं ह्रीं क्लीं क्रों चक्रं फट् चशक्तिमंत्रः
कालाष्टकं अर्वागुग्मानि चिंतार्णो नरसिंहे कालो मंत्रः
ति अयमर्थः अष्टदलस्य कर्णिकायां षट्कोणेन मा
याबीजेन चतुरस्रकार्यो षट्कोणेषु बीजेन मा
षट्कोणेषु शक्तिमंत्रवर्णाः पत्रे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पुमूलस्यानुष्टुभराजमंत्रस्य चतुश्चत्वर्वर्णाः केसरेषु
कलाष्टकं तेष्वे जनन्या मातृकयावह्निवीजेनवेष्टितेन
गर्तीपुरस्यभूपुरस्याष्टकोणेः विशेषास्तत्रैवको
णे चिंतामणिंलिखेदिति कोत्रशक्तिमंत्राणेः किंचक
लाष्टकं कस्य चिंतामणेरिमयेलायांस्वयमेवतमदश
क्तिं ग्राहयति आमित्यादिना पुष्पाणि ह्रस्वदीर्घात्मका
नि अत्रह्रस्वत्वेपारिभाषिके तेनएओऔसंग्रहः इस्यैव
मूलेनानरसिंहपदं चिंतामणिपदस्यविवरणरूपतया
पर्यवस्यति अस्त्वथवा चिंतामणिपदं गूढार्थकमेवमूल
कृतोपन्यस्ते नारसिंहपदे तद्येत्र विशेषणमितिपदा
र्थोदर्शनानुयायिनां परिस्फुटः पंथाः प्रातिस्विकरूपेण
प्रयोगाणामप्रकाशानिरूपणाकृतयासामान्यरूपेणक
लार्थसाधकतमस्यापरमंत्राणां तत्तदर्थसाधनेस्माभा
रणप्रमाणगतानामप्यपेक्षयाधिक्येनास्तीत्याह बहूनेत्या
दिना शापोनिष्टंसकले अनुग्रहः सर्वमपीष्टंतिना
खिलप्रयोगसंग्रहः यद्वान्यसिंहयंत्राणांबहूनांमता
किमर्थमेतावन्मात्रोपादानमित्यत्राह बहूनेति मंत्रेण
तिशेषः तथाचसकलमंत्रेष्ठतदीयेष्ठतावन्मात्रमंत्रा
णामेवसर्वोत्तमत्वयेतावन्मात्रमंत्रोपादानमत्रेतिभा
वः श्रीविष्णुमंत्राणांनिरूपणीयतेनश्रीसुदर्शनचक्र
स्यापिवीज्ञतयावाराहमंत्रेश्रीसुदर्शनमंत्रोलिखनस्यो
पदिष्टतयावनमंत्राकोटायामाह तारविति भूयःपु
नरपितदायं हकारादिमेपकवारंमत्रगुपदेनतस्मैवो
पादानास्तनानिति मंत्रवीजं ह्रूंशक्तिः स्वयंनमंत्ररूपःत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१९
शो. ने.
वि.
१९३
193

सर्वं प्रसक्तं द्विठान्ताः प्रत्येकं स्वाहाशान्तान्ताः सर्वेऽपि जातिभिः
नमःस्वाहादिरूपाभिः प्रत्येकं संयुताः अन्तेभिस्तिताः आव
क्रायेत्यादिस्वरूपपरं हृदयपरं हृन्मदं तद्वनमोन्तत्वाद
स्य हृदयायेत्यादिदर्शनाद्वतर्ष्यं तेपव मन्त्रेपि आख्यो
तेऽङ्गमन्त्रस्वरूपं तया भगवता प्रोक्तं तथा च आवक्रायस्वा
हाहृदयायनमः विवक्रायस्वाहाशिरसे स्वाहेत्यादयः ष
डङ्गमन्त्राः पर्यवसिताः प्रागादि पूर्वमारभ्य दिशां दशादि
शामपि यद्यप्यनेन मन्त्रेण दशदिशामपि वंधः प्रसक्तः
तथाप्याग्नेयादिदिग्विपैन्द्रीपदवदितस्यास्य मन्त्रे र सम
वेतार्थकत्वाद्वक्तत्त्वान्ने आग्नेय्यादिपदानामूहः कर्णी
यः प्रतिसभागस्य मन्त्रत्वेनास्तिकित्वकेठतः समाम्नात
भागस्यैव समभिप्रायेण मन्त्रेणानेन निर्दिक्पालप्रजा
विषये प्रागादिरुद्दिष्टौ तदिक्रमः दिग्वंधने तु प्रागादि अ
पत्यादं तेक्रम इति विशेषः पैन्द्रीसमारभ्य दिशां वंधः
स्यादन्ते वेडे तोदिह्नि सदर्शनाख्यो वक्रेणावभासिनमल
थोल्काचक्राग्रशीर्षं च दिग्शां प्रबध्य इति आवार्थ्यवच
नात् अन्यो विशेषः वामहस्ततलेन दक्षिणहस्ते कूर्प
रमारभ्य तलान्ते ओं सहस्रारफडिति सदर्शनास्त्रमन्त्र
णैव स्ववविषये शैवविषये तु ओं श्रीपशुपतये हूंफट् र
निशुपतामेणा इतरदेवताविषये तु ओं नमः सर्वात्मने स्वाय
फडिति त्रिस्नास्त्रमन्त्रेणाप्येतत् एवं दक्षिणहस्ततलेन वामह
स्ते कूर्परमारभ्य तलान्तमयमेवादिति आग्निप्राकारमन्त्रमाह त्रै
लोकान्तादि त्रैलोक्याशान्तपान्तेरलपरहृदयस्वाहाशान्तप्रस्था
दोयुवःश्रेणवः तेन ओं त्रैलोक्यरक्षरक्षस्वाहेति मन्त्रो मूलाग्निःसरति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

आत्मनो रक्षार्थमिति वदता त्रैलोक्यपदं द्वितीयान्तमिति
कस्यचिन्मतं प्रत्याख्यातं तथा सति त्रैलोक्यमेव रक्षाक
र्मत्वेन प्रतीयेत न पार्श्वकेन स्वात्मेत्यभिप्रायः यत्तु म
न्त्रे त्रैलोक्यपदं द्वितीयान्तमेव क्रियापदस्य श्रवणादिति प
ठार्थो दर्शितः कृतोऽके तदुक्तमूलविरुद्धं विशेषपदासमभि
व्याहारे रक्षादिपदमस्मदादिपदमिवोच्चारमित्येवं तद्बो
धकमिति क्रियापदस्यापि नाकाङ्क्षत्वापत्तिः तन्मतेऽपि कु
र्त्रैपदसाकाङ्क्षत्वस्य क्रियापदे प्रसक्तिस्त्रैलोक्यं रक्षत्व
त्वेति तेनान्तरमपि तद्दाहृतमविन्दुपाठेऽपि मन्त्रैकता
स्य बिन्दुतामात्रं दिक्स्यमात्रमेकमेवेति रहस्यं यदि तु
सबिन्दुकपदपाठः श्रीपथ्यादिना निर्णीयते तदा मूलाद
प्येषमन्त्रः प्रमाणयितुं शक्यत एव तथा हि आप्युवादिक
इति पदच्छेदः आप्यादैत्योऽसौ वायुर्वायव्यस्याप्युवः आदितोऽक
यस्य सादिकः आफ्वेण सहितं आदिकं आप्युवादिकमि
ति मध्यमपदलोपी समासः कादिनवतादिनवपादिपं
चयाच्छेति पारिभाषिताः पंचवर्गाः तत्र पंचवर्गे आ
दिर्यकारः के शिरस्तत्र बिन्दोर्मीमांसान्ते बिन्दुः यस्योपरि
बिन्दुलाभे किमवशिष्टं तदभिमतमन्त्रमिच्छाविति षट्त्रि
ंशः प्रकृष्ट आकारो यस्मादेवंभूतो वायुः आकाशात्तु वायु
वायोस्तेन इतिस्मरणात् वायुतोऽग्निरभिहन्तुः प्रमत्तमि
ष्ठत्वाच्च तस्य मन्त्रो यकाररमात्ररूपो नात्र मन्त्रे प्रविष्टः
किं तर्हि मिति स्वरूपः सबिन्दुर्यकारोऽत्र प्रविष्ट इति प्राव
त पेतेनस्ते नैनमन्त्रेण प्राकारं कुर्वीतेत्यनन्तपदवाक्यस्य मन्त्र
स्य प्राकारमन्त्रतावगतो आग्नीमादिकपदमनुपपन्नं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९ श वि तं २९४ 194

मिमयिमृत्कं अस्यार्थकत्नैयैवास्य वर्णानां अग्निप्राकारमं
त्रः अग्निप्राकारमंत्रश्चटकः सर्वनष्टकवर्णोपेतयाश्रेष्ठ
वेनस्वतिकरणाय मंत्रैर्लोत्कीर्तनमितिकथित अतएव
त्रैलोक्यं प्रणवाद्यं चरत्नसुमंमतनुत्रकं अस्यार्थसतुतोम
त्रोस्याग्निप्राकारसंज्ञितस्तनिसंहितासंवादः कुर्वीतेति म
नसाग्निप्राकारं विंतयन्नात्मनः प्रदक्षिणंपरिभ्रमदृदकं
क्षिपेत् यदुक्तं आत्मनः परितो वह्निप्राकारं भावनायव
भूतप्रेतपिशाचेभ्यो विधायतदनंतरं अद्भिः प्रक्षालते
स्मैव वह्निबीजात्मसंचितेः प्रक्षिपत्परितो मंत्री भयविघ्न
निवृत्तये इति वर्णानां मासो हिततत्स्कर्णध्यानपूर्वकप्रवा
नुष्ठेयो नाम मध्ये समभिप्रायेण ध्यानपूर्वकं मासमाह सित
मादिना प्रणवचटकेह्रि वर्णत्रयं क्रमेण सितनादिके प
दकपं संधिरूपत्वान्वतिरिक्तषट्स्थानेष्वाह लिखित्केन स
प्तमायृलस्मासः वापंपारंपत्तुः पकस्मिन्नह्नकरे अतप
वसंश्चारंपत्तु रितिपूजायोवस्यति दलवामार्द्वयोरायेन
दपारयास्तयोरन्य तदपरयोः पुनरेव तदपत्नयोरस
श्रापुथ्यध्येव अर्कलक्षं द्वादशलक्षं तत्सहस्रं द्वादशस
हस्रं तिलादिभिः पंचदशैः प्रत्येकं चतुर्विंशतिशताहूति
भिः मासंध्यायश्रूयते पाठक्रमादेव क्रमत्नाभेपिक्रमादिति
कथनं तितादीनां मिश्रितत्वंमनिराकरणार्थं चक्रादी
नेत्रावर्तनेवायुधग्रामावपिग्नरूपादानं एवोक्तवापसश
रक्षाधिकमविधानार्थं लक्ष्म्यादीनाश्चैवमनुक्तत्वादि
पदग्रासाः शक्तोर्देशयति लक्ष्म्यादिना तथावकेसरेषु
गानि इत्येषामुपाति इत्याद्येषुतत्स्याताः चतस्रो द्वार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

योक्त्रादयश्चेति पंचावरणदेवता एतन्मनोरिति पर्यव
सितार्थः द्विधा इति अर्थद्वैधे तेन तदुक्तं रेद्वैरके तदुक्तं रे
सिते तदुक्तरे द्वे दृष्टादृष्टिरूपे शत्रोश्च्यामे इत्यर्थः दृष्ट
फले आयुरारोग्यपुत्रादिरूपे स्वप्रमलगाम्यं अदृष्टफ
लेपापक्षयादि नहि पापमलयः प्रमलगम्यः पापस्येवा
प्रमयत्वात् दृष्टद्वारकमदृष्टद्वारकं च फलमिति न न
साधीयः प्रयोगमात्रस्यादृष्टद्वारीकस्यैव फलजनक
त्वात् नहि व्यापारकल्पनामन्तरेण प्रयोगफलयोरव्य
वहितयोर्वापर्यवदितः कार्यकारणभावो निर्वहति
अत्र गायत्र्या जपोपि मूलमंत्रजपदशांशेनात्र दृष्टः प्र
योगेषु गायत्री तत्तंत्रमेदात्रेधा ॐ सुदर्शनाय विद्महे
चक्रराजाय धीमहि तन्नश्चक्रः प्रचोदयात् सुदर्शना
य विद्महे महाचक्राय धीमहि तन्नश्चक्रः प्रचोदयात्
तमश्चक्राय विद्महे सहस्रज्वालाय धीमहि तन्नोऽनि
वारित प्रचोदयादिति स्वस्वगुरुसंप्रदायाद्व्यवस्था
पलत्रयस्य सहस्रं जपादितादीनां पुष्पि श्रीवीजपूर्वकेना
लक्ष्मीप्राप्तौ सौम्यामेभ्यो वाग्भवादित्वभिधानां अस्य मूल
मन्त्रोपि स्युपदेशो महात्मनां आपन्निवारणप्रयोगमा
ह दिनत्रयमिति नृसिंहवीजपूर्वं तेमनोरस्यापदोऽस्ये
कार्यगौरवेच तद्दिने यावदसौ प्रयोगः यत्रके जत्रया
दुग्धलगुटिकाः सहस्रकं चाष्टकं च मंत्रितमः त्रिदिने
वतर्दिनं वेति सप्तदिने यावच्चितेन मल्लीगतिः मंडलपर्यं
तेन यावच्चितेनेमस्तिः स्यात् उच्चाटनप्रयोगमाह अकारा
दीति मंत्रस्य द्वितीयवर्णमकारादिभिः षोडशस्वरैर्वेष्टि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१९
श
वि तं
२९५
195

नेतद्धृदियोहियाह्रीतिपदेनावेष्टितेन च शत्रोर्मूर्द्धनि दक्षा
ह्यावतं ध्यात्वा शत्रुमुच्चाटयेत् दक्षाह्वेनोमोध्यातिबाध
नेरिपुमित्युक्तेः रामचंद्रास्त्रप्रकारश्चाद्येयेषामिति वि
ग्रहादीर्घोपवमस्वरा यास्ता इत्याद्युः यकारयोगेन स्वरावी
तं तत्कार्यं तथा च येयायियेयी मित्यादिना वेष्टनेकार्यमि
ति फलितार्थः युक्तं चैतत् उच्चाटने वायुवीजस्य विनियो
गादिति पदार्थोदर्शाकारः मनुद्वयेण तेवायुवीजानां
ह्रियकारो यथाक्रतपवलेख्यः मंडलपर्यंतमभ्यलो
सोवेव प्रयोगो मारणप्रयोगं नामा साटयती साह अनेने
त्यादिना वायसस्समानाकारत्यामंत्रतृतीयाक्षरस्य हका
रस्य शत्रुमूर्द्धि समारूढं ध्यायेति विलपितान्तमुच्चाटयेदिति
लेखांतरप्रयोगः यदुक्तं सांतेवायसवर्णंशत्रोः शिरसिस्म
वेच समारूढं उच्चाटयति क्षिप्रमारयते वाधियोस्यनेशिसा
दिति नैशिसेक्रूरतायथाविनामारणप्रयोग एव नानुशी
येनेति भावः अनुग्रहप्रयोगमाह शरदित्यादिना अत्र
वेद्धति मतं चेद्दसदृशा ते वेदेणा चेद्दसंवेपिनावीजेनव
सिस्यस्तवीजेनपरितोवेष्टनेन निभातिनतोषाभाय
षेमर्थकतेचविवलिते तथा च वेवाविवीत्रुद्धमिसा
दिशीमाघोडशस्वरस्थावीनाम्भांवेष्टनेमंत्रद्वितीयाः
हरस्यात्रापिकंतेध्यमितिफलितार्थः जपदित्यादिनेद
धीकेशोतिमीतोलकस्पोकमंत्रोतेमहनमोस्तारनाराङ्फ
दसाणाय डोडतिचत दशालरमंत्रेमपदित्यर्थः सर्जःशा
लः कनकोपनरः अस्योमप्रयोगनादद्वकनकप
देनामकेसरपरमितिकेचित लहरोगास्तेभागाः पर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ततोऽभिचारपरिहारप्रयोगमाह । अपामार्गसमाद्विना
अपामार्गसमिद्भिरष्टोत्तरशतं कृत्वा पुनर्हुते ततो वह्नि-
त्वा पंचभिर्गव्यैः कृतेन चरुणापि तावद्वत्वा पुनर्हुते ता-
न् तावद्वत्वा शेषके संपादितमाषितचरुं प्राशयेत् सं-
सिद्धोमे संपातः प्रत्यङ्गति करस्पर्शादेवचरुं होमावशि-
ष्टे नेत्र अवशिष्टत्वाभावे चरुप्राशनं न भवति प्राशने
क्रियतिपत्तिकर्म । शिष्टश्चेत् कुत्र विनियोग इत्यपेक्षा-
यां हि प्राशनमुपदिश्यते अवशेषाभावे तादृशाकांक्षा-
या अभावात् प्राशनाभावेऽपि न क्षतिरिति वेत् मेवं सं-
पातेन चरुसंस्कारस्याम्नातत्वात् यावच्चरुं द्रव्यादिति विधि-
दर्शनाच्च अवशेषस्यैवेतच्छेषस्य भोजनस्यापूर्वविधिरे-
व तेन यथा होमावशिष्टं तथा तस्यापि कार्यादिना
यतनीयमेवेति मे तत्त्वं । पूर्वोक्तरोगापहः प्रयोगः उक्तः
स च पूर्वमनुष्ठितः प्रागभावं पालयति पंचगव्यपरिप्लु-
तारस्मादिकस्तु प्रयोगस्तु उत्पत्तौ सत्यां कृतस्तेनाशय-
तीति भेदः । विकल्पो वा तावद्बहुभ्याणां निर्गुणे प्रभवती ना-
मलाभविषये चेदं सर्वं तत्र सुधीभि उक्तानुक्तसर्वोपद्र-
वविषयेणिरितोतात् द्विषयत्वेन त्प्रतियोगिकत्वमेव कृ-
त्यादीनामनप्रयोगमाह । दक्षिणोत्तरगोमयादिना स्वस्य
दक्षिणपक्षे उत्तरतस्त्वापरे च क्रं नव षट्कोणत्रिक-
णिकापीतवर्णाः षट्कोणारकाः तदन्तरालदेशाः कृ-
ष्णः वह्निः परिधि रेखा नेमिपद्वाच्यास्ततो नद्वहिर्व-
ज्ञाकाराः रेखाः कृत्वा कृत्स्नं भूमिरचितं तावत्समुदाय-
रूपं तत्रोत्तरभागगतेन चक्रेण पूर्वोक्तविधिना क्रमेण संप्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९६
श्रा॰
वि ना
१९६
196

स्थाप्य स्नातादिसंस्कारेण संस्कृतेनोपयेनास्पृश्यैः तत्रावाहनादि
पूर्वकं पूर्ववत्सुदर्शनात्मविष्णुपूजां कुर्यात् तेन येद्धाशे
इत्यादिदर्शनात् कुंडस्थंडिलयोर्नोयं होमः किं तु हस्तेमा
मेवतथा दक्षिणभोगगतेवृक्षे सपादोहसेनीसंस्थाप्य
तेनैव कुंडस्यानाभिविलाथया यथोक्तविधिनाग्निसंस्था
प्यहुतायामाग्नेः सर्षपतिलपायसपंचगव्यहुताज्यैकैव
द्रव्यैः प्रत्येकं षट्त्रिंशदधिकशतसंख्यया हुत्वाष्टोत्तर
सहस्रसंख्यया संपूर्णहोमं संपाद्य प्रत्याज्यतिकलशेम
पातं कृत्वा प्रस्थाप्य प्रपाणितेडुलेभ्यः कृत्वा तद्देवैनेक
पिंडं कृत्वा कुंभात् प्रतिपेत् जलान्तरेण स्नानेन देवानाम
मतिना निर्येना निचयानि वस्त्राणि तेषु तेच साध्यकुमा
रिभिरन्तं कुंभाद्दक्षिणेन त्रितो दक्षिणस्थापितान् तत्र तेना
कुंभयाम ध्यभागस्थापयित्वा कुंभाग्निभ्यां साध्यकुमारीर
म ग्रामाद्दहिस्त्रराशिमंडलं कृत्वा तत्र कुमारी संस्थाप्य मराशि
पयित्वा पूर्वोक्तद्रव्यैः पूर्वोक्तसंख्ययैव हुत्वा वरुणस्य च त्वन
दश दिक्षु बलीः कृत्वा मधुरपिकान्नादिना ब्राह्मणान् भोज
यित्वा दक्षिणादानादिभिर्गुरुं संतोष्य कर्म समापयेदि
मानाया हस्तमात्रोत्थापन मिदानीमनुष्ठेयं ग्रन्थवत्तत्र
यत्र विधिदर्शनेन तद्देवतत्स्थानप्रसयात् किं तु वक्त
व्यसाध्यमकलौकरणमेतदत्र संक्रान्तकार्यमिति गीताभेदे
षिकाः शीतात्मेषु नीरा ज्ञानमितिनपवाद्रः यत्नसु॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गपत्रीराजनमित्यर्थं पुरुषाणां नरापेहेति पदार्थादर्शं कृतो
क्तेनचिंत्ये मूलाद्वीराजनमात्रं प्रतीयते न योगपर्येन वा
नाटपार्थकेनेत्रांतरं प्रदर्शितं राशिस्थानानि तेषांतरोक्ता
निदर्शितानामेव यथापूर्वमिति कुंभदालिणभागे त्रिः से
स्थापयत्यर्थः यदुक्तं अग्न्यादिकमपि सर्वे तिपदण्डवट
स्यदक्षिणेभागे इति बलिमंत्रमाह सहस्रेत्यादिना अत्र
यथाविधीतिमेवष्यते व्याकरणोक्तसंधिमनतिक्रम्येति
नदर्थः तथा वनाटशविधिनानमः पदे प्रयुज्यमाने ओ
कारांततनाभ्यापदेन प्रयुज्यमाने विसर्गांततां सिद्धमिति ते
ननमोविश्वगणेभ्यः सर्वशांतिकरेभ्यो बलिं प्रतिगृह्णा
त्वेषांतयेनमः इतिचतुर्विंशाक्षरोयं बलिदानमंत्रः प्र
योगांतरमाह विधायेत्यादिना मंजूषाकारं पंजरं लीर
सेलाणामेकतरकाष्ठेन निर्मीयतस्वगव्येनाप्यंते
स्मिन्स्नानवस्त्रादिभिः गृहं साध्यमनुप्रवेश्य तेषु ष्ठाणोत्ते
सहस्रादिकमंत्रं प्रयाजपेत् पूर्वाग्रष्टदिक्स्व अष्टकं कुंडेषु
स्थंडिलेषु वाग्रष्ट ब्राह्मणद्वारा पूर्वोक्ताष्टद्रव्यैः प्रत्येक
शः पूर्ववत् कल्पितसंख्ययाजुहुयात् यजमानस्वहस्तेनस्व
ब्राह्मणान्यथाशक्ति संतोष्य स्वगृहमपि तेषांघयेत् तेनस
र्वरोगक्रमायुपशमः स्यादित्यर्थः प्रयोगः प्रयोगांतरमा
ह पंचगव्येरित्यादिना नवनाभमंडलं कृतातत्र नवक
लशांतेषु स्थाप्य पंचगव्यतीरहलैकघागास्यतरद्रव्येण
नानाप्रपूर्य नेषुमध्यमंत्रोक्तस्वेष्टदेवतांपरिलोप्य कुंभे
षु अग्न्याद्यावरणदेवतासंपूज्य अष्टोत्तरसहस्रादिमंत्रं
याजप्यामंपानादिस्मृपूर्वोक्ताष्टद्रव्यकरणक होमं कृत्वा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१६
शा
चि ता

197

तन्मंपातेः कलशान्नाभिषिंच्य तदुदकैः साध्यमभिषिंचेत् ते
नग्रहकृत्यादिभिरभिभूतः साध्यः शीघ्रं स्वस्थः स्यादित्य
र्थः प्रयोगांतरमाह भानुवारेत्यादिना भानुवारे पंकेक
लशे सर्वतोभद्रादिमंडले संस्थाप्यावाहनादिपूर्वं तत्रसो
मं सावरणमभ्यर्च्याष्टोत्तरसहस्रादिसंख्यया कलशमु
पस्पृश्य जप्त्वा पूर्वोक्ताष्टद्रव्यैः कश्चित्संख्ययाहुत्वा सं
पाते तत्र कलशोदकेन गर्भिणीं स्नापयेत् तेन सुखप्रस
वः स्यादित्यर्थः प्रयोगांतरमाह सप्तेत्यादि यद्ययं विधिः
सप्तवारपर्यंतं क्रियेत तदा सर्वेऽप्युपद्रवाः शांता भवंति
वाराः सर्वेऽपि भानुवारा एव प्रयोगांतरमाह पंचगव्येत्या
दि हुत्वा ब्रह्मतरुणा पंचगव्यं पचेत् हुतमात्रावशेषेतूना
रयेत् पाकेपि मंत्रजपपूर्वकः पाकानंतरमष्टसहस्रसंख्ये
याजपोद्रष्टव्य इत्यर्थः प्रयोगांतरमाह उच्चेत्यादि उच्चस्था
नगते मीनराशिस्थिते साधुसाधिताब्धूपटलोक्तदिशा
पनमंत्रेणाभिमंत्रित्रिलोहीमुद्राधारितासती कश्चित्फ
लेदयादित्यर्थः स्त्रप्रयोगमाह तरुणीत्यादिना तरुणींस
ख्येयसभपत्राण्यन्वितितेन सप्तसप्तस्वेषु मिलितेषु सप्तमंत्रा
णोः संतीति सप्तसत्रेष्वयोमंत्रपाठपूर्वकं देयास्ततोष्टोत्तर
सहस्रसंख्यया जप्त्वा तेष्वेव कृत्वा संपातं तत्र दत्वा मासायितत
स्त्रैं हत्वा दोषभीयातेन सर्वदुःखपरिहारः स्यादित्यर्थः प्रयो
गांतरमाह पंचेत्यादि पंचगव्यं सहस्रसंख्ययानेन मंत्रेणा
भिमंत्र्य पश्चात्पत्रेषा लाक्षापात्रे विन्यस्य फलपात्रे वा निक्षिप्य मु
खेसमध्यकवचया सहस्रवारलतीयस्य परमस्य वा गर्हे निखि
नेन तेनोपलक्ष्मी संपद्वृद्धिः स्यादित्यर्थः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भस्मप्रयोगमाह पलाशेत्यादिना पंचगव्येन क्षौणीया
त्रेपलाशकुलत्थादि सप्तविंशतिद्रव्याणि प्रत्येकं मंत्रो
च्चारणपूर्वकं प्रतिपूर्वोक्तविधिना संस्कृते वैश्वे
व वह्नौ भस्म यथा भवति तथा पचेत ततो भस्मदेवतास्व
रूपं ध्यात्वा प्रपत्रं पटवाद्यदशललसंख्याभिमंत्रयेत त
न सर्वांगमालेपयेच्छिरस्यपि किंचिल्लिपेत्तेन क्रमा
दिशांतिः शत्रुनाशः पापनाशो वश्यतादिसिद्धिः गर्भि
णीबालादीनां विशेषतो रक्षा भवतीत्यर्थः पलाशत्वक
१ अश्वत्थत्वग्वरत्त्वग्वटाश्वत्थानारः क्षीरवृक्षास्तेषां त्वचश्च
तस्रः ५ महायज्ञे श्रीखंडं चंदनं ६ पुरं गुग्गुलं ७ कुंकुमं
घुसृणं ८ यामिनी हरिद्रा ९ कुष्ठं कूठ इति प्रसिद्धं १० वि
ल्व बिल्वफलं तत्र वा ११ अपामार्गः १२ सर्षपाः १३ तिलाः १४
दूर्वा १५ यवाः १६ सहदेवी १७ तुलसीयुगले हरितुलसी
१८ कृष्णतुलसी च १९ लक्ष्मीपूर्वोक्तलताविशेषः २० गो
रोचना २१ पद्मं २२ बिल्वपंचयोत्मकपत्रपुष्पफलमूला
त्मकं पंचांगं ग्राह्यमिति सांप्रदायिकाः २३ वचा २४ गोमयं
२५ विष्णुक्रांता २६ अर्कत्वक् २७ इति सप्तविंशतिद्रव्याणि
पाकोपि मंत्रजपपूर्वकं एवानुष्ठेयः कश्यपादिकाद्देवस
कलरक्षार्थं प्रसिद्धतममस्याः रक्षायाः पंचगव्यघृतमाह
मुस्तेत्यादिना वह्निश्चित्रकः यष्टीमष्टीमधु क्षुद्रावास
कः दार्वी दारुहरिद्रा रोहिणी कटुकी फलत्रयं हरीत
की बिभीतकामलकानि यष्ट्यासामेवैद्यकप्रसिद्धकथि
तप्रकारेण प्रस्थमात्रं गृहीत्वा तकल्कं कललेह्यपादादिकमि
त्रकानां कुडवमात्रं कल्याः पंचगव्यानि प्रत्येकं गृहीत्वा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९८
श्री
विता
१९८
198

मानिष्पद्यमानानीति यावत् यावत्संख्यं तेनाहुतमात्रं प्रस्थ
मितमवशिष्यते तावत्संख्यं तेन पाकं कृत्वा तारयेत् ततो ज
पहोमाभ्यां पूर्ववदनुष्ठिताभ्यां संपातेन च समापितमि
दं यन्त्रं भुक्तेनापि तेनैकफलाभ्यामकं स्यादिति प्रयत्नः
कार्यः आपन्निवारणयन्त्रमाह तेनानिमादिना षट्कोणं
कृत्वा तत्र कर्णिकायां कोणेषु च क्रमेण तेनान्तकाराना
लिख्य मध्यस्थवकारस्यान्तः प्रणवं तन्मध्ये साध्यादिनाम
लिखित्वा षट्कोणे लिखितठकाराणामन्तः महाद्विषड्वर्णान्
लिखेदिति श्वासज्वरयोस्तस्याधारणेन नाशकमेतत् चक्रं
श्वासज्वरापहमिति नारायणीये दर्शनात् यन्त्रान्तरमाह ष
डिति षट्कोणं तद्वहिर्वृत्तं कृत्वा मध्ये साध्यादिनामसहितं
प्रणवं षट्कोणेषु वशिष्टषट् वर्णानालिख्य संपिण्डगमन्त्रा
नाचक्राय स्वाहा हृदयाय नमः इत्यादीनालिखेत् ततो जप
होमाभ्यां संपातेन च समापितमिदं रक्षार्थमनेन स्थापयेत्तेन सर्व
थिः स्यादिति तः प्रजप्तमिमन्त्रप्रशस्तेन पूर्वोपस्थिताष्टोत्तरस
हस्रसंख्याकतद्रूपः एकबीजपप्रदर्शितः तेऽत्रान्तरेऽव मे
लिखेत् कनकेऽरण्यके ताम्रके वा पाषाणे वा विधिवदभि
जप्याभिसंस्थापितेन तद्भक्तेऽवारणहरिद्रभयध्वंसिरक्षाकरं वे
ति यन्त्रान्तरमाह नारसिंह्यादिना षट्कोणं लिखित्वा तत्क
र्णिकायां ठकारं लिखित्वान्तरं तः प्रणवं तदन्तः साध्यादिना
मलिखित्वा षट्कोणेषु वशिष्टषट् वर्णान् संपिष्टगमन्त्रान्त
ठरिति मिन्नं तेन परिधाय ऽष्टदलकमलेषु केकशः बोर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शान्तरमंत्रं वक्ष्यमाणं लिखेत् तद्बहिर्भूपुरं लिखित्वा जपेदो
मसेणानैः संसाध्यितं सद्योक्तं केंठादिना ध्ट्यमसक्रफलप्र
देसद्दिमर्थः यंत्रांतरमाह मध्ये इत्यादिना षट्कोणेषु
ताभैवद्याष्टदलकेसरकमलं तदुपरि हृन्नसंवद्वसके
सरषोडशदलकमलं तत्पद्मके कपंक्त्यावकाश हन्नचत्व
ष्टयेन वीथीत्रयं ततश्चतुरस्रं मायामस्वशाखाग्रां संलिखे
त्वा कर्णिकायां साध्यादिनाम सहितं प्रणवं षट्कोणेषु
णेत्रवर्णेन अष्टकेसरेषु हंष्ट्शो ह्रदंष्ट्रशः स्वराने अष्टपत्रे
षु श्रीनारायणाष्टार्णां षोडशपत्रे केसरेषु द्विशो द्विशः कादि
सांतद्वात्रिंशद्वर्णान् षोडशपत्रेषु वक्ष्यमाणं मंत्रं षोडश
शा वर्णान् लिखेद् देवदत्तस्य रक्षां कुरु कुरु विलिखेदवस्करूपय
तस्य नाम तेन मध्ये मध्येषु लाभ्यामवशिष्टाभ्यां दलवर्णा
भ्यां चष्टमां वीथीमापूर्य अकारोकारमकाररूपवर्णत्र
यघटितं तया त्रिपदवाच्येन तारेति पाठे तद्वाच्येन प्रण
वेन द्वितीयां वीथीमापूर्य पाशांकुशाभ्यां क्रमशो लिखि
ताभ्यां तृतीयां तामापूरयेत् किंजल्केरमंत्रवीतमिमतु
घंगः एकेनारेण केवलेन द्वितीयपाशांकुशाभ्यामनुवि
ताभ्यामिति वेष्टनद्वयमेव केद्विवचनं षोडशांतरमंत्रमु
पदर्शयति तारमित्यादिना ओं नमो भगवते महासुदर्श
नाय हुं फट् इति षोडशान्तरो यं मंत्रः अयमपि स्वतंत्रो मंत्रः प
नश्चर्यादि पूजाप्रयोगान्तं सर्वं पूर्ववत् यंत्रान्तरमन्त्रमुक्तं
तंत्रांतरे षट्कोणे च क्रमाल्लिखेत् स्वरेषु मदर्शने अष्ट
रे पंचके वा हि दलेषु षष्ठांतरं परं तद्वहिर्द्वादशारे स्याल्लि
खेद्द्वादशान्तरं षोडशारे ततः पश्चान्मूलमंत्रं समालिखेत्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१९
श
चिता
२९९
199

कामबीजेन परितो वेष्टयेद्यंत्रमुत्तमं महासुदर्शनेनाथ वे
ष्टयेद्देशिकोत्तमः तारं नमो भगवते महासुदर्शनाय च
महाचक्राय च महाज्वालाय दीप्तरूपाय सर्वतो रक्षसु
ग्मं च महाबलसमेत हिठः मध्ये साध्यं समालिख्य प्रणव
स्पोदरे मते सर्वसिद्धिप्रदं यंत्रमिति देवो ब्रवीत्स्वयमिति ष
ट्कोणक कायामध्ये प्रणवेन तदंतः साध्यं षट्कोणेषु सुदर्श
नमंत्रस्य षट्वर्णान् तद्बहिः स्थिताष्टदलेषु नारायणाष्टा
र्णं तद्बाह्ये लिखित्वा तद्बाह्ये द्वादशदले वासुदेवद्वादशार्णं पूर्वोक्ते
तद्बहिः षोडशदले प्रणवेन मूलमंत्रं लिखित्वा तद्बाह्ये का
मबीजेन वेष्टयित्वा तद्बाह्ये ॐ नमो भगवते महासुदर्शनाय
महाचक्राय महाज्वालाय दीप्तरूपाय सर्वतो रक्ष रक्ष महा
बलाय स्वाहेति द्विचत्वारिंशदर्णेन वेष्टयेदिति यंत्रं पूर्वव
त्साधितं सर्वसिद्धिप्रदं भवतीत्यर्थः समकोष्ठकयंत्रान्तर
माह रेखा वितिर्यग्मास्थिता पूर्वापरायताश्चाष्टरेखामध्यमध्ये
महावकाशादीर्घाश्च कृत्वा प्रथमरेखाग्रे स्वतुर्यान्तरेखाग्रेण सं
मेलपुनस्तृतीयरेखाग्रान्तस्वतुर्यभूतषष्ठरेखाग्रमाबध्य पुनः
धं वमेरेखाग्रादष्टमरेखाग्रमाबध्य पश्चिमतोपि प्रथमरस्ती
धपंचमरेखाग्रान्तिमस्वस्वतुर्यरेखाग्रेणावध्य केवलं द्वितीयस
प्तमरेखे वशिष्यते तत्रापि द्वितीयरेखायाः पूर्वाग्रमपि स्वतप
वारभ्योत्तरतो नीतानामस्वपश्चिमाग्रेणावध्येत सप्तमरेखापूर्वाग्र
मपि स्वतपवारभ्य दक्षिणतो नीतानामस्वपश्चिमाग्रेणावध्येदिति सर्थः
ग्रुलिशास्यावर्तनीयं ग्रुलिपदं पकोत्रिपरं त्रपरं च ततः परं तथा
चतुर्वे प्रथमतश्च तदर्थेन तत्तस्तोयारनीपावतदर्थे च तदर्थे रेखा
ग्रमिति लभ्यते इति बोध्यं पञ्चपञ्चावर्त्यां स्मृतिशास्त्रसिद्धिशि
ष्टार्थः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तथाच प्रथमादिरेखातः स्वस्वतृतीयरेखाग्रेण सह प्र
थमादिरेखाग्रं वध्नीयादित्यर्थः एवं सति नवापि रेखा
परिलिख्यन्ते इत्याहुः अमेनु पुनरिति शङ्कितिचतुःपञ्च
परेन्तत्र विधिभूतां प्रथमादिरेखामवगणय्य तथाच
स्वतः पंचम्याः पंचम्यारेखायाः बन्धनमग्रावच्छेदेन कार्य
मित्याहुः तत्र सर्वतो मध्यभूते चतुर्थकोष्ठसमाप्तेच
क्रमं तु स्वदर्शनषट्कोत्तरमंत्रविदर्भितसाध्यनामवर्णा
सर्वमपि लिखेत् प्रथमकोष्ठपंक्तौ नारायणाष्टा
क्षरमंत्रविदर्भितस्थाने हृषीकेशेति वक्ष्यमाणमंत्रैकपा
दं द्वितीयकोष्ठे तादृशमेव द्वितीयपादं लिखेत् तृतीय
पंचमपंक्तिद्वयेप्याहुरमायप्याव ततो नारायणाष्टाक्षरमं
त्रविदर्भितस्वदर्शनषट्कोत्तरमंत्रं पूर्ववद्भवेनमालि
खेत् षष्ठसप्तमपंक्त्योः पुनर्नारायणाष्टाक्षरविदर्भिते
स्थाने हृषीकेशमादिमंत्रतृतीयचतुर्थात्मकपादद्व
यं क्रमेण लिखेत् इति हृत्कोष्ठमुद्रीकारः चक्रमनुपदं
त्रिष्टुपिमालरयरमेवेति केचित् यथावदिमनेत्र
तीयपंचमपंक्तौ नारायणाष्टाक्षरविदर्भितस्वदर्शन
मंत्रं लिखेन्नोपदिश्यते पितस्साध्य चक्रमंत्रस्येतिप
दार्थादर्शकृतः पूर्वोक्तसंग्रहपद्येतरपदानां स्वारस्य
नवक्ष्यमाणार्थसंग्रहे इति सर्वजनसिद्धं तदिदं साध्य
नामाग्रेवक्ष्यं पूर्वं तत्राष्टार्णविदर्भितत्वमितिपदार्थाद
र्शमतमत्र न सम्यक् एकमेवचक्रमत्र परमेकत्र षो
डशार्णमपरत्र समार्णकं त्रूणादिति विभिन्नमेव द
र्शके हृत्कोष्ठसद्दीकारमतमत्र न सम्यक् चक्रमेवरति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१९
शा
चिंता
२
200

वदताषोडशाक्षरमंत्रस्यैव वक्ष्यमंत्रत्वमुक्तमिति केचित्तन्न
तेमूलस्यास्यासंभवति तस्मात्सर्वत्र षोडशाक्षरमंत्रप
व ग्राह्यः मूलस्वारस्यात् इयांस्तु भेदो यत्तस्यैवास्याभ्युक्ते
तृतीयपंचमकोष्ठयोस्त्वष्टाक्षरविदर्भितं तदालेख्य य
थावदित्यस्याष्टार्णविदर्भितमित्यर्थकत्वादिति तु प्रति
स्थाने इमादिमंत्रमुपदिशति स्थाने इमादिना स्वरूप
परमेवेदंस्तत्तेजोप्ययंमंत्रः पादैश्चतुर्भिः सर्वैश्चपंचांग
मिहकीर्तितं अग्निर्मूर्द्धा चक्षुषी चन्द्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे वा
ग्विवृताश्च वेदाः वायुः प्राणो हृदयं विश्वमस्य पद्भ्यां पृथिवी ह्येष स
र्वभूतांतरात्मेति ध्याने दशलक्षं जपश्चास्य पुरश्चरणक
र्मणा सर्वपापक्षयः सर्वशांतिः सर्वग्रहार्तिहृत् सर्व
रैश्वर्यमिति च फलमुक्तं पुराणेनेरिति यंत्रधारणेनायु
लिकीकृतमतताभिवीतेकृत्वा कृतप्राणप्रतिष्ठाजप
होमसंपातसाधितेकृत्वा स्वर्णादिमंद्रेकेलिमानुष्ठेय
मितिसर्वयंत्रसाधारणं यस्यैवानमस्तीसतीयण
वेतीमानाथितेमापतिर्नामप्रमतिधीतिपथकुलभःकृ
र्मचत्तोजन्मभूः सपापं कृतवीर्योवाच्युतपरस्वाराणमि
वाभूत्तत्तेमूर्तिमगान्मैरे ⁘ इ पटलः शारदार्थचिंतामणौ ⁘
अथपुरुषोत्तमनमादिमंत्रमुद्दिधीर्षुः श्रोत
प्रवृत्तिसिद्ध्यर्थमिष्टसाधनत्वप्रतिपादनपूर्वकंशिष्या
णांविषयांतरमनोविक्षेपरलक्षणावधानसिद्धये प्रतिजा
नीते अथेत्यादि श्रीविष्णुमंत्रनिरूपणेन विसृत्वमामाम
पमेवमंत्रत्वेनेतत्स्मरणेनेरमित्यर्थः श्रीपुरुषोत्तम
मेदवताकेनेनदमेदोपचारात् श्रीपुरुषोत्तमत्वेनमंत्रो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कीर्त्तनं श्रीपुरुषाश्रीमंतः पुरुषा उत्तमा उत्कृष्टतमाये
नयदुपास्यन्ते यत्ति वा तदर्थः श्रीपुरुषोत्तमस्य जगतामा
दिदेवेन देवतात्वकथनावसरे प्रतिपादनादत्रापि जगन्म
ललोक्तिः तथा च जगतामादिः श्रीपुरुषोत्तमो देवतेत्य
वसेयादिवाक्यप्रयोगे उक्तत्वान्न श्रीपुरुषोत्तमदेवते
स्यतावस्यात्र मुक्तत्वं अत एव कामेश्वरीबीजेनायं विसृष्टे
वस्य ऋक्वर्त्ती पादिष्य इति संहितादिमूलावलंबनेन श्रीका
मेश्वरीबीजेनो विसृष्टस्य ऋक्वर्त्ती देवतेति प्रयोगकापीष्यास
दमः पद्धति ग्रंथकारा अभ्युपगच्छन्ति तस्य नैवेवं मुनिशे
षणस्यापि दिव्यतेजस्कत्वादेकुतो न मस्तुत्वं : विशेषणी
यास्य मंत्रस्य दत्तात्रेयः प्रोक्तो दिव्यतेजा मुनिश्चेति तत्संहि
तायामेव तथा विशेषणस्य मुनेः श्रवणादिति वाच्यं इहया
मतो हि नामरक्ववचस्तवराजादिषु केवलस्यैव मुनेरुपदेशा
देकत्र तदुपदेशः स्त्वसार्थको न प्रयोगाभिनिवेशनामर्थ्य
कः अस्य याबकृवर्त्ति विसृष्टेन देवतायां इव दिव्यतेजस्क
त्वेन मुनेरणुत्वं : सर्वत्रादि पित्तेति निर्णीतेशकात्र
इदं तत्त्वं अस्य मंत्रस्य सामादिनेव प्रकारेण ऋष्यादिप्रयो
गवाक्ये उक्तत्वान्न तस्य श्रीपुरुषोत्तममंत्रस्य सामादि प्रकारे
ण पुरुषोत्तमदेवताकत्वलक्षणपुरुषोत्तमसंबंधित्व
स्येत एवावगतो अग्रे देवताकथने वैयर्थ्यप्रसक्तेः अ
त एव विशेषणीयास्य मंत्रस्य स्वभगवता निर्दिष्टं एव
ममायं मंत्रेषु पि दृष्टव्यं भुक्तिमुक्तिः तत्रैकैकस्यापि कर्षण
शेषेण अनापासेन वदाय के अत एव गोपितं अनधिका
रिणोपासितादस्मादपि फलादर्शनान्नैतस्य वा नाश्रद्धा विहे

दःस्थादिमनतपिकारिणामेनत्स्यात्रिवैधुर्यसिद्ध्यर्थकोयंवैस्न
वानांगोपनायास्मेनन्नमुख्याद्यादिफलमस्येशोमाभूदितिहे
षेणमहात्मनोविशेषेणवैस्नवानामेवंहेष्यसंभवात्ता
वेमादिनिरुक्तार्थकशेषस्वरूपपरं इत्थंच ॐ ह्रीं श्रीन
मःशुकशोतमा प्रतिरूपलक्ष्मीनिवासस्मिकलजगत्क्षोभ
णसर्वस्त्रीहृदयविदारणत्रिभुवनमेनोन्मादकरसुरासु
रनरमनुजसुंदरीजनमनांसितापयतापयतापयदीप
यदीपयशोषयशोषयमारयमारयस्तंभयस्तंभयमो
हयमोहय द्रावयद्रावयआकर्षयआकर्षयममसर्वप
रमसुभगासर्वसौभाग्यकरसर्वकामप्रदामुकेहनहनच
क्रेणगदयाखड्गेनसर्वबाणैर्भिंदिभिंदिपाशेनकहकट
अंकुशेनताडयताडयतरुकिंतिष्ठसितावद्यावत्समीहि
तंमेसिद्धंभवतिहुंफट्नमः इतिमंत्रः पर्यवस्यतिमत्र
पुरुषोत्तमेमस्याप्रतिरूपेअनेनसवर्णदीर्घः प्रदेशस्था
मुकेअनेननचतथा अमत्राख्यातपदेषुक्वापिसंधिनोक्ति
समीहितमितिसिद्धमितिचमंत्रेनपुंसकलिंगकंप्रयुक्तमा
तंइतरस्मैमंत्रुद्यंते अमुकमितिसाध्यनामपरंभवती
तितत्रामवर्णानांसंख्यायाअनियमात्स्थापकामुकेति
वर्णानामेवंसंख्यात्रमंत्रेप्रतिभात्यतएवद्विशतातालस्सेषु
तःप्रोक्तःकेशववेणोक्तः परंतसाध्यवर्णाःस्वयमूह्नीया
इत्यभिप्रायद्विशतोत्तरसंपुतोयमनुःप्रोक्तमूलकेना पक्षता
स्थलातरेमेकशेषणदेवीशणावरूपशाक्तिवीजमध्यत्रविव
लितमितिपरार्थ्योदर्शीकृतोलैः पददीपिकटीकुशेनेमेवंसंधिः
अमत्रनकापिसाधितिरहर्षदीपिकाकेनोकंतडभयमपिद्वि
शतात्तरइति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मूलविरुद्धं एकवर्णत्वद्विहृस्वयोः क्रमेणामतद्वयेप्रस
क्तेः अंकुशे सत्त्वेव संधिर्नास्तेत्यत्र प्रमाणगवेषणापत्ति
द्वितीयमते पिका अस्याद्विशताक्षरमंत्रस्य जैमिनिः ऋषिः
अमितेछन्दः जगतामादिः श्रीपुरुषोत्तमो देवता प्रणवी
जेङ्कं शक्तिः स्वेष्टसिद्ध्यर्थे विनियोगः षडंगमंत्रानुद्धरति
पुरुषोत्तमेत्यादिना शिखामंत्रे अंगजेश्वरस्य मन्मथात्त
मेनसहस्रंपिः मन्मथवर्णानुक्त्वा तदनुवदेत्तमोंगजे
वर्णानितिते अत्रा तैरेववनेत टीकाकारैर्लक्ष्याख्यामोतना
न अस्य मंत्रे हृदयेति पदद्वयमपि स्वरूपपरं तारायाः फ
ट्नमोतिकाख्यामी सर्वैरपि षडंगमंत्राः प्रत्येकं वोध्याः त
त्रनेत्रास्त्रयोः पूर्वापरीभावस्यापरसकलमंत्रसिद्धस्यात्रा
एवादमाह नेत्रोत्रा इति न किमस्त्रस्यस्यागपवादत्रस्त्रीका
यौविशेषवचनाद्वनेत्रं तत्रपरित्यज्जेदिमस्यापवादाभाव
ष्यतीत्याशंकायामाह षडंगमंत्रा इति तथाचैते सर्वप्र
नतस्यागोपितविशेषवचनाभावोपर्य्यमात्रे नेत्रास्त्रमं
त्रयोस्सत्यनेइतिभावः एतेन एतद्दृष्टान्तेनान्यत्रापि नेत्रों
नन्वकथनस्थलेस्वसमावेशाकरणं पदार्थादर्शीकृतेना
साहसमूलकमेवेति ध्वनितं षडंगमंत्रा इति पदस्यतत्रा
भावात् एतदभावेपि अस्य मंत्रग्रहणप्रकृते नेत्रोत्तास्त्र
गमंत्राः इत्येवोक्ते त षडिति व्यर्थोपादानकं स्यात् इति
परमरहस्यं ॐ पुरुषोत्तमत्रिभुवनमनोन्मादकर ह्रूं फ
ट् नमः हृदयाय नमः ॐ सकलजगत्क्षोभणलक्ष्मीदपि
त ह्रूं फट् नमः शिरसे स्वाहा ॐ मन्मथोत्तमांगजेकाम
दायिनि ह्रूं फट् नमः शिखायै वषट् ॐ परमसम्भ्रमसर्वसौ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
श.
वि. तं.
२.२
202

भाग्यकरं ह्रं फट् नमः कवचाय हुं ॐ सुन्दर सुन्दर मनुजसं
दर्शी हृदयविदारण सर्वस्त्रहरण परमसर्वकामिक ह्रन ह्र
ह्रन हृदयं वंधनान्मिश्राकर्षय आकर्षय महाबल ह्रं फट्
नमः शिखाय फट् ॐ त्रिभुवनेश्वर सर्वजनमनांसि हन ह
न दारय दारय मे वशमानय ह्रं फट् नमः नेत्राय वौषट् अ
वेत्तवा क्रमेणाष्टाविंशति त्रयोविंशति द्वाविंशति त्रयोविं
शति [illegible] षट्कोनत्रिंशदक्षराः षडंगमन्त्राः एतैरंगमन्त्रैः स
कलं त्रैलोक्यमोहनं हृषीकेशप्रतिरूपमनथ सर्व
सौख्यं याय कर्षणं आगच्छागच्छ नमः इति च तस्मिन् श
णकमंत्रेण व्यापकन्यासं कुर्यात् ततो दक्षिणकरे शंखचक्र
गदा कुशानो वामकरे शारिवशार्ङ्ग मुशलशंखनामस्व
मुद्रा प्रदर्शनपूर्वकं वक्ष्यमाणस्वस्वमंत्रेणासासोनुष्ठेयः
नमुद्राश्रोक्तास्तत्रान्तरा वाममुष्टितरंगुष्ठ दक्षिणसरला
गुलिः वामांगुष्ठः स्पृशेदयोजितादक्षिणादर मुष्टिः शं
खमुद्रा चक्रमुद्रा गुलिकरः स्मृतः प्रसारितांगुलीहस्तो
मितितो वामस्यादरिः मध्यमा धीसवक्रत्वे मुद्रा स्यादंकु
शाभिधा तर्जनी मध्यमा योगः पाशो विहृतमध्यकमष्टि
गदा पि मुशलं मुद्रा पुष्कमितीरितमिति दक्षिणांगुष्ठगर्भी
खमुद्रा वाम हस्तमुष्टिः शार्ङ्ग मुद्रा कुइद प्रसारितांगुलिर्द
क्षिणकरः खङ्ग मुद्रा वितत प्रसारितांगुली उभौ हस्तौ पवि
वामस्यसिवं पोषं कंगुलियोजितौ वज्र मुद्रा दक्षिणमध्य
मासरला नाभिकात तर्जनी सौवकै कशा मुद्राव किंतमत्र
वकितांगुष्ठयोगी मेपाशमुद्रा मशलगरे मुष्टि ह्रपे हस्तार्थः
लीरेसादिनाशुधिवानेतरंजीरसमुद्दरस्तहीपाङ्गुलोध्यानम
लाममंत्रपकन्यासनन्तरमहालिङ्गामनरव्याख्यातं
विद्यागकरुस्यन् ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पीठदेवतापूजास्थापिकानर्चयेदित्युक्ते कमलाद्विभुजा
इत्यनेनाऽलिंगनं वामेन पद्मं बिभर्ति सा तु वामकरेणापी
नोऽस्मिंश्छन्नोपाणिनापतिमितिनिर्णीतरोक्तेः केवलेक
णोद्दिष्टपद्मानामुक्तौ दक्षिणेनाग्रमेवोपादीयते इति तत्रापरि
भाषैव वामेषु द्वौ द्विबाणेशार्ङ्गचक्रगदाः दक्षिणेषु द्वौ
दिव्यंकुशमुशलावज्रचक्राणि पद्मपुष्पजातीपुष्पप
वात्मकद्रव्यत्रयेण प्रोक्ते जपदशांशाहूपायुतचतुष्ट
यसंख्येयावाज्रहोमः अत्र पूजासामग्री घटकपुष्पादिस
कलवस्तु प्रोक्तेनागमपद्धेविविनियोज्यानापरामंत्रस्याह
अर्चयित्युत्रिसादिना त्रैलोक्यमोहनाय विद्महे स्मरायधी
महि तन्नो विष्णुः प्रचोदयादिति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री
प्रोक्ता प्रोक्ते नारायणाष्टाक्षरोक्ते पतिराजाय स्वाहेति स
मानतो स्यग्रासनमंत्रः प्रकीर्तितः प्रकर्षेणायुक्तत्वेन न
कीर्तितः गरुडपदवाच्य भगवदासनं तत्स्थ काशकमंत्र
एव तत्पूजा यो युग्मस्ते व्यापकेन व्यापकत्वेन नमस्यते याय
दिष्टं नवो त्रैलोक्यमोहनेत्यादिमंत्रेणापत स्यावाहने पूज
नेवान्वयः तथा च तेनैवावाहनं आसनादिसकलोपचा
रार्पणमपि तेनैव स्यात्: यदुक्तं आवाहनविसर्गौ तु पू
क्तौ ये पूर्वं सूरिभिरिति भगवतो गंधादितत्पुष्पांतपूजां
कृत्वा भगवद्वामोरुस्थितकमलापूजा कर्तव्या इदानीं तो
तो कमलामपि पुष्टा समर्पयेदावरणानि भूयइतिदर्शना
दिति केन मंत्रेण तत्पूजेत्यपेक्षायां कोऽसौ मातृबीजयुक्त
इति भृग्वादिसादिना लांतोवः तथा च श्रीं कमलायै नमः
इति मंत्रेण तत्पूजा कर्तव्येति पर्यवसितार्थः कृतस्यानेदं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१
श्री
विना
२·३
203

या: पूजानुष्ठेया कदाचेमेपेतासामाह कर्णिकायामेवसा
दावीति श्रीदेव्यंगादिपूजातः पूर्वं अंगपूजानविधानेन
पूर्वोक्तेन केसरेषु गणपूजास्यादिमादिरूपेण एतेन
यद्यपि कर्णिकायामेवांगपूजोक्ता मूलकृता तथापि कर्-
णिकासंनिधिदेशलक्षणायां केसरेष्वेवांगपूजानुष्ठेयेति
रूपकौमुदीग्रंथः प्रदर्शितः मूलतः कर्णिकायामंगपूजा
यापवालाभात् लाभे वा कथानुपपमालक्षणा स्वीक्रियते
न जानीमः पूर्वापरग्रंथाविरोधापमानयेतिचेत् एवं
तर्हि नेत्रांतपलमासममपि किं न रूपयसि केसरेष्वादिचेत्
दिलरूपयादिवर्मान्तानीमादिप्रामाणिकविरोधापमात
येतिचेत् प्रामाणिकग्रंथेलक्षणापत्या किं न बिभेषि श्री
वत्सकौस्तुभौ वक्षसि वनमालां गले तु वोदोपीतवस्त्रादि
कमभ्यर्च्यमितीदमपि कर्णिकायामेव फलतः सिद्धमिति
यदुक्तं श्रीवत्सकौस्तुभौ विहाय नूतनस्योपरि वक्षसि व
नमालां गले चान्यत पीतवस्त्रादि पूजयेदिति ततः केसरे
ष्वंगपूजां विधाय दलेषु तस्या याः पूर्वमुक्ता अष्टशक्तयः
पूज्याः इति तासां बीजान्याह ह्रसेमादिना ह्रस्वत्रयं अइउऋ
वाग्भवतारः सर्गो विसर्गः षोडशान्तमस्वरः एतदतिरिक्तस्वर
शुक्रः पूर्वोक्तो देवीबीजमेव क्रमेण तासां बीजं तेन सोऽलं लक्ष्य
नमः स्त्रीसरस्वत्यै नमः इत्यादिः प्रयोगो लभ्यते ततो दलाग्रे
षु शांकोदयः पूजनीयाः शार्ङ्गिणपतानि अस्त्राणि स्वमुद्राभिः
सहदलाग्रेषु स्वमनुभिर्यजेदिति चान्वयः अपरं तेषां कोना
मपरं तेषां सवलितानीकामंत्राणां नेत्रापारदानेकिंतेनन्मात्रो
कानामेवेतिमूचपितं कर्णात इति प्रतिज्ञा जलवराय स्वाहेति
समालरः शं खमेवः पदाधोदर्भं कृतम्न जलवरेतिमहाजलवरपरं ठद्वय
मिदं वर्मास्त्रयोः॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सर्वमुद्धारणसूचकं मनुरीरितः इदं पांचजन्यायनमः इ
त्यस्मिन्प्रयोगसूचके तेन ॐ महाजलचराय हुं फट् स्वा
हा पांचजन्याय नमः इति शाखमंत्रः पर्यवसन्नः स मंत्रः
नन्वेवं वक्तव्यं ठद्वयादिपदानां तादृशपदसूचकत्वावि
नानिषिद्धलक्षणेन कथमपि न संभवति नन्वांतरैकवा
क्यतां ये निषिद्धापि लक्षणा स्वीकार्यैवेति चेन्न एवं न हि मं
त्राणां विकल्पकल्पवल्लभ्येन निषिद्धलक्षणादिभिः सर्वे
षामेव मंत्राणामेकमंत्रप्रतिपादकतया पावकेशकल्पनात्
तारः कामो महाजलचराय हुं फट् स्वाहेति पांचजन्याय
हृन्मनुः शंखस्य विंशत्यर्णोऽस्य इति तंत्रांतरैकवाक्यतया
कामबीजांतर्भावे कृतेऽस्य विशेषः किंच एतन्मंत्रमात्रोद्धृत
मंत्राणां पूजादावनुपयोगे तदुद्धारग्रंथ एव सर्वोऽप्यर्थोऽ
स्पृहार्थकः स्यात् पूजामंत्रत्वाभावात् एवं पूजामंत्राक्ष
रांतर्गतमप्यसंगतं स्यात् न त्वेतन्मूलतया श्रीभगवद्वचना
दर्शनात् तंत्रांतरानुसरणं क्रियत इति चेन्न एवं तर्हि निर्मू
लमेवायमुद्धार इति स्पष्टं कथय विना तादृशं तंत्रदर्शन
मवतारकसांप्रदायिकशिरोमणिनाचार्येणानेन संलिखि
तेऽभविष्यतीति चेन्न एवं तर्हि तदुद्धृतमंत्रा एव समुपादे
या न तंत्रांतरस्थिता इति अत एवास्य मंत्रोद्धारः स्पष्ट एवे
ति सूक्ष्मार्थदीपिकाकृतः कौमुदीकारा व्याहरन्तीति वस्तुत
स्तु गौतमतंत्रे सर्वेषामप्यमीषां मंत्राणां मूलोक्तसमानानु
पूर्वीकमेवोद्धारः प्रसक्तमुपलभ्यत एवेति न किंचिदेतत्
शार्ङ्गायमस्त्रायास्मा इति नवाक्षरः शार्ङ्गमंत्रः सुदर्शन
महाचक्रराजदह दह सर्वदुष्टभयं कुरु कुरु छिंद छिंद ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२
पु
विता
२०४
104

विदारय विदारय परमंत्रान् ग्रस ग्रस भक्षय भक्षय त्रासय
त्रासयं हुं फट् फट् चक्राय नमः इति पंचषष्ट्यक्षरश्चक्रमंत्रः
छिंद कंटक युग्मं इष्ट्वा इति पाठे वक्ष्यति सा छिंद छिंद कंट
कं इति द्वादशाक्षरो मंत्रः छिंद छिंद युग्मं हुं मादि वै वषा
ठः सा ध्रीं इति पद्यार्था दशानु सेवेण ब्रह्मादि हुं फट् स्वाहा
पदं वक्ष्यति सा छिंद छिंद हुं फट् स्वाहा इति द्वादशाक्षरः वक्ष्य
मंत्रः कौमोदकी परः कौमोदकी विषयकः प्रिय इति पाठेऽ
प्यगाव कौमोदकी परश्च ततः कौमोदकेन नमः इति षडक्ष
र परकं तंत्र मंत्रे कथमपि तावगते शङ्कते अथ ध्याडे
नेतत्र मम साधुत भिन्नादि कथनं विना पितादृशार्थलाभेम
त्रापि तथा कथनं व्यर्थमापद्येत तथा च कौमोदकि महा
बले सर्वासुरान्तकि प्रसीद प्रसीद हुं फट् स्वाहा इति च त्रिं
शाक्षरः कौमोदकी मंत्रः अंकुशाकरं के द्वेति समाक्षरो
मंत्रः संवर्तक मुशलायाय पाशाय हुं फट् स्वाहा इति सप्तद
शाक्षरो मुशलमंत्रः पाश वेपवे पश्चाकर्षय पश्चाकर्षय स्वा
हा इति षोडशाक्षरः पाशमंत्रः प्रयोगानाह ह्यादीमादिना
कं वीरवृष्णैः प्रभुपुत्र पितामहस्सु प्रसूनैः कुसुदैर्योद्धोम
रसहस्रं मध्यपानं हो निनतस्य मासमध्ये वशगा नरपाः स्या
स्यानेसा व्यनाम च तिपं मंत्रं जपेत् होमोपि तथैव कार्यः
म पुष्टिरसध्यैः मासोहोम काल इति कश्चित् अथ मुकेतिपद
श्रीकरमंत्रमाह उत्तिष्ठेत्यादिना कोपीशकः हुताशनःरः
तथा च उत्तिष्ठ श्रीकर स्वाहेत्यष्टाक्षरोयं मंत्रः वामो वामदे
वः अक्षिर स्या वामदेव इति नेत्रान्तरं सं यादान् उ वीजे स्था
हा प्राकृति: विसर्गः म विन्दु कृदिनो बीजे शक्तिः शिरो स्या विन्ने

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यस्मिन्नित्येतदुत्तरदर्शनात् भीष्मयभीष्मयहृं हृदयायन
मः ज्रां सप्तज्रांसयहृं शिरसे स्वाहा ब्रमर्द्दयब्रमर्द्दयहुं
शिखायै वौषट् प्रध्वंसयप्रध्वंसयहुं कवचाय हुं अस्त्रा
य फट् इति पंचांगमंत्राः मूर्द्धनि नेत्रद्वये कंठे हृदये रदा
धोरुजंघायां पादद्वयात्मकाष्टस्थानेषु क्रमादष्टवर्णानां
न्यासः नेत्रादिष्वेतेषु क्रमशो मंत्रानन्तमंत्राक्षरस्यैकैकस्य वा
न्यासान्यास इति पूर्वोक्तेन विन्यसेत् मुखबाहूरुपादेषु
ब्राह्मणो स्यमादि वैदिकमंत्रस्य पादान् एकैकशो विन्य
स्य स्वस्व मुद्राप्रदर्शनपूर्वकं स्वस्वमंत्रैः शाखादिवत्षंड
विन्यसेत् न्यासस्थानमायुधध्यानेन आयुधध्यानेन तद
विन्यसेत् न्यासस्थानमायुधध्यानेन आयुधध्यानेन तद्
तायुधैर्युक्तेनदर्थः स्यैवारंभ इति सारसंग्रहस्थ मू
र्द्धनि कंठहृदयोदरमोरुजंघापादद्वयेषु लिपिस्थानम
न्त्रस्वदेहे विप्रादिकान्मुखकरोरुपादेषु वर्णानवकारादि
कान पिकरेषु ततनत्वदस्थानिति मूलमुपन्यस्य द्वा
लक्ष्मीभ्यो नमः तंत्रिये भ्यो नमः हुं वैश्येभ्यो नमः श्रीं शू
द्रेभ्यो नमः ह्रां द्रव्या दिवीमामा सममाकुः शक्तानेव विप्रादि
कानि सम्यापित्रालिखेणो स्यमादि मंत्रभागपर मूलैकवा
का तयायोजनं तीरुडमाः अष्टस्यो उवरस्वलत्वटाष्टता
रः पूर्वमुक्ताप्व विल्वादिष्वितां ष्टरुस्यैः प्रत्येकमष्टता
ष्टुतहोमा जपदशांशहोमसिद्धिः नारायणाष्टालरो
त्कपीठमूर्तिं मूलेनपरिकल्प्य षोडशायुधपदं वीरदेवतां
मेष्टाकेसरेषु गानि दिग्दलेषु श्रीवत्सलिशाक्तिवत्स
रेषान विदिग्दलपत्वपूजितानि कंठकेविष्णु केसेन मं
एस्मनद्वा सेवनरसेपूर्ववदिं दीनर्चयेत् इस्य सिद्ध

२
शा
ति ला
२-५
205

मन्वोः प्रयोगानाह उद्यद्वैरमादिना चक्रद्वयं कृत्वा तदेक
तरचक्रगर्भे कृत्वा द्वितीयचक्रे संपातः पातनीयः चक्रेण
वनकेवलेन होमोपि तद्वीहव्यनाभ्यां मिश्रितेन अष्टसं
ख्यातिकमलसहस्राणि समुत्थानि समानीयानेन मंत्रेणाष्ट
ष्टकं दत्वा तद्धोमसंपातैः साधितमत्रसूत्रं भुजे वद्ध्वा स
दयमस्मादिना शङ्कस्यादिमेकः प्रयोगः गोपालमंत्रमुप
दर्शयति कृष्णेत्यादिना क्लीं कृष्णाय गोविंदाय गोपीजन
वल्लभाय स्वाहेत्यष्टादशार्णोयं मंत्रः अस्य क्लीं बीजं स्वाहा
शक्तिः षडक्षरस्यैव मंत्रस्यास्य बीजं स एवाक्षि चक्रीशक्ती वा
मनेत्रप्रदीप्तस्तप्रद्युम्नो बीजमेतत्स्यादिदं मंत्रः प्रद्युम्नोज
गन्मोहनोयं हंसो मदोव क्रहृताभ्युपेतः पोत्री मत्रायवि
तो सौपुराणोपेक्षा शक्तिः सर्वगीर्वाणहृद्दैवयस्यागेवल्ल
भा कामदेयमिति अयमर्थः चिक्रीककारश्चक्लीलकार
युक्तः वामनेत्रेण चतुर्थस्वरेण युक्तः प्रद्युम्नोनुस्वारः अनु
स्वारयुक्तः प्रद्युम्नस्य शिरसि स्थितत्वात् तथा च कामदी
नेषुदृतं भवति अयं प्रद्युम्नस्य जगन्मोहनकर्मत्वं तेनापि
मंत्रोस्मीति ग्रामसिकोवादः हंसः सः मेदोवः वक्रहृते आ
पतेषां योगात्साकारलाभः पोत्रीवराहस्तेन हकारः नेत्र
स्यादिना मुखवृत्तेनेन युक्तः पुराणाग्रतरद्वयचतिना शक्तिः
शक्ताकामदेयमिति स्वाते अयमुक्तं एवं मंत्रचतुष्टयं प्रसं
चतस्त्रतः सा वैश्वतः पंच मंत्राभ्यां वर्णाभ्यामिसाह चत
होवतेमस्त्रियं मधुरपिञ्छकरणाभरणानि प्रियाणि
स्यमेवंभूतं ध्यायन्ध्यानेनानेनान्तरात्मकस्यानेतिकर्त

यामित्युक्तं ग्रन्थैः शृंगेन यावल्लटे बिल्वमूले तोयेन हृदन्नेगो
कुले बिल्वगोहे अस्य तस्याधस्तादंबु पेस्थापितीरेस्याने ष्ठिते
ष्ठासीनपर्यंके कल्पस्थजपे दयुतं च तत्र ष्टदशालेरं मनुवरं
पृथक्क्रमन्त्राः अष्टादशालेरं वेदयुतं हृत्यमिलदीर्यितामे
त्मेतिष्ठानमुक्तं इति कर्तव्यतां पुनरग्रे निवेदयिष्यामः
केसरेषु गानि संपूज्य पत्रेषु कालिकायाः अष्टमहिषीः सं
पूज्य पत्राग्रेषु गावताद्दिग्गजाननभ्यर्च्य चतुरस्रे इन्द्रादीन् वेष्टि
त प्रयोगाना हूं लक्ष्मीप्रसूने विमादिना यत्र होमसंख्यानो
क्तात्र कार्ययोर्वादिना मोत्तरसहस्राययुतसंख्यातेनाज्ये
या तर्पणोपस्मावेववीतिः धारणयंत्रमाहा पिंडमित्यादिना·
षट्कोणे लिखित्वा तत्कर्णिकायां पिण्डबीजेन दतः साध्यादि
नाम तद्बीजे कर्णिकायामेव मूलमन्त्रेणावेष्ट्य षट्कोणेषु
षडर्णमन्त्रवर्णानेकैकशो लिखित्वा तद्बहिर्लिखितदशद
लकमलस्य दशसु दलेषु दशार्णमन्त्रस्यैकैकः कालेरलि
खित्वा कामबीजेन वेष्टयित्वा तद्बहिर्लिखितस्यापरि रचितषो
डशदलकमलस्य केसरेषु कैकशः स्वरान् दलेषु षोडशा
र्णमन्त्रवर्णानालिख्य तद्बहिर्लिखित [illegible] त्रिंशद्दलपद्मस्य
केसरेषु कादीन् अंतकेसरे सर्वान् पूर्वं वितान् दलेषु द्वा
त्रिंशदर्णमन्त्रवर्णानेकैकशश्चालिख्य तद्बहिः पाशांकुशा
भ्यां समुद्दिता भूपावेष्टितस्य वह्निभूपुरद्वये परस्परसं
वद्धे विरवच्छन्नकोणेषु कश्चित्यालर मन्त्रवर्णानालिखेदि
ति वर्तितार्थः गौतमीयसंहितायां तु नः कावित्वकवितृत्वेल
लपेनैतं पंचमुद्दते अपात्र वपे महायंत्रे सर्वेप्सितफलप्र
दं यस्य धारणमात्रेण किं न सिध्यति भूतले बीजं त्रिकोण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८
शं.
चिं.ता.
२-६
206

मालिख्य षट्कोणं तद्बहिर्लिखेत् षडस्रं लिखेत्तद्बहिस्तं चाष्ट
दलं विलिखेत् अष्टान्तरेण संयुक्तं तद्बहिः षोडशच्छदे षो
डशार्णाक्रमसंयुक्तं बहिर्दशदलं लिखेत् दशान्तरेण संयुक्तं
अष्टादशदलेन ततः अष्टादशार्णं तन्मध्ये तद्बहिर्द्वाविंश
द्दले अनुष्टुभा वेष्टयेत्तदवत् तद्बहिर्हेममालिखेत् पिंडवी
जं लिखेत्तत्त्ववेष्टकेनेन संवृतः तद्बहिर्हंसेन निष्पाद्यपादि
कोणेन वेष्टयेत् हंसं तद्वयेत् ततः क्रोंपाशांकुशेन वेष्टये
त् तद्बहिर्हंसमेकं वचनं रंसं सवनुके पतउक्तं महाघे
त्रेक्रमपयामृतिसततम सर्वाणि पदे यथा भूर्जे राजते वाथता
म्रके अष्टगंधैर्मषीक्रमालिखेत्स्वर्णशलाकया प्राणा
न्संस्थाप्य विधिवत् सहस्रं होममाचरेत् तदंते पुनः संख्येच
जप्तायंत्रं धारयेत् अस्य धारणमात्रेण साक्षाद्भूमिश्वरेद
रः मुच्यते मलिनैः क्रूरैः विचौरतैरपि शांतिवशाश्च
नील ज्ञायानि तत्स्वरसंपदं सर्वाणि तद्वामकेहस्ते धारणा
त्क्रिंन सिद्ध्यति वंध्यापि लभेत पुत्रं शतहायनजीवनं श
शिचक्रं विलिख्योध्यक्रमेम संस्थाप्य पूर्ववत् नितिप्यपंत्र
तन्मध्ये सेकान्तं वे हिमाधेयेत् दिव्यादर्शो भवेद्दिव्योम
ह्रींपाशिमहीपतिः वैश्यपः सम्मद्दिमान्मयालभेल्लेहाय
थ्यसितमिति पिंडवीजेन च गोपालपिंडमंत्रे च कथयामि
मुने स्मरणपदाकर्णां गुरोर्भक्त्यापरत्रेह च मोदते इत्थ
पक्रमेण तसिंडवीजोद्धारस्य गोतमसंहितायामुक्तेनया
गोपालवीजं भवति कामवीजं पुरोहार्यक्रमेण तर्थपदा
लिंतं तर्थपदं चतर्थी गोविंदं चतनथाप्रोक्तादशार्णत्तरम
पोचरेत अष्टादशार्णमंत्रमन्त्रगृहस्याद्रसुतनः स्वतरलिक्रीं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कृष्णाय गोविंदाय गोपीजनवल्लभाय स्वाहेत्यष्टादशार्ण
र्णमंत्रो मंत्रकंश्चविदेवसहिताप्रमुक्तः पिंडादयः षट्मं
त्रावृत्य मायाप्यव दहनपुरस्थगेषट्कोणेरमार्णाः षड
क्षरः विकृतिदलेषु षोडशदलेषु विकृतिभगदलेद्वा
त्रिंशद्दले द्वोणीपुरस्थगास्निग्धभूपुरस्यवर्तन्तु कोणेषु
तथावद्विंशार्णा लिखितं फलन्ति द्वोणीपुरस्योर्ध्वतः पर
स्परव्याप्तिमिश्रपुगंहृद्युतंतस्यास्निग्धत्र्यष्टकोणेषु तथा वै
कश्यपवाष्टवर्णा लिखितं फलनीतिकेचित् पिंडादीन्
षण्मंत्रान्क्रमेणोद्धरति पंचस्वादिना धरालः इइःयः
तेषां स्थितः पंचांतकोणः क्लीं कृष्णाय स्वाहा हेतिषडर्णः
गोपीजनवल्लभाय स्वाहेति दशार्णः ॐ नमः कृष्णाय देव
कीपुत्राय हूं फट् स्वाहेति षोडशार्णः ग्लौं क्लीं नमो भग
वते नंदपुत्राय बालवपुषे श्यामलाय गोपीजनवल्ल
भाय स्वाहेति द्वात्रिंशदर्णः क्लीं कृष्णाय गोविंदायेत्य
ष्टाक्षरः तत्रोपालपिंडमंत्रस्यर्ष्यादिकं यथा ऋषि
ब्रह्मास्य गायत्री छंदः श्रीकृष्णदेवता ग्लांभ्यां बीज
शक्तीन्तकीलकं चर्थ्यमुच्यते षट्दीर्घाभाजा बीजेन षडं
गानि प्रकल्पयेत् वृंदावनगतं कृष्णं रत्नसिंहासनस्थि
ते कदंबमूलदेशेतगोपिकाजनराजिते नारदाद्यैर्मुनि
गणैर्दिव्यगानरसोत्सुकैः संश्रितं परयाभक्त्या वनमा
लिनमीश्वरं रत्नालंकारसंदीप्तशोभवत्कलमस्करं श्री
हृद्वल्लमयवेणुमधुपाणिद्वयाश्रितं एवं ध्यात्वा मनुं विर्व
लक्षमात्रं जपेद्वशी सितान्वितैः पायसैस्तु शतं होममा
चरेत् यएवं भजते मंत्री सिद्ध्यस्य कृष्णगाः धवलेश्च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०
शा विं
ता.
२०७
207

ह्रैमैह्रींमाह्वाक्लिंह्रिंलमनेऽचिरात् कर्णिकाग्रस्पहोमेन
लक्ष्मीः सर्वविधाभवेत् अनेनमंत्रितंशुद्धप्रातः प्रातः
पिवेज्जलं कविर्वाग्मीश्रुतिधरः सर्वज्ञोजायतेऽचिरं अस्मो
पपासनमात्रेणाकिंनसिद्ध्यतिमंत्रिणः इहभुक्त्वावरान्भो
गान्पुत्रपौत्रसमन्वितः अनेनतत्परंधाममंत्रीयातिनिरा
मयं तथांवनर्थमंत्रयटकेषुनारदशांवमनुस्मरयवेतितस्य
कीलकत्वं गकारोबीजत्वेमस्मात्लकारःशक्तिःओंकारः
शक्तिःकीलकमितिफलितार्थः ग्लांहृदयायनमः ग्लीं
शिरसेस्वाहेत्यादयः षडंगमंत्राः वृंदावनमित्यादिध्याने
लक्षमात्रंपुरश्चरणंजपसंख्या यपवमित्यादिनाप्रयोग
त्रपमुक्तं शेषंस्पष्टार्थं अत्रमूलाप्रकारादशाक्षरवत्
ह्नायंत्रेनगौतमीये कामक्रोधादिदोषोत्थसर्वदुःखनि
यंत्रणात् यंत्रमित्याहुरेतस्मिन्देवः प्रीणातिपूजितः पद्म
मष्टदलाशनवतरंसमलंकृतं वनद्वारसमायुक्तंका
मगभिंनकर्णिके सामान्यंयंत्रमित्युक्तंमष्टादशाक्षरेश
ण वनरसंवनद्वारंपद्ममष्टदलान्विते षट्कोणमध्ये
कामाख्यमष्टादशार्णवेष्टितं षडक्षरंमनुवरंषट्कोण
विलिखितस्ततः पतयंत्रंमहाभागाकृपयाकथितंतवेति
अत्रविशेषोन्योपि लक्षवत्प्रयोगोपालपिंडमंत्रे जनात
दशांशेनहोमातर्पणाभिषेचनब्राह्मणभोजनानांतकर्म
निर्बंधयंत्रराजस्यास्यचनः कौतोभुगणेशाभागीवहदगो
ध्यात्मकदेवतावतस्थेमागमोक्तैः स्त्रीपैः स्त्रीयैर्नाममंत्रे
वामेमज्ययंत्रमामान्यभक्तियाप्राममपरमपिवदमा
णं प्रकारमनुस्मरन्संस्कृत्यन्यासस्ययंत्रराजस्यधारणात्मक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लमपि समोहितं श्राम्युयादिति एतदुक्तं गौतमीये पं
चान्तकोपरे वस्योपन्नविभूषितः पिंडबीजमिदं प्रोक्तं स
र्वसिद्धिकरं परं चतुर्लक्षं जपेदेनं तद्दशांशं ऋनेनतः
तर्पयेत्तद्दशांशं च दशांशं चाभिषेचयेत् ब्राह्मणान्
भोजयेद्वापि दशांशमिति विक्रमात् गणेशं भास्करं रु
द्रं गौरीं शंवपरिपूजयेत् विदिक्षु यंत्रराजस्य सम्यमंत्रपुरः
सरं एतद्धारणमात्रेण त्रिकालज्ञो भवेद्ध्रुवं यद्यन्निजे
प्सितं सर्वं साधयेन्नात्र संशयः अनेन सदृशो मंत्रो यंत्रं
चापि न विद्यते केवलं प्रेमभावेन कथितं तव सुव्रते ॥
ति चतुर्लक्षजपतद्दशांशहोमादि साधारणं सर्वागत
याम्नातः पौरश्चरणिकजपाङ्गत्वपव कृते कल्याणका
मेव स्यादित्यादिवचनात् पौरश्चरणिकजपोपि वनलिद
संख्यमेव प्रयोगेन कृतकल्पोक्तमित्यादिनैव तेन
पुरश्चरणोपक्रमेवनद्वचनस्यात्रातत्वा वस्तनश्री
कृत्समंत्रेषु पुगसंख्यावचनस्यनप्रवृत्तिरिति प्राग्युक्त
मेवेति संक्षेपः यंत्रांतरमाह प्रागित्यादिना प्राक्प्र
त्यगग्रं द्वादशगागग्रं वरेखावतष्टकृत्वा नवपदानि भ
वंति कोणचतुष्टये मूलचतुष्टयं मध्यकोष्ठे वलयग्र
गंचकतेवा तत्रमध्यकोष्ठस्य प्रथमकृतानं तस्त्रवेदेव
नारतमिति द्वितीयपादं प्रथमं लिखित्वा तन्मकीदेवेद
वेतामिति प्रथमपादं पश्चाल्लिखेत् ततो वाहिन्यनंदनी
यवलये नंखानो देवकीसुतामिति चतुर्थपादं प्रथमले
खित्वातंर तत्र प्रवृत्तो ख्यातमिति तृतीयपंचवर्णात्मक मौलि
खेदिति कृष्णमनोमूलभोर्थः मूलाल्लभ्यस्यहकृनः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१० शा विं ता· २-८ 208

प्रामाण्यमिति चेन्न उच्यते मध्यपूर्वं तदंतमिति निम्नलेखा
यर्थः प्रतिभायते श्लोकमंत्रस्य हि चत्वारः पादाः तत्र द्वि
तीयतृतीयौ पादौ मध्यौ प्रथमे मध्यमिति मध्यपूर्वमिति
प्रथमं मध्यांतमिति तदंतमित्यर्थः लिखेद्विपत्रलिखितेषु
त्रैवैतदन्वयः मध्यकोष्ठमारभ्य लिखितेन तु सामान्यया
स्वतः प्राप्तमेवेति साधकानामादिलिखनमिव नेहोक्तं
अत एव श्लोकस्य पूर्वार्द्धं प्रतिलोमतन्न्यायक्रमे लिखेत्
उपरितनद्वितीयक्रमेण तथैव विलोमतो द्वितीयार्द्धं लिखेदि
ति वदता वर्णयोरेव व्यत्यास उक्तो न वर्णानां मन्त्रार्थदी
पिकाकारेणापि प्रथमवलये पूर्वार्द्धं प्रतिलोमतो विलि
ख्य द्वितीयवलये द्वितीयार्द्धं तथैव लिखेदित्युक्त्या वर्ण
योर्व्यत्यासमेवोपदिष्टवान् तस्य विंशतिकोष्ठेषु अग्रकोष्ठा
स्माद्वितीयपत्रसर्वाकोष्ठान्तरमंत्रवर्णानेकशो लिखित्वा तस्
त्यपत्रादितः प्रत्येकं द्वादशाक्षरमंत्रं लिखिता वतरा हेत्या
मंत्रस्यैकं बहूनी फलनीति वदंति इत्यर्थदीपिकाकृतः नतु
मध्यपूर्वं तदंतमित्यस्यार्थासंभवाद्दूषितमिदं मतं पदार्था
दर्शकृतेति चेत् किं वा ततः एतदर्थस्य प्रसंगात् सर्वमेवास्मा
मेवास्माभिरुपपादितत्वात् प्रत्युत तन्मत एव तदंतमित्यम
ल्लग्नेशानामेव लिखितेन मध्यांतलिखनाभावात्
यात वानुपादनादस्यत्रैतदन्वयासंभवात् कि
मध्येपि वाचनेनात एव वाचावनाभावेन वा चेदित्यपा
क्षरेण मध्ये पूर्वं लिखित्वा न मध्यांते वा चेदित्यर्थक रणो
पि ननिर्दी इति मम प्रतिभाति पादार्थादर्शकृतः
प्रत्यक्षेवाक्यं दक्षिणादकवेवाद्यपमिति मिलितावे।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रवावतलष्कं मूलोकमुपयत्र कोणोयदृह्लसुतं मध्यको
ष्ठकोणोभ्योवहिः कोणाष्टत्रवतलुष्टयदानेनशूलाकारतया
सम्पादितानयासुतं वलयमुगासुतं पकं हृतंवहिस्तन
सकलेरवाग्रस्पर्शि द्वितीयं हृतं मध्यकोष्ठतद्वमयोरंतरा
लोकतेवाभिरेवंविधहृतद्वयसुतं मध्यद्वर्वमिति मध्य
कोष्ठमारभ्यलेखनारंभः तदंतमिति मध्यकोष्ठपर्यंतं
मानिन्नित्यर्थः तत्रान्तरलेखनक्रमोयथा प्राकसंस्थतया
मध्यादिकोष्ठत्रयेप्रागयवर्णत्रयमालिख्यआग्नेय्यादिष्टत्रद
यंतगलेकोणारेखामभितः कोष्ठद्वयेदेवेत्युत्तरद्वयंत
तोदक्षिणोर्ध्वादिकोष्ठद्वयेदेकारवेकारौतेकारस्तम
ध्यस्थपदवाचनीयः इतिप्रथमपादः ततोमध्यकोष्ठाद
क्षिणकोष्ठद्वयान्तरवाचनेतवेदेलत्ताणमन्तरत्रयमेपा
यनैऋत्यकोणेमध्येरेखोभयतोवरेत्यक्षरद्वयंलिखेत्
पश्चिमेऊर्ध्वादिकोष्ठद्वयेतोरेतिवर्णद्वयंतेकारस्तुमध्य
स्थपदवाचनीयः॥ इतिद्वितीयःपादःसंपन्नः ततोमध्य
स्थकोष्ठात्पश्चिमस्थमेवाक्षरत्रयंवाचयित्वातंततोमत्रूपं
वर्णद्वयंतेकारोमध्यस्थपदवतद्या इतितृतीयपादः ततो
मध्यकोष्ठादुत्तरस्थमेवाक्षरत्रयंसंवाच्यतंवायोन्नोमत्रप
वर्णत्रयंनिष्पायईशानकोणेमध्येरेखोभयतः कोष्ठद्वये
देवेतान्तरद्वयंलिखेत् ततःप्राच्यांलिखितात्दग्नयंहृतो
मध्यकोष्ठपर्यंतंवाचयेदिति चतुर्थःपादः पवस्तादिति म
ध्यकोष्ठाद्बहिः प्रथमहृतस्यांतस्थकेकस्मिन्कोणेकोणसूत्र
त्रोभयतः कोष्ठद्वयमवशिष्यते इतिसर्वकोणेषुमिलित्वा
ष्टकोणानामवशिष्टानांसंपन्नातत्रक्रमेणगोपालाष्टाक्षरम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०
शा वि
ता
२०९
209

त्र्यर्णानां लिखेदित्यर्थः तदत्र अष्टार्णमंत्रलेखनानंतरं नह्य
ष्टा वह्निः कृतनहितीयहस्तवायव्यांशलोत्पन्नकोष्ठकादि कोष्ठ
वत्तक संलग्नतया वह्निद्वादशार्णवासुदेवस्य लिखेदित्य
र्थः अष्टार्णमंत्रलेखना स्थलानि न वह्निर्भवनीयानि मू
लाकारतासंपत्त्यैव मूलस्य मंत्रलग्नत्वात् द्वादशार्णतो वह्निर्भे
नार्थिकमिति वदंति नतु मंत्रान्तराणां द्वात्रिंशत्संख्यानां मंत्रा
लिखनात् कथं श्लोकस्यार्णान् लिखेदिति मूलं संगच्छेत अत
एवं पर्वं कृते श्लोकमंत्रस्य द्वात्रिंशदक्षररूपसकलवर्णालेख
नं भंगप्रसंगः यंत्रे तत्सकलमंत्रलेखनादेव फलावाप्तिः मं
त्रो हीनः स्वरतः वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाहेत्यादि
दर्शनात् वर्णान्तरस्य त्वन्नेनैकवर्णहीनोऽपि न मंत्रार्थं जनेत् का कथा
बहुवर्णहीनतायामिति ध्वनितं तस्मात्सारसमूलकमेवेदमेवं
विधयंत्रोद्धरणमिति रीत्या मननमिदं हृष्टकोमुदीकृतो दूषितं वं
न इतिचेत् मैवं केषांचिद्वर्णानां तंत्रेणालिखनेऽपि लिखना
भावस्यासंभूतत्वात् नहि तंत्रेणाकृतमकृतं भवतीति इदं त्वेवो
ध्वं पूर्वप्रकारेणाष्टमंत्रान्तरेणाद्वादशसंख्यास्वद्वादशानामंत्रव
र्णानेकषोलिखेदित्यत्रैव मूलव्याख्यानवाविना वलवलवस्य
मार्णमंत्राष्टति विंशति मंत्रः यंत्रान्तरमारभ्य श्लोकमित्यादिना
षट्पदानि भजेत् पत्रेषु पाद्यदेशादिदेशानकोष्ठमारभ्य क
मेणाष्टी वर्णामयोगोष्ठी वह्निमाहमासवः सोमानोमागायत्र
गतत्वगतयोनवर्णानेकपाश्वालिखेत् पंक्तिवनष्टपत्रस्थं
नाभजेत्पत्राविपरीतकृतादंत्यादिनैऋत्यकोष्ठमारभ्य क
मेणानमेव श्लोकमंत्रलिखेदित्यर्थः वर्णाभमानिवाकन्न

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्राः क्रियते नयोः एणेन्तः सेन्दवयो भगः क्षतिशतः खादि
रुगं स्थान्वितो देवो तेदिशिवो भगा फ्लवयदाते तंतदेनद्र
ये वाच्यंबुक्रमलतोवरपदातोतोरतेस्यात्पदेतपस्याद्यु
क्रमितत्रयंवदहनः षष्ठान्वितोणादिमः तोष्यातंविय
रीतकेवनदिदंस्यादेवकीतः स्ततमेत्रोयंभजवर्णकोनि
गदितोवालोयरहाकरः वर्णोत्योनयनात्यभुकजलल
ननाखोतोमरुत्वक्रान्ताः पुनवर्णकाभुवममीरदेल
नोमात्मकृ पतेक्रमतः पुनश्चगणपायर्णः सविघः
स्वरोमानोगोति ततस्थवतरोवर्णोबदप्रक्रमात्त यद्रा
हृदापदंततस्यतदिदंस्याद्युक्रमेणावितमत्रायपडना
यकस्यगादितोगोरहाणादिहमः भूर्जपत्रादौविलि
ख्य तस्यास्यवाहौधारणात्सर्वरोगशान्त्यादिःसिद्ध्यति
पडकेणेनमीने अथयंत्रंप्रवक्ष्यामिइष्टाइष्टफलप्रदं
हृवीमरभवेभितास्तत्रंतवनवन्यसेत नायंतेनवको
ष्ठानिवतः षष्ठिप्रभेदतः ईशानादग्रतसंयावद्रादसा
हाप्तकोणाकं विलिखेमंत्रवर्णानिप्रनुष्टपंभवानिव
रत्रमेतत्सर्वतोभद्रसंज्ञकं सर्वरोगप्रशमनंममस्तुगुरु
षार्थदं लिखितंभूर्जपत्रादौयंत्रमेतद्यथाविधि वि
धृतंवाङ्नालित्यसर्वकामफलप्रदं फलकेखादिरे
क्रूमेगवागोष्ठनिवेशितं रक्षाकचौरमारीघ्नंसवत्सा
नागवाहितमिति एकादशंकाममेवमहरति वतिया
दिना पतहीजनिरुक्तिरुक्ताणोनमीयतेत्रै लीकावा
दष्टनहिम्यामितिश्रादृष्टतेः शिरः लकारात्पृथिवीजा
ककाराज्जलसंभवः ईकाराद्वह्निरुत्पन्नोनादाद्वायुः प्र

१०
शा वि॰
ता॰
२२॰
210

जायते विंदोराकाशसंभूतिरितिभूतात्मकोमन्त्ररिति
कारणेषुकार्योपचारात् तात्मकत्वमुक्तं वह्निकः भूमि
लः तद्रूपं षट्कोणमनेनत्र्यस्रासीनः स्थितः ककारोबीजं
दीर्घईकारः शक्तिः तद्ध्यबीजशक्तिकेद्वितदक्षिणाम्
र्तिसंहितावचनात् वामेहादक्षिणोद्देयावदंकुशाद्दिव
तद्रूपं वक्ष्यमाणोपीठेइति मंडूकादिपरतत्त्वान्तपीठदेव
ताः पूर्वोक्ताएवसंपूज्यवक्ष्यमाणाः पीठशक्तीः पूजये
दित्यर्थः तासुमाहिन्याद्याक्लेदिन्याद्याः तानवक्लींका
मयोगपीठायनमः इत्यासनमंत्रः पुन्नागपुष्पनाकर्णिका
यामेव पुष्पाकर्णिकायामंशानीतिवचनादिति राघवभ
ट्टाः पुष्पागावरणामितिमलकृतमस्साररूपकेसरेपुत
न्नागायामेवस्थलान्तरेष्वनाभिप्रायेस्थलान्तरेकर्णिका
रूपंप्रदर्शितमेवस्मात् केसराणांपूर्वोक्तप्रविभाषया
ऽनामत्वात्कथनंयुज्यतेएव तथाचकेसरेषुगानिदं
लमलेषुसर्वादिचतदिदंकर्णिकामध्येवदेवस्यपुर
तः क्रमेणद्रां. शोषणायनमः द्रीं. मोहनायनमः
क्लींसंदीपनायनमः ब्लूं. तां ब्लूं. तापनायनमःसम्मो
दनायनमः इतिमंत्रैः पञ्चबाणान्संपूजयेत् प्रणमानति
मुद्रा अनंगरूपाद्याअनंगदीपिकांता अष्टशक्तीःपत्रम
ध्येषुसंपूज्य तद्बहिर्निर्मितषोडशदलकमलपत्रेषुपु
वन्याद्यामायावत्यंताः षोडशशक्तीःसंपूज्य पत्राग्रेषु
शोकाद्यान् मदांतान्षोडशपरिवारकान्संपूज्य तद्बहि
रष्टदिक्षुपरभस्त्रभतीभावीतानष्टौतानिप्रियान्संपूज्य
वनस्वकोषुमालत्यादिमदोत्कटांतपरिचारिकाच

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्लीं मंत्रजपवनरस्त्रीवीपीहृद्येशाकादिवर्गादिस्वैवनत्र
प्रजपेदितिनवावरणोयमंत्र प्रयोगानाह प्रशोके
त्यादिना यंत्रमाह कामेत्यादिना पूर्वषट्कोणविर
चय्य तद्बहिरेकवृत्तं सर्वकमष्टदलं तद्बहिः पुनर्हेम
सर्वकमष्टदलं तद्बहिः पुनर्वृत्तं सर्वकमष्टदलं कृत्वा
तद्बहिर्भूपुरं कृत्वा कर्णिकायां कामबीजं तन्मध्ये साध्य
दिनाम षट्कोणे षडंगानि तत्र त्रिषु त्रिशास्त्रिशास्तस्मात्रय
र्णान् तद्बहिः सन्नाष्टदले पुष्पषट्कमालामंत्रवर्णाना
लिख्य चतुरस्रकोणेषु कामबीजं चैतत् क्लीं लिखेत् काम
देवाय विद्महे पुष्पबाणाय धीमहि तन्नोऽनंगः प्रचोदया
दिति कामगायत्री नमः कामदेवाय सर्वजनप्रियाय स
र्वजनसंमोहनाय ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल सर्वजनस्य हृद
यं मम वशं कुरु कुरु स्वाहेत्यष्टचत्वारिंशद्वर्णात्मकोऽयं मा
लामंत्र यंत्रान्तरमुपदर्शयति साध्येत्यादिना तांबूलप
त्रेऽष्टदलं कमलं कृत्वा तत्कर्णिकायां कामबीजं तस्यान्तः
साध्यादिनाम पूर्ववल्लिखित्वा कर्णिकायामेव साध्यना
मपुटितैर्यथेच्छं कामबीजैरावेष्ट्य पत्रेषु पुष्पबीजानि
लिखेत् नारः प्रणवः नारस्य त्रिवर्णीघटितेन तया त्रिसं
वेष्टयेत् तेन ह्रस्व ईकारवर्णस्य देवाख्य इति पदार्था दशा
कारः इदमेव च वदन्ति ग्रंथसंमतमित्याहुः विकारः षोड
शस्वरः यस्ते द्वितीयस्वरः पंचपदावाचः पश्चपदं पंच
दशस्वरपरमाहुः कपरः खः अस्तणवाचकः कः स्या
त्कशाहो वा मुखवाचकः इति वचनात् कोऽत्र वायुः समरोप
सेति वृत्तन्यामकारोग्राह्यः विस्तपद्यपादावार्ययंत्र

१०
शाविं
ता
२११
211

विरोधादनुपादेय इति पदार्थादर्शकारः तामानसो
चोरणीपानतासिकः तत्रापि प्रथमस्यागोकारणाभावे
न ऽकारो विवक्षितः अकारस्य प्रमाणिकत्वं यथा विरो
धाउपेक्षाः श्रुतिः बहुत्वरः स्थितेशयकादशस्वरः क
वर्गाचतुर्थश्रेष्ठस्य वर्णाः समन्वितः दलोप्यदलाग्रेषु
शत्रलानिकर्याति स्नेपरिसमाप्य त्वं वपटितादमाप्य
चेतात तरसेनार उद्भवति स्वे उत्तरसनायोकोऽन समयप
दोनुसरणीयोन पदार्थो नुसमयपदद इति विशिकाये
स्वीति श्रादायेत्यादिना पन्नशिष्यभक्त्युत्पादनायसोनी
ति पदार्थादर्शकृतो लोकेन तत्रपके भक्तभावेन संवत्सरव
गपदहनेवेत्याभावेन त्वनिरूपणस्यारणेपकृतिनता
यतेः सर्वमेवाभिहितविधिलोकैर्भस्वभावेप्यवादस्मर
स्वैरपिस्नावकत्वेन तेनापि भक्त्युत्पत्त्यवाद श्रुतवावि
धिवाक्यैकवाक्यतयास्तुते रतिभक्तिजनकतात्स्या
पिसा एवंमेवापादितायेन श्रवणेछुरास्यादितित्व
श्रुत्यप्रपदस्यात्मायस्तवाणापदनालमितितत्वपुः
ऽहं पक्ष्यादेनमतीमतीमणावतीमानापितोमायुते
तो मध्यमनिधानपितकुलभूः हृमाबलेजनमभूः
तमपास्यकृतवीर्याचाउतपरंवाराणसीवासमभूत्तजे
पृतिमगान्नगौदुपदलः प्राहार्थविंतामणौ ऽहं प्रप
क्रमपामधीमसराशिवमंत्राणित्रयपर्णिनेविदिमप्रस्थ
मिहसाधनत्वप्रतिपादनपूर्वकंशिष्यावधानामप्रति
जानीते प्रथेत्यादिना ॥ दर्पणमः वयरे शाकारः मा
दिहसेकारपनः लांतो वकारो नेनेनदाविकारेणपुनः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मकारेण यकारः शिवाय नमः इति पंचाक्षरोऽयं मंत्रः अस्मै
च प्रणवादित्वेन षडक्षरत्वं हि विधौ विहितानामुपासकः
स्त्रीशूद्रयोस्तु पंचाक्षर एव यतः देवनमोन्तेन वेदाद्युद्धारलम
पि दीक्षायां दिनिवचनाच्छिवाय नमः इति पंचाक्षरे चांडाले
देरप्यधिकारः पंचाक्षरे शिवबीजं षडक्षरे प्रणवो बीजं उ
मयत्राप्युमा शक्तिः प्रणवादिभिः षड्वर्णैः षडंगानि स्त्री
शूद्रादिभिस्तु पंचभिः पंचांगं समस्तेन षष्ठमंगं न्यस्तव्य
मित्यभिप्रेत्याह षड्भिरित्यादि वर्णैः षड्भिरिति प्रथमे पादे
वर्णैरर्थात्पंचभिर्मंत्रेणेति द्वितीये स्त्रीत्यासमाहृ मं
त्रेत्यादिना देशिक इत्यनेन प्रणवादित्वं नमोन्तता
मंत्राक्षराणां सविंदुता च सांप्रदायिकी तां यतेत येनास्मा
विन्यसेदित्युक्तं तथा च ॐ नं तत्पुरुषाय नमः इति तर्जन्यो
ॐ नमः अघोराय नमः इति मध्यमयोः ॐ शिं सद्योजा
ताय नमः इति कनिष्ठिकयोः ॐ वां वामदेवाय नमः इत्य
नामिकयोः ॐ यं ईशानाय नमः इत्यंगुष्ठयोर्विन्यस्य च
क्रादिमूर्धान्त पंचस्थानेषु न्यसेदेवं मूर्तिमंत्रानेवा
मेन अत्रावसरे षडंगन्यासोऽनुष्ठेयः स च न मंत्रोद्धारमात्र
कृतमिति टीकाकृतः ज्ञातिमुक्तानीत्यस्येदानीमेव कथ
नात्कथं सर्वमुद्धारकथनं तस्मात्सर्वं केवलवर्णैरेवन्यासः
ॐ नमः इति क्रमेणोषडंगेषु सांप्रतं पुनरंगन्यासप्रका
रेण ॐ हृदयाय नमः नापि मेसाहोत्यादिनेति केचिदाहुः
संप्रदायविदस्तु ॐ सर्वज्ञताधाम्ने हृदयाय नमः ॐ नित्यतृप्ति
धाम्ने शिरसे स्वाहा ॐ नमः अनादिबोधधाम्ने शिखायै वष
ट् ॐ शिं अलुप्तशक्तिधाम्ने कवचाय हुं ॐ वां स्वतंत्रशक्ति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९
शा वि
ता
२१२
212

धाम्नेनेत्राय वौषट् ॐ ऐं अनंतशक्तिधाम्ने अस्त्राय फड्
ति षडंगमंत्रः यदुक्तं तन्त्रे ज्ञानधर्मपदैः षडंगान्यस्य क
ल्पयेत् सर्वज्ञोनित्यतृप्तिं बोधं वा युतं वर्जितं अलुप्तश
क्तिं स्यात् अनन्तशक्तिमेव वेत्ति षड्गुणैरित्यादिकाद्दश्लो
कगतेन देशिकपदेन एष प्रवृत्तविशेषो विवक्षितः तथा व
र्वमेषप्रवृत्त्याम्नः पश्चात् केवलमंत्रवर्णैरेव ज्ञातिमर्हितैरि
त्याह दशाहुतिकगोलकन्यासमाह ऊर्वीत्यादिना मू
लमंत्रस्य षट्वर्णान् यथावद्देशिको न्यसेत् इत्यस्य दीत्या
दिसप्तम्यंते शुनटवेष्टितपंते ष्ठसमन्वयः तत्र प्रथमवर्णेन
पृथमा षडंमंत्रस्य षट्वर्णानामाहुतिः साईकवर्णेन द्वि
तीया साईकवर्णेन तृतीया ततोर्द्धश्लोकेनाहुतिवन्
ध्कृदेः संधयोत्रपंचयास्ता अंगुलिसंधितेन तत्र दोःसंधि
त्वा भावान्मात्रकान्यासे पदित्यक्तस्यापि सोष्वतेयथोकथं
विदागित संधितेन दोः संधित्वमुपपाद्य पंचसंधयोत्र विव
क्षिताः एकं चाग्रमिति षट्संख्यानान्येकहस्तस्य एवमप
रहस्तस्येत्यादि हृतिद्वयं एषैव रीतिः पदद्वयीपीति वोध्य
एवं समाहृतयः सिद्धाः एकाद्धेनाष्टमी हृदीत्याद्येकादेन
वमीटकः एवमुः एतन्न्यासस्य मुद्राप्रदर्शनपूर्वकः तन्म
शयथा। कवेकेवंतकरयोस्तिर्यक्संयोज्य वांगुली संहताः
प्रसृताः ऊर्ध्वान् मदेपपरशो मिंतामिलित्वामामिकांगुष्ठ
मध्यमायामियोजयेत शिखांगुल्याश्लिष्टे कंपीतनसगामुद्रे
यमीविता ऊर्द्धीकृतो वामहस्तः प्रसृतो भयमुद्रिका प्रयोम्रु
स्वादनहस्तः प्रसृतो वरमुद्रिकेति यद्देन दशमी तदाहुतिः
मर्द्दादिपंचमसुनः एवं वक्तृनिन्यासः ततस्मूलहृताम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रूपत्वप्रवदतितेन नमो लिंन्यादि मंत्रेण व्यापकन्यासः क
रणीयः ध्यानमाह ध्यायेदित्यादिना अवर्तसशहोमउ
टमध्याभिधते गुंस्पर्तंमावर्तसोवाकणीसदेवविशविहेति
विषकोशदर्शनात् दृष्टाग्रूहयोरायेतदधस्तनयोर्वेत्य
नदाग्रुयधेये अत्रध्यानात्तरंपद्मलिंगमुद्राप्रदर्शनीये द
र्शयित्वा ततः पद्मलिंगमुद्रां तद्यत्र इति प्रयोगमार्व्वच
नात् अंकुष्ठे तदक्षिणांगुष्ठं वामांगुष्ठेन वेष्टयेत् वामांगुली
दक्षिणाभिरंगुलिभिश्च वेष्टयेत् लिंगमुद्रेयमाख्याता
शिवसान्निध्यकारिणीति लिंगमुद्रालक्षणं ततलक्षंच
नत्रिंशतिलक्षं उक्तंच अत्र रलदवनर्कजप्यादिति ना
वत्संख्या ततसंख्या वन्नविंशतिसंख्यायाः होमेत्रेयर
तियावत् दशांशसंख्यासहस्राणीत्यर्थ इति केचित् अत्रप्र
जावस्कप्रोक्ताणां फडंतेन मूलमंत्रेण कार्यं इति विशेषः
वर्म्मास्त्रांतेन मूलेन संप्रोक्षेद्वचकल्पितमिति प्रयोगसा
रादिदर्शनात् मंडूकादिपरतत्वांतं संपूज्य वामाद्यष्टादि
नवशक्तीः संपूज्य ॐ नमो भगवते सकलगुणात्मशक्ति
युक्तायानंतायायोगपीठात्मने नमः इत्येकोनत्रिंशदक्ष
केन पीठमंत्रेण संपूज्य पीठे पूजां कुर्यात् कल्पद्रुमादिके
स्तुतवान्वपिवलायेत्यापिस्वानुवान्वपि कर्णिकायां श्रीस
दाशिवं मुख्ये देवगंधाक्षतपुष्पाद्यैरुपचारैः संपूज्य क
र्णिकायामेव वचतदिक्षतत्पुरुषादिमूर्तिवनक्षके संपूज्य
तत्रैवैशानदिशि ईशानमूर्तिं संपूज्य कर्णिकायामेव को
णावतसंकेनिवृत्त्याद्याः ईशोशान्यतीतांपूजयित्वाष्टपदी
पंनैवेद्यंनीराजनस्तुतिपाठनमापनांतोपूजां परिस
माप्याग्रवरणाहजातोसंप्राप्यके संबेद्धंगानि पत्रेषुत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९
शा विं
ना
२१३
213

नादिसंतकानष्ठविधेयात् पश्चाग्रेष्ठुउनवमावभ्यायादशि
णपाउमाप्रभृतिस्कंदांत्यमूर्त्यष्टकं पूजयित्वा इंद्रादिकंच
नवसेपूर्ववदभ्यर्चयेत् यद्वा ईशाने ईशमेवपूर्वेसंपूज्य
पूर्वादिषु तत्पुरुषादिकाः पूजनीयाः पश्चपवधपल्लोमू
लहस्तामभिप्रेतः शेषं पूर्ववत् इत्ययं पंचावरणकोयंम
त्रः सरहस्यहेति पावकामनाः प्रतिदिनं मंडलांतेवा
प्रांतलत्वंकोटिमात्रे तेत्रांतरे आकर्षणादिकामनासवि
शेषउक्तः पंचाक्षरं मन्त्रवरमन्नमाकर्षणविधौ जपेत्
शिवायेतिपदस्यांते नमः इत्यस्ययोजनात् वाश्यनमःशि
३ वायस्यं स्तंभने जपेदेवितं नमःशिवाय इत्यंतमोहनेज
पनेमतं वायेत्यंते नमः शीति संहारमन्त्ररुच्यते पंचाक्ष
रोयथापूर्वं उच्चाटनकरोमनुः आकर्षणायामन्त्रवाल
द्रमात्रेणासिद्धिदाः तथा आकर्षणयंत्रे टकारमध्येशि
नमः यवाइतिक्रमेण पंचाक्षरीं लिखेत् स्तंभनेवत्तरस्तं
विलिख्यकोणेषु वन्हिपुटलकारं लिखित्वा मध्येनकारमा
चैलिख्येत् मोहने पुटेवं इतिलिखित्वा मध्येमकारं लिखेत्
उच्चाटने षट्कोणं विलिख्य तन्मध्ये वायइत्यत्र हृदयंलि
खेत् यत्नानि यंत्राणि सर्वकामनोक्तानि तन्मन्त्रेणाभिमं
त्रयेत् मः शिवाणींयोमध्ये वायनेन निवाणीवपमन्तमोक्ष
संपन्नोमंत्रोगोरक्षणाय कीर्तितं तथा
रइत्यादिना शक्तिरुद्रः पूर्वापरभागेयो मंत्रोत्तरमाह॥ षडक्ष
रस्यवामदेवऋषिः पंक्तिः छंदः पूर्वापरभागेयोमायाबीजमुक्तं
ॐबीजं ह्रींशक्तिः श्रीमदुमापतिर्देवता
षुकशाक्तिबीजाद्यैः षट्दीर्घैः षडंगन्यासः इति संप्रदायवि
दः ह्रां ॐ हृदयाय नमः ह्रीं नेशिरसे स्वाहा ह्रूं मः शिखायै

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वषट् ह्रैं शिं कवचाय हुं ह्रौं वां नेत्राय वौषट् ह्रः पं अस्त्रा
य फडिति तन्मन्त्रैर्गन्धाद्यैर्मन्त्राः सोमभितस्तु भयासहितं
कथं चिंतयेदित्यत्राह वंसुकाभमित्यादि दक्षहस्ते पो
राग्रेन तदधस्तनयोर्वरयोस्तदाख्ये देव्या वामके करे कोत्पलं
दक्षिणेनालिंगनं वामोरुपीठगतया निजवामहस्तेन
स्वारुणोत्पलयुक्तापरिलब्धदेहमिति मंत्रान्तरदर्शनात्
मनुलक्षणं वक्तुं देशालंह मनुमंत्रस्तलदन्तदीपवर्णास
व्यासमानसंख्यलक्षं प्रबृहल्लक्षमिति यावदित्यर्थमपदेव
इति तत्सहस्रे च तद्दशसहस्रे इहाप्यर्धदशसहस्रं वक्तके
सरोरुहंगानि स्वजनयित्वा पत्रमूले च वदिक्षु दलेषु याः
कर्णिकायामेव मध्यपदार्थभूतायां देवस्याग्रतः पंच
मासंसृज्य पत्रमध्ये षड्भूषभायष्टदेवानर्चयेत् सप्ता
नैतानेवाह श्लोकेनाह हिमालयाभमित्यादिना दिघान
श्लोके प्रणोसगः पत्राग्रेषु षष्ठमातर ततस्तन्तरसेसुवं
वर्देद्वारदेयावद्ग्रादयेष्वेत्रषडावरणदेवता प्रासाद
मंत्रमाह सांतश्चेति सांतो हः सो द्यान्तस्तद्दशप्रमाद
नत्वात्मनसो यथावत्प्रसादसंज्ञास मनोः प्रदिष्टेति तं
ज्ञानरोक्तो याश्च संख्याद्विकाणामत्र तथा व्याचष्टावस्थेति पो
गरूढोयं शब्दः रवीज श्रोंशक्तिः तदुक्तं सान्तोन्तगरुस
मुक्तो विंदुभूषितमस्तकः प्रासादाख्योयमुक्तो वी
जं हः शक्तिरौकारेणेति वामदेवेन्यतः सर्वेषडदीर्घेनेति श्रो
कार्धपाटः क्वाचित्कः प्रासादिक एव सर्वत्रैव वर्षादिप्रा
सस्य षडंगादिन्यासेभ्यः सर्वमुक्तत्वादिति पादार्थोदशी
कारः सर्वत्रैवमेव पाठे विशेषवचनादत्र षडंगोन्यासप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१८
शावितं
ता·
२१४
214

वक्ष्यं भविष्यतीति केचित् आसां पंचमूर्तीनां विलोमादिका
रादि पंचस्वस्थः ह्रस्वाः प्रोक्ताः इत्येवंरूपाः तथाच हौं ई
शानाय नमः हें तत्पुरुषाय नमः हुं अघोराय नमः हिं वा
मदेवाय नमः हं सद्योजाताय नमः इति मंत्रानंगुष्ठादिकनि
ष्ठांतांगुलिपंचके विन्यसेदिति लभ्यते न तदंगुलिभिरिति
अंगुष्ठादिषु न्यसेदित्यनेनायस्या यस्या मूर्तेर्यंत्र यत्रांगुल्यै
न्यास उक्तस्तन्मूर्तीनां मूर्धादिषु न्यासस्तस्यैव तस्यैवांगुल्या
कार्य इत्यर्थः तथाचांगुष्ठे शिरसि तर्जन्यां मुखे मध्यमया हृ
दये अनामिकया गुह्ये कनिष्ठिकया पादद्वये एवं मूर्धादिषु
मूर्तिन्यासः फलितः अष्टत्रिंशत्कलान्यासमाह वक्त्रेषु न
वस्य गतयामूर्तिन्यासमाह ईशानाद्या इत्यादिना ईशानादि
कानि पंचमंत्राणि वा क्रमेण गुष्ठादिपंचांगुलीमूर्धादि
पादांतपंचस्थानेषु पंचवक्त्रेषु च न्यासं कुर्यादित्यर्थः सर्वं
पंच यथा ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधि
पतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवो १ त
त्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्
२ अघोरेभ्योथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वेभ्यो न
मस्तेऽस्तु रुद्ररूपेभ्यः ३ वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमो रुद्राय
नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणा
य नमो बलप्रमथनानाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो
मनोन्मनाय नमः ४ सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाता
य वै नमः भवे भवे नाति भवे भजस्व माम् भवोद्भ
वाय नमः ॥ इति । यत्र अंगुष्ठाभ्यां नमः तर्ज
नीभ्यां नमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इत्यादिप्रयोगोदेशिकसत्तमः इत्यादिप्रयोगोदेशिक
सत्तम इत्यनेनमभिहित इतिपदार्थादेशकृतोक्तं तन्त्र
मुक्ते ईषत्कोप्युपायादिषु तथा प्रयोगानादरणात् मूले
प्यंगुलिषुन्यसेदितिवदतापिकरणात यैर्वागल्पः सु
खितादेशिकसत्तम इत्युक्तेनायमंगुष्ठादिषुन्यासः पंचा
गमंत्राणां षडंगमंत्राणां चानाश्रित्य येन हृदयाय पुले
ख्यसूणात् तथा वृतंडुलेख्वनप्रमाणां नाभ्रीसुक पंच
गानि न्यसेदित्युक्तं तत्प्रकारमाह ताराद्येत्यादिना प्रसिद्ध
वाग्भवबीजं मायाबीजं २ श्रीबीजं ३ व्योमभृगुआदि
वामपार्श्वरेफह्रिटीशबिंदवः परस्परसंबद्धाश्चतुर्थं ४
सौः इतिबीजं इतितारपंचकमुक्तं द्वादशपटले मूर्तिक
ल्पनायां एतदंते सर्वज्ञाय हृदयाय नमः अमृते तेजो
मालिनि तृप्ताय ब्रह्मशिरसे स्वाहा अंगज्वलितशिखि
शिखायानादिबोधाय शिखायै वषट् वज्रिणे वज्रह
स्ताय स्वतंत्राय कवचाय हुं भगवत्कर्णो व्योमाति प्रत्येकं
मत्रसारबिंदुयुक्तानि त्रीणि त्रबीजानि तथाच सौः हें
प्रल्मम पाक्तयेने त्राय वौषट् श्रीपशुं हूं फट् अनंतश
क्तये अस्त्राय फडिति षडंगमंत्रोः शिरोंगशिवोंगमंत्र इत्य
र्थः ज्वलितेत्यादिमारभ्यैव शिखामंत्रोनंगपदांतमा
वोप्यत्रेति राघवभट्टः एतैरंगुष्ठादिषु हृदयादिषु न्या
सहृत्वाकलान्यासः करणीयः तत्र सर्वदा हि णादिम
खिभु ईशानमंत्रस्य कला क्रमशो न्यसेत् तत्रैतस्याक्ष
वः पंचखंडानि कृत्वा क्रमादेकैककलासंबंधः कार्यः
तथाच ह्रौं ईशानः सर्वविद्यानामीशानाय नमः इति सर्वत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१८
शा वि
ता.
२१४
215

वक्त्रे ॐ ईश्वरः सर्वभूतानामङ्गदायै नमः इति दक्षिणव
क्त्रे ॐ ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा इष्टायै नमः
इति पश्चिमवक्त्रे ॐ शिवो मे अस्तु मरीच्यै नमः इति
सौम्यवक्त्रे ॐ सदाशिवोमंशुमालिन्यै नमः इति मध्य
वक्त्रे ईशानमन्त्रकलाविन्यासः तत्पुरुषमन्त्रकलाविन्या
सेन पूर्वादिषु चतुर्ष्वपि तत्पुरुषस्य खण्डचतुष्टयं कृत्वा प्र
त्येकं खण्डमिलिता एकैककलाः पूर्वादिमुखचतुष्कमान्य
सेदिति पूर्वात्पाटेरर्थः ॐ तत्पुरुषाय विद्महे शान्त्यै नमः
इति पूर्वमुखे ॐ महादेवाय धीमहि विद्यायै नमः इति प
श्चिममुखे ॐ तन्नो रुद्रः प्रतिष्ठायै नमः इति दक्षिणव
क्त्रे ॐ प्रचोदयात् निवृत्त्यै नमः इत्युत्तरमुखे इति अघो
रमन्त्रकलान्यासमाह हृद्ग्रीवेत्यादिना हृदयादिष्टस्था
नेष्वघोरमन्त्रस्याष्टधा विभक्तस्य तत्तदष्टकलासहितस्य
न्यासः कर्तव्य इत्यर्थः ॐ अघोरेभ्यः तमायै नमः इति हृ
दि ॐ अघोरेभ्यः मोहायै नमः इति ग्रीवायां ॐ घोरेभ्यः क्ष
पायै नमः इति दक्षिणांसे ॐ घोरतरेभ्यः निद्रायै नमः
इति वामांसे ॐ सर्वेभ्यः सर्वव्याधये नमः इति नाभौ ॐ सर्वे
भ्यः मृत्यवे नमः इति पृष्ठे ॐ नमस्ते अस्तु क्षुधायै नमः इति
कपर्दार्थे शिरसि ॐ रुद्ररूपेभ्यः तृषायै नमः इति वक्त्रासि
न्यसेदिति कलितार्थः वामदेवमन्त्रस्य त्रयोदशभागानेक
ता एकैकतत्खण्डमिलितानां तत्कलानां गुह्यादिवाम
पादे तत्त्रयोदशस्थानेषु क्रमान्न्यासः कर्तव्य इत्यर्थो गु
स्तेत्यादिश्लोकस्य ॐ वामदेवाय नमः रजसे नमः इति गुह्ये
ॐ ज्येष्ठाय नमः रक्षायै नमः इति पुष्पपदार्थे... ॐ रुद्रा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नमः रनमः इतिदक्षिणोरौ ॐकालायनमः पालिन्यैन
मः इतिवामोरौ ॐकलकाय्यैनमः इतिदक्षजानुनि
ॐविकरणायनमः संयमिन्यैनमः इतिवामजानुनि ॐ
वलिकियायैनमः इतिदक्षजंघायां ॐविकरणायनमः
हृद्धैनमः इतिवामजंघायां ॐबलस्थिरायैनमः इति
दक्षिणस्फिजि ॐप्रमथनायनमः रात्र्यैनमः इतिवा
मस्फिजि ॐसर्वभूतदमनायनमः भ्रामण्यैनमः इतिक
ट्यां ॐनमो मोहिन्यैनमः इतिदक्षिणपार्श्वे ॐउन्मनाय
नमः जरायैनमः इतिवामपार्श्वे इतिदक्षपादतलादि
वामबाहुपर्यन्ताष्टस्थानेषु सद्योजातमन्त्रास्य षडंगासहि
ननदष्टकलान्यासोनुष्ठेय इत्याह पादेत्यादिना ॐसद्यो
जातंप्रपद्यामि सिद्ध्यैनमः इतिदक्षिणपादतले ॐसद्यो
जातायवैनमः ऋद्ध्यैनमः इतिवामपादतले ॐभवेद्युत
यैनमः इतिदक्षिणहस्ततले ॐअभवेलक्ष्म्यैनमः इतिवा
महस्ततले ॐनातिभवेमेधायैनमः इतिनासिकायां ॐ
भजस्वमांप्रज्ञानायैनमः इतिशिरसि ॐभवप्रभायैन
मः इतिदक्षिणबाहौ ॐउद्भवायनमः स्वधायैनमः इति
वामबाहौ इति अत्रप्रणवपदं प्रणवमायाबीजप्रसाद
बीजानामुपलक्षकं तेन ॐह्रीं ह्रौं ईशानसर्वविद्यानांश
शिन्यैनमः इत्यादिरेवंसर्वकलान्यासप्रयोग इतिपूर्वा
र्यादर्शकारः येनेचकलान्यासाः प्रसादमन्त्रप्रस्तावा
का अपिनेतन्मात्रविषयाः किन्तुसर्वशैवमन्त्रविषया इ
तिसांप्रदायकाः प्रत्यायमुपदेशः प्रथममन्त्रकलान्यास
ष्टपुष्टिना द्वितीयमंत्रकलातमन्त्यंगुष्ठाभ्यां तृतीयमंत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१८
शा विं
ना°
२१६
216

कलामध्यमांगुष्ठाभ्यां तर्जन्यां मंत्रकलानामिकांगुष्ठाभ्यां
पंचपमंत्रकलाकनिष्ठांगुष्ठाभ्यामन्यमतीमेति कलका
मेत्यत्र कलेति मंत्रांशः कामेति कलावलेति मंत्रांशः
कियेति कला विकरणायनमः इत्येतावानुभयत्रापि मं
त्रांशः कलानुसंयमनीयत्रहि द्वेति विभिन्ना भूयइति
छंदोरत्नार्थं भवेति मंत्रांशः पंचवक्त्रपराद्दिकाइति वे
दयाब्रह्मपदवाच्याः पंचेशानाद्याः ऋचः तेषामुक्तानि
यानि खंडपदानि तान्यादौ यासां ता इत्यर्थः गंगाधरो भवे
दिति तथा च नाशिवः शिवमर्चयेदिति वचनाच्छिवता
दात्म्यं विना कस्यापि शिवमंत्रस्य पूजादिषूपयोगमनाप
प्रसंभवात् शिवतादात्म्यार्थं सर्वैरपि शिवोपासकैरत्र
न्यासे सर्वथा पतितव्यमिति भावः ध्यानमाह मुक्तेत्यादि
ना ऊर्ध्वमुखं मुक्तावर्णं पूर्वमुखं पीतवर्णं नीलमेघवर्णं
दक्षिणामुखं शुभ्रं तत्प्रत्येकं यजनादि पर्याये विहाय पयोद
स्थकं पयोदानकाले हि नीला एव मेघा भवन्ति पश्चिमशु
ख्यमपि वो° स्मृतवद्देव मौक्तिकवर्णं जपावर्णाविडुमव
र्णा मुत्तरमुखं अर्द्धेन्दुचितमिति इंदुमुकुटमिति वप्रतिव
प्रतिवक्त्रं हृदादिद्वैतमकरेषु शूलादिदशनातानि वामदक्षि
ऊर्ध्वादिनागेन्द्रादिनागेन्द्रमर्प्यराजः भीतिहरः सुभयमुद्रा दक्षिणे
शूलपरशुखड्ग वज्रानलोत्पलं सव्येन्नागेशाघंटांकुशपाशा
भीतिकोत्पलमिति वायवीयसंहितोक्तेः सर्वालंकारोपेतं
मूर्त्या इत्यादि मूर्त्तयस्त्रादौ येषामेवंभूतेगणवर्णोसहस्रार्कः आव
नामसनमंगलावरणासजातः एवमनुष्ठेयमिति सुगादेवताः
सर्वेषु जनीयानामावरणदेवतानां नासीति वस्तुवितं तस्कलेवोप
दर्शनं प्रागेव ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कर्णिकायां स्रग्गंधाक्षतधूपैः संपूज्य तत्रैवेशानपूर्व
दक्षिणपश्चिमोत्तरेषु ईशादिमूर्तिपंचकं तथैव निवृत्त्या
दिकलापंचकं संपूज्य धूपदीपनैवेद्यनीराजनस्तुति
त्तमोपनैः पूजां परिसमाप्य प्राक्तां संप्रार्थ्य केसरेषु गा
निश्चंतंतादिवियेशानपत्रेषु उपादिकांस्तत्रैक्रात्यत्रा
ग्रेष्वत्तरसेपूर्ववदिंशादीन्वज्रादींश्च पूजयेत तत्रैशान
ष्वत्तर्भुजः शक्तिवरावुपरितोदक्षिणाभ्यां उमर्वभयौ वामा
भ्यामुपवित्तः तत्पुरुषोपिचतुर्भुजः उपवितः पञ्चवक्त्रोद
त्ताभ्यां मृगाभयौ वामाभ्यां अक्षोरस्त्वष्टभुजः उपवितोजप
मालापाशडमरुपुस्तकान्दधैः पुस्तकीऊशान्तमंडमाला
कपालान्वामैर्दधानाः वामदेवोपिचतुर्भुजः जपमा
लावरौ दक्षिणयोः परशुभये वामयोः सद्योजातोपिचतु
र्भुजः दक्षिणयोर्जपमालावरौ वामयोर्मृगाभयाविति
पत्तेषां पूर्वमुक्तानि बीजान्यपि पूज्या मंत्रेष्वादेयानि ग्रस
यारणार्थं यंत्रमुच्यते षट्कोणमंडले वास्ये रेवनावद
नात्मधा हूर्वायाविलिखेत् मंत्री प्रासादं नामसंयुतं नाम
साध्यसाधकादिनामवहिर्विलिखेत् वाग्रकथनादिकं कर्णिका
यावहिः षट्सुचकोणेषु प्रणवाद्यं षडक्षरं त्रयस्त्रिंशद
लेवास्थे त्रित्रिंशद्वर्णमालिखेत् ईशानवर्णषट्कं वृत्तस
रूपत्तत्समकं अघोरवर्णषट्कं वामदेवस्य समकं सद्यो
ज्ञानं तथास्मरनमोन्तवर्णमालिखेत् वर्णाः सर्वेपिप्रोक्ते
केनमोन्ताः सत्येजपनसेवेष्टाधारयेयंत्रमुत्तममिति यं
त्रान्तरं यथा षट्कोणान्तः साध्ययुक्तं प्रासादं मूलमात्रि
षु संधिष्वंगानि तद्वाह्ये संपञ्चदलेलिखेत् ईशानाद्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१८
शविं
ता॰
२१७
217

लिखितंयंचमूर्तीउः हृदयांतकाः अष्टपत्रमातृकाष्टवर्गाष्ट
कंलिखेदिति संवेष्टानुष्टुभायंत्रजपहोमादिसाधितं आ
रोग्यायुः संततैश्वर्य्यचतुर्वर्गफलप्रदमिति मूलषडक्षरः
आनुष्टुभमंत्रस्यव्यापकन्यासमंत्रएवोक्तः जपादिसंख्या
कार्य्यंलाघवादिनाष्टोत्तरसहस्रादश्रुतोतिकी आदिनां
संपातपाननमपि अष्टादशार्णमंत्रमाह तारेत्यादिना
ॐ ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय त्र्यष्टाक्षरोयंमंत्रः मायाषड्दीर्घाप्रा
साद्बीजंषडक्षरैकैकवर्णस्थितित्रिभिस्त्रिभिः षडंगन्यासाः
करणीया इति संप्रदायविदः वेदः श्रुत्यंकेटंकः परशुः
वामोरुन्यस्तः पाणिर्देहः अग्र्याउवलयपक्तोयलंवा
मपाणौ निहितकरतलमिति वामाधस्तनकरतले उरू
वामेइष्टवरात्मके वेदटंकेदक्षस्थ अष्टलक्षंजपः अष्ट
सहस्रंहोमः पंचाक्षरोक्तपीठमध्ये मुख्यदेवतासंप्रत्यके
सरैषूर्गैः अनंताद्यैः पत्रेष्विमाद्यैः पत्राग्रेष्ववृषभेशा
त्मादिभिर्वज्रादिभिश्चतद्बहिरभ्यर्चितैराचरणाकार्य्यामि
त्यर्थः सप्तजपमंत्रजपमाह तारेति स्थिरा जकारः
कर्णाः पंचमस्वरः भृगुः सः तेन ॐ जं सः इति अक्षरोयं
सप्तजपमंत्रः दृष्टदीपिकाकारोप्यमुमेवमंत्रमादि
ष्टवान् तंत्रांतरेपिएवमममः कर्णाश्रुतोर्देवेदवानूरूपं
चमोदेहस्थुतोभुवादिकः सप्तजपस्यास्तिमनुः स्थिव-
णकः इतिवामस्थिहिद्वितीयात्कर्णःपंचमस्वरः ह्रीडः विस
र्गः नैदिकेस्वरेनत्वेन नारंततीयवर्गस्यतृतीयेवाघष्ट
स्तुक नक्ष्यांतस्यसवात्रक्रमष्टमस्यतृतीयकं आर्णांतवर्णां
संयुक्तमेघमरसंजपामनविति अकचटतपयशाख्यष्टोव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गोऽहस्याभिप्रेत्येदं तथा च तृतीयवर्गश्चवर्गः आद्यः अवर्गः उपांत्य
सरो बिंदुः आद्येन वर्णो विसर्गः शेषं स्पष्टं हंसश्च वामकर्णावतं
नकारस्य सिद्ध्यतीति तदेतन्मूलमन्त्राण्युद्धारप्रकारमेवमेतन्मू
ल्लाद्यानमिति ध्येये पुराण्याद्दर्शितं तत्तद्धाव एवं संपातेष्वर्वं
स्यादीपविग्रहः इति परिभाषया कर्णपदं पयापि पंचमस्वरत
या प्रतीयते तथापि विशेषवचनात्सामान्यपरिभाषा बाधते
न कर्णपदं चरमकर्णपरमेव कर्तव्यं तेन षष्ठस्वरलाभः यउ
न्कप्रयोगसाधवेदादिः काष्ठमः कष्ठस्वराद्वेदनितम्बमः इतिन
स्मात् ङेंतम् इति दीर्घमध्यकपवायमंत्रः इत्याऽऽः पदेन्तस
काचम्यं दवीजं तेन एकसंख्यालाभः कर्णपदेन पंचसंख्यादा
भ्यावपरस्य रामिति ताभ्यां षट्संख्यावबोधः सकर्णाभ्यांपुग
इंडंचेति विग्रहात्स बिंदुषष्ठस्वरलाभः यह इंडम्बं उम्बेम्बके
शेषः प्रथमेंडनायकसंख्या द्वितीयेंडः नाबिंदुः प्रतिपाद्यते
रतीष्टवीजलाभः एवं च न कोपि परिभाषाव्याकोपः इत्या
इंः प्रणवो बीजं सः शक्तिः भृगुरिति सोऽहं दयायनमः श्री
पि रसे स्वाहेत्यादिमंत्रैः षडंगन्यासो नुष्टुप् छन्दः नाभिह
न्मध्ये शुक्रमान्मूलवर्णान् क्रमेदिति तंत्रान्तरे पद्मदयो
नः स्थितिमिति एकमूर्द्धगुरुं षयं तत्र उपग्रुपविष्टदिनी
यं यस्मै मधोमस्वं विशिवमीत्यर्थः मुद्रास्तानमुद्रा तर्जन्यंगुष्ठ
प्रयोगरूपा दत्तो हि द्वादत्ताधस्तनकं यावदाद्युधानि गुणा
लते विलते प्रयोगाना ह उथाके वित्याहिना सधागुडू
वी पयोहविः पायसं पत्रैः समभिर्हव्यैः प्रत्येकं सहस्रं नव
सहस्रसंख्यया समवाप्तवान्तं कार्यं गौरवे वा सवर्णां हैगु
णां हैमगुणपादिक मत्रुस्त्यहीनो होमः कृत्वा यथपराशुकः
स्यात् गोर्वा यो दात्तकार्यं गौरवे श्रमतादिसमरं इत्याणाम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१९
शावि
ना०
२१८
218

मध्ये एकद्रव्येण सम्भवासम्भवं तं इत्याश्रितः क्रमो यावन्द्र
व्यान्तरेण सम्भवासम्भवान्तमित्येवं रीत्या एकोनपञ्चाशद्दि
नैः समुद्रव्यहोमः परिसमाप्य आत्यन्तिकप्राणावधा
वस्थायां तत्सद्यादि समस्तद्रव्यैर्होमे जाते समस्तिभुवो नै
व सत्त्वभवे सत्त्वं सामिति लोकप्रसिद्धिः ततः एकैकदिने
पि समस्तद्रव्याणां होमः कार्यः एवं सम्भवासम्भवेन तोप्या
पि केवा कार्यमित्युपदिशति त्रिजन्मस्य जन्मतारामा
रभ्य गणनायां जन्मतारायाः यन्नक्षत्रं भवति तत्र तत्र ति
थिवारनक्षत्राणां त्रयाणां जन्मसंबन्धिनां यत्र समावेश
स्तत्र सर्वेषामेवं मतं समये षट्त्रिंशानसूचनाय एवद्भव
वनमिति केचित् पद्मदयस्यापि नालेप्राणावमये कम
लपत्रेषु सर्वेष्वपि तत्कारः कर्णिकायामः वर्णान्कर्णि
कारानानिर्धितीयास्तपासस्तु तयादेस्मरतः सर्वत्रः लो
पनामः अभिषेकप्रयोगमाह यंत्रेत्यादिना यंत्रवत्ना
मानां प्रोक्तवत्मनेत्यत्र एव रत्नादिलाभेपि प्रोक्तसक
लपदार्थालाभश्च त्रोक्तमनुकल्पतया गृहीता ह्यभि
षेकप्रयोगोनुष्ठेय इति सूचनार्थं पुनरुपादानं रत्नादेः
यंत्रमाह मध्ये इत्यादिना अष्टदलपद्मं कृत्वा तत्क
र्णिकायां ससाध्यप्रणवं विलिख्य दिक्पत्रेषु मध्य
मं विदिक्पत्रेष्वंतिमं वर्णमालिख्य बहिर्गतचतुर
स्रादिद्वंद्वशानवकारानालिख्य विदिक्षु टांतानव।
कारानालिखेदिति एवं हि शालानालिभ्यांतदिविदि
नं किं तद्वदिः मन्त्रं विनिवेश्याभिमन्त्रितिपदार्थो
दर्शोदाहतं तत्रान्तरसंवादात पुनः फलनिर्देशा।
दस्य यंत्रस्याभिषेकप्रयोग एवनोपयोग किंतन्मान्त्र्यां

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तीनां वेदानां जन्म यस्मादित्यर्थः । अंतो द्विपदे च रूप्याय गोचराय वे ।
गाधमनेमा कालमेव वाधिते स्थूलविभागेष निर्देशः निर्दिष्टमग
कः अतिस्थूलत्वात् सूक्ष्मविभागेष्वपि तत्त्वानां निर्दिष्टमशक्यः
निरूपिताशेषाः अशेषाणां वाभीनयो यैर्नितया कालस्यापर्यस्त
मभूते हैना सरिद्गंगा न द्रूपेन दाम्ना जरकेणा वद्धः कपर्दी जटाजूटो य
न मुद्रायपुरणयाणाभ्यारहिताय मध्वामहेश्वरास्त्योभावाभिमायोय
समनया नाहम्यानामेव पुंसामेनः करणेभ्यात्मतेन रूपरहणाय नि
वासमेदिशेवराय । ब्रह्माविष्णुमहेश्वरा अभिमन्यं पस्तेषामपि मूलभू
तउत्पादकः त्रिधात्मा सर्वाग्निवंद्मसोधाम स्थाने भक्तिदानक्षा
राजगतो जन्महेते । देवाश्च सरा अपरस्परं विरुद्धा अपितस्मैवाविष
ये अविरुद्धाः संतो भुगपत्त्वन्यदर्थाभूर्द्धापतेनीयन्त्रुमो येन वमहिमा
दानसामर्थ्यमप्यत्रुनभिन्याहतिजेन्याद्दिना
यस्यो यो न मनीमतो गुणवतीमानाविनोमायतिर्नामपेमनिघ्रीति
येषु कुम्भः कूर्मावलोजन्मभूः । सपासकलवीप्याचात्रुतपदेवा
णहीवास मूलजेषर्निमगाईदयद्विपटलः शहार्थविनामणो
नत्सर्वमिदंसतिमश्रणशामाण्यस्यात देवनद्र्दष्ट मुतिमूलकत्व
नस्मृतीनामनाश्वाकानेन सर्वेऽत्तेषवर्णीतत्वेन वास्तुतीनां प्रमा
णभवति । नवेहनदेकनरमपि । नहिमृतिमेवैः केषांचिरणी
योप्यति समनुयाय ते एवं नहि विशेषोपकारकत्व व्याख्यानापत्तेः प
भिस्तुपूर्वनिरूपितेः पंचायतनदेवतामेवैः प्रयोक्तृशिष्टमिवय
वेषामनिष्टमपिनिष्पाद्यत इति स्तुपद्दिष्टभवनेव यत्नत्सिद्दा
त्तुषभमेरागद्यादेरादिमेद्रणत्यमवकृतिमिद्रनयाप्रामाण्य
नत्सामान्यादपरेषामपिप्रामाण्यमिति यदार्थादर्शाकृतो केनत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२॰
शा॰ दी॰
चिंता॰
२२५
219

उक्ते गुणवृद्ध्यादिव्याकरणस्मृतीनां प्रामाण्येऽपि कालातिवृत्तवामदेवा
मदेवाद्युच्चारितत्वादेरप्रामाण्याभ्युपगमात्। अष्टकादिस्मृतेः प्रा
माण्येऽपि वेसर्जनीयं वासोऽध्वर्युर्गृह्णातीत्यादिस्मृतेः प्रामाण्यानभ्यु
पगमाद्वक्तृप्रामाण्यस्य प्रामाण्यासाधकत्वात्। अथ फलदर्श
नादेव प्रामाण्यं साधयिष्यामः नत्वाशाशीघ्रकभागादर्शनेऽपि फले
भविष्यतीति इति चेत्तर्हि मैवं। देवाद्यागतरासमादेरिव सर्ववर्तिता
मात्रेण कारणत्वासंभवादिति। अत्रोच्यते उभयथाप्यप्रामाण्ये
वेदविरुद्धमार्गस्याप्यधिकारिविशेषविषयतया वेदेन यागादि
स्तुतेरिवोपपादितं शैवं प्रामाण्यं। वेदमन्त्राणामपि स्वेष्टतमे गा
यत्र्यादिमन्त्रैः शान्त्यादिकाः प्रयोगाश्च क्रियन्ते काकण्यापरवैदि
कमन्त्राणां। तथा चार्वाकमपराद्धमुपदर्शितं पंचापतनदेवता
मन्त्रैरितिहृदन्तरमप्यशाप्रामाण्यमिति विवक्षया वैदिकम
न्त्रेष्वपि स्वेष्टतममन्त्रैव प्रयोगानुपदर्शयितुमारभते। अघो
वदामीत्यादिप्रयोगोपयोगित्वेनेति शेषः। नातः स्वरूपतो गाय
त्र्यादिमन्त्रादेरपि हानिः। अत्र प्रविष्टानां वर्णानां तत्स्वरूपतया
वक्ष्यमाणत्वात्तत्स्वरूपत्वं त्रयीमयीमिति। तथा च स्मृतरामैकैक
वेदमन्त्राणां प्रयोगकरत्वमिति भावः। सर्वविज्ञानमानेदं ब्र
ह्मेति श्रुतिप्रतिपादितस्वरूपके ब्रह्मण्येव तदुपासनया गम्यते
इति दर्शयति पद्येत्यादिना। सत्त्वसत्त्व। चित्तविज्ञाने। आनंदः
सुखविशेषः। एतानि लक्षणानि स्वरूपाणि यस्य तत्तत्करवर
णादिमत्त्वमपि समव्याहृतयः प्रणवाद्याश्च यस्य सो। तत्पदे माय
त्र्याः प्रथमाक्षरत्वं तदादिकाः तत्सादिमन्त्राः गायत्रीतः पूर्वं सप्र
णवा व्याहृतयः पठनीया इति यावत्। एवमित्यत्रगेणायमिति पठ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नीयमितिछंदः सर्वकर्मोक्तमितिनावद्धर्णगणेनयाचन्नुविं
शतीति शिरः आपोज्योतिरित्यादि। अयं मंत्रः प्राणायामादावु
पयुज्यते। मुनिभिः प्रणवस्य परिकीर्तिता अस्य व्याख्यामयासमी
रिता इति संबंधः। अप्राणापशेकावृद्धासाय मुनिभिरित्यादिः
मुनिभिरित्यनेनावन्मात्रोक्तौयत्नस्य मुनिवाक्यत्वाभावात्स्वन्यत्ववि
रोध इत्युक्तेनेतिमयानत्तूथ्यानालोच्योक्ता इत्युक्तिः। अग्निः वा
युः सूर्यो बृहस्पतिर्वरुण इन्द्रो विश्वेदेवा सप्तसमाख्या हृतीनां देव
ताः देव्यादिका गायत्री देवी गायत्री छंदः प्रणवबद्धिरसोपिय
बीजं ईशक्तिः ऐं कीलकं। गायत्र्या यत्नबीजे स्यादीशक्तिरैं च की
लकमितितन्त्कल्पवचनात्। न्यासानाह। व्याहृतीरित्यादि
ना। मंत्रस्त इत्यनेनन्यस्या गायत्रीन्यासात्पूर्वं व्याहृतिन्यासस्तथा
व्याहृतिन्यासात्पूर्वं प्रणवन्यासोप्यनुष्ठेय इति सामयिकसंके
तविशेषज इत्युक्तं। गोप्यवानर्णविशेषस्यापि मंत्रपदेन प्रतिपा
दनात्। नमस्कारस्तेषांतरे। ॐ नमो ब्रह्मणे नाभौ हृदये ॐ च
विष्णवे। मं शिवाय नमो मूर्ध्नि नमह्रूपस्मरन्न्यसेदिति। ॐ ब्रह्म
णे नमः इति नाभौ। ॐ विष्णवे नमः हृदये। मं शिवाय नमः
इति मूर्द्धनीति प्रणवस्याविड्त्रयं विन्यस्य ॐ भूः इति हृदये ॐ
भुवः इति मुखे। ॐ स्वः इति दक्षिणांसे ॐ महः इति वामांसे।
ॐ जनः इति दक्षिणोरौ ॐ तपः इति वामोरौ। ॐ सत्यं इति जठरे।
व्याहृतिन्यासः। अत्र प्रत्येकं सर्वत्र नमः पदयोगं केचिदिच्छन्ति।
ततस्तदन्तपदसंधिष्टुवनष्टुभन्त्वाविन्नारित्यन्तरचनत्वमय ॐ तत्न
मः ॐ सनमः ॐ विनमः ॐ तुर्नमः इति रीत्या विन्यस्य पुनर्वा मप
दसंधिष्टुवनष्टुभानेववर्णास्तथैव न्यसेत्। ॐ वनमः इति गुह्ये
ॐ रेनमः इति नाभौ ॐ णिनमः इति हृदये ॐ यंनमः इति कंठे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१
शा.टी.
वि.ना.
२२०
220

भुजयोरपि मध्येकं संधिवन्न्यस्कं तत्र भर्गो देवेति वर्णचतुष्के ॐ
भ नमः ॐ र्गो नमः ॐ दे नमः ॐ वे नमः इति रीत्या विन्यसेत् ॐ स नमः
इति मुखे ॐ धी नमः इति नासिकायां ॐ म नमः इत्यान्त्या कपोल
योः ॐ हि नमः इति नेत्रयोराहत्या ॐ धि नमः इति कर्णयोराहत्या ।
ॐ यो नमः इति भ्रुवोराहत्या । ॐ यो नमः इति मस्तके । ॐ न इति पश्चि
म मुखे । ॐ प्र नमः इति उत्तर मुखे । ॐ चो नमः इति दक्षिण मुखे ।
ॐ द नमः इति सर्व मुखे ॐ यात् नमः इति वोर्ध्व मुखे । इत्यक्षरन्यासं
कृत्वा पदन्यासं कुर्यात् । एकत्र्यग्निद्व्यग्निवह्निद्व्येकैकाख्यान्तैः क्र
मात् पदानि दश गायत्र्याः कथितानि मुनिपुंगवैः तथा च ॐ तत् न
मः इति शिरसि ॐ सवितुर्नमः इति भ्रूमध्ये ॐ वरेण्यं नमः इ
ति आहत्या नेत्रयोः ॐ भर्गो नमः इति वक्त्रे । ॐ देवस्य नमः इति कंठे
ॐ धीमहि नमः हृदये । ॐ धियः नमः इति नाभौ ॐ यः नम इति ।
गुह्ये ॐ नः इति आहत्या जानुद्वये । ॐ प्रचोदयात् नमः इति पाद
योराहत्या न्यसेत् । षडंगन्यासमाह ब्रह्मणे इत्यादिना । ब्रह्मणे
हृदयाय नमः विष्णवे शिरसे स्वाहा इत्यादयस्तन्मंत्राः पंचसर्वात्मने
इत्यस्त्रमेव दर्शनाद् ब्रह्मादिषु चरितमंत्रेषु आत्मने इत्यनेन वग्रथक
नेर्विवक्षितमिति पदार्थादर्शकनोक्तं न तच्छुभं । ब्रह्मादिपदो
नेव वनेच्छैकवचनप्रयोगात् तावन्मात्राभागस्यैवमेव नायोग्रथक
नाकथितत्वात् अन्यथा ब्रह्मणे हृदयमित्यादिकमेव ब्रूयात् सू
र्याब्दसर्वादिकामात्मने इत्यादि ध्यानमाह । मुक्तेत्यादिना । केशाग्र
सादिना उत्तरवज्रः प्रभृति कपालविशेषणे शुभ्राः याशाः द
लाः हर्षयोरेव कुमलत्वमिति दध्यस्तनयोश्च कर्णयोरेव तदयस्य
योः कपोलकपोले । तदधः स्थयोः कर्णाकर्णौ तदधः स्थयोद
भयवरौ इति दशभुजाभो मध्ययोरिति हिरण्याः । मध्याभा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नः संध्या सायंसंध्या च दिनत्रय एव सर्वाहोमेन रात्रयोः संध्या मध्याह्नसं
ध्येति संध्यात्रयं। एतदभिप्रायेणाहि वचनं। रात्रिसंध्या दिनसंध्य
योरिति नद्ध्यः संधिकाल एव च संध्या प्राणायामेकैनैकेन म
कारादिव्याख्यामाह समेत्यादि अत्र समध्याहृतीनां प्रत्येकं प्रण
वयोगः गायत्र्याः शिरसश्चेति नवप्रणवाः शिरसोऽन्ते च इति द
शप्रणवघटितः एकः प्राणायाममंत्रः सप्रणवप्राणायाममंत्र
स केवलगायत्रीमात्रस्य वा संध्यायो जपे दिष्टादौ जपसमस्त
कोऽविशेषमाह। व्याहृतीत्यादि। नवलक्षे च चतुर्विंशतिल
क्षे। विधानेन पुरश्चरणक्रमविधानेन मिक्षापि समीचीनेना
नेह्यु यानध्यानध्यानान्वे पिनवस्त्रलाभस्थानेन कार्या किं द्विष
जिह्वायत्रनत्र भिक्षां कृत्वा प्राणयात्रान्धील इति विधिः। यष्ठ
उद्देशेऽपि दैवाद्वैष्पितलाभस्तदानदर्शनमपि नवारणामः
क्षीरौदनेक्षीरमोदनं तिलाद्दूर्वाः इति वचनात्। अष्टसंध्याद्धव
रसह्नवदानां प्रत्येकं समिध इत्यष्टद्रव्याणि तैः प्रत्येकं त्रिसह
स्रसंख्याको होमे चतुर्विंशतिसहस्रहोमः पर्य्यवस्यति स
न्नाविधिमुपदर्शयति विधायेत्यादिना। सर्वोक्ते सर्वतोभद्र
मंडले कृत्वा तद्बहिः त्रिकोणेन दहिर्ष्टदलकमले कृत्वा न
वडीमादिरूपस्थापीयन वपीठशक्तीन मंडुकादिक्रमतः
सर्वव्यदम्भध्यानत्र मूलेन मूर्त्तिं परिकल्प्य गायत्रीदेवी गंधा
दीनपूज्याः संपूज्य त्रिकोणेन रग्निवरुणेशानकोणे ब्रह्मवि
ष्णुमहेश्वरान्संपूज्य नैर्ऋत्यवह्न्याग्नेयं इने ओं स्वाहा पव्यकोणे
षु ब्रह्माणीसावित्रीसरस्वत्याख्यागोंशाकौ मजयेत्। हृदीदीपि
कालनस्त्र वामाज्यप्रारोद्दीनितशक्तिपदार्थमातुः नानाने त्रवि
रुद्दवेन तदभिधाने यदुक्तं गायत्री प्रानमत्वे गे निष्पाद्यवे रीत्याः।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१
शा॰ हा॰
वि॰ ता॰
२२१
221

सावित्री पवनगतेसरस्वतीच ब्रह्माणंहनभुजि वारुणेचविष्णु
षष्ठेसमभिप्रजेतष्ठेसप्तमेशेइति यद्यप्येतद्वचनात्त्रिमूर्तिशक्तीः
प्रथमेसमर्च्याः यावार्यवचनाच्चब्रह्मादिनः सर्वेषवब्रह्माण्यादिश
क्तिसजनेप्रतीयतेतथापिवेतन्मूलानुसारेण सत्कएवसर्वोपरी
भावः तदस्यातोगुरुसंप्रदायाद्व्यवस्थितोविकल्पः। तदेवंप्रथ
मावरणे कर्णिकायावह्निस्वतर्दिक्ष्वादित्यरविभानुभास्कराः
विदिक्षुउषाप्रज्ञाप्रभासंध्याः इतिद्वितीयावरणे केसरेषुषडु
गानितदिदं तृतीयमावरणं। पत्रमूलेषुश्रीगणादक्षिणेनषड्ब्रा
ह्म्यादिशक्तिनामष्टौशक्तयः सज्याः इतिचतुर्थे। पत्रमध्येषुकी
त्यादिविमलान्ताष्टौशक्तयःसज्याइतिपंचमे। पत्राग्रेषुतमोपहारि
ण्यादिपद्मरूपान्ताःसंपूज्याइतिषष्ठे ततःपत्रवाह्येषुदिक्षुब्राह्म्या
द्याःसप्तमहालक्ष्मीस्थाने·रुणइत्यष्टदेवतानर्चयेत्। केचि
त्तुअरुणेपितवम सप्तमस्त्वेवंसाध्यादेवताःसम्मुखे ततोम
हालक्ष्मीभागेपि ब्राह्म्याद्याःसारुणाइत्यपितदेवस्यावरसमाव
हति तथादिपदेसहवर्तिनोमहालक्ष्मीपरित्यक्ते सप्तभवतीत्या
हुः। तदिदंसप्तमं। तद्बाह्येवेंद्रादयोग्रहाः सज्याः आदित्यस्तु
द्वितीयावरणएवसज्जितः। पत्रमध्येदेव्याश्चाग्रेसूर्यः ततोष्ट
दिक्षुवेंद्रादयइति अष्टमेइंद्रादिभिर्नवमे वज्रादिभिर्दशम
मिति ननुसर्वेअंगदेवताप्रभृत्येवावरणगणनायांसर्वमुक्ता न
कथमत्रान्यथाकरणमित्यत्राहदशभिरावरणैरिति। तथाव
दशावरणदेवैस्तुसहसज्यामहेश्वरीत्यादिमूलवचनादत्राप
ध्यानपंचांगदेवतानांसाक्षात्सज्यानामप्यावरणदेवतात्वमि
तिभावः। वस्तुतस्त्वंगदेवतानांसर्वसज्यानामप्रधानसमकक्ष
नमेव आवरणत्वेनांगादिनवगणेषु पठित्वायमहागणप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निकल्पोक्तरीत्येति ध्येयं । फलेन्तु षोडशोपचारैः संख्येयज्ञानदाशा
शोधनानन्तरमारंभः मध्येमध्येतन्मूज्ञानोहस्तप्रक्षालनमसंख्ये
यज्ञानमूज्ञानिवेदनादिकं प्रयोगानाह नलेत्यादिना नवसं
ख्याचतुर्विंशतिसंख्या आसुः प्रयोगमाह । आउषेइत्यादि ।
केवलेनहविषा केवलेन सर्पिषा च तथा वसाम्येह विरेके के
वलेह विद्वितीये केवलमाज्यं तृतीये दूर्वाश्चि केवलं तथैव तिलाः
पंचमं द्रव्यैः पंचद्रव्यैः प्रत्येकं त्रिमहस्त संख्यया होमादा
शुश्चिरनरकालेत्यादिन्यर्थः षडुक्तेन ज्ञानरे आसुः कामान्
दृपान्त्यायसहविराज्य केवलाज्येश्च दूर्वाभिः सतिलाभिः
सर्वैर्हि सहस्त्रसंख्येके मंत्रोनिशान्तिस्विकरूपेण प्रयोगाणां
वक्रमषाकानयासाधारणाश्वेन सकलप्रयोगानाह । वङ्गने
त्यादिना शूद्रादेरधिकार एव नास्त्यत्रेति सर्वापिन्ते द्विजन्मः
नामिति । एतस्या मंत्रस्य केन त्रानरे । शाके वीह्यगन त्रिकोण
विलसद्भूरादि सत्कर्णीके किंजल्कस्वरयुग्मकं प्रतिदलेषु ष
केत्रिवर्णमनोः तूउमेत्रन्तरीयवेष्टितमिदं त्याकोणतारा कि
नेगायत्र्याः कथितेन महः प्रभृतिभिर्यंत्रं नारेदत्वं कितमिति ।
अयमर्थः अष्टदलकमलकर्णिकायां त्रिकोणं तन्मध्ये माया
वीजेनदंनः कोणेषु भूरादिकाह तित्रयं केसरेषु द्विशः स्व
रान्दलेषु त्रिशो गायत्र्याः वर्णास्तद्बहिर्हंमंडये आपोज्योतिर
सोमृतमित्यादि हुउमंत्रपरो नसेसावदोमित्य शाहारमेवं
हिलिख्यनद्रहिर्भूपुरे कोणे शाहृत्याप्रणवः दिन्तुमहः जन
तपः सत्यमिति व्याहृतिचतुष्टयं लेख्यमिति । केचित्सर्वोक्त
हादशगुणानयंत्रमेवास्यायंत्रमाहुः । आग्रेयास्त्रमंत्रप्रयोगा
नारदीयन्तमाग्रेयमंत्रसाधनप्रकारमाह आग्रेयमित्यादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

११
श॰ टी॰
वि ना॰
२२२
222

ना। अभिधास्यामि नवमन्त्रयोगकथनद्वारा सर्वार्थसाधकमि
त्यभिधास्यामि किंवा नानाप्रयोगाधायकत्वेन निरूपयिष्यामि
नेनतन्मन्त्रानुद्धारेपिनद्धतिः। मरीचिः मरीचिपुत्रः कश्यपः
तन्नामधेयो मुनिविशेषः। ऌंबीजं ह्रीं शक्तिः रें कीलकं इति
सारसंग्रहकृतः। अथवा। अत्र मंत्रे स्थिता हलो बीजानि। अ
त्र स्थिताः स्वराः शक्तयः। जातवेदसे सुनवाम। सोममराती
यतो निदहाति वेदः सनः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सि
न्धुं दुरितात्यग्निरिति चत्वारिंशदर्णोपमृग्वेदमंत्रः षडंग
न्यासमंत्रानाह। नवभिरित्यादिना। ॐ जातवेदसे सुनवाम हृ
दयाय नमः सोममरातीयतो शिरसे स्वाहा। निदहाति वेदः
शिखायै वषट् सनः पर्षदति कवचाय हुं दुर्गाणि विश्वा
नावेव नेत्राय वौषट् सिंधुं दुरितात्यग्निः अस्त्राय फट् इति षडं
गन्यासमंत्राः कथिताः। वर्णन्यासमाह। अंगुष्ठेत्यादिना। अं
गुष्ठपर्दपादांगुष्ठपर्वे। अंगुष्ठगुल्फजंघाजानूरुपार्श्वस्तनस्कं
धप्रकूर्परमकोष्ठे कर्ममणिवंधकरतलनासोत्तिकर्णनानां
पंचदशस्थानानामन्येकेद्विद्विस्थानत्वस्यविवक्षणात्त्रिंशत्स्था
नानि ज्ञातानि कटिगुह्यनाभिहृदयपृष्ठग्रीवामुखमस्तकमि
कमष्टौ दशस्थानानामेकैकस्थानत्वमेवेति चत्वारिंशत्स्था
नानि बाहुमूलस्थानद्वयउपबाहुरूपद्वस्थानद्वयमिति च
तुश्चत्वारिंशत्स्थानानि तत्रमंत्रवर्णमेकैकविन्यसेत् स्कंध
योर्द्वयोः साहचर्यान्मध्यपदमपि तन्मध्यपदमिति ग्रीवालाभः
बाहुमूलपदं कर्परमध्येन नभागउपबाहुपदार्थः प्रकूर्परप
देनकुहुणीनिमाषयापसिद्धोबाहुगतद्वितीयसंधिभागः क
ष्ठेन मणिवंधपदेनत्वतीयो बाहुसंधिभागः मणिवंधप्रकूर्प

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

योर्मध्यभागः अकोऽष्टपदवाच्यः। मस्तेललाटकेशसंधिः मस्ति
ष्केत्यूर्ध्वं केशाः मूर्द्धपदेवल्लरेऽपरे। यदस्थानमाह शिखेत्यादि
ना श्रोत्रनयनयोः पदद्वयं कर्णयोः पदद्वयं अन्यत्रैवैकैकपदं न
तु क्रमीशानशिवेन स्वस्तनमिहूनपदानां कंललाटादिकर्णावि
धररसनकंठेबाहुहृन्नाभिदेशाः कटिरपि मदनोरुज्जान्वि
जेयाग्न्योयोमी श्रवणनयनयोर्द्वे स्थानमेकैकमन्यदिति।
पदानामष्टादशानामधिष्ठानेषु वर्तिष्ठो कैकं ह्रौ कैकपंचके:
ष्ठाग्निष्ठाग्निहिद्वि वर्णैरष्टादशपदैमनुरिति दर्शनात् नथा
वज्ञानवेदसे इति शिखायोऽशनवामे इति ललाटे। सोमे इति दक्षि
णनेत्रे। अशानीयते इति वामनेत्रे। त्रिइति दक्षिणकर्णे रुद्राति
इति वामकर्णे वेदइत्याहुत्याऽयोष्ठयोः। सइति रसनायां नः इ
ति कंठे। परीइत्याहुत्या बाह्वोः षत् इति हृदि। अति दुर्गाणि
इत्याहुत्याकुक्षिद्वये नावेवइति गुह्ये। सिंधुं इत्याहुत्या
ऊर्वोः दुरित इत्याहुत्या जान्वोः। अति इत्याहुत्या जंघयोः
अग्निरित्याहुत्या पदयोर्न्यासः कंनेव इति फलितार्थः हृ
षदीपिकाकारस्तु। बाह्वोः कुक्ष्योः स्थानद्वयत्वेकल्पयति न
देन तु केषामनवचनविरुद्धं। यदपि गुह्ये वर्णद्वयस्य जंघयोर्वर्ण
वर्णद्वयस्यन्यसनं नैरेवोपदिष्टं। तदप्युक्तपदविभजकवचो
विरुद्धं। ध्यानमाह। विद्युदित्यादि रः पाखवशुणास्त्रिशूलं।
पाशाङ्गुणपदार्थ इति हृषदीपिकाकारः। तद्दुत्तमाणवचन
विरुद्धं। अहमुजेयं। नवदक्षिणेष्वकरवेनशारत्रिशूलानि
वामैः शंखचक्रधनुस्तर्जनीमुद्राः नचापि दक्षाद्यर्द्धयोः करयो
खेत नदधस्थयोः खङ्गावमेणी × श्री × तदधःस्थयोः शरधनु
षी नदधःस्थयोः मुसलतर्जन्यो॥ षडंकं। चक्राणिवाणाः शूलार्थं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१ न्द धनीदक्षिणेः कैरैः संख्यापारव्यकोदं हनर्जनीर्वामवाङ्
शा. द्वा. भिरिति व्रतलात्मिकेति। तथाव्रतलात्मिकाद्धर्मैवात्र देव
वि ता. नाभवनीति देवताप्रतिपादकपूर्वोक्तवचनेऽग्निपदमप्येवं भू
तद्धर्गीनलपरमेवेतिध्येयं दीक्षाप्रकारेणैवेतदीक्षान्तरमेषम
२२३ शेषास्तत्प्रकारोनानयाप्य उक्तं दीक्षाप्रवर्त्मनेऽप्यर्थयथावद्दे
223 शिकोत्तमैः। ततोऽस्त्र कृतिः संप्रोक्ता साङ्गयागविधिस्ततउ
त्तिष्ठन्नत्रापि भ्रामाणि दीक्षितेनैव कथ्यं यत्तत्साधयेदिति
चित्रभित्रकः तिलसर्षपवित्रक्लमूलाश्वत्थोदुम्बराम्रवट
समिद्भूतपायसौदनरूपैर्दशभिर्द्रव्यैर्मिलितानुष्ठानाद्रिंश
दधिकशतैः सहस्रसंख्यया होमोऽनुष्ठेय केचित्तुदधिवे
रित्येकमेवद्रव्यमिति तैर्वैव होमद्रव्याण्याहुः। एतन्मते
शतं नैवमधिकशतैः शतः। संख्याप्रतिद्रव्यहोमः पर्यवस्य
ति। सर्वमनेव त्वारिंशादभिकशतैः शतसंख्याप्रतिद्रव्यहोमः
पर्यवस्यति। सर्वमनेव त्वारिंशादभिकशतैः प्राप्यते। शतसं
ख्यावशिष्टाते साधिवतत्रभिरेककाङ्ख्या प्रक्रणीयेति। इदमे
वच सर्वमतेसारसंग्रह उक्तं सर्वद्रव्यैः सर्वसंख्याप्रतिनेजाते
ति। तस्मादुत्तरमतमेव साधीयः सत्वाविधिमुपदर्शयति
मंडलेऽस्मादिना। षट्कोणेत्यनेनषड्गुणितमेवपूर्वोक्तमुप
लक्ष्यते। तदुक्तं मालावीर्यैः। दीक्षकोक्त्वाहरणादीशान्या
वेष्टनेनोवहिः पंचषट्गुणितेक्लनाड्डेणलिलिनासके
वहिरष्टदले पद्मसित्याहि। केचित्षट्कोणमात्रसर्वतोभद्र
कर्णिकायामामनंति मंत्रस्यचरमोवर्णोऽग्निरिति सर्वर्णोऽन्या
दीपयमेति प्रथममपाद्यः। एवंक्रमेणाष्टपादायेवत्स्यमानेऽन्ते
भ्यउत्पन्नाप्रथमस्तेयः पत्रमध्येप्रजनीयाः। पुनस्तूर्तिकपने

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध्यानभेदान् मूर्त्तिभेदः स्यादिति मूर्त्तिनिहन्त्यर्थं मन्त्रामेवाश्रय स
र्वदेव ॐ अघोरप्रज्ञानदेहेन नमः इत्यादयः केचित्पुनरुक्तिमा
मर्थ्यामूर्त्तामन्त्रेणैत्यागः प्रतीयतेनेन नाममन्त्रा एव वक्तव्याने
मोनान्योपपादयानवक्तव्यनेयपदसर्वकाः तथास्तनिनाहशामूर्त्ति
हंवस्यसर्वमुक्तनयापुनरुपादानेनवटेन अस्मत्मनेवतयाविधि
विशेषणविशिष्टानामन्त्राणामान्त्रयापुनरुक्तिसामञ्जस्य मूर्त्ती
नांपुनरुक्तिरन्यमूर्त्तिनिहन्त्यर्थत्तिपदार्थ्याद्देशीक्रियेनदर्थ्य-
परतयैवशाक्तानेयोजयितेयुक्तं मितित्युक्तमुपदिशंति ततः
पञ्चाग्रेषुव्यात्मनेनमः सलिलात्मनेनमः अग्न्यात्मनेनमः इत्यात्म
नेनमइतिचतुर्दिक्षुसंप्रज्य तत्कोणपञ्चाग्रेषु निहतिप्रतिष्ठा
विद्याशान्त्यात्मककलात्मकेचतुष्टयं संपूजयेत्। वायात्मनेनम
इतिन्वहृषीकेशमहाभ्रीतनसाधीपात्मयोगः। मूलाक्षरत्यागेना-
नापर्यायाणामापत्तानानायोगप्रसक्तेः तद्धारणायत्र नम
इत्ययोगपरमूलगवेषणपतेः वायात्मनेनमइतिन्तप्रयोगो
युज्यते। वायुमंत्रेणाइशापदस्यैवप्रवेशितत्वात्। सर्वादिदि
क्षिति एकैकस्यादिशिएकादशैकादशक्रमेणाच तत्रसर्वा
दिशान्तमंत्रयोभ्यर्च्याइति। अष्टदिक्षुपंचपंचक्रमेणताः संपू
ज्यपुनः सर्वादिषुईशानदिक्पर्यवाचतस्रः संपूज्याइतिकेचि
त्। दशदिक्षुचतस्रस्तः क्रमेणताः संपूज्यशेषाः सर्वदेव
तित्केचित्। परेतिषष्ठीतिचवर्णेशक्तिनाम तत्परेतिषष्ठ्या-
क्तिविशेषणे जोजागनापेनमः तेनपित्रेनमः इत्यादिप्रयो
गः पञ्चजाजागनामेनमः ततपित्रेनमः इत्यादिमंत्रेकैकाक्ष
रसर्वकावर्णशक्तिमंत्राइतिहृषीकेशदीक्षितोक्तंतत्रमूल-

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१ लेप्युक्तं ज्ञाणांश्चायो यासामित्यत्र ब्रुज्ञाकारपूर्वकत्वं सर्वत्र था॰
शा हा· येनत्तज्ञादिवर्णपूर्वकत्वं तस्माज्ज्ञाश्चर्णो यत्रेति ज्ञाणाज्ञाग
वि ना· नानामकप्रथमशक्तिः साश्चाथाथायाहांज्ञागतान्प्रभृतयो वर्णेषा
कपङ्क्त्येवार्थो मूलान्निर्गलति । ज्ञाणाश्चाः ज्ञाप्रभृति मेत्रान्तरा
२२४ ध्या इति पदार्थादर्शोक्तिरप्युदकूरनाभ्युपगमेनैव ज्ञाश्चाणां
224 ध्याज्ञाप्रभृतिमेत्रान्तराध्याध्या इति वा यदि मूलकारः पठेच्छेदः स
त्रकारस्यैवमपि न छेदो भग इति पदेमदा भवन्तनामा सोऽप्रयो
गो मूलार्थः सविंदुनामाध्यान्तरपूर्वकत्वेन सामान्यशास्त्रप्रामे
नकेनापि प्रतिषिद्धमनेनेन ज्ञां ज्ञागतायेनमः इत्यादिरेव प्रयोगः
लोकपालायर्थे न पूर्वैवद्धन्तरसेपव तथा च षडंगवर्णपल
कायमंत्र इति पर्यवसितं उक्तदीक्षान्यासजपहोमपूजादिभिः
सिद्धमंत्रस्यैवाग्नेयास्त्रमंत्रेवत्तमार्गेऽधिकारो नान्यस्य यदुक्तं मू
लकृता इत्थं जपादिभिः सिद्धेस्मिन्नस्याधिकारीति विलोमतः
सर्वोक्तो मंत्र एवाग्नेयास्त्रमंत्रः सप्ताग्निः स्यतारिडुधुरसिंचवेत्वा
साविणा गोदुरिति दर्शितः पतः स दः वतिहादनिम्नोयतीरामममसो
भवानपामेदेव तन्ना इति च तत्रस्त्रानारिंकादर्णायमेत्रः विलोम
पठितत्वेन तत्संसानरत्वादिशंकायामाह सर्वोक्तः पर्वेति तत्किं
सर्वोक्त एव षडंगमेवानेत्याह । प्रतिलोमेत्यादिना प्रातिलो
म्यचनवभिः सप्तभिः षड्भिरित्यादिनोक्तसंख्यायाः तथा च सप्ता
ह्सप्तषट्सप्तनवभिर्वर्णैः षडंगविधिरिति फलितं यदुक्तं
मालाहिलोकागमेत्रिविधीनत्नेदप्रसंख्यकैः विलोमभूतैस्ता
रारक्षीनत्रयशिरोगतैः । आद्यपदमारमरत्ता ग्रयेस्वायच॰
फट्पुतैः । जातिषुकैः षडंगानि दहनास्त्रस्य कल्पयेदिति ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अयमर्थः शिखाः समस्त्रहृदयो ह्येते लोकाः सम । अंगानि षट् तथा
नवः समनेदानव पतन्ते व्योकामन्त्रस्य पूर्वोक्तस्य प्रतिलोमभू
तावर्णाः शिरः स्वतात्पभूतयः तारादिबीजत्रयं प्रणवमायादुर्गा
बीजानि तानि शिरोगतानि सर्वभूतानि येषामिति वर्णविशे
षणं आद्यपदं जातवेदसे पदे अन्यस्तद्रूपं वपादस्मरणार्थः
बीजानां शिरोगतत्वोक्त्याजातिसाहवर्याद्वेषां मन्त्रगतत्वं जा
तिप्रक्षेरिति व्याख्यानार्थे मानसाः तथा च ओं ह्रीं दुं शिरः स्व
नारिदुधुम्भि जातवेदसे मोरक्तरक्ता स्वाय फट् हृदयाय नम
ओं ह्रीं दुं ववेनास्वा विदिणागादुनानवेदसे मोरक्तरक्ता स्वाय
फट् शिरसे स्वाहा ओं ह्रीं हदुं निदहाति वेदः सज्ञानवेदसे मो
रक्तरक्ता स्वाय फट् ओं ह्रीं दुं दःवेनिहादनिजानवेदसे मोरक्त
रक्ता स्वाय फट् कवचाय हुं ओं ह्रीं दुं नोयतीराममसोजान
वेदसे मोरक्तरक्ता स्वाय फट् नेत्रत्रयाय वौषट् ओं ह्रीं दुं मवा
नस्रसेदवनजाज्ञानवेदसे मोरक्तरक्ता स्वाय फट् इति षडङ्गम
न्त्राः पर्यवसन्नः केचित्तु केवलैरेव मन्त्रार्णैः षडङ्गन्यासमाहुः
वर्णन्यासादि वर्णन्यासे हि शिरः प्रभृतीनां सर्वमन्त्रवर्णप्रतिलोम
भूतानां मूर्धादि गुह्यान्तं स्थानेनक्रमशः एवं पदानि सर्ववद
शादशैव तेषां विभागोपि पदेचवन ह्रीं दिकथितप्रकारेणैव
स्थानान्यपि शिखादीनि तान्येव प्रतिलोमन इस्स्वमन्त्रावर्णप्र
तिलोम्येन पदान्युच्चारणीयानीति विशेषः तथा च सेद वेन नादु
निशिखायां मवामरा इति ललाटे इत्यादि रीत्या पदन्यासः फलि
नः केचित्तु अस्यैव प्रतिलोममन्त्रस्य पदादिविभागेनाष्टादश
विभागान् कनासिकादिक्रमेण न्यासमाहुः परे तु पदविभा
नक वचनस्यापि वैपरीत्यमाश्रित्य द्वि द्वि त्रि द्वि त्रि द्विक्रमात् एवा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१ नेपदविभागेकल्पितानाथिगणादिस्थानेषुन्यासमाहुः परे
श ह्रा. नपदविभाजकवचनस्यापि स्थानानामपिवैपरीत्यमाश्रित्यन
वि ना. नस्थानेष्वेवनतद्वर्णानांनमस्तानांवन्यासः संहारमातृका
न्यासेपिहि सृष्टिमातृकान्यासवदेवस्थानानिनत्वेषामपि
२२५ वन्यासइतिकेचिदुपदिशन्ति ध्यानभेदानिति नवाग्रेयास्व
225 देवनाधानेयथामध्येनालवनस्याग्निवशाद्येवह्निभूतलेम
हतस्तालवृन्तस्यमूलाभ्यासविराजिते सिंहस्कन्धेग्निकोणे
वाचलम्बरणसंस्थितो नडिन्कोटिसमप्रख्याकल्पान्तदहनोज्ज्व
लो प्रकृतिभोग्रदंष्ट्रास्योघंटामालास्फुरत्कटिः शूलभो
गीडमरुविद्युदृहीनज्वलत्प्रभो दधानोकरवरैः स्वभूषाम
दवलाकुलैः भूषितोभूषणैरुग्रैर्भोगीन्द्रपरिकल्पितैः आ
दिवर्णमयींदेवींसंविद्रूपांविचिन्तयेदिति सर्वार्कसंख्ययेति
अत्रविशेषस्तन्त्रान्तरे मौनीव्रतपरोमन्त्रीपञ्चहावारोजितेन्द्रियः
सर्वार्कामनमथास्यःमाद्भुरवःसप्तिकासः आग्नेयास्तंजपेद्धि
हान्तसिद्ध्यर्थंसर्वसंख्ययेति उभयविधानामपिमन्त्राणांसि
द्धत्वेमीप्रयोगाः नान्यतरसिद्धत्वे प्रतिलोमानुलोमाभ्यांवि
धासेसाध्यदेशिकः प्रयोगमारभेदेषामस्त्राणांमुक्तमार्ग
नइतिवचनात् योहिसम्यगसाध्यमनन्त्रक्रियाः कर्मसमभी
ष्णाति दिव्यास्त्रदेवतात्वेनाप्ययमेवदारुणइतिप्रतिषेधा
त्व सर्ववदेवजपहोमादिसंख्यापंचगव्यपाचितचरुणाहोम
इतिहोमइत्येवविशेषः प्रजाविसर्ववदेव जागतायाः शक्त
यः परविलोमतः प्रजनीयाः निःसंपन्नाप्रभृति न गत्वायर्मेते
प्रज्याइतिमावत् पश्चन्त्रायोविशेषः पनेननेत्रानरोकास
पदमाकिप्रजनमप्याधिकमत्रेसपदिशान्यदार्थोदर्शोग्रंथः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मन्त्रकः शक्तिवैपरीत्यमात्रकृतविशेषस्यैव मूलकर्त्तुरभिप्रे
तत्वात् सर्वत्रानुलोमविधौ प्रतिलोमविधौ च प्रयोगमात्रे प्र
योगीयो यावान्मन्त्रजपस्तन्नु द्विगुणप्रयत्नमटलप्रारंभे कथित
प्राग्गायत्र्याजपः कर्त्तव्यः द्वेषमारणादीनि प्रतिलोममन्त्रेणै
व शान्तिकपौष्टिकेन तु सर्वाः क्रिया अनुलोममन्त्रेणैव प्रयोगप्रा
रंभात्पूर्वं पादाष्टकजपोपि किंचिन्मात्रमनुष्ठेयः मन्त्रोः स्थि
रादिदोषाणां सर्वेषामुपशान्तये अभिचारकृतानां च मन्त्रपा
दाष्टकं जपेदिति वचनात् मूलजपादिपादाष्टकजपान्तक
मसमुदायात्मसाधितत्वमाग्नेयास्त्रस्मिन्संपद्यते पादाष्टक
मुपदर्शयति ग्मायत्र्यादिना त्वगसृङ्मांसमेदोस्थिमज्जाः
शुक्राणीति सप्तधातवः तत्स्वरूपाः क्रमेणान्यादयः सप्तवर्णाः
क्षुधुत्तापिपासाशोकमोहजरामृत्यवः षडूर्मयः स्नाय्वस्थि
मज्जत्वङ्मांसांगाणि षट्कोशाः धातुत्वेनोक्तानामपि कोश
त्वेन पुनः केषांचिदुपादाने धर्मभेदाद्दोषाय शब्दादयः
शब्दस्पर्शरूपरसगंधाः वचनादानगमनविसर्गानंदावच
नादयः इंद्रियोत्पन्नाः पादद्वयाभ्यामादिमाभ्यामनुत्पन्नाः
अन्त्यपादद्वयमवाप्य इंद्रियाणीन्द्रवाः सौम्यरूपाश्च धर्तिर्यध्रु
एवाश्च भवन्ति अन्याश्च देवताः क्रूररूपाः मनुष्यानन्तत्रशुश्रू
राधनमारंभः तत्सन्ततेषु प्रयोगः देवनत्त्वेषूपसंहारः
कार्य इति तत्तत्तत्त्वनिरूपणपूर्वकमादर्शयति अस्मिन्ना
दिनानि ष्वयावल प्राप्त्योपारंभायतु कलानि दर्शयति उप
क्रमेत्यादिना सकलसामग्रीसंपादनेकृतगणेशादिपूजोव
कृतप्रधानकर्मसंकल्प उपक्रमः होमादिकरणाश्चसर्वावि
सर्जनादिपदार्थः प्रयोगपर्यायः रहस्यामनेनरउद्धातनेसंस्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१
शा ह्रा·
वि ना·

२२६

226

णं मे हूतिषेधेति उभयेषु हि सभावेषु स्थ नलेन दक्षिणनासापुटसं
चरन्महता शशिना वामनासापुटसंचरन् महता भावना भानुरू
पेन ध्यानेन स्वात्मनाग्रसमर्थः आत्मनो भास्कररूपत्वं ध्यात्वा
अर्कपक्षेण नासापुटगो वायौ वहति समनि विसर्जनेनोपसंहारो शशाङ्कपक्षे
वामनासापुटगो वायौ वहति समनि नावनुष्ठेया विधिः केचित्तु अन
ले त्रिकोणमग्निमण्डलं सबीजं विचिन्त्य आत्मनो भास्कररूपतां
ध्यात्वा अर्कपक्षेणानुष्ठेयो शशाङ्कपक्षेणैव अमृतेन सबीजं
ध्यात्वा स्वस्य भास्करत्वं विचिन्त्य तदनुष्ठेया विधिरित्याहुः अपरे तु अन
लपादिपदं उपदर्शितं न तत्र तिथिपरे एवं कृत्वा विमर्शेनैव केचि
नानलादिपदेनापि न तत्रादिकमेव व्याख्यानेनाधिकं किं विहितं
न देकवाक्यत्वेनैवमर्थस्यापीति सर्वथापि तु नाहं पादेनोक्तार्थ
स्यैवानुवादः भास्करेत्यादिकेन सर्वं विधिः तथा च स्वात्मनो
भास्कररूपतां ध्यात्वा सर्वौकसनं तत्र तिथिविशेषवचनं इत्येतियमो
न संहारो कुर्यादित्यर्थः पञ्चक्रमाचार्यैः न तत्र आत्माङ्कनाशः
स्यादिति ध्यात्वैव हृदा हुतः नाभ्याकरोतिदिनकृद्धि सर्गादान
कर्मणी इति पञ्चकनमस्तुपदिशंति एवं च न तत्र तिथिवार
योगः सावकाशानवकाशे पुनरकाशे पुनर्नायं नियमः परव
क्रमयादोवनी ब्रह्ममाहात्म्ये न कालनियमो गम्यः प्रयो
गाणां कदाचनेति वचनात् सर्वत्र उपक्रमे विसर्जने उपसंहा
रे च पश्चिमाभिमुखत्वं कर्तव्यः स्नानप्रयोगानाहं न तत्रेत्यादि
ना पात्रोर्जनमन्नत्रकनांस्रनादि ध्यानेद्यान प्रादेशमात्रान
कल्पान् हस्तानि पुष्पे केधमरस्मेनस्व्यादिलेख्यादे
वदर्नमारयमारयेत्यादिरूपाकर्मसपुनोसाध्यास्योमत्रात
रेणाः प्रभृतिनायकेकशीन पुष्पांकनाविलिख्येन त्रसाध्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सप्तम्यां निशायां लिखनक्रमादेकैकं शाकलेनाङ्कयादिति
पत्रपि संपुटानि सनेति मंत्रस्थाने भवेन्नाम योगः प्रतीपनेन
ष्यापि यन्त्रे नेनास्तो भवेन्मंत्रः पल्लवो मारणे मतः इत्युक्तेः ल
क्षणः पल्लवरूपवन्यायः प्रयोगस्य मारणरूपत्वात् संपु
टानि स्यसंपुटक्रमवमात्रार्थकत्वेनापुपपन्नः साध्यकथ
नानेन नरमेत्राणि कथ्यनान्मूलकनोप्येवमेव नान्यथा मंत्री
यने येन संपूर्णे मंत्रे लिखने प्रति सकलमामनेति तन्मते
मूलकृतो मंत्रोपनानि विहाय मंत्रालरोपेनानि कथ
नस्यासो रसे भवतीति मंतव्यं प्रयोगान्तरमाह कुसाष्टमी
त्यादिना विषहलकारस्करः कुविला इति भाषया प्रसि
द्धः श्लेष्मातकः धत्तूरादि समिद्भिः प्रत्यहं प्रत्येकं सह
स्रसंख्यया होमो नु ह्येयः एवं सप्तदिनपर्यन्तं होमे प्रत्येकं
३ का स्यस सप्तसहस्रसंख्यो होमः पूर्णव स्याति दिनह्रा
सवृद्धिस्थले न होमसंख्यायाः प्रात्यहिक्याः क्रमेण ह्रासवृद्धि
ह्रासावंगीकरणीयो प्रयोगान्तरमाह सप्तरात्रमित्यादि
नायन्कि विन सप्तरात्रमत्र न नु कुसाष्टमीत्यादि पूर्वोक्ते नत्र
सप्तरात्रनस्यानेयत्वात् नालपेत्रेत्यादिना जायते इत्येतेन
प्रयोगान्तरं यथावि धीत्यनेन कामना संस्कृतेन लिखने
मारणे कार्यं धत्तूररसेनोविलमित्युपदेशात् सरिदुः
तन्नाटपत्रे वशः स्वाधीनः स्यात् ज्वरान्मुच्येत इति भि
त्र एव ज्वरप्रतीकार विधिः पिष्ट्वेत्यादिभि त्रप्रयोगः क्षि
प्तेभसीति प्रयोगान्तरमर्द्धश्लोकेन कार्यः पिष्ट्वेत्यादि
नोक्त एव नोक्तस्तत्तृतीय साध्यप्रतिकृति प्रयोगान्तरमा
ह नीत्वेत्यादिनी त्वणाने लराजिकानेले मूलक बीजने

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१
शा ब्रा॰ त्वमितिकश्चित् प्रतिलोममन्त्रं श्राग्रेयासूमन्त्रे होमात् प्र
वि ना॰ लनात्यारि ९ प्रतिकृतेर्होमात् श्रस्य शत्रोः प्रयोगान्तरं स
२२८ मुद्रेत्यादिसामुद्रिकलवणमिलितेनोये इतिसमुद्रजलेद
227 तिकेचिदर्थमाहुः समुद्रलवणेन हिंगुविषजीरकपदवा
वहलसजीरकमिश्रितेन काथकनानन्त्राधोमुखीसाध्य
पुत्तलीमन्त्रत्तवहतोद्वातितिपकारस्करकाष्ठेस्यपक्षा
नोशिरसिनाडय त्रेवजानवेदसे इतिमन्त्रमेवप्रतिलोमन्त्रो
त्वसत्तामापत्तंजयेत् तेनज्वरार्तो भूत्वासमाहन्मृथे शत्रुर्प
मृत्युं यायादित्यर्थः प्रयोगान्तरमाह श्रादिसेत्यादिना स
र्परथोक्त्वितन्तयाध्यानेनोरोगेद्रे: सर्पः परिनोग्रस्तपादनाह
पास्यविषः श्राह्ननेव्याकुलीकृतेनेनलिमोगेनग्रेदि
गेवरंभावकिरणैर्दग्धमधोमुखं स्वरिपुंध्यात्वास्वयं स्व
मस्तमन्त्रेणमुनानर्णपुनेनशत्रोर्मृतिः स्यादित्यर्थः प्रयो
गान्तरमाह विभूतीत्यादिना कार्पासबीजनिंबपत्रयोस्त
द्वयोर्नविकल्पः वाद्यस्त्रवणात् विभ्राणमित्यादिनाप्र
योगान्तरं मर्जनीतन्मुषा। ध्यानेत्यादिनाप्रयोगान्तरं
श्रजामेधीनदीयरुधिरमरिवाभ्याप ९ केनोदनेनुदिनत्रयप
श्रीत्यादिना दक्षिणेनवह्निंवामेनत्रिणालेविभ्राणंप्रलया
मृत्यादिना दक्षिणेनवह्निं वामेन त्रिशूलं विभ्राणं प्रलया
ने: किंवासर्षपमरीवाभ्यांकृत्वारिपुणांमोहः स्यादित्यर्थः
कालानलेत्यादिनाप्रयोगान्तरं उणाकृत् मन्त्रानकः सिंहा
धिरूढामितिप्रयोगान्तरी श्रतिरक्तरूपः एवजानवेदसे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रभेदा एव बहवः प्रमाणाः नन्मदधिष्ठात्र्यः पंचदेवता अग्निदु-
र्गादिपंचदेवत्वविवक्षिता नानासौ वनमदुक्तध्यानपूर्वकान-
नन्यप्रयोगान्समकाम्यार्थः सिद्ध्यन्ति नदेवेदं पंचपति
अग्निदुर्गामित्यादिना यद्यप्येतन्मंत्रप्रयोगानुपरिसमाप्ये
वषकरणेन तारंभणंमुद्यते तन्मध्ये तथापि दुर्गाध्यान
प्रसंगाद्वानरदुर्गाणामस्तावः कृतेन दोषायेति मंतव्य
प्योमुद्रिः षड्ः मूलकैः नच्छवान्यैः निःसारधान्यादि
निपावनफलिनीप्रियंगुः अग्निदुर्गादिमंत्रे देवानि दुर्गा
दिध्यानानंतरं तेन प्रयोगा अन्ये हैया इति मंत्राकांक्षाया
माह अग्नीत्यादिना अग्निदुर्गाणि विश्वानावेव सिंधुदु
रित्याग्निः जातवेदसे सुनवाम सोमममरातीयतो निदहाति
वेदः सनः पर्षदति वन्नुस्म नारिषादत्तरोपमति दुर्गा
मंत्रः गाणि विश्वानावेत्यादि अग्नि दुरितेत्यनस्यनुस्म नारि
षा हूर्णी एव गाणि दुर्गामंत्रः विश्वानामेव स्यादि दुर्गाणि
पदेनः संपूर्णी मंत्र एव विश्वादुर्गामंत्रः सिंधुदुरितात्यग्नि
रित्यादस्यनावेवपदानः संपूर्णी मंत्रः सिंधुदुर्गामंत्रः अग्निः
जातवेदसे सुनवामेत्यादिकः सिंधुदुरितात्यपदेनः सर्व
मंत्र एव अग्निदुर्गामंत्र इत्यर्थः इति पदार्थादर्शीयनसारी
पंथा हृषदीपिकाकृतस्तु अग्निषदिति चत्वारि दुर्गाम
त्रः गाणि दुरितानि गाणि दुर्गाण्याः विश्वानीति विश्वादु
र्गाण्याः सिंधुं व इति सिंधुदुर्गायाः अग्निः स्व इति अग्निदुर्गा
यामंत्र इति व्याख्यातार एव पवापि मंत्रा इत्याहुः अत्रे देवतकं त्रि
ष्टुबीति तेनितन्मते: मूल ते महार्णो मंत्रस्तलपस्य व्याख्यानरान्म
नः कंठरवेणैवोहूतत्वादायंतपदमपिवानतिप्रयोजके

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

११
शा ह्रा.
वि ता.
२२८
228

ग्निदुर्गेयपमितिरुद्रिन्यादिमाशादेवाभीप्सितार्थलाभान्
ग्रगणेस्थंडिलेकृत्वावल्मनेनएकः प्रयोगः अग्निंस्थापयि
त्वानदग्रेजपइतिपरप्रयोगः । उभयत्रापिहोमः किंचिद
नुष्ठेयएवेतिहर्षदीपिकाकारः पश्चिमामुखइतिस्मर
णमात्रार्थं सर्वमेवनथापरिभाषणेनासर्वविधानासंभ
वान् शालाग्निन्यादिकस्मान्नैवमत्ययेदिन्मेनएकः प्रयोगः
शालायामग्न्यानाहइर्वैः प्रत्येकंसहस्रसंख्यायाहोमात्संप
त्वामइतिप्रयोगान्तरं त्रिकनाप्रयोगमाहमास्कुरइन्यादिना
मात्रान्मसदगामिन्याभागीरथ्यादेः सर्वेजलेयत्रस्याने
भवतितनः त्रिकनावालुकाउदन्यपतुष्काः कृत्वाकर्क
रकेषाणापनयनरूपशोधनेकृत्वापंचगव्यप्रसद्दिप्याप्र
वोक्तविधिनासंस्कृत्येनवह्नीपलाशपरपर्यायब्रह्मवृक्षस्यानि
मितृणादर्वाप्रवालपत्रैवभर्जपिनासिंहादिस्थेर्वेक्षस्था
हस्थाविशाखायामनेनमनत्रेगृहशान्त्यतिरिक्तवागृह
लाप्यंगृहेग्रामरत्नाप्यंनगरेराष्ट्ररत्नाप्यराष्ट्रपत्रकुत्रवि
नूनसंख्यान्मध्यप्रवादिकमादवेतान् कृत्वानेपुगृहरः
होदेशपनायांप्रमेकंमध्यप्रवोग्रयादिकमेणस्थापितास्त
ष्यवग्रामरत्नायामपदिशायापादकमित्तानगरराष्ट्रयोर
लापंशोणवनच्छत्रपद्मरमयाणः त्रिकनास्त्रमत्नामेव
णाभिमंत्रितामध्यप्रवोग्रेयादिकमेणप्रतिष्ठाप्यतत्रमध्यप्र
न्नंनदेवतामावाहनादिसर्वंकममध्यप्रवोदिनस्वकायाप्रधा
निमंप्रसदव्यादिकाप्रधानेवतामप्रोवलिंदत्वानन्तरग्रह
गणिनोकपालेमप्रोपिवलिंदद्यात् अनेनकमेणारत्नासंप
दादिहर्षिप्रमवतीत्येकः प्रयोगः हर्षदीपिकायायदा: सि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कन्याभिः सहितान्यथवा देशान्निषेधा इति विशेषः नेत्रान्तरे देशा-
न्तरं गच्छति योऽर्थकामी तस्यैव नाम्ना जृम्भया हूतेन श्रद्धाधिके
सप्तदिने सहस्रेण शीघ्रं समागच्छति सोऽपि स्यादिति तस्य नाम्ना सा-
ध्यनाम सम्पुटकेन मन्त्रेण होमेन सहस्रसंख्यया सप्तदिनपर्यन्तेन दू-
रापरदेशागतः शीघ्रं समागच्छेदित्यर्थः तथा एककार्यालये
ष्वपि मन्त्रेण नानामित्यादिना शङ्कुं नव पूर्वोक्त दीर्घाभागीर-
थीगम्भीरजलादि नदहरणादिना विकाराः षोडश कुण्डवः क-
र्षवन्तश्च करुस्थापने पवर्गस्थापने शिलास्थापनमपि सि-
क्तास्थापनविधिना कुर्वतः फलसमाने गोमयोम इत्यने-
न गोमयरसस्यैव प्रत्तेपोन गोमयस्यैव निधनेन कपिलायाः
क्षीरमित्यादिक्रमः प्रयोगान्तरमाह एकोनेत्यादिना पालाश-
वृत्तस्य काष्ठस्य पीठे कृत्वा तन्त्रे रेखाष्टके सर्वोपरायतने रेखाष्ट-
कमेव दक्षिणोत्तरायते कृत्वैकोनपञ्चाशत्कोष्ठानि सम्पाद्य तन्-
मध्ये कोष्ठे मायाबीजं विलिख्य कोणकोष्ठवर्जं विहाय तत्
रकोष्ठेषु प्रथमपङ्क्तिमारभ्यैव क्रमाद् ककारक्षकारान्तवर्णान्मे-
न्त्रे लिखेत् एवं शिलायां लिखित्वा यन्त्रं जपहोमसम्पातादिभिः सा-
धयित्वा कश्चिद् इदस्य स्थाने निखनेत् अनेकफलं स्यादित्यर्थः
इदमेव यन्त्रं यदि विवादविषयभूमौ निखन्यते तदा जयः सर्व-
केन लाभः स्यात् मडुक्तं तन्त्रान्तरे विप्रनिपतिधरायां निख-
नेत्रस्य पञ्चपद्धवाः सर्व इति धारणयन्त्रमाह मध्य इत्यादिना
वनस्तः सर्वोपरायतास्व नखसप्तोत्तरदक्षिणायतारेखाः कृ-
त्वा नवकोष्ठानि सम्पाद्य मध्यकोष्ठे मायाबीजं परेषु सर्वाक्षमन्त्रा-
क्षरादीनालिख्य जपहोमसम्पातसाधितमिदं धारणादुक्तफले
दयादित्यर्थः विसर्गः संहारः श्रीदानप्रयोगानन्तरं प्रसन्नमन्त्र-

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२
शा हा॰
वि ना॰

स्वीकरणे यदुक्तं विधिवन्मारणोक्तनाममंत्रमूर्तिविसर्ज्यं च
समद्वगायानयोनकेठमाध्रेजलेस्थितः अद्धारोद्रेजपेन्मंत्रम्
साधिकमष्टसकं मांडमवेने स्त्रीकुर्यादिति आदानप्रकारोयं
विसर्गप्रकारस्तु मूलपद्योक्त इति दिक् प्रसिद्धयोनमती

२२७
सनीगुणवतीमातापितामापतिनीमप्रेमनिधी नियेष्यकुलम्

229
हमीचलोजन्मभू मृणासक्तनवीर्यवा भुनपदेवारणसीवा
स भूतजे भक्तिमगाद्विपटलः शाद्रार्थविनामणी ११
सर्वोक्तानि दुर्गामंत्रस्य पुनः प्रयोगान्तरवक्तुमपक्रमाहरन्न
न्वेतेदिनासप्रयोगाश्वेनैवनेजानरेणुप्रसिद्धानानि दुर्गाप्रयो
गलेनेनियदिकश्चिद्गृह्यानंतसमाधानार्थनयोरेकमेवास्ती
निप्रतिपादयन्नवदितासवैनेवनन्यप्रयोगानाह अथादन्या
दिना यन्त्रमतिक्रोधाक्रांतस्य नहिंस्यादिन्यादिनिषेधणास
मवैवनः शत्रुनिग्रहमिच्छनः साधकस्याहितार्थपटलानरमा
के सर्वपटलोपरिगाढवोडेक्वाश्चिविषधयास्याल्पेविसाधकहि
नार्थप्रयोगाणामेवचक्रमाः प्रतिपादनेनात्रविशेषाभावात्
अतिदुर्गामनुः सर्वमुद्रनपद्य प्रातिलोम्येनपठितोनिदुर्गाम
त्रपद्यकन्यासमेव सयुण्या न्यवरिपनः सदः वेनिसादनितो
यनीरामममेसामवानपामेदवेनजाग्निः स्यनारिरुधुमिवेवण
सावितिनिर्गुणागौरुतिनअइतिवनस्यनारिपादरोणयेकन्यासमेवः
हर्षदीपिकाक्रतोपुनरत्रसेमर्णामेत्रसेवप्रातिलोमनोसर्वत्रया
स्तरमात्रस्यानिदुर्गामेत्रनामभुपगवनामभिप्रायेनुविद्याः न
वसर्वपटलोक्तानिदुर्गामंत्रस्यान्तरान्यानन उक्तप्रयोगापयो
गाभित्रयवविनासनादान्यमापत्रोनिदुर्गामेत्रोपण्यागवसापन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अत्र तु किंतु अतिदुर्गाणीत्यारभ्यमन्त्रः परिषदिसेन अनन्तश्च
नातिशाहरणाइतिवाच्यं पूर्वपटले अतिदुर्गामन्त्रस्यैवोक्तः
सप्तविंदिनास्व असावेव प्रतिलोमपठितः कन्यासमितिन
न्फक्तिकादर्शनेनतथाभिप्रायस्यवर्णयितुमशक्यत्वात्
अतिदुर्गामन्त्रयोरेवपटलभेदाच्छक्तिमात्रादेवाभिन्नरूपता
कल्पनेप्रमाणाभावाच्चेतिप्रामाणिकएवायंपूर्वापरग्रन्थः
हिनास्वमन्त्रस्यषडङ्गमन्त्रानाह हिनास्वसेत्यादि अनुलोमो
हिनात् जातवेदसेसुनवामेत्यादिनोक्तात् जातवेदसेसुनवा
महृदयायनमः सोमरातीयतोनिरसेस्वाहे त्यादिपूर्वोक्तम
वैः षडङ्गन्यासः कार्य इतिफलितार्थः एतेनऋष्यादयोपि
नदीणापवनिसूचिते षडङ्गादीनित्यादिनावर्णन्यासपदन्यास
योः संग्रहः मनोभाषपदेनैवषडङ्गानिवक्ष्यवन् ह्राङ्.वेन
वनानिस्मरतिदुर्गामनोरपीतिवचनात् अत्रवचनात्संप्रदाया
च्चह्राङ्. स्त्रीं क्लीं सः इतिपूर्वोक्तबीजपञ्चकमपिदेयमितिविशेषष
दार्थादर्शकाराउपदिशोति कन्यासमन्त्रस्यषडङ्गमन्त्रानाह कन्
न्यासस्वसेत्यादिना प्रतिलोमोदितान् आग्नेयास्त्रमन्त्रकथितान
नथाच ओंह्रींङः ग्रीः त्वनाति दुर्गाणि जातवेदसेमोरन्तरन्तास्वा
यफट्हृदयायनमः ओंह्रीङः वत्रैनाश्वा विश्वाणि दुर्गाणि जातवे
दसेमोरन्तरन्तास्वायफट्शिरसेस्वाहेत्यादयः पूर्वोक्ताश्चेया
स्वमन्त्रषडङ्गमन्त्रा अत्रापिकन्यासमन्त्रेनेभवनीतिपर्यवसिताः
र्थः ऋष्यादयोपिनेपञ्चाऽऽदिनाआप्युत्तरन्यासपदन्यासपरि
ग्रहः कार्यभेदादेवध्यानभेदमुपदिशंस्तन्तत्कार्यंकारि
योगात्सर्वक्रमानुरोधेनदिनास्वसोपदिष्टानि भानुर्विंवमित्या
दिना देवीध्यानेनतेनोत्तरे उद्यानमप्यपूर्वोक्तसिंहस्कंधोप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

११ रिस्थितो कालमेघनिभामुग्रां सर्पभूषणभूषितां शूलेख
शा हा· ड्गकुठारं वरं खेटं खर्परं नर्त्तिनीं दधानां दंष्ट्राणाम्भैः सैः करदंडे
वि ना· तिनस्तनः प्रतिद्रुमीमनो मूर्ति धावमानो विचिंतयेदिति वर
दाविंदशाभीतिपाणिपद्मैर्विराजितो नामैत्र प्रतिलोमाख्यां सिं
२३० हस्यां चिंतयेच्छिवामिति विशेषध्यानेनानेनैव मूलकंदे व
230 वसति सूर्यरथस्थितसर्पाग्निपीठग्रस्तसूर्यबिंबगतेश्व
योमुखं मूलाधारगतनयाकुंडल्यावग्रस्तरिपुं कालानलसं·
निभं मूलाधारे निपेत् एवं ध्यायतः शत्रुसिद्धिः स्यादित्येकप्र
योगः पूर्वोक्तदिनात्तु मंत्रेणपरिनोग्रस्ते स्वाधिष्ठानचक्रे स्थिते
प्राणादिपंचवायुमंडलं वह्निनवह्निना दग्धो रिपुविग्रहः शरीरपस्ये
नेवं भूतं वसरिपुं भावयन्नेवयः प्रसन्नमंत्रं जपेन्मसेष्टसिद्धिः
स्यादित्यपरः मणिपूरेऽप्येवं ध्यायतो जपतः सैव सिद्धिः अना
हते मंत्रवह्निना दग्धं रिपुं चिंतयतोप्येवं विशुद्धस्थाने मंत्र
वह्निहतस्य प्रधानवैरिणो भिन्नादप्येवं आज्ञाचक्रे स्थित
स्तरिपोः मकनास्येणदाहनादप्युक्तसिद्धिः मूलाधारोग्र
दमेफानवालदेशः स्वाधिष्ठाने लिंगादुपरितनो नाभेरध
नोदेशः स्वाधिष्ठाने लिंगादुपरितनो नाभेरधस्त
मणिपूरकं नाभिस्थाने अनाहते हृदये विशुद्धस्थानेक
वः आज्ञा भ्रूमध्यभागः सूर्यबिंबस्थिते सप्तकिरणैः प्रति
दग्धपापैर्वैरिणं ध्यायन्नेव यदि नाभिमात्रोदके स्थित्वा
मंत्रमनुमनसा नमस्थाने साध्यपाजपेन दासमदिनाद्वीकु
वैरिमरणरूपष्टसिद्धिः स्यादितिपरः प्रकारः भौमवारा
मारभ्य सप्तमदिनपर्यंते सूर्योदयादस्तपर्यंते पयमुमंत्रमा
जपेनन दापीष्टसिद्धिः दुर्गालये स्थिता प्रसन्नमंत्रेण संवे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्षितांगेचिंतनपत्रेवयथग्रमंत्रमभिजपेन्नदापीष्टसिद्धिः दुर्गा
मूर्तिंस्मरणाच्चेवदिनत्रयमुपवसन्नेवामुनामंत्रेणाप्यपीडितंभू
लोपरिनिविष्टंस्वरिपुंचिंतयन्नेववपद्यग्रमंत्रमभिजपेन्नदापु
केष्टसिद्धिः रविरथगगनमध्येविधेर्दग्धानिसर्वाण्यपमानिपश्चे
मेवंभूतंरिपुंसूर्यमंडलेस्थितंचिंतयित्वाप्स्वजलेनमग्नस्तनमं
त्रेणनर्घ्ययनोपीष्टसिद्धिः सूर्यमंडलादागगनयाज्वालयाग्र
रीरंग्रस्तंमारीरंपश्यन्नेवंभूतंरिपुंध्यायनोपीष्टसिद्धिः राहु
णाग्रस्तस्यसूर्यस्यमंडलेस्थितमंत्रवर्णमयपर्वाणेः परिणो
विष्टस्वरिपुंप्रतिपद्यध्यानेचपुनःसंख्ययामंत्रमिमंजपनो
ष्युक्तामीष्टसिद्धिः स्यात् प्रलयाग्निसंनिभांसिंहस्कंधारू
ढांकालरात्रिस्वरूपांदक्षवामहस्ताभ्यांक्रमेणशूलपाश
धरांसूर्यमंडलमध्येस्थितांरक्तीभूतनेत्रत्रयनिर्गच्छद्वि
स्फुलिंगनिर्दग्धशरीरांति एवंव्याकुलीकृतंरिपुंविग्र
हायपेन्येवंभूतांसर्वैरपिप्रकटनयाज्ञानेशाकाभिर्दंष्ट्रा
भिर्युक्तांस्तुवीः कौटिल्येनभयानकीकृतवदनामञ्जनीभ
ध्यारिपुंभीषयंतीदंष्ट्राग्नियंकिरणैः सर्वदिक्षुणमध्यमा
गान्प्रकाशयंतींत्रिशूलेनवे रिवक्षःस्थलस्फोटयंती
दुर्गादेवीप्रतिपद्यध्यानादिनत्रयमंत्रमिमंजपनोपीष्टसि
द्धिः अस्त्रमंत्रस्यदिनास्त्रमंत्रस्योमकान्तवायोरिवर्णपदन्या
सान्वक्रंत्वायलयानलप्रभांक्रुद्धांरक्तवस्त्रांरक्तत्रिनेत्रां
सिंहारूढांधावंतीरिपुंप्रतिधावंतीखड्गेनरिपुशिरः छि
न्दानांकालमेवाकाशमागतांदुर्गांध्यात्वात्रिदिनमुपवस
न्नेवपदिमंत्रमिमंजपेन्ननदाप्युकेष्टसिद्धिः जपसंख्याके
निवेन् त्रिदिनमित्युक्तनासूर्योदयादस्तपर्यंतेन्यासादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ कालातिरिक्तकाले यावान् जपः संभवति सैव मात्राधिकः
शा. टी. जपसंख्येति गृहाण एतावन्मंत्रेण युक्तप्रयोगान् दिन एव
वि. ना. कुर्यात् त्रिरात्रावधीत्याह कर्मारंभेनेत्यादिना प्रयोगान्तरमा
ह पश्चिमेत्यादिना पश्चिमामुखं पञ्चद्वारमस्ति तादृशशि
२३१ वालयस्य स्थितं लिंगमित्यर्थः पश्चिमाभिमुखं यल्लिंगं सहस्रसं
231 ख्यमिति कर्मधारये केचिदाहुः कारस्करस्य सगमेऽहृन सह
स्रसंख्यकाष्ठैः पुष्पमेकं त्रिकोणान्तर्दहेनः साध्यनामपुटकान्तं
त्रस्यैकैकवर्णानालिख्य मेघरकेन संयोज्य सूर्यमंडले प्रल
याग्निनिभामित्यादिमूलोक्तप्रकारेण देवीं ध्यायन्नेव सह
स्रसंख्यया जुहुयादित्यर्थः प्रयोगान्तरमाह ऊर्द्धमित्यादि
ना भुजंगमे जीवं नेत्रकृष्णसर्पे अधः स्थिते नैव शाखजलेन तु
ऊर्ध्वमेव स्थितं कृष्णसर्पास्येन यत्रेणानन व्यक्तं नराश्रयण
मथ्याहृत्यादिना प्रयोगान्तरं शालेषु यो नाम्न्यहिनावैरिणा य
पतिविग्रहः अस्तहलेत्यादिना प्रयोगान्तरं खड्गेन कृतः छि
न्नोः रिना यथा प्रजपेदिति जयप्रकर्षस्य वस्तु माणलक्षण
कपल्लवा स्त्रयणादिरूपः प्रयोगान्तरमाह सकल्पेत्यादि
ना मेघरुधिरपरिप्लुतं नवारद्वयं प्राणप्रतिष्ठानःसर्वे
होमकाले च एतावतादिना स्वप्रयोगान्तराकान्त्यास्वप्र
योगानाह आधारादित्यादिना स्वगृहे मूलाधारे प्रयो
गान्तरमाह शृंगारेत्यादिना चिताग्नौ स्वगृहादिष्वकुंडे
परिपर्यायोक्तविधिना स्थापितं चिताग्नौ केचित्तु चिताव
ह्निः चितायां दह्यमानात् योगो वह्निः स एव तत्र क्वचित् स्था
पयेन्नापि संस्कारान्तरमिति वदन्ति चतुर्दशपाणिमिति प्र
योगान्तरं चरणे नेलेभ त्यानकर्मेले तथा सप्तम्यादि प्रयो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गोनरं नषाधान्यस्य प्रस्वीतिमनुष्यस्य पन्तुभयेमेल
यिनाप्रतिमाकार्या कन्यास्त्राभिमंत्रितवालुकासंवंधा
देवनजलस्य कन्यास्तु कथितनवेनन्तस्त्कारोनरं किं
चित् नडागादीत्यादिनावापीकूपादिपरिग्रहः नदीनां
नवलवद्गेगाङालुकानामेकत्रस्थित्यसंभवात्रोपादाने
प्रत्यथ्यानयायाभिन्येववकमविनस्यात् कस्मा गोरेत्या
दिप्रयोगोनरं प्रेतभस्ममेवान्तरसंख्ययाजस्मामहिषाज्ये
नसंयुक्तेकन्वामेवान्तरसंख्याकायवगुटिकाः कन्वाकना
माणप्रतिष्ठाद्वायाहुनाखिनिकाछेदिहिमापत्रेवहीजु
हुयात् प्रमथानेत्यादिनाप्रयोगोनरं माहिषैः पंचगवीरि
निलाहुतिकः प्रयोगः प्रयोगांतरमाह समारवारेखित्या
दिना गारवारमारभ्यसोमपर्यंतंकुलिकवेलास्ववाग्र
यादिशोवीपर्यंतंसमदशास्तडुर्गायमालयेस्थितावाल
कामक्षीनासमभेहनिकुलिकवेलायांनडुहृष्णेनरंनाः
सर्वाःसमापिवालुकापक्वीकन्यस्त्वासुमन्त्रजपेदित्यर्थः
यथाप्रोति विषकाष्ठाग्रोविषकाष्टदर्व्याभर्जयेदित्यर्थः
प्रयोगांतरमाह बल्लदंडीत्यादिना बल्लदंडोविजयामर्कं
टिकाकपिकच्छुःकरकोशानिकावज्रकंदः उन्मादः पुन
रप्यागमनाभावविशिष्ट उच्चाटने प्रयोगांतरमाह षट्हं
डुषहमित्यादिना षट्हुंडुः कीटविशेषायस्यनामानरंपं
चहस्तेति नस्यपंचबिंदवःसेनपकोन्यवर्णःसवर्षारु
प्रथमजलपानेरपपने नडुले पंचहस्तस्यकीटस्यपंचसः
श्वेतबिंदवः भिन्नवर्णास्तथाचैकःसर्लिंगधःसेनवर्णानः
मवेत्सानन्तरारंभेषट्हुंडुरितिकीर्तितइति पुनरेत्यासाध्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ तन्मर्दनेहतोद्भवायामिनिपेघोषः महाभागीणाभिरः खंडा
शा ह्वा॰ नित्यर्थः कृपालपाकलानित्यस्य इतएवारभ्यप्रयोगान्तरे
वि ना॰ माणस्थापनेसाध्यस्य प्रयोगान्तरमाह भ्रमेत्यादिना प्रहि
णीवंनेहृकस्यसर्थे नेचयंदस्यहोजपः तस्यैवसेहणस्यहोमः
२३२ साध्येत्यादिनाप्रयोगान्तरे विजलेहृकस्यमार्जारमूत्रादीत्या
232 दिनापिधानरकंदस्याक्कोदनपरिग्रहः कृत्वा स्वपाठप्र
वकंप्रज्वालनान्हकृत्वा स्वासंमेभिनवंवहेः व्रणतैलेनम
स्तानकतैलेनामुनहोमानन्तरंपटकर्मकोहोमः सेदरमि
त्यादिनाप्रयोगान्तरे कुमारीनिराज्ञीभिटपुनहोमेपरिसमा
प्यमस्तानकसमिद्भिरपुनहोमेसमाप्यातिलतैलेनापुन
होमेकुर्यादित्यर्थः अत्रतैलमावृप्रत्येकमभिसंवध्यतइ
तिपदार्थावर्षीकारः स्थापितानिलोकनसाध्यप्राणप्रति
ष्ठांहत्वेन हृषाहृत्वाकर्मारमपीति नन्वेवसत्यकर्त
व्यताप्रसक्तौव्यर्थप्रयोगविधिस्तन्निरूपणंवेत्यतआहस
जेयदिति तथाचात्मरक्ताभवमेवतिनृनदकरणंप्रसक्तमि
तिभावः ।। विष्णुमंत्रप्रसंगादिंद्रविष्णुमंत्रोपीहलि
खवेने गत्समर्षिः त्रिष्टुप्छंदः इंद्रोदेवता इदंप्रेषानि
रचिणानिधेहिहन वितेदृत्तिणस्सतमगनमस्मेभिरः
पोधरपीणामविष्णुनन्नोधिग्वासाद्यानेवाचस्पदिनवम
होकववेसंपृणीमेत्रेणास्त्रमितिपंचांगन्यासः शीर्षालि
केयुवर्णेनेत्रेमचोणगेउदेनोष्ठपाणिपदसंधिभुमाग्रेषु
ष्ठाधारनाभिहृन्नेत्रवस्त्रनेपार्श्वपृष्ठहृन्मस्तकेषुमनवि
ग्रमनक्रमेणविन्यसेवमंत्रवर्णान्पदानिन्यसेहृयादेवता
नयमिसैस्मानेवेष्णुद्वयस्मात्प्रष्ठबेहनागायानिहसंग्वानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मंत्री शीर्षे श्रुतिकपोलांसे दक्षपार्श्वे कटीभुव गुह्यवामक
टीपार्श्वेसांसकंठः श्रवः स्तव आधारनाभिहृदयेवदने
भुपयाक्रमे एवं पदानि विन्यस्य ध्यायेत् मातंगराजिपी
ठेस्थितमणिरुचिरं नंदने कल्पवृक्षैर्मंदाराद्यैर्मनोज्ञैर्विबु
धमुनिवनेनन्मकार्मस्वराभे हृल्लोधस्त्वगांकभमकरुप
रिगलद्बन्नूधाराप्रवाहान्वर्षन्तेवांछितार्थप्रदमरपतिस
मस्तत्वेनमामिइति अथपूजा ऊर्ध्वेनमः १ मदद्यै १ स
खदायै ३ मनोज्ञायै ४ कांत्यै ५ कामदायै ६ सुरूपायै ७
कामरूपायै ८ इत्यष्टपीठशक्तीः संपूज्य ॐ नमोभगवते
रत्नमयायसिंहासनायनमः इतिकर्णिकांपूजयेत् इंद
स्यवामपार्श्वेपुलोमनंदनायनमः पुरतोमानलयेनमः ने
तोंगदेवतापूजाकेसरेषुप्रथमावरणे मंदारायनमः स
तानकायनमः २ कल्पवृक्षायनमः ३ हरिचंदनायनमः ५
इतिसर्वादिवचदिक्षु पारिजातायनमः इतिमध्येसम्म
हे इतिद्वितीयकेसरेष्वेवश्रेगाद्वहिः अष्टदलमूलेषुआ
दित्येभ्योनमः विश्वेभ्योदेवेभ्योनमः २ मरुद्भ्योनमः ३
प्रजापतिभ्योनमः ४ वसुभ्योनमः ५ ऋषिभ्योनमः ६ रु
द्रेभ्योनमः ७ साध्येभ्योनमः इतितृतीयदलमध्येऽर्वश्यै १
मेनकायै २ रंभायै ३ घृताच्यै ४ पुंजिकस्थलायै ५ तिलोत्त
मायै ६ चित्रलेखायै ७ उत्तमायै इतिवनर्षे दलाग्रेषुगरु
ध्वो १ नारदाय २ तंबुरवे ३ विश्वस्याय ४ श्रभ्रमुवल्लभाय ५
वाजिपतये ६ आदित्यै ७ जयंताय ८ एवमेवं चन्द्रसेन्द्राय ए
वंवनवन्नाद्यपोपिपरतः इतिषडावरणानि पुरश्चरणार्थं
लक्षंजपः त्रिमधुरसिक्तैः कपालैर्दशांशेनहोमः शेषंसर्वंतत्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ शा॰ दी॰ वि॰ ना॰

२३३

233

अथप्रयोगः दूर्वात्रिके स्नात्वा सहस्रसंख्येडगधाम्नैः समदि
नेऽऊनेयः रोगैर्विमुक्तः सहूवंधुवर्गैः शानेसजीवेद्धरदानरो
सो प्रयोगान्तरं पाशाङ्कुशौकामभंभीतिमुद्राकैर्दधानेक
मलासनस्थं रक्तांशुकालेपनमाल्समेनेशाहीपनिनलीनले
निशीथे विचिन्त्यपाशाङ्कुशशाक्तिवीजे मुक्तेमन्त्रमेत्रिनमः
सहस्रे नपत्त्रनेगानरवित्रहृनिमयुर्वं शीमानयतेनिजोके
इतिकाममुद्रावरमुद्रापाशाङ्कुशाम्भोरुहदिनेशक्तिवीजे न
याव श्रांह्रींक्रोंइंद्रयेशानिद्रविणानीत्यादिकूटक इतिसमवि
शादननरकेमन्त्रेमसहस्राहुत्याजपनोवषपम्रवृषपाद्याकर्षणोत्सा
दित्यर्थः प्रयोगान्तरं वराभीतिशक्तीः पविवापिहूस्तैर्वहूने
स्तरकेपमसत्त्रानननात्रं वरलागनिमेनेविचिन्त्यार्कविंवेप्रजप्या
सहस्रंसमस्त्रेदिनादावित्ति दिनादौमानः प्रयोगान्तरं मधु
लोयोमधुरनुनोशालीनोमञ्जरीजुहोत्यग्नः सशालिमर्णोगट
हस्त्यान्मंत्रिनमोमंडलत्रयादर्वाक्इति त्रिमधुरसिक्ताभिर्मं
जरीभिः सहस्राणुतादिसंख्ययाजुहूनः पुंसोवशंपमंडलत्रयाद
र्वाक्शालिसमृद्धिः स्यादित्यर्थः गीर्वाणेंद्रास्त्वमंडलत्रयाव
धिकालोहोमस्येवनफलस्य स्यात्कः मूलस्तारस्येननात्रार्थ्य
नन्मनेकियान् प्रयोगकालइतिचेत् यावतालघुगुरुकार्य
व्यवस्थितसहस्रादिसंख्यापूर्तिस्तावानेवनिगृहाणएके
नयदिनसिद्धिरितित्यायस्त्वसर्वेषामप्यादरणीयएवेतिदि
क् प्रयोगान्तरं वैश्वदेवविरचितोगृहाग्नौ मौयोजुहोतिवसंस
वनः प्रयोगान्तरं सकृदप्रपक्वानिसहस्रलो
दिमस्यपत्त्रवेमावजम्पकोटेवप्रतस्यपदंप्रददातयानेदिनशः

सत्से ध्यानैरेकवारमपि मेत्रमन्त्रं जपतो ब्राह्मणस्य कृतं तेन वशुन
स्यावशपमन्त्रप्रयच्छतीत्यर्थः अथ यंत्रं साध्याख्याकर्मसु
कं पिनिखितु रभुगलस्यालिखेत्कर्णिकायां तारं कोणेषु वी
जं वसुदलकमले केसरेष्यन्तरा दिक्पत्रेषु द्विपार्णान् र
गुह्यवदनमितान् कोणपत्रेषु पश्चाद्वावीते त्रं जनार्णैरवा
निषुरभुनेपत्रमे इदेनदेनदिति षट्कोणकर्णिकायां षण
वः नन्मध्ये साध्यनामादिः षट्कोणबाह्ये मालमितो वी
जी नद्वहिरष्टदलस्य केसरेषु द्विशः स्वराः पूर्वादिचतुर्दि
क्दलेषु पञ्चशः पञ्चशः आग्नेयादिविदिक्दलेषु षट् षट्
षट्धामेत्र वर्णाः नद्वहिर्हनैकादयः नद्वहिस्सुन्दरस्त्रिगमि
त्यर्थः नत्फलेनत्रैव आलिखेदेनामूपत्रेषु जनमेऊजावहोमा
धुसेपानमितिकं रक्षार्थं कुर्य्यान्त्यापि नेमेदिशादोरक्षो भूतप्रेत
वैरादिकेभ्यः इति यदयकव्रहवरूढं त्रेदगाम्भ्रमितस्यर्थं
सर्वतोदिक्दनेवशोऽनीक्ष्णायत्रीचविविवर्णक्रमेणसर्वेव
रूपुरयवलेखेति सूर्य्यपुत्रसूरियमितिवर्णेत्रयं पेलिखेन्तु
सर्वेषु अथ लवणमत्रप्रयोगानादर्शयितुं प्रतिजानीते
अथ विनि यद्यपि चैकैकनिरपेक्षस्य जपोहोमादिस्वनियोगा
द्वेवामेदसाधनमनुपपुक्तं तथापि पत्रैकेकयोजनेरूपात्वेवमा
दिवक्ष्यमाणप्रयोगेन उपयोगानां देसाधयितुमाह अथ
याः कथ्यिनाऽइति अत्र ग्रन्थेश्ववामयाः वर्णाः कथ्यिनानेन
णाइत्यर्थः नेस्वविषादीकन्दर्शयति सर्वेत्यादिना लव
णाभसितसर्विकाश्रुकप्वीपणमास्तीत्यर्थः नेनजपहोमादि
भुनस्याः एवं विनियोगो भवन्ति साचसमर्णाहृता वार्य्याः पृथि
वीमुदकं वोल्काणांमसीनिननः परेनीत्वाणात्सूणोमितहृदयेनवे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ तिलवणस्यमाः पृथ्वीइतिचमानालवणस्यवरुणः पिता प्र
शा टी· थमेयमिति पृथ्वीइतिवनर्थस्वरोनरंसंख्यभ्रमंहसकरणनि·
वि ना· रासायमूलहृतोपिपृथ्वीइतिदीर्घेनाक्षत्तरपादपूर्वसंमतपल
२३८ वणमंत्रस्यद्वाविंशदक्षरकत्वस्य र्दंशकस्यपृथिवीतिथ्यद्वा·
234 पादेविरोधापत्तेः पतेनक्ष्मगाद्याकथितानाम्सर्वेलवणं भसीति
मूलपादेकद्वाविंशाक्षरकमादपतिनमपिप्रामाणिकेमत्वासर्व
लवणेत्यादिसर्वाक्षरकत्वनलवणेत्यादेस्तुपदिशोनः प्रत्युक्ताः
श्रावार्यैःपृथिवीवर्णभूतेलकारमारभ्येवप्रथमाद्याक्षरवउपक्र
मात् सर्वत्रैवसर्वपदस्यपादावर्णनाच्च द्वितीयांसूचयति लव
णादि द्वितीयेति सामाद्युद्धृतानैरेव द्वितीयापालवणेइत्युप
क्रमः स्यमानेत्विति क्रतोनिर्दिष्टितिवक्तुतोरति: लवणंपचती
त्युक्तानथापावयतीतिव लवणंछिंदतीत्युक्ताभिंदतीतिर·
भाष्यत् अमुकस्यदहगाज्ञागणादहमोसंदहनवचमिति त्वती
यांसूचयति अस्यादहाचेति अत्यान्तनीया सपाद्युद्धृतानैः द
हेतिवन्तीयाभवेरवउपक्रमः लगास्थियज्ञानीनास्थिभ्योप्र
वमतिकांदह ननोयदीतिसंभाष्यवसतीतिपदेवदेत् योज
नेतिपानेवर्णावद्दीनांवायानोनतरेइति वनर्थीवसूचयति
नंदग्धेति आवार्यैरप्युद्धृतेयथा: नंदग्धतिवनर्थ्यादीन·
यमेपीत्रमिम्मन अग्रेइत्यनंदनेस्याल्लवणस्येतिनेजसा नग
रेलोहवर्णाः स्वः मकारेकलवर्णकाः सर्व्वत्रानेकतारेतिले
नत्रैवुवर्णाकाः मायानितिस्याल्लवणमंत्रवर्णाः पुरस्कृतः
इमिपंचमीसर्वंचसूचयति यानेमर्वेति पथापिचोद्धृतानैः पा
नेताविः शाल्पविद्वसपालाग्रारोपितस्यच यानेरात्रिरितिप्रोक्ता
महारात्रिरितीरयेत् सानेरात्रिमितैस्यकानिशान्यवनर्थपवमी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नी प्रणवः पाशमायेचांकुशंबीजमिदं उरा वाग्विद्यास्मनवी
ज्ञानियेलेबेनदनेनरे चिटिमेङोंतिमेभागेमध्येऽक्षरूपंवक्ते
मते एवंमिलित्वा मंत्रोयमेकोह्यग्निभुजाक्षरः तथाच ॐ
श्रींह्रींक्रोंयेलेबेलवणे भसितीत्नोस्त्वग्रोसिहृदयेनव लव
णेस्पृथ्वीमातालवणस्यवरुणःपिता लवणंहृदयपाने
नक्रेनोनिद्राक्रतोरतिः लवणंपवतिपाचयतिलवणंछिंद
तिभिंदति अमुकस्यदहगात्राणिदहमांसंदहत्ववं दहत्वग
स्थिमज्जानिश्चास्थिमध्योमज्जिकोदह यदिवसतियोजनशा॰
तेनदीनांवाशतेनरे नेदग्धानयमेशीघ्रमग्नेलवणस्यते
जसा नगरेलोहप्रकारेकस्मसर्पिहक्रमागीले नन्वैववशमायमा
नुलवणमेवपुरस्कृतः घोरेरात्रिःशालविद्धस्यशूलाग्रारोपित
स्यव घोरेरात्रिर्महारात्रिःसानेरात्रिर्महानिशा ॐचिटिचिटि
चांडालिमहाचांडालिअमुकंमेवशमानयस्वाहा इतिद्वात्रिं
शदक्षरद्विशमात्तरोयंमंत्रः २३८ इतिनिष्पन्नोर्थः अस्यादि
कमाह श्रीगिरेत्यादिना पञ्चपादावार्थेमायाबीजंबीजमस्यकीदृ
शक्तिः स्यात् क्रोंकारोयोंकुशाख्योनउक्तइत्यर्थः अस्यद्वात्रिं
शदक्षरद्विशमात्तरमहामालामंत्रस्य श्रीगिरा ऋषिरनुष्टुप्
छंदः श्रीअग्निरात्रिदुर्गामहाकालीदेवता ह्रींबीजंक्रोंशक्तिमं
त्रसिद्धयेजपेविनियोगइत्यादिकंसंकल्पवाक्यं ॐश्रीगिरऋषे
ऋषयेनमः अनुष्टुभेछंदसेनमः श्रीमदग्निरात्रिदुर्गाकाली
भ्योदेवताभ्योनमः ह्रींबीजायनमः क्रोंशक्तयेनमइतिऋष्या
दिन्यासमाचरेत् मनत्र ॐचिटिचिटिहृदयायनमः चांडालि
शिरसेस्वाहा महाचांडालिशिखायैवषट् अमुकंमेकवचाय
हुं वशमानयनेत्रत्रयायवौषट् स्वाहाअस्त्रायफट् इतिमंत्रैर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२
शा॰ ह्रा॰
वि॰ ता॰
२३५
235

शूलादिषु हृदयादिषु च विन्यसेत् ततस्तान्देवध्यानमाह नव
कुंकुमेत्यादिना दक्षोर्ध्वयोराद्येन दधस्तनयोरन्ये इत्याद्युध्या
नमग्निध्याने वामाधःकपाले वामोर्ध्वे पाशः दक्षोर्ध्वेमेकुशो
दक्षाधस्त्रिशूले रात्रिध्याने दक्षोर्ध्वे वामोर्ध्वे वामाध्ये दक्षो
धोहस्तपर्यन्ते वक्ष्यमाणध्यानिक्रमेण दुर्गायाः दक्षाधः करे
टंकः परशुः वामाधःकरे कपाले वामोर्ध्वे करे डमरुः दक्षोर्ध्व
करे त्रिशूले भैरवकाल्याः पुरश्चरणजपसंख्यामाह ऋकवे
वकमित्यादिना सम्यक् चिदिमे त्रादिसहिते अयुतमिति सम
यमधिकृत्य असमर्थस्याह सहस्रत्रयं जपसंख्या यदुक्तमा
चार्यैः अयुतं संपन्नो मंत्री मेत्रल्पे च कीर्तिते सजयेत्त्रिसह
स्रं वा सम्यगेनेसमाहितः इति कार्यगौरवलाघवाभ्यां जप
संख्यागुरुलघुभावः नैतावता रेत्र कश्चिद्विशेषः गंगादिपुण्य
सरितां तीरदेशसमाश्रिते स्वयमेव समुद्भूते उर्गानिलये तु
वर्णी त्रिसहस्रं जपेदेतदथवा युतसंख्यया सर्वं संचितिमे
वेलं जपेत्सम्यक्त्वनुगुणामिति प्रयोगकुपालः प्रयोगकरणेयो
ग्यः पुरश्चर्यावत्कालं तावत्कालं नित्यपूजाध्यावपरकी
साध्युक्तमाया। कश्चिद्विशेषस्तंत्रांतरे भीषणो वज्ररूपावती
स्नादंष्ट्रामदोत्कटा मारणीमोहनीकौनाकमेडल्लधरापिच
अभिचारकवीर्वनिलोणमेत्रस्यशाक्तयः शाक्तयः पीठशाक्त
यः पाशांकुशमुद्राशाक्तिसर्वशाक्तिपदकमो लासनायनमो
नः स्वाध्यायमेत्रोधुवादिकः ॐश्रींह्रींक्रोंसर्वशाक्तिकमलास
नायनमः इतिपीठपूजामंत्रः मनोवाग्वाह्यगंधाद्यैर्देवतास
प्रथमयेन अंगावरणं पूर्वं द्वितीयं वह्निमूर्तिभिः महति
शूलहस्तादिशाक्तिभिस्समीरिता [illegible]येस्तनयोनपंच

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

माहात्म्यमीरिता लोके त्रैलोक्यमंत्रस्य विधानमिति कीर्तितेन व
ह्रिम्नमेयोज्ञानहेतुः प्रभृतयः सर्वमुक्तमेव शूलहस्तादिष्वा
ङ्गिराह शूलहस्तो विकेशी दारुणालवणप्रिया वराकरा
लीवान्मुग्रानामस्य स्वाष्टपाक्रयः उल्कटादीनाह उल्कटो
विकटानन्त्रशूलहस्तो महाबलः अग्निजङ्घः खड्गधरः
कपालीनारणप्रियव इति लोकपालाः कथिता एव वज्रा
दयोप्यत्र लोकपालपदेनैव संग्राह्याः सर्वत्र साहचर्यात्
अष्टावरणत्वेनैतनामीषां पंचमाहनिरीरितेत्यतः पंचावर
णपक्षस्यैव धननात् यथाहि श्रीराजराजेश्वरस्यदनात्रया
नुमतत्र्यावरणपक्षे इंद्रादिभिः सह वज्रादीनामेकावरण
त्वरुद्रयामलादिषु स्पष्टमुक्तं नथेहापि नयोरेकावरण
त्वस्य वक्तुं शाकात्तादिति मेनव्यो मंत्रस्यास्य देवनाचनस्य प्रय
मुक्तेनमुद्रस्मरणादावेव प्रयोगेनत्व वशाकर्षणरूपेष्वग्नी
रात्रिभ्यदेवतेननत्वनस्ये एवं मारणप्रयोगे दुर्गामडका
स्यावेव देवतेनेनत्वनस्यमित्याह अग्नीत्यादिना प्रयोग
नाह जानिव्यादिना राजेंजानुप्रमाणे जले स्थित्वा मनुम
ष्टोनरसहस्रादिसंख्याजपतः साध्यो वशीभवतीत्येकः
प्रयोगः नाभिमात्रे जले स्थित्वाष्टोत्तरसहस्रसंख्यया रात्री
जपतोपि फलमेतदिति द्वितीयः कंठमात्रे जले स्थित्वान
संख्याजपतो भूपा वशीभवेदीति तृतीयः पुनः सर्वप्र
योगयोरपि लघुगुरुभावसत्त्वेन तर सामान्योक्तपिन रव
एवविषयत्वे क्रमाह रहनीये नहि लघुगुरुपत्तयोः समाने
फले बाहुल्यतयापि शक्यंवक्तुं यत्साध्यनामवर्णविदर्भित
मुक्तमेवेनाडपत्रे लिखित्वा तीरमिश्रितजलसेकपात्रे नसमा
प्यो वशीभवतीत्यपरः प्रयोगः नाडपत्रे मंत्रे लिखित्वा मद

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ कास्याः प्रासादे निखननादपि सर्वफले एवं विलिख्यान्यनेन
शा ह्या· साध्यनाम विदर्भितं नवमज्ञापि कार्य्यमित्युक्ते मंत्रं साध्यनामवि
चि ना· दर्भितं कृत्वा नाडपत्रे लिखित्वा खदिरकाष्ठप्रज्वलिताग्नौ तप्
२३६ 236 त्रेमासमात्रेनापयनोत्युक्ते फले त्रिकोणकुंडे गव्यघृतेन प्र
ज्वाल्य कर्करापनयनादिना शोधितं सैंधवलवणस्य सम्यक्
चूर्णं कृत्वा तद्धोमात् समाहपर्य्यन्ते फलं जनवश्यं नरूपं स्यादित्य
परः प्रयोगः त्रिकोणकुंडे पूर्ववद्दधिमधुघृतमिश्रितैः सैंधवल
वणैर्जुहूतो वश्यमेव पृथिवीपतिर्वशी स्यादित्यपरः प्रयोगः
प्रज्वालनादिना शुद्धे सैंधवलवणस्य मात्रमानीयं तन्मे चाः
धा विभज्य तदेकैकभागेन प्रथमादिक्रमादेकैकयाज्यया
वदिनपर्य्यन्तमेकैकदिने यस्य वश्यं नामपुटितं मंत्रं शीघ्रं नामकप
टहृयस्थाने यत्रामौ हि खिन्नोपमवश्यं वशीभवेदित्यपरः
प्रयोगः पूर्ववदेव शुद्धलवणमेकोनपंचाशदाहुत्याज्यहु
तेऽपि कथितफलसिद्धिः शत्रुवशीकरणेऽपि शुद्धलवणस्यै
व होमः तन्मधुमकेरात्मकं मधुरत्रयसंयुक्तैर्लवणैर्होमा
त्रयादिवश्यनाभवतीत्यपरः प्रयोगः पूर्वदक्षिणे निवेशाः साध्य
नपार्करायाइति भेदात्रयाणां तत्कृत्वा अनयेवं मधुरत्रयमध्ये
प्रपवाभिनिवेशोन पार्करायाइति वदनामतं नमूलानुमन्
मिति प्रनीयते अन्यथापि तत्कल्पापतेः प्रयोगान्तरमाह मं
त्रमित्यादिना अष्टमीनष्टीयवकस्माष्टमी सांगोपांगाइति
कहस्तहस्ताष्टकटीपत्कंधौ कंधराभुजौ एहांतयोदरउरु
तेच इत्यमसंग्रहः कं शिरः पानपादः कंधरा ग्रीवा हस्तोम
णिवंधोत्तरभागः भुजस्तत्पूर्वभागः उपांगानि भू पुटे लोचना
गंगोवनासिका श्रोष्ठौ वदणना जिह्वा चिबुका स्यसनाभिव
नद्यानयानिग्रीवजानुनीमणिवंधकौ पष्टीगुल्फोन पांगस्याः
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

करयोः पादयोस्तले इति सोऽयमस्त्रं दंशीयं चापि हि द्वादशांगुलाः
सर्वावयवाः अंगोपांगरूपाः सर्वांक एव प्राणमंत्रकृतन्यंत्रप
नद्ग्रिमपटले वक्ष्यमाणे प्राणप्रतिष्ठापने विशेषस्तेत्रानु
ध्वनलिकाया हृदये स्पृशन् जीव इह स्थित इत्यनेन जपेन् इ
न्द्रियाणि स्पृशन् सर्वेन्द्रियाणि वाक्प्रनेनानयनश्रोत्रघ्राणे
न्द्रियेते सर्वांगं स्पृशन् प्राण इत आरभ्य सर्वे शिरः स्पृशा
न् स्वाहे निगूढ्येदिति मातृकान्यासः सर्वांक एव मंत्रन्या
समेवाह निरीत्यादिना अत्र स्तनयुग्मपदेकदिहपयदंच
हिहिस्थानविवक्षयाभिहिते श्रुत्योर्ईशोस्तद्विवचनाद
वहिर्हिस्थाननाविवक्षो वगमः नासायापकनादेकस्था
नबोधकपदाभ्यां सहद्वंद्वकरणाद्वेकस्थानविवक्षा
लाभः कुक्षोः स्थानद्वयरूपत्वेपेवनव्याप्त्वमप्रसक्तेः तथा
वमूर्धादिपाद्यन्ते विंशति स्थानानि सिद्धानि इत्यादिका
नामपि अन्येके हिहि स्थानत्वभ्रमो माभूदित्येवमर्थमिश
मित्यादिना पुनरारंभः दारुणासाध्यनत्रहृत्तीयकाष्ठेन
खनेन निखनेन निखनूने सर्वासामपि अन्ये केड्डागलाध
स्तान् अधोमुखीमिति सिकामयी पुनस्त्वभिप्रायेण वक्ष्य
माणमारणप्रयोगे सर्वासामप्यधोमुखीत्वादरणाद्वानथो
क्तिः प्रस्तुतेन्त्र वश्यप्रयोगे पुनर्लोत्रयस्यापि उत्तानस्येव नि
खननेनाधोमुखस्या पद्मकेऽङ्गुत्तेन द्वादशांगुलाधो निखनन ब
नरुजोमूर्तिमुत्तानरूपामिति उत्तानेदारवीकुंडे निखने
नेत्रिभिश्चिनामित्याद्याभीसस्तुवने भ्रमेन स्पृशमानाममुपरि
मयनजोलयेद्दर्भपादौ लेवयेदंवरे सिक्थमयीं मूर्धामधोमु
खीमित्यादिवचनसिद्धत्वेहिस्तिक्थमय्याः पुनस्त्वाप्यधोमु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२
शा० टी०
वि० ता०
~~226~~
237

खौ नेकुंडस्याधोदारुमय्याः स्रुवस्यासनस्याधः सिद्धमय्याः स्व
पादस्थितिदेशे स्वासननिकटे पक्कलालमृन्मय्याः कुंडस्योर्ध्व
भागे नैर्ऋते मयनमय्याः पूर्णल्पाः निखननस्थापनाभ्यां विनि
योगे कृत्वोर्ध्वैर्विनायाः पंचम्याउपयोगमादर्शयति लवणेनेत्या
दि यथान्यायं यस्मिन्निवपूर्णनस्यामपि देवताभूतायां मेत्रषडंग
न्यासं पूर्वोक्तं कृत्वा अंगानि विन्यसेत्स्वांगे न यथा प्रतिकृतावपी
ति तेनांतरवचनात् जपे द्विति चिदिमंत्रसहितम् रूपं च कमि
तिपूर्वोक्तमेव संहृत्येति अंगुष्ठादिमारभ्य मूर्धांतमित्यर्थः
पूर्णस्तस्याः पूर्णल्पात्तु नाविन्यूपादानात् पूर्वमनेन प्रकारेण स्व
तनौ न्यास इति ध्वनितं अंगुष्ठादिकानां मूर्धांतानामेकैकस्या
नत्यागेनान्याष्टस्थानेष्वन्यत्रस्थानद्वये वर्णद्वयमेवा
यडुक्तमाचार्यैः अधो गुह्यादभेदः स्यादूर्ध्वे भेदो द्विकस्तनी
ति अयमर्थः गुह्यपायुस्थाने तस्यापि गोप्यत्वाविशेषात्तथो
क्तिः तस्मादधः ततः सर्वेतनस्थानानामेगुह्यात् पूर्वेतेना
मिति यावत् अंशोरुजान्वादेः प्रत्येकं द्विद्विस्थानत्वेप्यभेदः प
कस्थानत्वमेव विवक्षितं एकैकवर्णस्यैवाहन्यासनतो गुह्यादि
द्वयेन्यासः कार्य इति फलितार्थः ऊर्ध्वे पायुस्थानतो नेत्र मु
खांतानां भेदो द्विद्विस्थानतानत्वस्थानद्वये वर्णद्वयन्यस्तनी
यतनत्वेकातरस्यैवाहन्यान्यास इति तत्किमेकैकस्यानत्व
नेलिंगनाभ्यादावपृथ्वेकार्यमेत्याह द्विकेस्तनीति तथाचै
कवाक्यैकस्थानबाधादेवतन्त्यास्तनकर्णादिषु तथात्वमे
वा भ्युपेयमिति अग्निमाधायेति पूर्वोक्तविधिनाग्निस्थापनं
कृत्वा साधानतन्त्रकाले संप्रज्वाल्यनत्रावाहनादि पूर्वकं मंत्र
देवतां प्रत्नतामभिगोत्रिरूपां साणसावरणां षोडशोपचारैः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संपन्नस्तोत्रैस्तुत्वात्तमाप्य हृष्यमाणेङ्कपीनापरपर्यायरक्तच
दनराजिकापुष्पजलैः संपूर्णपात्रार्घ्यस्थापनोक्तप्रकारेण तस्य
मार्घ्यं दत्त्वावमनेनेत्यादिभिर्ङेन्नामान्तैर्वाचिमन्त्रैः प्रणमेत् उ
ग्रभद्रकालीमन्त्रैः प्रणामस्त्वग्रे वक्ष्यमाणप्रयोग एवोपयु
क्तो नात्र निषेधे पूजार्घ्यदानादिकमपि द्वयोरेवेति यत्तु पदा
र्थादर्शकता अग्निमाधाय संदीप्य साध्यनक्षत्रदारुभिः त
स्मिन्नभ्यर्च्य मन्त्रोक्तदेवतामिति मूलवचनस्य स्वतःसिद्धिर्न्य
सने नेत्रोत्तरोक्तासने इत्यर्थः अग्नौ पूजायाश्चानर्घ्यपटल एवोक्त
त्वात्पुनरुक्तेः प्रयोजनाभावात् तथा च नेत्रोत्तरोक्तासने देव
तामावाहनादिपूर्वकं संपूज्यार्घ्यं दद्यादित्युक्तेन तत्र साधीयः
नेत्रोत्तरोक्तासनस्याप्रसक्तत्वात् अग्निमाधाय यान्यत्र पूजनेऽग्न
यधिकरणपूजाया बाधप्रसङ्गाच्च नवेदनवाप्यनुमतेः अन्य
त्राग्नौ देवतापूजा चानर्घ्यपटल एवोक्तेत्यादिकं कुतो न स्मृ
याः तस्मात्तन्मूलार्थोयमिति सिद्धान्तः अथ यत्तु नेत्रोत्तरोक्तोर्घ्य
र्घ्योग्राह्यश्चावयादिस्वीक्रियते नेत्रोक्तार्घ्याविरोधी स्यादिति चेत्
शृणु तथा चाग्रावभ्यर्च्चनेन तः पूर्वदिग्भागे चतुरस्रां हस्तमात्राय
तां कुंडाद्वा तत्र यज्ञादशगान्यतमाङ्गुलमानेनोन्नतां वेदिकां ला
क्षारक्तारंजितपादां मनोरमां विरचय्य तत्र समहस्तायते स्न
क्ष्मे पट्टके नवे वस्त्रे चतुर्गुणीकृत्य परिस्तीर्य तदुपर्यपि रक्त
वस्त्ररूपं प्रत्येकं समहस्तायतमन्तर्बहिर्भावेन चतुर्गुणीकृत्या
स्तीर्य तत्र प्रसन्नदेवतापीठं पूजावाहनादिपूर्वकं सांगोसाव
रणां संपूज्यार्घ्यं दद्यादिति विशेषोऽप्यनुसंधेय इति फलितमे
तदेतदुक्तं नेत्रोत्तरे कुंडस्य पूर्वदिग्भागे चतुरस्रां समुन्नतां हस्त
मात्रायतेलाक्षारक्तपादादिकं नवं तस्मिन्न्यसेद्विमलं वस्त्रमा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ लीर्षादेरस्य शोभनं सूक्ष्मं च तन्तुश्रेणीकृत्य समहस्तायतेनैवं न
शा हा. सोपरिपरिलीयेरक्तं वस्त्रद्वयं पुनः विशालमिति सूक्ष्मं च पूर्ववं
वि ता. दृश्यतेनैव अच्छासनेन सर्वरीत्याभ्यर्च्य गेः पीठदेवताः आवाह
२३८ नादि सर्वं वाभ्यर्च्य प्रस्तुतदेवता सांगावरणा यथा दर्घ्यदानवि
238 धिमेतइति प्रयोगादाविति यतन्त्रप्रयोगस्यादावेव वाद्यदाने
कर्तव्यमित्यर्थः पुत्तलीसम्बन्धानिर्मितेयन्त्रकेनत्रयपथेदेवनिकं
ननेप्रसक्तं नियममाह प्रथमविन्यादिना प्रोक्तं चित्रितं दक्षिण
पादादिरूपैकैकविभागसमसमभागान् यथेष्टमेव कृत्वा प
कोनपंचाशद्भागेस्तावदाहुतीर्न्हुयादिति फलितार्थः प्रथमे
वस्त्रखण्डः पत्तः अधिकाहुतिकत्वात् एकैकांशस्यैकादशे
कादशभागपत्तः पुनरितरोपिमस्त्यः यद्वकं समानामेवगाना
मेकैकं समभागान्वा रुद्रांशान्वा कृत्वा होतव्यमेव विपर्येणेति
दक्षिणः पादइति पुरुषवषपत्ताभिप्रायं स्त्रीवशीकरणे वाम
पादादित्वं मारणेप्रयोगे पुरुषाणां वामपादादित्वं स्त्रीणां
स्त्रीणां मारणप्रयोगे दक्षिणपादस्मार्वस्यैवावदानं कर्तव्यमिति
वाच्यं मारणप्रयोगे विशेषवक्तं सर्वाक्तं सकलांशेन विशेषः
इति दर्शयति सर्वसंप्रोक्तमित्यादिना तथा च पुत्तलीवस्त्रख
यन्तत्र हस्तादिनत्र हस्तामिरेव कृत्वा तथैव कुंडाधोदेशादि
ण्डुनिखननेकुर्यात् एवमीतलवणेनकर्तव्या किंतु वराहरूपा
गावनयोर्विहितिला ष्टेदीपियालोमरीचात्मकं उद्धरणामर्द
दिग्वपरपर्यायेभन्वानकवीजेनिवीजसर्षपाः साध्यावायया
दसंलग्नेरजस्वेनकादशादेवामिलितासान्हुयेति सर्वोक्तं
लवणमामुद्रेनरोपनत्रमेपाध्यमरिषीमंत्रणनलेनकंपेषणम
मीमां इतित्रयोदशाइत्यांणामत्रापेता प्रताप्यादर्शोक्तनस्तानि·

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तभज्ञानकविंवबीजसिद्धार्थानां तैलमेव ग्राह्यं सतिं वर्ति
लसिद्धार्थग्रहणकं तैलसेवुते रित्याचार्यवचनादित्याहुः ते
शानरतनयासत्यपि समाधानं संभवेकुतो मूलवचनस्यारस्यप
रिहर्तव्यमितितन्नप्रतिभाति सम्यक्विधीयते नच नेत्रांतरे
श्रायामः पादयोस्तस्याश्वाकर्षणस्य तरंगुले पादोनद्व्यंगुला
कृतिस्तावदेवांगुलोदरे अंगुलद्वयमावक्त्रात्कंठदेशास
मानकं शिरसोवक्रमानेस्यान्त्साद्वयमिहांगुलैरिति अयम
रविशेषेणांतरे पंचांशेन मुखकत्वात् दर्हेनगले पुनः शिरे
नसर्वांगोपांगानि पुनर्लीनो भकल्पयेदिति दुर्गावामदृका
लीवेतिवाकारेण युगपद्वयोर्न देवनानात्वमिति सूचितं यु
मेवेनत् युगपद्वयोर्भिन्नाभिन्नपीठदेवनाथ्यानभेदेनभि
न्नमूर्तिनदावरणादिसंज्ञायाः कर्तुमशक्यत्वात् वाकाराभा
वेनगम्यापाठक्रमान्यो वा पर्यायेणतदुभयसंज्ञा संभवेदपीति
केचित् वस्तुतस्तु सर्वेष्वपि पक्षेषु प्रस्तुतमेतन्मपक्रम्यो
क्तावरणादीनामेव संज्ञाकरणीयानाग्नि नात्यादिधर्मपुर
स्कारेणप्रमावरणानामिति केचित् प्रत्येकमेव देवनात्व
पर्यायेण नवत्वं पुनापिद्वयोरिति सूचयितमेव संज्ञाकरणीया
अग्न्यादिपदानां वर्णमपि प्रत्येकं प्रयमानत्वमूलकतः
पकैकैवदेवनात्वस्य गुरूपदेशेननमन्त्कार्यसमुपदेशणाय
नेन सर्वत्रापि विकल्पएवननूभयसंज्ञाध्येक्रमप्रयोगेऽनिध
निते श्वेतेदानमप्येकदेवनाथापवेनिरहस्य त्रिसमाहूतेनि
नष्यावमासत्रयमध्ये कस्मा हमीमारभ्यचनदशीपर्यंनेस
भवत्यसमदिनेषु मंत्रप्रयोगमनुसरतो भोगसिद्धिरन्यथा
यिस्यादितिफलितं मारणकर्माण्यादतिरणविशेषस्तत्रांतरे स

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२
शा.दी.
वि.ना.

तर्णेवसमभ्यक्कोगेशोणोदद्यात्सवर्णको इतिएणासमकर्षेन
दद्यान्मारणकर्मणीति शोणेनरक्तोसवर्णकोसवीवयवाव
च्छेदेनपककूपवनीकर्षस्तवर्णस्तपमानविशेषापरपर्यायः
अन्योपिविशेषः समशानेनिर्जनेदेशेविदध्यादभिचारिके य
त्राभिचारहोमेनकरोतिमुविसाधकः तत्राभितोभटैरक्षोका
रयेदात्मसिद्धये तथा स्वगात्रसंधौकुर्वीतनकुर्वीतसमे
उले यदिकुर्यात्प्रमादेनसाधकोऽज्ञानमोहितः तदास्वेपी
ड्यतेवशानकैर्भूभृतोध्रुवमिति अन्योपिविशेषः सदर्शन
संहितायां क्रूरकर्माणिकुर्वीणोरिपोराशुर्विचारयेत् ल
ग्नाद्यशकुनाद्यपिग्रहाणांस्थितिभावतः वेधवक्रादाम
काद्यविचार्यसविरबधीः अभिचारंप्रकुर्वीततोवेदभिभव
त्स्वयंप्रतिकूलग्रहग्रस्तः कुर्याद्वेदभिचारकं स्वयंदुःखम
वाप्नोतिमरणंवाप्रतिपद्यतइति तथा मातुलग्नेनिर्बलेवस
लग्नेवीर्यवाहिते अष्टमस्थानकेपापग्रहेकेसोम्येनिवीक्षिते
अष्टमस्थेनिशाधीशेशत्रौमेतिग्रहस्थिते अन्येषांखेचरे
षुमस्तुयोगोपकारिषु स्वसमेमनलग्नेयज्जीविनेबलशालि
नि आरभेतवधोद्योगंविपणातोदीप्तितोरुपइति तन्वेवंतन
पवमातुमरणसंभवात्कृतेप्रयोगेणतिवेच्च एतेषांहिमर
णप्रतिबंधकतयैवोपदर्शिते तथाचतदभावःप्रतिबंधका
भावपर्यवसन्नः नहिप्रतिबंधकाभावमात्रात्फलमुत्पद्यते
तस्मात्कारणसिद्ध्यर्थंप्रयोगोनुसरणीयएव सम्यग्ग्रहाद्यानु
कूल्येवप्रयोगस्यनिर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थंप्रयोगफलभोगार्थं
वापेक्षितमितिचेन्न नहिकारणसहस्रेणापिफलंभव
तिमन्येकस्मिंश्चिदपिप्रतिबंधकेइतिपाश्चात्यविचारयदिस्यात्

237
239

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कर्मकं यावेश्मस्य कारिग्रहाये तत्रणे न दंडव कादिन्याये न सा
मग्रीसमवधानार्थमुक्तं अनयैवोपकारी हि तिन नाधायकेः
ष्विमुक्तं उपकारि नेह्यन्येन फलजननेव यप्ताये तिन त्ववलन्तण
सहकारित्व मिति निर्वं समेजसे अन्योपि विशेष संयोगनेर् नसा
राध्यामनुयोष्याथ्यपरेहू निन्त साधकः प्राणायामादिभिरपि गा
यत्रीजपहोमकैः विमुक्तपातकोभूत्वा समुत्तनर्विहरेद्वपीगति
नत्तु साध्यार्थं दुमेण युनलीकुर्यादित्यादिकं सर्वमुक्तं नत्वसा
ध्यजन्तवहृतणं स्नानमेवेणन दत्तु हानमस कामवेन्याको
नायामाक्षिनीप्रभृति सकलसंहनानादर्शयति कारस्क
रइत्यादिना कारस्करः कुविला धात्री आमलकी खदिरः खे
मसारः खदिरविशेषः कलः कलसारः खदिरविशेषः ना
गोनागकेसरः रोहिणी वटवृक्षः सप्तः कर्कोटी श्रीवृक्षः श्वा
मानः अर्जुनः ककुभः सर्जः शालः वंजुलः शाकः आम्रः
कामः खसेहसं छेदयेत्र कदाचनेति प्रतिषधास्त्वतेहतसे
वसाध्यर्थे हतत्वेश्चागनरतसच्छेदने छिन्नसेव वायुमली
करणे वाच्ये अत्तराणामपि हृतारस्ते योनरोक्ताय था चंदन
कचंदनागरुकर्पूरोशीरजलतुरुस्रणः कंकोल जातीफली
मुरवोर पिंपलामूल ग्रंथिरोचनापत्रा पिप्पलविल्वयज्ञाकण
स्नणकलेवकाहकुंभिवेदिन्वः सोडवरि कामसरिकास्थि
राजूदरपुष्पिकामसूरशिखाप्रतारिमं संधाक्षि उननभेटतिना
षया हीकुमाहृदभीस्म कलसदरपुष्पी रोहिणकुंगिरमाला
ड्कवहनीपाटलिविज्ञामलस्यपामार्ग शतमस्यानाद्भिंग
राजरेफाविस्मक्रांतानामपाल्यश्रीजलिना दूर्वाक्षीरेविसहेनयो
वलक्ष्मीसदाभद्रे आदीनामितिकथिनावर्णानो क्रमव णारखे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२२ शा० टी० वि० ना० २८० 280

वधयः गुलिकाकषायभक्षितप्रभेदतो निखिलसिद्धिदामित्यर्थः इति नेत्रोत्तरे
येन दोषविषयोजनमुक्तं योगमेवं तत्स्तनस्य वर्णो विषविनिर्मितः
तेन तद्वर्णोत्थैरेवाभिर्गुलिकामेवं सिद्धिदा तथाभिषेकतत्स्वरूपेण
तत्स्वारत्नहितलेपने तन्मूलाषतथाभिसिद्धिदीपकः स्यात्तथा तथापि
ननु संभवेदेवं प्रवृत्तिर्वैलवदनिष्टादेववैपित्यत्वात्तेनास्यैव प्रवृत्तिमा
मान्येन तस्य कारणत्वात् इदं तु सर्वेषामपि हि हेयत्वरकेन तज्जनकमे
व तथा च प्रवृत्त्यभावाद्विफलमेतत्तानेतनरोवेन निरूपणमि
त्यतश्चाह श्रान्तेत्यादि श्रान्तरत्वात्तक्रमे प्रभवपानकतत्त्वगायत्रीज
पहोमादिभिः सेपायनरकपानादिनिवृत्तिः पुष्यापुरप्रयोगात्स्तु
र्वैषयाप्रवीकसत्त्वणान्तरत्वाभूतपत्रप्रयोगात्तरमणिकमेत्रोक्त
र्थः तथा च पापक्षिमेतत्याम्यवपवभविष्यतितत्पुनः कश्चिदपि पा
पोषाः स्यात्स्तनीत्यभिप्रायः यद्वा यथाप्रवीकात्तेपात्वादिमेवं शुभस्तु
जपगायत्रीतपाभ्यामान्तरत्वापापविहितिस्वकर्मैवाभवत निर्दिष्टानतथा
सात्रापि कार्य्यत्वर्थः यस्मात्तत्तमतो सती गुणवती मातापितोमापोत
मोमयेमनिधीतिपयकुलभूः कुम्भीवलाजन्मभूः स्वयासत्तनवीर्य्यवा
वुनपदेवाराणसीवासभूस्तज्जे प्रतिमगाद्भुतहिपटलः शाहार्थविंनाम
ण नत्वान्तरत्वात् कुक्ष्यादिसकेतत्तवकेन प्रकारेण सावद्य
हेयेत्याकोलायामस्तुतयमत्रमुपदिशति श्रुपेत्यादिना रत्नामेवसव
पति येभुञ्जेतमिति वीतितमयत्तमस्तकाववोस्ताधीनीकरणे तथा
वकिमुर्वरितरत्नायामितिभावः ज्ञेवकेपत्नामहेस्वगोष्ठिश्रोहेवर्ह
मे उर्वीककमिववेधनान्तरत्नामर्गतोयमाः स्नानादिनिदानेयेणदत्त
रोयेमेवः यतन्मेत्रस्यकेदरवेणानुदारायप्रत्यत्नमभिधास्यामीत्यत्र
विमेतथापाभिधास्यामीत्यस्य विधानं निरूपयते तोपालना हूं करिष्या
मीत्यर्थः करणानदोषः अतएव वक्ष्ये इत्यादि विहायश्रीमत्पयसमे
मेवलितेक्रियापदखले वणिग्वरपिः अनन्ताक्रेदः स्येवकोदवता
श्रीवीजं ह्रीं पाशिकिः मद्भुतं श्रीदेव्याः प्रणवोवीजमणान्तीयोगः पिवावर्ध
नेडति प्रणवाविमभेदेनाविनश्रीदेव्याः योगः विभक्तेमेवचवर्णः घ
मदेगान्यासकल्पनमुक्तमिति ॥ ॥ ॥ ६१० ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग्राह्याः षट्कर्म्मादिकसाधनेयस्मिंस्तन्नौकार्यमंत्राणां कलिं
वाप्यसाधनमितिवसिष्ठसंहितावचनेनग्रकालसहत्वेप्र
सिद्धाः सूर्योदयमित्यादिनोक्तावसंतादिषड्ऋतवोव
श्यादिषूपादेयाः। अन्यावश्यकेषुराजक्रोधविषयग्रस्त
ग्रस्तवादिप्रयोगेष्वनवधिस्मिन्कस्मिन्नपिनतौनत्वनन्तकर्मे
यमितन्नमद्वप्रतीत्याकर्मकार्य्यंकेगौणाश्चेपरत्वेन मित्यर्थे
गौणपर्य्यन्ततौकार्य्यामित्येवब्रूयात्। केचित्तु अन्येवसं
न्तेपूर्वाह्णेग्रीष्मेमध्यंदिनेविडः प्रावृट्कालेवापराह्णेस
न्ध्यानशिशिरेविडः इत्यंशेप्रमाणाभावात्। नवषट्को
णामेवात्रकृतमष्टदलेनमंत्रवर्णोल्लेखादिभिर्वहुत्वेनमेवा
स्त्वितिवाच्यं। पत्रलिखितैर्वध्यपादैर्वदितिमूलविरोधाप र्थे
त्तेः। वर्णाहृतमिति। मातृकावर्णाहृतमित्यर्थः। इतिगणप्रा
ध्वदीपिकाकृतः। तदेतदवशिष्टेनवह्निः संवेष्टनियमपा
दावार्यग्रन्थविरुद्धं वृणुयादितियन्त्रादीनांप्राणावत्वकर
णाद्वारेतिशेषः नह्येवमाद्याहृषीकवर्णफलमुपदिष्ट
मितितत्वं। इयताप्रबंधेनमंत्रनिरूपणंपरिसमाप्यसक
लमंत्रदेवताप्रज्ञोपयोगिमुद्राः प्रतिपादयितुंप्रतिजानीते
आवाहन्यादिकाइत्यादिना। मुद्रापदव्युत्पत्तिंदर्शयति।
याभिरित्यादिनातथाचमुदंदेवानांद्रवंतियाभिस्तामुद्राइ
तिव्युत्पत्तिरुपदर्शिता। यदुक्तंइष्टिन्यादीनिमूलानिकृ
ष्ट्याः क्रमात्मताः। तेषामन्योन्यसंभेदप्रकारैस्त्वसमन्तता
ऽर्चनेजपकालेचध्यानेकाम्यककर्मणि। तत्रतन्मुद्राःप्र
योक्तव्यादेवतासंनिधापिकाइति। परंत्वतिगोप्यामुद्राःप्र
उक्तं अक्षमालांचमुद्रांवैगुरोरपिनदर्शयेत्। परत्रापि। तन्त्रा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श॰ ह्ना॰ नदर्शयेन्मुद्रामहाजनसमागमे गुह्यमेतन्निगूहितंतस्मा
चिंता द्रहसियोजयेत् अन्यपत्राऽपि। नादौदितस्यमुद्रालक्ष
णानिप्रकाशयेत् लभंतिदेवतानस्यविफलंवक्रत्वंभवेदि
२४१ ति। तत्रैवापि। मुद्रातीतिमुद्रास्यायथैकामुष्टिर्देवता। स
241 त्यभेदात्कोपहर्षोपहर्षोजनानांजनयत्यतः। तथैवसर्वदेव
तानांमुद्राहर्षप्रदामतेति। अंजलिरेवमुख्यपाविसर्गे आवाहन
मुद्रा। केचित्तुहस्ताभ्यामंजलिंकृत्वानामिकामूलपर्वणोः
अंगुष्ठौनिक्षिपेत्सेयंमुद्रात्वावाहनीस्मृतेतिदर्शनादनामि
कामूलपर्वणोरंगुष्ठदानमेवकेवलंविशेषोंऽजलिरावाहनमुद्रे
त्याहुः। सैवआवाहनीमुद्रैवस्थापनकर्मणि प्रदर्शनीयत्वेन
प्रोक्ता नामस्थापनकर्मोपयुक्तत्वात्स्थापनीत्येवंरूपेण
व्यपदेशमेवेतितेनोक्तं। योन्नतेमितिकुड्मलीकृतमंगुष्ठमुग्रमध्य
त्वेत्येवंभूतावमुद्रासन्निधानकर्मणिप्रदर्शनीयत्वेनतंत्र
शास्त्रैः कथिताऽन्यैस्तुःसैवसन्निधानमुद्रैव। षडंगन्या
सइतिपंचांगन्यासमस्याउपलक्षकं। तेनपंचांगकर्मत्रस्य
लेनसकलोकरणात्सिद्धिप्रसंगः। दक्षिणहस्तेनमुष्टिंकृ
त्वादीर्घांप्रसारितनामधेयांआवौवतर्जनींएवंस्ववामपार्श्वा
त्पृष्ठमार्गेणभ्रामयेत्। एतन्मुद्रालक्षणविशिष्टतर्जन्येवाव
गुंठनसंलकामुद्रा। यत्तुमुद्रांलक्षयति। अन्योन्यत्यादि
ना। कनिष्ठानामिकादक्षकनिष्ठावामानामिकाअन्योन्या
भिमुखेनाश्लिष्टापरस्परसंलग्नाकार्या। दक्षकनिष्ठाद
क्षानामामूलव्यातहामभागमागतायामानामिकयाग्रतो
योजनीयोपनिपातवत्। वामकनिष्ठादक्षानामिकावक्रकनिष्ठया
दिमूलार्थः तत्रवामाकनिष्ठाग्रमाश्लिष्टैवदक्षानामिकाग्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नः संयोज्य तर्जनीमध्यांतस्थैव अन्योन्याभिमुखौ श्लिष्टैव तत्र
वामतर्जनीवाममध्यमाष्टपृष्ठसंलग्नं दद्यात् भागमसंदक्षम
ध्यमयायोज्यादक्षतर्जनीयथास्थितैववाममध्यमयायोज्या
महामुद्राप्रदर्शयति। अन्योन्यंग्रथितेत्यादिना अधोमुखे
हस्तयोरंगुष्ठौपरस्परंग्रथनेनावशेषाः सर्वांगुलीः प्रसा
रयेदित्यर्थः। प्रयोजयेदिति। मोक्षातिरिक्तकामनायाविषय
मिदं। मोक्षार्थिनांतुमननमेवमुद्राध्यानं मनसात्रूपसंकल्प
मुद्रांमोक्षार्थिनोविदुः। इतरेषांतुसर्वेषांहस्ताभ्यांशस्यतेबुधै
रितिवचनात्। यद्यपिनानाविधामुद्राः संतितथापिसर्वत्रोप
योगाभावात्ताः प्रदर्शिता इतिधेनं नापदेवतायागेतिसा
मान्यतोनिर्दिष्टमितिमंतव्यं। अथसर्वमंत्रजपोपयुक्तमाला
दर्शयति आदीत्यादिना आकारादिभिः लकारांतैः कृतामा
लाअक्षमाला तत्रहस्यगणनामणित्वेनाविशेषेपिमेरुत्वे
नप्रवेशोव्याहतएव। तदुक्तंतंत्रांतरे। ब्रह्मनाडीगतानादि
ह्रांतवर्णान्विभाव्यच अंविंदुयुक्तान्वासेष्टमंत्रंजपेत्सुनः
हार्णमेरुमथोतत्रकल्पयेज्जगदीश्वरि। तदालिर्भवेदक्षमा पि
लाष्टशतसंख्यया। अनयासर्वमंत्राणांजपः सर्वार्थसाधकः
इति। शतेनाष्टमुपलक्षणं। शतेनाष्टोत्तरशतेनवाक्षमालामि
भवात्। अनुलोमतोऽकारादिलकारांतैः सबिंदुकैस्तत्रवर्णै
श्चारणाएवैकंमंत्रमभिजप्य लकारमंत्रंजपंविनासन्त्वापुनर्ल
कारादिनाकारपर्यंतंजपेदितिशतात्तमाला। यदिलकारां
तेप्रतिलोमतोजपानंतरंकथंटतपषशालात्मकवर्गाष्टका
दिमवर्णमेकैकमंत्रमुत्थाप्य मंत्रंजपेत्तदा [illegible] तरशताक्षमालां ष्ठो
स्यात्। यदुक्तं आकारादिलकारांतं पंचाशन्मणिसूत्रकं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा॰ टी॰ तकारमेदंसंस्यातेलकारादिविलोमतः। वर्गाष्टकविभेदे
विं॰ ता॰ नशातमष्टोत्तरंभवेदिति। मणिकाभेदेनफलविशेषमाह
रुद्राक्षेत्यादिनारुद्राक्षपद्माक्षकुशग्रंथिपुत्रजीवसौवर्ण
२४२ प्रवालस्फटिकमुक्ताफलशंखमणिभिर्दशद्रव्यैः प्रत्येकंनि
242 र्मिताभिर्मालाभिः क्रमेणसकलमनोरथशत्रुनाशपापक्षय
पुत्रसंपत्त्वभिमतसर्वकामप्रभुत्वधनलाभसौभाग्यलक्ष्मीप्राप्ति
कीर्तिप्राप्तिरूपाणिकार्याणिसिद्ध्यन्तिएकैकस्यपंचपंचम
णिभिःकृतयातत्सर्वैकदशद्रव्याणांमालयामोक्षप्राप्तिः
स्यादित्याह। यद्वेत्यादिनामणिसंख्याभेदात्फलभेदमन्त्रा
न्तरे। पंचविंशतिभिर्मोक्षस्त्रिंशद्भिर्धनसंपदः। सर्वार्थाःसप्त
विंशत्यापंचदशाभिचारिके। पंचपुत्रैःकाम्यकर्मसिद्धिः
स्यात्तन्त्रान्तरे। अष्टोत्तरशतैः सर्वसिद्धिरकैःकृतस्रजेति।
नित्यजपेतन्त्रान्तरेविशेषः अष्टोत्तरशतैर्मालापंचाशद्वाथवा
न्तरैः सप्तविंशतिभिर्वापिसर्वसाधारणोजपइति पिंगल
वितन्त्रविशेषः स्फटिकप्रवालमुक्ताचामीकरपुत्रजीवकु
नमणिभिः। अष्टोत्तरशतसंख्यैःकुर्याज्जपमालिकांमंत्री।
मोक्षाभिचारशान्तिकवश्याकर्षप्रयोजयेत्क्रमशः इति। म
ध्यमायांन्यसेन्मालांज्येष्ठेनावर्तयेत्क्रमात्। भुक्तिमुक्तिप्रदः
सोयंमणिकागणनक्रमः। तथा। अंगुष्ठानामिकाभ्यांतुज
पेत्सर्वकर्मणि। तर्जन्यंगुष्ठयोगाद्धिविद्वेषोच्चाटनेजपः
कनिष्ठांगुष्ठकाभ्यांतुजपेन्मारणकर्मणि। तथा। अंगुल्यग्रे
णयज्जप्तंयज्जप्तंमेरुलंघने। असंख्यानेनयज्जप्तंतज्जप्तंनिष्फ
लंभवेदिति। तथाप्यत्रप्रतिषिद्धतामालानामेवतन्मन्त्रंजपेत्। अ
न्यमंत्रजपार्थंविधानकार्याकरादिविरुद्धैः तर्जन्यानमप्यशोत्रवकंप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

येनो विशोनयेत् । नखस्पृशेवामहत्त्वेनकरस्पृष्टांनकारयेत्
ग्रहाणावानलेगुष्ठेनान्यमध्येननखस्पृशेदित्यादयोविशेषा
अस्मत्कृतनभक्तिमदंगिरिणपादिभ्योवधेयाः । एतदङ्कमा
लाभावेंगुलिभिरपिजपउक्तंत्रीतरे । अंगुलीपर्वभिर्म
त्रजंनिद्यप्रकल्पयेत् । मध्यमानामिकामध्यपर्वद्वितयक
लितं मेरुंप्रदक्षिणीकृत्वनामामूलपर्वणि । आरभ्यम
ध्यमामूलपर्यंतंगणयेत्क्रमात् मध्यापर्वत्रयेनप्रकल्प्यमे
रुंत्वनामिकामध्यात् । तर्जनिकामूलांतंगणयेदेतत्त्वका
रनोवाप्येतिप्रकारद्वयेनपर्वमालाजपउक्तः । पंचसंख्या
भिरंगुलिभिर्द्विरावृत्त्याजपादशसंख्याकोजपः सिद्धति
त्येषांगुलिमालाजपउक्तः एवोक्तप्रकारेणोवेरेखाभिग
णनयाकृतमोजपोरेखाजपः । एतेषांफलविशेषस्तंत्रो
क्तोतरे । अंगुलीजपसंख्यातःफलमेकगुणंस्मृतं । रेखाष्ट
गुणंविद्यात्पर्वभिःशतसंगुणमिति । एषावत्तर्विधापि
मालाकरमालोच्यते । तत्रविशेषस्तंत्रांतरे । अंगुलीं न
वियुंजीतकिंचिदाकुंचितेतले । अंगुलीनांवियोगाच्छि
द्रेषुस्रवतेजपइति । अथसर्वशांतिवश्यादिकर्मा
णुक्तानि नहिनानिकियंतीतिशाक्तेनवाकुंयेनतन्मन्त्रक्रमो
नभावेनतन्त्रकर्मणोवधानतन्त्रकर्मोक्तप्रकारेणतन्त्रकर्मा
नुष्ठीयेत । तत्तावदङ्कमात्रानुष्ठानादभीष्टलाभः स्यू
यतेहितंत्रांतरेष्वतन्त्रकर्मदेवताएतावतस्थ्याद्दिवर्णा
भेदान्महानादभेदान्महानादेश्वरः । किंवशीत्यादिलक्षणा
त्तानेतदङ्कंहमेकवकामनायामनुष्ठेयमितिमदानेवत्वाङ्कु
लीभावद्रव्यनस्तद्धिभागलक्षणदेवतादिकंसर्वमभिधास्ये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पा हा
चिं ता·

२४३
243

प्रतिजानीते। अथेत्यादिना। तंत्रांतरश्रुतमप्यत्रावश्यकमुक्त
मेवेति नमंत्रांतरापेक्षाकर्तव्यानाप्यत्रामाणएवहिदितिसूच
यितुमाह। सर्वं तंत्रेत्यादि। वक्ष्यमाणप्रकारमंत्रस्तत्यकथि
तानां प्रयोगाणां फलमेव नोत्पद्यते इति व्यर्थं तन्निरूपणमस्या
दित्यनंतरणीकां प्रयोक्रमेमार्थं सूचयितुमाह प्रयोगेत्यादि
रोगादीनां स्वयमुपभुज्यमानानां निरासो ध्वंसः शांतिः तेषाम
लाभः प्रागभावपालनरूपफलं द्वयेनाभावस्यानेरोगत्वमत्रव
तेनतद्रूपो वा लाभेन वश्यं वा तन्न भविष्यति। ननु शांतौ। अतएव
परसेनाया अनागमनरूपपरवक्रनिवारणं लाभनप्रवांतर्भा
वयंति तंत्रज्ञाः। भगवतापि शिवेन लाभेनाकृपीनवस्रमा
लादिकमेवोपदिष्टं परचक्रप्रयोगसंहितायां। ननु वैरविग्र
पटवेषाद्वेषाग्रामवारंजपेमिशि। पत्रमाति श्रवः स्थितासवैर
नपिनात्रायेदितिसत्वरानविरोधः वैरनारासशांतिनपाप
स्थिमाभिश्रावतासंभवादितिवेन्नविशेषवचनस्यवलीयस्त्वा
त्। रक्षाप्यतिष्ठतिवर्तनतद्रूपाद्यदिविवक्षितानतदाशांतिदेव। अ·
नुवर्तनरूपावश्यमेवतिपार्थक्यशंकाकार्या। ननानां सर्वे
षामितिविशेषणाविशेष्याभावः। किंनवधायत्रुष्टदेत्याना
मितिसर्वेषामित्येवनविवदितंविधेयत्वस्वाधीनत्वंतत्याव
सर्वेषांस्वाधीनीकरणमेववश्यपदार्थः तेननधनपुत्रस्त्री
नपशुविधेयत्वंवचनकारितमितिपदार्थादर्शादिव्याख्यापि
अप्रमत्ता। धनस्त्र्याद्यावश्यामन्यान। ननैवंवौदेहनयदाप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

येऽप्यस्मादिधनमात्मनः सप्तवारं तदाजप्यानिशिपश्चिम
दिङ्मुखः इति श्रीराजराजेश्वरीयकवचवचनव्याकोपः।
त्वनानेस्य प्रयोगस्य वश्यतयादेशावदं इत्यादिवचनमाणाम्
वचनात्स्वदृदिशेव करणीयत्वापत्तेः। प्रथममहाराजवशी
कारे सप्तविंशदिनावधि सप्तविंशतिधा जप्या सर्वाशाभि
मुखः स्थितः इत्यादिसंहितावचनं सर्वमन्त्रव्याकुप्येत।
न हि महाराजवश्यकरणप्रयोगस्यास्य वश्यप्रयोगते
नास्तीति किञ्चिदपि मनसापि वक्तुमीष्टे। येन तल्लभनं स्पक
र्माद्दिशा सर्वात्मिका प्राप्येत। न च वशीकारे नाम सम्मको
पलम्भनमेवेति सर्वं समेजसमिति वाच्यं। एवं तर्हि तदा
पनीकरणप्रयोगमाकान्तत्वापत्तिः। एतत्प्रयोगाभिधा
नानन्तरमेवाकृष्याकर्षणवशीकारैकएवविभि
मत इति संहिताव्याकोपापत्तिस्य। नत्युक्तलक्षणालम्भन
विधिनामहेक्यमाकर्णविधेः संभवडक्तिके। प्रतियोग्य
भावसम्पन्नतयायन्तविरुद्धत्वात्। न वान्यथानुपपन्या
वचनतानहिप्यैकंशक्यवक्तुमिति वाच्यं। मुख्यवश्य
परतयावचनस्यासंभवेनान्यथानुपपत्तेरभावादिति वेत्
मेवं। विशेषवचनादेव सर्वाभिमुखतया वशीकरणविशे
षसमुत्पादयतासंभवेन तावकमोन्तरत्वासंभवादिति ष
नउच्यते। सोऽपि मन्त्रविशेषवचनादेवप्राप्तिमाभिमुख
तासंभवेनास्य कर्मणोवश्यान्तर्भावोऽनिष्पन्नं भवती
ति दिक् किंमनं लक्षयति। प्रहतीत्यादिना। कार्यमात्रे हि
समानागमनक्रोधकरणवादविजयादिलक्षणं प्रह्वत्व
धीनं भवतीति तत्कोपाणामानीनां दोषाणां सिद्धये वेति तत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्रौ यो ८

शा हा
विं ला
२४४
244

नतल्लक्षणमसमन्वयः। नचैवं भोजनादिनाशेष्टृतिदूषितं
स्यादिति वाच्यं। नहि विवर्तस्तेभ्य न सामान्यशुद्धदेशप्रयोग
मुपदिशामो पि तु विशुद्धनागमनादिरूपतन्मात्रं भवत्व
दिभ्य एवेति न दोषः। येपोत्सामान्यशुद्धदेशप्रयोगाद्भोज
नादिप्रवृत्तिच्छायानेपीष्टापत्तिरेवा मिथः परस्परं प्रीति
मापन्नानां वैरोत्सादनं विद्वेषणं। न चोदासीनयोर्द्वेषो
त्पादनेनाव्याप्तिर्भवेत् स्यात्। नहि तेनोपरमोद्देने द्वेषतावितिं
वाच्यो द्वेषणाकर्मणो माहात्म्यवर्णनायैवास्ति गत्वा ता
मिति। स्निग्धो नामपि विद्वेषं जनयति किंपुनरन्तर्याभूता
नामिति। लक्षणानुद्देषजननमित्येव प्रविष्टमित्यव्याप्ति
परिहारासंभवात्। परस्परमित्यपि माहात्म्यमात्रदर्शना
परं। एकतरद्वेषनिर्माणकर्मणोपि द्वेषणत्वात्तदभावे
न लक्षणानदेशस्याव्याप्तिकरत्वेन प्रवेशयितुमशक्य
त्वात्। स्वदेशान्नगरग्रामगृहादितो निष्कासनमुच्चाटनं
यद्यपि देशादिनिष्कासितत्स्मादस्ति दमेव गृहान्निष्कास
नमिति समर्थं तन्तोषा इत्याभाति नष्टाखमोलं नगरादि
प्रग्रामादिकमादिपदवाच्यं स्यादिति सर्वपदतः शक्यते वर्ण
नं तथापि नगरादेव गृहादेव चानिष्कासनेन यस्माद्दे
शेयं नस्यापि निष्कासनस्योच्चाटनपदवांतर्भावमाविव
क्षितत्वं तथात्वात्। अन्यथादेशान्निष्कासनस्यैव तथात्वेन न
गरादिमात्रतो निष्कासनस्य कर्मणा न तत्त्वाप्तिः स्यात्।
मारणोव नैयदि प्राणन्याभ्यापि सधार्मिकात्। स्त्रीजन
नोरकार्थवान्नदावेन नैविषयानपेत। सर्वोवेतावाल्लोका
नोरकार्यवानदावेत ननुलोभार्द्रवापि कर्षान्मंत्रीनमा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रणामित्यादिवचनप्रसक्ते मारणं लक्षयति प्राणानामित्यादि
ना कृतप्राणप्रतिष्ठानां प्रतिमादीनां होमखननादिना प्राण
हरणस्यापि मारणत्वापत्तिरित्यत आह। प्राणानामिति। स्वतः
सिद्धप्राणवतामित्यर्थः। ननु शांतिनष्पादिकमनिष्टाद्दना
ष्टं मंडपादिनिर्माणे प्रवृत्तस्य हस्ताग्रानयनतच्छेदनादिषु
दैवात्कृतशिल्पादिकस्य मारणप्रयोगकर्तृतापत्तिः तद
कलक्षणस्य तत्राप्यनुगतत्वात् न चेष्टापत्तिः एवं तर्हि मर
णाशंकायाः सर्वत्र सत्त्वेन शिष्टानां मंडपनिर्माणादौ निष्प
प्रवृत्तेर्दैवानापत्तेरिति चेत् मैवं मरणं नाम मरणोद्देशको
व्यापारः न चात्र शिल्पिप्राणनाशोद्देश्यकोऽसौ प्रवृत्तेनायेन
मारकत्वमत्र संभाव्येत। न चैवं त्रिसंध्यस्तवपठितृमारक
त्वेन ध्यापिद्रवारे। तस्य मारणमुद्दिश्यैव स्तवपठितत्वादिति
वाच्यं। यथावश्यके मरणे तद्गंगायामस्त्विति देशवि
शेषस्यैवोद्देश्यत्वात्। न चैवमपि यत्र मरणमुद्दिश्य प्रयोगः
कृतः प्रतिबंधकेन तद्बलवता न तन्निष्पन्नं तत्र प्रयोगेऽति
व्याप्तिः तत्र प्रायश्चित्तस्य लघुत्वेनेष्टापत्तेः कर्तुमशक्यत्वा
दिति वाच्यं। एवं तर्हि मरणोद्देशको मरणानुकूलो व्यापा
र एव मरणपदार्थः प्रकृतेऽस्तु न चैवमपि श्येनयागादावति
व्याप्तिः वैरिमरणस्यैव तत्रोद्देश्यतया मारणाध्यामकत्वव
क्रवधानादिप्रयोजकतया वोभयदलस्यापि समावेशादि
ति वाच्यं। नादृष्टाद्वारकत्वेन व्यापारस्य विशेषणीयत्वात् न हि
श्येनयागादिरूपो व्यापारोऽदृष्टमद्वारीकृत्यैव वैरिमरणो
हेतुतामापद्यते किं तु श्येनयागादृष्टेतेनाखड्गाभिधाना
दिनिष्पत्तिः ततो मरणमिति। न चैवं शिष्टानामप्यत्र प्रवृ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शा॰ह॰ श्यापतितितिवाची श्येनादयो वधावधाच्च नरकमितिपरंपर
विं॰ता या नरकजनकत्वात्। नन्वेवं वधोपि कृतो न नरकजनकः।
न हिंस्यादिति निषेधः। विषयत्वादिति चेत् एवं तर्हि यत्रना
मनेनेत्यादिविहितोपि यागस्तथा किं न स्यादिति। उच्यते। य
२४५ 245 त्र यागे हिंसा वैशेषिका क्रियमाणोऽविधिवशाद्धिंसामप्यतः
कारयति न हिंसोद्देश्यकः श्येनादिस्तु हिंसामेवोद्दिश्य प्रवृत्त
इत्यस्ति तयोर्महद्वैषम्यं ननु एवमपि सतीगमनादावतिव्या
प्तिः एवं प्रयागादिमरणेप्यतिप्रसंगप्रसक्तिः। नहि तत्र वै
दिकपूर्वक्रियाप्रवृत्तेन मरणमिति भवत्यदृष्टकारकत्वमे
वेति भ्रमितव्यं। तादृशा क्रियाविशिष्टमरणस्य स्वर्गफलप्र
त्वे साधनत्वात्। ननु क्रियामरणयोरपि परस्परं हेतुहेतुम
द्भावः। प्रायश्चित्तिकादग्निप्रवेशादिरूपकर्मकारणादेव मर
णात्मनो क्रियाया प्रवृत्त्यस्याप्रत्यया सिद्धत्वादिति चेत् मैवं। वि
हितान्यत्वेनापि व्यापारस्य विशेषणीयत्वात्। नहि सतीगम
नादिकं विहितेनरतं। नन्वेवमत्यसंभव एव शत्र्वादिहोमा
दिप्रयोगाणामपि मारणप्रयोगत्वेन सर्वसमन्ततात्र शा
स्त्रविहितत्वादिति चेन्न सत्यं। विधानं हि द्विविधं। ऐहिकध
नराजवश्यत्ववृष्टिमरणादिकामनाभिरेकं। आमुष्मिकस्वर्ग
मोक्षकामनाभिर्द्वितीयं। प्रथममपि वचनान्तरप्रतिषिद्धपर।
स्त्रीगमनमदिरापानहिंसादिगर्भं तदगर्भं चेति द्विविधं। इ
म्यवचनान्तराप्रतिषिद्धं सदादिविहितं तदेवात्र विहितपदेनोच्य
ते। नहि पुत्रेष्टिहोमादिप्रयोगो वचनान्तरेण प्रतिषिद्धो येना
स्याविहितत्वमस्मदुक्तं स्यादिति विहितान्यत्वस्य सम्पादनया
नासंभवसंभावनेति निरस्तपरिहारमप्ययादिज्योतिःशास्त्राद्यवगा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नमरणाधायकत्वविशिष्टत्वंतत्कालस्यविशेषणंध्वंस
ह्याराध्वंसस्तद्रूपोविवक्षितस्तदायदिवजीवनाख्योवासुसं
वेध्वंसात्प्रागेतत्कालमनुवृत्तिर्विवक्षितातदावश्यकम
यदिचमरणकालस्यानागमनमात्रंविवक्षितंतदासंभ
ने। एवंसर्पचौरादिनाशोपितस्यभवानिष्टंसंभावनानि
वृत्ति। तद्दर्शनाभावसंबन्धीयोन्नरोन्नरकालानुवृत्तितद्दशा
नागमनविवक्षाभेदेनमरणाद्यपथ्यंशान्तिवश्यस्तंभनेष्टंत
भावनीयमिति। राजत्रयोपियदिजयनाशोविवक्षितस्तदा
शीत्यादिशत्रुजन्मप्रागभावपरिपालनरूपायदिवाजयप्रा
प्त्यभावस्योत्तरोत्तरानुवृत्तिलाभरूपस्तदावश्यंपयदिज।
यानागमनेनतथातदासंभवः शत्रुनाशस्तुनतथा। शत्रुद
मेभवतिदैविशात्तेनदीपस्तैनैवपादरहितेनपराजयस्य
संहितायांशत्रुत्वयशत्रुपराजययोः एषएवोपन्यासान्तरः
त्पलमनल्पजल्पेन मारणप्रयोगस्यनैवानुष्ठानमुचितः
नरकजनकत्वात्। नचैतच्चेतन्मेतन्मयोगाभिधानानु
पपत्तिः सर्वेषामपिनरकेहेतुसंभवादितिवाच्यंयन्त्राणां
यन्त्राकवर्णसंवदांकयंत्रेयुञ्जसारंतत्रयन्त्रोपदत्तयानोप्या
सेन संहितायान्तु नारीणांवर्णायन्त्राणामयुः स्युः फलदा
निच। नराणामयकंयन्त्राणिफलदानिभवन्तिहीतिव्यवस्था
ना। तत्रप्रथमतउद्दिष्टानिकतिपयबीजमन्त्राणिमूल
कारः प्रकटीकर्त्तुमुपक्रमते प्रणेत्यादिना तत्रैभुवनो
नेत्रे गोपितान् संदिग्धार्थकपदैर्निरूपितान् एतावता
माण्यस्वकृतनपरिश्रमसाफल्यंवसूचितं येः साधयतीत्या
दिनायन्त्रप्रयोजनमुपदिष्टं यंत्रेवसर्वमपिस्यान्तुफलतेनमा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४

शा हा चिंता

त्मेधारणादिभुनियोज्यं नाखिले । तदातु कुलयन्त्रं नैवे
स्य पुनः स्नानादि नित्यकृत्यं विधाय सेष्टदेवतां सम्पूज्य
सर्वस्वं कुर्वेतैनैव विघ्नाशी च भवेत्तैनैव सा तु काले दिने
स्वकुलदेवतामाराध्य यन्त्रे तिलिखेद्रात्रौ च ॥
ॐ इदं मे लिखितं यन्त्रं सिद्धं तत्कीदृशं प्रभो । इति पृच्छा
मो त्रिदिनं स्वप्यात् । ततः स्नानादि प्रात्स्यातु कालनानेसमन्
२४६ नदेवयन्त्रं प्रतिष्ठादिना संस्कृत्य धारयेत् निवारणाद्दुःख
खप्राप्त्याभ्यासस्वप्नेन प्रातिकूल्येन च लानेयं त्रां तं रमत्तुस
नैष्ठं न नु तदिति । एतदुक्तं यन्त्रचिन्तामणौ ॥ स्नानं कृत्वा
ग्रहविधिं वा पूजयेत्कुलदेवतां । लेखने पुं यन्त्रयन्त्रेनप
कौ तेयं त्रशमम । दिनत्रयं प्रकुर्वीत पूजाभोगविधानतः
त्रिदिनं भूमिशायी स्याद्ब्रह्मचर्यव्रतः शुचिः त्रिदिनाज्जा
पेन स्वप्ने साधकस्य न संशयः । सिद्धसाध्यमरिर्वैव सुसि
द्धमथवा ध्रुवं ॥ स्वप्ने यद्दृष्टं स्वमेयन्त्राधिष्ठानदेवता । प
दानं जापते स्वप्ने तदा साध्यं विनिर्दिशेत् । नोवेद्यं यात्युते
स्वप्नेन तथैव विनिर्दिशेत् । स्फुटादेवशुभान्त्वे प्रफल
सिद्धिविधानतः । यद्दानिवाविनास्वप्नेन तद्दान्ययंत्रमुत
मं शान्तपवमसोक्तानि मंत्राणि स्वल्पद्द्वाणि येनयन्त्रे
णासंसिद्धिर्यथायथाप्रजापते । तेन तेन हि तद्गत्यानिषि
द्धं न विवर्जयेत् एवं विलिख्य यः कुर्यात्सिद्धिरेव प्रकीर्तितः
यस्य कस्य प्रयोगस्य विधिरेष प्रकीर्तित इति । मंत्रमहोद
धावपि । शुभे दिने समाराध्य स्वेष्टदेवं यतात्मवान् स्वप्या
त्रिदिवसं भूमौ हविष्याशी जितेन्द्रियः । इदं मे लिखितं यन्त्रम्
ष्टं तत्कीदृशं प्रभो । इति पृच्छानिवेदेव प्रत्यहं तं समर्चयेत्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तृतीये दिवसे रात्रौ स्वप्ने संप्राप्नुयान्नरः सिद्धं साध्यं सुसि
द्धं वा शत्रुभूतमथोद्धृद्द शत्रुयंत्रं लिखेन्नैव न तदा तद्दिनवर्ति
खेत स्वप्नाभावेपि तद्धितापरं यंत्रं लिखेत्सुधीरिति।
तृतीय इति प्रथमद्वितीययोस्तद्दर्शनाभिप्रायेण। ननु त
त्रैव नियतं त्रिदिनादित्रिसर्वं उक्तत्वात्। अत्र विशेषः
ऋजुरेखा भवेल्लक्ष्मीर्वक्ररेखाद्दरिद्रता यंत्रनिर्माणस
मये रेखान्यत्रगता यदि तत्फलं न भवत्येव विरायासजया
दपि विहितान्यस्थले वर्णं यदि मोहादिना लिखेत् स्वप्ना
भावेपि तद्धितापरं यंत्रं लिखेत्सुधीरिति। अन्यथा सिद्धि
माप्नोति दृढजाप्रमथापि वा विहितान्तरजाले पुलमेर्क
त्वं यदि न सिद्धिमाप्नोति साक्षाच्छिवसमोपि वा मंत्रा
क्षरविलोपेन कर्तुरायुःक्षयो भवेत् आलस्य वीजलोपेन
साध्यलोपात् क्रियाक्षयः यंत्रपीठस्य संकोचाद्व्यकाक्षर
लेखनात् सर्वयंत्राणि सिद्धानि साक्षाच्छिववचो यथा। तस्मा
त्समाहितो भूत्वा सर्वयंत्राणि संलिखेदिति। अथ सर्वयंत्रे
षु लेख्यवर्णाः प्रदर्श्यन्ते यत्र विशेषतः कर्णिकादिषु वीजं
लेख्यन्ते ननाम्नातं तत्र तत्तत्कार्यानुगुणं संभूतं सर्वं पि वी
जमेकं कर्णिकायां लिखेत्॥ ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं इति वा पंची
कृतवीजानि। एतदुक्तं पदार्थादर्शे कृत्वा। एतानि अपंची
कृतानि एतन्मध्ये तत्तत्कार्ये एकं वीजं विलिखेत् इंहाथो
भागादिषु साध्यसाधकादिकं लिखेदिति। कर्णिकामध्ये
वीजान्तरं लिखेत् तत्तद्धीजाधस्तात्। किं वा तत्तद्भूतमंडलान्तः
किं वा तत्तद्धृद्वीजमेकं लिखेत्। वीजान्यपंचीकृतमन्त
कानि मध्ये यत्कार्यं वशादि © Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri नेनावाधारिजानत

शा.टी. दर्शनात् भृगुरस्य वक्त्रः कोणे भूतवर्णान् समर्पयेत्। भृगु
चिं.ता. रस्याष्टकाष्ठासु यंत्रगायत्रिकान्। निसलिसो लिखेद् वि
नयाः पंचीकृतानाणिकानि निसंहितादर्शनाच्च। तानि वा
२४६
ह्नात्पञ्चनावांपारिजाते। प्राणाः सदीर्घाः पुरुहूतपा
शिधनेजपप्राणाः श्रुताः सदेशाः। ग्रंथस्वरावर्जितो विक्त
247
भावाबीजात्पंचीकृतमंत्रकानीति। प्राणा हकारास
न्तारः कमालवरपकारैर्युताः संतोदीर्घैर्द्वितीयवर्गेषष
ष्ठाद्वादशस्वरैर्युताः संतमदंडेनाड्यसारेणयुक्ताः कार्याः
पंचमध्यप्राणीनापोदीर्घस्वरलदातिरिक्तेनरिक्तो रहिता
ध्यानेन सहितोदंडवीप्ते निप्रासाद्बीजं पर्यवसन्ने। एते
पंचाप्यपंचीकृतबीजपदेनोक्तानि इत्यर्थः तथा जीवः
प्राणास्तथा शक्तिर्दृष्टिर्वशपादिकेन तथा॥ मंत्रयंत्रस्य गाय
त्रीप्राणस्थापनको मंत्रः। भूतदिक्पालबीजानि यंत्रस्या
गानि वेदयोनितंत्रान्तरे। अस्यायमर्थः। जीवः सांतः षान
न्तो भुवनस्वरसंयुतः नादबिंदुकलाक्रान्तः सविसर्गोऽस्य
कथ्यते इत्युक्तलक्षणो वर्णविशेषो यंत्रस्य जीवपदवाच्य
ः। सांतो हकारः षान्तेन सकारेण भुवनस्वरेणोकारेण
नादादिना च समवेतो जीवसंज्ञो भवतीत्यर्थः। तस्मात्तः क
र्णिकायां मध्यबीजादधो लिखेन कार्य्यं। एवं यंत्रस्य जीवः
स्यान्मध्यबीजादधो न्यसेदिति कामिकतंत्रवचनात्। जीव
बीजस्य मध्ये सः इति सविसर्गो भृगुः प्राणत्वेन प्रसिद्धो नेत्रा
लेका इति तत्त्वभास्करे भास्करायः प्राणा हंसः सोहमित्य
दरवतनष्टये। तस्य वैशानादिविदिक्चतुष्टये पलेख्यः कार्यः
हंसः सोहमिति प्राणामेशान्यादिकमालिखेदिति वचनात्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अनुलोमविलोमवर्णितोप्यत्र पार्श्वभूद्दिगादितो लिखेदि
ति सहितोक्तेस्तु। यत्तु जीवात्ममंत्रौयपरितो दिक्वत्त्र्कोणा
गोलिखेदितिवचनमेवैशान्यादिग्व्यापकं दिक्पदस्यावि
दिक्परत्वादिति केचिदूचिरे तत्तु तुच्छं। तथाविधस्य पदस्य
सौरस्य कल्पनायां प्रमाणाभावात् उक्तवचनैकवाक्यता
यामेव तात्पर्यमिति चेत्। मध्यबीजस्य पार्श्वतः सान्तं षान्तं स्वरं वा
क्षे शान्तस्याग्रे विसर्गयुक्तं। शान्तं त्रयोदशोपेतं सान्तं सान्त्रस
ं वदेद्दिग्यादेशिवत्तोऽवादिवचने पार्श्वयो रजपासंज्ञलि
एवनाम्नानान्नदैकवाक्यतायत्तत्रापि लक्षणा किं न रोच
ये ४। न च पार्श्वपदमथैशानादिमुलाक्षणिकमेवास्त्विति
दिक्पदमेव पार्श्वयोर्लाक्षणिकं किं न स्यात्। न च बहूना
मनुरोधेनोत्यायः श्रुतिवाक्यं। दिक्पदस्य पार्श्वपदस्य वैशाना
पर्यायकत्वस्य तथापि कल्पनीयत्वेनानेकस्य लक्षणेसौरस्य
स्यत्तवाप्यत्तस्य त्वात्। न च दिक्पदं सौरस्यादेव विविदि
शामत्वेष्टे। अल्पणात्रादिकपदस्य विदिक्परत्वादिति तवै
वग्रथाव्याक्तप्येन। विपदस्य सत्वासत्वयोः सल्पत्वे सर्वत्रवि
पदोपादानमेवानतिप्रयोजनकं स्यात्। किंच शाक्तसावस्य
पदित्यज्यापि सर्वैकवाक्यत्वे विकल्पकल्पवलप्येतेति
न किंचिदेतत्। शाक्तिरितिमध्यबीजस्यानन्नकल्पान्नस्या
पलत्वकं। तेन जीवबीजस्येवमध्यमत्वेशाक्तिबीजाभाव
स्थलेभवतीतिवदंतः प्रत्युक्ताः। प्रायः सर्वत्रैव तत्रहीना
नालिखनस्योपदिष्टत्वात्। क्वचित्मात्रदशास्थलाभावेपिस्
वीतापवीक्तबीजालिखनस्य सप्रमाणमुपदिष्टत्वात्। अ
नयैव दिशा पंचसामान्यस्यदशांगकत्वं तयाप्युपपाद्यं। अ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४ न्यथाशक्यलिखनस्थले तथात्वोपपादनं तथैव ऊर्ध्वदंष्ट्रा
शाह्ना न शक्तिबीजं सर्वत्रैव लेख्यमिति वदतोपि तस्य धीर्यासः
चिंता॰ ड्यलक्षणपरत्वेनैवास्तोपपत्तेः शक्तिबीजस्य सर्वत्र लि
खने प्रमाणाभावात्। इदं तु वचनं तत्कल्पीयवचनोपद
२८२ र्शनात् तद्बीजपरत्वेनापि शक्यते नेतुमिति। तेः स्वस्व
248 रूपेण प्रमाणीभवितुं प्रभवति वस्तुतस्तु पंचाशद्वर्णमन्त्र
स्यैकमाद्देवमहामते। सांबीजं शिरउह्यत्य डीमिति प्राण
बीजकं। भृगुबीजं श्रीमिमटक्षिबीजं ततः क्रमादिति वि
शिष्टसंहितागायत्रीमंत्रोद्धारप्रस्तावे प्रदर्शनात्केवलं मा
याबीजमात्रं सर्वत्रावश्यकं किंतु पाशबीजश्रीबीजप्राप्ती
तिर्ध्येयं। दृष्टिः नेत्रद्वयं। श्रोत्रद्वयस्याप्युपलक्षकं। दृष्टि
पदश्रुतिपर्यायत्वेन तयोरवगमस्यावबोधितत्वात् मदशात्वव्या
यानः। तयोर्मध्ये लिखेत् मध्यबीजपार्श्वयोर्दक्षवामक्रमात्
इमानेव लिखेत् पार्श्वे उभयोः तेनैव चेति दर्शनात्। कर्णि
कातिलिखेत् मूलबीजं ततः पार्श्वयोश्च नयनं श्रुती लिखेत्।
प्राणबीजमपि विन्यसेद्यथाभूथदेहस्य कृतावधे स्यवीति
संहितोक्तस्य। सर्वेनैव तद्दक्षिणाङ्गत एव तस्माद्दक्षि।
णतः क्रमेण दक्षवामश्रोत्रे लेख्येत पुनः स्वेच्छया प्राप्रा
नक्रमवस्तुस्थितस्य नरोधयोरवसतं सवितत्वात्। केचित्तु भ
गुमरुदनलानां बहुवर्णास्थितानां शिरसिस्थितविषमनामेक
बीजत्वभाजो। प्राणिनमिदं जगन्मायं त्रजिह्वेति नामत्वं त्व
सनविगतशंके मध्यबीजाद्यस्थानमिन्दुपरिशोभिते। जिह्वा
बीजं प्रवेशयेदिति क्वाचित्कं वचनं तस्मात् जिह्वास्थानमिति
मन्त्रमात्रवचनं न तत्प्रमाणान्येपन्यसंति। अन्यत्र। प्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यरसकलवर्णाः संहितो द्वामरादेमनुजस्य कृतनिवंधे
णुण्णहोकिंनजिह्वा गदिन्नमिहनजिह्वेत्यादिशंकाकु
लानोविद्धधकरकुलानाकेनवाध्यासनंस्यात्। तस्मा
यत्रैवजिह्वायाऽक्ष्यायालिखेन्नस्मरेत्। तद्यंत्रमेवविष
योनसामान्यमितिस्थितिरित्याहुः। वश्यादिकमिति। श्रा
दिनाशंत्यादिकर्माणि तत्रस्यसाध्यस्यसाधककृक्रियामांपदर्थे
स्यपरिग्रहः चैत्रेणदेवदत्तस्यवशीकरणार्थं मंत्रक्रियमा
णो यत्र चैत्रस्य ममदेवदत्तंवशंकुरुकुर्विति वाक्यंलेखि
मास्तिः तत्रचैत्रः साधकः देवदत्तः साध्यः वशमितिकर्म
कुर्विति द्विरुक्ते क्रियापदे। येनेषांलिखनमुक्तं संहिता
यां। प्राक्छांतो साधकस्याख्यां मध्यवीजोपरिन्यसेत् द्वि
तीयांतं साध्यनाममध्यवीजाद्धोलिखेत्। कर्णिकाम
ध्यवीजस्यपार्श्वयोः कुरुयुग्मकं। आम्रेडितं पल्लवं वाकु
रुस्थानेलिखेत्सुधीरिति। आम्रेडितं द्विरुक्ते। पल्लवं वश
यवशायेत्यादि रामपूर्वतापनीयेपि। लिखेत्साध्यं द्वि
तीयांतं षष्ठ्यंतं साधकं तथा। कुरुद्वयंतत्पार्श्वे इति। ष
ष्ठ्यंतं साधकपदं मध्यवीजोपरिन्यस्तं। द्वितीयांतं साध्य
मध्यपार्श्वयोः कुरुयुग्मकमिति तत्रांतरं। तत्रमायावीजस्य
यंत्रेमध्येभिनिवेशाद्यस्तत्प्रकारविशेषः पदार्थादर्शी।
वीजस्यैकभागेसाध्यनाम। चतुर्थस्वरभागेऽपरिसाधकस्य
। तयोर्मध्येसाध्यकनामाशेवशमित्यादिकर्मकुर्विति क्रि
यापदं साध्यस्योपरिलेख्यं। यदुक्तंसंहितायां। तच्छक्रिवे
फभागेन साध्यनामांतरं लिखेत्। तृतीयस्वरभागेन सा
धकस्यवशंकुरु। साध्यस्योपरिसंस्थं विलिखेत्सर्वसिद्धये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४
शा॰ द्वा॰
विं मा
२४५
249

इति। आचार्याश्च। साध्यं वर्तुलसंस्थायां हृल्लेखायाः क
पोलयोः। अथ देवसाध्यनामाणां साधकस्यानेवं लिखेत्
अन्तरग्निस्त्रियोः कर्मसाधकांशे समालिखेदिति अयमर्थः
साध्यं साध्यायाः क्रियायाः वाचकं ऊं रुं ऊं हिंत्यादिपदं। सा
ध्यादिनामसमावेशयोग्यवर्तुलाकारतया लिखितमाया
बीजस्य कपोलयोः पार्श्वयोर्लिख्यं। अधो वह्नेर्लेखाया अधोभ
गे साध्यनाम रेफांशप्रबलेख्यं। साधकस्य नामाणां तन्मरेउ
त्तमस्तके शिरसीति यावत्। तथा चतुरीयस्वरभागप्रवोर्ध्वे(?)
शे साधकनाम लेख्यमित्यायाति अग्निस्त्रियो रेफचतुर्थस्व
रयोरंतर्मध्ये कर्मपदं वशमित्यादिपदं साधकांशे मध्यभाग
दीर्घहस्वे भागे लेख्यमिति। यद्यपि तच्छक्ति रेफभागे तु सा
ध्यनामानंतरं लिखेदिति पाठकवर्णं सर्वं वचनस्य केषांचित्
तत्रापि तत्र साधकांशे इत्यर्थान्तरवैमत्यं किंचिदंशोऽपि। सा
ध्यसाधकयोर्मध्ये इति अत्रापि विवक्षितं तत्र साधकस्योप
रिभागे वशमिति साध्यस्योपरिभागे कपोलपर्याये ऊ
खितिलेख्यमित्यर्थस्येतोपि लब्धुं शक्यत्वात् बीजातः सा
धकं साध्यं प्रष्टेपः कर्मवाचकमित्यपि वचनेनेहार्थे प्रति
कूलं। तुरीयस्वरभागस्य बीजातः स्वरूपत्वात् रेफभागस्य
बीजप्रष्टनायाः स्पष्टत्वाच्च। तस्माद्वैतस्यममेतिपं वृत्तं सा(?)
धकनाम वाक्यमीकारभागे उपरि लेख्यं रेफभागाधः सा
ध्यनाम ह्वटनमित्यादि चतुर्वर्णं रेफचतुर्थस्वरयोर्मध्ये
गर्भे वशमिति निवर्तितं द्वयं साध्यादुपरिस्थितमो हृल्लेखापार्श्व
योः कपोलापरपर्याययोः ऊं रुं ऊं विति लेख्यमिति सिद्धान्तः
कामबीजवाग्भवबीजश्रीराजराजेश्वरबीजादिष्वपि दर्शित

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एवंपक्षाः स्वेच्छयोर्द्धादिभागेष्वलिखनमपेक्षान्यत्रोक्तनि
यमोपादानस्यैवोचितत्वात् प्रथममेतिप्रयोगेकिंप्रमाग
वैत्रनामकानावद्धत्वात्तद्यावर्त्तनायेतिचेन्न मैवं उक्तावपि
त्रिमात्रस्यैवमत्यदस्याभिधेयत्वेनाव्यावर्त्तनात् यंत्रलिख
नसमयेतदुक्तावप्यिनाविवक्षितत्वइतिचेन्न। नहितएवापर
व्यापेन्नतसंभवात्कृतेममेस्येनन प्रपक्षनामतद्वतर्थ्य
तेमलेपपदोन्नवंततः फलाभिधांद्धितीयांतो ननोदेहीति
वाभ्यसेदितिवचनदर्शनात् षष्ठ्यंतस्यलेपितथाप्रयोग
इतिचेन्न। एतद्वचनस्यपदार्थादर्शादिनानाकवंशयेषद
र्थानेनाविश्वासात्। अस्तुवायद्यत्रप्रस्तावेवचनमिदंतथ
इमेवनथेतिचेन्न मैवं एतच्चसंप्रदायान्ममेतिपदसहित
मितिभास्कररामग्रंथाद्विरोधेनषष्ठ्यंतेसाधकपदमित्यादि
मूलवाक्येष्वस्मच्छब्दस्यापिसाधकपदत्वाविशेषेणात्र
योर्द्वयोरपिग्रहणस्यविवक्षितत्वात् यत्रापिषष्ठ्यंतोसाधक
स्माख्यामित्यादितत्रापिवाख्यादिपदस्यवाचकपरत्वात्तदु
भयोपादानेस्तकरमितिदिक्। अथवासर्वमपिसाध्यसाध
ककर्मक्रियापदद्वंद्वंबीजस्यांतरेपंक्तिक्रमेणलेख्यं। यद
के बीजांतर्वाप्रयोगस्यसकलस्यैवलेखनमिति। संहिता
यामपि तदंतः पुनर्मूलबीजं तदंतर्लिखेत्साध्यनामापि
कमादियुक्तमिति। मंत्रयंत्रस्यगायत्र्योर्मंत्रस्यगायत्रीयं
त्रस्यगायत्रीचलेख्या। मंत्रगायत्रीतन्त्रमंत्रकल्पोक्तात
त्पुरुषायविद्महे महादेवायधीमहीत्यादिरूपा यंत्रदेव
तायायस्याविशिष्यगायत्रीतोक्तातत्रमंत्रराजायविद्महे
वरप्रदायधीमहितन्नोमंत्रः प्रचोदयादितिगायत्रीलेख्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यत्रगायत्र्यं येवंत्रपैवमंकावस्थाने यंकावप्रक्षेपात् यत्रा
ष्टादलादिकं विक्तं विशेषवचनेवातत्रप्रतिपत्रंत्रिविक्रमे
णामेत्रगायत्रीवर्णानालिख्य द्वितीयपंक्तौ त्रिविक्रमेणाय
त्रगायत्रीवर्णानालिखेत् विशेषाष्टदलादौ तु गायत्रीले
खनेस्मरते वर्णास्तु यन्त्रगायत्र्याः प्रतिपत्रं त्रिशस्त्रिश इतिव
चनात् यन्त्रस्येति मन्त्रस्याप्युपलक्षके यन्त्रत्वष्टदलादौवि
शेषतोन्यवर्णानामेवलिनमाम्नातं तत्वमीषां तत्र भूपुर
साष्टकास्तु तल्लिखनमनुष्ठातव्यं यदुक्तं संहितायां त्रिधा
भाजिते यन्त्रगायत्रिकार्णैः कजघ्नष्टतत्व्या नमूर्वीपुरान्त
रिति यत्र मन्त्रगायत्र्याविशेषतोन्यत्रलिखनमाम्नातं तत्र
केवलं यन्त्रगायत्र्यैव वर्हिर्लिख्यानन्तु नमं त्रगायत्र्यपि स्ते
क्तवचनस्यापि कथं विलेखनप्रवतातस्ययं न तद्द्वयोरेकत्र
लिखने इति यत्र तु मन्त्रव्यावैषम्यं तत्रासति विशेषे सामा
न्यवचनात्रिंशाद्यादितोलिखित्वावरमपत्रादौ शतालोपौर्व
हद्दिवतिन्यायाद्बेषाणामधिकानां न्यूनानां लेखनमनु
ष्ठातव्यं यत्र तु तीयदलपवयकारादिः पंचमदलपवय
धीमेति अष्टमदलपवचोदयादिति नियमाविरोधेनैवाद
गाणां स्तनाधिकभावस्थलेपि विभाडत्य इति केचिदुक्तं
नचेदं वक्तव्यं चनविंशत्यन्तवस्थलेनाटशापत्रेषु ताद
शावर्णानामापातनेपि नियमे प्रमाणाभावः। प्रमाणा
भावस्यायावत्संभवमाभान्यशास्त्रस्याप्रवर्तते निष्प्रमाणं
वेटशस्यलपवलत्वविषयस्यानालापरस्यादिन्यायस्या
नतुमरणं। किंचसर्वोक्तनियमस्लीकारे मूलगायत्रिका
वर्णान्नरधमनालिखेन्नतः वेदवेदत्रिपवत्रिद्दिवेदाणां

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संख्येयेतिकेरलैतंत्रीयत्तारणीयंत्रोद्धारपटलीपवचनव्या
कोपः प्रसज्येत ततोहिसप्तविंशतिवर्णकगायत्र्यास्तृतीय
चमाष्टमपत्रेष्ठविद्महे इतिधीमहीतिप्रचोदयादितिवर्णा
नामेवलिखनस्यप्रतिसंभवात् अथतदुक्तापिरीतिर्नाद्राट
तेतितवापिग्रंथोव्याहूतएवेतिचेत् नव्याहूताः। ईदशास्य
लक्षुदासाष्ठमेवासतिविशेषेऽन्यस्यमयासर्वमेवाभिहित
त्वात् अथमयापिस्वग्रंथेविशेषवचनानामसत्वेइत्यध्याहृत
निष्काशणोयंदोषइतिचेत् निष्काशपतो कितेनग्रंथाद्वार्
दोषस्येस्यैवप्राधुणीकीभूतत्वात् निष्क्रमाणत्वादिकसर्वो:
क्तदोषस्यावग्रलेपत्वाच्चेतिकयदपिग्रष्टपत्राद्यभावस्यले
गायत्रीलिखनस्यलालाभेनव्याकुली भूयचतुरस्ररेखात्र
यवीप्सीमध्येनलिखनंतस्याभावेमनसेवाष्टपत्रस्यध्यानं
कृत्वा यंत्राधारेकापिनलिखनंकार्यमितिकेचिदुपदिष्टंत
इत्तसंहितायाग्रनवलोकनमाविर्भावयन्ति प्राणस्थापन
कोमन्त्रः प्राणप्रतिष्ठामंत्रः तंवासतिविशेषहतनष्टयानत्रा
लेहूताकारेणैवलिखेत् तदहिः प्राणादेव्यास्त्वमंत्रसर्वत्रैव
ष्टयेदितिसंहितावचनात्। तदहिहितमालिख्यप्राणमंत्रे
णावेष्टयेतिकवचपटलीयसंहितायांस्पष्टमेवहृतनिर्मा
णोपदेशाच्च। मंत्रध्यायंदिरालेख्याप्रेडितेनेति तत्रैवा
पटेशात् दंतपत्रेप्राणामनोक्षतन्वक्ष्मतरोणाकान् वर्णाना
तिमपत्रेषुप्रोषाणांमंत्रवालिखेदितिकेवलीयंतत्रैवविशेष
दर्शिनादसतिविशेषेइति केवलेहृतनरेखायामेवमातृका
प्राणप्रतिष्ठादिमंत्राणांलेखनेनतद्धृतहृदयसंपादितवीप्सान्तः
•एवमेवसर्वत्रेतितत्वदर्शिनः अग्नेरेखावकाशेषुप्रतिष्ठां

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
या
विं.ता

प्राणादालिखेदितिवचनमप्येतत्परमेव अग्रेरेखावकाशे
षुअष्टदलादितोवहिर्निर्मितवृत्तरेखाद्वयान्तरालेष्ववस
रेखावकाशेषु तद्दिक्पालमन्त्राणां लेखनं भविष्यतीति तदे
षान्तरालेष्विति तात्पर्यार्थः मातृकाभिर्वेष्टनं वृत्तरेखाद्वयं कृ
त्वा तदन्तराले यत्क्रियते तत्प्राणप्रतिष्ठामन्त्रवेष्टनात्प्रथममेत
देव कार्यं। समन्ताद्वृत्तं कादिमन्त्रैर्वर्णैरिति संहिताया वृ
त्तं प्रवेष्टयेद्वर्णैः कादिभिरिति मन्त्रकल्पाद्रामवादिकस्य च द
र्शनात् यत्तु विशेषवचनात् स्थलविशेषस्तत्रतत्र लि
खनं भूतबीजानि भूतवर्णाः द्वितीयपटलोक्ताः कर्मभेदा
द्वृत्तभेदसंभूतानां तत्पिण्डेष्विति मन्त्रात् तद्वचनात् अग्न्यादे
पि भूमिकोणचतुष्केषु भूतवर्णान्समालिखेत् तत्तत्कार्य
वशादेव तु तद्वर्णान्समर्पयेत् अग्न्यादिकोणेष्वित्यादि
भूतवर्णानामसमालिखनं यत्सर्वादौ न कथितं तत्राविशेषात्
सर्वेषामेव लिखनं प्राप्ते तत्तत्कार्यमित्यादि। तथा च शान्ति
वश्यादिकर्मसु प्राप्तेन तत्तद्भूतवर्णा एव दश संख्यालेखान
सर्वेषामित्यभिप्रायः येन उक्तं लेख्या इति स्थलाकोष्ठायाम
र्पयेत् अन्यत्रापि भूमिकोणचतुष्केषु भूतवर्णान्सम
र्पयेत् तत्तत्कार्यवशादेवान्यान्वर्णान्समर्पयेदिति
लेखनेन तत्तद्भूतवर्णाश्च तत्तत्स्वैरेव तत्तद्वृत्तमंड
दलादिपेन चतुष्कोणेषु अग्नेयकोणादावप्रा
प्यादशवर्णा इति संप्रदायरहस्योपदेशः क्रमेण विभज्य ले
पि भूतवर्णाश्च तद्विभज्य वचनादिति लिखेदित्यादि। नारायणभट्टाद्या
न तत्कार्यस्यादिकोणेषु तत्पादेन श्लोकेन भूमिकोणेषु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ईश्लोकस्यैवार्थविचरणमित्यायोनरुक्त्यमिति नारायण
भट्टैरुक्तं तत्रयुक्तं उक्तकं उक्तदिशानन्कथनस्यात्याव
श्यकत्वात् नापिविवरणत्वमपिसंभवति तस्यैवार्थस्यप
र्यायेनरेणकथनेहिविवरणं यथापचतीत्यस्यपाकेक
रोतीति तदपत्रतथा। तत्कार्येत्यादिनाधिक्यादित्यानेन प्र
संगागतविचारेण यत्नेनयेतेषांस्थलाद्युक्तेः प्राणप्रति
ष्ठालिखनस्थलपवलेखः किंवाभूतदिक्पालवीजानीति
हेहावगतसाहित्यदलादशादित्वेवदिक्पालवीजानामि
वभूतवर्णानामपिलेखइत्यादिकंकेषांचित्समाधानेप्र
स्तुतं स्थलाकांक्षायाएवाभात् परेनभूतमंडलानांतन्
त्कामेनाभेदात्स्रामानामपीहलेखने यदुक्तं शांतिककर्म
णिसर्वत्रविलिखेदारिमंडले वरुणायमंडलेवह्नः स्तंभायाव
निमंडले विद्वेषणेव्योमगेहेवायोरुच्चाटनेगेहे वह्निगेहे
स्तोकामंलिखेत्संप्रजपेद्यदि तत्तदृतोदयेकालेतत्रमे
डलस्यदेवेदिति। मंत्रयंत्राणांवह्निमंतनवतत्त्वरूपांतविदित
मंडलानिलिखेदित्येतदर्थकेविदामनेति वनत्वसात्रवेम
तानीतिकश्चित वतरस्मस्थानेदमिनिकाश्चित मतहमम
पीदंभूमिकोणत्याघुतोद्दामरविरुद्धं। कोणलिखितमंड
लेषुभूतवर्णालिखनेपिनकोणापिनकोणलिखनेविरुद्ध
न इतिप्रथममतंपुनस्तनतद्विरोधमासादयति तस्मात्कोण
लिखितमंडलान्तरेवसमंत्राणांभूतवर्णानांलेखनामि
न्याहुः यदुक्तेवैतत्त वश्यतादिधर्मवतयासर्वमंत्रेष्वपिम
डलानांप्राप्तमनयाल्कमस्थलेषुवर्णालिखनस्याप्योवि
न्यात् किंचवह्निवैभूतमंडलभूतात्मनाणिविलिखेदितिडड

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४ भियंत्रप्रस्तावउद्धामेवदर्शनात् स्वस्वमंडलसंख्याकानां भूतव
शा हा र्णानां लिखनमिति संहितायामुक्तत्वात्प्रस्तावएवदर्शनादन्यत्र
चिंता तल्लिखनमन्याय्यमेव भूतमंडलेषूक्ततत्कार्थं वशान्नियमि
तेष्वनियमिता भूतवर्णाः सर्वेपि दशसंख्याः प्रत्येकमालेख्याः
२५२ यत्तु विभज्येति काशीव्याख्यादिभिरुक्तं तत्रोक्तं दशादित्व
252 वाहृत्या भूतवर्णान्समर्पयदिति श्रीराजराजेश्वरकवचप्र
स्तावीयसंहिताविरोधापत्तेः इदं हि नैकभूतवर्णालिखनप
रं एकैकवर्णन्यासादेव दशादिकमूर्तिसंभवाद्द्वितीयावृत्ति
वैफल्यात्। अत्र यंत्रे संकलकामनाख्यवत्वेन द्विरावृत्येति वि
शेषदर्शनाच्च सर्वभूतमंडलानि द्विरावृत्त्या दशादिरालेख्य
प्रत्येकं स्वस्वमंडले संख्याणानपि तत्रोक्तवर्णानालिख्य दश
दित्वतन्मालिखनेनावश्यके द्विरावृत्तिरिति नास्ति तन्मतेको
पि विरोधः एवैकभूतस्यैव वक्ष्यतः कोणेषु स्वर्णांकवचनैः
प्रामाण्यबाधेन दशादिद्वितिविशेषाविधीयते तथा सकृत्
कृते कृतः शास्त्रार्थ इति न्यायादेकचैव तेषां लिख्यते प्रा न्नहि
रावृत्येति विशेषाविधीयत इति चेत् विधेयद्वयस्वीकारे वा
क्यापत्तेः। अस्मन्मते दशादिगवच्छेदेनेत्येतावन्मात्रं लिखने
विधीयते एवानां दशस्वलिखनं न रावृत्तिं विनानुपप
द्यमानमाक्षिपति द्विरावृत्तिमिति न तद्देशो विधेयता किं त्व
प्राप्तस्यैवानुवादः अतएव दिशा यजेतेत्यनेनैवावेदिता
यागविधिद्रव्यं विनानुपपद्यमानः सर्वमपि द्रव्यमाक्षिपती
ध्ययपदपूर्वविषय इति सिद्धान्तयन्ति मीमांसकाः अत्र अन्ये
नमः यैयैनमः इति रीत्या वर्ण्यादिदशवर्णानां तत्तत्कामना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रसारालेखोमुष्ठेयः तथावद्वाभ्यांद्वाभ्यांवर्णाभ्यामेकैकस्मि
त्रइतिपकैकस्तनवर्णातेनापंचपंचमंत्राः सिद्धेतियदुक्तमावा
यैःद्वाभिर्दशभिरमाभिर्नमोंतिकैर्बद्धराम्बविंदुयुतैरिति
ह्राव्यत्रापि ग्राकशोक्ताभूतवर्णान्दशदशाराग्रगणोविंदु
युक्तान्नमोतानिति तस्मात्कामनानुसारेणाग्रामभूतवर्णा
कल्पितदिशपंचमत्रतोयापितापवलेख्यानतथाग्रकृतान
त्रापिलेख्यमेत्रस्यातनभूतयत्रऊत्रापिभूतमंडलेत्रिकोणा
भावनाकृत्वामध्याग्रेशानाग्रेयमध्यभागेषुक्रमशः उ
घ्यमादयः पंचमंत्रालेख्यानेत्वेच्छया योनेर्मध्यकोणत्रि
तयेमध्येवसेयजेत्मंत्रीयोनेर्मध्याग्रमध्येष्वपिघ्नत्रिवित्
स्याघ्यभूताघ्यवर्णानित्युक्तावाघ्यवचनद्वयशेषदर्शनात्
इतिपदार्थदर्शकतः इतिसंक्षेपः दिक्यालवीजान्यपित
तदिक्यालमंत्रप्रस्तावोक्तानितंत्रदिग्दलेख्यानि विशेष
तोदिक्यालमंत्रलेखनाम्नानेर्ष्यासिद्धमेवतद्वीजानामपि
लिखने ग्रनाम्नानस्यलेतेतेषामेवतत्रदिक्त्वचनेरस्यात
लिखनेकार्यं तत्रदिक्यालवीजानितत्तद्दिक्तसमर्पयेद
स्यादेसलहायेतिलिखेदिन्द्रशक्रादिमनुमंडितं चतुरस्रेच
तद्वाह्येवलयत्रितयान्वितमितिसंहितादर्शदर्शनात् यम
हृदयाख्यादिगोशागाणितत्रदिशपलवात्पत इतितत्रान्तर
वचनं तत्रापिवात्पत इतिवाच्ये इतिसंहितासमानार्थक
तहिसंहितायांवाच्ये इत्यस्यवाचनरस्याशस्य इत्यर्थोमनसा
पितशाक्तनेकनं किंतत्पूर्वप्रसंगपञ्चादशावरितितित
दर्पोवाव्यलयेशापि पतेनदिक्यालवीजानांहृदयपंचह
दृग्यमितिसंज्ञा तानिचववहिर्भागेतत्रदिशिलेख्यानीतिकस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४

शा हा

विं ता

343

253

विद्रुषः प्रस्कः पूतनादित्तो वह्निभाग इति विवरणाद्दासम
र्थनीयः एतानि संस्कृहीतानि अङ्गानि दशसंख्यानि असंस्कृही
तान्यपराणि तत्तेजोनवतो ग्राह्याणीति तात्पर्यं अन्यथा तन्त्र
पाञ्चकावर्णा पञ्चीकृतबीजादीनामनुक्तत्वाद्दशत्वव्याघा
तापत्ते । आग्नेयदत्तं शिक्षवत्तार्यमंत्रवाच्यत इति तंत्रान्तर
दर्शनाद्ग्निबीजमपि यत्राद्दक्षिणहृदिस्तलेख्यं । तद्देन दवि
लमपि संगृह्य दर्शितं अत एव भास्करे भास्कररायैः जीवः प्रा
णो जीवमंत्रात्ममंत्रो शक्तिनेत्रः श्रोत्रयुग्मं च निद्रा साध्यः
कर्ताकर्मतत्क्रियावद्गायत्र्यो मंत्रयंत्रप्रभेदात् प्राणहे
यो मंत्रहृत्भूतबीजं वत्सावर्णा मातृकाभूतवर्णाः । इत्यं
गानां विंशतिर्लेख्यानीया मंत्रयंत्रे संप्रदाया त्रैधादिति
जीवः सौः इति पञ्चमातृकाविशेषसमुदायः प्राणः
सविसर्गो भृगुः जीवमंत्रः हंस इति हात्तवः कर्ता साधकः
प्राणानां क्षेपः प्रक्षेपः प्रतल्पादोयेन सोयं प्राणक्षेपः प्रा
णप्रतिष्ठामंत्रः मंत्रहृत् लोकपालबीजानि भूतबीजा
नि अपञ्चीकृतबीजान्येव हारमात्राधिक्यापि तन्नानपार्थ
त् अत एव पदार्थादर्शादिपूपादेयत्वेनोक्तानामपि ते
षां नैहोपादानचर्चा नाप्यत्रोक्तानामपि भूतबीजानां तत्रो
क्तिरिति विशेषस्य न्यूनाधिकत्वं वापद्यते । ननु भूतवर्णलि
खनादेव मातृकामंत्रोपि लिखितः स्यादिति चेन्न स्यात्
तत्कामनानुसारादेकैकभूतवर्णानामेव लेख्यत्वात् शेष
स्यापार्थं अत्रैतन्मतिरहस्य सौः बीजं मंत्रमध्ये प्राणेना
नुकल्पयेत साध्यसाधकयोर्वर्णान्विलिखेद्बीजमध्यतः
साध्यस्तद्देवतानेयः साधकः काम्यलालसः सयाकेषु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न्यंत्रेषु साध्यनामानि वैष्णवीत्यादि शिवनाडवादिषु
साध्यपदस्य देवतायामपि संकेतितत्वान्न स्याद्यमर्थोल
एवं तस्य तत्रैवाप्रातत्वाद्यंत्रे देवतानामपि बीजानां वशमा
लेख्य अतएव वऊं विन्यादि क्रियायाः कर्तृसाकांक्षतानि
वृत्तिः सर्वमनेसाकांक्षमेवेदं चैतस्य देवदमेव शांभ्रानय
श्रानयश्रातेयति ऊरुऊं विंतिवाक्यं स्यात् साकांक्षतादोष
सीकारमपेक्षानंत्रान्तरोपादनस्यैव सीकर्तृमवितत्वात्
नदंतः अनमूलबीजं तदंतलिखित साध्यनामापि कमादि
सुक्तमितिसंहितादिष्वपि साध्यपदे देवतापरतयापि शाक्य
नेवर्णापितं अतएव तत्रैव सर्वविडेह तमयंत्रगृत्वावेस्य ह
सुकं स्त्रीः मध्यगलेलेख्य साध्यनाम हनूमत इति हनूमदंभ
न्नसाध्यनामेत्यर्थः अभेदकथनं तत्परत्वापि साध्यालिखनेष
त्रवत्वामस्यत्र साध्यपदेनेदंवनेवगात्स्यतिसूचनाय अन्य
याहनू मतोनामधेयं लेख्यमित्येव ब्रूयात् तच्च संबुध्यंत
मेवा ऊं विन्यादि लोडंतक्रियायोगात् हनुमनतनसुनंदे
तिषट्कोणेषु लिखित्वाग्निमादं एवं तथा दशनात्र भोभोप
दमंतरेणापि संबुद्ध्यंतस्य हनुमन्नित्यस्य दर्शनात्तस्य दपयो
गेनास्माकमाग्रहोनापि च तत्र विद्वेषः भोभो संबोधनात्य
रमित्यादौ तथाभूतत्वानात् साध्यकर्तृत्यादि स्पोके साधक
पदं प्रसिद्धमपि त्यक्त्वा यत्कर्तृपदोपादानं सा प्रकाद्यपिका
नान स्यासाध्यमाशयः यंत्रकर्तृः साधकस्यैव तस्य कामना
पावरयादिरूपायाः कर्तृर्यंत्रदेवस्याप्युपादानं यंत्रलिखने
तुष्ट्यमितीति यंत्रबीजत्वेनाम्नाताः शाशांकादिवर्णाः श्री
नाशस्तालिलवोणीत्यादिनामूलपवोक्ताः परिनोलेख्याः व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
श॰ द्वा
चि॰ ना॰
348
254

णांस्य मर्वेपि कर्णिकायां अव्येन तथा लिखितवीजाभिज्ञव्येन
लेख्यानयथेह अत्र यद्देन वक्राः स्तनिग्रहे स्तर्वेहिस्मरखेः पर
त्रस्ववर्णां पंत्रेषु कमणि न्यादिवचनात अत्र ग्रहः शांतिवश्य
वनिग्रहे मारणे परत्र स्तंभनद्वेषणोच्चाटनेषु अत्रैव यथादि
षु कश्चित्प्रयोगनियमः संहितायां वशमानयसं । लेख्यं वश्य
वाम्रेडितान्विते विद्वेषयाम्रेडितेन विद्वेषमुदीरिते आम्रेडि
तें स्तंभयेति स्तंभमेतमुदाहृते आम्रेडितेमारयेति मारणाम
मुदीरितं आम्रेडितेमोहनेति मोहनेप्रकटीकृतं आम्रेडिते
मोहयेति वधमुक्तो समीरिते मिति आम्रेडितेन पल्लववाऽ
रुस्यानेसमालिखेदिति वचनीतस्यापुष्पकयवार्थः अत्रैवे
त्रस्य यथादेवदत्तो वशीभवति तथा यत स्वयत स्व अनयोः पर
स्पं विद्वेषणां कुर्याः कुर्याः शत्रुसेनायेस्तंभितगतिं तादेहि
देहि एतस्य मरणं संपाद संपादयेत्यादि प्रयोग एवपार
ल्लिकः प्रतिषिध्यतेनन्त देवदत्तं वशं कुरु कुरु तस्य अनयोः पर
स्परद्वेषणां कुरु कुरु सेनायास्तंभनं कुरु एतस्य मारणं कुरु
कुर्विति प्रयोगोपि पार्श्वयोः कुरुद्वगमकमिति वचनेनैतस्य
योगस्य विहितत्वात अनयैव दिशा शांतावपि रोगशमयश
मय रोगशांतिं कुरु कुर्वित्यादिः प्रयोगः कल्प्याः । एवंगाणिव
धारणार्थिका नित्र्यसिद्धसर्वादिदिशानसर्वेणानेव लेख्यानि
नान्यथा यदुक्तं संहितायां स्तनार्थे वेलिखेदविनदारवाग्रादि
नोलिखेत् धारणार्थे मह्यानिशद्राक्ष्यादिनोलिखेदिति
तथान्यत्रापि इदंपंत्रे मह्यदेविषदद्राक्षीदिशालिखेत् धारेणा
प्रजनेनस्यात्स्यागुरुकाल्पितथादिशोति एवं चोपासितम्भूतलिपि
समुपासनान्तर्णाकर्षणाभेरवोपासनावान्यावश्यकीभवति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सुक्तंमंत्रमहोदध्यादिषु तत्रभूतलिप्युपासनाप्रकारःस
ममेमूलपवोक्तः स्वर्णाकर्षणभैरवोपासनाप्रकारस्तंम
त्रमहोदध्यादितोवधेयव इतिदिक् इदंचयंत्रजातंविशेष
नःस्थलात्रक्ताभूर्जपत्रादिष्वालेख्यगुलिकांकृत्वापरसू
त्रेणावेष्ट्यलाक्षयाछाद्यस्वर्णेनताम्रेणवानममरंलकेनि
क्षिप्यतनदेवतामूलमंत्रेण संपूर्णेनततमप्यलिखितवीजे
नवावाहनप्राणप्रतिष्ठादिपूर्वकं संपूज्य सुगन्धतारणांकृत्वा
वशौषधिकषायपंचामृतादिभिः संस्नाप्यसहस्रादिसंख्य
यामूलमंत्रमभिजप्यतद्दशांशेनहुत्वातद्यंत्रोपिविप्रत्याकृते
संपातंप्रक्षिप्यमूलमंत्रेणशतादिसंख्ययाभिमंत्र्यगुरुर्वाह्म
णाश्चभोजनदक्षिणादिभिः संतोष्यतदातत्यायंत्रंतदेवतयाः
प्रीणापानपूर्वकंमूर्द्धगलहस्तादौतिष्याद्युलेखोतेशुक्ककाम
नमाहंदंयंत्रंधारयिष्ये इतिसंकल्पपूर्वकंवधाकृतमस्यासयंत्रा
धारणाकर्मणः सांगतासिद्धयेब्राह्मणभोजनंभूयसीदक्षिणा
दिकंदत्वाकर्मेश्वरार्पणांकृत्वा यथासुखंविरमेत् यदुक्तंमंत्र
महोदधौ स्थलात्रकेभूर्जपत्रेहैमेवातालपत्रकेयंत्रंविलि
ख्यगुलिकांवधासूत्रेणावेष्टयेत् लाक्षयाछादितंस्वर्णरूप्य
ताम्रेणवाक्षिपेत् मध्यवीजेनसंपूज्यदेवंमातृकयापिवासंज
प्यहुत्वासंपातसिक्तंकृत्वानियोजयेत् मूर्द्धिवाहौगलेवापित
न्नदिष्टार्थसिद्धये इति तथा यंत्रसेवनसक्तेनोपास्याभूतलि
पिःपरा यथोपासितयासर्वयंत्रसिद्धिः प्रजायते इति नन्वेवं
विनामंत्रंजपहोमेरक्तैघोनमहाप्रभा ततस्तणाज्जायतेसि
द्धिः सुसिद्धाःसर्वकामदा इतियंत्रचिंतामणौस्यदेवीप्रश्नवा
काविरोधः। इदंप्रायंत्राणामंत्रोक्तत्वेनतदुभयत्रतस्यानुपपत्तिःउ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४
शा चिं
ता॰

244
255

क्त्वेतदुक्तोपासनानुपपत्तिरितिचेत्तन्नैवं मंत्रस्य प्राधान्ये
नोपासनायां यथा लोके शाधिकं तथा मंत्रांगत्वेन तदुपासना
यां तत्स्त्रीन्यत्रैव नात्यर्थ्यात् अत एव यंत्राणामपि सजाजपहो
मादिविधिस्तत्र तत्रोक्तसाधुसंगच्छते अक्लेशेनेत्यत्र नभो
त्यत्वमेवार्थः इति तदुपसंग्रहः मंत्रध्येतनिजेष्टनामवनिजं
षष्ठ्यंतनामेस्मितेसाध्यं कर्मापि भक्तिशक्त्यानुपाश्रोनाम
भूतानामेवः जीवप्राणाभृताक्रियामनुवर्तीयंत्रस्य स्ट्रेश्वनगाय
श्रीमकलालिपिर्निजनिजैर्भूतानांकामंडले बीजप्राणामत्र
लघ्रैवरमनावक्रंशिरोनासिकावक्त्राणी इति षट्भुजोमिति
मितांयंत्रेपदार्थाः स्मृताः लेख्यत्वेनतत्रकालविहितंतन्मटि
इष्मितेतत्प्रमादेवारोगनाशादिकेतथा वश्यादौ साध्यंतथात्य
देवदत्तोपिलिष्यते वशेयेत्यादिलेखेनक्रियात्वेतन्मभवेन्नस्यहा
तस्मादुक्तमितिपदंप्राधिकंतनुसर्वत्र इति संक्षेपः। अथयंत्रा
याः सर्वाभिलषितलाभायेन्द्रमेवमात्रकादेवताकमाद्यावाद
ध्याति मातृकामिन्द्रादिना अष्टदलकमलंकृत्वातत्कर्णिकायां
साध्यनाम्नाभेदगुपवपर्यायं मकारमालिख्यतदंतः पवर्गपंचम
मकारं साध्यनामावलिविलिख्यतस्यापाणेतः साध्यसकमकंदेवदत्त
वंदंदेवेत्यादिरूपमालिख्यकेसरेषु दिशोविदिशः स्वानपत्र
षुकवटतपयशलान्मकास्वर्गानालिख्यतदहिर्हृदयांत
कामनुस्त्र्यंकं वलनमलदेवदत्तस्य रंतोऽकहमुर्विस्त्येवय
योगः सर्वमेवमंत्रिनादिवचनेन्यथाविस्थापनात् अत
पवपदार्थोदर्शोक्तनः साध्यमिति साध्यसाधककर्मसहित

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मितिवोध्यं तत्र स्वनामपदं षट्कोणं तं साध्यीभूतफलवाचकप
दं द्वितीयांतं क्रमेण लिखेत् ततः ॐ ह्रींति द्विरभ्यसेदिति सं
प्रदायइत्याहः शेषं यंत्रसामान्यक्रियया तमेवात्र किंपु
पादेयं पत्रचतुर्णां सार्णां पुतं स साध्यमिति द्वितीयांतपाठ
मत्रसवतो हृद्दीपिकाकारादीनांमतमवलंब्योक्तं मार्णे
लिखेत्सार्णपुतं स्वसाध्यमिति सम्यक्तवांत द्वितीयसकार
कपाटमन्त्रसवतो पदार्थादर्शकृतां मते पुनरयमर्थः मका
वस्यांतर्मध्ये तदंतः साध्यादिकं लिखेत्कर्णिकायामिति शे
षमशेषं पूर्ववत् वश्ययंत्रमाह पुटीकृत्येत्यादिना परस्प
रव्यतिभिन्ने भूपुरद्वये मध्यतो मायाबीजमालिख्य तदंतःसा
ध्यसाधकादिनामकथनरीत्यैव लिखित्वा तदष्टकोणेषु सा
नुस्वारं जलबीजभूतं वकारमालिख्य तद्बहिर्भूपुरं कृत्वा वज्रा
ष्टकं तदष्टदिक्षु लिखेदिति चेत् पदार्थादर्शकृतस्तु मही
पुरेण सह पुटीकृते भूमिपुरस्य पुगमेरन्यत्वयः पुटीकृते पु
टीकृते वदंतरंतः स्थिते तत्र प्रथमं वृत्तं कोणीकृत्वा तदंतः
प्रथमचतुरस्ररेखासंलग्नदिक्कोणाग्रकमपरं चतुरस्रं कृ
त्वा तदंतर्द्वितीयचतुरस्ररेखासंलग्नविदिक्कोणाग्रकं तृ
तीयं चतुरस्रं कृत्वा तन्मध्ये मायाबीजं लिखित्वा तदंतः पूर्वोक्त
दिशा साध्यादिकं लिखित्वा कोणषट्के वकारं लिखेदिति
यत्कमपेक्षितार्थयोतनिकायां पार्थिवमंडलं कृत्वा तस्य पू
र्वदक्षिणपश्चिमोत्तरदिग्विश्रसंकोणयथा भवति तथा
तदंतः पार्थिवमंडलांतर्लिखित्वा पुनरपि तदंतस्त्र्यालि
खेत्यादीत्याहः हृद्दीपिकाकृतस्तु पववि दिकोणाकम
पदं दिकोणकं पत्रस्य रसं वदं वत्र संनिध्याप्य संप्रद्रूपं ॐ यीत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४ शा चिं ता॰

३४६

256

तन्मध्ये मायादिकमालिख्य वहिर्विदिक्कोणकोणभूपुरान्तरे
णावेष्टयेदिति स्यात् तीयभूपुरकोणेषु वकारः समानुस्वा
रस्थले लेखनेकर्तव्यं सर्वत्रकोणेषु वज्रलिखनेच कार्यमित्य
र्थः अत्र मायाबीजं देवतानाम वनेष्वेव देवता वह्निजायान्ता
णादि सर्वं शान्तिपुष्टि श्री पुष्प्यादि रूपवशयो रेकमेवयन्त्र
मात्र मध्ये स्यादिना नामविशेषणत्रयमपि अष्टदलक
र्णिकायां तत्कारो लेख्यस्तस्यान्तर्देवदत्तस्य रक्षां कुरु कुरु इति वि
दि रूपसाध्यनामपदोपलक्ष्यं सं देवदत्तं सन्तं संस्य संवसंवा
मंकुसंकुरुष्व कुसंह इति क्रमेण विदर्भितमादौ क्रमेणावरमे
व्युत्क्रमेण अन्तरपूर्वोक्तरमेज्जपमन्त्रेण पुटितेन तत्कृत्वाभिलि
ख्यकेसरेषु सवान्तर्दिशो विलिख्य अर्थात् हल्भं पुटेन पत्र
नविलिखितेन यन्त्रमिदं पुटीकुर्यादित्यर्थः यत्तु सकारद्वय
मन्त्रान्तरस्यैकवाक्यत्वाच्चार्णद्वयमध्यस्थं साध्यनामात्रलिखे
दिति विदर्भलक्षणस्यात्रासंभवान्साध्यनामपूर्वार्णद्वयम
न्त्रद्वयमिति दर्पदीपिकाकृतोक्तं तन्नयुक्तं एवमपि लक्ष
णाव्याप्तिनादवस्थ्यात् नहि मन्त्रसाध्ययोरन्यतरार्णद्वयम
ध्यस्थमिति लक्षणे प्रविष्टं नवा एकमन्त्रार्णस्थले एकम
न्त्रार्णमध्यस्थं साध्यनामान्तरवद्वयमिति तान्त्रिकं लक्षणमुप
लभ्यते यतो व्याप्तिरपदस्तामस्यादिति नकिंचिदेतत् एवं तु
सार्णविदर्भितामितिदर्शनान्मर्णद्वयेनैव नाम वर्णसमाभि
षर्थं तु पुनर्नामार्णमात्रत्वाविदर्भः करणीयः एकान्त
रेणैव विदर्भानुष्ठानवादिनापि तद्व्याहृतेः साध्यनामानुरो
धाद्वर्णमन्त्रमरणीयत्वात् मया प्रणमतयवदनुसरणी
किमपराद्धं मूलकारस्याप्यसावेवाभिप्रायः अन्यथा मध्ये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गेष्वितं सतः प्रभृति तं मन्त्रं जपयन् तदेवेरित्येव ब्रूयात्तद्विदर्भे
नमितीति प्राहुः सर्वकामसाधकस्यास्य विषज्वरादिकं
टरवोक्तकर्मणामनोपासादेव सद्यः साधकत्वमस्तीत्यभि
प्रायवानाह विषेत्यादि मन्त्रं जपोत्र देवता ज्वरनाशप्र
संगादपरमपि चिंतामणिदेवताकं तन्नाशकयंत्रमाह सा
ध्येत्यादिना सत्वालिकमूर्ध्वाग्रत्रिकोणं निर्माय तस्यान्तः शे
वे सर्वोक्तं चिंतामणिबीजमालिख्य तस्यान्तर्देवदत्तस्य ज्वरो
पशमं कुरु इत्यादिरूपं साध्यमभिलक्ष्य तद्बहिः स्वरपरेण प्र
वोक्तप्रकारेणाग्निगेहेनावृत्य तद्बहिः संस्रवमः सावय
मः इत्यष्टाक्षरमंत्रेणावेष्टयेदित्यर्थः एषप्रवर्तितो केवलम
ष्टाणां मंत्रोपासितो विषनाशको ज्वरनाशकश्च भवती
त्यर्थः वस्तुतस्तु विषाक्रमषप्रभवज्वरनाशानुरूपेवागपः
दष्टमस्यापये देषस्वजगोभोभिषेकतः तन्त्रमेषात्वभर्यापी
दितिस्वनश्रवणेन वेति नारायणीये विषनाशमात्रस्यैवफ
लस्यैवफलस्य दर्शनात् अर्थसंदेहे तन्त्रान्तरेणैवार्थनिर्णाय
स्यकं तमुचितत्वात् विषघ्नप्रसंगात्सर्पघ्नः यन्त्रमाहनारे
त्यादिना अत्र कुरुकुल्ला देवता नार्थः सर्वं वरमनः स्वाहाप
दं मध्ये कुरुकुल्ले इति संपुटितं वन्हवर्णपदं इति सर्वमिलि
त्वा समाद्रोयं मंत्रः तस्य प्रथमतरं मध्ये षट्कोणवपि
ष्टानेकशः षट्वर्णानालिखेदित्यर्थः इदं यंत्रं भूर्जपत्रे गो
रोचनयालिख्य भूर्जे गोरोचनया षडक्षरं स्तकगरहे समर्पण प्रयंत्रं लि
खेदिति तंत्रान्तरदर्शनात् विनिहन्तीति गरहेपतं यंत्रस्था
पनेगरहात् नहिलेखेन यंत्रस्थापनेन तद्विलादुच्चाटयतीत्य
र्थः तेननायं मारणप्रयोगोपि नूच्चाटनस्योति नदच्चकुल्लाप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
शा॰ विं॰
ता॰
246
257

ववाभूद्रूपभूतवर्णादयोऽत्रोपादेयाः नन्वयथाश्रुतमूलार्थः
कृतस्यमन्त्र इतिचेत् तन्नांतरैकवाक्यतायेनिरस्तत्वात् उक्तं
हिनारदीये सर्पाणांनिर्गमयेहिलेखुनिरिहत्वाकहान्तयाबा
टयेदिति सर्पाद्युपद्रवांतरमाह ॐकारेत्यादिना मेखलाव
देवता ॐ ह्रीं मेखले स्वाहेति समाहृतो मन्त्रः रिपुनागेतिरि
पुभूतोनागः सर्पस्तदुपद्रावक इत्यर्थः रिपुलाभावे यंत्रमे
वनकुर्यादितिभावः ननु सर्वनागापद्रावकं नेदं यंत्रं किंतु
शत्रुभूतनागमात्रापद्रावीत्यत्रैनस्येतात्पर्यं षट्कोणंकृ
त्वामध्येप्रणवमग्न्यादिकोणेषुमायादिवर्णानालिखेत् प्र
त्रापि सर्ववस्तुं गोरोचनया रेवानुमवणप्रवीक्तत्स्यापि
यतइति तन्नातदर्शनात् सर्पोच्चाटनप्रसंगादुच्चाटन
सामान्ययंत्रमाह एतल्लोकितेत्यादिना धूमावतीदेवता
षट्कोणानिमायतन्मध्ये धूं धूमितिबीजद्वयमालिख्या
ग्न्यादिकोणेषुशिष्टान्षट्वर्णानालिख्यतद्बहिः षट्बिं
दुलांछितवृत्तात्मकवायुमंडलंकृत्वा तद्बहिर्वह्निबीजेना
वेष्टनतोऽपिबहिः पवनबीजेनावेष्टयेदित्यर्थः धूमावती
मंत्रमुद्धरति दंतावित्यादिना दंतौधकारद्वयं तयोः प्र
त्येकमर्धीशेनषष्ठस्वरेणबिंदुनाचयोगेधूंधूमितीष्टला
भः इतिपरेटीकाकृतः एवव भहास्तु दंतावितिद्वाभ्यामा
दिकः पाठः माधीयास्तु पंचांतकापरपर्यायदकारघटित
पवनेन ह्रीं ह्रूमितिबीजलाभः नारायणीये तथा दर्शनादि
त्याहुः कनकेत्यादि धत्तूररससंपृक्तेनविषेणप्रेतवस्त्रे इदंय
त्रंलिखित्वाश्मशानेनिखनेत्तेनशत्रुरुच्चाटितोभवतीत्यर्थः
श्मशानप्रेतयोः ग्रहणात्तमसवर्णमारूढानांभूतप्रेतपिशा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वौषीं मपहारकं यंत्रमाह ॥ इत्याशीत्यादिना वैवस्वतोत्र देव
ता षट्कोणमले त्र्यस्रकोणमारभ्य मध्यांतमप्यपर्यंतन
न्यास्याः तथा वैवस्वताय स्वाहेति मंत्रमेकैकवर्णक्रमेण
लिखित्वा तद्बहिरिंदुबिंबेन वृतेन वेष्टयेदित्यर्थः श्मशान
प्रसंगाद्देवतत्र विहितनिखननकं द्वेषणयंत्रमाह नोमि ।
त्यादिमष्टदलकमले कृत्वा तत्कर्णिकायां मकारं लिखित्वा
तदीयपार्श्वे व हून्न वन्त वस्य योः क्रमेण साध्यनाम साध
कनामनी विद्वेषणां ऊं रुरु वैरियोरित्येवं रूपे विलिख्य
मकारं वत्वरस्नसे स्पैवे शानादिचतुःकोणेषु प्रत्येकं स
विंहृतङ भणाना नालिख्य पत्रेषु पूर्वोक्तधूमावती मंत्र
वर्णानेकशः समालिख्य ततो विहितहमद्द यांत ताले
धुधुटिकेषु चुटुटिके मर्कटिके घोरे विद्वेषकारिणि वि
द्वेषोद्वेगकारिणि चोरा, चोरयोरमुकामुकयो र्विद्वेषय वि
द्वेषय हूं फट् इति त्रिपंचाशदक्षरमंत्रेहमाकारेण ।
लिखेत् तद्बहिर्वीजमंडलत्रयेण वेष्टयेत अमुकामुकां
योरित्यत्र देवदत्तयज्ञदत्तनाम प्रेतप्य धूमवती देवता
श्मशान प्रसंगादेवतत्सापकं मारणयंत्रमाह श्मशाग्नि
त्यादिना व्याख्यातमेवेदं मतभेदेन सप्तदशतमे पटले
इयानेव ह्निभेदो यदत्र मंत्रांतरमिति यमोत्र देवता विधि
वदित्यनेन पार्श्वद्वयमक्षिपार्श्वयोः शिरसि लिखित्वा तन्म
ध्ये यंत्रमिदं लेख्यमिति तंत्रांतरोक्तो विधिः स्मारितः उक्तंहि
नारायणीदीपे वितंगादात्तनिंवाह्निमारिष्वाश्वाशिरोंतवेति
वर्णांतरयमंपरिरतं श्लोकमंत्रोद्धारः क्रियाते यमांतेणा
नः स्वाहेत्य सविसर्गो त्रिकद्वितो मयंते वा प्रक्रमेन रुद्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ मुक्तं त्रयमपि मरुन्मितं कर्णाविति मध्यवर्णान्ते निर्माणः
शं विं तोयदावो संश्लिष्टानिलवरमकलाविति तन्नूपदस्थाने पो
ता॰ तिज्वलनपवनोत्तसभगवान्पनोभुक्ते तेन त्रयमथ चन्द्र
सिंहो हि भगवान् निरामस्थाने मरुदिति मत्रवाक्देवदून्
२५८ नान्तरोयाम्पश्लोकस्त्रिपुरभैरवीणामारुणाहुत्ते इति पटे
258 प्रेतपटे अष्टविधाण्युपदर्शितान्येव मारणस्यैव यंत्राणि र
माह प्रकाशीत्यादिना दशाएवापरायतनादशदलिणोन
रायताः परस्परविमिश्रिताः कृत्वा प्रकाशीति पदानि सं
पायतन्मध्ये वमिति दहनवीजं देवदन्तं मारय मारय त्वा
दिसाध्यसहितं लिखित्वा तस्मान्मध्यकोष्ठात् सर्वादिको
ष्ठचतुष्टये सरेफकोष्ठक्रमेणामूलोक्तं प्रवंपश्चिमादि
कोष्ठचतुष्के दक्षिणादि सौम्यादिकोष्ठचतुष्के सर्वं मिलि
ता षोडश हवीजं नृसिंहषष्ठस्वरविंदुसंभूतवीजकका
रात्रिंशन्माणं षष्ठस्वरविंदुसमुदायरूपवीजानेकवीजव
तुष्टये लिखित्वा ततः शिष्टकोष्ठेषु एवमीप्रानादितः क्र
मेण क्षोकात्मककालीमंत्रमालिख्य पुनर्नैरृत्यादिक्र
मेण कालीमंत्रमेवालिखेत् तदाद्येव षडंतं वदिना मंत्रे
ण एवमावेष्टय पश्चाद्दत्तामारणाय मम मंत्रेण ईशानादिनश्राव
ष्टा पुनर्नैरृत्यादिमावध्य वह्न्यमाणेनैव यम मंत्रेण परिवे
ष्टः स्वर्गीकृतं नामिदं मंत्रमुक्तावली चषडंतां लिखेद्दिगंत
विनाप्येवं वदहि यममंत्रावसाने च वह्निवीजं दियात
जनमंयवीजं तदापरितो लिखेदिति समंततः प्रभे
स्तवनादिस्तपकैककवर्णक्रमेण इषकोमुदीकृत
यम मंत्रेण मंत्रेण वेष्ट

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वैतः आचार्यास्तु ततः शैवा नै ऋं इत्यादितः कालीमंत्रेलि
खित तथाक्रमाय मेनापि वक्तमित्युपदिशंति अग्निपवन
शाल्माभ्यां ततस्तन्मंडलोपादानमितिकेचित् एतन्मतेवह्निवी
नमित्यादेः स्पष्टविरोधः कालीमंत्रेयमंमंत्रचक्रेमणोहरति
कालीत्यादिना स्वरूपपरं सर्वमपि वर्णाश्रमनिरासार्थंन
योरुद्धावउक्ते कालीमात्रपदं क्रमोक्रमयुतं लीनां ततोमा
ततोव्युत्क्रमाणां चतुष्टयं मउगमाहि स्यस्वराभ्यां पृथक् उक्ते
देतपदं तनोक्रमयुतं वेदाणां हृदं तिदं इत्तेत्यनन्तरं तनवर्णा
कथ्यनां तेव्युत्क्रमान्तस्तु नः कालीमंत्रवरोमस्तेवर्त्तितरांसमा
ख्यकः साधनात्त वाग्भवाग्रु प्रणातः सर्वदनास्तंत्यविमाव्यु
त्क्रमात्स्मास्थः सोपि यतः शिवः सकथितो मौव्युत्क्रमास्सः पु
नर्वाङ्माव्याणांभिवियदाव्युत्तरमीव्युत्क्रांततता मागताः धामो
भूरिपदं क्रमोक्रमयुतं टहं हरी स्वात्मकं हृदं स्यात्क्रमवैपरी
त्यपदितं मंत्रोयमस्यादित इति। वैरिणां कालरात्रिरितिवै
रिविनाशन इतिवानयोः स्यातं त्रेणापिमंत्रत्वधनधानाय
श्वत्वविनाविषयामाहिराज्यनाशेन रसहसंकृतायंत्रेस
पाने संपात्यपयान्निखिलेदितिविशेषः माहिषेणाहतेना
ष्टसहस्रमहितेनव कृतेनसिद्धिंसंपातपोनयेन्मूलविध
मेति अथमंत्रविलेखप्रकारस्तु पुरुषमारणमुद्दिश्यस्त्री
मारणे तयमंत्र एवद्विधा कोष्ठेषु कालीमंत्रेणतवेष्ट
नमन्त्रहेयमितिसंप्रदायविद अंगारः चिंतागारमनुष्य
कपालपात्रेन्त्वसांदस्नेहेन एलारूपप्रेतकपटवर्मा
पन्वालितदीपसंभूतकज्जलस्यवेहोपादानं। कर्ष्येवेप
लाधिरूपप्रेतनवस्ने विभीतकवृते विभीतकतरुकोटरे
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४ वल्मीके चत्वरे वाकृन्तरुविचरे वा निदध्यादिति तं ज्ञा नरदर्शना
शा॰ विं त् अत्रयंत्रनिधाने रिपोर्मरणं चतुःपथे निधाने महारोगाः
ता॰ श्मशाने निधाने महाहृद्दादितः पतितो भवति शिलाया
रत्नकशिलायां वृक्षतालनाथ्यपकल्पितायां इष्टकायां
२५५ शिवालये स्थितायां दंडे ब्रह्मदंडी पतेत्विभिरालिख्य अधो
२५९ मुखीकृत्य यत्रैव स्थाने शिलादि लिखितं च क्रमेण तत्रिखन्याने
तत्रैव देशग्रामादौ पुनःपुनरुत्पातं भयादिति शिलायामित्या
दिरेकः प्रयोगः यत्र ग्रामनगरादौ मंत्री देशे भवति लिपिर्यंत्र
मिति तं ज्ञानरदर्शनात् साध्यनामस्थाने नगरग्रामादेरेव
न मलेख्यमिति तत्वार्थायाते कालीमंत्रलिखितत्वमंगा
लेख्य कालीमंत्रकमुच्चाटनकरं यज्ञोनरमाहू लिखे दित्या
दिना यमात्मके नेति सर्वेष्टन्यत्र संवध्यते शिलायामिष्टकं
यां वा अष्टविषादिना पूर्वोक्त द्रव्येणाकाकपक्षलेखिन्यानव
पूर्वापरायतानवद्दिग्गोणतया पत्ता रेखाः कृत्वा चतुःषष्टि
छका कोष्ठनिर्माय ईशानादितः क्रमेण पूर्वोक्तकालीमंत्रं लिखित्वा
पुनः कन्यातो नैर्ऋत्यमारभ्य कालीमंत्रं लिखित्वा वह्निं वष
ड्तं त्वविनामंत्रेणावेष्टनोमरं यममंत्रेणावेष्टनत्वहिः संप्र
दायात्साध्यसाधककर्मक्रियानामसहितवह्निवीजेनावेष्ट
बस्याद्दाप्रुवीजेनावेष्ट्यतं तं ज्ञानरयमध्यकोष्ठस्य पूर्वादिषु
पूर्वोक्तं हूं त्रम्रतिवीजलिखनमाम्नातं चतुःषष्टिपदे काली
मीशादौ घोवरादिकं विन्यस्य मध्ये चतुष्टं हूंकाराद्यनराणि
चकाराक्रमष्राम कालीमंत्रवर्णसंग्राहः मध्यपदितः को
३ ष्टयंकोष्ठत्रये वह्निषाण्त्यमध्येन नकोष्ठवलष्टयेन्तकारस्या
ने भूते अनरालेन तेषां च साध्यनां नामकर्म च तेषां वीजा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तराणां यथावकाशमेनवालेषु मध्यभागे साध्यादिनामलि
खेत् शिखांतविद्यया याममतु नादहनेन च शिखांतवि
यया वषडंतं तत्र विलिख्य मंत्रेण दहनः रंबीजं वायुनावसमा
वेष्टमेतन्त्रसाधितं मारणोत्सादनादीनि कर्माण्य
शेषं साधयेदिति इदमपि पुरुषोच्चाटनमुद्दिश्य स्त्रीणामु
च्चाटने यास्यो मंत्रः कोष्ठेषु तद्दिशः वेष्टने कालिकामंत्रेण
तितां त्रिकसंमतं मषी सर्वांतकज्जली दंडौ त्वलंदंडी मर्क
टीकपिकच्छुः इदानीमुक्तयोर्द्वयोरपि यंत्रयोस्त्वरितादेवता
ख्यापाभिचारेषु संगतत्वदपहारकं यंत्रमुपदर्शयति स्त्रीणामि
त्यादिना अत्र हृषदीपिकाकृतः अष्टदलकमलं कृत्वा तत्क
र्णिकायां तन्मुरुबीजमालिख्य तदंतः कामबीजं तस्यांतः साध्य
साधककर्मनामदेवदत्तस्य यज्ञदत्तं वशमानयेत्यादिरूपं लि
खित्वा स्वाग्रादिकपत्रेषु वक्ष्यमाणां जंभादिकां विद्यां क्रमेण
लिखित्वा विदिक्पत्रेषु कामबीजं तदंतः साध्यादिनामलि
खेत् देवीरिति जंभादीनामेव विशेषणमित्याह तदसत् जं
भादिकां विद्यां देवीरित्यनयोर्विभिन्नवचनकत्वेन विशेषण
विशेष्यभावासंभवात् असति बलवत्साधके विशेष्यविशेष
णपदयोः समानविभक्तिकत्वस्यैव समानवचनत्वस्याप्यभे
दबोधे नियामकत्वात् अमतीतिकवर्गादेहाः प्रमाणस्सन्नयः
प्रमाणमित्यादिप्रयोगोपपत्तिः किंच अथेत्यनेनैव सर्वान्वय
स्वव्यावर्तितत्वात् कथं देवीरित्यस्य सर्वान्वयः स्यात् यत्तदर्थमे
वकारोपादानमिति न किंचिदेतत् पदार्थादप्रकृतत्वस्य कालि
कायां तन्मुरुमध्ये कामबीजं तदंतः साध्यसाधककर्मनामं
सर्वांकमालिख्य दिग्दलेषु प्रसिद्धसर्वादिं जंभादिविद्याश्च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रथ
श चिं
ता॰

२६०

260

स्त्रालिख्य विदिक्दलेषु देवीस्त्रं वुद्धकल्यां कजयां विजयाजि
तापराजितावीजान्यालिख्य तद्वीजानामंतः कामवीजानि त
दंतः कर्णिकावन्माध्यसाधकनामान्यालिखेदित्यागः दि
वोपदंतद्वीजमात्रपरं ऊतः जंभादीनामेवजयादीनामपि.
संपूर्णमंत्रलिखनेमूलवारस्य प्राप्तेपि ऊत्तावा नेषांविद्वेषो
नजानीमः तंत्रहृयंत्रदेवता पतस्मिन्नेवाकिंचिकिंचिद्विशे
षकरणेनफलभेदसंपादकान्यष्टयंत्राणि दर्शयति द्वितीयेण
दिना कामपंचकंमध्यविदिग्दलमपहायतत्स्थलेशांति।
पंत्तर्थ्यस्वरौलिखेन्नतदावश्यकवमुच्चैरितिशायेनस्यात् इदं
त्रकपालपुर्वलेखप्राप्तरादित्रिसंख्या स्वचयंत्रेनापयेत् य
दिवनं तत्रवीजमध्यादिगतं शांतिपंचकं विहाय तत्स्थानेव
मेवीजं प्रक्षिप्यते तदा मारकमिदं येतपटेन्द्रचमणिवाकाक
पत्रलेखन्याविषाष्टकेनधत्तूररसहृष्टेनवलेखनमेतस्यव
ह्रिगेहेनत्रिकोणेनवहिरावेष्टनं तदहिर्वायुगेहेणषट्विंदु
लांछितेन वृत्तरूपेणावेष्टयेत् श्मशानेवास्यनिखननं पा
शांकुशाभ्यावेष्टनमत्रनास्तीति हृषदीक्षितः मूलाचुनायम
र्थोलभ्यते लभ्यतेवप्रसंगतताभ्यावेष्टनमेवस्मरवीजमात्रव
ज्ञेनम्यमूलेसमाप्तानन्वात् नहिवह्निगेहादिभिर्वेष्टनंवीज
वेष्टनकार्यकरं नापिविरुद्धसमुच्चयकं येनवह्निगेहाद्यान्त्रा
नसामर्थ्याद्वीजवेष्टनवाधोपिगम्येन अतएवपदार्थादर्शाक्त
नस्तन्निषेधंनोपदिशानिस्मेतिमंतव्यः द्वितीयंवश्येति वश्यवीज
पंचकंत्यक्तानतस्थानेश्मसंमंत्रलिखेत् श्रिवीजंवामवीजंवत
त्रवालिखेत् रेफेसाध्यसाधकादिनामलिखेनं इदमेवपूर्ववद्य।
त्रादत्रविल्लरणामिति वह्निगेहादिनावेष्टनमत्रापिलभ्यतेपव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अत्र विभीतकफलके काकपक्षलेखन्या विषाष्टकसहितः
कालोलूकोभयरुधिरेण यंत्रलेखः वक्त्रे गर्द्दभगणो जनमत्र
च्छोच्चाटनं स्यादिसंख्ययान्तवर्त्तबीजेनाभिमंत्रितं पूर्वोक्तस्या
न पंचकैपिरकारं त्यक्त्वा मध्यमरकारस्थाने लकारं विदिगा
न रकारस्थाने यकारमेकं लिखेत् एकत्र पूर्वोक्तएव यका
र इति दिक्पत्रेषु यकारद्वयं फलितं एतदेवाह यकारो द्वावि
विति धरापुरेणेति पूर्वोक्तपुरांतरेणावह्निवायुगृहात्मकेन
वेष्टनं निवृत्तिः एककार्यकरत्वेन समुच्चयायोगात् स्तंभनो
पयोगितायां धरामंडलएवाभिधानाच्च मध्यस्थलकारय
कारयकारयोर्मध्ये यथावकाशं साध्यादिनाम लेख्यमित्य
कृप्रायं इष्टकांतः इष्टिकाद्वयस्यापि मध्ये हरिद्रया लिखेत् हि
त्वा लकारमिति अनंतरोक्तयंत्रमध्यस्थितं लकारं परित्यज्य
यकारं परित्यज्य एकारं तत्स्थाने प्रतिष्ठाप्य तत्र साध्यादिनाम
लिखित्वा यंत्रमिदं संपादयेत् ध्वजवाससि श्वेतपताकावस्त्रे
कावस्त्रे काकपक्षलेखन्या अष्टविषमेपीवरक्तपूर्वोक्तवज्रले
स्वरूपमषीकाकविष्ठाभिर्मिलित्वा यंत्रमिदमालिख्याधोमु
खं श्मशाने निखनेत् तेन वैरिकुलनाशः स्यादित्यर्थः मुक्तेतिवा
मुबीजस्याने स्वमंत्रमालिख्य वा मुबीजं सर्वत्र एव त्यक्त्वा शोष
पूर्ववल्लिखेत् प्रेतवस्त्रे काकसरुधिरेण काकपक्षलेखन्या
ल्लिखित्वा इष्टिते स्थाने परस्परं कर्तव्य द्वेषकयोः संवा रस्या
नेयथा यंत्रमुल्लंघनं भवति तथा निखनेत् तेन विद्वेषसिद्धिः
स्यादिति हृदयदीपिकाकृत् तत्र मध्यस्थमेव यकारं परित्यजे
त् विदिक्पत्रगतं यकारं वक्त्रं कैश्चिन्यास्थितमेवास्तीति
मां वदंति मु मुक्त्वा मध्येवा मुबीजमिति त्यक्त्वा वा मुमयमिति सामा
वदंति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४
शा विं
ता
२६१
261

न्यनिर्देशं कुर्वतो मूलकारस्य तन्नैस्त्यं तात्पर्यमिति मूलव्याको
पोद्धाव्याहृत एवेति ध्येयं भ्रस्त्रमित्यादि भ्रस्त्रवीजं पंचवमध्य
पास्यहृदीकृत्यास्मिन्नस्त्रस्थानेष्ववज्रसार्णोन सृणाण्डरीकृ
तमाद्यंतयोर्धकृमकारसविंदुं पंचमस्वरमालिखेत् सकार
स्यांते देवदत्तस्य वशं कुरु कुरु विति साध्यादिनाम लिखेत् हेम
रूप्यताम्रात्मकलोहत्रयेण वेष्टयेत् भूर्जपत्रे श्वेतचंदनेन ले
खः हस्तादीर्घावेणान कृत्यानाशादिफलसिद्धिः विद्वायेति
सर्वांकयं त्रैकर्णिकायां तं च रुवीजमध्ये विलिखेत् सकारप
रितत्पत्तस्यस्थाने ग्लौमिति भूवीजमालिख्य तन्मध्ये देवद
त्तस्य सैन्यं स्तंभय स्तंभयेति साध्यमालिखेत् उकारानितेमो
तदाद्यंत भूतयोः सकाररेयावयिनिहृतिः तद्वितयोः स्रांत
श्रेणालिखेत् नुमान्नाते किं तु काररविशेषणात याविशेषानि
षेधे तद्व्याख्यातो विशेषणप्रतिषेधः गमिति गकारवर्णदीपि
काकारः ग्लमिति रुद्वदीप्तिः पाटसंदेहे भूवीजपाठए
वोपादातं समुचितः स्तंभने पृथिव्याख्येव मंडलवर्णाद्युपादा
नात् वा ते अष्टदलाद्वहिः तेकारेणा वेष्टयेत् ह्रकारेण विशे
षतो वेष्टनाम्नानात्सामान्यपाशं कुशवेष्टनेवाधिते भ
विष्यतीति भ्रमनिवासार्थं प्रनः पाशांकुश हृतमिति ततः पाशा
कुशाभ्यामिलिताभ्यां द्वितीयं वेष्टनं तद्वहिः षट्पदेणाटकारेण
ततीयं वेष्टनं ततोवहिर्वज्राष्टकं मकारादिचाष्टकेन भूपुरेण
वेष्टयेत् तद्वहिः सविंदुपृथ्वीवर्णात् लकारेण वेष्टयेत् ततो
पि वहिरेकं पंचवाणान्यातकावर्णाः सविसर्गावेष्टयेत् ततोपिव
हिः पैनेन वेष्टयेदित्यर्थः एतद्यंत्रपट्टसंदृष्टवि पृष्ठपालिखिला
प्रतिष्ठाप्य इष्टकादयस्तुपर्यंभोभावे तस्यापाधित्वात्तयोरंत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यंत्रमाहित्यस्येत्यस्याग्रे संभावितागमनमार्गे निक्षिपेत् ते
नध्रुवमवश्यमेव संभ्रमः सेनाया वैशिष्ट्यं भवति एवं नवधा
भिन्नं नवग्रहदेवताकं यंत्रमभिनिर्दिश्य मुख्यं नवग्रहयंत्रफलत
योपदिष्टगरुडादिमयदत्तेव प्रसंगात्सर्पविनाशहावागरुडा
भयापहारकं गरुडदेवताकं यंत्रमाह मध्येइत्यादिना श्रीति
इष्टदेवतागरुडमात्यातोनाम श्रीकारपूर्वकं उच्चरेदित्यभिप्रेत्य
नथाचाष्टदलकर्णिकायांतर्सिंहबीजमध्यस्थितसाध्यकंवे
लिखेत्केसरेषुद्वंद्वशः स्वरानालिख्यवारीद्वंद्वयमेदपद
वाच्यानांकमान्यष्टिमोनवदद्विगुणाक्षर्वाणां पत्रेषु वक्ष्यमा
णं पंचार्णीकरुद्रमंत्रस्यैकैकमक्षरं लिखित्वा द्वावर्णौ नृसिं
हबीजस्याधो लिखित्वा वायव्याग्नेयनैरृत्येशानपत्रेषु क्रू
मादेनः स्यानपरलवान्सविंदूनालिख्य तद्बहिर्वर्णैः कादि
भिवेतः स्यातिरितोरावेष्टनद्बहिः सविसर्गेणातकारेण
वेष्टयेदष्टदिक्षु चतुश्चतुर्वर्गोद्धृतमिति पाठेऽष्टवाष्टदिक्षुका
घेष्टवर्गोद्धृतमिति हृषकोमदीभिर्व्याख्यातं तदपरेनसम
ते लिप्यासमर्भिकिकषाष्टकाह्रतमिदं यंत्रं फणाभिर्व्यावर्तीतिना
गायत्रीयनेत्रवचनाविरोधापत्तेः लिप्यवर्गेमालेववेष्टयिता
सविसर्गमंत्यमक्षदिक्षालिखेदित्यपेदिनाधिद्योतनिकादर्शि
नतदर्थ्याविवरणग्रंथविरोधापत्तेश्च गरुडमंत्रमुद्धरति संवर्त
कवित्यादिनाक्षिप ॐस्वाहेति पंचार्णोऽयं मंत्रः विषहृदयस्था
वरजंगमात्मकं पत्यवतास्य विषनाशनेस्वातंत्र्यमप्युक्तं नदे
वप्रयोगदर्शनद्वारा प्रकटयति स्मरंनित्यादिना ॥ ॥
विषश्च प्रयोगात् तत्क्षणायर्वनिर्मितदोषाणां चाटनदीनां रोगा
णां वापहारकं यंत्रमादर्शयति मध्येइत्यादिना ग्रहर्षदीपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
शा चिं
ता·

३६२
262

काकृतः अष्टदलकर्णिकायां भृगुं सकारमालिख्य तन्मध्ये
गारुडमंत्रस्य सर्वोपस्थितस्य वर्णावनं वस्त्रं मध्यवीजस्य प्रण
वात्मकस्याग्रे लेख्यतमात द्विश्च द्विपदाहेन्यात्मकं लिखि
त्वा तन्मध्ये देवदत्तस्य संजीवनं कुरु कुरु इति साध्याख्यां लिखि
त्वा केसरेषु स्वानदिशो विलिख्य दलमध्येष्वष्टसु प्रणवं म
ध्यवीजभूतमालिख्य तद्बहिर्हनेकृत्वा तत्संलग्नं षोडशदल
कमलं कृत्वा तत्केसरेषु द्विशो द्विशः कादिसांतवर्णानालिख्य
षोडशपत्रेषु मध्यवीजभूतं प्रणवं पुनरालिख्य तद्बहिर्जलम
ण्डलेनावेष्टयेत् गारुडोदेवतात्रास्तीत्याह पदार्थादर्शीकृत
स्तु भृगुस्य वर्णामकारस्थितं वकारं तेन स्वामितिवीजं कर्णि
कायां लिखेत् साध्यनाम्ना विशिष्टं तस्मे नमितिविदर्भितं
मित्यर्थः जीवंनाम विदर्भितं कमलगर्भमध्ये [illegible] विदिति
नारायणीयतंत्रदर्शनात् तथाच देवदत्तस्य संजी
वनं कुरु कुरु स्वाहेति रीत्या लिखित्वा मध्यवीजं क
र्णिकामध्यस्थितं स्वामिति वसुदलेष्वष्टदलेषु षोडशदले
षु वा लिखेत् शेषं पूर्ववत् मृत्युंजयोत्र देवता संजीवनसं
ज्ञत्वास्य मंत्रस्याभयेवादिसिद्धस्याहः मध्यवीजमित्यत्र
प्रथममते कर्मधारयो द्वितीयमते तत्स्वरूपः तत्स्वरूपाच्च
कर्मधारयो लक्षणानि सर्वेषु पिशाचेषु वंशे योषः वा
र्णांस्य भृगुस्य तमार्णां लिखित्वा साणिषु तेषु साध्यमित्यादाविव
तवादिर्भावेनात्र समेत्य आहोसि दृगसंस्पृष्टत्वेनेति शका
नियाविकीर्षयानेत्रानतरातुमर्णानन्यरूपात्रपापिनामाव
षयकमापद्यते मूलमंत्रस्य सर्वमुपस्थितयानस्यार्णवनंमि
त्वे वर्णां भृगुस्यं लिखेदित्युक्तौ नाकिंचित्सोवस्थां नहि वकारे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णाचतः संख्याधिगमोपि मूलकन्दैरस्वैः लंगोरपित्यादि
द्वितीयपटलेप्रवचकादेशात्तत्संख्यायान्मधिगमितत्वात्
किंच सर्वोत्तरयंत्रयोगारुडमंत्रालिखनेनमध्येतनयंत्रेत
मंत्रांतरमेवलेख्यो गारुडमंत्रस्यतत्रैवानुमरणमिति मूल
स्यासौरस्यस्यात् नारायणीयंतन्मूलात्कयंत्रादिभिन्नमेवयं
त्रेप्रतिपादयतीति प्रतिभाति गारुडमंत्रालिखनप्रसंगाडप
दिष्टगारुडमंत्रालिखनकंयंत्रांतरमाह मध्ये पिंडमिति परा
ध्यादर्शमनात्र स्मरणात्तदे[illegible]पहारकयंत्रप्रसंगादापुवारो
गणपहारकयंत्रप्रसंगादपुरारोग्यादिकरामयनाशनयंत्रा
भिमानमित्यनयोः संगतिः अष्टदलकर्णिकायांपिंडबीज
मालिख्यतन्मध्येशांतौवारुणबीजंवश्येपाशाभिधविद
र्भौथं उच्चाटनेक्रोधनकंबीजंवक्षेस्तमारुणेभिद्विनामि
त्वर्थकनारायणीयतंत्रदर्शनात्कामनानुसारेणवारुणा
दिबीजविदर्भितस्वसाध्यसाधककर्मनामदेवदत्तस्वरद्वां
ऊरुऊर्वित्यादिक्रमालिख्यदलादिषुदलानांपत्राणामा
दिभागस्थितेषुकेसरेषुद्वि[illegible]द्विशोऽवः स्वरानालिख्याग्र
र्ववहादीशावरुणादिग्भूतपश्चिमतावाधिपवंदद्दिगम्बर
पुंताधीश्वरयमदिक दक्षिणाशक्रादिकस्त्वेगातपत्रेषुवि
पतः पद्मिदाभासिनो गरुडस्यपूर्वोक्तमंत्रीयांश्रुतरोववर्णा
नालिख्यचरमवर्णाकर्णिकायामेवमध्यपदार्थभूतायां
मालिख्यवायव्याग्नेयनैर्ऋत्येशानपत्रेषुपरेस्तलवानस
विंहूनसमालिख्यतद्बहिः कादिक्षांतवर्णान्पल्लवसहि
नैवेकंचेष्टने कृत्वा सविंडनावतत्थेस्वरेणावामनयनपर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४ वाद्येन त्रिवारं वेष्टनमाचरेत् त्रिवेष्टिमायया पद्मं वेष्टयेदि
शा विं त्युक्तं पेति नारायणीयतंत्रदर्शनात् गरुडो देवतेति हर्षदी
ता॰ पिकः पिंडात्मैव देवतेति पदार्थादर्शकृतः पिंडबीजमुद्धरेत्
मन्वित्यादिना अजेशाद्यवर्गतृतीयोऽकारः चतुर्दशानन्तःक
२६३ कार इति पदार्थादर्शकारः चवर्गतृतीयो जकारः चतुर्दशानन
263 इति हर्षदीपिका गूढार्थदीपिकाकारो मनुनाचन्द्रदर्शास्वरे
णा इंडनाविंडनारकारेणाचमुक्तावेलौ मकारककारौ पिंड
बीजभावमापद्येते गर्भिणा गर्भरत्नाकरे अगर्भिणाः पुर
काशास्तिन्याः पुत्रदं सर्वार्थसिद्धिदमित्येतेन स्थानेऽन्येणाप्य
स्य प्रयोगाः संतीति सूचितं तेवतत्रानरेयथा पिंडं वर्दे देशेदस्य
ऊर्लिशाकारमुज्ज्वलं पीतं चिंतितमष्टादीन्यस्तंभकं भवे
त् तथा सोमेंद्रवह्निपरं गं मूर्ध्नि ध्यालं तथाकृति विद्धिषत्स
वेमत्रेभमहिषादिनिवारणं तथा देवताग्निसमप्रभं परिमेत्त्वे
विचिंतयेत् यथापराख्याविपिंडज्वालादग्धारिवाहिनी तथा
पतशाचनपालिरूपदादीयत्रसज्यते त्यजेन्निवारं तत्रौरवंतद
रोगोरगादयः तथा उद्यंतस्तंभयस्समसमेकश्यतदहीनपि त
था वारुणेन तगंतपिंडं तेजोऽनुग्रहवर्जितं दृष्टेतमागविन्य
स्ते विषनाशं करोतीति तद्दिति तेजोरः अनुग्रहः औकारः आभ्य
हीनं वारुणेन वकारेणांशं ते गतं पुके च पिंडबीजविषनाश
नमित्यर्थः वारुणेनेनशाकारेण युतमिति केचित् सद्गोवा
द्रः ॥ वषणमिति तत्रविशेषस्तंत्रांतरे पद्ममध्ये पिंडबीजेन
दिक्स्र्नामवज्रेण विपत्तिश्चोक्तपुष्पेवलेख्यापरेलवास्तथा
त्रिर्महामायया पद्मं वेष्टयेदिंडमुक्तमार्गेण सर्पावपुजायेतमंत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्रोवनयालिखेत् भूर्जे स्ववर्णालेखन्याजन्तरोष्येणावेष्टयेत्
हेम्नाचजपसंज्ञाभ्यां हवनेनचसाधयेत् शिखांतंपाशपुटि
तंपिंडंवश्येसदाजपेदिति प्रकारांतरमाहसर्वेषां उच्चाटन
करत्वमप्यस्योक्तंतंत्रांतरे वातालीतापतत्पत्रकाकपक्षेण
कल्पितं विहितः स्यात्पदाहृतेयंत्रमुच्चाटनेरिपोः क्रोधाग्निरु
हितेमैत्रीपिंडमुच्चाटनेजपेत् आकाशः साग्निकर्णाद्वंद्वःक्रो
धाग्निरुच्यतइति वातेनस्वस्यपुटः समानीनेयस्मिन्कस्मिंश्चि
त्यत्रेकाकपक्षलेखन्यायंत्रमिदंलिखेत् तत्रसर्वांहन्तयंत्रेण
वंतोविदध्यात्स्वावासेयरक्षवायेंऽतःस्थमंत्रालिवश्यकाम
तायामास्यपदार्णभूतंपाशबीजेनपलिखितमाम्नातंतच्चेति
चित्तयमपिनेह्रोच्चाटनयंत्रेसमुपादेयं ॐमिति क्रोधाग्निना
मको नबीजेनघटितंपिंडबीजमुटनेभिजपेदित्यर्थः ॥
आमयनाशनादि प्रसंगादामयनाशनादिकार्यकरयंत्रांत
रमाह मध्येतोयेत्यादिना तोयगृहं प्रणपटलोक्तं जलमं
डलंकर्णिकायांजलमंडलमालिख्यतदंतलंकारमालि
ख्यतदंतः सकारमालिख्यतस्याप्यंतः देवनमवतांऊंरुक्रु
इति साध्यसाधकादिनामालिख्यपत्रेष्वष्टस्वपिहंसइतिम
न्त्रमष्टधालिख्यहंसमंत्रेणावहिस्थेनेनकमलमावेष्टयेत्
तहृद्धिस्थभूपुरेणावेष्टयेत् हसंतदेवता पद्माःसंपदादिक
वयंत्रप्रसंगात्संपदादिकरमतयववश्ययंत्रमाह ईकार
मित्यादिना अष्टदलकमलमालिख्यतत्कर्णिकायांचतुर्थ
स्वरमालिख्यतदंतः साध्यसाधकादिनामदेवदत्तस्यपत्तद
नंवशमानयानयेतिरूपमालिख्यपत्रेष्वष्टस्ववतुर्थस्वरम
पृष्ठाभिलिख्यचतुर्थस्वरेणावसविंदुनातद्धरिं कमलमा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४
शा विं
ता:

264

वेष्टभूपुरेणावेष्टयेदित्यर्थः हर्षदीपिकायां तु चतुर्थस्वर
स्थाने वाग्भवबीजमाम्नातं मायादेवता वशीकरणेन त
द्भयनिवृत्तिर्भवतीति निवृत्तिप्रसंगाद्भीतिनिवर्तकयं
त्रमाह। मध्येभान्तमित्यादिना अष्टदलकमलकर्णिका
यां मध्ये सकारे भान्तं मकारं लिखित्वा साध्यसाधकवर्णौ देव
दत्तस्य यत्तद्दत्तभयपरिहारं करु करु इति वसादिरूपैः परितो
वेष्टयित्वा अष्टपत्रेषु टान्तं लान्तसहितं ठकारवकारात्मक
वर्णद्वयं समालिखेत् प्रत्येकशोऽष्टपत्रेषु भूपुरेणावेष्टयेदित्य
र्थः मन्त्रजयाद्देवतेति पदार्थादर्शकृतः मकारसकार
टकारयोगात्सर्वार्थाच्चंद्रमसोर्देवतात्वमिति हर्षदीपिकाका
रः एतच्च तत्वशिवपथवेत्ति ॥ भयनिवर्तकयंत्रप्रसंगा
त्सर्वभयनिवर्तकं यंत्रमाह। वर्णाहतमित्यादिना अष्टद
लकर्णिकायां टकारं लिखित्वा तदंतमकारं तस्याप्यंतःसा
ध्यादिनामालिखित्वासो यं स साध्यमकारस्य वकारस्यांतः
प्रवेशः अष्टदलेषु प्रत्येकशो हंस इति वर्णद्वयं लिखित्वा
तद्बहिर्जलमंडलेनावेष्टयेत् ततोपि वहिर्लान्तेन लका
रेणावेष्टयेत् यद्वा साध्यादिनामयुतं मकारं वकारैः परि
तोवेष्टयित्वा टकारमध्ये प्रविष्य कर्णिकांतर्निवेश्य अष्ट
दलेषु हंस इति प्रत्येकमालिख्य लान्तेन वकारेणावृतात
तोपि वहिर्जलमंडलेनावेष्टयेत् हंसोऽत्र देव
ता सर्वभययंत्रप्रसंगादभिचारघ्नयंत्रमुपदर्शयति टान्तमिति
अष्टदलकर्णिकायां सर्वं टकारः तदंतं ष्ठान्तः ठकारः त
स्याप्यंतर्मंत्रजपस्य वशीकृतं साध्यादिनामालिखेत् नामग्रा
यं तमध्ये भूयो यन्त्रस्यादिमुक्तलक्षणं शोधनमत्र पत्रेष्वपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न्येकं मृत्युंजयपञ्चदशीरूहंनामालिखेत् तमोहृतंकृत्वाषो
डशदलंकमलंकुर्यात् तत्केसरेष्वेकैकशः स्वरान्दले
ष्वष्टंवत्र्यञ्चदशीरूहंसाध्यादिनाम तद्बहिर्वृत्तंकृत्वाद्वा
त्रिंशद्दलंकमलंकृत्वा तत्केसरेष्वेकशः ककारादीन्
लिखित्वावरमकेसरपवाचशिष्टवर्णानालिख्यस्ववत्त
त्रेषु मृत्युंजयपञ्चदशीरूहंसाध्यादिनामालिखित्वाचतुर्थ
स्वरेणामविंदुनावहिर्वेष्टयेत वस्तुतस्तु ठकारत्त्वकेव
योः कर्णिकालिखित्वानपुनपुनलिखेनत्वाक्य लका
रोपिपवर्गास्तमकेस्त्वोलिखितपवेतिनपुनलेख्येइत्ये
वमूलाभिप्रायः यद्वा टांतइतिसममर्पण्वृतिवस्यनना
म्निसमन्वयोयेनत्तकारांतःप्रविष्टेतनामालिखेलेलभे
तकिंतत्तकारे तथाचटांतहृतिलकारविवरेइत्यर्थेला
भइति सर्वं ठकारंलिखित्वात्तकारंतत्रालिख्यतन्मध्ये
नामलेख्यमित्यर्थः फलमिति यतमतेटांतःस्थानि
जसाध्यनामेत्यादिपूर्वोक्तयंत्रसंवादोपिभवतीत्यर्थः
मृत्युंजयोत्रदेवता रुद्रात्तरलिखेनप्रसंगात्तइद्दानवलि
खनकंयंत्रांतरमाह ग्लौंरुद्रेत्यादिना लिखेदिति वृ
त्तांतविनिशेषः तथाचसर्ववृत्तंकृत्वातदंतः ग्लौंत्रौं
ग्लौं इतिभूबीजरुद्रेप्रणवहृयंलिखित्वा तदंतः माध्या
दिनामालिख्य तद्बहिर्भूपुरंतद्बाह्यतोष्टदिक्षुवज्रशेवाकु
त्वातदेस्वामध्येप्रणवान्तष्टलिखित्वातदिशास्वेनलेकारं
सर्विंदुकमालिख्य पाशांकुशाद्यक्षराणि पाशांकुशांत वित
मायाबीजात्मकत्र्यक्षरीमंत्रेणातद्बहिःपरिवेष्टयेत तद्बहिर्न्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्व
शा विं
ना०
३६५
265

भादिविद्याष्टकोणे वा वेष्टयेदित्यर्थः यदुक्तमाद्यैव प्रण
वस्तु गलं भूबीजान्तःस्थितं त्र्यगतं च न दस्त्रकलिशागतेषा
मध्ये भुवं भुवमंतरा अमरपतिदिक्कृतारं पाशांकुशांतव
मायया वलयितमथोजं भाद्यष्टौ लिखेत्कृतेजयमिति
द्युगतं द्युनगतं नामैकदेशेन नामग्रहणस्य विवक्षितत्वा
दिति पदार्थादर्शात्तु यापीपेथ्याः अत्र स्तंभनस्य सुखापक
लत्वात्तद्वितवतत्वस्त्वमेवातः कृत्वा तत्र साध्यादिकं भूवी
जकूटप्रणवद्वयरुद्धं कृत्वावि लिख्य तद्बहिर्वृत्तमष्टा
ष्टदलं कृत्वा तत्र प्रतिपत्रं प्रणवं लिखित्वा तद्बहिर्वृत्तमांतं
तत्कोणेषु ठकारं तद्दिशासु लकारं लिखित्वा तद्बहिः
सर्ववहेष्टनमिति हृषिदीपिकाकारास्तु यापीपथ्याः अ
ष्टपत्रेतिपाठेपि वृत्तं कृत्वेति शेषसंस्कारमावश्यकमेवेति
बुध्यमाचार्यवचनविरोधसहनमेतेषामिति बोध्यं अष्ट
वज्रेतिपाठेन नायमर्थः संभवत्युक्तिकोपि भूमिरत्र देव
ता स्तंभनप्रसंगाद्वाक्स्तंभनयंत्रमाह लांतरत्यादि
ना वज्ररसं कृत्वा तदंतर्लीनः लकारो लेख्यो नस्यांतलं
कारविदर्भितनामलेख्यं तद्बहिश्चतुरस्रं तं कृत्वात
टष्टदिक्षु तमेव लकारमेव लिखित्वा तन्मध्ये नरेंद्रभूतो
तत्रियवर्णेन सर्वशत्रुकोषामकिंणाख्यपालनामानौप
रस्यसंसृष्टौ लिखित्वा तदास्य योर्द्वयोरपि प्रत्येकं साध्य
नामलिखेत् एवं तर्कस्याप्यंतरिति त्रिधा साध्यालिख
नेपर्यवसिते इदं यंत्रं विभीतकतरुनिर्मितनफलेगेवि
केललिख्यापीवनिर्माल्यस्याने निखनेत्पुनः पीतयाम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हस्ताक्रांतं कुर्यात् हर्षदीपिकाकारास्तु रांते हस्त्येव मूल
पाठः तेन लकार एव मध्ये लेख्यो न हकारः लांत इति
पाठेपि लस्थले खेनोन्नं वेनामले ख्यमित्यर्थः संभवतीसा
ङ्ः तदेतन्मंत्रांतरविरुद्धं उक्तं हित्वा नारायणीये । मांसाष्टकु
कहृते रणांत्येनाममांसविदर्भितं साध्याख्यावज्रमैं द्वं च पार्श्वे
वाह्निवृत्तं लिखेत् ग्रासैव फणीनोराख्या विभीतकफ
लकाष्ठितं गौरिकेण शिलाक्रांतं निर्माल्यं स्तंभकृत्स्वेदि
ति निर्माल्ये शिवनिर्माल्ये इत्यपेद्विताध्यानिकाकारः
भूमिरत्रापि देवता वाक्स्तंभने मंत्रांतरमाह साध्याख्यमि
त्यादिना अष्टदलकर्णिकायां साध्यादिनाम शुक्तं कवचबी
जं कुमात्मकमालिख्यादिक्पत्रेषु तत्कवचबीजमेव चतु
र्द्धा लिखित्वा अन्तेषु विदिक्पत्रेषु ग्लौमिति भूमिबीज
मालिख्य तद्वहिर्वज्राष्टकभूषितं भूपुरं कृत्वा तत्कोणेषु
लांवितं गंग्लमित्येवंरूपमालिख्याष्टवज्रेषु प्रत्येकशो
वर्म लिखित्वा तद्वहिर्जलमंडलेनावेष्ट्य ततोपि वहिर्भूपु
रेणावेष्टयेत् इत्थं लिखितमिदं पत्रं हरिद्राद्रोणितद्धरि
द्रागणपतेर्मूर्तिं कृत्वा तदुदरे प्रक्षिपेत् तां च मूर्तिं पाषाव
द्धां तु वितां कृत्वा वहसि स्थापयेत् तां च स्तजपने त्रदिनं
शात्रवाक्स्तंभादिकार्यं संपादयेदित्यर्थः हर्षदीपिका
कृतस्तु हरिद्रागणपतिमंत्रतो वहिर्वेष्टितं कर्तव्यं मंत्रस्य
तंत्रांतरे प्रणवानंतरं वर्मबीजं गणपतेरपि भूबीजांते
हरिद्रायै ङें तं गणपतिं वदेत् वरवरद सर्वजनहृदयं स्तंभ
द्वयं निशागणपतेर्मंत्रष्टद्वयातः प्रकीर्तितः इति ॐ हूं
गंग्लौं हरिद्रागणपतये वरवर सर्वजनहृदयस्तंभय स्व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२७
शा विं
ना·

भयस्तं यस्माद्धेतिद्वेपि गौवत्रिंशद्दोणाकरा विविनायकमंत्रे
णावेष्टनं कर्तव्यमिति फलितार्थ इति वदंति तदुपदेन
दमंते एवंमूलतात्पर्यं जेभादिविघ्यायाद्वर्गात्रिविना
यकमंत्रस्याप्युद्धरणीयताप्येवेति सेनादीनामित्यादि
नाविवादृगत्यादिकं गृह्यते तदुक्तं नारायणीये लिखित
त्रिनिशार्णैः विघ्नस्य कृत्वानि विघ्यानि शापिष्टमपस्यतत
शरावसंपुटे स्याप्यपीतसूत्रैः प्रपूजयेत् लंभः स्याद्दृष्टि
सेनावाग् विवादागमनादिष्विति विनायकोत्र देवता
भ्रनागतावस्थायामादिपद्ग्राह्यस्य ज्वरस्यापि लंभतप्र
योगमुक्तातस्यागंतावस्थायांस पुविततनाशप्रयोगमाह
कृतेत्यादिना सर्वापवापतं वेखोष्टकेद्दिशोणा नवायतं वे
खाष्टद्धं पत्रस्य रसंभित्वे कृत्वा पंचत्रिंशत्कोष्ठकान् संपा
घवास्य गतविंशतिकोष्ठेषु सविंदुकं वकाचं तदंतर्गतप
त्तिः स्थितद्वादशकोष्ठेषु सविंदुकमेव धरणीपदवाच्यं
लकारं लिखित्वा तदंतः स्थितोर्ध्वतिकोष्ठत्रये तद्धि भाज
केरेखासंमार्जनादेकीकृत्य तदंतर्देवदत्तस्य ज्वरपरिहार
मेतद्वीणाविरोधेन कुर्यादिति साध्यनामोल्लिखेदित्यर्थः स
मभ्यर्च्येति आवाहनप्राणप्रतिष्ठादि सर्वकषोडशादिस्व
तोपचारसमर्पणादिकनवमेवात्र पर्यायापं सम्यक्त्वं य
हा संनिधादौ बोधकी ज्ञासीसोनकीश्रान्तरी साधनाभादि
नोद्यपापजातन्नदोषकारिणां विहिनासानेत्रोपादेया न
द्विधेर्नित्यपूजाविषयत्वात् पक्षाचकाम्यपूजायदाशक्त्
यानेहा ऊर्ध्वादिनिवद्धनादिनि सकलसामग्रीत तदथ्यणा
घपपुत्रकसकलतत्तमत्रतन्यवीगमतत्तउद्दिपात्रकाम्पा

२६६
266

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्यादि सर्वं ज्ञातमत्र संपदार्थः भूतबलिमिति पंचवर्णोद
नेन ॐ सर्वभूतेभ्यो नमः इति मंत्रेण भूतबलिं दद्यादित्य
र्थः षडङ्केनावाहनीये अजरेखालिखिताष्टोषट्कनियं
कृत्वाहूति हृदयेनार्चिताजपदेऽपशेलेख्यो नामपदत्रये पंच
वर्णबलिं दत्त्वा कलयेच्चक्रमर्चितं आह्निक ज्वरदेवादित्त्व
राभासप्रशान्तये इति पंचवर्णबलि पंचवर्णोदनबलिमि
ति चापेक्षितार्थयोतनिकार्याव्याख्याते भूमिवत्रदेवता
ज्वरघ्नं पंचान्तरमाह ताद्वमित्यादिना वह्निपुरस्य पुरमेय
रस्यां संभिन्नेषट्कोण इति यावत् तत्कोणे कार्या प्रण
वमालिख्य पूर्वापरयोः पार्श्वयोर्लमिति पृथ्वीवर्णं लि
खित्वा तत्कोणेषु षट्स्वपि रमिति वह्निबीजं लिखित्वा तद्ब
हिर्हृतबीजं पाशांकुशाभ्यां वेष्टयेत् यतश्च ॐ आं क्रों इति
यद्वं मंत्रेणाह्वानादिकं कृत्वा साधितं सजवनागोहसेम्
ह्निगलेबाष्टतं कुर्यादिति हृषदीपिकाकारः पदार्थदर्शक
तत्त्ववह्निपुरस्य पुरमं दक्षिणोत्तरयोः पृथक्पृथक्लेख्यं
नयोर्द्वयोर्वपि लेख्यं समानं मध्ये प्रणवः प्रणवपार्श्वयो
लंलमिति बीजं द्विधा कोणेषु द्वयोरपि वह्निपुरयोर्मि
षुत्रिषु कोणेषु प्रत्येकशः पूर्वापरयोश्च वह्निभागास्थित
योर्दिशोः क्रमेण पाशांकुशौ लेख्यौ गुणांकुशावीतमि
तितंत्रान्तरसंवादीपाठः अंकुशान्यमेकैकं वह्निपुरस्यम
वापरपार्श्वयोः प्रत्येकं लेख्यमिति तदर्थः तदिदमङ्केनाव
दीये सोम्यपाम्यमखोनावलिखेद्वह्निगृहद्वये नारस्यपार्श्व
योर्विंदं कोणकोष्ठेषु वातलं प्राकप्रत्येक्यावह्निषु क्रमेक
पात्रयमभूषितमितीत्याहुः प्रणवपाशांकुशात्मा देवतावि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ शेषपवात्रदेवता ज्वरघ्नमेवयंत्रांतरमाह पिंडेइति अष्टद
शा चिं लकर्णिकायांमविसर्गेणटांतेन विदर्भितंसाध्यनाममर्त्यवी
ता॰ जपिंडवीजस्योदरेलिखित्वाकेसरेषुद्विशोद्विशः स्वराना
२६६ लिख्यदांताः ठकाराअष्टपत्रेषुलेख्याः वह्निमंदंभूपुरे
णवेष्टयेदित्यर्थः इदंचमंत्रंरोगनाशमिवकांतिवृद्धिमपि
२८७ नसंपादयति ज्वरहरणंयंत्रप्रसंगाद्रुदहिषाहरणयंत्र
मादर्शयति तारादीति मध्येमायावीजमालिख्यतदंतः सा
ध्यादिनामलिखित्वा ॐंललवंस्वाहेतिषडक्षरमंत्रेण
वेष्टनतद्बहिश्चान्तेनटकारेणोदमेवमाहृत्य तद्बहिरपिचंद्र
मंडलापरपर्यायंवृत्तद्वयंकृत्वातद्द्वयमध्येवदनैरधो
मुखैरष्टभिर्वज्रैः संवेष्टयवभीयात् साध्येति साध्येस्यामली
ति साध्याश्रेणीश्रादिनादत्ता तदेनऊँकेनारायणीये तादं
लभ्रमसुदर्शनशिरोभिर्वज्रैः शक्तिवृतावशिशुनामवती
शोशाकोमहंदकेवह्निरधोवदनैःपरीतोयंत्रेतदाशुरुषि
सरोदवमुच्छिणातीतिव्याख्यानंचैतदयेविनाश्ययोनतं
कापि दैवीलिखित्वातन्मध्येशिशुनामलिखित्वा ॐल
लवंस्वाहेतिमंत्रेणनामालिखवेष्टयित्वा तद्बहिश्चंद्रमंड
लद्वयंविलिख्य एकैकमध्येमुखोर्ध्वंडभिः संभूष्यवभी
यादितीत्याहुः पदार्थादर्शीकृतः भुजपत्रादोमायावीज
लिखित्वातदंतः साध्यनामलिखित्वातद्दिदंसर्वं ॐललल
वलस्वाहेति समासत्रमंत्रेणावेष्टनतोपिवह्निश्चवगोहे
तीयुवाणीनवेष्टनंकृत्वा तदहिश्चवदनेमवहाहेवंदैःपा
पावीजपर्वमिनेवेष्टनंकुर्यादित्यर्थः इतिदर्पदीपि
काकारः किंचित ॐललपदानेवाविपर्यायजलपरा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते स्वाहेति समष्टिमंत्रमाह ज्वलेतिपाठेन मूलेलि
ख्येदेभिगायत्रीतिकथं वा जकारवकारमोमिलि
नयोर्मंत्रेणतर्भावश्छिष्यणाह कुत्रचिदपि रुषदीपिकाका
रैः कृतइति नजानीमः शाक्तिवत्रोभयमेतपिदेवता पु
नर्ज्वलनाशमेव प्रस्तुतयंत्रातवमाह व्योमाणीत्यादिना
यद्यपि ज्वलनाशानयंत्राणामानंतर्थ्यणैवाभिधानमपु
चितं ननु रुरु दिषापहारियंत्रेणाव्यवधानमपेक्षितं
तथापि लत्रयघटितं यंत्रमपेक्ष्य लदयपवाटितयंत्र
स्यैवप्राधान्यमपेक्षितमित्यभिप्रेत्य तत्याकरणं व्योमा
णि हकारं ग्रममेवविशिनष्टि सविंदिहत्यादिना विंदु
स्वमस्य विंदुमानाभ्यां सहितं सविंदुमपितिव्योमाणीवि
शेषणं तेनसमानितिबीजमध्ये लेख्यमितिनप्राप्यवसितं पु
नविशेषणं तत्रमस्यैवाह श्रव्येत्यादि देवदत्तमत्वर
नाशं ऊरुरुऊ वित्यादि दूपापासाध्यसाधककर्माख्येन
याविदर्भितमित्यर्थः ततस्सप्तविंदुमपराख्याविदर्भित
पदयोः कर्मधादयः इत्थं च देवदत्तपदस्तोत्रमस्य ज्वलस्य व
नास्यं ऊरुरुस्य रुऊस्य पांऊस्य रुइतिरीत्या मध्ये लिखि
नं कृत्वा तदहिर्निर्भिन्नपरस्परमभिन्नमभूत्प्रत्वदयस्याष्ट
ह्येपि कोणेषु लकारत्रयं प्रत्येकपंक्तिक्रमेणालिख्येति
हयंत्रं हस्तादौ वंधनात् कफलदं स्यात् लेत्रपतनस्य कोण
ष्टमध्ये सविषविषयत श्राख्याविदर्भितयंत्रमेतत्सर्वेत्र
तापद्दमिति नारायणीपदर्शनान्निपदार्थदर्शकत्वं नः
भूगरहृदयं विदिक विदिक्कोणकं सवत्रवहिर्दिगष्टक
कनिष्ठायतनमध्येहमिति सविंदुव्योमवर्णमालिख्यभगे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ध
शा विं
ना॰
२६८
268

ष्टकोणवलयेष्वेकैकं नवमस्वरवत्पलकारत्रयं लिखे
दिति हर्षदीपिकाकारः ॥ योगमात्रवता भुजत्वादिनाशा
न्तयंत्रमाह सार्णामित्यादिना अष्टदलकर्णिकायां भूग
र्भवत्नामविदर्भितं लिखित्वा पत्रेषु षट्स्वपि सकारमेव
लिखित्वा तद्बहिर्निर्मितवृत्तोपरि त्रिंशद्दलके कमले कृत्वा
त्रैकैकशः कादिशांतत्रिंशद्वर्णान् लिखेत् अष्टपत्रेषु
न्यत्तावतैव सामंजस्येपि वाच्य इति कथनामदंतः किंवि
लेख्यमिति प्रतीतं कादीनामग्रे लिखनाम्नानात्स्वराप
व लेख्या इति चाध्यवसीयते तेच प्रायः केसरेष्वेवाभिलि
ख्यंते इति अष्टदलकेसरेषु द्विशः स्वरा लेख्या इति निर्ग
लितार्थः तद्बहिर्भूजलमंडलेन वेष्टयेदिति मातृकास्वदे
वता ज्वरापहारकं यंत्रांतरमाह वज्रैरित्यादिना नवस
वां परायतान् नवदक्षिणोत्तरायतास्वरेखाः कृत्वा वज्रैः ष
ष्टिपदानि संपाद्य तेषु पंचलवात्मकानंतः स्थवर्णामी
शानादितः क्रमेण षोडशाहन्यासविंदुना लिखेत् सर्वा
सामपि रेखाणां शिरःसु त्रिशूलान्यपि कुर्यात् अस्य यंत्र
स्य बाह्ये बहिर्भूमिजलानि देवतावर्णानमेव लिखेतान्
शीतज्वरहरमिदं न सामान्यज्वरहरमिति निगुरूक्तिविनिर्ह
र्षदीपिकाः पदार्थादर्शकृतस्वक्रमपाठ इत्यनेन क्रमवि
शेषोऽत्र विवादितः तथाच प्रथमाह्नो सविंदुपकारमष्टा
विंशतिकोष्ठेषु द्वितीयाह्नो रकारं सविंदु केविंशतिको
ष्ठेषु तृतीयाह्नो द्वादशसु कोष्ठेषु सविंदुलकारं अतः
कोष्ठचतुष्टये सविंदुवकारं तत्र दत्तसमानाकारं स्वरद्वयं
णा भूमौ लिखेत् षट्त्रिंशत्कलानितनरेखाविकर्षाः श

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लनिर्माणेन संपादयेत् तत्र स्थापं कुर्वतः सर्वेपि ज्वरा नश्यंति
तदुक्तं नारायणीये वज्रषट्पदे तेषु षट्त्रिंशद्दलदी
पिते ज्वरानारीत्रयीभानुकोष्ठेष्वावृत्तिक्रमात लिखे
न्मविंहूनं ततः स्यात् तु चक्रं तेस्यापरि सेत नश्यंत स्पर्शयान
स्य ज्वराः सर्वे विधानतः इति तन्न हृणाइ वेष्णभूमौ लिखि
त्वा तत्र शष्पा मासायेत्यपेक्षितार्थ योतन्यो व्याख्यातं को
ष्ठिनवटादिन वेस्तल संकेतमभिप्रेत्य ज्वरानारीत्रयीभा
नुपदैम्मतभिः क्रमादष्टाविंशति द्वादशावृतः संख्याश्च
धिगम्यंते अनयैव रीत्या नारीत्र्यपदाभ्यां सवेग का
भ्याविंशति द्वादश संख्ययोरधिगमः देवतास्तत्तान्यवति
वदंति ज्वरहरं यंत्रांतरमाह पुटितेति दिकविदिकोण
गंभ्रपुरद्वयं विरच्य तन्मध्ये मायां तन्मध्ये साध्यादिनामले
ख्वित्वा कोणान्तरष्टकेषु प्रत्येकं प्रणवमालिखेत् भुवने
श्रीदेवता ज्वरार्त्तिपरिहारकं यंत्रप्रसंगाद्दशपदाशास्तक
लकामज्वरबाधार्त्तिपरिहारयंत्राण्युपदर्शयति वर्णाद
न्यादिना भूपुरं च तत्र संलग्नतादंत वरुणचकारमालि
ख्यितदंतः शशांकं टकारमभिलिख्य तस्याप्यंतस्त्र्यस्र
मैत्रेवशमानयानयेत्यादि साध्यवर्णानालिख्य वह्निः प
वितः टकारेणावेष्टयेत् तद्बहिर्वृत्तमालिखेदित्यर्थः वेदे
देवता सीतपुरस्कारेणावश्यकरं यंत्रं वश्यप्रसंगप्राप्तम
मुपदर्शयति सत्यादिना श्रीखंडेन हरिद्रेण नागवल्लीदले
षट्कोणं कृत्वा तद्बहिः कोणसंलग्नानि स्वस्तिकानि कृत्वा
वषट् कोणान्तर्मायाबीजं लिखित्वा तदंतः तद्वत्रस्य देवदत्तं
वशमानय स्वाहेति साध्यादिना मलिखित्वा पाशांकुशा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४
शा॰वि॰
ता॰

३५९
२६९

भांषट्कोणमावेष्ट्य कथितदिशासाधितमिदं यंत्रं शारदी
दीपज्वालया पाशमयांकुशात्मकत्र्यक्षरीमंत्रं जपन्तेव य
स्तापयेत्तस्य साध्यावशीकरणीया स्त्री स्वयमेवापासांतरं
कित्वैव वशीभूतयते साधकं प्रतिव्रजति गच्छतीत्यर्थः प
तदुक्तं प्रपञ्चसारे दलेवामध्यसाध्याह्व यमथवहिरांकोह
तेवह्निमेहहहाम्नि स्वस्तिकाद्यं प्रविलिख्य तदले यंत्रके
नागवल्ल्या जन्मशक्तिपाशांकुशालिपि सहितेनाप्य
दीपवह्नौ लेतेभत्तयान्तां गीस्मरशारविवशाप्रेमलो
लाभियाती शक्तिजपदेवता स्त्रीवश्यकरं यंत्रांतरमा
ह षडितादिना अत्रापि शक्तिरेव देवता नागलपत्रे को
किलादृकंटकैः षट्कोणं लिखितं तन्मध्ये मायां तद्दतः
साध्यादिना समुद्वदभिलिख्य तत्कोणसाध्यादिना सवि
दर्भितां मायां प्रत्येकमालिख्य तद्वहिः स्मरंभूपुरं वि
त्वा तदंतः कोणेषु वत्सुकामबीजमालिखेदित्यर्थः
लिखेन्मध्यतस्तस्याने लिखेच्च स्मरमिति पाठः प्रपंच
सारानुयायी प्रामाणिक इति पदार्थादर्शकृतः तथा च ष
ट्कोणेषु कामबीजमपि लेख्यमिति फलितार्थः ज प्र
मितिमायया सह साध्याद्वृतितः पडत्तमावार्यः शक्ति
स्यं निजनाम वहिर्भवनं बोदरे माययं बीजं नामविद
र्भं पापविहृतं यातया वहिः पार्थिवं तत्कोणास्मरमन्यपु
रनयनप्राप्त्यैः पुनः कंटकैर्नागलैर्लिखिताभिजममद
नाम लिखेद्दृतेस्मरमायापाशांकुशैस्तद्वहिः षट्कोणषु
विदर्भितां मध्यालिखेच्छक्तिं स्वसाध्याख्यापेतिमेवाद्दपाठ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मूलस्य रूपते तस्यायमर्थः ईमेकामगन्धियोषट्कोण
कर्णिकायां साध्याख्यागर्भितां मायाकामबीजस्यांतःस
मालिख्य तां काम श्रीयां शांकुशाख्योष्टनभिर्बीजैः परि
वेष्ट्य षट्कोणेष्वेवं मायां सम साध्याख्यां विदर्भितां मा
लिखेत् ज्योषं स्वेवदितिवदेति इदंतद्वदस्य साध्यपदं
ममवशीकरणाय यंदनमिति तानेनापेक्षितं एवमेवस
र्वत्र वश्योच्चाटनद्वेषणमारणादिषु बोध्यं अज्ञातनएव
साध्येन प्रयोगः फलसाधने ज्ञातेन तेन नाभीष्टमिति
सर्वत्र मिथ्य इतिमंप्रदायविदांपथा वश्यकर्मण्येवयं
ज्ञातवमाह शाक्ताविति साध्यनवस्यपिष्टजाकृते देदपम
ध्ये शाक्तिं मायावीजे लिखित्वा तस्यांतश्चैव स्यमेत्रं वशामा
नमानयेति साध्यादिनामालिख्य वलभि बीजैस्तामावे
ष्ट्य पुनः शाक्तिमनोभवीजऊशा ध्रीमा लकै ष्टलभिर्बीजैः प
रिवृतं कृत्वा तत्रप्राणप्रतिष्ठाध्यानादिना संस्कृत्य त्रिसाङ्ग
भिर्वृतमधशार्करात्मकत्रिमधुरे लमाहुतिभजंपित्वा
भजानस्य साधकस्य सम साध्यो यावज्जीवं दासवद्वशीभव
तीत्यर्थः चत्नभिर्बीजैरित्यत्रोपदेशपरंपरयानति द्वि
तामणि शाक्तिरगौबीजान्यादेयानीति केचित् श्यास्थि
नत्वाद्यतारिशक्तिबीजान्येव ग्राह्याणीति केचित् कैच
न्नचतभिः समावेष्ट्येदि सतांकिं न वलक्ष सिद्धायांवो
नमित्यादितथावप्रान्त्यादि भिर्ध्यन्तभिरेकवार्ण्डचेष्टनं
कृत्वा पुनरेतैरेववेष्टयेदिति प्राहुः अन्ये तु मन्त्रस्थाने
मलदिति यदि त्वा ह्रीं क्लीं ऊं यंध्रो ष्टिति यंच बीजैर्वह्निबीज
त्वमाम न नाति नह्रिं दप्रात्यंतः स्थित साध्यनाम यदि तो ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ शा०चिं ता

260

270

बीजैरष्टभिः समावेष्टितमिति तंत्रांतरविरोधाद्रूपेयं तद
यंपदार्थादर्शनादर्शितः यथा हर्षदीपिकाकृतस्तु शांतिम
नोभवांकुशमरुंद्धिरिति पाठः स्ववंचनवीजपदंच पूर्व
श्लोकोयपाठांतरादर्शितमार्गा पाठांतरादर्शितमारमा
पाशांकुशात्मकवीजचतुष्कपरं तथावहृतमथ्यशकेरा
तमष्टतंडलपिष्टकृतामाः साध्यप्रतिकृते हृदये समसाध्या
यामाया मालिख्येकामादिचतुर्बीजैः परिवेष्टनं ह्रीं शां
तिपदवाच्यचतुष्टयरमनोभवांकुशवाग्बीजैः परिवेष्ट
प्राणप्रतिष्ठादिकं कृत्वाभक्तपतः साध्योवश्यप्रवश्यमा
मोतीत्यर्थः इति वदंति वश्यप्रद यंत्रांतरमाह कामम
त्यादिना अष्टदलंपद्मं कृत्वा तत्कर्णिकायांकामवीजंत
दंतः साध्यादिनामालिख्यत्वाकेसरेषु हिशः स्वरान्द्वंद्व
कादि वर्गाष्टकंलिखेदिति कामोत्र देवता तदेवंपवचता
दिशंप्रयात्रिमूलतः प्रामानिविहितान्यत्रनानामतस्त
माप्त्यादिति मंत्रेपः यंत्रलेखनद्रव्याण्याह काश्मीरे
त्यादिना काश्मीरं कुंकुमं रोचना गोरोचना मृगमदः
कस्तूरी इभमदः गजगंडस्थलनिर्यन्मदः एभिः घट्ट
द्रव्यैर्मिलितैरेवलिखितं यद्वकं तत्रांतरे गजमदकाश्मी
रैमृंत्रितयः सुरभिरोचनाद्यैः विलिखेदलकृतकरसा
न्तुकशुभकर्मविधये मतत् उक्तेषु वश्यादिशुभकर्म
स्विज्ञातीनायादिना मम शुभेतलोहविता गारादिभवा
दभा निवसकलान्यपि यंत्राणि लोप्यतमानि तस्मात्तत्र
नदातव्यं यंत्रजातंमेरोदयं नाशिध्यापनपापायना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शंतानायाश्रियायव शिष्याय मंत्रनिष्ठाय शुद्धभक्तियुता
यव अस्मत्प्रदायदातव्यमन्यथा नरके व्रजेदिति हिरण्यगर्
भसंहितावचनात् अन्यथापि यदापि कश्चिल्लोभेन अशि
ष्याय प्रददातिचेत् तदा गोबालस्त्रीब्रह्महत्यापातकमाप्नु
यात् अथार्थं यंत्रमादर्शयति भूमिस्पृष्टमित्यादिना सा
त्वात्स्पर्शोत्र प्रतिषिद्धः दग्धं अक्षरैरेखाणामङ्गभंगेत्वेकदेश
तः दग्धाधारभूर्जपत्रादिकं यथाग्निना दग्धं यंत्रस्य व्यक्ताभा
वादेकदेशदग्धस्यापि यंत्रशरीरभूतरेखावर्णाद्युपगमेन
यंत्रव्यक्ताभावादेव धारणाप्रसक्त्यानिषेधः सौरसासंभवात्
विशीर्णं कतिपयदिनैः संभावितधारविदलनादिकेन
धारयेदिति प्रतिषेधः फलप्राप्तिविरहमात्रप्रदर्शको न प्र
त्यवायबोधनार्थकः यंत्राणां द्वार्थस्त्रिकः शितोद्वे यंत्रे
हि यंत्रताशोकायमने शमनं परं यस्मात्सकलविघ्नं यत्र
मित्यभिधीयते यंत्रं संत्रायते ज्ञातं यंत्रार्थस्त्वदुदीरितः
इति अयमर्थः दिद्दैवेषु यमनं इत्यस्य शमनं इति विवर
णं तथा च यतः शमने दुष्टानां निग्रहे परं तत्परं ततो यंत्रे
यंत्रते त्यर्थः अत एव यमयत्यस्मान्निगृह्णातीति व्याख्ये
तत्वाभीलकंठः यंत्र्यते रोगग्रहत्यादिभ्यो व्यावर्त्यत इति वा
यंत्रं अत्रान्तकेनापि प्रयोगात् रोगासद्दिव्याहितं त्रायते
इति वा यंत्रपदार्थः इति यंत्रार्थं यंत्रशब्दार्थः उक्त उक्तं ये
णा किञ्चियोगात् प्राकाशितकेवलेन्द्रैर्हि वह्नितः कार्पित
इति संक्षेपः यंत्राणीहितत्तच्छदलरूपमंत्रवर्णानांक
र्णिकाकेसरादिस्थाने भूनियमनरूपाणि यंत्राणां नाना
विधफलान्यनायासेन साधकेभ्यः प्रयच्छन्तीति स्मर्तव्यमं
स्पर्शफलान्यनायासेन

२५

शा विं ना॰

२६१

271

ज्ञानमस्त्विदंकेणाशब्दब्रह्ममयीं देवीं स्तोतुमारभते अ
थेत्यादिना ब्रह्मविष्णुमहेशानामपि प्रतिपादयिष्याः कर
णभूताया सृजनपवमर्षिप्रभृतिसाधनभूतायाः स्तवस्त
तिं कोवावजन्यपरंपरामत्रविष्टः कथमहं तीरानानरं
वामायत्रीमस्त्वहं तवस्तुतिकरणाकुलेन स्वगिरमेव पवि
त्रयामि नतु स्तौमि अशक्यत्वादित्याह आयामित्यादिना भू
जलाग्निवाताकाशयजमानवह्न्यर्केन्दूपाष्टमूर्तिभाजो पि
शिवस्यापि महिमा त्वदधीन एवेत्याह इच्छेत्यादिना तिस्रो
स्रोतस्सोगंगायामत् सर्वापेक्षया वैशिष्ट्यं विशेषतः पवित्री
करणसामर्थ्यं तदपि त्वज्जन्यमेवेत्याह त्रिस्रोतस इत्यादिना
चेदस्त्रूर्यादिकमपि जगति प्रसिद्धसामर्थ्यमेकैकमेवाभिन
दयति तेन सर्वमपीति सर्वोत्कृष्टत्वमेवेत्याह अनंदयेदि
त्यादिना नानाविरुद्धधर्माश्रयत्वमप्यस्तीत्याह अपा
पापापीत्यादि मृजादिषु मनुष्याणामेवाधिकारस्तत्रा
पीदृष्टपापरभाजामपि कारणायियेन सृजन्ति ते स्वर्गा
दैः सोपानभूतं मनुष्यशरीरादिमारुह्यापि पतन्त्येव नरन
रधस्तादवनरकनिर्गमरूपोत्यादि स्ववापांतीत्याह आमा
चेत्यादिना येपुनस्त्वां मानितस्तत्त्वमेवपि वेदनगुष्यादिभिः
समर्चयन्ति तेपुनर्वसतिं दुर्लभमपि भुवनाधिभूत्वं भुवनाथ
त्वं भजन्ते इत्याह कर्सेत्यादिना आविशेषनिरुपमं प्रथमे
सरोजे मूलाधारकमले स्मोयोपाहिवाजः शेषनागस्तस्मा
शीकुंडली भूयास्थिता विद्युल्लतासाटश्यातन्नुममानवती
तेमध्यपदवीसुषुम्णामध्यमार्गमाविश्य पंचपद्मानि स्वाधि
ष्ठानमणिपूरकानाहतविशुद्धाख्यानि विदलय्य विलंघ्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्वं ब्रह्मरंध्रमस्त्रुवानामसमाश्रितानां तत्र ब्रह्मसंगनिर्गलस्र
ताहृगायत्रीभूत्वा पुनः पंचपद्ममार्गेणैव मूलाधारमा
गतां ये स्मरंति तेषां संसारोच्छेदः सिद्ध्यतीति युग्मश्लोकार्थः ॥
चिंताज्ञानमुद्राः आलिखितं पुस्तकं चिंतादिवत् श्छकं हस्तानाम
रक्तनीरूपामिति यावत् आस्येपेति पक्वजीवात्मनो गाढयो
गं योगविशारदा इत्युकलत्नणां विनष्टेति निरोधं वा योगम
वलंब्य कामक्रोधलोभमोहमानमदरूपैर्वैरिषड्भिरवजि
त्यतदशतानामपाकृत्य इंद्रियगणां वृत्त्यादि पंचकमपिम
नसि स्थाप्य वशमनोनिर्विकल्पे स्वस्वविषये निर्गंतुं प्रतिरुध्य त्वां ध्या
यिनः कृतकृत्या अपि पाशांकुशादिरूपसामग्र्यां चिंतयंती
त्यर्थः सगुणामपि त्वत्स्वयं कृतकृत्यानामपि ध्येयं किं पुनर
स्मदादीनां निर्गुणास्तु का वार्तेत्यभिप्रायः लक्ष्मीस्वरूपत्व
मेवासीत्याह उत्तमेत्यादिना दुर्गापि त्वमेवेत्याह ग्रहाभिरि
त्यादिना आविर्निदाघः पादचलनादिभ्रमप्राविभवत्कर्मेः
पत्रांशुकां तरुपल्लवाशकृत्तवमतां अनंगतंद्रायौवनभरा
भिर्भवत्कामोद्रेकोत्थरा तेदशांडीत्राधीनत्ववाक्कः एतावतां
तस्यारिणीगृहवारिणीवशावारिणीति त्वमेवेति कथितं भ
वति हंसैरिति पादभूषणस्य हंसनाम तत्प्रसिद्धमेव तत्रप
दिविशेषहंसा अपि गानितः परिक्रमणेन क्वणितेन शाद
विशेषेणावन्द्रपुरेषु स्वसजातीयत्वभ्रांत्या आयातारम्भास्त्वद
ते हंसाः एवमर्थो द्रष्टव्यः वचनानि सर्वैश्शास्त्रस्य भयाद्
पेणाध्यवसिताः पद्मत्वेन पादयोर्नीलत्वेन जंघयोरध्यव
सायः सर्वोपि जनो हि नेत्रपथेवेतिऊतः शोभास्मिनेत्रमित्य
त्रहेतुरूपत्वेन ते हाभ्यामित्यादिना करावलेयः स्फाडादंडगमे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२७
शा विं
ना·
263
232

हुंकारः रंभाकदलीस्तंभः श्रोणीवापिगतत्वेन तदीयभा
वसद्धनाम ऊरुस्तंभावेव मध्यमेनवयसा तारुण्येन दर्शितौ वा
ल्येन नैवंभूतावभूतामितिभावः मध्यदेशस्य कृशत्वमवे
हेतुमुत्प्रेक्षते श्रोणीवापीत्यादिना युगपदित्युक्तं यौवनेम
हैव द्वयोरपिगरिमा मध्यस्य कृशिमा च भवतीतिभावः प्र
दर्शितं कृतं इति मध्यमस्य सत्वे किं प्रमाणमित्यत्राह रोमाव
लीति श्रोणिद्वयं विनानुपपद्यमानया तयासच्छ्रयत्वेनयप्रवा
ह्निप्यते सएवास्माकं मध्यपदवाच्य इतिभावः नाभिरव
मित्रभूतयौवनदत्तांसभावितविकल्पपल्लवेनोत्प्रेक्षते स
ख्येत्यादिना उपगूहस्यालिंगनस्यापिपिशुनेन द्युचकं भसितं
भस्म पूर्वंस्नातः पश्चादुत्थितः स्नातोत्थितः कंदातिरिक्तोम
हादेवकंदाहदधनीयादधिको नहिवधनीयवस्तुनोन्यूनेनव
धनं संभवति गलेतीस्ववेनीवयाउज्ज्वलाकांतिलीलाद्वैवपा
शपाशं संलग्नशस्तधारास्यातीयापाशांतेहिशस्तधाराकांच
स्तुराणोवर्णिनाम्नीति तदस्त्स्येदं कंबुः शंखः अभिज्ञातं
तेदरं दरं ईषत् सएवजातं इति तस्यैव जन्मसफलमित्यर्थः
आविर्वितैः आविर्भूताप्रकटीकृताताघारकरेखावंदरेख
यत्र वंदारुभूषणविशेषणेकशयाशस्यविद्धत्वात् अन
न्यगंधानां कुशपाशापरिस्थितानानापुष्पाणां भ्रमिभ्रमता
मंद्रुटेननिर्विशेषोगतवैलक्षण्यः कालिमासाम्यात्केशपा
शः पुष्पाणां पाशः अनायविधालक्षणः यपपिसत्वरूपमतःस्तो
त्रपाटस्यैवफलंपतिसमर्थ्यत्वेनतत्फलविशेषसमर्पकत्वेनत्रा
नस्य तत्पवदतीदृशानिपापानिडपविनेरपिस्मृतः अनिच्छ
यापिसंस्पृष्टोदहत्येवहिपावक इति नरेंद्रस्तवत्वेनत्राता

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नंतरभावो ह्यस्यैवास्यदाह समर्थेनापर इतिकस्याप्यत्रभव
सिद्धं तथापिफलज्ञानमेतद्वेणापाटप्रवृत्तेरेवासंभवात्फ
लप्रत्याशाकृतः स्यादित्यभिप्रेत्यफलंदर्शयति ॥ श्रुती
त्यादिना धीमतांबुद्धिमतांश्रुत्योः कर्णयोः स्वचरितः पाकः
श्रवणाजन्मानंदफलरूपोयस्येत्यर्थः ॥
यस्योद्योतमती सती गुणवती माता पितोमापतिर्नामप्र
मनिधीनिर्पोथकुलभूः हर्षाबलोजन्मभूः रूपास्यंहतवी
ध्यावाप्नुतपदं वाराणसीवासमभूल्लेजेहस्तिमगाद्विपः द्विप
टलः शब्दार्थचिंतामणौ ॥ ॥ अथपूर्वोक्तेवथम
द्वीपदीत्वादर्योगिमात्रसाधानपानेउपयोगियोगस्यसाध
नोपायमादर्शयति अर्थेत्यादिना संविदितिफलप्रदर्श
ने संसम्यक्विततज्ञानविशेषः नित्यानंदानुभवो मोक्षापर
पर्यायः इतियावत् तथाचयोगस्यफलंमोक्षोभवतीत्यु
क्तंभवति जीवात्मपरमात्मनोरभेदज्ञानंयोगः इतिवेदांति
नः शिवेनसहस्वस्याभेदज्ञानंयोग इतिप्रत्यभिज्ञादिदर्श
काराः शाक्त्यासमावेशप्रतिकारणाविशिष्ट्यामहाशिवस्यै
क्यज्ञानंयोगः विशिष्टेतिकरणाकाच्छ्यणासहापिशिवस्यै
क्यज्ञानंतल्लक्षणकोटौप्रवेशितं इतितांत्रिकैकदेशिनः
प्रवराणपुरुषस्यसम्यक्व्यविज्ञानमेवयोग इतिभेदवादिनो
नैयायिकादयोब्रुवते तदेतन्मतचतुष्टयमपिदर्शयति प
वपमित्यादिश्लोकद्वयेन योगलाभोपायमाह जित्वेत्यादि
ना आत्मनः घनः घनतेरकादिनानानाथः एवानुभवजनक
तयाशत्रुभूताः कामादयः षट् स्त्रीभोगादिविषयाभिलाषः
कामः सत्वादिजिघांसा क्रोधः तारुण्याजिघांसानुकूलाभिम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ वृत्तिविशेषः क्रोध इति न्तु केचित् धनराज्यादिनस्मालो
शा चिं भः नात्विकस्यपदार्थस्यनानेमोहः अहंधनीसुखीविद्या
ता॰ वानित्यादिनानविशेषोगर्वदर्पाद्यपरपर्यायोमदः अस
शुभविषयकोद्वेषोमत्सरः वदंतीति यत्नयते आत्मनो
२६३ ऽः खस्वयंताकामादीनषड्वर्गमाहुरित्यर्थः पतञ्जयो
273 पायमाह योगाष्टांगैरित्यादिना योगिनः योगाभिलाषव
वंतः अष्टांगानि नाममात्रेण निर्दिशति यमेत्यादिना
सोक्तावश्यमाणशंकाबुद्धमार्थं योगिनामाहुरिति
योगिनः प्राप्तयोगा तथावानुभवसिद्धमेव नैरूपदिष्टमि
तिसर्वथायमादिभिरष्टसंख्याकैरंगैर्योगप्राप्तिर्भवतीति
योगप्राप्तिकामैरवश्यमेवयमादिष्वप्रयतितव्यमित्यभिप्रा
यः तत्रप्रथमादिष्टंयमं भजते अहिंसेत्यादिना नकमपि
जीवंघातयामीतिदृढतरयथार्थसंकल्पोऽहिंसा लोभा
दिनानृतभाषणंनकरोमीतिदृढसंकल्पःसत्यं ब्राह्मणा
रत्नाद्यर्थकमनृतभाषणमपिसत्यमेवभवतीति तत्राप्या
भिप्रविद्वापलोभादीति यत्तत्तदनृतमपि तत्सत्यं किंत्व
नृतमेवप्रत्यवायोपि ततोभवन्त्येवा नानृतंवदेदितिप्र
तिषेधेन तस्यापि क्रोडीकृतत्वात् परंतु ब्राह्मणत्राणादि
कृतः पुण्यातिशयोपितस्यभवति तेनतदनृतनप्रभवप्रत्य
वायपविदयोषिकोभ्युदयश्चक्रियते इति अतएवतदभ्युद
यलोभेननतादृशमनृतंनपरित्यजंतिशिष्टाः अथलोभा
द्यभिमतमसत्यंवक्तीत्यभ्यासप्रवर्णोविनकृवर्यामसत्यमिति
दर्पदीपिकामंग्योविकल्पेनलोभाद्यभिभूतेनत्यसत्यवदुक्तदि
शाखेमध्यप्रमत्तैरितिवचन किंवानः ... नपवमसत्यनवनीत्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भ्यां सत्त्वगुणोचितता सत्यमिलितलक्षणं लोभादीत्या
घवर्हितमेव वाक्किंरूपदार्थादर्शकत्वं इति प्राहुः समत
समस्तवाक्सत्वोत्पादकप्रतिग्रहविजयकृयादिकं विना
परस्वग्रहणं स्तेयं तद्धानिरेकपवास्तेयं अन्नकाले
स्त्रीणामभिलाषं विना स्वकीयायामपि भोगाभावो ब्र
ह्मचर्यं ऋतुकालावच्छिन्नोऽपि भोगो विहितो न यावद
लकालावच्छिन्नः सर्वव सेति प्रमादश्रीतेत्यादिविध
स्त्वहृदं प्राधानेनैव कृतावृषेयात्मभार्यामित्यादिविधे
रपि सकृद्गमनादपि चारितार्थ्यसंभवात्सकृदेवेति मंव
न्यसकृद्गमनोपाख्यायाप्रवृत्तिः स्त्रीणामिदं वरदाना
न्नदभिलाषपूर्वेणापि वल्लवर्ण्यप्रवृत्तिर्न भवतीति मिता
हाराकारादिभिरुक्ततया विनेत्येतं तमभिहितं प्राणिभ्यः
कृवबुद्धिनिवृत्तिः कृपा निरुपधिपरदुःखप्रहाणेच्छे
वदयापरपर्यायाकृपा किंविलोभादिना परदुःखाप
हारमकृपालुरपि करोतीति तो निरुपाधीति केचिद
दुः चित्तकौटिल्यनिवृत्तिरार्जवं अभिभावके प्रत्यय्यको
धपूर्वणा चिनतानादमा इष्टवस्तुनाभप्रयुक्तं खेदितावृ
निरेको धृतिः क्रमेणाहारापकर्षणाच्छरीरशोषितिमात्रा
पयोगि भोजनं मिताहारः यथोक्तशौचाद्युपानंविलनेम
त्यकारकं शौचं यमाः कामादीनां निवर्तकाः पञ्चदश
मे इति धातोर्निष्पन्नत्वात् यमयन्ति निवर्तयन्तीति यमा
शान्तेनत्रविग्रहः तत्राहिंसावलत्वयाभ्यां कामजयः कृपा
हिंसाभ्यां क्रोधजयः अस्तेयप्रतिसत्यार्जवैर्लोभस्य जयः
षिनामहारशोषाभ्यां मोहस्य क्षमार्जवाभ्यां मदस्य अहिं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५

शा.तो साक्षात्कृत्यार्जवत्तमाभ्यो मन्त्रावस्थानयः कथ्यतेयः इति
लक्षणानियोक्तानिवाकानि मद्वितायां सर्वेषामेव
जैनानां वाङ्मनःकर्माभिस्तयत्त अश्लेषजननेनहि
२६४ अहिंसेत्यभिधीयते १ यथादृष्टश्रुतार्थानां स्वरूपक
थनंपुनः सत्यमित्युच्यते तन्नूनमिति एतेनवाक्यवि
कार्यकथनं सत्यं तथासति स्वयंपश्चकृत्यादेवंजातादि
भ्रान्तिमानपियः परंपरात्किरेषति प्रतारयति सोऽपि भ्रा
न्तप्रतारकोऽपि सत्यवादिनामधेयादितिधनितं तत्रै
व वचनमिदमितिभाषमाणाः सत्यवाद्येव यथादृष्टा
र्थवक्तृत्वात् नचासत्यवास्तविकेऽन्यायेवलक्षणं मा
व स्मभूत्प्रतारकोऽप्यनृतभाषी अत्रास्मावतत्रेदंवचनमि
तिवक्तैवसंवादिप्रवृत्तिजनकवाक्यकृतयानृतवा
दीतिवाच्यं नादृशस्यलेशिष्टैर्भ्रान्त प्रतारकसंवा
न्नृतवादित्वात् उक्तंहितायाएवविनिगमकत्तासंभा
च्च संवादिप्रवृत्तौवचनमसंवाद्युच्चरितवाक्यप्रयोजकं किं
नवस्लगत्वातदातितद्दत्तावोधकंवाक्यमेवान्यन्नृतं
वादिवाक्यादपिभवतिसंवादिनीप्रवृत्ति संपद्यतेवस
त्यवादिवाक्यादपिविसंवादिनीप्रवृत्तिरितितत्वं तथा
त्तृणादेरप्यनादानेपरस्वस्यनयाधने अस्तेयमुच्यतेर
ति नयोधनेनतिसंवाधनं स्वस्वस्येवयन्न्रहणं तदस्तेयमि
न्युक्तावग्रणस्यऊशकाशयोर्नदीनडागादिजलानां
चग्रहणोपिलेपितापुमत्किः स्वस्वस्यानादानादिष्यतः
मरवत्तानादानमित्युक्ते नहियथान्यस्त्रीयंभवतितथा
परकीयमपिनभवतीतितदादानंभवत्येवेतिनकाप्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रपत्तिः तथा अवस्थास्वपि सर्वासु कर्मणा मनसा गिरा
स्त्रीसंगतिपरित्यागो ब्रह्मचर्यमिति स्मृतमिति अवस्था
सु सर्वासु इत्यवस्थासु कामोद्रेकावस्थासु च अपि नावे
दस्त्रविनं अस्वाद्यवस्थासु स्मृतिवाक्ये अप्रयुक्तात् स्त्रीसं
गतिकास्वपि स्त्रीसंगतिस्त्याज्या किं पुनरपरावस्थासु
अपि वेदांतगर्भोऽपि जिघांसंतं जिघांसीयादित्यादौ यथा वे
दांतगातिरिक्तस्यावश्यकर्तव्यतास्वपि स्त्री न त्वं वेदा
निहननेऽपि तथैव ह्यपरावस्थास्वगमनप्रवृत्तात्वर्थ्येन
नतदवस्थास्वप्यगमने योगीश्वरादिभिस्तदवस्थासु ग
मनस्याप्युक्तत्वात् तथा परेषां दुःखमालोक्य स्व
स्येवालोकयतः स्व उत्साधनानुसंधानं दयेति स्वस्येव
नि दृष्टान्तेन किं विलोभादिकमनुसंधाय तद्दुःखोत्साद
नेच्छा तथेत्युक्ते नहि स्वीयदुःखोत्सादनेच्छा यात्रा लोभा
दिनानुष्ठीयते तथा व्यवहारेषु सर्वेषु मनोवाक्कायक
र्मभिः सर्वेषामपि कौटिल्यराहित्यमार्जवं स्मृतं तथा स
र्वात्मना सर्वदा च सर्वत्राप्यपकारिषु वैरिष्वपि समभावा
द्वैः क्षमा स्यादिति तात्त्विकाः इच्छाप्रयत्नराहित्यं जातेषु वि
षयेष्वपि धृतिरित्युच्यते इति स्वयमकस्मात् तेष्वपि किं
पुनरल्पेषु विषयेषु स्वकुटुम्बवनितादिषु इति दृष्टा
या ग्रकरणांगत तां प्रयत्नस्य इच्छान्तर्भावित्वात् स्पष्टदेव
ष्टनिपदेन कथ्यते इत्यर्थः तथा भोज्यस्यैव वर्तयेंशभोज
ने स्वच्छचेतसः हितमेध्यं च सात्त्विकं पिताहारं प्रचक्षते
तथा निर्गतेन खेदोऽमृष्योन वैरेषु प्रपवच मलंवदंतिते

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ षांच क्षालनं शौचमुच्यते मृज्जलाभ्यां बहिः सम्यगान्तरं तथा वा
शा॰वि॰ ऽन्तः स्वीकभूतशुद्ध्यादिकर्मणा शौचमिष्यते इति प्रोक्तं च
ना॰ द्विविधं बाह्यमाभ्यन्तरं च बाह्यं मृज्जलाभ्यां सम्यक् त्रिवारं
प्रक्षालनात् आन्तरं भूतशुद्धिमातृकान्यासाव्यग्रवादिने
२६५ तिनदर्थं तप इत्यादि तपः प्रसिद्धं तप्यते दशापदार्थाति
२७४ यमेनावश्यकर्तव्यतपा नियमा उच्यन्ते इत्यर्थः एतेषामपि ल
क्षणमुक्तं संहितायां तपस्तत्रोक्तेन नाम विधिपूर्वकमिष्य
ते विधिपूर्वकं उपवासस्वाध्यायणादि व्रतानुष्ठानेनातश
नेत्तप इत्यर्थः यदृच्छालाभतस्तुष्टिः संतोष इति कथ्यते
श्रुत्याद्युक्तेषु विद्यास्वास्तिक्यं संप्रवर्तते शाद्धिनास्मृति
णामास्तिक्यमिति तत्पदार्थादर्शा दर्शितलक्षणानोक्तं
संहितायां तदर्थः तस्माच्छ्रुतिस्मृतिपुराणागमाद्युक्तार्थे
षु यथार्थतानुबुद्धिरेवास्तिक्यमिति मन्तव्यं आस्तिकं विद्या
सो यस्य स आस्तिकः तस्य भाव आस्तिक्यमित्येवार्थवर्णि
तत्संहिताकृता भगवतासूचितं ततेवमुक्तमेव ल
क्षणं तस्य प्रदर्शयन्नुक्तं संहितायामित्यादिनोक्तमेववन
मादर्शयतां पदार्थादर्शकृतां ग्रन्थो व्याकुप्येत स्वात्मा
र्थस्य संहितातोऽथाप्यणेन स्वोक्तार्थोपष्टम्भकतया तस्य
दर्शनानौचित्यादि तिवेत्त नायमस्माकमपराधः तथा
यदिष्टदेवताध्यानात् तद्व्याणाधिपायात्रे सत्पात्रे दीयतेऽत्रा
दितद्दानमभिधीयते तथा श्रुत्यादिभिर्लौकिकैश्च यदत्र
नविनिंदितं तत्रा प्रवर्तनं तन्नामैव ह्रीरिति गीयते तत्र प्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हृत्तौ हि चित्तमालिन्योत्पत्तानमेव तस्मात् तस्माच्चिरदिना
र्थं यथा प्रवृत्तिर्न भवति किं तु मनस्त उद्वेगाय यत्यानिवृत्तिर्भव
ति तथा यतनीयमिति भावः तथा तर्के यदनुसंधानं स
म्यक्तदूहरूपमिति तेनापि मननं तत्त्वनिश्चयेति तर्केण नानावि
धशक्ति शास्त्रस्थितेः शास्त्रमर्यादया वस्तुतत्त्वार्थस्य मननं वि
ननमेवममिति भवतीत्यर्थः तथा गुरोरातिथ्यस्य मंत्रस्य
शास्त्रदावर्तनं जयः तथा द्वयोः कल्यादित्यस्यैव मोऽद्यनमि
त्यभिधीयते इति आसनान्युपदर्शयति पद्मासनमित्या
दिना स्थित्याभ्यासेऽपि श्रमः तल्पादौ दंडवत्पतितस्य तु निद्र
याभिभवो भवतीति आसनेषु समुपविष्टानामेवाभ्या
साधिकार इति तदन्यत मासनमवश्यमङ्गीकरणीय
मिति भावः रोगनाशोऽप्यासनस्यैव फलमुपपद्यते यदुक्तं
वसिष्ठसंहितायां आसनेन रुजो हन्ति प्राणायामेन
पातकं विकारं मानसं योगी प्रत्याहारेण सर्वदा धारणा
भिर्मनो धैर्यं यानादैश्वर्यामृतमं समाधौ मोक्षमाप्नोति त्यक्त्वा
कर्म शुभाशुभम् इति ऊर्वोरुपरीति व्युत्क्रमादितो ह्या
प्यनुषज्यते तथा वदक्षिणपादं वामोरूपरि वामपादं द
क्षिणोरूपरि विन्यस्य पृष्ठभागेन व्यत्यस्तबाहुद्वयं नीत्वा
दक्षिणकरेण वामपादाङ्गुष्ठं वामकरेण दक्षिणपादा
ङ्गुष्ठं च धारयेत् एवं स्थितिः पद्मासनमित्युच्यते तदिदं यो
गिनां प्रियं भवतीत्यर्थः सोऽयमर्थः दीपिकाकृतामपरः प
दार्थादर्शाकृतत्वव्युत्क्रमादिति पृष्ठभागे हस्तमात्रादिति
व्युत्क्रमवेष्टनेन नमः किंतु तत्र हस्तेनैव ततदङ्गुष्ठं बन्ध
नामित्याहुः नान्यैविति दक्षिणानान्वैमेयवामपा
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ दतलं वामजानूर्वोर्मध्ये दक्षिणपादतलं निधाय अन्तः
शा विं सन्नेवोपविशेषेत् इदं स्वस्तिकाकारत्वात्स्वस्तिकासन
ता० स्यादित्यर्थः यद्यपि भद्रासनेपि अन्तकापत्रमपेक्षि
२८६ तीनात्रैव तथाप्यंगुष्ठबंधनाम्नानादेव तत्र अन्त
275 काधता अर्थ्यश्रामत्वादनैव तथाभिधानं सीवन्या इति
गदमेध्योत्तरोर्हेवालासीवनी तस्माद्दक्षिणपार्श्वे वाम
पादगुल्फं वामपार्श्वे दक्षिणपादगुल्फं वृषणाधः अं
डकोशाधस्तात् व्यत्यासेन भवेत् इतिशेषः पद्मासन
इवात्रापि पाणिभ्यां इत्याभ्यां पादांगुष्ठद्वयं बध्नीयादि
त्यर्थः सीवन्या आत्मनः पार्श्वे गुल्फौ निक्षिप्य पादयोः
सव्ये दक्षिणगुल्फं व दक्षिणे तद्दक्षिणेतरं दक्षसव्याक
ंत्यस्य सव्ये पादे पर्यंकं अंगुष्ठौ वनिबध्नीपादतलाभ्यां
व्युत्क्रमेण निवि ऊर्ध्वौरिति स्वकोर्ध्वोरुपरि प्रत्यङ्मु
खांगुलीस्वसन्मुखांगुलीपादौ निधाय स्वसन्मुखांगु
लीकरावपि स्वजान्वोर्निदध्यात् इदं वज्रासनं नाम्ना
भवतीत्यर्थः एकमिति कंचित्पादं कएविहूरोरधस्था
पयित्वा परपादमूरोरुपरि स्थापयेत् तदिदं वीरासनं
स्यादित्यर्थः प्राणायामलक्षणमाह इडयेत्यादिना
गमनागमने वायोः प्राणस्य धारणात्तया प्राणायाम ।
इति प्रोक्तो योगशास्त्रविशारदैः इति तत्त्वलक्षणमुक्तं गौतमे
ये प्राणस्यतीति विष्टीतस्य कषः सच प्रावाघपदयपर्यायः
श्रायामपदार्थश्चाविच्छ्यागतिनिरोधः नचकेवलंगम
नेकेवलगमनेप्रवाणरूपेगमनागमनयोर्द्वयोरपि नि
रोधनेच संभवतीत्यभि[illegible]लोके विह्लोतन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तत्रैव गौतमः प्राणो वायुरिति ख्यातस्तस्यायामस्तन्निरो
धनं प्राणायाम इति प्रोक्तो योगिनां योगसाधनमिति एवं
त्रिवस्यैकस्य न द्रुतेन विलंबितं कालेन यावतोच्चारः
समात्रा शास्त्रतः स्मृत इति हठदीपिकायां याज्ञवल्क्यसंहिता
यां जानुप्रदक्षिणीकृत्य न द्रुतेन विलंबितं अंगुलिस्फोटनं
कुर्यात्स मात्रेति प्रकीर्तितेति इडावामनाड्या षोडश
मात्राकालपर्यंतं वायुं बाह्यदेशादंतः समाकर्षयेत्
तदिदं पूरकं नामाख्यं आकृष्टस्य वायोर्मध्ये चतुःषष्टिमात्र
पर्यंतं निश्चलतया स्थापनं कुर्यात् तदेतत्कुंभकं कुंभ
वज्जलनक्रियारहितत्वात् ततः शनैर्द्वात्रिंशन्मात्राकाल
पर्यंतं पूरितं वायुं निःसारयेत् तदेतद्रेचनान्निःसार
णाद्रेचकं नामाख्यं एवं दीर्घपूरकुंभकरेचका
त्मकानां वायुनियमनानां त्रयाणामनुष्ठानादेकः प्रा
णायामः सिध्यति सुषुम्णामध्यगवायुं पूर्वं पूरितं सम्य
क्धारयेदिति पूर्वेणास्य संबंधः ततश्चाभ्यासेन रेचक
पूरककुंभकक्रमेण पुनः पुनरभ्यासेन द्वादशप्राणाया
मान् षोडशप्राणायामांश्च कुर्यादित्यर्थः एवं कृते पापक्ष
यो भवति यदुक्तं षड्वै प्राणायामान् प्रणवसहितान्
षोडशावर्तिप्रभाते सायं प्रतिदिवसमेवं वितन्वते हि तो
यस्ते भ्रूणप्रहत्यानहत्यानकलितं पुनंत्येन मासादपि इ
वितनलोपदहनाः इति सोऽयं प्राणायामः सगर्भो विग
र्भश्चेति द्विविधः प्रणवमूलमंत्रादीनां समुच्चारपूर्वको ध्या
नपूर्वकस्तु उभयपूर्वको वायुः प्राणायामः सगर्भः प
त तत्तमीवायुनियमनमात्रं स निगर्भः प्राणायाम इति हि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
शा विं
ता.
366
277

स्त्रिविधैः कार्यैरुत्तमोच्यते प्राणायामेमध्यमस्तनप्रवेशो
दोद्गमो वमोधमा याम्नस्मिद्धेरुत्तमापकः शरीरकंपाया
उत्थेवेमतितयामध्यमास्मिद्धिरुत्तमेयाउत्तमस्यतुउत्तम
तत्सिद्धिश्रुतस्यधुंमस्त्नपावद्धीलनेनतदभ्यासकालप॰
र्यंतं भूमित्यागो भवति मूर्तविक्रे स्थितिस्तृपोगुणो भवती
तिपर्यवसितार्थः प्रत्याहारं लक्षयति इंद्रियाणामित्या
दिना प्राणारमनावत्तः श्रोत्रत्वकचक्षूपाणि पंचज्ञानेंद्रि
याणि गंधरसरूपशब्दस्पर्शाख्यस्वस्वविषयेषु निर्गलेति
ष्वत्स्वहमेवप्रवर्तंते तेषांवलान्मनहिषयान्निवर्तनं प्र॰
त्याहारपदवाच्यमित्यर्थः ततोनिवृत्तिमतः नहिष्टसाधन
तात्तानेनद्वेषाद्भवति तेष्विष्टसाधनत्वयाग्रहीतार्थेषा
ग्रानकल्ययहाद्भवतीति तस्मिकन्नैवेष्टसाधनताग्रहे
णमनसियोजितेसतिसंभवति मनोविनाहिनाहित
केषामपींद्रियाणां स्वार्थग्राहकत्वं संभवतीति रक्षाद्ध
इंद्रियाणां प्रत्याहार इति भावः धारणालक्षमाह अंगु
ष्ठेत्यादिना प्राणायामाभ्यासवशीकृतस्य प्राणवायो
रंगुष्ठादिद्वादशांतांतेषु षोडशस्थानेषु धारणामेव धारणे
त्युच्यते इत्यर्थः लंविकानालमूलं घंटिकापरपर्यायम
लकल्ललाटकेशसंधिः तदुपरिभागो मूर्धपदार्थः द्वा॰
दशांतं ब्रह्मरंध्रस्थानं ध्यानलक्षणमाह समाहितेनेत्या
दिना समाहितेन निर्विषयांतेरस्वध्यामस्केन चेतस्यन्त्यानरव
तिना परब्रह्मणि श्रितत्वस्य मध्ये स्थितेन परब्रह्मसमकेन
तियावत् स्वात्मनिविष्टदेवस्य पद्यानं तदेव ध्यानपदवा
च्यमित्यर्थः उपसंहरति प्रोक्तमिति योगस्याष्टांगानां ल

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लक्षणं प्रोक्तमेतावता प्रबंधेन तत्त्वार्थः अथ मूलाधारमा
रभ्य तत्तन्नाडीस्थानेषु वासं स चारं चक्रं सप्रमाणं शरीर
स्वरूपमुपदर्शयति षड्विंशत्यादिना अग्नीषोमात्मकत्वेन
शुक्रशोणितात्मकत्वेन वोभयात्मकं शरीरं सर्वेषां स्वांगुलैः
षण्णवत्यंगुलदीर्घं भवति तन्मध्यभागे नाभिर्भवति त
च्छरीरे लिंगगुदांतराले द्व्यंगुलमात्रे तेनोर्ध्वं चतुरंगुलं वि
स्तृतं वृत्ताकारं कंदं मूलाधारं नाम सर्वनाडीमूलत्वेन मूला
धारं कंदनामानमेति तस्मादनंतानाड्यः सत्त्वा भवंति ता
सां मध्ये मुख्यास्तिस्र इडापिंगलासुषुम्णासंज्ञा तत्र सुषु
म्णानाडी वंशे पृष्ठवंशे आश्रिता अंतर्गता पदादूर्ध्वं पायुडा
धारं दंडं तत्र विवरगतेति शिफाभ्यां तासां मध्ये सुषुम्णा
पादांगुष्ठादारभ्य प्रवृत्ता ब्रह्मरंध्रपर्यंतं शिरसि च स्थिता शि
शिफाभ्यामित्यनुक्तौ अंगुष्ठाज्जातत्वेपि न तएव प्रवृत्तत्वं
न लभ्यतेति तदुक्तं ततो जाता प्रवृत्ता वेति लभ्यते एकवच
ने एकांगुष्ठादेव तज्जन्मः स्यादिति द्विवचनं सेयं सुषुम्णा
सोमसूर्याग्निरूपिणी भवति तस्याः सुषुम्णायां मध्ये विश
संज्ञानाडी वर्तते तस्यामेव वह्निपथमध्ये निभमरणा [illegible] तत्र
त्परं सूक्ष्मं ब्रह्मरंध्रनामकं स्थानमस्ति मूलाधारेणापि वि
त्रासंज्ञानाडी संबद्धास्ति आधारामलभेदेन नानाविधाः ए
केषां एकमेवेति परे द्वादश अपरे षोडश अन्ये बहूनि वदंति
एषा सुषुम्णांतर्गता चित्रानाडी दिव्यवर्त्मनो मध्ये तस्याः स
रणाद्वारा तया दिव्यमार्गपदेनाभिधीयते एतद्वारा हि बल
रंध्रापुनमसनमानन्ददेहे भूतप्राणिनी शरीरे प्रविशंति इ
डापिंगलाद्वारा शरीराद्बहिर्निर्यान्ति श्रीपादप्रसादसम्पन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
शा विं
ता॰
२८
278

सा निर्गमाच्चायुरारोग्यनाशादयोनेकदेशा भवंति तस्याय
थानिः सर्वाणुमोवहिने भवति तथोपायस्तु श्रीगुरोर्यो
गिन उपदेशे माव्य एवा तत्र यदीडायां चेद् संचारस्तदा व
श्यादिशुभकर्मणां सिद्धिः पिंगलायांतु यसंचारे क्रूरकर्म
सिद्धिः सुषुम्णायां चेद् सूर्ययोर्द्वयोरपि संचारे यदा भवति सो
यं कालो योगाभ्यासे शुभो भवति एषविभागो योगिना
मेव ज्ञातुं शक्यो नान्येषामिति षाणात्त्वथादेरर्थः अथ कुं
डलीस्थानमुपदर्शयति आधारेत्यादिना सर्वोल्काधारचक्रं
दमध्ये त्रिकोणमंडलमस्ति तत्र सुप्ताहिसमानाकारा कुं
डलीशक्तिरस्ति सा च आत्मानं परमात्मानं विभर्त्ति तत्सं व
हा भवति केन प्रकारेण तस्याः परमेश्वरेण सह संबंधस्त
त्राह हंसमिति हंसं जीवात्मानं आश्रित्य नाविशाणा जीवा
त्मानमारोप्य सुषुम्णावर्त्मना ब्रह्मरंध्रं प्रति समागता यतः
शक्तिरेषा भवति ततः परमात्मसंयोगेन ब्रह्मरंध्रे हि परमा
त्मस्थानं भवति तत्र संगतायाः स्तत्वा तत्त्विद्यत संगतिर्भ
वतीति भावः हंसस्याश्रयादीन् समुपदर्शयति हंसस्या
दिना प्राणाश्रयः प्राणवायुसमाश्रय इत्यर्थः प्राणवायु
स्तु नाडीषु समाश्रयो यस्य स एवं भूतोस्ति कथं नाडीसमाश्र
यस्य प्राणत्वं प्राणस्येत्यत आह आधारादित्यादि तथाव श्या
ति वहिर्देशमिति प्राणनामकं वायुं विशेषणास्येति भावः
प्राणो हि नाडीषु संचरतीत्य तस्मात्सर्वगा शिवे ततः संचारिणी
त्वात् कुंडलीशक्तिरपि भवतीति ध्वन्यते द्वादशांगुलमा
नेन बहिः प्रयातीत्यत्र वामदक्षिणाभागयोरिति शेषः तत्कु
मकं नेत्रोन्तर भोजनेन मैथुनेन बहुफलपुष्पपरंतु नया कृपा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्रूराणि कर्माणि वायौ दक्षिणसंस्थिते यात्राविवाहकर्
माणि शुभकर्माणि यानि वा तानि सर्वाणि कुर्वीत वामे
वायौ नु संस्थिते इति योगाभ्यासकारमाह रम्य इत्यादि
ना रम्य इत्यनेन चित्तविक्षेपकारी एकान्तदेशोभिधीय
ते बहुजनसमाक्रान्ते कुत्सितवस्तुसमाकुले वदेशा विन
स्य विक्षेपो भवतीति योगाभ्यासस्तत्र न संभवतीति तत्त्यागः
क्तः आसनस्य कठोरत्वेपि चित्तविक्षेपः स्यादिति तदुप
ना यस्य तत्त्वाभ्यासदार्ढ्यात्तु चित्तविच्छेदकत्वं तत्र शान्तिनेदम
भ्यनुज्ञापयते उक्तेषु पद्मासनादासनपञ्चके शुभमध्याके वि
दासनमचलं बद्ध्वा त्यक्त्वा विध्येकमासनमित्यस्यार्थः तत्र पादि
नि पृथिव्यादीनि पञ्च भूतानि इडापिंगलयावनाश्रावहं
तीति स्वभावः यदा च वायुर्यावताभ्यासवशेन प्राणवायुर्वव
हनेनैषां सिद्धाति तदा तेषां जयो भवतीति भावः तत्र भूतोद
ये इत्युक्तं तत्रकोसौ भूतोदयकाल इत्यपेक्षायामाह दंडेना
दि दंडाकारतया प्राणादंडस्पर्शन कुर्वता यादा द्वादशांगुल
प्रवाहो यदा वायोर्भवति तदा भूमेरुदयो ज्ञेयः प्राणाधोभा
गस्पर्शनेन षोडशांगुले वायोर्वहनकाले जलस्योदयः प्रा
णोर्ध्वभागस्पर्शनेन चतुरंगुलमूर्ध्वगमनं यदा वायोर्वहनं त
दा तेजस उदयः प्राणस्य बहिः पार्श्वस्पर्शनेनाष्टांगुलं निर्ध
दा प्रवाहेति तत्काले वायुभूतोदयो ज्ञेयः प्राणस्य पतिन म
न्तरितस्पर्शनेव यदा मध्ये वहति तदा त्वाकाशोदयो भव
तीत्यर्थः प्रसंगात्तत्र भूतोदयानां तत्कार्येषु विनियोग
माह दर्शयति धरायोरित्यादिना व्याख्यातप्रायमेतत् यो
गस्य स्वरूपमुपदर्शयति अंगुलीभिरित्यादिना करणानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५
शा विं
ता॰

3665
278

इंद्रियाणीवतः श्रोत्रघ्राणाद्यात्मकानि रुध्वं नधेति अन्य
थास्वल्पस्यापि ध्वनिः सर्वेण मार्गास्यश्रावलवान् वाय्वः के
नापि मार्गेण बहिर्निः सर्वेन्द्रियाणामुपघातमेव कुर्या
जीवात्मप्राणमनसामैक्यं चिंतयन् क्रमात्प्राणवायुधार
णमभ्यसन् मनसः स्थिरत्वाद् देहस्पंदत्वं वाप्नोति अंगु
लीभिः करणानीति सामान्यत उक्तं तत्र कयांगुल्या किं कर
णं बध्नीयमित्याकांक्षायामाह अंगुष्ठाभ्यामित्यादि एव
मेव बहुकालमभ्यसतः पुंसः सर्वं मनः सुषुम्नावलीनांगीत
मदृशः प्रथमो ध्वनिः संजायते तदनंतरं वीशिकास्यानिला
पूर्णवंशध्वनिसमो ध्वनिर्जायते ततस्तु घंटाध्वनिसमो ध्व
निसमो ध्वनिर्जायते ततो घनानि विडायेमेघास्तेषां ध्वनि
तुल्यो ध्वनिरुत्पद्यते इत्याह नाद इत्यादिना एवमभ्यासा
तिशयेन ज्ञानमुत्पद्यते ज्ञानानि हि वैषयिकाणि प्रत्यह
मुत्पद्यन्ते विलीयन्ते वेति किं ज्ञानाभिलब्धितो पि स्यात्तदि
त्यत्राह संसारध्वांतेति संसारनाशकत्वादिदं ज्ञानं ज्ञाना
न्तरेभ्यो ऽतिशयितमिति सर्वथा नानादृशाभ्यासे यतितव्यमि
ति भावः ज्ञानस्य सविषयत्वनियमात् किंविषयं तज्ज्ञानमि
त्यत्राह हंसेति शिवशक्तिविषयकमित्यर्थः एवमव
स्थायां प्रणवस्यैव जपो योगिभिः कार्य्य इत्युक्तवत्वा
मपि तत्र कोऽसौ प्रणवः कथमुत्पन्नः इत्याकांक्षायां परिजि
ज्ञेयघातडत्यत्रिमाह उमित्यादिना विंदुः पुमान् सर्गी
प्रकृतिः ताभ्यां विंदुसर्गाभ्यां हंसाविति विंद्ववसानको ह
कारः सर्गावसानकः सकारः पुंप्रकृतिभ्यां जाताविति त
दात्मकावेव किमविशेषेणाहयोरिदं रूपत्वेनेत्याह हंस

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यादि॥ अत्र विह्वमानकाले नोनस्य हकारस्य उंरूपत्वेन
वक्तव्यत्वात्सविंडकस्यैव हस्योक्तिः सर्वत्रत्नोविह्वमान
कत्वस्य पृथग्व्यक्तत्वेन सविंडकत्वात् टालेखकप्रमाद
यातनयेव यतावेवाजपापदे नाप्यभिधीयते हकारस्य उ
रूपत्वादेवततः सर्वं मकारप्रश्लेषादहमिति स्वात्मानं सर्वे
एवाकलयंति नैनैवमंत्रेण जीवः प्राणप्रवेशनिर्गमा
भ्यां नैरंतर्यात्स्मरणं कुर्वन् पुरुषं परमात्मानं तत्पतिष्ठति श्रा
पयमति अतः परमात्मोपस्थानं जीवः करोतीत्यत्राह
स्वाश्रयमिति आत्मनः प्रकृतेः जीवस्वरूपभूताया प्र
कृतेः स्वाश्रयं मैवतिशेषः प्रकृतेर्विहि मायास्वरूपाया
जीवात्मावलंबनाः पुरुषस्य सकाशाद्भिन्नत्वेन परिक
ल्पितः इत्यतो जीवात्मभूतत्वं प्रकृतेरुक्तं प्रकृतिश्च
पुरुषाश्रया भवतीति स्वात्मभूताश्रयस्याराधनमाव
श्यकमिति स्वचितमेव जीवात्मनः परमात्मसमा
राधनमिति भावः इयं प्रकृतिर्यदा योगाभ्यासातिशये
न तत्त्वावबलं बंगच्छति तदा प्रकृतिपुरुषयोरभेदा
जीवात्मपरमात्मनोरैक्यसिद्धासा ऽहमिति दृढभाव
ना भवति सोऽहमित्यत्र स्थितयोः सकारहकारयोर्लो
पे सति ओ इति अं इतिवोर्द्धंदितं भवति तथा रेडः पदां
नादनीति सूत्रेण पूर्वरूपसंधौ कृते ओमिति सिद्धति
तथा च उमिति जपाभ्यासवतः सोऽहमित्यवस्थाप्राप्ति
र्भवति तयोर्जन्यजनकभावादित्यभिप्रायः हकारस
कारयोर्लोपः पूर्वप्रकृत्योर्लोपः अकाराउकारावत्रयो
दशाक्षरामित्यादिः मंत्रविदोः शिवमंत्रं ध्येयं ब्रह्मतामह
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५

शा॰वि मिलिते विष्णावभेदं वृद्धो मत्वा योगी प्रणवो भवति ब्रह्मविष्णु
ना॰ शिवात्मकस्य परब्रह्मणो ह्यादानमाप्नोति तदेतदेवाह परानं
दमपमिति परं प्रति छत्रप्रवाहोय आनंदरूपं स्वयं प्रकृतिप
२८० र्यायविकारनयाजन्मैव प्रतिनेदं तथा त्वाह नित्यमिति वेत्यत
280 न्नाभाप पक्को गुणात्मदात्मकं ननु तदाधारभूतं आत्मनः योगिन
आत्मनः सकाशाद्देन अभिव्रजनयास्थिते योगाभ्यासे एकवश
तः सर्वदीन्यापर्यवसितेन तदानिं वत वं भावयेत् अभ्यासेन पाव
निःशेषसंसारवासनायाविच्छेदो न भवति ननु ध्यायं विधिनि
षेधयोरधिकार्य्येव न भवतीति वक्तुमिति तूपनामापन्नो यद्ये
च्छावारीभवेष्यतीत्यभिप्रायः इयता प्रबंधेन सविकीर्षितग्रं
थं परिसमाप्य मंगलादीनि मंगलानि नानि वक्तुमिप्यणि प्रश
स्तानीति महासांप्रदायिनाउपदेशं ग्रथ्नाते भगवन्नत्या
दिरूपमंगलविधायशिष्यशिक्षायै निवध्नाति आम्नायस्या
दिना आम्नायवाचावेदवचनानां प्रतिरूढत्तिगुणत्वेन प्रतिपा
दयितुमशक्यं यतो वाचो निवर्तंते संप्राप्य मनसा सहेति श्रुतेः
स्तत्त्वं पुनरस्य वेदशब्दवचनानामप्राप्यत्वं नित्यविज्ञानमा
नंदं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिरपि हि नित्यत्वनित्यज्ञानविशिष्ट इत्या
दिगुणविशिष्टं प्रतिपादयतीति न निर्गुणं विषयीकरोतीति भा
वः उक्तं हि भागवते वेदस्तुतौ क्वचिदजयात्मना च चरतो
नुचरेन्निगमः इति अजामायामेव प्रकृतिमन्तं सगुणावर
णानदीयमत्वादिगुणस्वीकरणं तथाभूतं त्वां निगमो वेदो
नुचरेत प्रतिपादयत्यन्नु निर्गुणमिति तदर्थः स्वसंवेद्य गु
णानेवं स्वप्रकाशात्मानेन विषयीकृतं आत्मनि निःसम
नो मनो हतिर्यथा मेवं भूताः संपश्यंतीत्यर्थः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रेपस्यं लीत्यर्थः सत्यमिति तद्धि चेत्तत्ववास्तविकं नास्ति
किंतु विद्यापर्यंतमेवास्थिरं सत्यं तयाऽनीयते स चोपल
क्षणतया द्विकमिवेतिभावः द्वैतविवर्जिते द्वैताभिज्ञत
त्वं विशेषणाविवर्जितमविषयीकृतौ अपृथाकारण
ही नमितिनिर्देशः श्रुतिगतत्वेनैव आत्मरूपं वेतव्य ता
रस्येति मतविभवाः अकारोकारमकारबिंदुनादश
क्तिशांताकलात्मकसप्तभागाः तैरवयविरचितपव
ननूच्यतेपि यदुक्तं मानैरगम्यमिति प्रमाणाप्रतिपा
द्यमितिनिर्देशः श्रुतिमौलिरुपनिषत्सागेऽस्यपतद
भ्याससाध्यत्वात्तद्वेदनवलणाश्रितं अधिष्ठितं
नाभिपद्मपर्यंतमस्त्वेवात्पादेः आम्नायगं वेदप्र
तिपाद्यं निर्गुणस्य वेदप्रतिपाद्यत्वं न संभवतीत्युक्ते
आक बिंदोरिति परिपोरानंदमूलेवपुषः पापा
दित्यन्वयः तस्य वपुषः शिवः प्रणवात्मकं तस्य तार
स्यात्यंतिमार्ह बिंदोरिति बिंदुतो नादो नादा नारः जग
न्मारकत्वात्तारस्य तारत्वं तस्य वपुषःसर्वव्यवस्थितत्व
त्वातिभूतेः परिवृतेभगवतो भवस्य वपुः प्रसिद्धं इद
मपि भूतभूतैः पृथिव्यादिभूतसमेवपिभिः वर्णैः परि
वृतं वतोर आम्नायापवास्य वपुषः पदारकभूता
हि अंबरादिशेषत्वानि गोलगलत्वानि सर्वताअस्य
तो येन सुधासंदोहेनाभूतमात्रभूतमिति वपुर्विशे
षणं पिंडमिति आकारोकारमकाररूपतया प्रण
वस्य वपिंडत्वं तद्वशरीरं ॐ इलीतृपापाशिवासेवा
त्मा॰ हसवर्णाः वेवपदस्थानीयौ बिंदुरेव रूपस्थानी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ प्रा वि ना.
329 281

ये एवंभूतं शिवेन समं समरसत्वं यस्य स एवंभूतं किं विदन्नि
वांकं अतीतं आगच्छत भो योगिन इति शेषः अति पूर्वस्यगा
धातोर्मध्यमपुरुषबहुवचने क्रियापदमिदं पिंडादीति पिं
डयोगो नाम प्रणवजपपूर्वकः स्वात्मलक्षणयोग आ
दिना परमंत्रबीजमंत्रपरिग्रहः पिंडयोगादि शिवात्मवी
योग इति कथ्यते एतेनाहं शिवात्मतोयाबीजं कारणं
स योगो भवति अपरमंत्रबीजयोगस्तु सामरस्यात्मता
याबीजं भवति सामरस्योऽहमिति रूपतामात्रे यस्तु फलाये
त्ताम कृत्वा निर्बीज एव योगः क्रियते तेनायं सगुणो शिवेल
यस्य नादात्मा स्यकारको निर्गुणस्य परब्रह्मणः सानि
ध्यमुक्तिकारको भवतीत्यर्थः मूलेत्यादि मूलान्मूलाधा
इति इडा जागृद्रूपा यांती ब्रह्मरंध्रस्थितं शिवं प्रति गच्छंतीं आ
धारसमूहस्वाधिष्ठानादिचक्रषट्कं व्योमांभोजे आकाशमंड
ले ब्रह्मरंध्रपर्यंतं भ्रूमध्यादुपरिस्थितेन वर्तमाने सहस्रदल
कमले संभाव्य सम्यक् ध्यात्वा सरहं मूलाधारे हंसं जीवं
तेजीवं हंसं गृहीत्वा आगमेति पूर्वस्याः कोणकोभेदः अथवाते
ज्वात्मानं गृहीत्वा आगमेति बोन वत्र विशेषः समीरणाद्ये
ति अपानवायोः प्राणवायोः प्राणवायोश्च निरोधाद्ध्यो
योगनयोः प्राणापानवाय्वोर्मिथः संघट्टः संघट्टनमप्याहु
तिक्रमणमात्रमत्र विशेषः नोयिकी शोक्षणगनिमम
ध्या आधारेत्यादि आधारो मूलाधारचक्रे तत्रास्थिता शक्ति
त्रिकोणं तस्य बिंदुमध्यदेशः सनिलय आवासस्थानं य
स्यारत्यर्थः गृहामूलाधारस्थितकामबीजसंबंधि बिंदुस्थ
नायास्ते त्रांतेरतन्मपाडकत्वात् कोदंडमध्यं भ्रूमध्ये आ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ताचक्रमिति यावत् अत्रैतच्चक्रमध्यस्थितेनेन ध्यानमेवावि
शेषः मत्सरीसदृशी बालार्कारुणतेजसा तमोनिर्भेत्स्यं
तीमिति संबंधः एकैकश्लोकेन त्रिषु स्थानेषु कालभेदेन
स्थितिमुक्ता भगवत्त्रिषु स्थानेषु स्थितिमाह मूलेइति एक
स्यैवस्तुनः कथं त्रिषु गपत्त्रिस्थाने स्थितिः स्यादिति चेत् सामर्थ्य
विशेषादिति गहनाणा केचित चक्रभेदात्कुंडलीभेदमभ्युपेत्य
कुंडलीषट्कमामनंति अपानवायुनिरोधाद्धाधारबंधः १
मुखपदमाद्यर्थकं तेन प्राणवायुनिरोधः संगृहीतः त्रिधा
मबीजं शिवं सुधाभिरबंधयंतीति संबंधः अनंगतंत्रे कामप्रधा
ने दीर्घादीर्घैरिति। कटाक्षकरणेष्टदीर्घबंधेन तत्संकोचे तद्दीर्घ
त्वमिति पदार्थाद्दशाकारः वस्तुतस्तु दीर्घाणि दीर्घवस्तूनि प्रदी
र्घाणि स्वल्पदीर्घेनावेति यत्परनिविग्रहः अतिदीर्घाणि निष्फ
लितार्थः विनतमरुतां विशेषतो नश्रीभूतदेवानां कोटीरागै
मुकुटाग्रभागैः वर्णैरित्यादि षट्चक्रमध्यास्थितानां परदेवता
त्रिजगतां चित्ते मुदाविधमामिति संबंधः चक्रमध्यस्य विशेष
णत्रयं तत्राद्यं वर्णैरित्यादि आद्यैः अकारादिषोडशस्वरैः
स्तादिभिः सकारमारभ्य ककारान्तैः प्रथमचक्रे चतुर्दलवर्
णा वकश्चेत् भगवो न्यस्तव्याः सति तत्रापि वरुणादिक्रमतो
न्यासोपि नभगवादिव्युत्क्रमेणात्राभिप्रेत्य सकारादित्युक्त
के तदुक्तं तैरिति वर्णैरित्यत्र संबध्यते दृश्यां तेस मुपादानम
पिव्युत्क्रमेणैव न्यासमधिगमयति डाकिन्यादीत्यादिना डाकि
नी काकिनी शाकिनी परिग्रहः ब्रह्मेत्यादिभिरित्यादिना वि
ष्णुरुद्रेना विष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवशिवाशिवानां परिग्रहः पञ्च
के तंत्रांतरे मूलाधारं ब्रह्मणः स्थानमेतत् सो वर्णाभिमं डाकिनी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२५ देवतात्रस्याधिष्ठानेविष्णुगेहंप्रदिष्टं बालार्काभराकिनीदेव
शा विं तात्रमणिपूरेतन्नीलेरुद्रस्थानेलाकिनीतत्ररक्तमनाहत
ता. नमीश्वरगृहंतत्रशाकिन्यधिष्ठिका सदाशिवस्थानमिदं
विशुद्धंकाकिन्यधिष्ठाशिवधूम्रवर्णा आज्ञाचक्रंशशाबद
३२२ चंद्रकान्तेहाकिन्यधिष्ठाशिवगेहमेतदिति आधारादि
282 ति त्रिकोणकर्णिकांसत्वरजस्तमोरूपगुणत्रयात्मकं
वृत्तंतस्माद्बहिर्येवंभूतमाधारस्वरूपंतस्मात्तत्वंनिर्ग
त्वरीशाद्येतिनिर्गतकामा कमलानिवक्राणिसर्वाकाति
चिन्मयः संविन्मात्ररूपः घनोनिबिडोऽविच्छिन्नोयआनंदल
दात्माद्यानिर्गुणः शिवस्तस्यः प्रबोधः सृष्टिनिर्माण
प्रुन्मावीकरणात्तत्रोद्धराप्रकाससमर्थावा मन्त्रमीयसि
जितेन्द्रियाणितेयस्मेत्येवंभूतंसंजीवंपादभूषणायस्मेतनमप्या
ग्रहेमप्याविडितमिति विरोधाभासः दिक्कालेत्यादिदेशवि
वर्जितत्वंयवेशापवस्थितोनानेनदेशोइतिनिश्चेतुमशक्य
तात अस्मिन्नेवकालेस्थितोनानेनस्मिन्निति निश्चेतुमशक्य
तयाकालवर्जितत्वं आदिनासस्वरूपपरिग्रहः रूकपवाय
स्मयवायमितिनिश्चेतुमशक्यतयासद्रूपविवर्जितत्वंत
स्यम्भूतेयापप्रणादिवासनयाहीनेकारणपंचकंसम
वाय्यसमवायिनिमित्तप्रयोजकप्रतिबंधकाभावरूपकार
णपंचकस्यविलयंनीतेविनाशस्थानंनयास्वीकृते पदा
ध्यादर्शीकृतनामसकारादिकारिणामवमंकारणमाहुः यस्
कारणपंके पृथिव्यादिपंचभूतानि अथवामूनानाकार
णांपंचतन्मात्रा निरालंबेआधारहीनेआत्मानंजीवात्मानं
निष्कलाधिपाविनिवेश्यायोगफलंप्रयाति फलंविशिनष्टि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मूलेभमिति एवमुक्तदिशायोगेसिद्धेकारणंतरानपे
क्षणात्स्वलभमित्यर्थः नहितत्फलेयोगेनजन्यतेना
पिऊर्जन्धिदोषानदानीयतेकिंतुनित्यसर्वकालमुदित
मेवनापिनयतानयनादिक्रियावदित्याह नित्योदितमि
त्यादिना अथयावद्देशकालावच्छेदेनसौपग्रंथप्रवार
स्तावत्संबंधेनस्वपूर्वजनहसितस्यस्वसापिनामप्रवारमा
कांतमाणः कतिवनस्वपूर्वजानानादर्शस्वनामाभिधानं
स्ववंशप्रवर्णनमारभते महावनायेत्यादिना महावतः क
श्मिरपंडितविशेषोग्रंथकर्तुः प्रपितामहः वनमपिल
तालिंगनेनशीतलंभवतीत्यसावपितानविशेषरूपपा
लत्तयालिंगितः सनसंसारप्रभवसंतापपरिहारेणशी
तलतामायातिस्म वनमपिनानाफलैरर्काणांस्वकी
यतत्त्वशाखाश्रितेभ्यः फलानिप्रयच्छति अयमानंदिश्रा
श्रायतत्पाणिनरूपशाखानामाश्रितेभ्योवेदशाखाध्यदित
भ्यः स्वशिष्येभ्योवेदांतोपनिषद्योगोपदेशेनमुक्तिरूपंफ
लपरमपुरुषार्थं प्रयच्छति महावनपंडितानांपुत्रस्त्वा
चार्यपंडितोऽभूत शांत्यादिषट्कर्मणिसागरः डम्बरेवन
डलरवत्स्वरूपसाधर्म्यात्सागरत्वमुक्तं यथतत्सकरघट्टक
मकूलतयानत्रसागरेविस्तारंयथेष्टसंचारंकरोतिमीष्ट
आचार्यपंडितानांपुत्रः श्रीकण्ठनामाभवत् तत्कृपाभिः
श्रियंमहतींशिष्याः प्राप्नुवंतिस्म तस्यपुत्रोलक्ष्मणः
प्रत्नतग्रंथकर्ताभवत आचार्यप्रचिताभिर्विद्याभिर्वि
भवोयस्यविशेषवविभवोयस्येतिवा विद्यानामपिप्रमाण
न्यायमीमांसाधर्मशास्त्रागमाश्रिताः वेदाःस्थानानि
विद्यानांधर्मस्यचचतुर्दशेतिसंग्रहीतानांचतः षष्ठिक

२५ लोंनगतत्वेपि एषगुणपारायणमपरस्य वीग्रथनपाक
शा॰ वृ॰ करणहृद्गतत्वरामंडपनिर्माणादिकलापेक्षयाश्री
वि॰ कलत्वणविद्यानूपकलापामाधिक्येनाभिनिवेशात्
पश्चाधात्तस्य चनार्थं विद्यासिति वद्भवचनेकपिंजलापि
२८३ करणन्यायेन त्रित्वपर्यवसायि मा भूदेतदर्थमशेष।
283 स्मितिएवैवरीतिः कलास्वित्यादावपि न केवलं तज्ज्ञा
नमात्रेवास्त्वविकं किन्तु तज्ज्ञातत्वेन जगति प्रथाख्याति
रप्यभूदित्याह प्रथामित्यादिना अशेषविद्याज्ञानस्य फ
लमाह दर्शमति श्रादामेत्यादिना मानिविलानां नतत्वहि
त्राणां आगमानां आगतं शिववक्त्रे भोगतं गिरिसुतना
मत्वं मतं श्रीवासुदेवस्य तस्मादागममुच्यते इस्य कल
त्वाणमूलनत्वाणा ननु पुरुषप्रणीतानां सर्वमपि सार
भूतं नतमस्तिमेयथानुष्ठानाय किं विदेव आदापत्र
हि सर्वके मंगरत्वनाकस्मादापातं नु केवलं यथाकृता
र्थी तत्राभिनिवद्धः किं तु तत्र व्यापमीमांसादिभि विचारं
कृता पकनवार्थं निश्चयेत्याह प्राज इति सप्रषः सर्ववि
द्यासु प्रथितः नह्येवंभूतैः क्वापस्य वयथा दृष्टार्थी भि
वध्यैन इति भावः नवसंख्यैः पंचविंशतिसंख्यैः नत्र प्रथ
मे स्य हिकथनव्याजेन प्रकृतिः सप्रपंचा निरूपिता मध्येन
नेत्र योविंशतिपटलेस्य प्रकृतिविकृतयो निरूपिताः अं
तिमेन पटलेयोगकथनव्याजेन प्रकृतिनाविकृतितस्य
भिन्नः परमपुरुषः प्रपंचनिरूपणान इस्यपि प्रतिपादितं इति
ननु समसंख्याकाः पटला इत्यर्थः ग्रंथनिर्मितप्रयोजनमा
ह विश्वेषामित्यादिना मन्दनीयां सर्वैव विपश्चनीयानि ई९
लान संतः समीचीना सांप्रदायिके प्रयुपेताग्रंथाय मुकाप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वंभूतां गिरं सृजतिस्मेति मदीयग्रंथनिर्वाहिकापि सैवभ
वानीभवतीति समुचितमेव ग्रंथांते नमस्करणमित्यभि
प्रायः श्रुतिपंडितगजनकृथेसाघवभट्टादिभिस्तैत्रैरुः खैः
कृतविनिवेशया नंसभाविवितं किंमि (देशेदेशे बुधानाति
वसन्ति निवेदयत्तमात्सर्यदोषैः कस्मात्कस्मात्कृतेम
तिजनितिकृतिनपदार्थाभिशोधनार्थं स्वितामिनंवविनूत्छैः
कतिपयमनुजैः सादरं तेन हितेन निद्रागरीयसेतिदीघेति
रवधिममयेकिंतत्संभावितं तस्मात् २ श्रीसनभक्तितरंगि
णीच भगिणीदीपप्रकाशोग्रजः प्रायश्चित्तविधिप्रदी
पइतरं शाहप्रकाशोपिच मल्लादर्शिरित्यप्रयोगपदस्
वीच्युत्तमरत्नाकरौ यस्यामीमांसावागजो विजयतां शाहा
ष्यचिन्तामणिः ३ इत्याहृतनरेप्रयातिवपदैर्हीनः प्रर
स्याप्यहो यैः प्रत्तानसपदैः प्रतोषयतिडन्यायांस्त
नैरेवव सम्यकखंडयतोऽहवर्गापटितैर्नावर्गाप्यवर्णा
वितः प्रैत्रांग्रथइतिप्रसिद्धग्रणाकोनीयाव्हिंवधीयतो
ध स्वभावात्मकेभ्यमनविरहेणात्वतितरां स्वसंदेह
छेदप्रभुविवुधमेगानखिगमात् प्रकामेनाहत्किंवव
यत्नेनिवंधमनिमनो मनोतंक्षीभतः प्रणिभवतियत्व
नैवकरुणा ५ कार्यप्रेमनिपिंडेडाधिपतिकोग्रथा
नत्वितः कृत्वा ऊत्तासौपरमम्मनार्थविसरप्रोहृषणा
यंस्त

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

228

284

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri